

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
(TEFSİR) ANABİLİM DALI

HAK DİNİ KUR'AN DİLİNDE NÜZUL SIRASINA GÖRE TEFSİR RİVAYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Ömer ŞAHİNGÖZ

Ankara 2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
(TEFSİR) ANABİLİM DALI

HAK DİNİ KUR'AN DİLİ'NDE NÜZUL SIRASINA GÖRE TEFSİR RİVAYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Ömer ŞAHİNGÖZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU

Ankara 2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

HAK DİNİ KUR'AN DİLİNDE NÜZUL SIRASINA GÖRE TEFSİR RİVAYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Ömer ŞAHİNGÖZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU

.....

Prof. Dr. İbrahim SARIÇAM

.....

Prof. Dr. Kamil ÇAKIN

.....

Tez Sınavı Tarihi.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../20...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı
Ömer ŞAHİNGÖZ

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VIII

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ.....	1
III. Elmalı M. Hamdi Yazır'ın Hayatı Ve Eserleri	2
1. Hayatı ve İlmi Kişiliği	2
2. Eserleri.....	5
3. Hak Dini Kur'an Dili Hakkında Yapılmış Çalışmalar	6
4. Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri	7
IV. Tefsir Rivayetlerinin Mahiyeti	8
1. Rivayet Tefsirleri.....	8
2. Kur'an-ı Kerim	9
3. Hz. Peygamber Tefsiri	9
4. Sahabe Tefsiri	10
5. Tâbiûn Tefsiri	11

I. BÖLÜM

MEKKÎ SURELERDEKİ TEFSİR RİVAYETLERİNİN MAHİYETİ

1. Alak Suresi	13
2. Kalem Suresi	14
3. Müzzemmil Suresi	18
4. Müddessir Suresi.....	20
5. Fatıha Suresi	22
6. Tebbet Suresi	24

7. Tekvir Suresi	25
8. A'la Suresi	27
9. Leyl Suresi	29
10. Fecr Suresi	30
11. Duha Suresi	33
12. İnşirah Suresi	35
13. Asr Suresi.....	36
14. Adiyat Suresi	37
15. Kevser Suresi	38
16. Tekasur Suresi	41
17. Ma'un Suresi	44
18. Kafirun Suresi	45
19. Fil Suresi	45
20. Felak Suresi.....	46
21. Nas Suresi	51
22. İhlas Suresi.....	52
23. Necm Suresi	53
24. Abese Suresi.....	58
25. Kadir Suresi	60
26. Şems Suresi.....	62
27. Buruc Suresi.....	63
28. Tin Suresi	64
29. Kureyş Suresi.....	65
30. Kaaria Suresi	66
31. Kıyamet Suresi.....	66
32. Hümeze Suresi	67
33. Mürselat Suresi	69
34. Kaf Suresi.....	70
35. Beled Suresi	71
36. Târik Suresi.....	73
37. Kamer Suresi.....	74
38. Sâd Suresi.....	76
39. Araf Suresi	78

40. Cin Suresi.....	84
41. Yasin Suresi	85
42. Furkan Suresi	87
43. Fâtır Suresi.....	90
44. Meryem Suresi.....	92
46. Vâkıa Suresi.....	93
47. Şu'arâ Suresi	95
48. Neml Suresi.....	96
49. Kasas Suresi	97
50. İsrâ Suresi.....	98
51. Yunus Suresi	106
52. Hûd Suresi.....	108
53. Yusuf Suresi.....	110
54. Hicr Suresi	111
55. En'âm Suresi.....	114
56. Saffât Suresi.....	124
57. Lokman Suresi	124
58. Sebe Suresi.....	127
59. Zümer Suresi.....	128
60. Mü'min Suresi	129
61. Fussilet Suresi	129
62. Şûrâ Suresi	133
63. Zührûf Suresi	134
64. Duhân Suresi.....	136
65. Câsiye Suresi.....	139
66. Ahkâf Suresi.....	140
67. Zâriyat Suresi.....	145
68. Gâşiye Suresi	145
69. Kehf Suresi.....	146
70. Nahl Suresi.....	148
71. Nûh Suresi.....	151
72. İbrahim Suresi.....	152
74. Mü'minun Suresi	152

75. Secde Suresi	153
76. Tûr Suresi	154
77. Mülk Suresi	155
78. Hâkka Suresi	156
79. Meâric Suresi	157
80. Nebe Suresi	159
82. İnfîtar Suresi	160
83. İnşikâk Suresi	161
84. Rum Suresi	162
85. Ankebut Suresi	163
86. Mutaffifîn Suresi	166
87. Ra'd Suresi	168

II. BÖLÜM

MEDENÎ SURELERDEKİ TEFSİR RİVAYETLERİNİN MAHİYETİ

88. Hac Suresi	172
89. Rahmân Suresi	174
90. İnsan Suresi	178
91. Zilzal Suresi	178
92. Bakara Suresi	179
93. Enfâl Suresi	238
94. Âl-i İmran Suresi	241
95. Haşir Suresi	261
96. Cuma Suresi	269
97. Ahzab Suresi	279
98. Nisa Suresi	284
99. Muhammed Suresi	306
100. Talâk Suresi	308
101. Beyyine Suresi	311
102. Nûr Suresi	312
103. Münâfikûn Suresi	319
104. Mücâdele Suresi	322

105. Hucurat Suresi.....	330
106. Tahrim Suresi.....	337
107. Tegabun Suresi.....	340
108. Saff Suresi.....	342
109. Fetih Suresi	344
110. Mâide Suresi	350
111. Mümtehine Suresi	369
112. Hadid Suresi.....	374
113.Tevbe Suresi	377
114. Nasr Suresi.....	396

SONUÇ

ELMALILI'NIN RİVAYETLERİ KULLANMA YÖNTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. Ayetlerin Tefsiri için Aldığı Kaynağı Belirtmesi ve Belirtmemesi	398
1. Rivayetin Kaynağını Belirtmesi	398
2. Rivayetin Kaynağını Belirtmemesi.....	401
B. Nüzul Rivayetlerinin Kaynağını Belirtmesi ve Belirtmemesi.....	403
1. Rivayetin Kaynağını Belirtmesi	403
2. Rivayetin Kaynağını Belirtmemesi.....	410
C. Hadisler Hakkında Hadis İmamlarının Değerlendirmelerine Yer Vermesi	413
D. Mechul Rivayetlere Yer Vermesi	414
E. Kelime Tefsirleri.....	415
KAYNAKÇA	419

ÖNSÖZ

İnsanın hayatını anlamlandıran ve kendisini hidayet rehberi olarak bize takdim eden Kur'an-ı Kerim'i anlama hususunda tefsir rivayetleri göz ardı edilmeyecek kadar öneme sahiptir. 23 senelik bir dönemde hâdiselere veya sorulara göre nazil olan Kur'an ayetlerini, bu nüzule şahit olanlar Allah'ın muradına uygun bir şekilde anlama hususunda azami gayret göstermişlerdir. Kur'an'ın ilk muhatapları olan sahabiler arasında anlayış farkı bulunduğundan dolayı kendisine inen mesajı tebliğ ve tebyin etme göreviyle mutassıf olan Hz. Peygamber anlaşılması güç olan yerleri izah etmiştir. Hz. Peygamber'den sonra anlaşılmayan yerleri açıklama görevini sahabiler üstlenmişlerdir. Çünkü onlar Kur'an'ın ilk muhatabı ve açıklayıcısı olan Hz. Peygamberle teşrik-i mesai etmiş ve kimi müskil ve müphem konuların izahına şahit olmuşlardır. Nitekim İbn Abbas, Ali b. Ebi Talib, İbn Mes'ud, Übey b. Ka'b vb. ilk dönem sahabe yorumları Tefsir Tarihi açısından oldukça önemlidir. Zira hem Hz. Peygamber'den gelen tefsir rivayetleri hem de sahabe'den gelen müsned ve merfu tefsir rivayetleri "orijinal yorum" ve "orijinal tarih"¹ olarak adlandırmak mümkündür. Bunlardan sonra gelen dönem, yani tabii ve tebe-i tabii dönemleri ise, o ilk döneme şahit olmadıkları halde, kendilerine ulaşan rivayetleri kendi düşünce ve algılarına göre yorumladıkları için, "düşünülmüş yorum" ve "düşünülmüş tarih"² şeklinde isimlendirilmek imkan dahilindedir.

Biz bu çalışmamızda Cumhuriyet tarihinde ilk olarak yazılmış ve kendisinden sonraki gelen tefsir ve meal çalışmalarında başvurulacak muteber bir kaynak olan Elmalılı Hamdi Yazır'ın (1878-1942) *Hak Dini Kur'an Dilin*'de geçen tefsir rivayetlerini inceledik. Dirayet yönüyle tanınan bu tefsirin rivayet yönünü araştırma imkanı bulduk. Tefsir literatüründe önemli bir yere sahip olan bu eserin rivayet boyutunun kapsamlı bir şekilde araştırılmamış olması bizi böyle bir çalışmaya sevk etti.

Giriş bölümünde tezin amacını, kapsamını ve yöntemini belirttik. Yine çalışmamızın giriş bölümünde Elmalılı Hamdi Yazır'ın hayatı ve eserlerine yer verdik. Bu bölümde ayrıca tefsir rivayetleri hakkında genel bilgileri paylaştık. Birinci bölümde ise Mekkî surelerdeki tefsir rivayetlerinin mahiyetini deskriptif bir şekilde nüzul sırasına göre sunduk. İkinci bölümde ise Medenî surelerde geçen tefsir rivayetlerini nüzul sırasına göre aktardık. Sonuç bölümünde ise Elmalılı'nın eserinde geçen rivayetlerin nakledilme tarzlarını inceleyerek bir değerlendirmeye tabi tuttuk.

¹ Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, Şule Yay., İstanbul, 2008, s. 340-342.

² A.y.

Tez konumu belirlemede ve tezimin her aşamasında bana yol göstermiş olan ve değerli fikirlerinden her zaman istifade ettiğim danışman hocam sayın Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Ömer Şahingöz

2014 Ankara

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.s.	:	Aleyhisselam
Ay.	:	Aynı yer
b.	:	Bin
bkz.	:	Bakınız
c.	:	Cilt
DİA	:	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Dr.	:	Doktor
Hz.	:	Hazreti
matb.	:	Matbaçılık
md.	:	Maddesi
MÜİF.	:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ö.	:	Ölümü
Prof.	:	Profesör
ra.	:	RadıyAllahu anhu/anha/anhum
s.	:	Sayfa
s.a.v.	:	SallaAllahu Aleyhi Ve Sellem
Sad.	:	Sadeleştiren
Sad.	:	Sadeleştiren
ss.	:	Sayfa sayısı
Tahk.	:	Tahkik
TBMM.	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
trs	:	Tarihsiz
yay.	:	Yayınevi

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Bu araştırmada, Cumhuriyet tarihinde kaleme alınmış ve kendisinden sonra tefsir ve meal çalışmaları başta olmak üzere, konuyla ilintili bütün çalışmalarda başvuru kaynağı olmuş *Hak Dini Kur'an dili* adlı eserde nüzul sırasına göre okuma yapıp tefsir rivayetleri tespit edilmiştir. Daha sonra bu rivayetler incelenmiş ve Elmalılı'nın rivayet kullanım yöntemi bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Böylelikle dirayet yönüyle bilinen bir eserin, rivayet yönünü anlaşılacak istenmiştir.

Kur'an'ın tarih içerisinde inişine uygun bir şekilde anlaşılmasında tefsir rivayetlerinin önemi bilinen bir husustur. Bir tefsir telif etmek isteyen her müellif görüşlerini destekleyebilmek için ilk üç neslin Kur'an'dan ne anladıklarını göz önünde bulundurmaya önem vermiştir. Aksi halde tevilinde sağlam bir neticeye ulaşması mümkün olmayacağını varsaymıştır. *Hak Dini Kur'an Dili*, çok yönlü bir tefsir olup, kendisinden sonra gelen eserlere rehberlik etmiştir. Elmalılı, bu eserinde pek çok kaynak tefsiri meczettiğinden, onu okumak bir nevi diğer tefsirleride kişiye tanıma imkanı sunacaktır. Dirayet yönüyle bilinen eserde, rivayetlerin nasıl işlendiğinin araştırılması, tefsirin bir insan faaliyeti olarak dirayet- rivayet içiçeliğini incelemenin önemini ortaya koymaktadır. Diğer yandan bu alanda bütün tefsiri kapsayacak bir çalışmanın günümüze değin yapılmamış olması çalışmamıza ayrı bir önem atfetmektedir.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmada, yakın tarihimizin önemli Türk diliyle telif edilmiş tefsir kaynak eserlerinden olan ve çok yönlü dirayet boyutuyla bilinen *Hak Dini Kur'an Dili*'nde, nüzul sırasına göre bir okuma yaparak rivayet yönünü tarihi seyri içerisinde Elmalılı'nın yorumuyla tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu maksatla *Hak Dini Kur'an Dili*'nde nüzul sırasına göre tefsir rivayetlerini tespit ettik. Böylece gayemiz dirayet yönüyle tanınmış bir tefsirde rivayetlerin hangi yoğunlukta mevcut olduğunu tespit edip, müellifin rivayet kullanım yöntemini değerlendirerek bu alana vukufiyetini ortaya koymaktır. Nitekim geçmişten günümüze yazılan tefsir kitaplarında tefsir usulünün ele aldığı ayetlerin ayetle tefsiri, esbabü'n-nüzul, siyak-sibak, mübhemat, ayetlerin dil (şiiir vb. dil özellikleri) ile tefsiri gibi pek çok konunun Elmalılı'nın tefsir rivayetlerinde yer aldığı görülmektedir.

Çalışmaya ilk olarak okunacak kaynakları tespit etmekle başladık. Elmalılı'yı daha yakından tanıyabilmek için onun hayatını okuyup, telif etmiş olduğu eserleri tespit ettik. Bununla beraber *Hak Dini Kur'an Dili* hakkında yapılmış çalışmalarını da gözden geçirdik. Okumalarımızdan bir özet yapıp konumuzun ana kaynağı olan *Hak Dini Kur'an Dili* çerçevesinde konuyu sınırlayarak girişte sunduk.

Konumuz itibariyle tefsir rivayetlerini tespit etmeden önce tefsir rivayetlerinin mahiyetini öğrenmek için ön okumalar yaptık. Bu konuyla ilgili malumatın geçtiği eserleri tespit edip okuduktan sonra yine girişte konuyla ilgili özet bilgi sunduk.

Bundan sonra nüzul sırasına göre tefsir alanında ilk olması hasebiyle İzzet Derveze (1888-1984)'nin *et-Tefsîru'l-Hadîs* adlı eserinde takip etmiş olduğu nüzul sırasına göre *Hak Dini Kur'an Dili*'ni mütalaa ettik. *Hak Dini Kur'an Dili*'nin kaleme alındığı zamanın din dilini görebilmek için okumamızı tefsirin aslından yaptık. Tespit ettiğimiz rivayetleri ilgili ayetlerin orijinalinin altında mealleriyle birlikte verdik. Mekkî surelerde geçen rivayetleri birinci bölümde sunduk. İkinci bölümde ise Medenî surelerde nakledilen rivayetleri aktardık. Bu malzemeyi değerlendirirken deskriptif yaklaşımla hareket ettik.

Nüzul sırasına göre tespit ettiğimiz bu rivayet malzemesini deskriptif bir şekilde aktardıktan sonra Elmalılı'nın rivayetleri kullanım yöntemini sonuç olarak inceledik ve bir tahlile, değerlendirmeye tabi tuttuk

III. ELMALILI M. HAMDİ YAZIR'IN HAYATI VE ESERLERİ

1. Hayatı ve İlmî Kişiliği

Hak Dini Kur'an Dili'yle meşhur olmuş olan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, 1878 yılında Antalya'nın Elmalı ilçesinde doğmuştur.¹ Elmalılı'nın babası Numan Efendi, Burdur'un Gölhisar köyünde dünyaya gelmiş ve eğitimini tamamlamak için Elmalı'ya yerleşmiştir. Burada eğitimini kemale erdirdikten sonra Elmalı Şer'iyye Mahkemesi'nde

¹ Yusuf Şevki Yavuz, *DİA*, "Elmalılı Muhammed Hamdi" md., T.D.V. Yay., Ankara 1995, c. XI. 57; Fatma Paksüt, "Merhum Dayım Hamdi Yazır", *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu* (4-6 Eylül 1991), T.D.V. Yay., Ankara 1993. 2.; Vehbi Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Alimleri*, Cihan Yay., İstanbul 1987. 9; Ebu'l-Ula Mardin, *Huzur Dersleri II-III*, İsmail Akgün Matb., İstanbul 1951. 241.; İsmail Albayrak, *Klâsik Modernizmde Kur'an'a Yaklaşımlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2004. 160; İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler ve Kişiler*, Risale Yay., İstanbul 1986, c.I, s. 409; Suat Yıldırım, "Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsiri", Yeni Ümit, Sayı: 20 Yıl: 5, Nisan-Mayıs-Haziran 1993.

başkâtiplik görevini üstlenmiştir.² Müfessirimizin dedeleri Mehmet, Bekir, Hasan ve Bedreddin efendiler olup hepsi ilmiye sınıfına dahildir.³ İlmî kişiliğinin vucuda gelmesinde önemli bir yeri olan annesi ise, Elmalılı hocalarından Sarılarlı Mehmet Efendi'nin kızı Fatma hanımdır.⁴

Hamdi Yazır, çocuk yaşta okuma ve öğrenme iştiağının sınırsız oluşuyla bütün dikkatleri üzerine çekmiştir.⁵ İlk ve orta okulunu Elmalı'da tamamlamıştır. Bununla birlikte hazırlığını ikmal edip, Arapça ve dini bilgilerinde yine ilk olarak Elmalı'da tahsil etmiştir.⁶ 15 yaşında iken dayısı Mustafa Sarılar tarafından eğitimini tamamlamak üzere İstanbul'a getirilip Küçük Ayasofya Medresesi'ne yerleştirilmiştir.⁷ İstanbul'un sunmuş olduğu geniş imkanlardan faydanlanmak isteyen Yazır, farklı hocaları gezdikten sonra Bayezit camiinde ders veren Kayserili Mahmud Hamdi Fendi Efendi'den ders okuma fırsatı bulmuştur. Hocasının ve kendisinin isimlerinin aynı olmasından dolayı kendisine sonraları boyu ve talebe olmasından ötürü Küçük Hamdi, hocasına ise boyunun uzun olması sebebiyle Büyük Hamdi lakabı verilmiştir.⁸ Burada eğitimine devam ederken paralel olarak Bakkal Ârif Efendi ve Sâmi Efendi'den hat dersleri alarak her iki yerden de icazet almıştır.⁹ İlme olan tutukusu sebebiyle kendi gayretleriyle edebiyat, felsefe ve matematikle de ilgilenmiştir.¹⁰

Medreseden icazeti aldıktan sonra Hamdi Yazır, ya ders okutmak ya da hukuka yönelmek zorundadır. İkisinden birini tercih etmek yerine ikisindedeyönelen Yazır, Beyazıt Dersiamı olur, ardından da Hukuk Fakültesini birincilikle bitirip altın madalye ve beratla onurlandırılır.¹¹

Beyazıt Medresesinde süren iki yıl öğretmenlikten sonra II. Meşrutiyet'in ilk meclisinde Antalya millet vekili olarak görev almıştır.¹² Millet vekili seçildikten yaklaşık altı

² Yavuz, *DİA.*, c.XI. 57; Paksüt, *Elmalılı Sempozyumu*. 2; Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Alimleri*. 9; Albayrak, *Klasik Modernizm*. 160; Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, I. 409.

³ Yavuz, *DİA.*, c.XI. 57; Mardin, *Huzur Dersleri*. 241.

⁴ Yavuz, *DİA.*, c.XI. 57; Paksüt, *Elmalılı Sempozyumu*. 2; Albayrak, *Klasik Modernizm*. 160; Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, c. I. 409.

⁵ Paksüt, *Elmalılı Sempozyumu*. 3.

⁶ Yavuz, *DİA.*, XI. 57; Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Alimleri*. 10; Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, I. 409.

⁷ Yavuz, *DİA.*, XI. 57; Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Alimleri*. 10; Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, I. 409; Albayrak, *Klasik Modernizm*. 160.

⁸ Paksüt, *Elmalılı Sempozyumu*. 3.; Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, I. 409.

⁹ Yavuz, *DİA.*, XI. 57; Hüsrev Subaşı, "H. Efendi ve Hat Sanatındaki Yeri", *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu* (4-6 Eylül 1991), T.D.V. Yay., Ankara 1993. 323.

¹⁰ Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Alimleri*. 10.

¹¹ Paksüt, *Elmalılı Sempozyumu*. 5.

¹² Yavuz, *DİA.*, XI. 57.

ay sonra evlenmiştir.¹³ II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesine yol açan hal fetvasının yazılmasında aktif rol oynamıştır. Bu görevlerle vazifelendirildikten sonra da ilmî hayatına ara vermeyen Yazır, Vaizler medresesinde fıkıh usulu dersleri vermiştir.¹⁴ Mekteb-i Mülkiyede ve Kuzât'da ahkam ve nizâmât-ı evkâf, Medreset-ü Süleymaniye'de mantık okutmuştur. Huzur derslerine de 1915-1917 yıllarında muhatap olarak katılmıştır. Bununla beraber Batı hukukuyla İslam hukununu karşılaştırabilmek için Fransızca'yı bir kaç ay gibi kısa bir sürede öğrenmiştir.¹⁵

1918'de şeyhülislamlık içerisinde vucuda getirilen ve bir İslam Akademisi mahiyetindeki Darü'l-hikmeti'l-İslamiyye azalığına, bir zaman sonra da bu kurumun reisliğine tayin edilmiştir. Bu müessese Sultan Reşat'ın saltanatı döneminde zuhur eden dini müşkillerin halli ve İslam'a yapılan saldırıların ilmî açıdan izale edilmesi gayesiyle kurulmuştur. Yoğun talep üzerine Damad Ferid Paşa döneminde iki kez Vakıflar Bakanı olarak görevlendirilmiştir. Daha sonra getirildiği senatörlük görevini ifa ederken ikinci rütbeden Osmanlı nişanı ile onurlandırılmıştır.¹⁶

Cumhuriyet'in ilan ediliği zamanda, mütehassıs din âlimi yetiştirmek amacıyla kurulan Medresetü'l-Mütehassısîn'de mantık dersleri vermiştir.¹⁷ Lakin Milli Mücadele esnasında İstanbul hükümetlerinde görev yaptığı için gıyabında idam kararı verilmesine rağmen, Ankara İstiklal Mahkemesi'nde beraatine hükmedilmiştir.¹⁸

İstanbul'a geri döndükten sonra, vefatına kadar camiye gitmek dışında 17 yıl inziva hayatına çekilmiştir. Bu zaman zarfında TBMM. tarafından Türkçe tefsir yazılması hususunda bir karar alınca, bu görev Diyanet İşleri Reisliği tarafından kendisine teklif edilmiş ve oda bunu kabul etmiştir. *Hak Dini Kur'an Dili* adını verdiği tefsirini yazarken kalp krizi geçiren Yazır, eserini tamamlayamama endişesiyle çalışmasına hız vermiş ve 1926 yılında yazmaya başladığı tefsirini 1938'de bitirmiştir.¹⁹

¹³ Albayrak, *Klasik Modernizm*. 161.

¹⁴ İbrahim Çalışkan, "Muhammed Hamdi Yazır'ın Hukukçuluğu, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu* (4-6 Eylül 1991), T.D.V. Yay., Ankara 1993, s 196; Albayrak, *Klasik Modernizm*. 162.

¹⁵ Yavuz, *DİA.*, XI. 57; Albayrak, *Klasik Modernizm*. 162.

¹⁶ Yavuz, *DİA.*, XI. 57; Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Alimleri*. 11.

¹⁷ Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Alimleri*. 11; Albayrak, *Klasik Modernizm*. 163-164.

¹⁸ Yavuz, *DİA.*, XI. 57-58; Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Alimleri*. 11.

¹⁹ Yavuz, *DİA.*, XI. 58; Albayrak, *Klasik Modernizm*. 164-165.

Şabaniye tarikatına bağlı olan Yazır, uzun müddet mücadele ettiği kalp yetmezliğinden dolayı 27 Mayıs 1942’de hakka yürümüş ve naaşı Sahrayıcedid Mezarlığına defnedilmiştir.²⁰

2. Eserleri

Çok yönlü bir alim olan Hamdi Yazır, yoğun çalışmalarla geçen ömründe eserler telif etmiş ve insanların istifadesine sunarak gök kubbenin altında hoş bir seda bırakmıştır. Kaleme almış olduğu eserler şunlardır:

1. *Hak Dini Kur’an Dili*, araştırmamızın ana kaynağını teşkil eden bu eser 1935-1939 yılları arasında Ebu’z-Ziya matbaası tarafından 10000 adet basılmış, 2000 adeti Yazır’a diğerleri ise halka ücretsiz bir şekilde dağıtılmıştır.
2. *İrşadü’l-Ahlâf fî Ahkâmu’l-Evkâf*, 1911 yılında İstanbul’da Ahmet Kâmil Matbaası tarafından neşredilen bu eseri, kendisinin Mülkiye mektebinde hoca iken okuttuğu dersleri kapsamaktadır.
3. *Tahlili Tarihi Felsefe Metalib ve Felsefe-i İlahiyye*, 1887 yılında Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi profesörlerinden Paul Janet ile, aynı fakültenin konferans hocası Gabriel Seailles’in yayınladıkları eserin tercümesidir.
4. *Sefer Bahsi*, *Hak Dini Kur’an Dili* adlı tefsirin 8 ve 9. Ciltlerinin başına konulan bu uzun mektuğ, 1960 yılında Nebioğlu Basımevinde, Hamdi Efendi’nin büyük oğlu Muhtar Yazır tarafından bastırılmıştır.
5. *Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Dini*, Hamdi Efendi’nin Meşiyhat namına, Angelikan kilisesine mensup Dinî Eserler Kütüphanesi Müdürü tarafından yönetilmiş sorulara yazdığı cevaplardır.
6. *Mantık İstintâcî*, İngiliz filozof Alexander Bain’den Gabriel Compayre tarafından 1875’de Fransızca’ya tercüme edilmiş eserin (*Logic: Deductive and Inductive*, London-New York 1870) çevirisidir. Basılmalıdır.²¹

Bunların dışında Sebîlu’r-Reşâd, Beyânü’l-Hak ve Cerîde-i İlmiye’de Hamdi Yazır’ın muhtelif makaleleri yayımlanmıştır.²²

²⁰ Yavuz, *DİA.*, XI. 58; Kara, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*, I. 410.

²¹ Kara, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*, c. I. 410; Albayrak, *Klasik Modernizm*. 165-166; İsmet Ersöz, Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri, Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu (4-6 Eylül 1991), T.D.V. Yay., Ankara 1993. 172- 173.

²² Daha geniş bilgi için bkz. Nesimi Yazıcı, “Muhammed Hamdi Yazır’ın Basın Hayatı ve Yazarlığı”, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu* (4-6 Eylül 1991), T.D.V. Yayınları, Ankara 1993, ss. 25-32.

3. Hak Dini Kur'an Dili Hakkında Yapılmış Çalışmalar

Osmanlı'nın yetiştirmiş olduğu son alimlerden ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında kaleme almış olduğu *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsiriyle kendisinden hala söz ettiren Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, vefatının üzerinden bunca zaman geçmiş olmasına rağmen yazmış olduğu tefsiri hakkında ilmî çalışmalar canlılığını sürdürmektedir. Tefsiri üzerine yapılan çalışmaların bir kısmı şunlardır:

1. İsmet Ersöz, "*Elmalılı Hamdi Yazır ve Hak Dini Kur'ân Dili*", Selçuk Üniversitesi, Konya 1985.
2. Mustafa Özel, "*Elmalılı ve Mevdudi'nin Tefsirlerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*", Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 1999.
3. Coşkun Dikbiyık, "*Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Felsefî Yönü ve Tefsirindeki Felsefî Unsurlar*", Marmara Üniversitesi, İstanbul 1986.
4. İbrahim Gürses, "*Elmalılı Tefsiri'nde Psikoloji Konuları*", Uludağ Üniversitesi, Bursa 1990.
5. Yasin Çırçır, "*Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Peygamberlikle İlgili Görüşleri*", Uludağ Üniversitesi, Bursa 1995.
6. Alaattin Dikmen, "*Elmalılı Tefsirindeki Sosyolojik Yaklaşımlar*", Uludağ Üniversitesi, Bursa 1995.
7. Nurettin Başyigit, "*Elmalılıda İlmî Tefsir*", Uludağ Üniversitesi, Bursa 1996.
8. Hüseyin Kurt, "*Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Felsefî Düşüncesi*", Ankara Üniversitesi, Ankara 1996.
9. İkrâm Demirel, "*Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Ahiret Hayatı Hakkındaki Görüşleri*", Uludağ Üniversitesi, Bursa 1997.
10. Abdulhamit Sinanoğlu, "*Elmalılı M. Hamdi Yazır Tefsirinde Allah ve Alem*", Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
11. Hatice Özseraç, "*Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Tasavvuf Anlayışı*", Ankara Üniversitesi, Ankara 1997.
12. Sabri Yılmaz, "*Elmalılı Tefsirinde Kader Problemi*", Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 1997.²³

²³ Mustafa Özel, "Hak Dini Kur'an Dili Üzerine Yapılan Akademik Çalışmalar", *İslamî Araştırmalar Dergisi*, c. XIV, sayı: 1, 2001, ss. 145-149.

4. Hak Dini Kur'ân Dili Tefsiri

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçerken din alimleri yetiştiren medreseler kapatılmış ve bunu karşılayacak okullar açılmamıştır. Bunun için ülkede dini bir boşluk meydana gelmiştir. Bunu fırsat bilen bazı ehliyetsiz kişiler piyasaya sundukları bozuk ve tahrif edilmiş Kur'ân tercümeleri ile bu alanda ciddi bir problem oluşturmuşlardır. Sorunun TBMM.'ne ulaşması üzerine bu durum ele alınmış ve İslam'ın temel kaynakları olan Kur'ân ve Hadislerin türkçe'ye tercüme edilmesi hususunda bir karar alınmıştır. Diyanet İşleri Reisliğine bu kaynakların tercümesi ve topluma kazandırılması için talimat verilmiş ve belirli bir bütçe ayrılmıştır. Diyanet İşleri Reisi Rıfat Börekçi ve yardımcısı Ahmet Hamdi Akseki'nin ricaları üzerine Kur'ân tercümesi M. Akif Ersoy'a, tefsiri Elmalılı M. Hamdi Yazır'a, Buhari'nin tercümesi ve şerhi ise Babanzâde Ahmed Naim efendiye verilmiştir.

Kur'ân tercümesini kabul eden M. Akif, bu çalışmalarını bir süre sonra gittiği Mısır'da sürdürürken yaptığı işten hoşnut olmamış, başarılı olabileceğine inanmadığını Hamdi efendiye bildirmiş ve bu işten geri çekilmiştir. Bunun üzerine Diyanet İşleri yetkilileri bu görevi Kur'ân'ın tefsiri ile sorumlu olan Hamdi efendiden yapmasını istemişlerdir. Hamdi efendi ise bu vazifeyi kabul etmekten çekinmiş ve gerekçe olarak Kur'ân'ın hakkıyla tercüme edilemeyeceğini ve namazda ayetlerin Türkçe okutulması endişesiyle –M. Akif'de aynı endişeleri taşıdığından bırakmıştır- kabul etmemiş, Arapça ayetlerin altına meal verildikten sonra tefsire geçmek şartıyla bu görevde üstlenmiştir.²⁴

Hamdi Yazır, Diyanet İşleri Reisiği ile yapmış olduğu anlaşma gereği tefsirini yazarken birtakım hususlara göre bunu yapması istenmiştir. Anlaşma gereği arzu edilen noktalar ise şunlardır:

1. Ayetler arasındaki münasebetler gösterilecek;
2. Nüzul sebepleri verilecek;
3. Kıraat-ı aşereyi geçmemek üzere bunlar hakkında bilgi sunulacak;
4. İhtiyaç duyulan yerlerde dil bilgisi aktarılacak;
5. İnançla ilintili ayetler Ehl-i Sünnete göre, amele teallük eden ayetler ise Hanefi mezhebine göre açıklanacak. Ayetlerin delalet ettiği ilmî ve felsefî konular hakkında malumat verilecek, bilhassa tevhid konularını içeren, ibret ve öğüt mahiyeti taşıyan

²⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad.: Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Orhan Atalay), 4. Baskı, Akçağ Yay., Ankara 2013, c. I. 32-33; Mustafa Bilgin, *DİA*, "Hak Dini Kur'an Dili" md., T.D.V. Yay., Ankara 1995, c. XV. 153.

ayetler genişçe izah edilecek, konuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilgisi bulunan İslam tarihi olayları anlatılacak;

6. Batılı müsteşriklerin yapmış olduğu yanlış yorumlar tespit edilip yerine doğru izahlar yapıp okuyucu aydınlatılacak;
7. Tefsirin başına, Kur'ân hakikatlerini açıklayan ve Kur'ân'la alakalı önemli bilgileri izah eden bir mukaddime yazılacaktı.²⁵

Hamdi efendi Tefsirini kaleme alırken başvuru kaynakları olarak, Taberî, Razî, Zemahşerî, Ebu's-Suud, Beyzavî, Cessâs, Ebu Hayyan, Nisaburî, Âlusî gibi müfessirlerin klasik tefsirleri ve Kütüb-ü Sitte gibi önemli hadis ve tarih kitaplarından oldukça istifade etmiştir. Bu kaynaklara başvurmayla beraber ilmî derinliği ve kabiliyeti ile sonuçta orijinal bir tefsir ortaya çıkarmıştır. Çünkü yer yer eleştirilerde ve tercihlerde bulunmuş, akıl ile mantık çerçevesinde güzel, ikna edici açıklamalar yapmıştır.²⁶

Hak Dini Kur'an Dili adı verilen bu tefsir, on yıllık bir çalışma neticesinde Diyanet İşleri Reisliği bütçesi tarafından ayrılan miktar ve belirlenen esaslar üzerine ilk olarak 1935-1939 yılları arasında İstanbul'da basılmıştır. Bu tarihlerde 10.000 takım olarak 9 cilt halinde basılmış, 2000 takımı müellife verilirken geri kalan takımlar halka ücretsiz olarak dağıtılmıştır. 1960'da ilk baskıdan ofset yapılarak tekrar basılmış ve daha sonra birçok baskıları yapılmıştır. Bu tefsirin, bulunmayan ilk cildi hariç, diğer ciltlerinin el yazması orijinal nüshasını Kültür Bakanlığı 1990'da satın almış ve Süleymaniye Kütüphanesi'ne koymuştur.²⁷

IV. TEFSİR RİVAYETLERİNİN MAHİYETİ

1. Rivayet Tefsiri

Rivâyet tefsiri, ayetlerin yine Kur'an'daki başka ayetlerle, Hz. Peygamber'in sünneti, sahabe ve tâbiûn sözleriyle açıklanmasıdır. Bu tür tefsir, başlangıçta rivâyetle başlamış, Hz. Peygamber'den sahabeye, onlardan da tâbiûna intikal etmiştir. Daha sonra rivâyetler toplanmış, tefsirler tedvin edilmiştir. Bu tefsire “*me'sur*” veya “*naklî tefsir*” de denir.²⁸

²⁵ Bilgin, DîA, XV. 153.

²⁶ Elmalılı, *Hak Dini*, I. 34; Bilgin, DîA, XV. 154.

²⁷ Elmalılı, *Hak Dini*, I. 34; Bilgin, DîA, XV. 153.

²⁸ Rivâyet Tefsiri ve özellikleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 3. Baskı, Mektebü Vehbe, Abidin 1985, c. I, ss. 154-201; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, T.D.V. Yay., Ankara 2008, ss., 231-269;

1. Kur'ân-ı Kerîm

Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri, İslam'ın başlangıcından beri bilinen ve yeri geldikçe âlimlerce önemi vergulanan bir husustur. Yüce Allah “Sonra onu açıklamak yine bize düşer”²⁹ buyurarak, onun bir kısım ayetlerinin diğer bir kısmını tefsir ettiğine işaret etmektedir. Kur'ân bir yerde mücmel, mutlak ve umumi olarak zikrettiği bir hususu başka yerlerde tafsil, takyid ve tahsis yoluyla açıklık getirmektedir.³⁰ Kur'ân tefsirinde baş vurulacak ilk ve en önemli kaynağın yine Kur'ân olduğu hususunda, İslam bilginleri hemfikir halindedir.³¹

M. Akif Koç ise, temel kitaplarda yer alan bu tasnifin dışına çıkarak konuya farklı bakış açısı getirmektedir. O, rivayet tefsirlerinde müfessirlerin bir ayeti açıklarken aynı ayetlerle açıklamadığını, ayetin açıklanmasına dayanak teşkil edecek ayetlerin müfessirlerin dirayeti ile belirlendiği ve bir çok dirayet tefsirinin rivayet tefsirinin kaynaklarını da içerdiklerini ifade ederek, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirini, dirayet tefsirinin unsurlarından biri olarak düşünölebileceğini ifade etmektedir.³²

2. Hz. Peygamber Tefsiri

Nüzül sürecinde Hz. Peygamber, bir taraftan kendisine vahyedilen Kur'ân bölümlerini muhataplarına okumuş, diğer taraftan da manası anlaşılmayan hususları açıklayarak tebliğ etmiştir.³³ Hz. Peygamber'in tefsiri, Kur'ân'ın mücmel olan ayetlerini tafsil, umumî hükümlerini tahsis, müşkilini tavzih, neshe delalet etme, müphem olanı açıklama, garip kelimeleri beyan etme, tavsif ve tasvir ederek müşahhas hale getirme, edebî incelikleri muhtevi ayetlerin maksudunu bildirme gibi belli başlı kısımları ihtiva etmektedir.³⁴ Ayetin nazil olmasının ardından, hutbe irad ederken yahut başka bir vesile ile Peygamberimiz ayeti okurken, herhangi bir süale muhatap olmaksızın, bazen tefsir edeceğini tasrih ederek, bazen etmeyerek, bazı ayetlerin manasını açıklamıştır.³⁵ Kur'ân arapların belağata çok ehemmiyet verdikleri, belîğ sözü anlayarak tesirinde kaldıkları bir devrede nazil oldumuştur. Sonraları yabancı milletlerle karışmaları neticesinde arapların çoğunun anlayamaz hale geldiği, lisana müteallik bazı Kur'ânî incelikleri, sahabe umumiyetle idrak edemiyordu. Yalnız çeşitli

Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, M.Ü.İ.F. Vakfı Yay., İstanbul 2008, ss. 59-101; Halis Albayrak, *Tefsir Usûlü*, Şûle Yay., İstanbul 2009, ss. 100-102.

²⁹ Kıyame 75/19

³⁰ Halis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, 4. Baskı, Şûle Yay., İstanbul 1998. 93.

³¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 3. Baskı, Fecr Yay. 2005. 38.

³² M. Akif Koç, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri*, Kitâbiyât, Ankara 2003. 103.

³³ Mâide 5/67; Nahl 16/44

³⁴ Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, Kayhan Yay., 2. Baskı, İstanbul 1998. 31.

³⁵ Örnekler için bkz. Yıldırım, *a.g.e.*, ss. 139-148.

sebepler dolayısıyla, aralarında Kur'ânı'ı anlama bakımından farklılıklar vardı. Lisana vakıf olmakla bilinmeyecek hususlar bulunduğundan onlar bazı hallerde Hz. Peygamber'e sormaya muhtaç oluyorlardı, bu sualler üzerine Hz. Peygamber ilgili ayetleri tefsir etmiştir.³⁶ Hz. Peygamber'in yapmış olduğu bu açıklamaları Kur'ân'ın tefsirine ilişkin ilk faaliyetlerdir.

O'nun Kur'ân'ın bütün ayetlerini tefsir ettiğini ileri sürenler olmuş, buna delil olarakta “*İnsanlara, kendilerine indirileni beyan etmen için sana Kur'ân'ı indirdik...*”³⁷ ayetinde geçen “beyan” lafzının Kur'ân'ın bütününe içine alan bir lafız olduğunu belirtmişlerdir. Buradan yola çıkarakta Hz. Peygamber'in bütün Kur'ân'ı tefsir etmiş olması gerektiği tezini savunmuşlardır.³⁸ Buna karşılık Hz. Peygamber'in Kur'ân'ın bütün ayetlerini tefsir etmediğini, Kur'ân'dan çok az bir kısmı tefsir ettiğini ileri sürenler olmuştur.³⁹ Buna dayanak olarak da Hz. Aişe'den gelen rivayette Hz. Peygamber'in Cebrail tarafından kendisine açıkladığı belirli ayetlerin dışında hiçbir ayeti tefsir etmediğini kendilerine delil edinmişlerdir.⁴⁰

3. Sahabe Tefsiri

Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahabe Kur'ân tefsiri ile meşgul olmuştu. Hz. Peygamber'in muhatabı olan bu muhterem zevatı tefsir sahasında iki husus yüceltiyordu. Birincisi, sarsılmaz mutlak imanları; ikincisi ise, hâdis ve sebepleri müşahede edip, hâdiselerle hükümler arasında münasebet kurabilmeleri idi. Kısacası, nüzûl sebeplerine vâkıf olmaları idi. Bununla beraber aralarında idrak, anlayış, fazilet, ilim ve cesaret farkından dolayı bütün sahâbenin Kur'ân'ı icmâlen ve tafsîlen aynı derecede anlamaları mümkün değildi. Farklı yorum ve anlayışların rivâyetlere yansımaları bu sebeplerden dolayı kaçınılmazdı.⁴¹

Âyetteki dinî bir müşkili halletmek için, Sahâbenin bir kısmı tahsis yolunu, diğer bir kısmı ise tarihî bir yolu takip etmiş, dinî bir hükme remz yolu ile îzâh getirmişlerdir. Bir sahâbî, kelimenin mecâzî manasını kullanırken diğeri ise hakiki manasını kullanmıştır.

³⁶ Örnekler için bkz. Yıldırım, *a.g.e.*, ss. 151-180.

³⁷ Nahl 16/44

³⁸ Takıyyüddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*, tahk.:Fevvâz Ahmed Zemralî, Dâru ibn Hazm, I. Baskı, Lübnan 1994. 18.

³⁹Hâfiz Celâleddîn Abdu'rrahmân es-Suyûtî, *Mu'terakâtu'l-akrân fî i'câzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, trs., c. I. 99.

⁴⁰ Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, tahk.: Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risâle, 2000, I-XXIV, c. I. 84.

⁴¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*. 59.

Sahâbe arasında yapılan tefsirler tedvin edilmemiştir. Genel kanaate göre sahâbe, Kur'an'ı tamamen sıra ile tefsir etme yoluna gitmemiş, detay ve teferruata girmemiştir.⁴²

Ashab genelde Kur'an'ı en iyi anlayan insanlar idi. İnançları saf olup eski medeniyetlerin ve felsefelerin tesiri altında yetişmemişlerdi. Başka kavimlerle karışmadıkları için lisan zevkleri bozulmamıştı. Ayetler ve onlarla ilgili hâdiseler arasındaki irtibatları da çok iyi biliyorlardı. Anlayamadıkları konularda ise Hz. Peygamber'in îzâhına müttali oluyorlardı.

İbn Mes'ûd'un ifade ettiği gibi "İleri gelen sahâbeden biri on âyet hıfz etmedikçe, mânâlarını ve onlarla amel etmesini öğrenmedikçe başka âyetlere geçmezdi." İşte tüm bunlardan dolayı Kur'an'ı en iyi anlayanların sahâbiler olduğu kabul edilmektedir.⁴³

Tefsir ilminde şöhret kazanan sahâbiler Alî b. Ebî Tâlib (ö: 40/ 661), Abdullâh b. Mes'ûd (ö: 32/652), Ubeyy b. Kâ'b (ö: 19/640), Abdullâh b. Abbâs (ö:68/688), Ebû Mûsâ el-Eş'âri (ö: 44/664), Zeyd b. Sâbit (ö: 45/665), Abdullâh b. Zubeyr (ö: 73/692), Hz. Âişe (ö: 59, 678), Ebû Hureyre (ö: 57/677), Câbir b. Abdillâh (ö: 74/693), Abdullâh b. Ömer (ö: 73/692), Abdullâh b. Amr b. el-Âs (ö:63/683), Enes b. Mâlik (ö: 91/710) tefsirle ilgili rivâyetler nakleden başlıca sahâbilerdir. Bunlar arasında en fazla tefsir rivâyeti olanlar ise Abdullâh b. Abbâs, Abdullâh b. Mes'ûd, Ali b. Ebî Talib ve Ubeyy b. Kâ'b'dır.⁴⁴

4. Tâbiîn Tefsiri

Sahâbeden sonra tefsirde en önemli rolü tâbiînler üstlenmişlerdir. Rivayet tefsirine baktığımızda bu tefsirin genelde tâbiîn ve onlardan sonra gelen alimlerden gelen rivayetlere dayandığını görürüz.⁴⁵ Tâbiînler de ashab gibi tefsirde ilk olarak Kur'an ve sünnete müracaat etmişlerdir. Ancak söz konusu bu iki kaynaktan nasları tefsir edecek yardımcı bir malzeme bulamazlarsa, o takdirde özellikle esbâb-ı nüzûl, mübhemât ve gaybî konularda sahâbilerin görüş ve tercihlerine başvurmak zorunda kalmışlardır. Her zaman olmasa da tâbiînlerin bazen de Ehl-i kitabın görüşlerine müracaat ettikleri olmuştur. Bunların dışında istinbat ve istidlâl yoluyla Kur'an ayetlerini tefsir etmekteydiler.⁴⁶ Ancak buna rağmen tâbiîn sözlerinin rivayet tefsirinde kaynak teşkil etmesi konusu tartışmalıdır. Tâbiîn tefsiri hakkında Ebu Hanife: "Rasulullah'dan gelen baş-göz üstüne, sahâbeden gelen hakkında serbestiz, tâbiînden

⁴² Cerrahoğlu, *a.g.e.* 70.

⁴³ Yıldırım, *Kur'an Tefsiri*. 19-20.

⁴⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*. 73.

⁴⁵ Koç, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri*. 126.

⁴⁶ Demirci, *Tefsir Tarihi*. 90.

nakledilenlere gelince, onlar da rical biz de ricaliz.” diyerek tâbiûnun sözlerinin rivayet açısından mutlaka baş vurulması gereken bir kaynak niteliği taşımadığını ifade etmektedir.⁴⁷

Bu konuda Zehebî'nin görüşü ise şöyledir: “Tefsirde tâbiûnun sözünü almak vacip değildir. Ancak, ictihad edilmesi mümkün olmayan konularda, Ehl-i kitaptan almış olma ihtimali yoksa o tefsir alınır. Ehl-i kitaptan almış olma ihtimali varsa, bu hususta şüphe ederek, onun sözünü bırakmamız ve ona güvenmememiz gerekir.”⁴⁸

Buna karşılık Suyutî müfessirlerin tâbiûn kavillerine itibar ettiklerini söylemektedir. Çünkü tâbiûn, sözlerinin çoğunu sahabe'den almıştır. Tâbiûn'dan nakiller, muhtemelen değişik lafızlarla rivayet edildiğinden, bu konuda bilgisi olmayanlar bunu hakiki bir ihtilaf zannederek, değişik kaviller şeklinde nakletmişlerdir.⁴⁹

Dört halife döneminden itibaren İslam, hızlı bir şekilde yayılmaya başlamış, çeşitli şehirlere ve beldelere giden sahabe, Hz. Peygamber'den öğrendiklerini de yanında götürmüşlerdir. Onlar gittikleri yerlerde öğretmenlik yapmışlar ve etraflarına pek çok meraklı kişi toplanmıştır. Tâbiîler dediğimiz bu yeni talebe grubu onlardan ilim almış ve kendilerinden sonrakilere nakletmişlerdir. Bu eğitim ve öğretim şekli çeşitli şehirlerde kurulan medreseler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu medreselerin bulunduğu şehirler ve yetişen tâbiîler ise şunlardır:

Mekke Medresesi: Kurucusu Abdullah b. Abbas, talebeleri ise Said b. Cübeyr (ö. 95/714), Mücâhid (ö. 103/721), İkrime (ö. 105/723), Atâ b. Ebî Rabah (ö. 114/732) ve Tâvûs b. Keysan (ö. 106/724) gibi daha pek çok kişi onun tefsirdeki talebeleri arasında yer almaktadır.

Medine Medresesi: Kurucusu Ubeyy b. Ka'b, talebeleri ise Ebû'l-Âliye er Riyâhi (ö. 90/708), Muhammed b. Ka'b el-Kurezî (ö. 118/736) ve Zeyd b. Eslem (ö. 136/753) dir.

Irak Medresesi: Kurucusu İbn Mes'ud, talebeleri ise Alkame b. Kays (ö. 62/682), Mesrûk b. el-Ecda' (ö. 63/683), el-Esved b. Yezîd (ö. 75/694), Mürre el-Hemadânî (ö. 90/709), Âmir eş-Şa'bî (ö. 103/721), katâde b. Diâme (ö. 117/735) ve İbrahim en-Neha'î (ö. 95/714) gibi daha pek çok kişi onun tefsirdeki talebeleri arasında yer almaktadır.⁵⁰

⁴⁷ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, c. I. 128.

⁴⁸ Zehebî, *a.g.e.*, c. I. 128.

⁴⁹ Suyutî, *el-İtkan fî Ulûmi'l Kur'ân*, Dâru İbn Kesîr, Beyrût 1987, c. II. 1200.

⁵⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*. 112.

I. BÖLÜM

MEKKÎ SURELERDEKİ TEFSİR RİVAYETLERİNİN MAHİYETİ

1-ALAK SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 6, 9 ve 19. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيْطَغَى

*6-Sakın okumamak etme, çünkü insan muhakkak tuğyan eder.*⁵¹

Sûrenin bundan ilerisi hayli zaman sonra nâzil olduğu anlaşılıyor. Ve nüzulüne sebep de Ebu Cehil olduğu rivayet ediliyor. Ezcümle Buhâri ve Tirmizî'de İbn Abbas'dan rivayet edildiği üzere: “Eğer Muhammed’i Ka’be’de namaz kılarken görürsem boynunu çiğnerim” demişti.⁵²

أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى
عَبْدًا إِذَا صَلَّى

*9-10-Baksan a: o nehyedene Bir kulu namaz kıldığında.*⁵³

Ahmed, Müslim, Nese’î ve daha başkalarının Ebu Hüreyre’den rivayetlerinde, Ebu Cehil, Resulullah’ı “namaz kılarken görürse muhakkak boynunu çiğneyip yüzünü sürteceğine dâir Lât-ü uzzâya yemîm etmiş”, sonra da Resulullah namaz kılarken dediğini yapmak için varmış, fakat birdenbire arkasına dönmüş elleriyle korunarak çekilmiş, “Ne oldu sana?” Denildiğinde, “O’nunla benim aramda ateşten bir hendek, bir hevl ve bir takım kanadlar var” demiş. Resulullah da “Bana yaklaşıydı, Melâike O’nu parça parça ederlerdi.” (Müslim: Munafikun-38) buyurmuş.

⁵¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Yenda Yay., trs. İstanbul, c. IX.161.

⁵² Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 165.

⁵³ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 161.

Tirmizî'nin rivayetinde de, Peygamber, namaz kılariken Ebu Cehil: “Ben seni bundan nehy etmedim mi? Ben seni bundan nehy etmedim mi? Ben seni bundan nehy etmedim mi diyerek varmıştır.”⁵⁴

كَلَّا لَا تُطَعُّهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ

*19-Sakın onu dinleme de, secde et ve yaklaş.*⁵⁵

Hadîsi sahihte de vârid olduğu üzere “kulun Rabbına en yakın olabileceği hal secde eder kendir.” (Muslim: Salat-215)

Bir hadîsi kudsîde de: “Kul bana fazla ibadetlerle mütemadiyen yaklaşır o derece ki nihayet ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, duyduğu kalbi olurum, benimle eşidir, benimle görür, benimle duyar” (Buhari: Rikak: 38) buyurulmuştur.⁵⁶

2-KALEM SURESİ

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 4, 13, 33 ve 42. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ

*1-Ve kalem ve ehli kalemin satra dizdikleri ve dizecekleri hakkı için.*⁵⁷

İbn Cerîr İbn Abbas'dan bu babta şunları rivayet eyler: birincisi: Allah Teâlâ'nın ilk halk ettiği şey kalemdir. O yaratılınca bütün olacaklar cereyan etti, sonra buhar yükseltildi ondan Semâvat yatarıldı, sonra “nun” yaratıldı. Arz o nunun sırtına döşendi, sonra Arz hareket etti, derken ızdırab ile çalkandı, onun üzerin dağlarla tesbit edildi, onun için dağlar Arza karşı fahrederler.⁵⁸

⁵⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 167.

⁵⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 161.

⁵⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 171.

⁵⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 182.

⁵⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 183.

Bir diğeri: Rabbımın ilk halk ettiği şey kalemdir. Ona yaz dedi o da Kıyamete kadar olacağı yazdı. Sonra su üzerinde Nunu halk etti, sonra onun üzerine Arzı kebseyledi (yani kısırlı arzı onun üzerine örttü) buyurdu.⁵⁹

Âlûsî: bunu Ziyânın Elmuhtarede ve Hâkimin sahih diye ve daha bir takımlarının İbn Abbas'dan rivayet eyledikleri bir hadîs olmak üzere şöyle nakletmiştir: “Allah Teâlâ Nunu halk eyledi sonra onun üzerine Arz bast edilip döşendi, bu sebeble Nun ızdırab ile deprendi, bu sebeble Arz meyd (meyl) ile çalkandı, bu suretle dağlar oturtulup onlarla tesbit edildi.”⁶⁰

Mücahid'den rivayette buna “Arzın veya arzların üzerinde bulunduğu hut” tabir edilmiş olduğundan balık diye şayi' olmuştur.⁶¹

Yine İbn Abbas'dan mervi ve Dahhâk ve Hasen ve Katede'nin muhtarı olarak bazıları da burada “nun” devat, yani yazı hokkası demek olan divit olduğunu söylemişler.⁶²

İbn Cerîr der ki: “Kalem, ma'ruf olan kalemdir. Şu kadar ki rabbimizin kalemler içinde kase ettiğî kalem, o kalemdir ki Teâlâ zikruhu halk edip emretmiştir, o da Kıyamete kadar kâin olacağı kitabetiyle cereyan eylemiştir, Bana Muhammed ibn Salihi enmatî tahdîs edip dedi: bize Abbad İbn Avvam tahdîs edip dedi: bize Abdülvahid ibn Selîm tahdîs edip dedi: Atayı dinledim, dedi ki: Ubade ibn Samit'in oğlu Velîde sordum babanın vefatı sırasında vasiyyeti ne idi? Cevaben dediki: beni çağırdı, ey oğulcuğum! Dedi: Allaha takvâ ile korun, haberin olsun ki sen Allah'ın birliğine. Hayır ve şerr kadere iman etmedikçe Allah'a korunamazsın ve ılme iremezsın, ben Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerini dinledim, diyordu ki: “Haberiniz olsun ki Allah ilk halk ettiğinde kalemi halk etdi de ona dediki yaz, yarab ne yazayım ki? Dedi, kaderi yaz dedi, dediki: işte o saatte kalem olmuş ve ilelebed olacak ile cereyan etti.”⁶³

Mücahid'den de kendisiyle zikir yazılandır.⁶⁴

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ

4 - *Ve her halde sen pek büyük bir ahlâk üzerindesin.*⁶⁵

⁵⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 183-184.

⁶⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 184.

⁶¹ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 184.

⁶² Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 186.

⁶³ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 188-189.

⁶⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 189.

İbn Abbas'dan: 1- azîm bir dîn, 2- azîm bir din ki o islâm'dır, Mücahid'den: dîn.⁶⁶

İmam Ahmed, Darimî, İbn Mace, Nese'î, İbn Cerîr ve daha diğerlerinin Said ibn Hişam'dan rivayetlerinde demiştir ki Resulullahın ahlâkını Hazret-i Aişe'den sordum dedi ki Kur'an-ı okumuyormusun? Okuyorum, dedim. İşte dedi: “Resul-i Ekrem sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin hulku Kur'an idi.”⁶⁷

عُثُلٌ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ

13 - Zobu, sonrada dakma (zenîm).⁶⁸

İbn Abbas ve gayrilerinden bunun tarifinde şunları nakleyemişlerdir: “Daiy, nesebi mülhak, piç, şerr ile ma'ruf, kötü damgalı, alâmetli kâfir, zalûm, leîm, fâcir” ilh...⁶⁹

Buhârî'de de bu Sûrenin tefsirinde Mücahid'den, İbn Abbas'dan şöyle rivayet edilmiştir: “Kureyşten şât zenemesi gibi zenemesi olan bir recül.”⁷⁰

كَذَلِكَ الْعَذَابُ وَالْعَذَابُ الْآخِرَةُ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

33 - İşte böyledir azâb, ve elbette Âhîret azâbı daha büyüktür, fakat bilselerdi.⁷¹

İbn Mes'ud radiyallahü anh Hazretlerinden de şöyle rivayet edilmiştir: “Bana böyle bâliğ oldu ki onlar ihlâs ettiler, Allah Teâlâ da onların sıdkına mükâfat buyurdu da ona bedel bir Cennet verdi ki ona “El'hayevan” denilir. Onda öyle bir üzüm olur ki bir salkımını bir katır götürür.”⁷²

يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ

42 - O gün ki saktan bir keşf olunur ve secdeye da'vet edilirler o vakıt güçleri yetmez.⁷³

⁶⁵ Elmalılı, a.g.e., VIII. 182.

⁶⁶ Elmalılı, a.g.e., VIII. 194.

⁶⁷ Elmalılı, a.g.e., VIII. 194.

⁶⁸ Elmalılı, a.g.e., VIII. 182.

⁶⁹ Elmalılı, a.g.e., VIII. 197.

⁷⁰ Elmalılı, a.g.e., VIII. 197.

⁷¹ Elmalılı, a.g.e., VIII. 182.

⁷² Elmalılı, a.g.e., VIII. 204-205.

⁷³ Elmalılı, a.g.e., VIII. 206.

Buhârî, Müslim, Neseî, İbn Münzir ve İbn Merduye, Ebi Said radiyallahü anh'ten şöyle bir hadîs rivayet etmişlerdir. Peygamber sallâllahü aleyhi vessellem Hazretlerini dinledim şöyle diyordu: “Rabbimiz sâkıdan keşfeder, derhal ona her mü'min ve mü'mine secde eder. Dünyada riya ve süm'a için secde eder olan kalır, o da secde etmeğe gider fakat beli tutulur kalır.”⁷⁴

İshak ibn Raheveyh senesinde ve Taberanî ve rü'yette Dârekutnî, ve Hâkim sahih diye ve İbn Mes'ud'dan, Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem'den bir hadîs rivayet etmişlerdiki meali “Allah kıyamet günü nâsı cem'eder ve Allah gamamdan zullelerde nüzul buyurur da bir münadî nida eyler: ey nâs! Sizi yaratan, size suret veren, sizi merzuk kılan rabbınızdan razı değilmisiniz ki sizlerden her bir insana dünya'da taptığı, kendine veliy tanıdığı ma"udunu vâliy kılsın, bu rabbınızdan bir adalet değil midir? O vakıt adalettir derler, o halde sizlerden her bir insan dünyada vâliy tanıdığına gitsin der, ve dünyada ma'bud tanıdıkları şeyler onlara temassül eder (timsalleriyle karşılarna dikilir) İsâ aleyhisselâma teabbüd edenlere İsânın Şeytanı temessül ettirilir. Uzeyre teabbüd edenlere de keza, hatta şecer, ûd, hacere varıncaya kadar her birinin taptığı kendilerine temessül ettirilir. Ehli İslâm da cüsüm halinde (diz çökmüş göğsüne doğru yaslanmış bir vaz'iyette) kalır. Onlara da rab azze ve cell temassül eder de denilir ki: siz neye herkesin gittiği gibi gitmiyorsunuz? Onlar, bizim derler, bir rabbımız vardır ki henüz onu görmedik, o vakıt buyurur ki “siz rabbınızı görseniz ne ile tanırınız?” bizimle onun aramızda bir alâmet vardır görsek onu tanırız derler. “O nedir?” Buyurur, derler ki saktan keşf eder, o vakıt rahman sâkıdan keşf eder. Mü'minler hemen secdeye kapanırlar, münafıklar ise sırtlarını tabak tabak içlerine şişler saplanmış gibi olur.”⁷⁵

İbn Abbas'dan bu âyetin tefsiri sorulduğunda demiştir ki size Kur'an'dan bir şey hafi geldiği vakit onu şiirde araştırın, çünkü şiir Arabın divanıdır. İştmediniz mi şâirin şu kavlini:

“Senin kavmin boyunları vurmaya bize adet haline getirdi. Savaşı bize birden bire alevlendirdi.” O kerb-ü şiddet günüdür.⁷⁶

Mücahid de ondan bu gün Kıyametin en şiddetli saati olduğunu rivayet eylemiştir.⁷⁷

⁷⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 209.

⁷⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 209-210.

⁷⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 211.

⁷⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 211.

Âlûsî'nin nakl ettiği üzere Abd ibn Humejd'in rivayet ettiği vechile Rebi' ibn Enes demiştir ki: "O gün gıta keşf olunacağı, perdenin açılacağı gündür."⁷⁸

Beyhakî de İbn Abbas'dan: "Emir keşf olunup amllerin zâhire çıkacağı gündür" diye rivayet eylemiştir.⁷⁹

Said ibn Cübeyr, bu âyette sâkın Allah Teâlâ'ya izafetini inkâr etmiş ve bu âyetten sorulduğu zaman şiddetle gadab edip demiştir ki: "Bir takımları Allah sübhanehu kendi sâkından keşf eder zu'm ediyorlar. Halbuki ancak emri şedidden keşf eder."⁸⁰

3-MÜZZEMMİL SURESİ

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 5 ve 20. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

إِنَّا سَأَلْنَاكَ عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا

5 - Çünkü biz senin üzerine ağır bir söz ilka edeceğiz.⁸¹

Hazret-i Aişe demişti ki: "Gayet soğuk bir günde vahiy inerken baktım, açılırken alnından ter fişkırıyordu."⁸²

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ
وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَن لَّنْ
نَحْضُوهُ فِتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَن
سَيَكُونُ مِنكُمْ مَّرْضَىٰ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ
وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا
الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا
لِأَنفُسِكُمْ مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمَ أَجْرًا
وَاسْتَغْفِرُوا لِلَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ

⁷⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 214.

⁷⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 214.

⁸⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 214.

⁸¹ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 303.

⁸² Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 309.

20 - *Filhakıka rabbın biliyor ki sen muhakkak gece üçte ikisine yakın ve yarısı ve üçte biri kalkıyorsun beraberindekilerden de bir tâife, halbuki geceyi gündüzü Allah takdir eder, bildi ki siz onu bundan öte başaramazsınız, onun için size lutf ile ircaı nazar buyurdu, bundan böyle Kur'andan ne kolay gelirse okuyun, bildi ki içinizden hastalar olacak, diğer bir takımları Allahın fazlından bir kâr aramak üzere Yer yüzünde yol tepecekler, diğer bir takımları da Allah yolunda çarpışacaklar, o halde ondan ne kolay gelirse okuyun ve namazı kılın ve zekâtı verin ve Allaha karşı hasen takdim edin, kendilerinizin hesabına hayr olarak her nede takdim ederseniz onu Allah yanında daha hayırlı ve ecirce daha büyük bulacaksınız, hem de Allaha istiğfar edin, şübhesiz ki Allah gafurdur rahîmdir.*⁸³

Hazret-i Aişe'den bu âyet'den sekiz ay sonra nâzil olup baştan farîza gibi yazılmış olan kıyam-ı leyli farza irca' ederek ziyadesini nesh etmiş ve tetavvua bırakmış olduğuna dair de bazı rivayet vardır.⁸⁴

İbn Abbas'dan da: Müzzemmilin evvelindeki (“Kalk gece, meğer biraz.”) mü'minlere çok meşakkatli idi, Şehr-i Ramazan'da kıyımları gibi kaim oluyorlardı, sonra tahfif olundu. Allah Teâlâ merhamet buyurdu da ondan sonra “Bildirdi ki aramak içinizden hastalar olacak, diğer bir takımları Allah'ın fazlından bir kâr aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler, diğer bir takımları da Allah yolunda çarpışacaklar. O halde ondan ne kolay gelirse okuyun...” inzal buyurdu, elhamdülillâh genişletti de daraltmadı. Evveli ile âhiri arasında bir sene kadar olmuştu.⁸⁵

Beyhakî Şuabı imanda ve daha diğerleri Hazret-i Ömer radiyallahü anh'ten rivayet etmişlerdir ki: “Bana ölümün geleceği haller içinde fisebîlillâh cihaddan sonra en sevgili hal, ben bir dağın iki şubesi arasında Allah'ın fadlından talebde bulunduğum bir sırada ölümün bana gelmesidir, demiş ve bu “Diğer bir takımları da yeryüzünde yol tepecekler.” âyetini okumuştur.⁸⁶

⁸³ Elmalılı, a.g.e., VIII. 314.

⁸⁴ Elmalılı, a.g.e., VIII. 314.

⁸⁵ Elmalılı, a.g.e., VIII. 315.

⁸⁶ Elmalılı, a.g.e., VIII. 319.

İbn Merduye'nin İbn Mes'ud'dan rivayet ettiği bir hadîste de Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem: “Her kim müsliman beldelerinden birine bir taam celbeder de onu gününün fiatiyle satarsa herhalde Allah yanında onun için bir menzile olur,” buyurmuştur.⁸⁷

4-MÜDDESSİR SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 6, 17, 29, 31 ve 56. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ

I-Ey bürünen (Müddessir)!⁸⁸

İkrime'nin beyanına göre: nübüvvet ve kemalâtı nefsiyye ile bürünüp giyinmiş olan demektir.⁸⁹

وَلَا تَمَنَّئَنَّ تَسْتَكْثِرُ

6- Hem çoksunarak menn etme.⁹⁰

Hem çoksunarak mennetme - burada da iki manâ beyan edilmiştir. Birisi; menn, başa kakmak manasına olarak: yaptığın işi, hizmeti, iyiliği çok sayarak başa kakma, amelikle nazlanma, demek olur. Birisi de: men, in'am ve ata manasına olarak: bir iyilik, bir in'am ve ata yaptığın zaman verdiğin kimseden mukabilinde daha çoğunu almak maksadiyle yapma. Yani on para sadaka verip de yirmi paralık hizmet veya hörmet bekleyenler gibi dünya ticareti veya maksadı gözeterek veya gösteriş, riya için iyilik etme, maahaza Allah için iyilik et başkasından bir ecir bekleme, bu manâ İbn Abbas'dan menkuldür.⁹¹

سَأَرْهُقُهُ صَعُوداً

⁸⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 319.

⁸⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 322.

⁸⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 322.

⁹⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 322.

⁹¹ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 325.

17 - Ben onu dimdik sarpa sardıracağım.⁹²

Tirmizî ve Hâkim ve daha bir takımlarının rivayet ettikleri bir hadîste aleyhissalâtü vesselâm buyurmuşturki: sa'ûd, ateşten bir dağdır ki, ona yetmiş yıl çıkar, sonra içine düşer yine Hazret-i Peygamber'den: Cehennemde bir akabeye çıkması teklif olunurki ona elini koydukça erir, kaldırıncaya yerine gelir. Ayağını koyunca erir kaldırıncaya yerine gelir.⁹³

لَوَاحَةٌ لِّلْبَشَرِ

29 - Beşere susamış bir susuz.⁹⁴

İbn Abbas'dan: mütemadiyen beşereler kavuran, yüzler karartan manası mervidir.⁹⁵

وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا
فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزِدَّ
الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا
أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَمَا
يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِّلْبَشَرِ

31 - Hem biz o ateşin muhafızlarını hep Melâike yaptık, sayılarını da ancak küfr edenler için bir fitne kıldık ki kitab verilmiş olanlar yakîn edinsin ve iman edenlere iman artırsın, kitab verilenler ve mü'minler şübhelenmesin, kalblerinde bir maraz bulunanlarla kâfirler de desin: Allah bununla meselâ ne murad etmiş? İşte böyle Allah dilediğini şaşırtır, dilediğini de yola getirir ve rabbının ordularını ancak kendisi bilir ve o ancak bir öğüttür düşünmek için beşer.⁹⁶

Tirmizî ve İbn Merduyen'in Hazret-i Câbir'den bir rivayetlerine göre: Yahudîlerden bazı kimseler Peygamber'in Ashabından bazılarına: "Sizin Peygamber Cehennem hâzinlerinin adedini biliyor mu? diye sormuşlar, onlar da Resulâllaha haber vermişlerdi, Resulullah'a şöyle ve şöyle diyip elleriyle bir kerre on, bir kerre de dokuz işaret buyurmuştu. Yahudîlerin

⁹² Elmalılı, a.g.e., VIII. 323.

⁹³ Elmalılı, a.g.e., VIII. 327.

⁹⁴ Elmalılı, a.g.e., VIII. 323.

⁹⁵ Elmalılı, a.g.e., VIII. 329.

⁹⁶ Elmalılı, a.g.e., VIII. 323.

Medîne’de bulunmâsından dolayı bundan bazıları bu âyetin Medenî olduğunu anlamak istemişlerse de Ashabtan bazılarının Medîne’ye veya Yahudilerden bazılarının Mekke’ye gitmiş olmaları melhuz bulunduğundan bu istidlâlin zaif olduğu derkârdır. Ve hattâ sebebi nüzulden ziyade bir tefsîr manasındadır.⁹⁷

وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءُ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ

56 - *Maamañih Allah dilemeyince düşünmezler, koruyacak da odur, mağfiret edecek de.*⁹⁸

İmam Ahmed, Tirmizî, Neseî, İbn Mace, Hâkim ve daha başkaları, Hazret-i Enes’ten rivayet etmişlerdi. Resulâllah sallâllahü aleyhi vessellem bu âyeti “Takvaya ehil de mağfirete ehil de O’dur.” okudu da dedi ki: Rabbiniz böyle buyurdu: ben ittika olunmağa, korkulup vikayesine sığınılmağa ehlim, benimle beraber başka bir ilâh yapılmasın, herkim benden korkar da benimle beraber başka bir ilâh tutmazsa ben onu mağfirete ehlim.⁹⁹

Hakîm-i Tirmizî Nevadirilusul’de Hazret-i Hasen’dan tahrir ettiği bir hadîste demiştir ki: Resulullah sallâllahü aleyhi vessellem şöyle söyledi: Allah Teâlâ buyuruyor ki: “Kulum bana iki elini kaldırır duâ ederse ben o elleri mağfireden reddetmekten haya ederim, Melâike ey bizim ilâhımız o mağfirete ehil değil dediler, Allah Teâlâ buyurdu ki lâkin ben takvaya da ehlim, mağfirete de ehlim, sizi işhad ederim ki ben onu mağfiret ettim.”¹⁰⁰

5-FATİHA SURESİ

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 2 ve 7. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

⁹⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 331.

⁹⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 333.

⁹⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 337.

¹⁰⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 337.

*1 - Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle.*¹⁰¹

İbn Abbas Radıyallâh-u anhümâ' dan: Besmeleyi terkeden kitabullahdan yüz on dört âyet terketmiş olur.¹⁰²

Ebû Hüreyre Radıyallâh-u anh'tan: Resûlullah Efendimiz: “Fâtihatü'l-kitap yedi âyettir, bunların evveli “Bismillâhirrahmanirrahîm” buyurdu.¹⁰³

Ümm-i Seleme Radıyallâhü anhâ'dan: Resûlullah Fâtîha'yı okudu ve “Bismillahirrahmânirrahîm. Elhamdülillâh-i Rabbi'l-âlemîn”i bir âyet saydı.¹⁰⁴

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

*1-Hamd, o rabbiâlemîn.*¹⁰⁵

Resul-i Ekrem sallâllahü aleyhi vesellem Efendimiz “hamd, şükürün başıdır. Allah'a hamdetmiyen şükretmemiş olur” buyurmuştur.¹⁰⁶

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

*7 - Ne o gadap olunanların ne de sapkınların.*¹⁰⁷

Aleyhissalâtü vesselâm Efendimizin “Yehud magdubi aleyhim, Nasara de dullâldır” buyurduğunu Tirmizî sahibinin babı tefsirinde meşhur Hatimi Taînin oğlu Hazreti Adiden senediyle bir hadîsi hasen olmak üzere rivâyet eylemiştir ki meali şöyledir. “Adiy bin Hatim radıyallahü anh demiştir ki: “Resul-i Ekrem sallallahü aleyhi veselleme gittim, mescidinde oturuyordu. Cemaat işte bu Adiy bin Hatimdir dediler. Ben ise emansız, mükâtebesiz gelmişim, hemen huzuruna atıldım, derhal elimi tuttu “mukaddemada Allah'tan ümit ederim ki onun elimi benim elime koyacak” buyurmuştu. Akibinde kalktı o sırada bir kadın beraberinde bir sabi ile huzuruna geldiler ve bizim sana bir hacetimiz var dediler, onlarla beraber kalkıp hacetlerini bitirdi, sonra elimden tutup beni hanei saadetine götürdü. Bir kız çocuğu ona bir yasdık koydu ve üzerine cülus buyurdu ben de huzurunda oturdum.

¹⁰¹ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 36.

¹⁰² Elmalılı, *a.g.e.*, I. 36.

¹⁰³ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 36.

¹⁰⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 36.

¹⁰⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 64.

¹⁰⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 71-72.

¹⁰⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 64.

Binaenaleyh Allaha hamd-ü sena etti ve şöyle buyurdu “lâilahaillâllah” demekten neye kaçırıyorsun, ondan başka bir ilâh mı biliyorsun? Ben hayır dedim. Badehu biraz konuşıduktan sonra “sen herhalde “Allahuekber” denilmesinden kaçırıyorsun, demek Allah’dan daha büyük birşey biliyorsun” buyurdu ben yine hayır dedim, buyurdu ki “ فان اليهود مغضوب ” — الضَّالِّينَ — ”عليهم وان النصرارى ضلال ” yani Yahudîler gadaba uğramış, magdubu aleyhim olmuşlar, Nasara da sapıtmış, dalâlete düşmüşler bunun üzerine ben de “ben müslüman oldum geldim” dedim ve baktım ki veçhi saadeti ferahından inbisat ediyordu. Bil’ahare emretti, Ensardan bir zatin nezdine verildim, akşam sabah hep huzuruna gelir dururdum. Yine bir akşam yanında idim. Bir kavm geldiler, üzerlerinde yün elbise vardı. Resûlullah kalktı, namaz kıldı, badehu onları tergibe başladı. Diyordu ki “velev bir sâ’ velev yarım sa’ velev bir tutam velev bir tutam parçası olsun bununla her biriniz yüzünü Cehennemden -yahut ateşin- hararetinden vikaye ede, hatta velevse bir hurma danesi velevse yarım hurma danesi olsun. Her biriniz Allaha varacak o da ona şu söyliyeyeceğimi söyliyeyecektir: Ben size göz kulak vermedim mi? Evet verdin der, mal ve evlât vermedim mi? Evet verdin der, o zaman Allah tealâ o halde hani sen kendin için önceden ne hazırlık gördün der” ve insan işte o vakit önüne, arkasına, sağına, soluna bakar da Cehennemden hararetinden yüzünü koruyacak hiçbir şey bulamaz, her biriniz yüzünü ateşten vikaye etsin de velev yarım hurma ile olsun, bunu bulamazsa velev kelimeyi tayyibe ile -tatlı sözle- olsun. Çünkü ben artık sizin hakkınızda fakr-ü fakadan korkmam, zira Allah yardımcınız ve vericinizdir. Sizin için fakirlik korkusu nihâyet Medine ile Hiyre arasında kârban giderken bindiğinin çalınması korkusu ne ise ondan fazla değildir” buyurdu.¹⁰⁸

6-TEBBET SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 2 ve 5. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ

*1- Ne malı fâide verdi ona ne kazandığı.*¹⁰⁹

¹⁰⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 132-133.

¹⁰⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 399.

İbn Abbas'dan: mâ kesebi, veledidir, ve nakl olunmuştur ki: Ebu Lehebin oğulları niza' ederek kendisine muhakeme olmuşlar, derken yanında birbiriyle çarpışmağa başlamışlardı, Ebu Leheb kalkıp ayırmak için aralarına girmişti, birisi itiverip düşmüştü, bunun üzerine gadabe gelip “çıkarınız yanımdan bu kesbi habîsi” demişti.¹¹⁰

فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ

5- Boynunda da hurma lifinden bir ip olacaktır.¹¹¹

Fil'vakı' Said ibn Müseyyeb'den ve saireden mervîdir ki: onun gerdanında cevahirden bir “kılâde-i fâhire” kıymetli bir gerdanlık vardı. Öyle iken onun yerine bir ip ki mesedden - sağlam elyaftan, kuvvetli tellerden bükülmüş, kıvratılmış, örülmüş fitillisinden.¹¹²

7-TEKVİR SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 6, 7, 9, 23 ve 29. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ

1 - O Güneş dürüldüğü vakit.¹¹³

Razîde mezkûr olduğu üzere bazıları Hazret-i Ömer'den mervi olarak kör etmek körletmek ma'nasına olduğunu da söylemişlerdir.¹¹⁴

İbn Abbas'dan bir rivayette arşa idhali, bir rivayette de muzlim olması.¹¹⁵

Mücahid ve Katâde ve Hasen'den: zıyasının gitmesi, yine Mücahid'den muzmahill olması.¹¹⁶

وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ

¹¹⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 402-403.

¹¹¹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 399.

¹¹² Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 405.

¹¹³ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 426.

¹¹⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 427.

¹¹⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 427.

¹¹⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 427.

6 - *Ve denizler ateşlendiği vakıt.*¹¹⁷

Buharîde Hasenden bir katre su kalmıyacak diye mervidir.¹¹⁸

İbn Ebidünya ve İbn Cerîr ve İbn Ebî Hâtim de Übeyy ibn Ka'b'den şöyle rivayet etmişlerdir. Altı âyet Kıyamet gününden evvel “nâs esvakında iken” dir: Güneşin zıyası gider, o haldeler iken nücüm inkidar eder. O haldelerken dağlar düşmeğe Arz hareket ve iztırab ile çalkalanmağa başlar. Onun üzerine korkudan Cin İnse, İns cinne feze'u feryad eder. Hayvanat, bütün tuyur-u vuhûş karışıp birbirlerine girerler, ışâr ihmal olunur. Cin İnse, size bir haber getirelim derler denize fırlarlar, bakarlar ki deniz ateş olmuş, alevler içinde, o haldelerken Arz bir çatlayış çatlar, o haldelerken bir rüzgâr gelir, hepsini öldürür.¹¹⁹

وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ

7 - *nüfus çiftlendiği vakıt.*¹²⁰

Buharî'de: Hazret-i Ömer ehli cennet ve ehli nardan nazîri ile tezvic olunur dedi.¹²¹

Nu'man ibn Beşir merfuan Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vessellemden rivayet ederek demiştir ki:“Her adam ameli gibi amel eden her kavm ile beraber” dedi.¹²²

بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلْتُ

9 - *Ve o diri gömülen hangi günahla öldürüldü?*¹²³

Âlûsî, Bezzar, ve Künâda Hâkim ve Sünende Beyhakî Hazret-i Ömer ibn Hattab radiyallahü anhdan rivayet etmişlerdir. Demiştir ki: Kays ibn Asımı Temîmî Resulullah'a geldi de ben, dedi: cahiliyye de sekiz kızımı ve'd ettim, Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, her birinden bir rakabe azâd et buyurdu, o, ben dedi deve sahibiyim, o halde buyurdu her birinden bir bedene hedy et.¹²⁴

¹¹⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 426.

¹¹⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 431.

¹¹⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 431.

¹²⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 426.

¹²¹ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 432.

¹²² Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 432.

¹²³ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 426.

¹²⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 434.

Taberanî, müşarunileyh sa'sa'adan şöyle rivayet etmiştir: Ya Resulâllah dedim: “Ben câhiliyyede ba'zı ameller işledim onlarda bir ecir var mıdır: üçyüz altmış mev'ûdenin hayatını kurtardım her birini iki uşera' naka ile iştirâ ederdim, bunlarda bana bir ecir var mıdır? Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vessellem buyurduki: sana onun ecri var, çünkü Allah Teâlâ sana islâmı in'âm buyurdu” demiştir.¹²⁵

وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ

23 - Vallahi gördü onu açık ufukta.¹²⁶

İbn Cerîr de İbn Humeydin Cerîr tarikıyla Atâdan, Âmirden rivayetinde demiştir ki Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Cibrîli kendi suretinde bir kerre görmüştü. Diğerlerinde dihye denilen bir recül suretinde gelirdi, kendi suretinde gördüğü gün ise gelmiş, bütün ufku sedd etmişti, üzerinde dür ta'lık olunmuş yeşil bir sündüs vardı.¹²⁷

وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

29 - Fakat o âlemlerin rabbi Allah dilemeyince siz dilemezsiniz.¹²⁸

Âlûsî'de Süleyman ibn Musâ ve Kasım ibn Muhaymire'den şöyle rivayet olunmuştur. Nâzil olunca Ebu Cehil “demek ki işi bize bırakmıştır, dilersek müstakîm oluruz, dilersek olmayız” demişti.¹²⁹

8-A'LA SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 7, 13, 15 ve 19. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى

¹²⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 434.

¹²⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 426.

¹²⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 448.

¹²⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 426.

¹²⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 454.

7 - *Yalnız Allahın dilediği başka çünkü o açığı da bilir gizliyi de.*¹³⁰

Denilmiştir ki istisna killet içindir. Netekim sahih-i Buharî’de rivayet edilmiştir: Aleyhissalâtü vesselâm namazda kıraetinde bir âyet atlamıştı. Sabah namazı idi. Übeyy onu nesh edildi sanmış suâl etmişti. Aleyhissalâtü vesselâm “unuttum” buyurmuştu. Resulullahda böyle nâdiren nisyan vaki’ olursa Allah tealâ onu bırakmaz hatırlatır veya hatırlatacak bir sebep müyesser kılardı. Nasıl ki Bahirde zikr edildiği vechile Abbad İbn Beşîrin kıraetini işittiğinde “Bu bana filân ve filân Sûrede şu ve şu âyeti hatırlattı” buyurmuştu.¹³¹

ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى

13 - *Sonra ne ölecek onda, ne de hayat bulacaktır.*¹³²

Demişlerdir ki Cehennemde ölmek kâfirlere mahsustur. Amma usatı mü'minînden Cehenneme girenler orada öleceklerdir. Buna Müslimin Ebu Said'den rivayet ettiği şu hadîs ile istidlâl eylemişlerdir: Narın ehli olan Ehli nar orada ölmezler de dirilmezler de amma günahları sebebiyle nar isabet etmiş olan bir kısım nâs, Allah tealâ onları öldürecek nihayet kömür olduklarında şefaate izin verilecek, sonra takım takım getirilecek, Cennet ırmaklarına serilecekler. Ey Ehli Cennet bunların üzerine su ifaza edin denilecek de sel milinde dâne biter gibi bitecekler.¹³³

وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى

15- *Ve rabbının ismini anıp da namaz kılan.*¹³⁴

İbn Mes'uddan: “Tesadduk edip namaz kılan kimseye Allah Teâlâ rahmet buyurdu” diye vârid olmuştur.¹³⁵

Keşşafıta mezkûr olduğu üzere Hazreti Ali kerremallahü vecchudan dahi şöyle mervidir: bu tezekkî sadekai fitr ile tesadduktur, ve demiştir ki kitabullah da başkasını

¹³⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 3.

¹³¹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 19-20.

¹³² Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 3.

¹³³ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 23.

¹³⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 3.

¹³⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 24.

bulamasam da bu yetişir: yani zekâtı fitrı verip musallâya teveccüh eden ve Rabbının ismini zikredip iftitah tekbiyriyle bayram namazı kılan.¹³⁶

صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى

*19 - İbrahim ve Musânın suhuflarında.*¹³⁷

Abd ibn Humeyd ve ibn Merduye ve ibn Asâkir Ebî Zerr radiyallahü anhten rivayet etmişlerdir: dedim ki: Ya Resûlallah, Allah Teâlâ kaç kitab indirdi? Buyurduki yüz dört kitab: Elli sahîfe Şiyte, otuz sahîfe İdrîse, on sahîfe İbrahime, on sahîfe de Tevratın evvel Musa'ya indirdi, Tevratı, İncili, Zeburu, Furkanı de indirdi. Dedimki: Ya Resûlallah İbrahim'in sahîfeleri ne idi? Buyurdu ki hepsi emsal idi: ey o mübtelâya tesallut eden mağrur Melik, ben seni dünyayı birbirine yığasın diye göndermedim, ve lâkin mazlûmun du'asını benden redd edesin diye gönderdim; çünkü ben mazlûmun du'asını kâfir de olsa, redd etmem ve aklına karşı mağlûb olmadıkça âkile gerektirki: üç saati ola: bir saatinde rabbına münacât ede ve bir saatinde nefsini muhasebe ede ve yaptığını düşün, bir saatinde halâlinden haceti için تنها kala, çünkü bu saatte öbür saatler için bir yardım ve cem'iyeti hâtır ve ferag hasıl olur. Ve âkile: zamanına basîr şe'nine mukbil, lisanına hâfız olmak gerektir. Çünkü kelâmını amelinden sayan kimse az söyler, meğerki mâya'nîsi hakkında olsun. Âkıl üç şey'i talib olmak gerektir. Me'iyşetini ıslah veya meâdına hazırlık, veya haramda olmıyarak telezzüz. Dedim ki Ya Resûlallah Musa'nın suhufu ne idi? Buyurdu ki, hepsi ıbret idi: te'accub ederim, ölüme yakîni olup da sevinene, ateşe yakîni olup da külene, dünyayı ve ehline olan tekallübatını görüp de ona gönül bağılyana, kadere yakîni olup da öfkelenene, hısaba yakîni olup da amel etmiyene. Dedim ki Ya Resûlallah İbrahim ve Musa'nın suhufundakilerden sana bir şey indirildimi? Evet ya Abâzerr! “Doğrusu felâh buldu tezekki eden. Ve Rabbının ınıp da namaz kılan. Fakat siz dünya hayatı tercih ediyorsunuz. Halbuki ahiret daha hayırlı ve daha bekâlıdır.” A'lâ-87/14-17 buyurdu demiştir.¹³⁸

9-LEYL SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

¹³⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 24.

¹³⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 3.

¹³⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 26-27.

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 21. ayetini açıklarken şu rivayeti kullanmıştır:

وَلَسَوْفَ يَرْضَى

*21 - Ve elbette o rızaya erecektir.*¹³⁹

Hâkim, sahih diye Amir ibn Abdillah ibn Zübeyr'den, babasından rivayet etmiş: Demiştir ki: Ebu Kuhâfe, oğlu Ebu Bekir radiyallahü anh Hazretlerine “Seni görüyorum ki bir takım zayıf köleler âzâd edip duruyorsun, mâdem ki bunu yaptın bari kuvvet olacak ve önünde duracak bir takım celâdetli adamlar âzâd etseydin” Demişti. O da babacığım ben ancak muradımı murad ediyorum dedi.¹⁴⁰

10-FECR SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 2, 3, 7, 9, 10 ve 30. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَلَيَالٍ عَشْرٍ

*1- Ve leyâli aşre.*¹⁴¹

Bu aşrin Kurban bayramından aşri evvel olduğuna Hâkim, sahih diyerek ve daha bir cemaat İbn Abbas'dan rivayet etmişlerdir. İbn Zübeyr'den ve Mesruk ve Mücahid ve İkrime ve daha başkalarından da rivayet olunmuştur. İmâm Ahmed, Neseî ve Hâkim, sahih diyerek ve Bezzar ve İbn Cerir ve İbn Merduye ve Şuabda beyhaki Hazret-i Cabir'den de Resûlullah sallâllahü aleyhi vessellem “On gece kurban bayramının on gecesidir.”dir, buyurdu diye merfuan rivayet etmişlerdir.¹⁴²

Bu aşrin fazıleti hakkında eserler de vardır. Ezcümle Ahmed ve Buharî İbn Abbas'dan merfu'an rivayet eylemişlerdir: günlerden hiç biri yoktur ki onlarda amel eyyamı

¹³⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 103.

¹⁴⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 110.

¹⁴¹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 43.

¹⁴² Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 45.

aşirden efdal ve Allah azze ve celle daha sevgili olsun, Yâ Resûlallah! Fîsebîlillah cihad da mı değil? Denildi, fîsebîlillah cihad da değil, ancak nefsiyle ve maliyle fîsebîlillah cihad edip de onlardan bir şey ile dönmeyen müstesna buyurdu. Maahaza İbn Münzir ile İbn Ebî Hâtim İbn Abbas'dan Ramazanın son aşırı olduğunu da rivayet etmişlerdir, Dahhâk'ten de böyle rivayet olunmuştur. Hattâ bazıları bunun muttefakun aleyh olduğuna kail olmuş ve Hazret-i Aişe'den sıhhatı müttefakunaleyh olan bir hadîs ile buna istidlâl eylemiştir: Hazret-i Aişe radiyallahü anha demiştir ki: aşır, yani Ramazanın aşırı ahîri dâhil olunca Resulullah kuşağını sıkır (şeddi mi'zer eder) gecesini ihya eyler, ehlini de ikaz ederdi.¹⁴³

وَ الشَّفْعِ وَالْوَتْرِ

3 - *Ve şef'ü vetre.*¹⁴⁴

İmam Ahmed, ve Tirmizî, İmran İbn Husayn radiyallahü anhdan rivayet etmişlerdir ki, Resûlullah sallallahü aleyhi veselleme “Ve şefiu vetre” (Fecr-89/3) den suâl olundu da salât, bazısı şefi' ve bazısı vitirdir buyurdu. Tirmizî buna Katâde'den garib demiştir. Bunu İmran'dan, Abd İbn Humeyd ve İbn Cerîr ve İbn Münzir ve İbn Merduye ve İbn Ebi Hâtim de rivayet etmişler. İbn Ebî Hâtim, sahih demiştir.¹⁴⁵

İbn Abbas'dan: Zûrâre İbn Ebî Evfâ ve İkrime ve ondan Katâde ve Dahhâk, demişlerdi ki: şefi' yevm-i nahir, vetir Yevm-i arefedir. Leyalii aşır de, Câbir hadîsine evfak olan da budur.¹⁴⁶

Hasan-i Basrî Hazretleri de şefi' ve vetir her adede kâsem olduğunu söylemiştir.¹⁴⁷

إِزْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ

7 - *İreme zâtil'imâde.*¹⁴⁸

İmad, direk, üstüvane ma'nasına amed gibi müfred veya cemi olarak reful'imad ta'birinde olduğu gibi uzun boylu veya boyları uzun olmaktan kinayedir. Çünkü “Düşünün ki o sizi kavm-i Nuh'dan sonra hulefa kıldı ve size hilkatte ziyade bir imsat verdi.” (Arâf-7/69)

¹⁴³ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 45-46.

¹⁴⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 43.

¹⁴⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 47-48.

¹⁴⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 48.

¹⁴⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 48.

¹⁴⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 43.

buyurulduğu üzere Âd kavmı uzun, iri cüsseli olduklarından boyları direğe teşbih edilmiş demektir. Netekim “recülün amedün ve umüddanün” denilir ki uzun demektir. Bu ibn Abbas’dan mervidir.¹⁴⁹

وَتَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ

9 - *Ve vâdilerde kayaları kesen Semûde.*¹⁵⁰

İbn Abbas demiştir ki: Beldeleri dolaşırlar ve “Kibirde dağlardan keyifli keyifli evler yontuyorsunuz.” (Şuara-26/149) buyurulduğu üzere dağlardan, kayalardan yontma evler, havuzlar ve istedikleri gibi binalar yaparlardı.¹⁵¹

وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ

10 - *Ve o kazıkların sahibi Fir'avne.*¹⁵²

Katâde’nin Saîd ibn Cübeyir’den rivayetinde de o evtad, bir takım melâib idi, onun altında onun için oynarlardı denilmiştir.¹⁵³

وَادْخُلِي جَنَّتِي

30 - *Gir Cennetime.*¹⁵⁴

İbn Cerîr’in nakline göre ibn Abbas’dan: Nefs-i mutmeinne, musadık. Katade’dan: Allah’ın va’dine mutmein, kavlini musaddık. Mücahid’dan: Allah, rabbi olduğunu musaddık mûkın ve her yaptığı işte onun emrine müslim ve münkad.¹⁵⁵

Abd ibn Humejd ve ibn Cerîr ve ibn Ebî Hâtim ve ibn Merduye ve Hilyede Ebu Nüaym ibn Cübeyir’den rivayet etmişlerdir ki: Peygamber sallâllahu aleyhi vessellem Hazretlerinin yanında “Ey o Rabbına mutı’ olan nefsi mutmainne.” (Fecr-89/27) okunmuştu.

¹⁴⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 52.

¹⁵⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 43.

¹⁵¹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 54.

¹⁵² Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 43.

¹⁵³ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 55.

¹⁵⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 44.

¹⁵⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 63.

Ebu Bekir radiyallahü anh “bu hakikaten güzel” dedi. Resûlullah sallâllahü aleyhi vessellem de “haberini olsun ki Melek sana onu ölümün sırasında söyleyecektir” buyurdu. Hakîm-i Tirmizî de bunun gibi Nevadirül'usulde Sâbit ibin Aclân tarikıyla Selîm ibn Âmir'den, Hazret-i Sıddîk radiyallahü anhten rivayet eylemiştir.¹⁵⁶

11-DUHA SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 2, 4, 5 ve 9. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى

2 - *Ve dindiği zaman o geceye kasem olsun ki.*¹⁵⁷

İbn Cerîr ve İbn Merduye, Avfî tarikıyla İbn Abbas'dan: “geldi” diye, İbn Münzir ile İbn Ebî Hâtim de ondan: “gitti” diye tahrir eylemişlerdir.¹⁵⁸

وَلَاخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَى

4 - *ve her halde sonu senin için önünden daha hayırlı.*¹⁵⁹

Burada böyle âhireyi âhiretten eamm mana ile sonu önünden daha hayırlı diye anlamak, bu âyetin makabline rabtı itibariyle daha vâzih ve ibhamdan sâlim olduğu gibi Dünya mukabili Âhirete, yani vefattan sonrasına da şamil olduğu için Taberânî'nin Evsatta, Beyhakî'nin Delâilde İbn Abbas'dan tahrir eyledikleri şu hadîse de münafi olmaz. Demiştir ki: Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem şöyle buyurdu: benden sonra ümmetime fetholunacak şeyler bana arzolundu da beni mesrur etti, akibinde de Allah Teâlâ “*Ve her halde sonu senin için önünden daha hayırlıdır.*” (Duhâ-93/4) yı inzal buyurdu.¹⁶⁰

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى

¹⁵⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 64-65.

¹⁵⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 115.

¹⁵⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 116.

¹⁵⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 115.

¹⁶⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 118.

5 - ve ileride rabbın sana atâ edecek öyle atâ edecek ki rızaya ereceksin.¹⁶¹

İbn Münzir ve İbn Merdûye ve Ebu Nüaym Hilîye’de Harb İbn Şüreyh tarikiyle rivayet etmişlerdir: Demiş ki: Ebu Ca’fer Muhammed İbn Alî İbn Hüseyin “Alâ ceddihim ve aleyhimüssalâtü vesselâm” Hazretlerine ne dersin? Dedim: Ehl-i Irak’ın bahsettikleri şefaât hak mıdır? eyvallah, dedi: Muhammed İbn Hanefiyye, Alî keremallahü veche’den bana tahdis eyledi ki: Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem şöyle buyurmuştur: Ben ümmetime şefaât edeceğim ta Rabbim bana râzıy oldun mu ya Muhammed diye nida edinciye kadar, o vakit evet ya Rabbi râzıy oldum diyeceğim.¹⁶²

İbn Cerîr’in İbn Abbas’dan tahririnde: Bu âyette demiştir ki: Muhammed sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin rızasından birisi de ehli beytinden birisinin nâre girmemesidir.¹⁶³

Hatîb’in Telhîsi müteşabihte ondan diğerk vechile rivayetinde ise onun rızası ümmetinin hepsinin cennete girmesidir.¹⁶⁴

Âlûsî’de dürrı mensûrdan naklen mezkûr olduğu üzere Müslim, İbn Ömer Hazretlerinden şöyle tahrir eylemiştir ki, Resûl-i Ekrem sallâllahü aleyhi vesellem İbrahim aleyhisselâm hakkındaki bana uyan bendendir, kavlini, Isâ aleyhisselâm hakkındaki sen onlara azâb edersen kullarıdır ilh... kavlini okudu. İki elini kaldırdı da “Allah’ım! Ümmetim, Ümmetim!” dedi ve ağladı. Allah Teâlâ da ya Cibril, git Muhammed’e söyle: Biz seni ümmetin hakkında irza edeceğiz ve seni utandırmıyacağız.¹⁶⁵

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ

9 - Öyle ise amma yetîme kahretme.¹⁶⁶

İbn Mes’ud radiyallahü anh’ten Resûlullah’a merfuan: Her kim bir yetîmin başını silerse elinin geçtiği her kıla mukabil ona Kıyamet günü bir nur olur. Hazret-i Ömer radiyallahü anhten kezalik merfuan: Yetîm ağladığı zaman onun ağlamasından Arşürrahman

¹⁶¹ Elmalılı, a.g.e., IX. 115.

¹⁶² Elmalılı, a.g.e., IX. 120.

¹⁶³ Elmalılı, a.g.e., IX. 120.

¹⁶⁴ Elmalılı, a.g.e., IX. 120.

¹⁶⁵ Elmalılı, a.g.e., IX. 121.

¹⁶⁶ Elmalılı, a.g.e., IX. 115.

ihlizaz eder, Allah Teâlâ Melâikesine buyurur ki: Ey Melâikem, Şu babası toprakta gaybedilmiş olan yetîmi ağlatan kimdir? Melâike, sen a'lemsin yarab, derler, Allah Teâlâ da buyurur ki: Şâhid olunuz, her kim bunu susturur hoşnud ederse ben de onu Kıyamet günü hoşnud etmeyi teahhüd ediyorum. Bundan dolayı Hazret-i Ömer bir yetîm gördüğü zaman yaşını siler ve ona bir Şey verirdi diye mervidir. Fakat keyfiyeti meshi, nasıl sildiğı hakkında sahih bir Şey vârid olmamıştır.¹⁶⁷

Bir hadîsi Şerifte de Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem: “Ben ve yetîme tekeffül eden Şu ikisi gibiyiz, Allah azze ve celleden korkarsa” buyurmuş ve Şehadet parmağıyla orta parmağını göstermiştir.¹⁶⁸

12-İNŞİRAH SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 4 ve 6. ayetlerini açıklarken Şu rivayetleri kullanmıştır:

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ

*1 - Őerh etmedik mi senin için bağrını?*¹⁶⁹

Nübüvvetten evvel mukaddimatı olan irhasat ve keramat dahi inkâr olunamazsa da Sûrelerin tertibine nazaran buradaki Şerhi sadrın ne nübüvvetten evvel ne de nübüvvet sırasında değil. Vedduhanın nüzuliyle yâhud da sonra olması zâhirdir. Bu cihetle cismanî ma'naya da delâlet eyliyen en kuvvetli rivayet ise Mi'rac gecesine dair olarak Buharî, Müslim, Tirmizî ve Neseî'de Katâde'den mervi olan Şu hadîstir: Demiştir ki bize Enes ibn Mâlik, Mâlik ibn Sa'saa'dan Hazret-i Peygamber sallâllü aleyhi vesellemden tahdîs etti. Peygamber buyurdu ki: Ben Beytin yanında uyur uyanık arası bir halde iken içinde zezem suyu bir altın tasla bana gelindi de sadrım Şuraya ve Şuraya kadar Őerh edildi -Katâde demiş ki: Enes'e ne kastediyor dedim, karnımın aŐađısına kadar dedi- buyurdu ki: Derken kalbim çıkarıldı da zezem suyu ile yıkandı, sonra yerine iade edildi, sonra iyman ve hikmet dolduruldu, sonra

¹⁶⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 127.

¹⁶⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 127.

¹⁶⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 133.

bürak getirildi, onun üzerine Cibril aleyhisselâm ile beraber gittim, ta sema-i dünya'ya vardık. İlh elhadîs...¹⁷⁰

En'amda da geçtiği üzere rivayet olunmuştur ki: Ya Resulallah! Sadır inşirah eder mi? dediler, evet buyurdu, onun alâmeti nedir dediler: Dâri gururdan tecâfî, dâri hulûda inâbe ve nüzulünden evvel ölüm için hazırlıktır, buyurdu. Bunun hasılı şudur: Allah'a ve va'd-ü vaîdine sıdk ile iman insana dünyada zühdü ve âhirete rağbeti ve mevte hazırlanmayı icab eder.¹⁷¹

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ

4 - *Ve yükseltmedik mi senin zikrini?*¹⁷²

Ebu Ya'lf'nin, İbn Cerîr'in, İbn Münzir'in, İbn Ebî Hâtim'in, İbn Hıbban'ın ve İbn Merduye'nin ve Delâil'de Ebu Nüaym'in Ebu Said-i Hudrî radiyallahü anhten tahric ettikleri üzere Resûlullâh buyurmuştur ki: Bilirmisin senin zikrini nasıl yükselttim. Allah Teâlâ a'lem dedim, dedi ki "Ben anıldıkça sen de marıyyetimde anıldın."¹⁷³

إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

6 - *Evet o zorlukla beraber bir kolaylık var.*¹⁷⁴

Rivayet olunmuştur ki Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem bu nâzil olunca ferah ve sürur ile gülererek çıkmış bir usür iki yüsre galebe edemez diyordu.¹⁷⁵

İmam Mâlik Muvatta'da Zeyd ibn Eslem'den rivayet etmiştir ki Ebu Ubeyde, Hazret-i Ömer ibn Hattab'e (Radiyallahü anhüma) yazmış: Rumun çokluğunu ve onlardan tehavvüfünü, endişesini anlamıştı. Hazret-i Ömer de ona: Emmâ ba'dü, şu muhakkak ki mü'min bir kalbe herhangi bir şiddet inerse Allah Teâlâ ona arkasından bir ferec verir ve bir usür iki yüsre galebe edemez, diye yazmıştır.¹⁷⁶

¹⁷⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 135.

¹⁷¹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 136.

¹⁷² Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 133.

¹⁷³ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 141.

¹⁷⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 133.

¹⁷⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 143.

¹⁷⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 143.

13-ASR SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1. ayetini açıklarken şu rivayeti kullanmıştır:

وَ الْعَصْرِ

*1 - Kasem olsun ki Asra.*¹⁷⁷

İbn Cerîr'in rivayet ettiği vechile Hazret-i Ali radiyallahü anh'ten “asra ve dehrin nevâibine, nevbet nevbet gelen mesaibine kasem olsun ki doğrusu insan bir husran içindedir ve dehrin âhirine kadar onun, o husranın içindedir” diye okuduğu işidilmiş ve bu bir tefsîr add edilmiştir.¹⁷⁸

Buharî ve sâirede şu hadîs, ma'ruftur: Sizden evvel geçmişlere nisbetle sizin vaktiniz ikinci namaziyle gurubı şems arası kadardır. Sizin meselenize sizden evvelkilerin meseli tıbkı o Adamın meseline benzerki bir ecîr istîcar etmiş, sabahtan öğleye kadar kim çalışırsa bir kıyrat demiş, Yehûd çalışmış, sonra öğleden asra, ya'ni ikindiye kadar kim çalışırsa bir kıyrat demiş, Nasâra çalışmış, sonra da asırdan akşama kadar kim çalışırsa iki kıyrat demiş, siz çalışmışınız, bunun üzerine Yehûd ve Nasâra kızdılar, biz daha çok çalışmışken daha az ücret aldık dediler, Allah Tealâ da: “ben sizin ücretinizden birşey kesdimmi?” buyurdu; hayır, dediler: “o halde bu benim fadlımdır onu dilediğime veririm” buyurdu. Bu suretle siz az amelle çok ecre nâil oldunuz.¹⁷⁹

14-ADİYAT SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 6. ayetini açıklarken şu rivayeti kullanmıştır:

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ

¹⁷⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 252.

¹⁷⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 254.

¹⁷⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 260.

6 - Pek nankördür o insan Rabbine.¹⁸⁰

Burada ekseriyyetle tabi'atı insaniyyeye aid olmak üzere çokları kefur binni'me demişlerdir. Zeccac, kâfir demiş, Haseni basrî mesaibi sayar, ni'meti unuttur levvam demiş, İbn Cerîr Ebu Umame radiyallâhü anh'ten şöyle bir hadîs de rivayet eylemiştir: demiş ki: Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem: kölesini döğer, ve vergisini men' eder.¹⁸¹

15-KEVSER SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 2 ve 3. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ

*1 - Biz verdik sana hakikatte kevser.*¹⁸²

Hazret-i Peygamber'den sahih olarak rivayet edilmiştir; kevser Rabbım'ın cennette bana verdiği bir nehir -bazı rivayetlerde bir havz-dır ki hayri kesîr ondadır. Ümmetim Kıyamet günü varıp ondan içecekler, evânîsi (kablâri) yıldızlar adedindedir. İçlerinden kul olur halecan ile çekilir atılır, ya Rabbi, o benim ümmetimdendir derim, bilmezsün senin ardından o neler yaptı buyurulur, mealinde olan hadîste hayri kesir mefhumu da tasrih olunarak cennette bir nehir veya havuz olduğu bilhassa beyan buyurulmuştur.¹⁸³

İmam Ahmed ibn Hanbel, Buhârî ve Müslim ve ibn Mâce ve Neseî ve ibn Cerîr ve daha diğerkleri bu nehrin ta'rifi hakkında “kenarları mücevveh inci kubbeleri, içinden misli ezfer çıkar, süttten daha beyaz, baldan daha tatlı, arz-u tûlü Meşrik ve Mağrib arası kadar, derinliği yetmiş bin yıllık, ondan içen bir daha susamaz, ondan abdest alan ebeden perişan olmaz, benim ahdimi bozan; benim Ehl-i beytimi katl eden ondan içmez” gibi vasıflara

¹⁸⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 212.

¹⁸¹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 215.

¹⁸² Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 338.

¹⁸³ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 339.

Enes'ten, Hazret-i Aîşe'den, ibn Ömer'den, ibn Abbas'dan müteaddid hadîsler rivayet eylemişlerdir, bir çok hadîslerde de havuz vârid olduğu ma'lûmdur.¹⁸⁴

Tirmizî hadîsinde “her Peygamber’in bir havzı vardır, ve hep onlar hangisinin vâridesi daha çok diye tebâhî ederler, ve ben muhakkak onların en çok vâridelisi olacağımı umarım” buyurmuştur ki bu hadîs, Tirmizî’nin dediği gibi Hasen, garîbdir.¹⁸⁵

Râzî’nin zikrettiği vechile şu mealde rivayet olunan bir hadîs-i şerîf ile de istidlâl edilmiştir, Aleyhissalâtü vesselam buyurmuştur ki: “Ben, İbrahim Halîlullah’ın duâsı ve İsa’nın tebşir eylediğiym, Peygamberlerle beraber bulunurken bize insanlardan bir ümmet zuhur edecek, hepimiz onlara gözlerimizi dikeceğiz, her Peygamber onların kendi ümmeti olmasını arzu edecek, göreceğiz ki abdest asârından alınları ve elleri, ayakları parlıyor görünce ben diyeceğim ki: Kâ’benin Rabbi hakkı için bunlar benim ümmetim, derken onlar, hisabsız olarak Cennete girecekler, sonra bize evvelkilerin iki misli kadar diğer bir ümmet daha zâhir olacak, yine gözlerimizi dikeceğiz, her Peygamber onların kendi ümmeti olmasını arzu edecek, göreceğiz ki abdest asârından alınları ve elleri, ayakları parlıyor ben yine Kâ’be’nin Rabbi hakkı için bunlar benim ümmetim diyeceğim, onlar da hisabsız olarak Cennete girecekler, sonra bize o refi’ olunanların üç misli ref’olunacak, yine gözlerimizi dikeceğiz deyip birincilerde ve ikincilerde anlattığı gibi söyledikten sonra Resulullah buyurmuştur ki: “Nastan hiç kimse girmeden evvel benim ümmetimden üç fırka muhakkak ve muhakkak cennete girecektir.” Aleyhissalâtü vesselâmın “nikâhlanınız, tenasül ediniz, çoğalınız çünkü Kıyamet günü ben sizinle ümmetlere mübâhât edeceğim hattâ bir sıkıt ile bile.” buyurmuş olduğu hadîs de ma'lûmdur.¹⁸⁶

Buharî ve ibn Cerîr ve Hâkim Ebu Bişr tarikıyla Said ibn Cübeyir’den, ibn Abbas radiyallahü anhümadan şöyle rivayet eylemişlerdir: kevser, Allah Teâlâ’nın ona, yani Resulüne i’ta buyurduğu hayırdır dedi. Ebu Bişr: ben, Saide “birçok kimseler o cennette bir nehirdir diyorlar dedim, “cennetteki nehir, Allah Teâlâ’nın ona ata buyurduğu hayırdandır” cevabını verdi, diye de izzah eylemiştir, ve bu cevap aynen ibn Abbas’ın kendisinden de nakledilmiştir.¹⁸⁷

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ

¹⁸⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 339.

¹⁸⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 340.

¹⁸⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 342-343.

¹⁸⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 343.

Ebu Müslim salâti mektûbe, ya'ni farz namazlar olmasını tercih eylemiştir. İbn Cerir ve İbn Münzir bunu İbn Abbas'dan da rivayet eylemişlerdir.¹⁸⁹

Said ibn Cübeyr'den bu âyetin Hüdeybiyede nâzil olduğuna ve Resulûllah'ın Adhâ hutbesini irad edip iki rek'at namaz kıldıktan sonra kurbanları kestiğine dair bir rivayet de vardır.¹⁹⁰

Tirmizî'de: Udhiyye vâcibmidir? Diye bir adam İbn Ömer radiyallahü anhüma'dan sordu, müşarünileyh "Resulûllah sallâllahü aleyhi vesellem, Udhiyye kurbanı kesti müslümanlar da kesti" dedi adam yine suâlini tekrar etti, o da "anlamıyor musun" dedi. Tirmizî der ki bu hadîs hasendir sahihtir, elyevm ehli ilm indinde amel bunun üzerinedir: Udhiyye vâcib değil (yani farz değil) lâkin Resulûllah'ın sünnetlerinden bir sünnettir. Yine Tirmizî'de İbn Ömer'den: "Resulûllah Medîne'de on sene ikamet etti hep Udhiyye kurbanı yapıyordu." Berâ' ibn Âzib'den: Resulûllah sallallâhü aleyhi vesellem bir nahır günü bize hutbede buyurdu ki: Hiç biriniz namaz kılıncıya kadar zebh etmesin. Bunun üzerine dayım kalktı, Ya Resulallah! Bugün et günü, bunda mekruh varmı ben ehlimi ve hânemin ehlini ve komşularımı it'am için kurbanımı acele kesmişim? Dedi. Öyle ise bir daha kes buyurdu, Ya Resulallah! Yanımda bir anakı leben (bir süt oğlağı) var, iki et koyunundan daha hayırlıdır onu keseyimmi? Dedi. Evet, o senin iki nesîkenin (yani iki kurbanının) hayırlısıdır, senden sonra bir ceze'a (çebîş) dahi kifayet etmez, buyurdu. Bu babda Câbir'den ve Cündeb'den ve Enes'ten ve Uveymir ibn Eş'ar'den ve İbn Ömer'den ve Ebî Zeyd-i Ensarî'den dahi rivayetler vardır, bu hadîs, hasenden sahihtir, ekser ehli ilm indinde amel bunun üzerinedir.¹⁹¹

Câbir radiyallahü anh'ten rivayet edildiği üzere de demiştir ki: Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem ile beraber musallâda edhâ namazında hâzır bulundum, hutbesini bitirince minberden indi, bir koça vardı Resulullah onu "Bismillâhi vallahü ekber bu benden ve ümmetimin kurban kesemiyenlerinden" diyerek kendi eliyle zebh etti.¹⁹²

¹⁸⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 338.

¹⁸⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 352.

¹⁹⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 353.

¹⁹¹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 355.

¹⁹² Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 358.

İbn Ebî Hâtim ve Hâkim ve İbn Merdûye ve Sünende, Beyhakî Hazret-i Ali kerremallahü vechehu'den şöyle bir rivayette bulunmuşlardır: demiş ki, bu Sûresi nâzil olduğunda Resulullah “Rabbımın bana emr ettiği bu nahîre (yani buğazlanacak) nedir? Diye Cibrîl alehisselâma sordu, o, dedi: nahîre değil, lâkin namaz için tahrîme yaptığında tekbir alırken ve rûku' ederken ellerini kaldırmayı sana emrediyor. Çünkü o bizim salâtımız ve yedi Semadaki Melâikenin salâtıdır, ve her şey'in bir ziyneti vardır, namazın ziyneti de her tekbirde iki elini kaldırmaktır. Lâkin Süyutî bunun senedine zayıf demiş, İbn Kesîr bu hadîs cidden münkerdir demiş. İbn Cevzî de Mevzuatta saymıştır. İbn Cerîr bir de Ebu Ca'fer Hazretlerinden iftitah tekbirinde el kaldırmak demiş olduğunu nakl eylemiş, Buharî, tarihinde ve Dârekutnî İfrad'da yine Hazret-i Ali'den namazda sağ elini sol bileğinin üzerine koy da sonra ikisini göğsüne koy demiş olduğunu tahrîc etmişler, Ebüşşeyh ve Sünen'de Beyhakî Enes'ten merfuan ve bazıları İbn Abbas'dan da böyle rivayet eylemişler ise de bunların da sıhhati sâbit olamamıştır, Süyutî Hazret-i Ali'den ikinci hadîsi İbn Ebî Hâtim'in ve Hâkim'in lâbe'se bih olan bir senedle tahrîc eylediklerini söylemiş, Dahhâk ile Süleymanı Teymî de namazdan sonra duâ'da ellerini göğsüne kaldır demiş oldukları da nakl edilmiştir.¹⁹³

إِنَّ شَانِيكَ هُوَ الْأَبْتَرُ

3 – Doğrusu, Sana bugz edendir ebter.¹⁹⁴

“Ehemmiyetli olan her hangi bir iş Allah'ın ismiyle başlanmazsa o iş ebterdir” hadîsinde ebter, sonu gelmez, sonunda hayrı olmaz, nâkıs, güdük kalır demektir.¹⁹⁵

16-TEKASÜR SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 2 ve 8. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

أَلْهَاكُمْ التَّكَاثُرُ

حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ

¹⁹³ Elmalılı, a.g.e., IX. 359.

¹⁹⁴ Elmalılı, a.g.e., IX. 338.

¹⁹⁵ Elmalılı, a.g.e., IX. 361.

1-2 - Oyaladı o çokluk kuruntusu sizleri Ta.. ziyaret edişinize kadar kabirleri.¹⁹⁶

Buhârî'de İbn Abbas'dan "mal ve evlâdda tekâsür" denilmiştir.¹⁹⁷

İbn Cerir ve Âlûsî'nin kaydettiği vechile Buhârî, Übeyy İbn Kâ'b radiyallahü anh'ten tahric eylemişlerdir: demiştir ki: biz şu "Âdem oğlunun iki vadî malı olsa üçüncü bir vadî daha temennâ ederdi, Âdem oğlunun karnını ancak toprak doldurur, sonra Allah tevbe eden kabul ile nazar buyurur" kelâmını Kur'ân'dan görürdük. Tirmizî ve İbn Cerir Abdullah İbn Şihhir'den tahric eylemişlerdir ki: müşarünileyh Peygamber sallallahü aleyhi vesellem hazretlerinin huzuruna varmış Resulullah أَهْلُ الْكَافُرِ okuyormuş, buyurmuş: Âdem oğlu malım malım der, halbuki malından sana ancak tesadduk edip geçirdiğin, yâhud yeyip tükettiğin, yâhud giyip çürüttüğünden başka ne var? Tirmizî bu hadîs hasendir, sahihtir der.¹⁹⁸

Tirmizî, İbn Cerîr ve İbn Münzir ve daha ba'zıları Hazret-i Ali keremallahü vechehten tahric eylemişlerdir. Demiştir ki: biz kabir azâbı hakkında şekk eder dururduk ta أَهْلُ الْكَافُرِ nâzil olana kadar.¹⁹⁹

ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ

8 - Sonra kasem olsun o gün o naîmden muhakkak sorulacaksınız.²⁰⁰

Hasen ve Mukatilden ve İbn Abbas'dan mervi olarak ba'zı müfessirîn bu Sûredeki hitabların kâfirlere, binaenaleyh bu âyetteki suâlin de mücazat suâli olarak onlara mahsus olduğuna kail olmuşlar إِلَّا الْكَافُرَ ("Ve Biz hep öyle çok nankör olanları cezalandırırız." Sebe'-34/17) buyurulmuş olmasıyla de istidlâl eylemişlerdir.²⁰¹

Tirmizî'nin Abdullah İbn Zübeyr'den, babasından rivayet ettiği üzere ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ ("Sonra kasem olsun o gün naîmden muhakkak sorulacaksınız." Tekâsür-102/8) nâzil olduğu zaman Zübeyr İbn Avvam radiyallahü anh: Ya Resulallah, biz hangi naîmden suâl olunacağız! "O, iki karadan ibaret: hurma ve su!" Demişti. Resulullah

¹⁹⁶ Elmalılı, a.g.e., IX. 232.

¹⁹⁷ Elmalılı, a.g.e., IX. 232.

¹⁹⁸ Elmalılı, a.g.e., IX. 233.

¹⁹⁹ Elmalılı, a.g.e., IX. 236.

²⁰⁰ Elmalılı, a.g.e., IX. 232.

²⁰¹ Elmalılı, a.g.e., IX. 247.

“haberiniz olsunki o olacak” buyurdu. Ebu Hureyre’den rivayette: nâs Ya Resulallah! Biz hangi naîmden suâl olunacağız? Onlar iki esvedden ibaret, düşman hazır, kılıçlarımız boyunlarımızda! Tirmizî evvelkine Hasen ve ikinciden esahh demiştir. Yine Ebu Hüreyre’den: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: kıyamet günü ilk evvel sorulacak -yani abde naîmden sorulacak ilk suâl- ona: biz senin cisminde sıhhat vermedikmi? Ve seni soğuk suya kandırmadık mı? Denilmektir. Tirmizî buna garîb demiştir. Hazret-i Ömer’den rivayet olunmuştur: Hangi naîmden sorulacağız Ya Resulallah! Halbuki diyarimizden ve emvalimizden çıkarıldık? Demişti, Resulullah da: “Sizleri sıcaktan ve soğuktan koruyan meskenlerin, ağaçların, çadırların gölgeleri ve sıcak günde soğuk su” buyurmuştur. “Kendi yolunda emniyette, bedeni afiyette, gününün azığı yanında olan kimse sanki Dünya tamamıyla ona tahyiz (ve tahsiys) edilmiş, onun olmuş gibidir.” Hadîsi de ona yakındır.²⁰²

Enes’ten mervidir ki: bu âyet nâzil olduğu zaman bir muhtac kalkmış, benim üzerimde ni’metten bir şey var mı? demişti, Resulullah: “gölge, iki nalın, soğuk su” buyurdu.²⁰³

Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, Neseî, ibn Mace ve daha diğerlerinin Ebu Hureyre’den rivayet ettikleri şu hadîstir: bir gün Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem çıkmıştı, Ebu Bekir, Ömer radiyallahü anhüma’ya rast geldi, bu saatte sizi evlerinizden çıkaran nedir? Buyurdu. Açlık ya Resulallah! Dediler. Nefsim yedi kudretinde olan zati a'lâya kasem ederim ki beni de sizi çıkaran çıkardı, öyle ise kalkın buyurdu. Maiyyetinde kalktılar. Ensardan bir zatın evine gittiler. Vardılar ki, O evinde yok, zevcesi: Buyurun, merhaba, dedi. Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem: fülân nerede? Buyurdu. Bize, iyi su almağa gitti dedi. Derken Ensarî geldi. Peygamber’i ve iki musahibini görünce “Allah’a hamd olsun” bu gün benden daha kerîm misafirli kimse yok dedi. Hemen gitti bir hurma dalı getirdi, büsrü de temri de vardı, bundan buyuradurun dedi ve kendisi bıçağı aldı, Resulâllah sakın sağılır kesme buyurdu, o hemen onlar için bir koyun kesti, o koyundan ve o hurmadan yediler ve su içtiler, vaktâki doydular ve kandılar, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem Ebu Bekir ile Ömer’e buyurdu ki: nefsim yedi kudretinde olan Allaha kasem ederim ki Kıyamet günü bu naîmden sorulacaksınız.²⁰⁴

²⁰² Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 248.

²⁰³ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 248.

²⁰⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 249.

İbn Hıbban'ın ve İbn Merdûye'nin İbn Abbas'dan rivayetlerinde de: Nebî sallâllahü aleyhi vesellem ve sahibeyni Ebu Eyyub-i Ensarî Hazretlerinin menziline gittiler, zevcesi “merhaba Nebiyyallah sallâllahü aleyhi vesellem ve men meah” dedi, derken Ebu Eyyub geldi bir ızk kesti, Hazret-i Peygamber bunu bizim için neye kestini meyvesinden toplasandı ya! buyurdu, ya Resulallah hem temrinden hem büsründen, hem rutabından tenâvül buyurmanızı arzu ettim dedi, sonra bir uğlak kesti yarısını kebab etti, yarısını pişirdi, huzuri nebevîye getirip koyduğu zaman oğlaktan biraz aldı onu bir yufkaya (reğife) koydu da ya Eba Eyyub! Bunu Fatıma'ya yetiştir, zîra günlerden beri o böylesini tatmadı buyurdu, Ebu Eyyub da onu Fatıma radiyallahü anha'ya yetiştirdi, vaktâki yediler ve doydular, nebiy sallâllahü aleyhi vesellem ekmek, et, temr, büsr, rutab, buyurdu ve mübarek gözleri yaşardı, nefsim yedi kudretinde olan zati a'lâya kase ederim ki işte bu, sorulacağınız naîmdir, Allah teâlâ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ buyurdu, bu işte o kiyamet günü suâl olunacağınız naîmdir, dedi, Bu, Ashabına ağır geldi, bunun üzerine aleyhissalâtü vesselâm buyurdu ki: böylesine isabet edip de el sürdüğünüz vakıt “Allah'ın adıyla” deyin, doydüğunuz vakıt da “hamd olsun Allah'a ki bizi doyurdu ve in'am buyurdu, fadliyle ihsan buyurdu” deyiniz, çünkü bu ona kefaftır.²⁰⁵

17-MA'UN SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1 ve 5. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالذِّينِ

*1 - Gördün mü o dîni tekzib edenini?*²⁰⁶

İbn Abbas'dan bir rivayette de hem bahîl hem mürâî bir münafık hakkında nâzil oldu denilmiştir.²⁰⁷

الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ

²⁰⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 249.

²⁰⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 327.

²⁰⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 328.

5 - Namazlarından yanılmaktadırlar.²⁰⁸

Sa'd İbn Ebî Vakkas radiyallahü anh'ten: demiştir ki Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerine *عَنْ صَلَاتِهِمْ* den sordum. Onlar namazı vaktından te'hîr edenlerdir buyurdu.²⁰⁹

Ebî Bertezel'esemî radiyallahü anh'ten: demiştir ki: işbu *عَنْ صَلَاتِهِمْ* âyeti nâzil olduğu zaman Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurdu ki: Allahü ekber, bu sizin için her birinize bütün dünya kadar atıyye verilmekten daha hayırlıdır. Onlar o kimselerdir ki namaz kılsa namazının bir hayrı olacağını ummaz, terk ederse Rabbinden korkmaz.²¹⁰

18-KAFİRÜN SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 6. ayetini açıklarken şu rivayeti kullanmıştır:

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ

6 - Size dîniniz, bana dînim.²¹¹

İbn Abbas demiştir ki: Allah'a küfrünüz sizin, ona tevhid ve ihlâs da benim.²¹²

19-FİL SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 4 ve 5. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سَجِيلٍ

²⁰⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 327.

²⁰⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 330.

²¹⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 330.

²¹¹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 369.

²¹² Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 376.

4 - Atıyorlardı onlara "siccil" den taşlar.²¹³

İbn Cerîr ve sâire de İbn Abbas'dan mervi olduğu üzere en meşhur ma'nasında siccil: farisî olan seng, gil muharrefidir.²¹⁴

Ebu Nüaym'in Nevfel İbn Ebi Muaviyeteddeylemî'den tahrir ettiğine göre demiştir ki: ben Ashab-i file atılan taşları gördüm nohut kadar ve mercimekten büyük bir sırça kırığıyla sıyrılmış sanki bir zafar boncuğu gibi, Ebu Nüaym'in Delâil'de İbn Abbas'dan tahririnde fındık kadar, İbn Merduyye'nin rivayetinde koyun gübresi kadar, Keşşaf ve daha bazı tefsirlerde İbn Abbas'ın bunlardan birazını Ümmü Hânî'nin evinde bir kafiz (ölçek) kadar cez'ı zafarî gibi bir kırmızılıkla çizgili olarak görmüş olduğu da menkuldür.²¹⁵

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّا كُولٍ

5 - Derken kılıverdi onları bir yenik hasıl gibi.²¹⁶

İbn Cerîr'in Ya'kub, Hüseyim, Husayn tarikiyle İkrime'den naklen şöyle bir tahriri vardır: İkrime أَبَا بَيْلٍ طَيْرًا kavlinde demiş ki: yeşil kuşlardı, denizden çıkmıştı, siba' başları gibi başları vardı, ve demiş ki: beraberlerindeki taşlarla onlara remy ediyorlardı. Demiş ki onlardan birisine isabet ettiği vakit onda cüderî çıkıyormuş, cüderînin ilk görüldüğü gün o imiş, o günden ne evvel ne de sonra görülmemiş.²¹⁷

20-FELAK SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 3 ve 4. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْقَلْقِ

²¹³ Elmalılı, a.g.e., IX. 277.

²¹⁴ Elmalılı, a.g.e., IX. 282.

²¹⁵ Elmalılı, a.g.e., IX. 283.

²¹⁶ Elmalılı, a.g.e., IX. 277.

²¹⁷ Elmalılı, a.g.e., IX. 296.

*1 - Di ki: Sığınırım Rabbına o Felakın.*²¹⁸

İbn Merdüye ve Deylemî, Abdullah İbn Amr İbn As'tan şöyle tahrir eylemiştir: demiştir ki: الْقَلْقِ بِرَبِّ الْعَوْدُ kavli ilâhîsinden Resulullah'a sordum, o buyurdu: cehennemde bir sicindir onda cebbarlar, mütekebbirler habsolunur ve cehennem ondan Allah'a istiâze eyler. Yine İbn Merdiye Amr İbn Anbese'den de şöyle tahrir eylemiştir: Resûlullah Sallâllahü Aleyhi ve Sellem bizimle namaz kıldı الْقَلْقِ بِرَبِّ الْعَوْدُ¹ okudu, sonra ey İbn Anbese bilir misin felak nedir? Buyurdu. Allah ve Resûlü a'lem dedim, buyurdu ki: cehennemde bir kuyudur. O kızıştırdığı vakit cehennem kızıdır, âdem oğlu cehennemden müteazzi olduğu gibi cehennem de o kuyudan müteazzi olur.²¹⁹

وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ

*3 - Ve şerrinden bir Gâsıkın daldığı zaman.*²²⁰

İmam Ahmed, Tirmizî, hâkim ve daha başkaları Hazreti Aişe'den şöyle rivâyet etmişlerdir: demiştir ki: Bir gün Resulullah sallallahü aleyhi ve sellem Kamere baktı da “ Ya Aişe bunun şerrinden Allaha isti'aze et. Çünkü bu o وَقَبَ دَرٌ، buyurdu. (Tirmizi: Tefsiru sureti- 113/ 114- 1) Tirmizî demiştir ki: bu hadîs, Hasen sahihtir.²²¹

İbn Cerîr'in, İbn Vehb'den tahrir ettiği vechile İbn Zeyd demiştir ki: Arablar gâsık Süreyya'nın sukutudur derlerdi ve onun sukutu sırasında emraz ve ta'un çok olur ve tulûu sırasında mürtefi' olurdu. İbn Cerîr der ki bu kavle kail olanlar için Peygamber Sallallahü Aleyhi ve Sellem'den mervi bir eserden bir illet de vardır.

Ebu Hüreyre'den Hazret-i Peygamber'e merfuân rivâyet olunmuştur: وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ Ennecmilgâsık buyurdu demiştir. Ve malûm ki “Ennecim” Süreyya demektir, bundan başka Vennecmi sûresinde de geçtiği vechile “Süreyya doğunca âfât, mürtefi' olur” diye de bir hadîsi şerif mervidir, rivâyetlerin bazısında “Ceziretülarabdan”

²¹⁸ Elmalılı, a.g.e., IX. 482.

²¹⁹ Elmalılı, a.g.e., IX. 486-487.

²²⁰ Elmalılı, a.g.e., IX. 482.

²²¹ Elmalılı, a.g.e., IX. 490.

kaydı da vardır, Âlûsî der ki: Camiüssağırın Menâvi şerhi kebirinde diğer rivâyetler de vardır, müracaat olunsun.²²²

وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ

4 - *Ve o, ukdelere üfliyen neffasların şerrinden.*²²³

Nihayede der ki: Hazret-i Ömer hadîsinde “Ensar üzerine velâyât ashabı helâk oldu”, demektir.²²⁴

Nihayede: duâ hâdîsinde: “Sana kalblerimizden ukde-i nedem” nedâmete akdi azim demektir ki tevbeyi tahkıktır. Yine bir hadîste “Ve elbette râhilemi emrederim, rihlet eder, sonra Medîne’ye gelene kadar onun için bir ukde çözmem” ona gelene kadar azmimi bozmam demektir, bir hadîste de “Bir adam alış veriş ediyordu ukdesinde za’f vardı” yani re’yinde ve kendi mesalihine nazarında demektir.²²⁵

Umumiyyetle şâyı’ olan manadır ki, şöyle demişlerdir: İpkilklere düğümler dögüp de onlara üfliyerek rukye ve afsun yapan sâhire karıların veya nefislerin veya cemaatlerin şerrinden. İbn Cerir bunu: rukye ederlerken iplik ukdelerine üfliyen sâhirelerin şerrinden. Diye anlattıktan sonra: ehli te’vil de, ya’ni müfessirler de dediğimiz gibi söylemiştir, diyerek şunları nakleyler: Muhammed İbn Sa’d tarikıyla İbn Abbas’dan: وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ “Sihir karışan rukiyeler.” Hasen’dan: “Sevahir ve sehare.” Katâde’dan: وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ “Okumuş ve şu rukiyelerin sihir karışanından sakınınız” demiştir. Tavus’tan: “Rukye-i mecânîn” den daha ziyade şirke yakın birşey yoktur, demiştir. Mücahid ve İkrime de demiştir ki: النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ “İplik ukdelerinde rukiyelerdir.” İkrime demiştir ki iplik ukdelerinde ahzdir, (yani bağlama ta’bir olunan tutukluktur ki Arabcada ahze denilir). İbn Zeyd’dan: النَّفَّاثَاتِ “Ukdelerde sâhirelerdir.” Fakat bu rivâyetlerde iplik ukdesi ile tahsîsi ancak Mücahid ve İkrime’den varid olmuştur.²²⁶

Bazıları rukiye, yani okuma ile tedaviyi men’eylemişler, şu hadîs ile istidlâl etmişlerdir. “Allah’ın bir takım kulları vardır ki kendilerine ne keyy, ne de rukye

²²² Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 491-492.

²²³ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 482.

²²⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 495.

²²⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 496.

²²⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 498.

yaptırmazlar” yani dağlanmazlar ve başkalarının nefesiyle tedavi istemezler, ve ancak Rablarına tevekkül ederler, bir hadîste de: “Allah’a tevekkül etmemiştir dağlanan ve rukye istiyen” buyurulmuştur. Bunun izahı Buhârî’nin ve daha mufassal olarak Müslim’in Husayn İbn Abdurrahman’dan senedleriyle rivayet ettikleri şu hadistedir: demiştir ki: Said İbn Cübeyr’in yanında idim. Dün gece düşen yıldızı hanginiz gördü dedi, ben, dedim, sonra da amma, ben bir namazda değildim, böcek sokmuştu, dedim. Ne yaptın dedi. “Rukye ettirdim okuttum” dedim, seni ona ne sevketti? Dedi, Şa’bî’nin bize tahdis ettiği bir hadîs dedim, Şa’bî size ne tahdis etti? dedi, Büreyde İbn Husaybi Eslemî’den “Gözden veya sokmadan başkasında rukye yoktur” dediğini bize tahdis eyledi dedim, bunun üzerine dedi ki: işittiğini tutan iyi yapmıştır ve lâkîn İbn Abbas bize Hazret-i Peygamber Sallallahü Aleyhi ve Sellem’den şöyle tahdis eyledi: Peygamber buyurdu ki: bana ümmetler arzulundu, Peygamber gördüm yanında bir cemaatcık, peygamber gördüm yanında bir iki racül, Peygamber gördüm yanında kimse yok, derken bana bir sevadi azîm kaldırdı zannettim ki benim ümmetim, derken bana denildi ki: bu Musâ ve kavmıdır ve lâkîn ufuka bak, baktım ki yine bir sevadi azîm, derken bana denildi ki, diğer ufuka bak, baktım ki bir sevadi azîm, işte denildi bu senin ümmetin ve beraberlerinde bilâhisab ve lâazâb Cennete girecek yetmiş bin vardı, Peygamber bunu söyledi, sonra kalktı menziline girdi, nâs bu bilâhisab ve lâazâb Cennete girecekler kimler olduğu hakkında bahse daldı. Bazıları bunlar Resulullaha sohbet edenler olsa gerek dediler, bazıları da bunlar islâmda doğup da Allaha hiç şirk koşmamış olanlar olsa gerek dediler, daha bir takım şeyler söylediler. Derken Resûlullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem çıktı, ne bahsediyorsunuz dedi, haber verdiler, buyurdu ki: “Onlar o kimselerdir ki rukye yapmazlar, rukye istemezler, tetayyur, ya’ni teşe’üm de etmezler ve ancak Rablarına tevekkül ederler.” Fakat Buhârî’de, Mesabîhte ve Meşarıkte yoktur ve hadîs şöyledir: “Onlar o kimselerdir ki teşe’üm etmezler, rukye istemezler, dağlanmazlar ve ancak Rablarına tevekkül ederler.” Bu daha sahihtir.²²⁷

Buhârî, Müslim ve sair sıhahta rukyeye müsaade eden hadîsler de çoktur, ezcümle Cabir İbn Abdillâh hadîslerinde demiştir ki: benim bir dayım vardı akrebden rukye ederdi: Resulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem rukyelerden nehiy buyurdu, onun üzerine, vardı ya Resulullah sen rukyelerden nehiy buyurdun, ben ise akrebden rukye ederim dedi. Resulullah da: “Sizden her kimin kardeşine bir menfeat etmeğe gücü yeterse yapsın” buyurdu. Avf İbn Mâlikî Eşce’î hadîsinde de demiştir ki: “Biz câhiliyyede rukye ederdik, dedik ki “Ya Resulallah onun hakkında ne buyurursun?” Rukyelerinizi bana arzediniz, rukyelerde be’is

²²⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 498-499.

yoktur, onda şirk olmadıkça” buyurdu.” Ebî Said-i Hudrî hadîsinde: Ashab-ı Resulullah’dan bir takım kimseler seferde idiler, Arab obalarından birine uğradılar, onlara musafir olmak istediler musafir etmediler, “İçinizde bir rukye eden (okuyucu) var mı? Zira oranın seyyidi ledîğdir” (Yani yılan veya akreb sokmuştur) dediler, ashab içinden bir racül -ki Ebu Said kendisidir- “Evet” dedi, vardı onu Fâtihatülkitab ile rukye etti, bunun üzerine adam iyi oldu, ona bir bölük ganem verildi, o onu kabul etmek istemedi, “Peygamber Sallallahü Aleyhi ve Selleme arzetmeden almam” dedi ve Peygambere vardı anlattı, “Ya Resulallah! Vallahi yalnız Fâtilatülkitab ile rukye ettim” dedi, Resulullah tebessüm buyurdu da sen onun rukye olduğunu ne bildin?” dedi, sonra da onu onlardan alın bana da sizinle beraber bir sehm ayırın” buyurdu.²²⁸

Neseî’de Ebu Hureyre’den şu hadîs de mervîdir: Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem buyurdu ki: “Herkim bir ukde akdeder de sonra ona nefsederse sihir yapmıştır, (yani sihir işlerinden bir iş yapmıştır), sihir yapan da şirk etmiştir. Herkim birşeye dakılırsa (bir menfeati olur veya zararı defeder diye gönül takar, itikad eylerse veya o itikad ile muska ve nazarlık gibi birşey takınırsa) ona havale edilir.”²²⁹

Rukyeyi tecviz edenler Sihahta mervi olan bir haylı hadîs ile istidlâl eylemişlerdir ki Râzî bunlardan şunları kaydeylemiştir: 1- Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem bir rahatsız olmuştu. Cibril Aleyhisselâm ona rukye etti de “Bismillâh okur rukye ederim sana seni inciden herşeyden, Allah da sana şifa verir” dedi, diye rivâyet edilmiştir.

2- İbn Abbas demiştir ki: Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem bize bütün evca’dan ve hummadan şu duâyı ta’lim ederdi: “Kerim olan Allah’ın adıyla, ben her kanı akan damarın şerrinden ve cehennem ateşinin şerrinden ulu Allah’a sığınırım.”

3- Aleyhissalatü vesselâm buyurmuştur ki: Bir kimse eceli gelmemiş bir hastanın yanına girer de yedi kerre “Niyaz ederim o azîz Allah’a, o Arşî azîmin Rabbına ki sana şifa versin” derse şifa bulur.

4- Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem bir hastanın yanına girdiğinde şöyle derdi: “Gider o be’si, nâsın Rabbi, ona şifa ver, Sensin şâfi, Senin şifandan başka şifa yok, bir şifa ki derd bırakmaz.”

²²⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 499-500.

²²⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 500-501.

5- Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem Hazret-i Hasen ile Hazret-i Huseyn'e ta'vîz eder: "İkinizi de Allah'ın kelimatı tammesine sığındırırım, her şeytan ve şom kazadan ve kötü gözden" derdi ve buyururdu ki: "Babam İbrahim de oğulları İsmail ve İshakı böyle ta'vîz ederdi."

6- Osman İbn Ebil'ası Sekaff'den: demiştir ki: Resulullah'a vardım ve bende bir veca' vardı, beni bitire yazmıştı. Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem buyurdu ki: "Sağ elini onun üzerine koy ve yedi kerre şöyle de: "Allah'ın adıyla, ben bulduğum şeyin şerrinden Allah'ın izzet ve kudretine sığınırım." ben de yaptım, Allah bana şifa verdi." Bunda şayanı dikkattir ki, Resulullah ona okumamış, onun kendisine okutmuştur.

7- Aleyhissalâtü vesselâm sefere çıkıp da bir menzile konduğu zaman şöyle derdi: "Ya arz! benim Rabbim senin de Rabbin Allah'dır, Allah'a sığınırım senin şerrinden, ve sendekinin şerrinden ve senden çıkanın şerrinden ve senin üzerinde debelenenin şerrinden ve Allah'a sığınırım esedden ve esvedden ve yılandan ve akrebden ve beldenin sakinlerinin ve doğuranın ve doğurduğunun şerrinden."

8- Sûrenin ta başında geçtiği vechile Resulullah her gece muavvizâtı okur ellerine üfler yüzüne ve cesedine mesih ederdi. Bundan başka, yine Hazret-i Aişe'den "Sıhah"ta merviydir ki: "Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem ehlinden birisi hastalandığı vakıt ona muavvizâtı üflerdi, vefat ettiği hastalığında da ben okuyup üfliyor ve kendi eliyle kendisini mesh ediyordum, çünkü onun yedi saadetinin bereketi benim elimden çok büyük idi." Bununla beraber Resulullahın kendisine başkasının okumasını istemediğini anlatan şu rivayet de çok mühimdir: Yine sahihi Müslim'de: Hazret-i Aişe demiştir ki Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem bizden bir insan rahatsız olduğu vakıt onu sağ eliyle mesh eder, sonra şöyle derdi: "İnsanların Rabbi olan Allah'ım o sıkıntıyı gider, şifa ver, sen şifa vericisin, senin şifandan başka şifa yok, senin şifan dert bırakmaz." "Vakta ki Resulullah hastalandı ve ağırlaştı, sağ elini tuttum, onun yaptığını yapmak istedim elini elimden çekti, sonra dedi, ben baka gittim, ne bakayım emir tamam olmuştu."²³⁰

²³⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 502-503.

Maamafih yine Hazret-i Aişe Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem, Ensar'dan bir ehl-i beyte humeden, ya'ni akreb gibi zehirli hayvan sokmasından rukyeye ruhsat verdi demiştir ki, bu da Câbir hadîslerini müeyyiddir.²³¹

21-NAS SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 4. ayetini açıklarken şu rivayeti kullanmıştır:

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ

4 - Şerrinden o sinsi vesvasın.²³²

Said İbn Cübeyr'den rivayet olunmuştur ki: İnsan, Rabbini zikrettiği vakit Şeytan hunûs eder, geri kaçar, gaflet edince de döner vesveseye başlar.²³³

22-İHLAS SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1 ve 2. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ

1 – De: O, Allah tek bir *أَحَدٌ* dir.²³⁴

İbn Abbas'ın ve Ebu Ubeyde'nin de bunu vâhid diye tefsir ettikleri söylenmiş ve vâhid tecezzî ve inkısamı kabul etmiyendir diye ta'rif edilmiştir.²³⁵

اللَّهُ الصَّمَدُ

²³¹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 503.

²³² Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 514.

²³³ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 524.

²³⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 411.

²³⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 416.

2 - Allah, o eksiksiz sameddir.²³⁶

İbn Cerîr Mücahid'den ve Hasen'den ve İkrime'den samed, "lâcevfe leh" demektir diye Said İbn Müseyyeb'den, "ahşası yok" diye, Şa'bîden, "yemez içmez" diye, yine İkrime'den ve daha bazılarında da kendisinden birşey huruc etmez, diye rivayet eylemiştir. Bu miyanda en yüksek rivayet, Abdullah ibn Büreyde'nin her halde Peygamber'e refi' etmiştir biliyorum "Samed içinde boşluğu olmayan"dır dedi diye vaki' olan bir rivayettir.²³⁷

Ali ibn Ebî Talha, İbn Abbas'dan şöyle rivayet eylemiştir: "Samed, sûdedinde kâmil olan seyyid ve şerefinde kâmil olan şerif ve azametinde kâmil olan a'zîm, ve hilminde kâmil olan halîm ve ılmında kâmil olan alîm ve hikmetinde kâmil olan hakîm velhasıl şeref ve ululuk vainin hepsinde ekmele olandır."²³⁸

Ebu Hüreyre'den: "Herkesten müstağni, herkes ona muhtac," Said ibn Cübeyr'den: "Bütün sıfât ve e'falinde kâmil," Süddî'den: "Regaibde maksud, mesaibde müstegas," Ca'fer-i Sadık'tan: "Galibi gayri mağlûb," Hüseyin ibn Fuzayl'den: "Hükmünü ta'kib edecek yok, kazasını redd edecek yok" diye mervidir. Yine İbn Cerîr Ebu Ca'fer-i Taberî der ki: Arab indinde samed, "Mafevkı olmayan masmudiileyh, kendisine kasd ve muraca'at edilir seyyid demektir."²³⁹

23-NECM SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 5, 6, 7, 10, 14, 16, 18, 33 ve 62. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ

*1 - O necme kasem ederim indiği dem ki.*²⁴⁰

Ebû Hayyan'ın nakline göre ibn Abbas, Mücahid, Ferra ve Kazî Münzir ibn Said, burada ennecimden murad Kur'anın nüzul eden miktarı demek olduğunu söylemişlerdir.²⁴¹

²³⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 411.

²³⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 436.

²³⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 437.

²³⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 437.

²⁴⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 258.

عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى

ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى

وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى

5 - Ta'lim etti O'na kuvveleri şiddetli.

6 - Bir kuvvet sahibi, hemen duruklandı.

7 - Ve o en yüksek ufukta idi.²⁴²

İbn Abbas'tan vârid olan bir rivayete göre Allah Tealâ denilmiş ise de Hazret-i Aişe'den vârid olan rivâyette Cebrail diye tefsir olunmuş ve evsaf ve elfazın zâhiri de buna münasib bulunmuş olduğundan çokları Cebrail demişlerdir.²⁴³

فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ

10 - Verdi kuluna verdiği vahyi.²⁴⁴

Sahih-i Müslim'de: Resulullah'a üç şey verildi. Beş vakit namaz verildi, Sûre-i Bakara'nın havatimi verildi, ümmetinden hiç bir şey şerik koşmıyanlara mukhimat, yâni büyük günahlar mağfîret olundu diye merviydir. (Müslim: İman-279 / Nesî: Salât-1-7)²⁴⁵

عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ

14 – Sidre-i Münteha'nın yanında.²⁴⁶

İbn Mes'ud radiyallahü anh'ten de: “Sidre-i Müntehâ, cennetin uçlarındandır. Üzerinde sündüs ve istebrekın etekleri vardır.” (Neseî: Namaz-1)²⁴⁷

²⁴¹ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 259.

²⁴² Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 258.

²⁴³ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 261-262.

²⁴⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 258.

²⁴⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 265-266.

²⁴⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 259.

²⁴⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 268.

İbn Abbas ve Kâ'b'dan nakledildiğine göre: “Sidre-i Müntehâ, Arş'ın tahtında bir Sidre'dir ki gerek Melek ve gerek Nebi ve gerek sair mahlûkattan her alimin ilmi nihayet ona müntehî olur. Ondandır ötesi gayıbdır, Allah'dan başkası bilmez.” Yâhud Dahhâk'dan rivayet olduğu üzere: “Emr-i ilâhî'den her şey ona müntehî olur. Ondandır ileri geçmez.”²⁴⁸

إِذْ يَغْشَى السُّدْرَةَ مَا يَغْشَى

16 - O dem ki, o Sidreyi bürüyen bürüyordu.²⁴⁹

Mi'rac hadislerinde İbn Cerîr'in tahrir ettiği rivâyetlerde Hazret-i Enes radiyallahü anh demiştir ki: Resulullah buyurdu: “Melek, beni mi'raca çıkardı. Sonra Sidre'ye müntehî oldum. Onun Sidre olduğunu tanıyorum, yaprağını ve meyvesini tanıyordum. Derken onu Allah'ın emrinden bürüyen bürüyüverince öyle tehavvül etti ki hüsnünden kimsenin tavsif edemeyeceği bir hale geldi, onu vasf edemem.” İbn Cerîr de İbn Zeyd'den: “Ya Resulullah, Sidreyi gaşy eden ne gördün?” denildi. Buyurdu ki : “Altundan bir pervane gaşy ediyordu gördüm ve gördüm ki her yaprağında bir Melek kaim Allah'a tesbih eyliyordu.” İbn Abbas'dan: إِذْ يَغْشَى السُّدْرَةَ مَا يَغْشَى O'nu Allah gaşy etti de Muhammed, Rabbî'nin âyatından en büyüğünü gördü. Mücahid'den: “Muhammed, Sidreyi gördü ve Muhammed kalbi ile Rabbî'nı gördü.”²⁵⁰

لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى

18 - Vallahi gördü rabbının âyatından en büyüğünü gördü.²⁵¹

Buharî'de, Mesruk tarikiyle Hazret-i Aişe'den şöyle tahrir olunmuştur. Mesruk demiştir ki: “Hazret-i Aişe radiyallahü anha'ya dedim: “Valide hazretleri, Muhammed sallâllahü aleyhi vesellem Rabbını gördü mü?” Müşarünileyha dedi ki: “Söylediğinden tüylerim diken diken oldu. Nerdesin şu üçten ki her kim onları sana söylese yalan söylemiştir. Her kim Muhammed sallallahü aleyhi vesellem Rabbını gördü derse, yalan

²⁴⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 268.

²⁴⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 259.

²⁵⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 268.

²⁵¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 259.

söylemiştir. Sonra okudu: لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (*“O’nu gözler idrak etmez, gözleri O idrak eder. Öyle Latîf, öyle Habîr O.”* En’am-6/103) Ve her kim sana yarın ne olacağını bilirim derse yalan söylemiştir. Sonra okudu: وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا (*“Hiçbir nefis yarın ne kazanacağını bilmez.”* Lokman-31/34) Ve her kim sana o kemetti derse yalan söylemiştir. Sonra okudu: يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ (*“Ey şanlı Resûl: Sana Rabbindan her indirileni tebliğ et.”* Mâide-5/67) ve lâkin o Cibrîl aleyhisselâm’ı iki kerre suretinde gördü.” Buharî: Tefsir-u Sureti-53/1. Yine Buharî’de Abdullah ibn Mes’ud’dan: Cebraîl’i gördü altıyüz cenahı vardı.” yine Abdullahdan: لَقَدْ رَأَى مِنْ ءَايَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى *“Vallahi gördü Rabbinin ayâtından en büyüğünü.”* demiştir ki, *“cennetten yeşil bir refref gördü, ufku seddetmişti.”*²⁵²

Bundan başka Müslim’de şunlar da rivâyet edilmiştir:

1) Atâ tarikiyle İbn Abbas’dan: “O’nu kalbi ile gördü.”

2) Ebû'l-Aliye tarikiyle İbn Abbas’dan: *وَلَقَدْ رَأَاهُ نَزَلَةً أُخْرَى* (*“Kasem olsun ki o, O’nu bir daha da inişinde gördü.”* Necm-53/13) *مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى* (*“Gözün gördüğünü, kalb tekzib etmedi.”* Necm-53/11) O’nu, fuadı ile iki kerre gördü” demiştir ki, Rabbi’nı gördü diye tefsir etmişlerdir. Buna mukabil Buharî’dekinden başka bir de daha mufassal olmak üzere Mesruk’tan şöyle rivâyet etmiştir.

3) Mesruk demiştir ki: “Hazret-i Aişe’nin yanında idim. Dedi: “Ya Ebâ Aişe, üç her kim, onlardan birini söylese Allah’a karşı büyük iftirâ etmiş olur.” “Nedir onlar?” dedim. “Her kim, dedi, Muhammed sallallahü aleyhi vesellem Rabbi’nı gördü diye zu’mederse Allah’a karşı büyük iftirâ etmiş olur.” Ben dayanıyordum, oturdum da, “Ya Ümme’l-Mü’minîn, dedim, bana müsaade buyur, acele etme, Allah azze vecelle *وَلَقَدْ رَأَاهُ نَزَلَةً أُخْرَى* (*“Kasem olsun ki o, O’nu bir daha da inişinde gördü.”* Necm-53/13) *وَلَقَدْ رَأَاهُ* (*“Vallahi gördü O’nu açık ufukta”* Tekvir-81/23) buyurmadı mı? Bunun üzerine: “Ben, dedi, bu ümmetin Resulullah’dan onu ilk evvel soranıym. Buyurdu ki: “O Cibrîl’dir. O’nu, yaratılmış olduğu suret üzere bu iki kerreden başka görmedim. Semadan inerken gördüm. Hılkatinin büyüklüğü,semâ ile Arz arasını örtmüş idi.” dedikten sonra

²⁵² Elmalılı, a.g.e., VII. 269-270.

müşarünileyhâ: “Hem işitmedin mi, dedi, Allah Teâlâ: لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (‘‘O’nu gözler idrak etmez, gözleri O idrak eder. Öyle Latîf, öyle Habîr O.’’ En’am-6/103) buyuruyor ve işitmedin mi Allah Teâlâ: وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيُّ حَكِيمٌ (‘‘Bununla beraber hiçbir beşer için kabil değildir ki Allah ona başka suretle kelam söylesin, ancak vahy ile veya bir hicab arkasından veyahut bir Resul gönderip de iziyle ona dilediği vahyettirmesi müstesna, çünkü O çok yüksek, çok takîmdir.’’ Şurâ-42/51) buyuruyor.’’ İlâ âhîril hadîs. - Bu rivâyette hadîs, Hazret-i Aîşe’nin kendi icthadı olmak ihtimaliyle mevkuf kalmıyor. Hazret-i Peygambere müsned de olmuş oluyor, bunun için Müslim buna etemm ve atvel demiştir.

4) Abdullah ibn Şakîk, Ebû Zer’den, dedi ki: ‘‘Resulullah sallallahü aleyhi vesellem Hazretleri’ne: ‘‘Rabbını gördün mü?’’ diye sordum: ‘‘Bir nur, O’nu nasıl görürüm, yahud nereden görürüm?’’ Müslim: İman-291 buyurdu.

5) Bir de Abdullah İbn Şakîk demiştir ki: Ebû zerre: Resulullahı göreydim sorardım dedim, neyi sorardım? dedi, rabbını gördün mü? diye sorardım dedim, Ebû Zer, dedi ki: ‘‘Ben sordum da, buyurdu ki: ‘‘Bir nur gördüm.’’ (Müslim: İman-292.)²⁵³

İbn Abbas’dan meşhur olan ise Peygamber’in Rabb’ını gözleriyle görmüş olmasıdır. Hattâ rivâyetlerinin ba’zı tarafında Hâkim, Neseî, Taberanî rivâyetlerinde: ‘‘Allah Teâlâ, Musa’ya kelâm, İbrahim’e hullet, Muhammed’e ru’yet ile ihtisas buyurdu.’’ demiştir.²⁵⁴

Sahih-i Müslim’de, ibn Abbas, Ebû Habbete’l-Ensarî radiyallahü anhüma’dan rivâyet olduğu üzere Resulullah buyurmuştur ki: ‘‘Sonra uruc ettirildim tâ bir müstevâyâ çıktım ki orada kalemlerin cızırtısını işitiyordum.’’ (Buhari: Salat-1.) Yâni bir makama, bir seviyyeye erdirildim ki, Kâinatın mukadderatının cereyanına muttali’ oluyordum.’’²⁵⁵

Müslim-i şerif’te de rivâyet olduğu üzere ehadîs-i şerîfede vârid olmuştur ki: ‘‘Resulullah, önünden gördüğü gibi, arkasından da görüyordu.’’²⁵⁶

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي تَوَلَّى

²⁵³ Elmalılı, a.g.e., VII. 270-271.

²⁵⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 271.

²⁵⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 274.

²⁵⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 275.

33 - Şimdi gördün a, o çevrileni.²⁵⁷

Mücahid'den ve İbn Zeyd'den rivayet olunduğu üzere Velîd İbn Mugire, Resulullah'ın meclisine gelir, kıraatını ve va'zını dinler. İslâm'a yaklaşırdı. Resulullah da. O'nun hakkında ümid beslemişti. Sonra müşriklerden birisi, O'na itab edip: "Atalarının milletini terk mi ediyorsun? Dinine dön, onda sebat et, âhiret hakkında her neden korkuyorsan ben, onu senden üzerime alırım, yüklenirim. Lâkin bana şöyle şöyle mal vermen şartıyla" demişti. Velîd de, ona muvafakat edip İslâm'a olan himmetinden dönmüş ve şart edilen malın birazını verip kalanına dayatıvermiş idi. Bu âyet buna işaret etmektedir.²⁵⁸

فَاسْجُدْ وَاعْبُدْ اللَّهَ وَاعْبُدُوا

62 - Haydi secdeye kapanın ve kulluk edin.²⁵⁹

Burada, ekser ehl-i ilim indinde secde vardır. Bâlâda İbn Mes'uddan nakl edildiği üzere Resulullah'ın secde ettiği, Buharî ve Müslim ve sair sıhahta varid olmuştur. Bir de İbn Merduye ve Sünen'de Beyhakî, İbn Ömer'den şöyle tahric etmişlerdir: "İbn Ömer radiyallahü anhüm'a demiştir ki: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem bize namaz kıldırды, وَالنَّجْمِ okudu, bizimle secde etti ve secdeyi uzattı. Kezalik Hazret-i Ömer de, secde etmiştir. Alûsî'nin kaydı vechile Said İbn Mensur, Sebre'den şöyle tahric eylemiştir. Dedi ki: "Ömer İbn'l-Hattab, bize sabah namazını kıldırды. Birinci rek'atta, Sûre-i Yûsuf'u okudu. Sonra ikincide Necm sûresini okudu, hemen secde etti, sonra kalktı زُلْزَلَتِ إِذْ ا okudu sonra rükû' etti."²⁶⁰

24-ABESE SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 15, 16, 31, 37 ve 38. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

بِأَيْدِي سَفَرَةٍ

²⁵⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 288.

²⁵⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 289.

²⁵⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 289.

²⁶⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 294.

15 – Kiram-ı berere.²⁶¹

İbn Abbas, “kitabları yazan ketebe” demiştir.²⁶²

كِرَامٍ بَرَرَةٍ

16 - Sefere ellerinde.²⁶³

Hazret-i Aişe'den şu hadîsi şerif rivayet edilmiştir: Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vessellem buyurdu ki: “Kur'anı hıfz ederek okuyanın meseli, sıfat ve şanı sefere kiramı berere ile beraberdir. Kendisine zor geldiği halde teahhüd edip çalışarak okuyanın meseli ise ona iki ecir vardır” (Müslim: Müsafirun- 244).²⁶⁴

وَفَاكِهَةً وَأَبًّا

31 - Meyveler, çayırlar neler yetiştirmekteyiz.²⁶⁵

Hazret-i Ebî Bekir'den ve Hazret-i Ömer'den bunun hakkında şöyle iki rivayet vardır: Ebu Ubeyde, “Fezai”inde ve Abd ibn Humeyd İbrahim-i Teymî'den rivayet etmişlerdir ki, Ebu Bekr-i Sıddîk radiyallahü anh'ten: “Ebb nedir?” diye sorulduğunda: “Beni hangi sema gölgelendirir ve hangi arz barındırır Kitabullah'da bilmediğim birşeyi söyleyecek olursam” demiştir. İbn Sa'd ve Said ibn Mansur ve Abd ibn Humeyd ve İbn Cerîr ve İbn Münzir ve Hâkim ve daha bâzıları Hazret-i Enes'ten rivayet etmişlerdir ki, Hazret-i Ömer radiyallahü anh minberde, “فَأَنْبَتْنَا فِيهَا” den أَبًّا ya kadar okumuş: “Bunların hepsini biliyoruz, fakat ebb denir?” demiş, sonra elindeki âsayı kırmış atmış ve demiştir ki: “Hayat-ı İlâhiyye'ye kasem ederim ki, bu tekellüftür. Ey Ömer'in anasının oğlu “ebben” ne olduğunu bilmesen ne var? Bu kitabdan beyan olunanı talep edin ve onunla amel eyleyin, bilemediklerinizi de Rabbına havale edin.”²⁶⁶

لِكُلِّ امْرِيٍّ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ

²⁶¹ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 413.

²⁶² Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 417.

²⁶³ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 413.

²⁶⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 419.

²⁶⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 413.

²⁶⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 421.

37 - Onlardan her kişinin bir şe'ni vardır, o gün başından aşar.²⁶⁷

Taberanî ve İbn Merduye ve Beyhakî ve Hâkim, Ümmü'l-mü'minîn Sevde bint Zem'a radiyallahü anha'dan rivayet etmişlerdir: Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vessellem “Nâs, Kıyamet günü yalın ayak, çırlıçiplak, sörpük ve sarkık ter, gem gibi bugazlarına tıklımış ve kulakları tozuna çıkmış bir halde haşrolunurlar.” buyurdu. “Ya Resulullah, eyvah one sefalet! Birbirinin ayıbına bakacaklar” dedim. “Nâs, ondan meşğuldur” buyurdu ve bu âyeti okudu. “Onlardan her kişinin bir şe'ni vardır o gün başından aşar.” Ebu Ubeyde'nin ve İbn Münzir'in Katâde'den rivayetlerinde de: “Kıyamet günü, insan tanıdığı bir kimseyi görmekten sıkıldığı kadar hiç birşeyden sıkılmaz. Çünkü yaptığı bir haksızlıkla mutalebe etmesinden korkar.”²⁶⁸

وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ

38 - Yüzler vardır o gün ışıllar.²⁶⁹

İbn Abbas'dan rivayette: “Kıyamı leyldendir” denilmiş. Çünkü bir hadîste: “Gece namazı çok olan kimsenin gündüzün yüzü güzel olur.” (İbn Mace: İkamet-194) diye rivayet edilmiştir.²⁷⁰

25-KADİR SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1 ve 5. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ

1 - Elhak Biz, indirdik onu Kadir gecesi.²⁷¹

İnzalin ma'nasına gelince: İbn Cerîr ve sâirede mezkûr olduğu üzere ekser rivayet tefsirleri İbn Abbas'dan şu ifadeleri nakletmişlerdir:

²⁶⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 413.

²⁶⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 423-424.

²⁶⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 413.

²⁷⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 424.

²⁷¹ Elmalılı, a.g.e., IX. 173.

1) İkrime'den: Kur'ân hepsi bir cümle olarak Ramazan'da Leyle-i Kadir'de dünya sema'ya indi. Sonra Allah, arzda bir şey ihdas etmek, vahy eylemek murad ettikçe ondan indirdi, tâ ki, cem' etti.

2) Hakîm ibn Cübeyr'den: "Kur'ân, bir gecede sema-ı ulvadan sema-i dünya'ya cümle-i vâhîde olarak indi. Sonra senelerde tefrîk olundu ve İbn Abbas: فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ “Artık yok, o nücümün mevkilerine kasem ederim.” (Vakıa-56/75) âyetini okudu, “müteferrikan nâzil oldu” dedi.

3) Said ibn Cübeyr'den; Kur'an, cümle-i vâhîde olarak Leyle-i Kadir'de sema-i dünya'ya indi de mevakı-i nücümde oldu. Allah onu, Resûlü'ne ba'zısı ba'zısı ardınca indiriyor du deyip sonra okudu: وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا “Yine o küfredenler dediler ki; O kur'an cümlesi birden indirilseydi ya! Biz onu gönlüne iyi tesbit edelim diye böyle indirdik ve fevkalade bir tertil eyledik.” (Furkan-25/32)

4) Kur'an cümle-i vâhîde olarak indi, Semai Dünyada beyti izzete kondu ve onu Cibril aleyhisselâm Muhammed sallâllahü aleyhi veselleme ibadin kelâmının ve amellerinin cevabiyle indirdi. Aynî'nin, “Buharî şerhi” nde ifadesine göre, cümle-i vâhîde olarak Leyle-i Kadir'de Levh-ı mahfuz'dan Semai Dünya'ya indirildi de “beyt-i izzet”e kondu. Cibril aleyhisselâm, onu sefereye imlâ etti. Sonra da Cibril onu, Peygamber'e nücumen indiriyordu. Evveli ile âhiri beyni yirmi üç sene oldu.²⁷²

İbn Münzir'in ve İbn Ebî Hâtîm'in ve “Sünen”de Beyhakî'nin Mücahid'den rivayet ettikleri vech ile: Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, Benî İsrâîl'den bir erin Allah yolunda bin ay silâh giyinmiş olduğunu anlatmıştı. Müslümanlar, buna teaccüb ettiler ve amelleri kendilerine pek kasır göründü. Allah teâlâ da, bu Sûreyi inzal buyurdu.

İbn Ebî Hâtîm'in Ali ibn Urve'den rivayetine göre: Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem bir gün Benî İsrâîl'den dört kişinin seksen sene Allah'a ibadet edip terefetü'l-ayn mâsiyette bulunmadıklarını anlatmış, Eyyüb'u, Zekeriyya'yı, Hazkiyl ibn Acûzu, Yuşa' ibn Nun'u zikr eylemişti. Ashab-ı kiram, buna teaccüb ettiler. Bunun üzerine Cibril gelip: “Ya Muhammed, ümmetin o bir kaç neferin seksen sene ibadetinden teaccüb ettiler. Allah Teâlâ,

²⁷² Elmalılı, a.g.e., IX. 175-176.

sana ondan daha hayırlısını inzal buyurdu diye اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ... okudu da,“ işte bu senin ve ümmetinin teaccüb ettiğinizden daha hayırlıdır ” dedi. Resûlullah da, mesrur oldu.

İmam Mâlik'in "Müvetta"da zikir ettiğine göre, Resûlullah'a ümmetlerin ömürleri gösterilmişti. Resûlullah, kendi ümmeti efradının ömürlerini kısa addederek başkalarının uzun ömürde yaptıkları amellere yetişememelerinden endişe etmişti. Allah Teâlâ da, O'na leyle-i Kadri verdi ve onu diğer ümmetlerin bin ayından daha hayırlı kıldı. Bu rivayetlere göre bin ayın tahsisi, seksen küsur senenin bu ümmet içinde bir insan için ekseriyyet itibariyle uzun bir ömür olmasına işaret demek olur.²⁷³

سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ

*5 - Bir selâmdır O, tâ tan atana kadar.*²⁷⁴

İmam Ahmed ve sahih diyerek Tirmizî, ve Neseî ve İbn Mâce ve daha diğerleri, Hazret-i Aişe'den şöyle rivayet etmişlerdir. Demiştir ki: “Ya Resulallah, dedim, Kadir gecesi'ne rastlarsam ne diyeyim?” Buyurdu ki: “Allahım, sen afüvsün, afvi seversin, benden afiv buyur, de!” (Tirmizi: Daavat-84)²⁷⁵

Beyhakî, Enes ibn Mâlik radiyallâhü anhten şöyle rivayat etmiştir. Resulullah buyurdu ki: “herkim şehr-i Ramazan çıkıncaya kadar akşam ve yatsı namazlarını cemaat ile kılırsa Kadir gecesinden çok bir hazz alır.”²⁷⁶

Mâlik ve İbn Ebî Şeybe ve İbn Zencûye ve Beyhakî, Said ibn Müseyyeb'den rivayet eylemişlerdir ki: “Kadir gecesi yatsı namazında cema'atta hazır bulunan ondan nasîbini almış olur. ” İbn Haceri heytemî rahmetullahi aleyh “Tuhfetü'l-Muhtac”da der ki: “Kadir gecesini görene ketm etmesi mesnuntur. Onun kemaliyle fadlına ancak Allah Teâlâ'nın muttali' kıldığı kimseler nâil olur.”²⁷⁷

26-ŞEMS SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

²⁷³ Elmalılı, a.g.e., IX. 179.

²⁷⁴ Elmalılı, a.g.e., IX. 173.

²⁷⁵ Elmalılı, a.g.e., IX. 187.

²⁷⁶ Elmalılı, a.g.e., IX. 187

²⁷⁷ Elmalılı, a.g.e., IX. 187.

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 10. ayetini açıklarken şu rivayeti kullanmıştır:

وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا

*10 - Ve ziyan etmiştir onu kirletip gömen.*²⁷⁸

İmam Ahmed ve İbn Ebî Şeybe ve Müslim ve Neseî Zeyd ibn Erkam'dan rivayet etmişlerdir ki, Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem “Allahım, benim nefsimi tekvasını ver ve onu tezkiye buyur. Sen, onu tezkiye edenlerin en hayırlısıdır. Sen, onun velisi ve mevlâsısın” (Müslim: Zikir-73) diye duâ ederdi.²⁷⁹

Taberânî ve daha bâzılarının İbn Abbas'dan rivayetinde de Aleyhisselâtü vesselâm, bu âyeti tilâvet eylediği zaman vakfeder ve bu duâyı söylerdi.²⁸⁰

27-BURUC SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 13. ayetini açıklarken şu rivayeti kullanmıştır:

إِنَّهُ هُوَ يُبْدِي وَيُعِيدُ

*13 - Çünkü o hem mübdî hem muîddir.*²⁸¹

İbn Abbas'dan mervî olan diğer bir manâ ile: her bed'olunanı O, ibdâ eder, her iade olunanı O, iade eyler. Başka birinin dahil olmaz. Onun için O'nun batışı gayet şiddetlidir. Yine İbn Abbas'dan şöyle bir manâ mervîdir: “Küffara azâb etmeğe başlar, sonra da iade eyler.

²⁷⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 187.

²⁷⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 96.

²⁸⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 96.

²⁸¹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 495.

Cehennem ateşi onları yer, nihayet kömür olurlar, sonra da onları yeni bir hilkat ile iade eder.”²⁸²

28-TİN SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 2, 3 ve 8. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ

*1 - Kasem olsun o Tîne, Ve o Zeytune.*²⁸³

Hasen'den, Mücahid'den, İkrime'den, İbrahim-i Nehaî'den, Ata'dan, Mukatil'den, Kelbî'den ve daha ba'zılarından: “sizin şu inciriniz ve zeytununuz”, yâhud: “Tîn o yenilen ve zeytun o sıkılan”, yâhud: “Nâsın yediği yemiş” tabirleriyle rivayet edilmiş ve İbn Abbasa da nisbet olunmuştur.²⁸⁴

İbn Cerîr de, Katâde'den: “Tîn, Dimeşk'in bulunduğu cebel, zeytun Beyt-i Makdis'in bulunduğu cebeldir.” İkrime, bir rivayette de: “Bunlar, iki cebeldir.” Rebi'den: “Hemedan ile Hulvan arasında iki dağ, Şam dağları.” Said ibn Mensur ve ibn Ebî Hâtim, Ebu Habîb Hâris ibn Muhammed'den: “Tîn, Tur-i tîna, zeytun Tur-i zeyta denilen dağlardır. İyi incir ve zeytun bittiği için bu namlarla tesmiye olunmuşlardır.” İmam-ı Râzî bunu ibn Abbas'ın kavli olmak üzere naklederek şöyle der: “İbn Abbas, demiştir ki: “Bunlar, arzı mukaddesten iki dağdır. İncir ve zeytun menbiti olduklarından dolayı bunlara Süryanî'de Tur-i tîna, Tîn dağı ve Tur-i zeyta, zeytun dağı denilmiştir. Bu takdirde Allah teâlâ Enbiya yetişen yerlere kasem etmiş demektir.”²⁸⁵

²⁸² Elmalılı, *a.g.e.*, IX.500

²⁸³ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 145

²⁸⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 146

²⁸⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 147

İbn Zeyd: “Tîn Dimeşk mescidi, zeytun Beyt-i Makdis mescidi,” demiş. Kâb da: “Tîn, Dimeşk mescidi, zeytun, İliya mescidi,” İbn Abbas’dan bir rivayette de: “Tîn, Nuh mescidi, zeytun Beyt-i Makdis mescididir.”²⁸⁶

وَطُورِ سَيْنِينَ

2 - *Ve o Tur-i Sînîne.*²⁸⁷

İbn Ebî Hâtim, İbn Münzir, Abd İbn Humejd, İbn Abbas’dan: “Sînîn, hasen yani güzel demektir” diye rivayet etmişler. Dahhâk’dan da böyle rivayet olunmuş, İkrime’den de: “Bunun, güzel manasına olması Habeş lisanı olduğu” ziyadesiyle rivayet olunmuştur. İbn Cerîr ve İbn Asâkir, Katade’den de, “Sînîn: Mubarek, güzel, ağaçlı” dediğini rivayet eylemişlerdir.²⁸⁸

وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ

3 - *Ve o Tur-i Sînîne.*²⁸⁹

Âlûsî’nin zikrine göre merfu bir hadîste de: “O âlemlere hidâyet olan Beytin mekânı ve Resûlullah’ın mevlidi ve meb'asidir.” diye vârid olmuştur.²⁹⁰

أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ

8 - *Allah "Ahkemülhâkimîn" değil mi?*²⁹¹

Tirmizî, Ebu Davud ve İbn Merduye Ebu Hüreyre’den rivayet eylemişlerdir ki, Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem: “Her kim, Ve’ttini ve’zzeytuni okuyup da, أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ (“Allah ahkemü’l-hakimîn değil mi?” Tin-95/8)’e geldiğinde: “Beli, ben de ona şâhidlerdenim” desin buyurmuştur.²⁹²

29-KUREYŞ SURESİ:

²⁸⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 147

²⁸⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, IX.145

²⁸⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, IX.148

²⁸⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX.145

²⁹⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, IX.149.

²⁹¹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX.146.

²⁹² Elmalılı, *a.g.e.*, IX.156.

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 2. ayetini açıklarken şu rivayeti kullanmıştır:

إِيْلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ

*2 -Sefere ilâfları yazın, kışın.*²⁹³

İşbu kış ve yaz, İbn Abbas'dan rivayet edildiği üzere Kureyş ticaret için kışın Yemen'e, yazın da Şam tarafına Busra'ya sefer ederlerdi.²⁹⁴

30-KAARİA SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 6 ve 7. ayetlerini açıklarken şu rivayeti kullanmıştır:

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ

فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ

*6-7 - İşte o vakit mizanları ağır basan kimse, O, artık hoşnud bir hayattadır.*²⁹⁵

İbn Abbas, demiştir ki: “Mîzanın bir dili ve iki keffesi vardır. Onda ancak ameller vezn olunur. Mutîin hasenâtı en güzel surette getirilir, rüchanı olunca Cennet onun olur. Kâfirin de seyyiatı en çirkin surette getirilir, vezni hafif gelir, nâra girer.”²⁹⁶

31-KIYAMET SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 3 ve 16. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

²⁹³ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 315.

²⁹⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 320.

²⁹⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 219.

²⁹⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 224.

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ

3 - İnsan sanır mı ki, derleyemeyiz kemiklerini?²⁹⁷

Ahnes ibn Şureyk'ın damadı Adıyy ibn Ebî Rabîa, Hazret-i Peygamber'in komşusu idi ve bu ikisi hakkında Resulullah, "Allahım, bana kötü komşumun hakkından gel" derdi. Adıyy, bir gün Resulullah'a: "Ya Muhammed, bana o kıyamet gününden haber ver bakalım. O, ne zaman ve nasıl olacak?" demişti. Resulullah da haber vermişti. Onun üzerine Adıyy: "Ya Muhammed, ben onu gözümle görsem yine tasdik etmem ve sana inanmam. Allah, o kemiklerimi toplayacak?" demişti. Ebu Cehil de: "Muhammed, Allah Tealâ'nın bu kemikleri çürüyüp dağıldıktan sonra toplayıp yeni bir hilkatle iade edeceğini mi zu'mediyor?" demişti. Bu Sûre, bunların biri sebebiyle nâzil olduğu rivayet olunuyor.²⁹⁸

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ

16 - Depretme ona dilini ivedinden onu.²⁹⁹

Tirmizî'de bunun sebab-i nüzulünü, Said ibn Cübery, İbn Abbas'dan şöyle rivayet eylemiştir. Kur'ân nâzil olurken Resulullah, iyi bellek için dilini dudaklarını depretirdi, bunun üzerine Allah Tealâ "Depretme ona dilini" indirdi.³⁰⁰

32-HÜMEZE SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 2, 6, 7, 8 ve 9. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ

الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ

²⁹⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 339.

²⁹⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 341.

²⁹⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 339.

³⁰⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 345.

1 - 2 - Veyl bütün "hümeze lümeze" güruhuna. Ona ki, bir mal toplamış ve onu saymaktadır.³⁰¹

İbn Abbas'dan: "Allah Tealâ'nın veyl ile başladığı kimseler, kimlerdir?" diye sorulduğunda: "Nemîme, yâni koğuculuk ile gezenler, dostlar arasını ayıranlar en büyük ayb arıyanlar" demiştir.

Mücahid'den de, üç muhtelif kavil rivayet edilmiştir.

- 1) Hümeze, nâsın etlerini yer olan, lümeze taan ve atak.
- 2) Bunun aksine olarak; hümeze taan, lümeze nâsın etlerini yer olan.
- 3) Hümeze, lümeze birisi nâsın etlerini yer olan, diğeri taan, bu delâlet eyler ki, bu haberi tahdis eyleyenlere bu iki kelimenin te'vilinden işkâl vaki' olmuş, onun için ondan rivayet edenler ihtilâf eylemişlerdir.

İbn Abbas'tan: Hümeze muğtab gıybetçi, lümeze ayyab ayıbcı.

İbn Zeyd'den: Hümeze el ile, lümeze lisan ile.

Bunun sebebi nüzulüne gelince: İbn Cerîr'in, Muhammed ibn Sa'd tarikıyla İbn Abbas'dan tahricine göre: Nâsa, lemez-ü hemz eder bir müşrik idi.³⁰²

نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ

الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ

6 - 7 – Allah'ın tutuşturulmuş ateşi. Ki, çıkar gönüller üstüne.³⁰³

Hazret-i Ali kerremallahü vecheh, şöyle demiştir. "Ne acâibdir o insanlar ki, altından ateş kaynayıp dururken yeryüzünde Allah'a ısyân ederler."

Râzî'nin zikrettiği üzere Hazret-i Peygamber'den rivayet olunmuştur ki: "Nar, ehlini yer, nihayet ef'ideye muttali' olunca müntehî olur. Sonra Allah Teâlâ, etlerini, kemiklerini diğer bir neş'etle iade eder."³⁰⁴

³⁰¹ Elmalılı, a.g.e., IX. 262.

³⁰² Elmalılı, a.g.e., IX. 269-271.

³⁰³ Elmalılı, a.g.e., IX. 267.

إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ

فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ

8 - 9 – O, kapatılacaktır onlar üstüne. Uzatılmış sütunlarda.³⁰⁵

İbn Abbas'dan bunların onları ihata eden ateş sütunları demek olduğu da mervidir.

Hakîm-i Tirmizî'nin, "Nevadirü'l-Usul"de Ebu Hüreyre'den mer'fuan tahrir eylediği bir hadîste de, şöyle vârid olmuştur: "Allah Teâlâ, usat-i mu'minîni nârdan çıkardıktan sonra ki, en uzun duran yedi bin sene duracaktır. Allah azze ve celle nâra ateşten kapaklar, ateşten ekserler, ateşten amudlarla bir takım Melâike gönderecek, o kapakları onların üzerlerine kapayacaklar. O ekserlerle sıkıştıracaklar, o amudları uzatıp bastıracaklar, ne bir ruh girecek, ne bir gam çıkacak bir hâle kalmıyacak."³⁰⁶

33-MÜRSELAT SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 30. ayetini açıklarken şu rivayeti kullanmıştır:

انطَلِقُوا إِلَىٰ ظِلِّ ذِي تَلَاتِ شُعَبٍ

30 -Haydi boşanın bir üç çatallı gölgeye.³⁰⁷

Ebu Hayya'nın naklettiği vechile: İbn Abbas Hazretleri demiştir ki: Bu hitab, Salîbe tapanlara söylenecektir. Mü'minler Allah sayesinde Arş'ın gölgesinde korunacak, onlara ma'budünüz olan Salîbin gölgesine gidin denecek.³⁰⁸

³⁰⁴ Elmalılı, a.g.e., IX. 273-274.

³⁰⁵ Elmalılı, a.g.e., IX. 267.

³⁰⁶ Elmalılı, a.g.e., IX. 275.

³⁰⁷ Elmalılı, a.g.e., VIII. 373.

³⁰⁸ Elmalılı, a.g.e., VIII. 376-377.

34-KAF SURESI:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 18 ve 30. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

ق وَالْقُرْءَانَ الْمَجِيدِ

1- ق ve Kur'ân-ı Mecîd hakkı için.³⁰⁹

İbn Cerîr'in ve ibn Münzir'in rivâyetlerine göre ibn Abbas, şöyle demiştir: “Allah Teâlâ, bu arzın arkasından onu muhîr bir deniz, onun arkasından bir cebel yaratmıştır, ona, “Kaf” denilir. Semâ-i dünya onun üzerine sarkmaktadır.³¹⁰

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

18-Her ne söz atarsa mutlak yanında hâzır bir gözcü vardır.³¹¹

Keşşaf'ta der ki: “Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem'den şöyle mervîdir: “İki Melekin oturduğu yer, ön dişlerinin üzeri, dilin onların kalemleri, tükürüğün de mürekkepleri. Sen ise, mâlâyaninde akıp gidiyorsun, ne Allah'dan utanıyorsun, ne onlardan.”³¹²

Beyhakî, “Şuab”da Huzeyfe İbn'l-Yeman radiyallahü anh'den şöyle tahrir etmiştir: “Kelâmın yedi kilidi vardır. Onlardan çıktığı zaman yazılır, çıkmazsa yazılmaz. Kalb, küçük dil, dil, iki çene, iki dudak.”³¹³

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأَتْ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ

30-O gün ki, cehenneme: “Doldun mu?” Diyeceğiz. O: “Daha ziyâde var mı?” diyecek.³¹⁴

³⁰⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 199.

³¹⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 202.

³¹¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 209.

³¹² Elmalılı, a.g.e., VII. 216-217.

³¹³ Elmalılı, a.g.e., VII. 217.

Buhârî ve Müslim ve daha diğeri Enes radiyallahü anh'dan şu mealde bir hadîs rivayet ederler. Resulullah sallallahü aleyhi vesellem, şöyle buyurdu: “Cehennem, daima içine atılır durur ve atıldıkça, “daha fazla yok mu” der. Tâ Rabb-ı izzet ona, kademini koyuncaya kadar. O vakit bâzısı, bâzısına büzülür de: “Yetişir yetişir izzetin ve keremin hakkı için” der. Cennette de daima bir fazlalık bulunur, tâ Allah Teâlâ onun için bir halk inşâ edip de onları, cennetin fazlalarında iskân edinceye kadar.” (Sahihi Müslim-Cennet: 38)

Yine Buhârî ve Müslim ve daha diğeri Ebu hüreyre radiyallahü anh'dan rivayet ederler demiştir ki: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurdu: Yâni “Cennet ve Nar munakaşa ettiler: Nar: “Ben mütekebbirler ve mütecebbirlerle tercih olundum” dedi. Cennet de: Neye bana, nasın ancak zuâfası ve sakatları giriyor?” dedi. Allah Teâlâ da, cennete şöyle buyurdu: “Sen, Benim Rahmetimsin, Ben seninle kullarımdan dilediğime rahmet ederim. Nara da şöyle buyurdu: “Sen, sırf Benim azabımsın, Ben seninle kullarımdan dilediğime azâb ederim, her birinize de dolusu var.” Amma nâr dolmaz tâ o ayağını koyuncaya kadar ki, o vakit, “yetişir yetişir” der. O vakit dolar, bâzısı, bâzısına büzülür ve Allah halkına hiç zulmetmez. Cennete gelince onun için de Allah Teâlâ, yeni bir halk inşâ eder.”³¹⁵

35-BELED SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 2, 3, 4, 6, 10 ve 13. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ

2-Sen, hıll iken bu beldede.³¹⁶

İbn Cerîr ve daha diğeri rivayet ettiği üzere İbn Abbas, bunun tefsirinde demiştir ki: “Ya Muhammed, bu beldede kıtal, ancak sana bir an için helâl olacak, fakat sendan başkasına değil.”

Mücahid de, demiştir ki: “Allah Teâlâ, Aleyhissalâtü vesselâma, bir gündüzün bir saatında bu beldeyi helâl kıldı. Onda her ne yaparsan hıldesin, müâheze olunmıyacaksın buyurdu.”

³¹⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 219.

³¹⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 220.

³¹⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 68.

Yine o gün Aleyhissalâtü vesselâm, buyurmuş idi ki: “Allah Teâlâ, semavât ve arzı halk ettiği gün Mekke’yi haram kıldı. O, kıyam-ı saate kadar da haramdır. Benden evvel kimseye helâl olmadı, benden sonra da hiç kimseye helâl olmayacaktır. Bana da bir gündüzün bir saatinden başka helâl olmadı. Onun için onun ağacı budanmaz, otu biçilmez, avı ürkütülmez, lukatası da araştırıp soran (münşid) inden başkasına helâl olmaz.” Bunun üzerine Hazret-i Abbas: “Ya Resûlâllah, izhırdan maada. Çünkü O, bizim kuyûnumuz ve kubûrumuz, ve büyütmüşümüz içindir” demişti, Resulullah da: “izhırdan maada” (Buhari: Cenaiz-76) buyurmuştu.³¹⁷

وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدٌ

3-*Ve bir validle veledine ki.*³¹⁸

Vâlid, Âdem ve maveled, zürriyyetidir. Bu Mücahidden merviydir. İbn Abbas’a nisbet olunarak denilmiştir ki: Murad, her vâlid ve mevlûddur. İkrime tarikiyle yine İbn Abbas’dan bir de şu rivayet edilmiştir ki: “Vâlid, her bir doğuran ve mâveled de, doğurmayan demektir.”³¹⁹

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ

4-*Hakikaten biz insanı bir meşakkat içinde yarattık.*³²⁰

İbn Abbas’dan nakledilmiş, “fi kebed: Diğer hayvanât menkûsen baş aşağı yürürlerken insan yukarı doğru kaim ve müntasib olmak üzere yaradıldı” demiştir ki, bu hilkat ile imtihan demek olur.³²¹

يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا

6-*“Ben, yığın yığın mal telef ettim” diyor.*³²²

Mukatil’den mervidir ki: “Hâris ibn Nevfel, bir günah işlediği zaman Resûlullah’dan istifta ederdi, Aleyhissalâtü vesselâm da ona keffaret emr eylerdi: “Muhammed’e itaat ettiğimden beri keffarât ve tebiatta çok mal telef ettim.” demiş.³²³

وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ

10-*İki de tepe gösterdik.*³²⁴

³¹⁷ Elmalılı, a.g.e., IX. 70.

³¹⁸ Elmalılı, a.g.e., IX. 68.

³¹⁹ Elmalılı, a.g.e., IX. 71-73.

³²⁰ Elmalılı, a.g.e., IX. 68.

³²¹ Elmalılı, a.g.e., IX. 75-76.

³²² Elmalılı, a.g.e., IX. 68.

³²³ Elmalılı, a.g.e., IX. 76-77.

³²⁴ Elmalılı, a.g.e., IX. 68.

Buhârî’de, Mücahid’den, “hayr-ü şer” demiştir. İbn Cerîr, şu rivayetleri tahrir eylemiştir: Rabi' ibn Haysem’den: “Bunlar, sedyeyn değil.” Abdullah İbn Mes'ud’dan: “Hüdâ ve delâlet, sebîlü'l-hayri ve'ş-şer. İkrime’den ve Mücahid’den: “Hayr-ü şer.”

Dahhâk’tan: “Necdü'l-hayri ve necdü'ş-şer,” Hasen’den, mürselen: Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem demiştir ki: Onlar, iki neciddir: Necd-i hayr ve necd-i şer, Demek ki, necd-i şer, size necd-i hayırdan daha sevgili kılınmamıştır.”

Katâdeden: Bize zikr olundu ki: Nebiy Sallâllahü aleyhi vessellem, şöyle buyurdu: “Eyyühe'n-nas! Onlar iki neciddir. Necdü'l-hayr ve necdü'ş-şer. Demek ki, necd-i şer size necd-i hayırdan daha sevgili değildir.”

İbn Mes'ud’dan Hâkim, sahih demiş, Taberanî ve daha başkaları da rivayet eylemiş, Taberânî Ebu Ümame’den de merfuan rivayet etmiştir. “Dürrü Mensûr” ‘da Faryabî ve Abd ibn Humeyd rivayetleriyle Hazret-i Alî kerremallahü vechehu: “Bâzı insanlar, necdeyn sedyeyn diyorlar. Hayır, onlar, hayr-ü şerdir” demiştir.³²⁵

فَكُّ رَقَبَةٍ

*13-(Fekki rakabe) esîr bir boyun kurtarmak.*³²⁶

Buhârî, Müslim, Tirmizî ve sâirde Ebu Hüreyre radiyallahü anh'ten mervidir. Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: “Her kim, bir mü'min rakabe âzâd ederse Allah Teâlâ onun her uzvuna mukabil âzâd edenin bir uzvunu cehennem ateşinden âzâd eyler.”

İmam Ahmed ve İbn Hibban ve İbn Merdûye ve Beyhakî, Bera' radiyallahü anh'ten rivayet eylemişlerdir ki, bir A'rabî: “Ya Resûlâllah, bana bir amel öğret ki, beni cennete koysun” demişti. “Bir neseme âzâd et veya bir rakabe fekket” buyurdu. Onun ikisi bir değil mi?” dedi. Buyurdu ki: “Hayır, bir neseme âzâd etmek, onu âzâd etmekte senin münferid olmandır. Fekk-i rakabe ise, onun ıtkına yardım etmendir.”³²⁷

36-TÂRIK SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 3, 7, ve 12. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

النَّجْمُ الثَّاقِبُ

³²⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 79.

³²⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 68.

³²⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 82.

3- O, necm-i sâkib.³²⁸

İbn Abbas'dan bir rivayete göre Cedi yıldızı.³²⁹

يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ

7- Ki, sulb ile sîneler arasından çıkar.³³⁰

Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem'den, “erkek ve kadından hangisinin suyu (kuvvetçe) galebe ederse çocuğun ona müşabeheti galib olur.”³³¹

وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ

12-Ve o arz-ı zat-i sad'a.³³²

İbn Abbas'dan mervi olan da yağmurlu bulut, diye tefsirdir.³³³

37-KAMER SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 2, 15 ve 45. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

اَقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ

وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ

1-2- Yaklaştı Saat, yarıldı Kamer. Hâlâ bir âyet görseler yüz çevirip derler: “Müstemir bir sihir.”³³⁴

Buhârî'de, İbn Mes'ud'dan 1) “Resulullah'ın devrinde kamer iki fırkaya inşikak etti. Bir firka dağın fevkında, bir firka da ardında, Resulullah: “Şâhid olun” (Müslim: Kıyame-45) buyurdu. 2) Kamer inşikak etti. Biz, Peygamberle beraber idik. İki firka oldu. Bize, “şâhid olun, şâhid olun” (Müslim: Kıyame-43) buyurdu. İbn Abbas'dan: “Peygamberin zamanında Kamer inşikak etti. Enes'ten: “Mekke ahalsi, kendilerine bir âyet gösterilmesini istediler. Peygamber de, Kamer'in inşikakını gösterdi. Kamer, iki fırkaya ayrıldı.” Müslim, İbn Mes'ud'dan: 1) “Resulullah'ın ahdinde Kamer, iki şikka inşikak etti. Resulullah: “Şâhid olun.” (Müslim: Kıyame-44) buyurdu. 2) “Biz, Resulullah ile Minâde bulunduğumuz sırada idi. Kamer iki filkaya infilâk etti. Bir filka dağın arkasında idi, bir filka da berisinde Resulullah bize, “şâhid olun” buyurdu.

³²⁸ Elmalılı, a.g.e., IX. 503.

³²⁹ Elmalılı, a.g.e., IX. 504.

³³⁰ Elmalılı, a.g.e., IX. 503.

³³¹ Elmalılı, a.g.e., IX. 508.

³³² Elmalılı, a.g.e., IX. 503.

³³³ Elmalılı, a.g.e., IX. 526.

³³⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 297.

Enes'ten: "Ehl-i Mekke, Resulullah'dan bir âyet göstermesini istediler. O da, "merreteyn" olarak Kamerin inşikakını gösterdi. Diğer rivâyette firkateyn. İbn Abbas'dan Buhârî gibi, Tirmizî, İbn Mes'ud'dan: "Biz Resulullah ile beraber Minâ'da idik. Kamer, iki filkaya inşikak etti. Bir filka dağın ötesinde bir filkada birisinde. Resulullah bize: "şâhid olun!" dedi. Yani اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ "Yaklaştı saat, yarıldı Kamer." Enes'ten: "Ehl-i Mekke, Peygamber sallallahü aleyhi vesellem'den bir âyet istediler. Binaenaleyh Mekke'de Kamer iki kere "merreteyn" inşikak etti. Bunun üzerine اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ "Yaklaştı saat, yarıldı Kamer." nâzil oldu. İbn Ömer'den: "Resulullah'ın ahdinde Kamer yarıldı. Resulullah: "şâhid olun" buyurdu. Cübeyr ibn mut'im'den: "Peygamberin ahdinde Kamer inşikak etti, hattâ iki fırka oldu. Şu dağın üzerinde ve şu dağın üzerinde. Bunun üzerine: "Muhammed, bizi büyüledi" dediler. Bâzıları da: "Eğer bizi büyüledi ise, herkesi de büyüleyemez ya" dediler.

Şifa-i Şerîf'te, Ebu huzeyfete'l-Erhabî rivâyetiyle Hazret-i Ali'den: "Kamer, inşikak etti. Biz, Resulullah ile beraber idik."

Yine Şifa'da ve Müsned-i Ahmed'de Esved rivâyetiyle İbn Mes'ud'dan: "Hattâ cebeli, Kamerin iki fûrcesi arasında gördüm." Mesruk rivâyetiyle İbn Mes'ud'dan: "Kureyş kâfirleri: Ebî Kebşe'nin oğlu size büyü yaptı" dediler. İçlerinden birisi: "Eğer Muhammed, Kamere büyü yaptı ise, büyüsu bütün ehli Arzı tutacak değil a. Diğer beldeden gelenlere sorun bakalım görmüşler mi?" dedi. Gelenler oldu, sordular. Öyle gördüklerini söylediler. Semerkandî'nin nakline göre, Ebu cehil: "Bu, bir sihirdir. Ehl-i âfaka haber salın gören olmuş mu bakalım?" dedi. Ehl-i âfak da, onu münşakk olarak gördüklerini haber verdiler. Yine de: "Bu, bir sihirdir" dediler.

İbn Cerîr ve İbn Ebî Hatim ve Ebu Nüaym, Delâil'de Huzeyfe'den: Huzeyfe Medayin'de bir hutbesinde demiştir ki: "Uyanın Allah tealâ اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ buyuruyor. Evet saat cidden yaklaştı ve Peygamberimizin zamanında Kamer hakikaten münşakk oldu. Uyanın, dünya firak i'lân etmektedir. Haberiniz olsun ki, bugün meydan, yarın koşu."

Âlûsî'nin nakline göre Abd ibn Humeyd, Hâkim ve ibn Merduye ve Beyhakî İbn Mes'ud'dan dahi: "Peygamber çıkmazdan evvel Mekke'de iken Kameri iki kerre, iki şakka münşakk olarak gördüm." diye rivâyet edilmiştir.³³⁵

³³⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 299-301.

وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ

15-Celâlim hakkı için bıraktık, tâ onu bir âyet olarak, fakat düşünen mi var?³³⁶

Hazret-i Nuh'un gemisinin enkazı Cudî dağında kaldı. "Hattâ bu ümmetin evaili onu gördü" diye Katade'den rivayet vardır.³³⁷

سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبْرَ

45-Her halde o cem'iyet bozulacak ve arkalarını dönüp gidecekler.³³⁸

İbn Ebi Hâtim ve Evsat'ta Taberanî ve İbn Merduye Ebu Hüreyre'den şöyle rivayet etmişlerdir. Dedi ki: سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبْرَ kavlini Allah Teâlâ, Peygamberine Bedir gününden evvel Mekke'de iken indirildi ve Ömer ibn Hattab radiyallahü anh, şöyle dedi: "Ya Resulâllah, hangi cem'iyet bozulacak" dedim. Vakta ki, Bedir günü oldu ve Kureyş bozuldu. Resulullah'a baktım arkalarından kılıcı çekmiş, وَيُوَلُّونَ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ الدُّبْرَ diyordu. Bu suretle bu ayetin, Bedir günü için bir mu'cize olduğu anlaşıldı."³³⁹

38-SÂD SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 17, 73 ve 86. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ

1-Bu zikir ile meşhun Kur'ân'a bak!³⁴⁰

Hasen'den rivâyet olduğuna göre "sadâ"nın müfâalesi olan müsadattan emirdir. Sadâ, karşılık vermektir. Onun için sesin aksettiği yerden verilen karşılığa sadâ denir.

İbn Abbas'dan bir rivâyete göre "ص" gece ve gündüz yokken Arş-ı Rahmân'ın üzerinde bulunduğu deryanın ismidir. (وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ "Arşu su üstünde idi..." Hûd-11/7)bak!

Saîd ibn Cübeyr'den: "Allah Teâlâ'nın iki nefha arasında mevtâyı ihyâ buyurduğu deryânın ismidir."³⁴¹

³³⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 298.

³³⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 314.

³³⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 321.

³³⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 322.

³⁴⁰ Elmalılı, a.g.e., VI. 486.

³⁴¹ Elmalılı, a.g.e., VI. 470.

اصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ
17-Şimdi sen, onların dediklerine sabret de kuvvetli kulumuz Davud'u an. Çünkü O, çok tecri'
yapar (evvab) idi.³⁴²

Mücahid'den rivayet olunduğu üzere, bir de müsebbih, çok tesbih eden mânâsına tefsir edilmiştir.³⁴³

فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ

73-Onun üzerine Melâikenin hepsi toptan secde ettiler.³⁴⁴

Bir hâdiste, “Onun her iki elide sağdır.” (Müslim: İmâre-18)

İbn Ömer Hazretleri'nden rivayet olunur ki: “Allah Teâlâ dört şeyi yediyle halk buyurmuştur: Arş, Cennet-i adin, Kalem, Âdem. Sonra her şey'e “ol!” demiş olmuştur.” (Hâkim: El-Müstedrek-2/316)³⁴⁵

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ

86-De ki: “Bir ecir istemiyorum sizden ona karşı ve ben o tekellüfcilerden değilim.”³⁴⁶

İbn Adiyy, Ebi Berze'den şöyle tahrîc eder. Demiş ki: Resûlullah, “Size ehl-i cenneti haber vereyim mi?” buyurdu. “Belâ, ya Resûlullah” dedik. Buyurdu: “Onlar, aralarında merhametli olanlarıdır. Size ehl-i narı haber vereyim mi?” “Belâ, ya Resûlullah” dedik. Buyurdu ki: “Onlar ye'se düşenler, ümidi kesenler, yalancılar, tekellüfcü olanlardır.” Mütakellifin alâmeti de Beyhekî'nin Şûâbü'l-îman'da İbn Münzir'den tahrîcine göre üçtür: “Kendisinin fevkında olan kimse ile yarışmak ve yetişemeyeceği şeye el sunmak ve bilmediği şeyi söylemek.”

Sahihayn'de vârid olduğu üzere İbn Mes'ud radiyallahü anh demiştir ki: “Ey insanlar, içinizden her kim ilim bilirse söylesin, bilmiyen de Allahü a'lem desin. Allah Teâlâ, Resûl'üne şöyle buyurdu: قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ

“De ki: “Bir ecir istemiyorum sizden, O'na karşı ve ben o tekellüfcülerden değilim.”³⁴⁷

39-ARAF SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

³⁴² Elmalılı, a.g.e., VI. 472.

³⁴³ Elmalılı, a.g.e., VI. 473.

³⁴⁴ Elmalılı, a.g.e., VI. 486.

³⁴⁵ Elmalılı, a.g.e., VI. 489.

³⁴⁶ Elmalılı, a.g.e., VI. 487.

³⁴⁷ Elmalılı, a.g.e., IV. 490.

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 20, 32, 34, 43, 46, 55, 57, 107, 117, 126, 130, 131, 133, 157, 171, 172, 187, 198, 199 ve 206. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

المص

*I-Elif, lâm, mim, sâd.*³⁴⁸

İbn Abbas'dan bir rivayete göre, "Ben Allah'ım, bilir ve tafsıl ederim" demek olduğu nakledilmiştir.³⁴⁹

فَوَسَّوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ
سَوَاتِيهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ
تَكُونَا مَلَكَتَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ

*20-Derken Şeytan, bunlara kendilerinden örtülmüş olan çirkin yerlerini açmak için ikisine de vesvese verdi. Ve: "Sizi Rabbiniz başka bir şey için değil, surf Melek olacağınız yâhud ebediyyen kalanlardan olacağınız için bu ağaçtan neyhetti." dedi.*³⁵⁰

Hasen-i Basrî Hazretleri, demiştir ki: Allah Teâlâ'nın vermiş olduğu bir kuvvet ile yerden semaya veya cennete vesvese isal edebilmiştir. Bu mânâyâ göre "hayye" ta'birinin beşer için yılan gibi zehirnâk bir kuvve-i hayatiyyeden kinaye olması söylenebilir.³⁵¹

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ
قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ
كَذَلِكَ نَفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

*32-De ki: "Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti ve temiz hoş rızıkları kim haram etmiş?" De ki: "Onlar, dünya hayatında iman edenler için kıyamet günü halis olmaktadır, bu suretle ilm ehli olanlar için âyetleri tafsîl ediyoruz."*³⁵²

İbn Abbas ve bir çok müfessirîn ziyneti, melbusat ile tefsir etmişlerdir.³⁵³

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا
يَسْتَقْدِمُونَ

*34-Her ümmet için bir müddet mukadder, müddetleri gelince bir lâhza geri de kalmazlar, öne de geçemezler.*³⁵⁴

³⁴⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, IV. 57.

³⁴⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IV. 58.

³⁵⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, IV. 63.

³⁵¹ Elmalılı, *a.g.e.*, IV. 73.

³⁵² Elmalılı, *a.g.e.*, IV. 81.

³⁵³ Elmalılı, *a.g.e.*, IV. 82.

³⁵⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, IV. 81.

İbn Abbas ve ekser müfessirînin muhtarına göre bu âyetteki ecel, siyaka nazaran mutlak ömür mânâsına olmayıp, ecel-i azab ve helâk demek olduğundan “Her ümmetin bir eceli vardır” kanunu, efradı salâhkâr olan bir ümmetin dünyanın sonuna kadar payidâr olabilmesine mani' değildir.³⁵⁵

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ
لَقَدْ جَاءَتْ رَسُولُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا أَنْ تِلْكَمُ الْجَنَّةُ
أُورِثُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

43-Bir halde ki, derunlarında kîn kabilinden ne varsa hepsini söküp atmışızdır, altlarından ırmaklar akar. "Hamdolsun o Allah'a ki, hidayetle bizi buna muvaffak kıldı. O, bize hidayet etmese idi bizim kendiliğimizden bunun yolunu bulmamıza imkân yoktu. Hakikat Rabbimizin peygamberi emr-i hakk ile geldiler" demektedirler. Ve şöyle nidâ olunmaktadır: "İşte bu gördüğünüz o cennet ki, buna amelleriniz sebebiyle vâris kıldınız."³⁵⁶

Hadîs-i Şerif'te şöyle varid olmuştur: “Hiç bir kafir ve hiç bir mü'min yoktur ki, hem cennette, hem narda bir menzili olmasın ve binaenaleyh ehl-i cennet cennete, ehl-i nar nara dahil oldukları zaman cennet, ehl-i nara kaldırılır gösterilir, oradaki menzillerine bakarlar ve kendilerine: “İşte siz, Allah'a taatle amel etmiş olsa idiniz, bunlar sizin menzilleriniz idi” denilir. Sonra: “Ey ehl-i cennet, haydi amelleriniz sebebiyle siz bunlara varis olunuz” denilir. Binaenaleyh onların menzilleri ehl-i cennet beyninde taksim edilir.³⁵⁷

وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ
وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ

46-Artık iki taraf arasında bir hicâb ve A'raf üzerinde bir takım rical, her birini simalarıyla tanırlar. Eshab-ı Cennete, diye nidâ etmektedirler ki, bunlar, ümîd etmekle beraber henüz ona girmemişlerdir.³⁵⁸

İbn Abbas'dan, sıratın şerefeleri diye bir kavil de mervidir. Fakat Hasen-i Basrî Hazretleri demiştir ki: “A'raf ma'rifettendir. Ve mânâ “Ehl-i cennet ile ehl-i nârı simalarından tanımak üzere bir takım rical vardır” demektir. Kendisine, bu rical: “Hasenat ve seyyiatları müsavi olan kimselerdir.” denildikte dizine vurmuş ve: “Bunlar, demiş, Allah Teâlâ'nın ehl-i

³⁵⁵ Elmalılı, a.g.e., IV. 84.

³⁵⁶ Elmalılı, a.g.e., IV. 90.

³⁵⁷ Elmalılı, a.g.e., IV. 91.

³⁵⁸ Elmalılı, a.g.e., IV. 90.

cennet ile ehl-i nârı tanımak ve birbirinden temyiz etmek üzere ta'yin buyurduğu bir kavimdir. Vallahi bilmem belki bâzısı şimdi beraberimizdedir.”³⁵⁹

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

55-Rabbınıza yalvara yalvara ve için için dua edin ki, her halde O, haddi aşanları sevmez.³⁶⁰

Bir hadîs-i sahihte de şöyle varid olmuştur: “Siz, ne bir sağıra ne de bir gaibe dua ediyor değilsiniz. Her halde bir semi'-i karibe dua ediyorsunuz.” (Buhari: Megazi-38)

Sünen-i İbn Mace'de mervidir ki, Abdullah ibn Muğaffel Hazretleri, oğlunun: “İlâhî, cennete girdiğim de sağ tarafındaki beyaz köşkü senden dilerim.” diye dua ettiğini işitmiş, “Oğlum, demiş, Allah'dan cenneti iste ve ateşten O'na sığın. Ben, Resulullah'dan dinledim ki, “Bir kavm olacak, duada tecavüz edecekler.” (Ebu Davut: Taharet-45) buyurdu. İbn Atiyye'nin ve Zemahşerî'nin nakillerine göre bu hadîste Resulallah: “Allah'ım, Sen'den cenneti ve ona yaklaştıran sözü ve işi dilerim, ateşten ve ona yaklaştıran söz ve işten de sana sığınırım.” demesi kişiye kâfidir.” (Feyz'ül-Kadir: 2/1497) buyurmuş ve okumuş:

إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (“...herhalde o haddi aşanları sevmez.” A'râf-7/55).³⁶¹

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّىٰ إِذَا أَقْلَّتْ
سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ
مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

57-Ve O, O Allah'dır ki, rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci yollar. Nihayet bunlar, o ağır ağır bulutları hafif bir şey gibi kaldırıp yüklendiklerinde bakarsın Biz, onları ölmüş bir memlekete sevketmişizdir. Derken ona su indirmişizdir de, orada her türlüünden semereler çıkarmışızdır. İşte ölüleri böyle çıkaracağız, gerektir ki, düşünür ibret alırsınız.³⁶²

İbn Ömer radiyallahü anhüma'dan mervidir ki, riyah sekiz nevi'dir. Dördü azâb, dördü rahmettir. Azab olanlar: Kasıf, âsıf, sarsar, akîm. Rahmet olanlar da: Naşirât, mübeşşirât, mürselât, zariyattır. ilh... Bir hadîs-i Nebevî'de de şöyle varid olmuştur: “Ben, saba ile mansur oldum. Âd debur ile ihlâk edildi, cenub da cennet rüzgârındandır.” (Buhari: Megazi-29) Hazret-i Kâ'b'dan de menkuldür ki: “Allah, üç gün rüzgârı habsetse, ekser arz kokardı.”³⁶³

فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ

107-Bunun üzerine asâsını bırakıverdi. Ne baksın o koskoca bir ejderha kesiliverdi.³⁶⁴

³⁵⁹ Elmalılı, a.g.e., IV. 92.

³⁶⁰ Elmalılı, a.g.e., IV. 95.

³⁶¹ Elmalılı, a.g.e., IV. 114.

³⁶² Elmalılı, a.g.e., V. 95.

³⁶³ Elmalılı, a.g.e., V. 116.

³⁶⁴ Elmalılı, a.g.e., V. 139.

Apaşikâre bir ejderha, bir ejderha ki, işi hallediyor. Bu babda bir çok rivayetler vardır. Said ibn Cübeyr'in İbn Abbas'dan naklettiği vech ile hulâsası şudur: Hazret-i Musâ, asâsını koyuverince kocaman bir yılan olmuş, Fir'avn'e doğru koşmuş, Fir'avn bunun kendine kasdetmekte olduğunu görünce tahtından fırlamış. "Aman bunu zabtet" diye Hazret-i Musâ'ya yalvarmış, o da tutmuştur.³⁶⁵

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ
117-Biz de Mûsâ'ya, "asânı bırakıver" diye vahy ettik. Bir de baktılar ki o, onların bütün uydurduklarını yalayıp yutuyor.³⁶⁶

Burada, vahyin ilham mânâsına olduğu hakkında Vâhidî'nin İbn Abbas'dan bir rivayeti vardır. Fakat hakikatî vahy olması daha zâhirdir.³⁶⁷

وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ ءَامَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا رَبَّنَا
أَفْرَعُ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ
126-Senin bize kızman da sırf Rabbimizin âyetleri gelince iman etmemizden. Ey bizim Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır ve canımızı iman selâmetiyle al.³⁶⁸

Bâzıları İbn Abbas'dan: "Günün evvelinde sâhir idiler, âhirinde şehid oldular." diye nakletmiş.³⁶⁹

وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصِ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ
يَذَكَّرُونَ

130-Filhakika Âl-i Fir'avn'ı tuttuk senelerce kıtlık ve hasılât eksikliğiyle sıktık, gerekti ki, düşünüp ibret alsınlar. Bir hadîsde de iki lügat üzere "Allah'ım bu yılları onlara Yusuf'un yılları gibi kıl." (Müslim: Mesacid-294-295) Kureyş müşrikleri aleyhinde duadır.³⁷⁰

İmanı olanlar, "Bir delikten iki kerre sokulmaz." (Müslim: Zühd-63) hadîs-i şerifinde beyan buyurulduğu üzere geçmiş felâketlerden ibret alır da tekerrürüne sebep olmazlar.³⁷¹

فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ
يَطِئُوا بِمُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ
لَا يَعْلَمُونَ

³⁶⁵ Elmalılı, a.g.e., V. 143.

³⁶⁶ Elmalılı, a.g.e., V. 140.

³⁶⁷ Elmalılı, a.g.e., V. 146.

³⁶⁸ Elmalılı, a.g.e., V. 140.

³⁶⁹ Elmalılı, a.g.e., IV. 161.

³⁷⁰ Elmalılı, a.g.e., IV. 167.

³⁷¹ Elmalılı, a.g.e., IV. 169.

131-Fakat kendilerine iyilik geldiği zaman, “ha, bu bizim hakkımız” dediler. Ve başlarına bir kötülük gelirse Musâ ile ma’iyyetindekilerden teş’eüm ediyorlardı. Şum kuşları ise ancak Allah yanındadır ve lâkin ekserîsi bilmezlerdi.³⁷²

Resul-i Ekrem Sallallahü aleyhi vesellem: “Uğursuzluk ve baykuş yoktur.” Ahmed b. Hanbel-1/269) hadîs-i şerifiyle tiyereyi nehy-ü ibtal buyurmuştur.³⁷³

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالِدَّمَ
ءَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ

133- Biz de, kudretimizin ayrı ayrı âyetleri olmak üzere başlarına tufan gönderdik, çekirge gönderdik, haşerat gönderdik, kurbağalar gönderdik, kan gönderdik yine inad ettiler ve çok mücrim bir kavim oldular.³⁷⁴

Mücahid ve Vehb’den, “Yemen” lügatinde tâuna, yani koleraya tufan denildiği nakledilmiş. Hazret-i Âişe’den, “mevt-i carif” diye bir rivayet nakledilmiş ise de, ekser müfessirînin İbn Abbas’dan mervi olan, “ma-i muğrik” mânâsı üzerindedir ki, tufanın mânâ-yı meşhuru demektir.³⁷⁵

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْثُوبًا
عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ
الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ
إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ ءَامَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ
وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ ءَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

157- Onlar ki, yanlarında Tevrat ve İncil’de yazılı bulacakları o Resule, o ümmî Peygamber’e ittiba ederler. O, onlara ma’ruf ile emreder ve onları münkerden nehyeyler, ve temiz hoş şeyleri kendileri için helâl, murdar şeyleri üzerlerine haram kılar. Sırtlarından ağır yüklerini ve üzerlerindeki bağları, zincirleri indirir atar, o vakit O’na iman eden, O’na kuvvetle ta’zim eyliyen, O’na yardımcı olan ve O’nun nübüvvetiyle beraber indirilen nuru ta’kib eyliyen kimseler, işte o murada eren müflihîn onlar.³⁷⁶

“Biz Arap topluluğu ümmî bir cemaatiz, ne yazı yazarız ne de hesap yaparız.” Müslim: Kitabü’s-Sıyâm-15) mısdakınca Arablar, hesap ve kitâb bilmez bir cemaat olmakla ma’ruf idiler.³⁷⁷

³⁷² Elmalılı, a.g.e., IV. 166.

³⁷³ Elmalılı, a.g.e., IV. 170.

³⁷⁴ Elmalılı, a.g.e., IV. 166.

³⁷⁵ Elmalılı, a.g.e., IV. 171.

³⁷⁶ Elmalılı, a.g.e., IV. 190-191.

³⁷⁷ Elmalılı, a.g.e., IV. 195.

وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ
خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

171- Hem bir vakit Biz, o dağı bir gölgelik gibi tepelerine çekmiştik de kendilerine düşüyor zannettikleri bir halde demiştik ki: “Size verdiğimizizi kuvvetle tutun ve içindekini hatırınızdan çıkarmayın, gerektir ki, korunursunuz.”³⁷⁸

Bir hadîsi şerifte buyurulmuştur ki: “Bikirlerle izdivacı iltizam ediniz. Çünkü onların rahimleri daha cazibeli ve ağızları daha temizdir. Ve aza en razı olanlardır.” (İbn Mâce: Nikâh-7)³⁷⁹

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى
أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَن تَقُولُوا يَوْمَ
الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

172- Hem Rabbin: beni Âdem'den, bellerinden zürriyyetlerini alıp da onları nefislerine karşı şahid tutarak: "Rabbınız değil miyim" diye işhad ettiği vakit, بَلَى dediler: “Şâhidiz.”
Kıyamet günü, “Bizim bundan haberimiz yoktu” demeyesiniz.³⁸⁰

Allah Teâlâ, Âdem Aleyhisselâm'ın zahrından kıyamete kadar halk edeceği zürriyyeti çıkardı ve onlara بَلَى dedi, “belâ” dediler ve o gün kalem-i takdir kıyamete kadar olanı yazdı bitirdi. Kıyamete kadar ne kadar insan gelecekse hepsi Âdem'in sulbünden çıkan zürriyyetlerle yazılıp takdir edildi ve bundan böyle beşerde tenasül bir kanun oldu. (Keşfü'l-Hafâ: 1/1071)³⁸¹

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا
يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا
بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ
أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

187- “Ne zaman demir atacak?” diye sana saatten soruyorlar, de ki: “Onun ilmi yalnız Rabbimin nezdindedir. Onu, vakti vaktina tecelli ettirecek ancak O'dur. O, öyle ağır bir mes'ele ki, bütün semavat-ü arzda tahammül edecek yok. O, size ancak bağıteten gelecek.”

³⁷⁸ Elmalılı, a.g.e., IV. 212.

³⁷⁹ Elmalılı, a.g.e., IV. 213.

³⁸⁰ Elmalılı, a.g.e., IV. 212.

³⁸¹ Elmalılı, a.g.e., IV. 219.

*Sanki Sen ondan tefahhusle haberdar imişsin gibi soruyorlar, de ki: “Onun ilmi, ancak Allah’ın nezdindedir velâkin insanların ekserîsi bilmezler.”*³⁸²

Bir rivayete göre Yahudîler’den bâzıları, Hısl ibn Ebu Kuşeyr ve Şemuyil ibn Zeyd gelmişler. Resulüllah’ı bir imtihan için: “Ya Muhammed, eğer sen nebi isen, bize kıyametin vaktini haber ver. Çünkü biz, onu biliyoruz. Doğru söylersen sana iyman edeceğiz.” demişler ve şayet bir vakit söylerse tekzib edeceklermiş. Bu âyet nâzil olmuş. Diğer rivayette Kureyş’ten bâzıları gelmişler: “Ya Muhammed, seninle bizim aramızda bir karabet var, buna binaen bize (yâni suret-i hususiyede lütfen) onun vaktini anlat” demişler, nâzil olmuş.³⁸³

وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ

*198-Siz onları doğru yolu göstermeğe çağırarak olsanız duymazlar. Ve görürsün onları sana bakıp duruyorlardır da görmezler.*³⁸⁴

Mücâhid, Hasen-i Basrî ve Süddî buradaki ted’ûhüm, “hüm”, “hüm” zamirleri küffara aid olduğunu söylemişlerdir ki, zâhir olan da budur.³⁸⁵

وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ

*199-Sen, afiv yolunu tut, urf ile emret ve kendilerini bilmezlerden sarf-ı nazar eyle.*³⁸⁶

Hadîs-i kudsî de varid olmuştur: “Faziletlerin en yükseği, seni kat’edeni vasıl ve seni mahrum edene ata ve sana zulm edeni afveylemektir.”³⁸⁷

إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ

*206-Zira Rabbin’in yakınında olanlar, ibadetinden istikbar eylemezler, O’nu hep tesbih ederler, hem yalnız O’na secde ederler.*³⁸⁸

Aleyhissalâtü vesselâm’dan öyle mervîdir ki, Âdemoğlu secde âyetini okuyup da secde ettiği zaman, Şeytan ağlayarak çekilir. “Vay! der, bu, secde ile emrolundu secde etti, ona cennet var. Ben secde ile emredildim isyan ettim, bana da ateş var.”³⁸⁹

40-CİN SURESİ:

³⁸² Elmalılı, a.g.e., IV. 229.

³⁸³ Elmalılı, a.g.e., IV. 231.

³⁸⁴ Elmalılı, a.g.e., IV. 235.

³⁸⁵ Elmalılı, a.g.e., IV. 240.

³⁸⁶ Elmalılı, a.g.e., IV. 235.

³⁸⁷ Elmalılı, a.g.e., IV. 242.

³⁸⁸ Elmalılı, a.g.e., IV. 236.

³⁸⁹ Elmalılı, a.g.e., IV. 245.

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 6 ve 18. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ
فَزَادُوهُمْ رَهَقًا

*6-Ve doğrusu İnsten bâzı rical cinden bâzı ricale sığınıyorlardı da onların istilâlarını artırıyorlardı.*³⁹⁰

Ebu Hayya'nın zikrettiği vech ile Mukatil demiştir ki: “Arab'da cinne Te'avvüz, Yemen'de bir kavimden başladı. Sonra Benî Hanîfe'ye geçti. Sonra Arab'da şayi' oldu.”³⁹¹

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

*18-Ve hakikat meşcidler, hep Allah içindir. O halde Allah'ın yanında başka birine duâ etmeyin.*³⁹²

“Yedi a'zâ üzerine secde ile emr olundum” hadîsinde beyan olunduğu üzere bu yedi a'zâ, alınla burun, iki el, iki diz, iki ayaktır ki, alın ile burun bir sayılmıştır.

“Arz bana meşcid ve tahur kılındı” (Buharî: Teyemmüm-1) hadîsi şerifine nazaran Hasen-i Basrî demiştir ki: “Burada mesacid, arzın bütün buk'alarına işaretler. Arzın hepsi Allah'ın mahlûku olduğu için onların üzerinde Halik'ının gayrisine secde etmeyin demektir. Yâhud meşced feth ile mimli masdar olmak üzere secdeler, yâni namazlar Allah'a mahsustur. Başkasına secde etmeyin demektir.

Said ibn cübeyr de demiştir ki “Secde a'zâları olan meşcedler Allah'ındır. Yâni Allah'ın mahlûkudur. Binaenaleyh onlarla Allah'ın gayrisine secde etmeyin. Âkıl olan Allah'dan başkasına secde etmez demektir.”

Atâ, İbn Abbas'dan burada mesâcidden murad, Meşcid-i Haram'dır diye de bir rivayet söylemiştir.³⁹³

41-YÂSİN SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 12, 38, 58, 77 ve 81. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

يس-³⁹⁴1

³⁹⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 287.

³⁹¹ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 289-290.

³⁹² Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 288.

³⁹³ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 294-295.

İkrim'e tarikiyle ibn Abbas'dan mervî olduğu üzere: "Ya insan!" demek olmasıdır. Birisi de, Saîd ibn Cübeyr'den mervî olduğu üzere Peygamber'in bir ismi olmasıdır ki, *إِنَّكَ* hitâbı, bunu andırır.³⁹⁵

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ

*12-Hakikat Biz, Biziz, ölüleri diriltiriz ve takdîm ettikleri şeyleri ve bıraktıkları eserleri kitaba geçiririz ve zaten her şeyi açık bir kütükte bir "İmam-ı Mübîn" de ihsâ etmişizdir.*³⁹⁶

Bir hadîs-i sahihde varid olmuştur ki: "insan, öldüğü vakit ameli münkatı olur. Şu üçten başka: Sadaka-i câriye, intifa' olunur ilim, ona duâ eden salih evlâd" (Müslim: Vasiyyet-14) Demek ki, bu hadîs-i şerif kalacak hayırlı eserlerin aksamını beyan etmiştir.³⁹⁷

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

*38-Güneş de, kendisine mahsûs bir müstekarr için cereyan ediyor. O işte O, azîz-i alîmin takdîridir.*³⁹⁸

Bir hadîs-i şerifte "Şemsin müstekarrı, Arş'ın altındadır" (Buharî: tevhid-23) diye vârid olmuştur.³⁹⁹

سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ

*58-Bir selâm, rahîm bir Rabb'dan kelâm.*⁴⁰⁰

Bir hadîs-i şerifte Hazret-i Peygamber sallâllahu aleyhivesellem demiştir ki: "Ehl-i cennet ni'metleri içinde zevkyâb olurlarken kendilerine bir nur parıldar. Başlarını kaldırır bakarlar ki, fevklarından Rabb kendilerini şeref-i dîdariyle müşerref kılmış (İbn-i Mâce: Mukaddime-13) buyuruyor."⁴⁰¹

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ

³⁹⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 409.

³⁹⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 410.

³⁹⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 409.

³⁹⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 414.

³⁹⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 422.

³⁹⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 427.

⁴⁰⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 431.

⁴⁰¹ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 432.

77- Görmedi mi o insan? Biz, onu bir nutfeden yarattık da şimdi o çeneli bir çekişgen kesildi.⁴⁰²

Rivâyet olunuyor ki, Ubeyy ibn Halef, Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem'in huzuruna bir çürümüş kemikle gelmiş, onu eliyle ufalıyarak: "Allah, bunu böyle çürüdüktan sonra diriltir der misin?" demiş "Evet, seni de ba'seder ve ateşe kor" buyurmuş ve bu âyet bu sebeble nâzil olmuştur.⁴⁰³

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

82-O'nun emri bir şeyi murad edince ona, sâde "ol" demektir, o, oluverir.⁴⁰⁴

İbn Abbas Hazretleri'nden mervidir ki: "يس hakkında rivâyet olunan fazîletlerin niçin ona mahsûs olduğunu bilmiyordum, bu âyet imiş."⁴⁰⁵

42-FURKAN SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 7, 12, 29, 30, 38, 43, 45, 48 ve 60. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا
أُنزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا

7-Bir de: "Bu Peygamber'e ne oluyor?" dediler, yemek yiyor ve çarşılarda yürüyor. O'na, bir Melek indirilse de maiyyetinde yaver bir savulcu olsa ya!⁴⁰⁶

Rivayet olduğuna göre Kureyş'ten Utbe ve Şeybe ibn Rebîa, Ebû Süfyan ibn Harb, Nadr İbn'l Haris, Ebü'l-Buhtüri, Esved İbn'l-Muttalib Zem'a İbn'l-Esved, Velid İbn'l-Muğire, Ebû Cehl ibn Hişâm, Abdullah ibn Ebi Ümmeyye, Ümeyyet ibn Half, As ibn Vail, Nebih ibn Haccac ile Münebbih ibn Haccac toplanmışlar ve birbirlerine: "Muhammed'e bir haber salın, kendisiyle bir konuşun, bir muhasebe münakaşa edin ki, ma'zur olasınız." demişler ve bunun üzerine: "Kavmin, senin için toplandılar, seninle konuşmak istiyorlar" diye haber, salmışlardı. Aleyhissalâtü vesselâm geldi: "Ya Muhammed, biz senin hakkında ma'zur olalım diye sana haber gönderdik. İmdi bak! Sen, eğer bu sözle mal istiyorsan, sana mallarımızdan mal toplarız ve eğer şeref istiyorsan seni Efendi tanırız, büyükleriz ve eğer mülk istiyorsan seni melik

⁴⁰² Elmalılı, a.g.e., VI. 434.

⁴⁰³ Elmalılı, a.g.e., VI. 434.

⁴⁰⁴ Elmalılı, a.g.e., VI. 435.

⁴⁰⁵ Elmalılı, a.g.e., VI. 437.

⁴⁰⁶ Elmalılı, a.g.e., VI. 72.

yaparız” dediler. Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurdu ki: “Bende, dediklerinizden hiç biri yok. Ben, size getirdiğimi ne mallarınızı almak için, ne içinizde şeref için, ne de üzerinizde melik olmak için getirmedim ve lâkin Allah Teâlâ beni size bir Resul olarak gönderdi ve bana bir kitab indirdi ve size bir beşîr-ü nezîr olmamı emreyledi. Ben de, size Rabbım’ın risaletini tebliğ ve hayırhahlıkla nasihat eyledim. Eğer siz getirttiğimi kabul ederseniz o sizin dünya ve âhirette nasîbinizdir ve eğer onu bana reddederseniz Allah azze ve celle benimle sizin aranızda hükmünü verinciye kadar ben, Allah Teâlâ’nın emrine sabrederim.” “Ya Muhammed, dediler, eğer arz ettiklerimizden hiç bir şey kabul etmiyeceksen, o halde kendin için Rabbın’dan işte: Maiyyetinde seni tasdik edecek ve senden bizi def’eyliyecek bir Melek göndersin. Hem işte sana bağlar, bostanlar ve altından gümüşten köşkler yapsın da seni çalışmadan kurtarsın. Çünkü sen de, bizim gibi çarşılarda dolaşıyor geçimlik arıyorsun. Eğer zu'mettiğin gibi Resul isen, o vakit fadlını ve Rabbın’ın indindeki menzileni anlarız.” Buna karşı Resulullah: “Hayır, ben, size onun için ba's olunmadım. Allah Teâlâ, beni bir beşîr-ü nezîr olarak ba'ş buyurdu” dedi. İşte bu âyetler, bu sebeble inzal buyuruldu.⁴⁰⁷

إِذَا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغِيْظًا وَزَفِيْرًا

*12-Ki onları gördüğü vakit, ona mahsus bir hışımlanma, bir zefîr işitirler.*⁴⁰⁸

“Cehennem Rabbine şikâyet ederek; ya Rabbi! Ben kendi kendimi yedim dedi.” (İbn Mâce: Zühd-38/4319)

Alûsî’nin naklettiği vech ile, Taberanî ile İbn Merduye, Mekhûl tarihiyle Ebu Ümâme (r.a.)’ten şunu tahric eylemişlerdir: Demiştir ki: “Resulullah (s.a.v.): “Her kim, müteammiden bana atfen yalan söylerse Cehennem’in iki gözü arasında oturacağı yere hazırlansın” buyurdu.

“Ya Resulallah, cehennem’in gözü var mıdır?” dediler. “İşitmediniz mi Allah Teâlâ: إِذَا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ (‘Onları uzak mekândan gördüğü vakit’ Furkan-25/12) buyuruyor. Gözleri olmasa görür mü?” buyurdu.⁴⁰⁹

لَقَدْ أَضَلَّنِيْ عَنِ الذُّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِيْ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُوْلًا

*29-Vallahi o sapıttı beni zikirden, bana gelmiş iken, öyle ya Şeytan insana çok hızlânkâr bulunuyor.*⁴¹⁰

⁴⁰⁷ Elmalılı, a.g.e., VI. 81-82.

⁴⁰⁸ Elmalılı, a.g.e., VI. 83.

⁴⁰⁹ Elmalılı, a.g.e., VI. 85.

⁴¹⁰ Elmalılı, a.g.e., VI. 87.

Ukbe ibn Ebi Müayt, Hazret-i Peygamber (s.a.v.) meclisine çokça gelirmiş. Bir gün ziyafete da'vet etmiş, iki kelime-i şehadeti söylemedikçe yemeğini yemekten imtina' buyurmuş. O da, yapmış. Übeyy ibn Halaf da, O'nun sadıki imiş. Kendisine itâb etmiş, “sapıttın” demiş. “Yok, demiş ve lâkin evimde yemeğimi yemekten imtina' etti, onun için utandım da şehadet ediverdim.” Hayır, demiş, sen O'na varıp ensesine vurup yüzüne tükürmezsen senden hoşnud olmam.” Bunun üzerine Darü'n-Nedve'de secdede iken rast getirmiş, o haltı etmiş.

O vakıt Aleyhissalâtü vesselâm: “Mekke haricinde rast gelirsem sana, mutlak başına binerim.” buyurmuştu. Bedr günü esir edilmekle Hazret-i Ali'ye emir buyurup boynunu vurdu. Übeyy de, Uhud'da mübarezede aldığı yaradan Mekke'ye vardığında öldü. İşte Ukbe'ye zikir, o suretle gelmişken Übeyy şeytanetle, O'nu sapıttırmıştı.⁴¹¹

وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ
مَهْجُورًا

30-Peygambe de: “Ya Rabb, kavmim bu Kur'an'ı mehcur tuttular” demekte.⁴¹²

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “Her kim de Kur'an-ı öğrenir de, Mushafını asar, ilişik etmez ve bakmazsa Kıyamet günü gelir yakasına sarılır: “Ya Rabb, bu kulun beni mehcur tuttu, benimle arasında hükmünü ver” der.”⁴¹³

وَعَادًا وَثَمُودَ وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا

38-Âd'ı da, Semûd'u da, Ashab-ı Ressi de bunların arasında daha bir çok kurunu da.⁴¹⁴

İbn Abbas'dan, “o, Semud'dur” diye bir rivayet var.

Katade'den: “Yemame'de Ress, nam-ı âharle, Felc denilen büyük bir karyenin sahipleri olup Semud'un bekayasından idiler. Peygamberlerini katlettiler, helâk oldular.” diye rivayet olunmuş.

⁴¹¹ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 90.

⁴¹² Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 87.

⁴¹³ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 91.

⁴¹⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 93.

Kâ'b, Mukatil, Suddî: “Şam Antakyesinde bir kuyunun sahipleri ki. Sahib-i “يس” Habîb-i Neccar’ı katletmişlerdi” demişler.

İbn Abbas’dan bir rivayette de Ress, Azerbeycan kuyusudur diye nakledilmiş.⁴¹⁵

أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلًا

*43-Gördün mü o ilâhını hevâsı ittihaz edeni? Artık ona, sen mi vekîl olacaksın?*⁴¹⁶

Taberanî ve “Hilye”de Ebu Nuaym, Ebu Umame radiyallahü anh’ten tahrir etmişlerdir. Demiş ki: “Resulullah sallâllahü aleyhivesellem şöyle buyurdu: “Allah azze ve celle indinde semâ gölgesi altında Allah’dan başka tapılan ma'budlar içinde uyulan hevadan daha büyüğü yoktur.” (Ramuzu’l-Ehadis-4616)⁴¹⁷

أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ
جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا

*45-Bakmaz mısın Rabbına? Gölgeyi nasıl uzatmakta? Dilse idi elbet onu, sâkin de kılardı. Sonra nasıl güneşi ona delil kılmışız?*⁴¹⁸

“Allah’ın zatını değil nimetlerini düşünün.” (Feyzü’l-Kadir-3/3348)⁴¹⁹

وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا
مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا

*48-Yine O’dur, o ki, rüzgârları rahmetinin önünde müjdecî göndermekte ve semâdan pampâk bir su (bir ma-i tahur) indirmekteyiz.*⁴²⁰

“Ümmetimin ihtilâfı rahmettir.” (Keşfü’l-Hafa-1/153)⁴²¹

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ أَنَسْجُدُ
لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا

⁴¹⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 94.

⁴¹⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 93.

⁴¹⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 96.

⁴¹⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 98.

⁴¹⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 99.

⁴²⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 98.

⁴²¹ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 103.

60-Maamañih: "Rahmâna secde edin" denildiği vakit onlara: "Rahmân ne imiş? Bize emrediyorsun diye secde mi ederiz?" dediler ve daha ziyade vahşetlerini artırdı.⁴²²

Dahhâk'tan rivayet olunduğuna göre Resulullah sallâllahü aleyhivesellem Ebü Bekir, Ömer, Osman, Ali, Osman ibn Maz'un, Amr ibn Uneys'e secde ettiler. Müşrikler, bunların secde ettiklerini görünce istihza ederek, mescidin obir tarafına doğru uzaklaşıp gittiler.⁴²³

43-FÂTİR SURESİ

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 10, 18, ve 28. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي
أَجْنِحَةٍ مَّثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى
شَيْءٍ قَدِيرٌ كُلُّ

1-Hamd Allah'a, o gökleri, yeri yaratan ve Melâikeyi kılan fâtıra. Kanadlı kanadlı elçiler, ikişer, üçer, dörder, halkte dilediği kadar ziyâde eder. Hakikat Allah, her şeye kadirdir.⁴²⁴

Buhârî, Müslim, Tirmizî الْكُبْرَى ("Vallahi gördü Rabb'ının âyâtından en büyüğünü gördü." Necm-53/18) âyetinde İbn Mes'ud Hazretleri'nden rivâyet etmişlerdir ki, Resûlullah, Cibril'i altı yüz kanadla görmüştür. Tirmizî'nin Hazret-i Aişe'den rivâyetine göre de Resûl-i Ekrem sallallahüaleyhi vesellem, Cibril'i kendi sûretinde ancak iki def'a görmüştür. Bir kerre Sidre-i Munteha'nın yanında bir kerre de Ciyad içinde ki, altı yüz kanadı vardı, ufku seddetmişti. (Buhârî: Bedü'l-Halk-7)⁴²⁵

إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا
يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ وَالَّذِينَ
عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرٌ أَوْلَيْكَ هُوَ يَبُورُ

10- Her kim, izzet istiyorsa bilsin ki, izzet, tamâmiyle Allah'ındır. O'na hoş kelimeler yükselir, onu da ameli sâlih yükseltir. Kötülükler kuranlara gelince onlara şiddetli bir azâb vardır ve onların tuzakları hep târmâr olur.⁴²⁶

⁴²² Elmalılı, a.g.e., VI. 99.

⁴²³ Elmalılı, a.g.e., VI. 106.

⁴²⁴ Elmalılı, a.g.e., VI. 383.

⁴²⁵ Elmalılı, Hak Dini,, c. VI. 384-385.

⁴²⁶ Elmalılı, a.g.e., VI. 388.

Hadîste vârid olmuştur ki: “Allah Teâlâ, bir kavli amelsiz kabul buyurmaz ve kavli de, ameli de niyyetsiz kabul buyurmaz. Kavli, ameli, niyyeti de ancak Sünnete isâbet ile kabul buyurur.” (El-Hakim, el-Müstedrek ala’s-Sahihayn-2/425)⁴²⁷

تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَإِن
إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ يُحْمَلُ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ
وَمَنْ تَرَكَ فَإِنَّمَا يَتَرَكَ لِنَفْسِهِ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ
وَإِلَىٰ اللَّهِ الْمَصِيرُ

*18- Hem günah çeken bir nefis, başkasının günahını çekmeyecek, yükü ağır basan onun yükletilmesine çağırır da ondan bir şey yüklenilmiyecek, isterse bir yakını olsun. Fakat sen, ancak o kimseleri sakındırırsın ki, gaybde Rabları'nın haşyetini duyarlar, namazı dürüst kılarlar, temizlenen de sırf kendisi için temizlenir, nihâyet gidiş Allah'adır.*⁴²⁸

“Her kim bir kötü âdet çıkarırsa ona, hem onun vizri, hem de onu işliyenlerin vizri vardır.” (Buhâri: İ'tisam 15)⁴²⁹

مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ إِنَّمَا يَخْشَىٰ وَمِنَ النَّاسِ وَالذَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ
إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءِ

*28-İnsanlardan, hayvanlardan, davarlardan da kezâlik türlü renkleri var. Ancak Allah saygısını kullarından bilenler duyar, haberiniz olsun ki, Allah, azîz bir gafûrdur.*⁴³⁰

Resulullah: “Ben sizin Allah’tan en çok korkmanız ve en çok muttekî olanınızım.” (Buhâri: Nikah-1) demiştir.⁴³¹

44-MERYEM SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 64 ve 77. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

كهيعص

432 كهيعص -1

⁴²⁷ Elmalılı, a.g.e., VI. 389.

⁴²⁸ Elmalılı, a.g.e., VI. 392.

⁴²⁹ Elmalılı, a.g.e., VI. 394.

⁴³⁰ Elmalılı, a.g.e., VI. 397.

⁴³¹ Elmalılı, a.g.e., VI. 398.

İbn Mürdeveyh'in tahricine göre Ümmü Hanî'den Resulullah'ın şöyle buyurduğu mervidir: "Kâfi hadisin ya âlimi sadık." Hazret-i Alî'nin de: يَا كَهيعصِ إِغْفِرْ لِي diye duâ ettiği rivayet edilmiştir.⁴³³

İbn Abbas'dan da, her harfin kebîr, kerîm gibi Esmâ-i ilâhiyye'den birine remz olması suretiyle bir kaç mânâ rivayet edilmiştir.⁴³⁴

أَيْدِينَا وَمَا خَلَقْنَا وَمَا
بَيْنَ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا

64- "Bir de Rabbin'in emri olmayınca Biz (Rabbin'in Resulleri), inemeyiz, önümüzdeki, aramızdaki ve bunun arasındaki hep O'nundur ve Rabbin seni unutmuş değildir."⁴³⁵

İmam Ahmed, Buharî, Tirmizî, Neseî ve daha bir cemaat rivayet etmişlerdir ki. Resulullah sallallahü aleyhi vesellem: "Ya Cibrîl, bizi ziyaret ettiğinden daha çok ziyaret etmeğe ne mâni' oluyor?" demişti. "وَمَا نَنْزَلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ" nâzil oldu.⁴³⁶

أَفْرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا

77- Şimdi şu âyetlerimize küfredip de, "Bana muhakkak mal ve veled verilecek diyen herifi gördün."⁴³⁷

Âs ibn Vâil sebeble nâzil olmuştu, şöyle ki: Onda, Hubab radiyallahü anhin bir alacağı vardı, onu istedi. Buna karşı Âs: "Hayır dedi, tâ ki, Muhammed'e küfredesin." Hubab: "Lâ, vallahi dedi. ben Muhammed'e aslâ küfretmem, ne hayatımda, ne mematımda, ne de ba'solduğum zaman." Âs:" Hâ, dedi, ba'solduğu zaman gel bana. O vakit benim malım ve evlâdım olacak, alacağını sana veririm."⁴³⁸

46-VÂKIA SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 28, 34, 35, 37, 39-40, 43 ve 61. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır

فِي سِدْرِ مَخْضُودٍ

28- Dal bastı kirazlar.⁴³⁹

⁴³² Elmalılı, a.g.e., V. 430.

⁴³³ Elmalılı, a.g.e., V. 430-431.

⁴³⁴ Elmalılı, a.g.e., V. 431.

⁴³⁵ Elmalılı, a.g.e., V. 439.

⁴³⁶ Elmalılı, a.g.e., V. 439.

⁴³⁷ Elmalılı, a.g.e., V. 443.

⁴³⁸ Elmalılı, a.g.e., V. 444.

⁴³⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 359.

سِدْرٍ مَّخْضُودٍ فِي سِدْرِ مَّخْضُودٍ SİDR-İ MAHDÛD: Yukarılarda da geçtiği üzere Arabistan kirazı ta'bir olunan meşhur nabk ağacının ismidir. مَّخْضُودٍ iki mânâ ile tefsir edilmiştir.

BİRİSİ, silinmiş, tesviye edilmiş, düzgün demektir. Arabistan sidri, dikenli bir ağaç olduğu için bununla cennet sidrinin dikensiz olduğu anlatılmıştır. Hâkim ve Beyhekî, Ebû Ümame radiyallahü anhten rivayet etmişlerdir. Demiştir ki Resulullah'ın Ashabı derlerdi ki: “Allah Teâlâ bizi, A'rabîlerle ve onların mes'eleleriyle müstefid buyuruyor.” Birgün bir A'rabî geldi: “Ya Resulullah, Allah Teâlâ Kur'ân'da bir şecere-i muziye zikrediyor. Halbuki ben, cennette sahibine eza verecek bir ağaç bulunacağını zannetmezdim” dedi. Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem, “Nedir o? Buyurdu. A'rabî: “Sidir. Çünkü onun dikenini vardır” dedi. Resulullah, buyurdu ki: “Allah Teâlâ, سِدْرٍ مَّخْضُودٍ buyurmuyormu? Allah onun dikenini silmiştir de, her dikenin yerine bir meyve yapmıştır ve onun meyvelerinden her biri yetmiş iki taam rengile açar, bir rengi diğerine benzemez.

İKİNCİSİ, Abd İbn Hümejd'in, İbn Abbas, Katade, İkrime ve Dahhâk'dan tahriclerine göre, meyvasının çokluğundan dalları basıp bükülmüş mânâsına tefsir edilmiştir ki, biz bunu dal bastı ta'birimize yakın görerek meâlde dal bastı kiraz diye ifade etmeği, öbür mânâdaki dikensizlik mefhumuna da mutabık olacağı kanaatiyle zevkımıza muvafık bulduk.⁴⁴⁰

وَفَرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ

34- Yüksek düşekler.⁴⁴¹

Ebu Ubeyd'e demiştir ki: “Burada, firaştan murad, kadınlardır. Yükseklik de mânevî yükseklik, yani rif'at-i kadirdir.⁴⁴²

إِنَّا أَنْشَأْنَا هُنَّ إِنِشَاءً

35- Biz etmişizdir de onları yeniden inşa.⁴⁴³

İbn Cerîr Tirmizî ve daha diğerlerinin Hazret-i Enes radiyallahü anh'ten rivayetlerinde, Resulullah Sallâllahü Aleyhi Vesellem, bu ayette buyurmuştur ki: “Bu inşa olunan kadınlar, dünyada kocamış, buruşmuş kadınlardır.” (Tirmizi: Tefsir-u Sureti-56/5.)⁴⁴⁴

Taberânî ve İbn Ebî Hâtim ve daha bir takımlarının rivayetleri üzere Seleme İbn Mîrsed-i Cu'fî radiyallahü anh demiştir ki: “Resulullah'ın إِنَّا أَنْشَأْنَا هُنَّ إِنِشَاءً “Biz

⁴⁴⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 362.

⁴⁴¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 359.

⁴⁴² Elmalılı, a.g.e., VII. 363.

⁴⁴³ Elmalılı, a.g.e., VII. 359.

⁴⁴⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 363.

etmişizdir de onları yeniden inşa” âyetinde işittim şöyle diyordu: “Gerek seyyib, gerek bikir dünyadaki kızlar ve kadınlar.”⁴⁴⁵

Tirmizî'nin, “Şemail'de rivayet ettiği üzere, Resulullah'a bir koca karı geldi: “Ya Resulâllah Allah'a duâ et, beni cennete koysun” dedi. Resulullah: “Ya Ümme fülân, cennete hiç koca karı girmez” buyurdu. Kadın, ağlıyarak döndü. Resulullah buyurdu ki: “Haber verin ona, koca karı olarak girmez. Çünkü Allah Teâlâ, şöyle buyuruyor: **إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ** “Biz etmişizdir de onları yeniden inşa.”⁴⁴⁶

عُرْبًا أُنْرَابًا

37- Kılmuşizdir bir yaşıt ebkâr-i şeyda.⁴⁴⁷

Tirmizî'nin, Hazret-i Mu'az'dan rivayet eylediği bir hadîste şöyle vârid olmuştur: “Ehl-i Cennet, cennete tüysüz, emred, gözleri sürmeli otuz, otuz üç yaşında olarak girerler.”⁴⁴⁸

الْأُولَئِينَ {39} وَثُلَّةٌ مِّنَ الْآخِرِينَ ثُلَّةٌ مِّنَ

39-40 Bir çok evvelinden. Ve birçok âhirinden.⁴⁴⁹

İmam Ahmed ibn Hanbel ve İbn Münzir ve İbn Ebi Hâtim ve İbn Merduye'nin, Ebu Hüreyre radiyallahü anh'ten rivayetlerine göre, **الْأُولَئِينَ وَثُلَّةٌ مِّنَ ثُلَّةٌ مِّنَ الْآخِرِينَ** (“Birçok evvelinden biraz da ahirînden.” Vâkı'a-56/13-14) nazil olunca Ashab-ı Resulillah'ın gücüne gelmişti. Bunun üzerine, **الْأُولَئِينَ وَثُلَّةٌ مِّنَ ثُلَّةٌ مِّنَ الْآخِرِينَ** “Birçok evvelinden ve birçok ahirînden.” nâzil oldu. Resul-i Ekrem Sallâllahü Aleyhi Vesellem, buyurdu ki: “Ben, herhalde ümmid ederim siz, ehl-i cennetin sülüsü olursunuz. Belki siz, ehl-i cennetin nısfı, yâhud ehl-i Cennetin şatırısınız. İkinci nısfı da onlarla paylaşırsınız” (Ahmed b. Hanbel-1/386.)⁴⁵⁰

وَوَظِلُّ مِّنَ يَحْمُومِ

43- Ve zifirden bir zilli mağmun içinde.⁴⁵¹

YAHMUM, İbn Abbas'dan bir rivayette de, cehhennem ehalisini her taraflarından kaplayıp ihata eden perdenin ismidir.⁴⁵²

عَلَى أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ

61- Kılıklarınızı değiştirmek ve sizi bilemeyeceğiniz bir neş'ette inşa etmek üzereyiz.⁴⁵³

⁴⁴⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 363.

⁴⁴⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 363.

⁴⁴⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 359.

⁴⁴⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 364.

⁴⁴⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 365.

⁴⁵⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 366.

⁴⁵¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 365.

⁴⁵² Elmalılı, a.g.e., VII. 366.

Hasen-i Basrî Hazretleri veid cihetini mülâhaza ederek: Sizi maymunlara, hınzırlara çeviririz tarzında bir tehdid olmak üzere ifade etmiştir.⁴⁵⁴

47-ŞU'ARÂ SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 214. ayetini açıklarken şu rivayeti kullanmıştır:

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ

214- Hem en yakın hısımlarını inzar et.⁴⁵⁵

Rivayet olduğu üzere bu âyet nâzil olduğu zaman, Aleyhıssalatü vesselâm, Safa'ya çıktı. Oymak oymak bütün akrabasını çağırdı. Hep yanına toplandılar: “Ben size. şu dağın arkasında düşman İleride şiddetli bir azâb var” buyurdu.⁴⁵⁶

48-NEML SÜRESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 16, 40, 63, 82 ve 87. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَوَرِثَ سُلَيْمٌ دَاوُدَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ
الطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ

16- Ve Süleyman, Davûd'a varis olup: “Ey nâs, dedi, bize mantıku'ttayr (kuş dili) ta'lim buyuruldu. Hem bize her şeyden verildi. Şübhesiz ki, bu, her halde o fazl-ı mübîn.⁴⁵⁷

“Peygamberler, altın ve gümüş mirası bırakmadılar, ancak ilim, miras bıraktılar.”
(Tirmizi: İlim-19)⁴⁵⁸

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ
إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رآهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي
لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ
فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ

⁴⁵³ Elmalılı, a.g.e., VII. 368.

⁴⁵⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 370.

⁴⁵⁵ Elmalılı, A.g.e., VI. 139.

⁴⁵⁶ Elmalılı, a.g.e., VI. 141.

⁴⁵⁷ Elmalılı, A.g.e., VI. 151.

⁴⁵⁸ Elmalılı, a.g.e., VI. 153.

40- Nezdinde kitabdan bir ilim bulunan Zat ise: “Ben, dedi, onu, sana gözünü kırpmadan evvel getiririm.” Derken onu, yanında duruyor görünce: “Bu Rabbim ’in fazlından, dedi, beni imtihan için ki, şükür mü edeceğim? Yoksa küfran mı? Her kim şükür ederse sırf kendi lehine eder, her kim de küfranda bulunursa şüphe yok ki Rabbim ganidir kerîmdir.”⁴⁵⁹

İbn Mes'ud kavlince, Hızır aleyhisselâm'dır.⁴⁶⁰

İbn Abbas'ın meşhur olan kavlince, Süleyman aleyhisselâm'ın veziri Âsaf ibn Berhıya'dır ki, Sıddık idi.⁴⁶¹

أَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا
بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ءِ إِلَهُ مَعَ اللَّهِ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

63- Yoksa o kara ve deniz karanlıklarında size yol gösteren ve rahmetinin önünde rüzgârları müjdecî gönderen mi? Bir tanrı mı var Allah 'la beraber? Yüksek, çok yüksek Allah, onların şirk koştuklarından.⁴⁶²

Hak rızasını ta'kib ederek filiyatta vahdet ile neticelenecek olan muhtelif fikr-ü ictihad cerayanlarının, “Ümmetimin ihtilâfı geniş bir rahmettir” (Keşfü'l-Hafa-1/153).⁴⁶³

وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ
أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ

82- Söylenen başlarına geleceği vakit da onlar için Arzdan bir dâbbe çıkarırız, nâsın âyetlerimize yakîn ile inanmaz idiklerini kendilerine söyler.⁴⁶⁴

Ahmed, Tayalisî, Naim ibn Hammad, Abd ibn Hamîd, Tirmizî, Hasen diyerek, İbn Mace, İbn Cerir, İbn Münzir, İbn Ebi Hatım, İbn Merdûye ve Beyhakî gibi zevatın Ebu Hüreyre radiyallahü anh'den tahrîc eyledikledikleri bir hadîste Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem, buyurmuştur ki: “Dabbetü'l-arz, Musa'nın Asası ve Süleymanın Mührü beraberinde olarak çıkacak, Mühr ile mü'minin yüzünü parlatacak, Asa ile kâfirin burnunu kıracak, nâs sofraya toplanacak, mü'min ve kâfir tanınacak.”⁴⁶⁵

İbn Ömer radiyallahü anh'dan mervidir ki: وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً

⁴⁵⁹ Elmalılı, a.g.e., VI. 161.

⁴⁶⁰ Elmalılı, A.g.e., VI. 164.

⁴⁶¹ Elmalılı, a.g.e., VI. 164.

⁴⁶² Elmalılı, a.g.e., VI. 171.

⁴⁶³ Elmalılı, a.g.e., VI. 176.

⁴⁶⁴ Elmalılı, a.g.e., VI. 179.

⁴⁶⁵ Elmalılı, a.g.e., VI. 181-182.

çıkarız.”) Kavı-i kerıme emir bi'l-ma'ruf ve nehiy ani'l-münker terk olunduğu vakit” demiştir.⁴⁶⁶

وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي السُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا
مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَكُلُّ أَتَوْهُ ذَاخِرِينَ

87- Hele Sûr üfürüleceği, üfürülüp de bütün göklerdeki kimseler, yerdeki kimseler, Allah'ın dilediği müstesnâ olmak üzere hepsi feza' ile ürperdiği ve her biri ona hor, hakir geldikleri gün ne müdhiştir?⁴⁶⁷

Tirmizî'nin Ebu Said-i Hudrî radiyallahü anh'dan tahrir edip hasen dediği bir hadîs-i şerifte Hazret-i Peygamber sallallahü aleyhi vesellem: “Nasıl zevk ederim, sahib-ı sur boruyu ağzına almış ne zaman nefh emrolunacak diye izin dinliyor” buyurmuştu. Bu, Ashab-ı kirama pek ağır geldi, o vakit aleyhissalâtü vesselâm الْوَكِيلُ اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ (“Allah yetişir bize o ne güzel vekil.” Âl-i İmrân-3/173) deyiniz buyurdu. (Tefsir-u Sureti-39/6-7)⁴⁶⁸

49-KASAS SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 55 ve 87. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ
أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ

55- Ve lâğiv işittikleri zaman ondan yüzlerini çevirirler de: “Bize kendi amellerimiz size de kendi amelleriniz. (Selâmün aleyküm) Allah'a ismarladık biz, cahillik edenleri aramayız” derler.⁴⁶⁹

اللَّغْوُ Sakat söz. Mücahid, “ezâ ve sebb” demiş. Dahhâk, “şirk” demiş. İbn Zeyd, “Resulullah'ın vasfını, Yehûd'un tağyiri” demiş.⁴⁷⁰

تِلْكَ الدَّارُ الْأَخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا
فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

83- O âhîret evi (son yurd), Biz, onu öyle kimselere veririz ki, yeryüzünde ne bir kibir, ne de bir fesad istemezler ve o akîbet korunan müttekilerindir.⁴⁷¹

⁴⁶⁶ Elmalılı, a.g.e., VI. 182.

⁴⁶⁷ Elmalılı, a.g.e., VI. 185.

⁴⁶⁸ Elmalılı, a.g.e., VI. 186.

⁴⁶⁹ Elmalılı, A.g.e., VI. 215.

⁴⁷⁰ Elmalılı, a.g.e., VI. 216.

Hazret-i Ali radiyallahü anh'den mervidir ki: “إِشْبُ الدَّارِ الْأَخِرَةِ” Ahiret evi” âyeti, vâlilerden vesair kudreti bulunan insanlardan adl-ü tevazu' sahibi olanlar hakkında nâzil oldu” der imiş.⁴⁷²

Hatim-i Taî'nin oğlu Adiy, huzur-ı Peygamberî'ye geldiği zaman kendisine, bir minder konulmuştu. O yere oturdu. Aleyhissalâtü vesselâm da: “Ben şahadet ederim ki, sen, arzda ne ulüvv, ne fesad arzu etmiyorsun” buyurdu. Bunun üzerine derhal müslüman oldu, radiyallahü anh.⁴⁷³

50-İSRA SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 12, 14, 22, 59, 78, 79, 85, 88, 106 ve 110. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى
الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ
السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

1-Tenzih O Sübhana ki, kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan o havalisini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya isrâ buyurdu. O'na âyetlerimizden gösterelim diye, hakikat bu: O'dur, O işiden, gören.

Hazret-i Peygamber'den rivayet olunan bir haberde: “Onun yüzünün subhanı yaktı.” İbn Mâce: Mukaddime-13) varid olmuştur ki, bunu bâzıları Allah Teâlâ'nın envar-i vech-i cemali, bâzıları da, celâl ve azameti ile tefsir eylemişlerdir.⁴⁷⁴

İbn Esir'in, Nihaye'de nakline göre şöyledir: “Cibrîl aleyhisselâm dedi ki: Allah'ın, dune'l-Arş yetmiş hicabı vardır. Biz, birine yaklaşırsak Rabbımız'ın Sübûhat-ı vechi bizi yakıverirdi.” (İbnü'l-Esir: en-Nihaye, fî garibi'l-Hadîs-2/332).⁴⁷⁵

Diğer bir hadîs de: “Hicabı nur veya nardır. Onu açsa Sübûhat-ı vechi gözü ilişen her şeyi yakıverirdi.” (İbn Mâce: Mukaddime-13)⁴⁷⁶

⁴⁷¹ Elmalılı, a.g.e., VI. 223.

⁴⁷² Elmalılı, a.g.e., VI. 224.

⁴⁷³ Elmalılı, a.g.e., VI. 224.

⁴⁷⁴ Elmalılı, a.g.e., V. 302-303.

⁴⁷⁵ Elmalılı, a.g.e., V. 303.

⁴⁷⁶ Elmalılı, a.g.e., V. 303.

Şifa-i Şerîf Şerhi'nde Aliyyü'l-Karî, Dülci'den naklen şöyle bir hadîs nakleder: "Allah, Ariş ile Furat mabeynini mubarek kılmış ve bilhassa Filestin'i takdis eylemiştir." (Müslim: İman-282.)⁴⁷⁷

Buharî ve saire de, rivâyât-ı sahiha ile rivayet olduğu üzere Aleyhissalâtu vesselâm Burak ile Beytü'l-Makdis'e vardıktan sonra Sahradan Semaya uruc ettirildi. Her birinde Enbiya'dan biriyle görüştü. Nice nice Melekler gördü. Cennet ve Cehennem ahvaline muttalı' oldu. Sidre-i müntehayı geçti. Melekût-i ilâhiyye'den bir çok acaibat müşahede etti, (Necm Sûresi 1-18 âyetlerinin tefsirine bakınız). Nihayet beş vakit namazın farzıyyeti emriyle aynı gecede avdet eyledi. Sabahleyin mescidi çıkıp, Kureyş'e haber verdi. Taaccüb ve inkârdan kimi el çırpıyor, kimi elini başına koyuyordu. İman etmiş olanlardan bâzıları dönüp irtidad etti, bir takım rical Ebû Bekr'e koştular: "Eğer O, bunu söylediye şüphesiz doğrudur" dedi. "O'nu, buna karşı da mı tasdik ediyorsunuz?" dediler. O da: "Ben, O'nu bundan eb'adinde tasdik ediyorum. Sabah, akşam semâ haberini, yâni Nübüvvetini tasdik ediyorum." dedi. Bunun üzerine "Siddık" tesmiye edildi. Kavmin içinde, Beytü'l-Makdis'i o zamanki haliyle bilenler vardı. Bunlar, onun evsaf-ü ahvaline müteallık sualler sordular, ta'rifini istediler derhal Resulullah'a Beytü'l-Makdis tecelli ettirildi. Binaenaleyh ona bakıp tavsif ediyordu. "Gerçi tavsifinde isabet etti" dediler. Sonra:

"Haydi bakalım bizim kervanı haber ver. O, bizce daha mühimdir. Onlardan bir şeye rast geldin mi?" Dediler. "Evet, fûlanların kârbanına rast geldim. "Revha" da idi. Bir deve yitirmişler arıyorlardı. Yüklerinde bir su kadehi vardı. Susadım, onu alıp su içtim ve yine kemakân yerine koydum. Geldiklerinde sorun bakalım kadehte suyu bulmuşlar mı?" buyurdu. "Bu da, diğer bir âyettir" dediler. Sonra adedlerini, yüklerini, hey'etlerini sordular. Bu kerre de kârban temessül ettiriliverdi ve sorduklarının hepsini haber verdi ve buyurdu ki: "İçlerinde falan ve filân, önde bir Cemel-i evrak, yâni karamtık beyaz bir deve üzerinde dikilmiş iki harar olduğu halde filân günü tulû-ı Şems ile beraber gelirler." Binaenaleyh, "Bu da, diğer bir âyettir" dediler ve o gün bir hızla Seniyyeye doğru çıktılar, "Güneş ne zaman doğacak da, O'nu yalan çıkaracağız" diye bakıyorlardı. Derken içlerinden birisi: "Güneş doğdu" diye haykırdı. Diğer birisi de: "İşte kârban geliyor, önünde bir cemel-i evrak ve içlerinde falan ve

⁴⁷⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, V. 304.

filân da var, tıpkı dediği gibi” dedi. Böyle iken yine iman etmediler de: هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ
 (“... Bu apaçık bir sihirdir.” Neml-27/13 ve Sâf-61/6) dediler.⁴⁷⁸

Ebi Said-i Hudrî’den (radiyallahü anh) rivayet olunduğu üzere Resulullah, buyurmuştur ki: “Beytü’l-Makdis’te olandan fariğ olduğumda Mi’rac getirildi ki, ben, ondan güzel bir şey görmedim ve o, odur ki, meyyitiniz ihtizar vaktinde gözlerini ona diker. Sahibim beni, onun içinde tâ kapılardan bir kapıya müntehî oluncaya kadar çıkardı ki, ona بَابُ الْحَفَظَةِ denilir. Hafaza kapısı, semâ muhafızlarının beklediği semâ-i dünya kapısıdır. Netekim bu babda, وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ (“Hem onu, her “Şeytan-ı Racim” den hıfz ettik.” Hicr-15/17) buyurulmuştur. Ve Ebi Said-i Hüdrî’nin diğer rivayetinde şu tafsil vardır:

“Sonra Mi’rac getirildi. (Ki, Beni Âdem’in ervahı onda uruc eder.) Baktım ki, gördüğüm şeylerin en güzeli. Görmez misin meyyit, ona basarını nasıl diker? Binaenaleyh semâ-ı dünya kapısına kadar uruc ettirildik. Cebrail, onun açılmasını söyledi. “Kim o?” denildi. “Cibril” dedi. “Yanındaki kim?” denildi. “Muhammed” dedi. “Ya! O, irsal edildi mi?” denildi. “Evet” dedi. Hemen açtılar ve beni selâmladılar. Ne bakayım müvekkel bir Melek, ileyim ki, semâyı muhafaza ediyor ve O’na İsmâ’il deniliyor. Maiyyetinde yetmiş bin Melek ve her birinin maiyyetinde yüz bin Melek var. Bu noktada Resulü Allah şu âyeti okudu وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ (“...ve Rabb’inin ordularını ancak kendisi bilir ve ancak bir öğüttür düşünmek için beşer.” Müddessir-74/31) ve buyurdu ki: “Derken bir racül ileyim ki, hey’eti, Allah’ın halkettiği günkü gibi. Ondan hiç bir şey tağayyür etmemiş, kendisine zürriyyetinin ruhu arzediliyor. Mü’min ruhu ise: “Hoş ruh, hoş rayiha. Bunun kitabını “عَلِيَّيْنَ” de kılın diyor. Kâfir ruhu ise:”Habîs ruh, habîs koku, bunun kitabını “

سَجِيْن” de kılın” diyor. “Yâ Cibrîl, bu kim?” dedim. “Baban Âdem” dedi ve O, bana selâm verdi, tatyib etti, hayr ile dua eyledi “Merhaba ey salih nebi, ey salih evlât.” (Müslim: İman-263) dedi. Sonra baktım, bir kavm gördüm ki, dudakları deve dudağı gibi. Bunlara, bir takım me’murlar müvekkel kılınmış dudaklarını kesiyorlar ve ağızlarına ateşten bir taş koyuyorlar, aşağılarından çıkıyor. “Yâ Cibrîl, bunlar kimler?” dedim. “Yetimlerin mallarını zulmen yiyenler” dedi. Sonra baktım, bir kavm var ki, derinlerinden sıırım kesiliyor ve ağızlarına tıkılıyor ve “yediğiniz gibi yiyiniz” deniliyor ve bu onlara en iğrenç bir şey oluyor. “Yâ Cibrîl, bunlar kimler?” dedim. “Bunlar, o hemmazlar, gammazlar ki, nâsın etlerini yerler ve

⁴⁷⁸ Elmalılı, a.g.e., V. 304-305.

sebb ile ırz ve namuslarına taarruz ederler,” dedi. Sonra baktım, bir kavim var ki, önlerine bir sofraya kurulmuş, üzerinde benim gördüğüm etlerin en güzelinden kebablar var, etraflarında da ciyfeleler. Onlar, o güzel etleri bırakıp, bu ciyfelelerden yemeğe başladılar. “Bunlar kim? Yâ Cebrail,” dedim. “Bunlar, zinakârlar” dedi. “Allah’ın helâl kıldığını bırakırlar da haram kıldığını yerler.” Sonra baktım, bir kavim var ki, karınları evler gibi. Bunlar, Âl-i Fir’avn’ın yolu üzerinde bulunuyor. Âl-i Fir’avn, sabah ve akşam nâra arz olunurken bunlara uğruyor, uğradımı bunlar, bir fırlıyorlar, fırlayınca her biri karnının meylile düşüyor ve binaenaleyh Âl-i Fir’avn bunları ayaklarile çiğniyorlar. “Yâ Cibrîl, dedim bunlar kimler?” dedi ki: “Bunlar, karınlarında riba yiyenler. “Onların misali kendisini şeytan çarpmış olan kimse gibidir.” Sonra baktım, bir takım kadınlar memelerinden asılmış ve bir takım kadınlar, baş aşağı ayaklarından asılmış. “Yâ Cibrîl, bunlar, kimler?” dedim. “Bunlar, dedi, zinâ eden ve evlâdlarını öldüren kadınlar.” Sonra ikinci semâ’ya çıktık. Orada Yûsûf ile buluştum. Ümmetinden kendisine tabi’ olanlar da, etrafında idi. Yüzü bedir gecesini ay gibi idi. Bana selâm verdi. Merhabâ etti. Sonra üçüncü semâya geçtik. Orada iki teyze zâde, Yahya ve İsâ ile buluştum, geyimleri ve tüyleri birbirine benziyordu. Bana selâm verdiler, “merhaba” dediler. Sonra dördüncü semâ’ya geçtik. İdris ile buluştum bana selâm verdi, merhaba etti. Netekim Allah tealâ, *وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا* (“*Ve Biz O’nu yüksek bir mekâna ref’ ettik.*” Meryem-19/57) buyurdu. Sonra beşinci semâ’ya geçtik. Orada kavmine sevdirelmiş olan Hârûn ile buluştum. Etrafında ümmetinden bir çok teba’ası vardı, uzun sakallı idi. Sakalı hemen hemen göbeğine degecekti. Beni selâmladı, merhaba etti. Sonra altıncı semâ’ya geçtik. Orada Musa ibn İmrân ile buluştum. Çok kıllı idi, üzerinde iki gömlek olsa kılları onlardan çıkardı. Musa, dedi ki: “Nâs beni, “Allah katında en şerefli olan yaratık.” zu’meder. Bu ise, Allah’a benden ekrem yalnız olsa idi mübalât etmezdim. Velâkin her Peygamber. ümmetinden kendine tabi’ olanlardır.” Sonra yedinci semâ’ya geçtik. Ben, orada İbrahim ile buluştum. Sırtını Beyt-i ma’mur’a dayamış beni selâmladı “Merhaba salih peygamber ve salih evlât.” Dedi. Binaenaleyh bana denildi ki: “İşte senin mekânın ve ümmetinin mekânı.” Sonra Resulullah, *إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ* (“*Doğrusu insanların İbrahim’e en yakını herhalde onun izince gidenler ve şu peygamber ve iman edenlerdir, Allah da mü’minlerin velisidir.*” Âl-i İmrân-3/68) âyetini tilâvet etti ve buyurdu ki: “Sonra Beyt-i ma’mur’a girdim, içinde namaz kıldım. O’na, her gün yetmiş bin Melek girer, Kıyamete kadar avdet de etmezler. Sonra baktım bir ağaç var ki, bir yaprağı bu ümmeti bürür. Bunun kökünde, bir menba akıyor, iki şu’beye münşâib, “Yâ Cibrîl, bu nedir?” dedim. “Şu rahmet nehri, şu da Allah’ın sana

verdiği Kevser” dedi. Bunun üzerine rahmet nehrinde yıkandım. Geçmiş gelecek zenbimden mağrifet olundum. Sonra Kevser istikametini tuttum, tâ cennete girdim. Ne bakayım, orada, göz görmedik, kulak işitmedik, beşer kalbine hutur etmedik şeyler var. Sonra Allah Teâlâ, bana emrini emretti ve elli namaz farz kıldı. Ba'dehu Musâ'ya uğradım: “Rabbın ne emretti?” dedi. “Üzerime elli namaz farz kıldı” dedim. “Dön dedi, Rabbından tahfif niyaz et. Çünkü ümmetin bunun altından kalkamaz.” Rabbıma döndüm, tahfif niyaz ettim, benden on tenzil etti. Sonra Musâ'ya döndüm. Bu suretle Musâ'ya uğradıkça, Rabbıma dönüyordum. Sonunda beş namaz farz kıldı. Musâ: “Yine Rabbına dön, tahfif iste” dedi. “Çok müracaat ettim, artık utandım” dedim. Binaenaleyh bana denildi ki: “Sana bu beş namaz, elli namazdır, hasene on misliyledir. Her kim, haseneye himmet eder de onu işlemezse, bir hasene yazıldı, işleyene de on hasene yazıldı. Her kim de, bir seyyieye himmet eder de işlemezse, bir şey yazılmadı, işlerse bir yazıldı.”⁴⁷⁹

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا
آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ
السَّنِينَ وَالْجِسَابِ وَكُلِّ شَيْءٍ فَصَلَّنَاهُ تَفْصِيلًا

*12- Halbuki Biz, geceyi, gündüzü iki âyet yaptık. Sonra gece âyetini mahvettik ve gündüz âyetini gösterici kıldık ki, Rabbınız'dan fadıl taleb edesiniz. Ve senelerin sayısını ve hesabı bilesiniz, hem her şeyi tafsil etmiş de etmişiz.*⁴⁸⁰

O halde mahv-ı Kamerden murad nedir? İbn Abbas, demiştir ki: “Âyetü'l-leyl olan Kamer, Şems gibi mudiy idi, mahvedildi ve Kamerin yüzündeki karaltı o mahvın eseridir.”⁴⁸¹

Delâilü'n-Nübüvve'de Beyhâkî ve İbn Asakir, Said-i Makbürî'den şöyle tahrir etmişlerdir ki: Abdullah ibn Selâm, Nebiy-yi Ekrem Sallallahü Aleyhi vesellem'den Kamerdeki karaltıyı sual etti. Resulullah: “İkisi de Şems idi” dedi ve dedi ki: Allah Teâlâ, “Halbuki biz, geceyi gündüzü iki âyet yaptık. Sonra gece âyetini mahvettik.” buyurdu.⁴⁸²

إِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا

⁴⁷⁹Elmalılı, A.g.e., V. 305-308.

⁴⁸⁰ Elmalılı, a.g.e., V. 322.

⁴⁸¹ Elmalılı, a.g.e., V. 324.

⁴⁸² Elmalılı, a.g.e., V. 324.

14- “Oku kitabını, muhasebeci bugün üzerinde nefsin yeter.”⁴⁸³

“Hesaba çıkılmadan önce nefsinizi hesaba çekiniz.” (Tirmizi: Kıyamet-25)⁴⁸⁴

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَّخْذُولًا

22- Allah'ın maiyyetinde diğer bir ilâh yapma ki, mezmun, mahzul kalmıyasın.⁴⁸⁵

“Allah'ın güç ve kuvvetinden başka hiçbir güç ve kuvvet yoktur.” (Müslim: Salat-12)⁴⁸⁶

وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأُولُونَ وَآتَيْنَا
ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا
تَخْوِيفًا

59- O istenilen âyetler (mu'cizeler)le risalet vermekten Bizi men'eden de yoktur. Ancak onları, evvelki ümmetler tekzib ettiler. Semud'a gözleri göre göre o nakayı verdik de onunla kendilerine zulmettiler. Halbuki Biz, o âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.⁴⁸⁷

Bu âyetin sebab-i nüzulünde İbn Abbas'dan varid olan rivayete göre: “Mekke ahalisi, Safa'nın altın yapılmasını ve Mekke civarındaki dağların izale olunup kabil-i ziraat arazi yapıpvermesini istemişlerdi. Resulullah bunu, Allah Teâlâ'dan dileyince buyuruldu ki: “İstersen yaparım ve lâkin şu şart ile ki, küfrederlerse evvelki kavimler gibi ihlâk ederim.” Bunun üzerine Resulullah: “Onu istemem ya Rabbi teenni arzu ederim” dedi. Ve binaenaleyh bu âyet nazil oldu.” Bu rivayeti Ahmed, Neseî, Hâkim, Taberanî ve saire tahric etmişlerdir.⁴⁸⁸

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُكُورِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ
قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

⁴⁸³ Elmalılı, a.g.e., V. 322.

⁴⁸⁴ Elmalılı, a.g.e., V. 325.

⁴⁸⁵ Elmalılı, a.g.e., V. 322.

⁴⁸⁶ Elmalılı, a.g.e., V. 327.

⁴⁸⁷ Elmalılı, a.g.e., V. 335.

⁴⁸⁸ Elmalılı, a.g.e., V. 337.

78- Güneşin kaymasından, gecenin kararmasına kadar namazı güzel kıl, bir de, kıraatıyla mümtaz olan sabah namazını. Zira sabah Kur'an'ı hakikaten meşhuddur (şühuda mazhardır.)⁴⁸⁹

Rivayet olunduğu üzere, Aleyhissalâtu vesselâm buyurmuştur ki: “Şemsin dülûkünde zeval bulduğu vakit Cibrîl geldi, bana öğle namazını kıldırdı” وَقُرْآنَ الْفَجْرِ Sabah Kur'an'ı da, yâni kıraati bilhassa mühim olan sabah namazını da ikame et إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَمَا كَانَ مَشْهُودًا ki, sabah Kur'an'ı, hakikaten meşhuddur. Ona gece Melâikesi de, gündüz Melâikesi de hâzır ve şâhid olur ve bütün fitrat uyanır. İnsanın zevk-ı şuhudu yükselir.⁴⁹⁰

وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا

79- Geceden de sana mahsus fazla bir namaz olarak uykudan kalk, Kur'ân ile teheccüd kıl. Yakındır ki, Rabbin seni bir Makam-ı Mahmud'a ba'sede.⁴⁹¹

Geceden de bunun üzerine nafîle, yani fazla olarak kendin için teheccüd kıl. عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا Ki Rabbin'in seni mahmud bir makama ba's etmesi yakın. Burada “Kulum nafîle namazları kılmakla bana yaklaşmaya devam eder, nihayet ben onun kulağı, gözü ve kalbi olurum.” (Ahmed b. Hanbel: 4/256) Hadîs-i Kudsi'si mazmuniyle alâka sarihtir.⁴⁹²

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

85- Bir de, sana ruhtan soruyorlar. De ki: “Ruh, Rabbin'in emrindedir ve size ilimden ancak az bir şey verilmiştir.”⁴⁹³

Sana ruhtan da sual eder veya ediyorlar. Siyerde, İbn Abbas'dan nakledildiğine göre Kureyş Nadr ibn Hâris ile Ukbe ibn Ebî Müayt'ı Medine'deki

⁴⁸⁹ Elmalılı, a.g.e., V. 344.

⁴⁹⁰ Elmalılı, a.g.e., V. 345.

⁴⁹¹ Elmalılı, a.g.e., V. 344.

⁴⁹² Elmalılı, a.g.e., V. 345.

⁴⁹³ Elmalılı, a.g.e., V. 347.

Yehûd ahbarına gönderip: “Onlar, ehli kitabdırlar sizde bulunmayan ma'lûmat onlarda bulunur. Muhammed'i sorun bakalım” demişler. Binaenaleyh ikisi bir Mekke'den çıkıp Medine'ye varmışlar ve sormuşlar. Yehûd: “O'na, eshab-ı Kehif'ten ve Zil-Karneyn'den ve Ruhtan sorunuz. Eğer hepsine cevap verir veya sükût ederse nebi değildir. Ve eğer bâzısına cevap verip bazısından sükût ederse nebiydir” demişler. Çünkü ruh, Tevrat'ta mübhem imiş. Gelmişler, suâl etmişler. Binaenaleyh iki kıssa beyan olunup ruh, icmal edilmiş olmakla sorduklarına nedamet etmişler (Sûre-i Kehf'e 18/9-22-83-101 âyetlere bak!)⁴⁹⁴

Ahmed, Neseî, Tirmizî ve Hâkim ve ibn Hibban ve daha bir takımlarının İbn Abbas'dan tahririnde ise, Kureyş, Yehûde, demişler ki: “Bize bir şey veriniz, şu âdeme suâl edelim.” Onlar da: “Ruhtan sorunuz” demişler. Sormuşlar. Binaenaleyh bu âyet nâzil olmuştur... *وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ* (“*Bir de sana ruhtan soruyorlar, de ki: ruh Rabbimin emrindedir ve size ilimden ancak az bir şey verilmiştir.*” İsrâ-17/85). Bunlara göre, bu âyet de Mekkîdir. Lâkin Buhârî'de ve Müslim'de ve sairede tahrir edildiğine göre Abdullah ibn Mes'ud radiyallahü anh, demiştir ki: “Ben, Hazret-i Peygamber sallallahü aleyhi vesellem ile Medine'de bir tarlada yürüyordum ve O, bir değneğe dayanıyordu. O sırada bir bölük Yehûd tesadüf etti. Birbirlerine: “Şuna, ruhtan suâl ediniz” dediler. Binaenaleyh bazısı kalktı, ruhtan suâl etti. Edince, Resulullah, ona karşı bir şey söylemeyip sükute daldı. Ben, derhal bildim ki vahyolunuyordu. Olduğum yerde dikildim. Vaktâ ki, vahiy nâzil oldu, buyurdu ki: ... *وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ* (“*Bir de sana ruhtan soruyorlar, de ki: ruh Rabbimin emrindedir ve size ilimden ancak az bir şey verilmiştir.*” İsrâ-17/85).⁴⁹⁵

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ
تَنْزِيلًا

106- Hem onu, bir Kur'an olmak üzere âyet âyet ayırdık ki, nâsa dura dura okuyasın,
hem de tenzil suretiyle ceste ceste indirdik.⁴⁹⁶

Alusî tefsiri'nde der ki: “Beyhakî, Şa'binde Ömer radiyallahü anh'den şöyle dediğini tahrir etmiştir: “Kur'ân'ı, beşer âyet, beşer âyet teallüm ediniz. Zira Cibril aleyhisselâm, Onu, beşer beşer indirirdi.” İbn Asakir de, Ebû Nadre tarikından tahrir etmiştir ki: “Ebû Said-i Hudrî, bize Kur'ân'ı sabah beş ve akşam beş âyet ta'lim eder ve “Cibrîl aleyhisselâm beşer

⁴⁹⁴ Elmalılı, a.g.e., V. 347-348.

⁴⁹⁵ Elmalılı, a.g.e., V. 348.

⁴⁹⁶ Elmalılı, a.g.e., V. 360.

âyet, beşer âyet indirdi.” diye haber verir idi.” demiştir. Maamafih beşten daha fazla ve daha az olarak nüzulünün vaki' olduğu da sahihan sâbit bulunduğundan murad, ekseriyya demektir.⁴⁹⁷

قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ
الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرُوا بِصَلَاتِكُمْ وَلَا تَخَافُوا بِهَا وَابْتَغِ
ذَلِكَ سَبِيلًا

110- De ki: “Allah deyin, Rahman deyin hangisini deseniz hep O'nundur, o en güzel isimler.” Bununla beraber salâhatında pek bağıрма, pek de gizleme, ikisinin arası bir yol tut.⁴⁹⁸

Resulüllah sallallahü aleyhi vesellem, bir gün Mekke'de: “Ya Allah, ya Rahman” diye duâ ederken müşrikler işitmişler. “Muhammed, bir ilâha da'vet ediyordu, halbuki kendisi iki ilâhe duâ ediyor.” Demişler. Cevaben, bu emr-i İlâhî nâzil olmuştur.⁴⁹⁹

51-YUNUS SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 21, 26 ve 62. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَإِذَا أَدَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ
فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُوبُونَ مَا تَمْكُرُونَ
21- İnsanlara dokunan bir sıkıntıdan sonra bir rahmet tattırduğumuz zaman da âyetlerimiz hakkında derhal bir mekirleri vardır. De ki: “Allah'ın mekri daha çabuktur.” Haberiniz olsun, elçilerimiz yaptığınız mekirleri yazıp duruyorlar.⁵⁰⁰

Bu âyetin sebep-i nüzulünde rivayet olunduğuna göre Allah Teâlâ, Mekke ahalisini yedi sene kuraklık ve kıtlık ile tazyik etmiş helâk ola- yazmışlar. Ebû Süfyan vesaire, bir takımları Resulullah'a gelmişler: “Bize dua et, eğer nafi' yağmurlar yağar, bolluk olursa seni tasdik ederiz” demişlerdi. Bunun üzerine Resulullah, dua etmiş, Allah Teâlâ rahmetini ihsan eylemiş, güzel yağmurlar yağmış, bereket hasıl olmuştu. Fakat onlar, iman etmemişler ve derhal bu rahmeti esnama ve envae nisbet etmeğe kalkışmışlar ve âyâtullah'a kadhetmekte ve

⁴⁹⁷ Elmalılı, a.g.e., V. 361.

⁴⁹⁸ Elmalılı, a.g.e., V. 360.

⁴⁹⁹ Elmalılı, a.g.e., V. 362.

⁵⁰⁰ Elmalılı, a.g.e., IV. 497.

Resulullah'a keyd-ü hud'a yapmakta devam etmişlerdi ve bu babda en ziyade ileri gidenler de servet-ü samânı bulunan Kureyş ve ağniya-i Kureyş oluyordu. Şu halde âyetin sebab-i nüzulü bunlar olmakla beraber, mazmunu hali vüs'atte şımarıp âyât-ı İlâhiyye'nin hakkını vermek istemeyen ale'l-umum nankör asîlere şamil olduğunda şübhe yoktur.⁵⁰¹

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ
أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

26- *Hasenât yapanlara, hüsnâ bir de ziyade var ve yüzlerine ne bir kara bulaşır ne zillet.*

*Onlar, ashab-ı cennet hep orada muhalledirler.*⁵⁰²

Resûl-i Ekrem sallâllahü aleyhi vesselem, ihsanın ta'rifinde: “İhsan, senin Allah Teâlâ'ya sanki O'nu görüyormuşsun gibi ibadet ve ubudiyet etmendir. Çünkü sen, O'nu görüyor değil isen de O, seni görüyor.” İbn Mâce: Mukaddime-9 buyurmuştur.⁵⁰³

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

62- *Uyan ki, Allah'ın evliyası ne üzerlerine korku vardır, ne de onlar mahzun olurlar.*⁵⁰⁴

Senedleri Taberî'de mezkûr olduğu üzere Said ibn Cübeyr'den mervidir ki, Resulullah'a, Evliyaullah'dan sual edilmiş. Şöyle buyurmuştur: “Onlar, öyle zevattır ki, görüldükleri zaman Allah zikr-ü yâd olunur.” İbn Mace: Zühd-4. Diğer bir rivayette: Ta'biri âharle sâde görülürmelerinden dolayı Allah hatırlanır. Semt ve hey'etleri yani siyretleri ve halleri derhal Allah'ı ihtar eder. Ki ibn Abbas: işbu “semt ve hey'et” tefsiri yerine “ihbat-ü sekînet” demiştir.⁵⁰⁵

Ömer İbn'l-Hattab radiyallahü anh'den mervidir ki, Resulullah sallâllahü aleyhi vessellem şöyle buyurmuştur: “Allah!ın kullarından bir takım insanlar vardır ki enbiya değil, şüheda da değildirler, amma yevm-i kıyamette Allah indindeki makamlarından dolayı onlara Enbiya ve Şüheda gıpta edecekler.” “Bunlar kimlerdir? Ve amelleri nedir? Bize haber ver ki bu suretle biz de onlara muhibb oluruz ya Resulullah” dediler. Resulullah: “Bunlar bir kavmdir ki, beyinlerinde ne akrabalık, ne de teati edecekleri emval alâkası olmaksızın Allah ruhile Allah'da sevişirler. Yüzleri bir nur ve kendileri nurdan bir minber üzerindedirler. Nas korktuğu vakıt bunlar korkmazlar, nas mahzun oldukları zaman bunlar mahzun olmazlar”

buyurdu ve bu âyeti okudu. أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
 (“Uan ki Allah'ın evliyası ne üzerine korku vardır, ne de onlar mahzun olurlar.”)

⁵⁰¹ Elmalılı, a.g.e., IV. 505.

⁵⁰² Elmalılı, a.g.e., IV. 509.

⁵⁰³ Elmalılı, a.g.e., IV. 510.

⁵⁰⁴ Elmalılı, a.g.e., IV. 531.

⁵⁰⁵ Elmalılı, a.g.e., IV. 532.

Yunus-10/62). Ebû Hüreyre'den ve Ebu Malik-i Eş'arî'den dahi aynı meâlde rivayetler varid olmuştur.⁵⁰⁶

52-HÛD SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 5, 7, 78, 112 ve 114. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

أَلَا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ
ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُغْلِبُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

5- Bak, amma onlar, O'ndan gizlenmek için göğüslerini büküyorlar. Evet amma onlar, ondan örtülerine bürünürlerken O, onların neyi gizlediklerini ve neyi açığa vurduklarını bilir. Çünkü O, bütün sinelerin künhünü bilir.⁵⁰⁷

Rivayet olduğuna göre müşriklerden bir takımları, Resulullah geçerken böyle göğsünü bükerek, sırtını döner elbiselerini başlarına çeker, bürünürlerdi. Allah'ın Resulünden böyle gizlenmekten maksadları, Allah kelâmını işitmekten kaçınmak. Bu da, Allah'dan gizlenmeğe çalışmak demek olduğu için burada bu ta'bir ile bu vakaya işaret olunarak kâfirlerin, hakdan ırız ve inhirafları mânâsından kinâyeye edilmiştir.⁵⁰⁸

Rivayet olduğu üzere Müşriklerden bir kısmı: “Kapılarımızı kilidler, perdelerimizi indirir, örtülerimize bürünür de sinelerimizi Muhammed'e adavet üzere dürer bükerek o bizi nasıl bile bilecek.” demişlerdi. Ki, bu ta'birlerin hepsi, kalblerindeki adaveti son derece gizlemekten kinayedir. Bu mânâyı şu da te'yid eder ki, İbn Abbas'dan rivayete göre bu âyet, Ahnes ibn Şurayk sebebiyle nâzil olmuştur.⁵⁰⁹

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ
عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِن قُلْتِ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ
مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ

7- Hem O, O'dur ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı. Arş'i, su üstünde idi. Hanginiz daha güzel amel yapacaksınız diye sizi imtihan meydanına çıkarmak için. Böyle iken

⁵⁰⁶ Elmalılı, a.g.e., IV. 532.

⁵⁰⁷ Elmalılı, a.g.e., IV. 550.

⁵⁰⁸ Elmalılı, a.g.e., IV. 553.

⁵⁰⁹ Elmalılı, a.g.e., IV. 553.

alimallah, “siz, öldükten sonra ba'solunacaksınız” dersin küfredenler, mutlak şöyle derler:

“Bu apaçık bir aldatmadan başka bir şey değil.”⁵¹⁰

Burada Hazret-i Peygamber'den şöyle bir tefsir rivayet edilmektedir: “Sizi imtihana çekmek için ki, hanginiz akılca en güzel ve Allah'ın mehâriminden en çok sakınır ve Allah'a tâatte en seri' olacak?” Görülüyor ki bunda, ahsen-i amel ta'rif buyurulmuş ve bunun birinci şartı en güzel akıl, yâni nîk-ü bedi temyiz ile hüsn-i idrâk ve ihtiyar olduğu anlatılmıştır.⁵¹¹

وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ
قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ
فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ

78- Kavmi, O'na zıpır zıpır koşup gelmişlerdi ve bundan evvel kötü kötü fiiller yapıyorlardı.
“Ey kavmim, dedi, daha şunlar kızlarım, onlar sizin için daha temiz. Artık Allah'tan korkun,
beni müsafirlerim hakkında rusvây etmeyin, hiç içinizde akli başında bir Adem yok mu?”⁵¹²

Katâde, “kızlarım” ta'birinden murad, Hazret-i Lût'un kendi sulbî kızları demiş ise de, Mücahid ve Said ibn Cübeyr'den rivayet olunduğu üzere kavli-i muhtar, kavminin kızlarıdır. Bir Peygamber, ümmetinin babası gibi olduğundan mânâ-yı şefekatle, “kızlarım” demiştir.⁵¹³

فَاسْتَقِمْ كَمَا أَمَرْتُ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَصِيرٌ

112- Onun için emr olunduğun gibi doğruluk et, sen ve beraberinde tevbe eden de aşırı
gitmeyin. Çünkü O, her ne yaparsanız basîrdir.⁵¹⁴

İbn Abbas demiştir ki: Cemi'-ı Kur'ân içinde Resulullah'a bu âyetten eşedd ve eşakk bir âyet nâzil olmamıştır. Ve onun içindir ki Aleyhıssalâtü vesselâm: “Hûd ve emsali beni kocaltı.” (Tirmizi: Tefsir Suret-i Hûd-56/6)⁵¹⁵

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَى النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ
يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرِي لِلذَّاكِرِينَ

⁵¹⁰ Elmalılı, a.g.e., IV. 554.

⁵¹¹ Elmalılı, a.g.e., IV. 558.

⁵¹² Elmalılı, a.g.e., V. 29.

⁵¹³ Elmalılı, a.g.e., V. 30.

⁵¹⁴ Elmalılı, a.g.e., V. 49.

⁵¹⁵ Elmalılı, a.g.e., V. 51.

114- Hem namaz kıl, gündüzün taraflarından ikisinde ve gecenin gündüze yakın saatlerinde.

Çünkü hasenat, seyyiatı giderir. Bu, idrâki olanlara bir öğüddür.⁵¹⁶

Bir hadîs-i Şerifte varid olmuştur ki: “Namaz, namaza kadar aralarındakine keffarettir, kebairden ictinab ettikçe.” (Müslim: Taharet-16.)⁵¹⁷

53-YUSUF SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 44 ve 87. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ

44- Dediler ki: “Ru'ya dediğin “edgâsu ahlâm” demet demet hayalâtıdır. Biz ise, hayalâtın te'vilini bilmiyoruz.”⁵¹⁸

“Ru'ya, Nübüvvetin kırt altı cüz'ünden bir cüzü'dür.” (Buhari: Tabir-2) hadîs-i şerifi ilmî haysiyetine işaret olduğu gibi “Nübüvetler munkatı' oldu, mübeşşirat kaldı.” (Müslim: Salat-208) hadîs-i şerifi de daha ziyade hissiyetini natıktır.⁵¹⁹

وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَٰ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ
الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ

84- Ve onlardan yüzünü çevirdi de: “Ya esefâ alâ Yusüf” dedi ve hüzünden gözlerine ak düştü. Artık yutkunuyor yutkunuyordu.⁵²⁰

“Resulullah sallallahü aleyhi vessellem'den menkuldür ki: “Ya'kub aleyhisselâm'ın Yûsuf'a vecdi ne dereceye bâliğ olmuştu.” diye Cebrail'e suâl etmiş: “Evlâdını gaib eden yetmiş ana vecdi” demiş. “O halde ecri ne kadardır?” dedikten: “Yüz şehîd ecridir ve Allah'a bir lâhza bile su-i zannetmedi” demiştir.⁵²¹

Resul-i Ekrem Sallallahü aleyhi vesellem de, oğlu İbrahim'e ağlamış ve: “Kalb, hüznü duyar, göz yaş döker, Rabbim'in gadab edeceği şeyi söylemeyiz ve elbette biz, sana mahzunuz ya İbrahim!” buyurmuştu.⁵²²

⁵¹⁶ Elmalılı, a.g.e., V. 49.

⁵¹⁷ Elmalılı, a.g.e., V. 53-54.

⁵¹⁸ Elmalılı, a.g.e., V. 78.

⁵¹⁹ Elmalılı, a.g.e., V. 81.

⁵²⁰ Elmalılı, a.g.e., V. 111.

⁵²¹ Elmalılı, a.g.e., V. 112.

⁵²² Elmalılı, a.g.e., V. 112.

Menkuldür ki: Aleyhissalâtü vesselâm, kerimelerinin birinin çocuğuna ağlamış, mübarek nefsinin üzmüşü: “Ya Resulullah, ağlıyorsun halbuki bizi ağlamadan nehyetmişin” denildi. Binaenaleyh buyurdu ki: “Ben, sizi ağlamaktan nehyetmedim, ancak iki ahmak sestene nehyettim. Biri, ferah sırasında ses, biri de terah “keder” sırasındaki ses.” (Buhari: Cenaiz-43/44)⁵²³

54-HİCR SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 2, 6, 22, 27, 38, 47 ve 87. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ

*1-Bir zamân olur küfredenler arzu çekerler ki, Müslüman olsa idiler.*⁵²⁴

Ebu Musa el-Eşarî radiyallahü anh'ın rivayetine göre, Aleyhissalâtü vesselâm buyurmuştur ki: “Yevm-i Kıyamet olup ehl-i nâr, nârda ictima' ettiği ve ehl-i Kible'den Allah'ın dilediği bir kısım da beraberlerinde bulunduğu vakit kâfirler, bunlara: “Siz müsliman değil miydiniz?” diyecekler. Onlar “Evet!” diyecekler. “O halde gördünüz ya İslâmınızın hiç fâidesi yokmuş. İşte siz de, bizimle beraber ateşe yanıyorsunuz.” diye levmedecekler. Onlar, “Hayır öyle değil; bizim bir takım günahlarımız vardı, Allah Teâlâ, onunla muahaze etti.” cevabını verecekler. Binaenaleyh Allah Teâlâ, o kâfirlere gadab edecek ve fadl-ı rahmetiyle Ehl-i Kible'den olanların halâslarını emredecek de ateşten çıkacaklar ve işte o vakit kâfirler: “Ah, diyecek, keşke biz de müsliman olsa idik.” (Hakim: el-Müstedrek-2/242.)⁵²⁵

İbn Abbas radiyallahü anhümâ'dan da Mücahid şunu rivayet etmiştir ki: “Cenab-ı Allah, müslümanları peyderpey rahmet-ü şefaatine mazher edecek ve nihayet: “Müsliman olan Cennete girsin” buyuracak ve işte o zaman kâfirler, temennî edecekler ki, müslüman olsa idiler...”⁵²⁶

وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ

⁵²³ Elmalılı, a.g.e., V. 113.

⁵²⁴ Elmalılı, a.g.e., V. 213.

⁵²⁵ Elmalılı, a.g.e., V. 214.

⁵²⁶ Elmalılı, a.g.e., V. 214.

6- Bir de: “Ey o kendisine zikir indirilmiş olan, dediler, mutlaka sen mecnunsun!”⁵²⁷

Mukatil’in beyanına göre sebep-i nüzulü; Abdullah ibn Ümeyye, Nadr ibn Haris, Nevfel ibn Huveylid, Velid ibn Mugire’dir. Mekke müşriklerinin bu anud ve azgın kodamanları ve bunlara uyan kâfirler, Kur’ân-ı mübîne ve bunun mazhar-ı nüzulü olan zat-ı Risalete şöyle küfretmişlerdi ki, *يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ* “Ey şu üzerine o zikir indirilen!”⁵²⁸

وَأَرْسَلْنَا الرِّيَّاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً
فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ

22- Bir de aşılایıcı rüzgârlar gönderdik de, semâdan bir kadr ile bir su indirip sizi onunla suvardık. Onu hazînelerde tutan da, siz değilsiniz.⁵²⁹

İbn Abbas’dan bunun tefsirinde: “Rüzgârlar, eşcar ve sehabın levakihidir” diye menkuldür. Hasen, Dahhâk, Katâde de, bunu söylemişlerdir.⁵³⁰

İbn Mes’ud Hazretleri, bu âyetin tefsirinde demiştir ki: “Allah Teâlâ, riyahı sehabı telkîh için gönderir. Onlar da suyu hâmil olup bulutlara mecceder. Sonra sehabı sıkıştırıp bir likah gibi akıtır.”⁵³¹

وَالجَّانُّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ

27- Cann, onu da bundan evvel nâr-ı sumumdan yaratmıştık.⁵³²

Bir hadîs-i şerifte de, semumun bir Cehennem yalını “lefih-i Cehennem” olduğu haber verilmiştir.⁵³³

İbn Abbas’dan mervidir ki: “Şu bildiğimiz semum cânın çıktığı semumun yetmiş cüz’ünden bir cüz’üdür” demiş.⁵³⁴

إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ

⁵²⁷ Elmalılı, a.g.e., V. 216.

⁵²⁸ Elmalılı, a.g.e., V. 216.

⁵²⁹ Elmalılı, a.g.e., V. 221.

⁵³⁰ Elmalılı, a.g.e., V. 226.

⁵³¹ Elmalılı, a.g.e., V. 227.

⁵³² Elmalılı, a.g.e., V. 229.

⁵³³ Elmalılı, a.g.e., V. 231.

⁵³⁴ Elmalılı, a.g.e., V. 231.

37-38- “Haydi dedi, sen vakti ma'lûm gününe kadar mühlet verilenlerdensin.”⁵³⁵

Ahnef ibn Kays'dan menkuldür ki: “Medine'ye vardım demiş, muradım Emîrû'l-mü'minîn Ömer “radıyallahü anh” idi. Bir de vardım ki, büyük bir halka toplanmış orada Kâ'bu'l-Ahbar, nâsa va'zediyor, diyordu ki: “Âdem aleyhisselâma vefat emri geldiği zaman, “Ya Rabb” düşmanım İblis, beni meyyit halinde görünce kendisi yevm-i Kıyamete kadar inzar edilmiş olmakla sevinecek, bana şematet edecek” dedi. Cevab verildi ki: “Ya Âdam, sen cennete iade olunacaksın o lâîn ise, evvelîn-ü âhirînin adedi kadar ölüm acısını tatmak için intizara te'hir olunacak. Sonra Âdem, Meleku'l-Mevt'e: “O'na ölümü nasıl tattıracağını? Vasfını anlat” dedi. Vâktâ ki tevsif etti, Âdem: “Ya Rabbi, kâfi” dedi. Bunun üzerine nâs, heyecane geldiler de Kâ'b'e: “Ya Eba İshak, dediler, o nasıl?” Kâ'b, iba etti ilhah ettiler. Binaenaleyh dedi ki: “Allah sübhanehu, nefha-i ûlâ akibinde Melekü'l-mMevt'e diyecek ki: “Sana yedi semâ ve yedi arz ehalisinin kuvvetini verdim ve bu gün sana bütün suth-u gadab kisvesini giydirdim. Gadab-ü satvetimle in, o racîm İblis'e, artık ona ölüm acısını tattır. Sekaleynden evvelîn-ü âhîrînin acılarını ed'afen müdaafa muhtevi olmak üzere bütün illet ve emrazı yüklet. Beraberinde gavz-u gadabla dolgun yetmiş bin zebanî, her biriyle de cehennem zencirlerinden tomruklarından zencirler, tomruklar bulunsun. Cehennem kancalarından yetmiş bin kanca ile o lâînin kokmuş canını çekip çıkarın. Malike de çağır, niyran kapılarını açsın. Binaenaleyh Melekü'l-Mevt, öyle bir suret ile inecek ki, O'na semavât ve arazîn ahalisi baksa hevlinden derhal ölürlerdi. İnecek, İblis'e varıp: “Dur, ya habîs! Artık sana ölümü tattıracağım. Çok ömür sürdün, nice karinler idlâl ettin, işte bu, o vakt-i ma'lûmdur.” diyecek. Lâîn Meşrika kaçacak, bakacak Melekü'l-Mevt gözlerinin önünde, Mağribe kaçacak yine gözlerinin önünde. Denizlere dalacak denizler kabul etmeyecek. Hasılı arzın her tarafına kaçacak, sığınacak, kurtulacak hiç bir mahıys-u melâz bulamayacak. Sonra dünyanın ortasında, Âdem'in kabri yanında duracak veya Meşriktan Mağribe, Mağribden Meşrika topraklarda sürünerek nihayet Âdem aleyhisselâm'ın hübütu ettiği mevzıa varınca arz, bir kor gibi olacak Zebanîler kancaları takıp didikleyecekler de didikleyecekler. “Allah'ın dilediği zamana kadar.” nez'-u azâb içinde kalacak. O böyle can çekiştirirken Âdem ve Havvâ'ya da: “Kalkınız düşmanınız ölümü nasıl tadıyor, bakınız” denecek. Kalkacaklar. O'nun çektiği azâbın şiddetine bakacaklar da: “Ya Rabb, bize ni'metini itmam eyledin” diyecekler.⁵³⁶

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ

⁵³⁵ Elmalılı, a.g.e., V. 233.

⁵³⁶ Elmalılı, a.g.e., V. 235.

47- Sinelerindeki kînleri soymuşuzdur da, ihvan olarak köşkler üzere karşı karşıya otururlar.⁵³⁷

Hazret-i Ali'den menkuldür ki: “Ümid ederim, demiş, Osman ve Talha ve Zübeyr ile ben bunlardan olayım.”⁵³⁸

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ

87- Celâlim hakkı için sana seb'a mesaniyi ve Kur'ân-ı azim'i verdik.⁵³⁹

İbn Cerir'in, İbn Abbas'dan bir nakline göre mesânîde müstesnalık mânâsı dahi vardır.⁵⁴⁰

İbn Ömer, Mücahid ve İbn Cübeyr'den bu yedi seb'i tıvâl denilen yedi sûre olduğu rivayet edilmiştir. Fakat bu sûre, Mekkîyye, “seb'i tıvâl” ise, medeniyye olduğu cihetle buna ilişilmiştir. Bazıları bu rivayetten yalnız bu âyetin medenî olması ihtimalini çıkarmak istemiş ise de, zayıftır. Bazıları bu yediden murad “ آل حم ” dir demiş, bazıları da bu yedi, Kur'ân'da inzal buyurulmuş olan meânidir ki, emr-ü nehiy, bişaret ve inzar, darb-ı emsal, ta'dad-i niam, ahbar-ı ümemdir. Netekim, “Kur'ân yedi harf üzerine nazil oldu” (Neseî: İftidah-26) hadîs-i şerif'inden de murad, bu meâni olduğu söylenmiştir. Lâkin Hazret-i Ömer, Hazret-i Ali, İbn Mes'ud ve İbn Abbas, Hasen, Ebu'l-Aliye, İbn Ebi Melike, Ubeyd ibn Umeyr ve bir cemaat demişlerdir ki: “Bu yedi “ اَلْحَمُّ ” âyetleridir. Ubeyy ibn Kâ'b, Ebu Hüreyre, Ebu Said ibn Mua'llâ rivayetleriyle Resul-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem'den: “Ümmü'l-Kur'ân o yedi âyettir. Ve bana verilen yüce Kur'ân'dır. (Neseî: İftidah-26) hadîs-i şerifi dahi vardır ki, Ebu Said ve Ebu Hüreyre hadîsleri, Sahih-i Buharî'de dahi mezkûrdur. Binaenaleyh “ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي ” den murad, Ümmü'l-Kur'ân olan Fatiha olduğu ve bundan dolayı Fatiha'nın “ اَلْسَّبْعُ الْمَثَانِي ” ismini aldığı ve Kur'ân-ı azîm, bunun bir tefsiri bulunduğu bu hadîslerle tebeyyün etmiştir.⁵⁴¹

55- EN'ÂM SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

⁵³⁷ Elmalılı, a.g.e., V. 234.

⁵³⁸ Elmalılı, a.g.e., V. 237.

⁵³⁹ Elmalılı, a.g.e., V. 243.

⁵⁴⁰ Elmalılı, a.g.e., V. 244.

⁵⁴¹ Elmalılı, a.g.e., V. 245.

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 6, 7, 8, 14, 19, 25, 33, 38, 52, 71, 91, 100, 112, 114, 121, 124, 146, 151, 153 ve 159. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا
لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا
آخَرِينَ

6- Görmediler mi önlerinde kaç karın helâk ettik? Bu yerde onlara size vermediklerimizi vermiştik ve üzerlerine semayı bol bol salıvermiştik, ırmakları ayaklarının altından akar bir hale getirmiştik, öyle iken onları günahlarıyla helâk ettik de, arkalarından yeni bir karın olarak başkalarına neş'et verdik.⁵⁴²

“Ümmetlerin en hayırlısı zamanımdaki ümmetimdir.” (Buhari: Şehadet-9)⁵⁴³

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ
الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ

7- Sana kâğıt üzerinde yazılmış olarak bir kitab indirseydik de onu elleriyle yoklasaydılar, her halde o küfürlerinde inad edenler yine diyeceklerdi ki: “Bu, apaçık bir sihirde başka bir şey değil.”⁵⁴⁴

Bu âyetin sebab-i nüzulü, Abdullah İbn Ebi Ümeyye olmuştur. Resulullah’a karşı ızhar-ı temerrüd ederek, sana iman etmem, tâ ki semaya çıkasın, sonra bir kitab indiresin ki, onda “Rabbî İzzetten Abdullah İbn Ebi Ümeyye’ye” diye yazılmış bulunsun ve bana seni tasdik etmemi emretsin ve maamafih bunu da yapsan tasdik edeceğimi zannetmiyorum” demişti. Fakat bil’ahare iman etmiş ve Taif’te şehid olmuştur. İşte nefislerinde hakka inanmamak kararını verip delâil-i hakka iltifat etmeyen ve bundan dolayı Peygamber’in sıdkına inanmayan ve inanmak istemeyen kâfirler, nübüvveti bir sihir, bir göz boyayıcılığı, bir hiylekârlık kabilinden göstermek istedikleri için mu’cizat-ı Muhammediyye ve bahusus i’caz-ı Kur’ân karşısında ilk söz olarak: “Bu açık bir sihir” dedikleri gibi, taleb eyledikleri surette elleriyle tutulur mücessem bir kitab, bir mektub da indirilmiş olsa ona da, aynı veçhile ile, “Bu açık bir sihir” derlerdi.⁵⁴⁵

⁵⁴² Elmalılı, a.g.e., III. 409.

⁵⁴³ Elmalılı, a.g.e., III. 419-420.

⁵⁴⁴ Elmalılı, a.g.e., III. 409.

⁵⁴⁵ Elmalılı, a.g.e., III. 421.

وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكَ لَقَضَى الْأَمْرَ ثُمَّ
لَا يُنظَرُونَ

8- Bir de: “Şunun üzerinde bir Melek indirilse de görsək a” diyorlar. Eğer öyle bir Melek indirse idik her halde iş bitirilmiş olur, kendilerine bir ân bile göz açtırılmazdı.⁵⁴⁶

Nadr İbn Hâris, yine Abdullah ibn Ebi Ümeyye, Nevfel, ibn Halid, Hazret-i Peygamber’e: “Ya Muhammed ,biz, sana aslâ inanmayız. Meğer ki, bize Allah tarafından bir mektub getiresin. Beraberinde de dört Melâike gelib o mektubun Allah tarafından olduğuna ve Sen O’nun Resulü bulunduğuna şehadet etsin” demişlerdi.⁵⁴⁷

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكَ لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ
9- Kendisini bir Melek kılardık, yine onu bir er kılacaktık ve düşmekte buldukları şübheye onları yine düşürecektik.⁵⁴⁸

Vahiy hadîslerinde, “Bazen de melek insan şekline bürünerek bana vahiy getirir.” (Muvatta Messü’l-Kur’ân-7) buyurulduğu ma’lûmdur.⁵⁴⁹

قُلْ أَعْيَرَ اللَّهُ اتَّخَذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا
يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ

14- Ya, de, O göklerin, yerin yaradanı Allah’dan başkasını mı veli itti haz edeceğim? Halbuki O besliyor da kendisi beslenmekten münezzehtir bulunuyor. Ve ben, cidden ehl-i İslâm’ın birincisi olmakla emrolundum ve sakın müşriklerden olma, buyuruldu.⁵⁵⁰

İbn Abbas’dan mervidir ki: “Ben, demiş, “fatır”ın mânâsını iyice bilmiyordum. Nihayet bana iki A’rabî, bir kuyu hakkında muhakemeye geldiler. Birisi, “أَنَا فَطَرْتُهَا” yâni “ben başladım, ibtidâ ben kazdım” dedi.⁵⁵¹

قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلْ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ
هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَيْنَكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ
الِهَةَ أُخْرَى قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ وَإِنِّي بَرِيءٌ
مِمَّا تُشْرِكُونَ

⁵⁴⁶ Elmalılı, a.g.e., III. 409.

⁵⁴⁷ Elmalılı, a.g.e., III. 421.

⁵⁴⁸ Elmalılı, a.g.e., III. 409.

⁵⁴⁹ Elmalılı, a.g.e., III. 422.

⁵⁵⁰ Elmalılı, a.g.e., III. 424.

⁵⁵¹ Elmalılı, a.g.e., III. 428.

19- De ki: “Hangi şey şahadetçe en büyüktür?” De ki: “Allah şahid, benimle sizin aranızda” ve bana bu Kur’ân vahy olundu ki, sizi ve her kime irerse onu bununla inzar edeyim. Ya siz, Allah ile beraber diğer ilâhlar olduğuna gerçekten şahadet mi ediyorsunuz?” De ki: “Ben şahadet etmem. “De ki: “Hakikat ancak şu: O bir tek ilâh, ve şübhesiz ki Ben sizin şeriklerinizden tamamen beriyim.”⁵⁵²

Rivayet olunuyor ki, ehl-i Mekke: “Ya Muhammed, Allah senden başka bir Resul bulamadımı? Biz seni tasdik eden bir kimse görmüyoruz. Yehud ve Nesârâ’ya da senden suâl ettik onlar da, kendilerinde senin nübüvvetine dâir bir haber olmadığı fikrinde bulunuyorlar. Binaenaleyh bize senin nübüvvetine şahadet edecek bir şahid göster” demişler ve bu âyet, bu sebeble nâzil olmuştur.⁵⁵³

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ
وَفِي أَدَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كَلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّى إِذَا
جَاؤُكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ

25- İçlerinden kimi de vardır, seni Kur’ân okurken dinler, fakat Biz, onların kalblerine onu zevkiyle anlamalarına mani' kabuklar geçirmiştir. Kulaklarında da bir ağırlık vardır, her mu'cizeyi görseler de iman etmezler. Hattâ sana geldiklerinde seninle cidal yapmağa kalkışarak der ki; o hak tanımaz kâfirler: “Bu, eskilerin esatirinden başka bir şey değil.”⁵⁵⁴

Ebû Süfyan, Velid, Nadr, Utbe, Şeybe, Ümeyye, Ebu Cehil ve akranları, Resulullah’ı Kur’ân tilâvet ederken dinlemişler, Nadra demişler ki: “Ya Eba Katiyle Muhammed ne diyor?” O da: “Kâ'beyi, beyt'i yapana kase ederim ki, ne diyor bilmem, ancak dilini oynatıyor. Ve benim kurun-ı maziyyeden size söylediğim gibi evvelkilerin esatirini söylüyor.” demiş. Nadr’ın şiirleri varmış, Acem diyarında Rüstem ve İsfendiyar hikâyeleri gibi bir takım hikâyeler toplayıp nazm etmiş, Kureyş’e okur, dinlerlermiş. Ebu Süfyan: “Ben, O’nun söylediklerinin ba’zısını hak buluyorum” demiş. Ebu Cehil de: “Sakin bunun hiç bir şeyini ıkrar etme” demiş. O da: “Ölüm bana ondan ehvendir” demiş ve bu âyet bunlar hakkında nâzil olmuştur.⁵⁵⁵

İbn Abbas, “esatirü’l-evvelînin mânâsı, أَحَادِيثُ الْأَوَّلِينَ الَّتِي كَانُوا يَسْطُرُونَهَا أَي يَكْتُبُونَهَا demiştir ki, “evvelkilerin taktır eder, yâni yazar oldukları sözleri” demektir.⁵⁵⁶

⁵⁵² Elmalılı, A.g.e., III. 431.

⁵⁵³ Elmalılı, a.g.e., III. 431.

⁵⁵⁴ Elmalılı, a.g.e., III. 437.

⁵⁵⁵ Elmalılı, a.g.e., III. 438.

⁵⁵⁶ Elmalılı, a.g.e., III. 440.

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ
الظَّالِمِينَ بآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ

33- *Celâlim hakkı için biliyoruz ki, söyledikleri lâf seni cidden incitiyor, maamañih onların yalancı dedikleri sen değilsin. Lâkin zalimler, Allah'ın âyetlerine cehudluk ediyorlar.*⁵⁵⁷

Rivayet olunuyor ki, Ebu Cehil: “Biz, seni tekzib etmiyoruz, sen bizim nazarımızda sadıksındır. Biz ancak senin getirdiğini tekzib ediyoruz” demiş. Kezalik Kureyş'ten Hâris ibn Âmir: “Ya Muhammed, vallahi sen bize hiç yalan söylemedin ve lâkin biz sana uyarsak yerimizden olacağız bundan dolayı iman etmiyoruz” demiş ve bu âyet de bunlar sebebiyle nâzil olmuştur.⁵⁵⁸

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ
أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ

38- *Hem yerde debelenen hiç bir hayvan ve iki kanadiyle uçan hiç bir kuş yoktur ki, sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Biz, kitâbda hiç bir tefrit yapmamışızdır. Sonra hepsi toplanır Rabblarına haşolunurlar.*⁵⁵⁹

“Allah evvelâ kalemi yarattı.” (Ebu Davut: Sünnet-16) “Olacak şeyleri kalem yazıp bitirmiştir.” (Buhari: Nikâh-8).⁵⁶⁰

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعَدْوَةِ وَالْعَشَىٰ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ
مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ
فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ

52- *Ve öyle Rabblarının cemalini istiyerek sabah, akşam O'na dua edenleri yanından kovayım deme. Sana, onların hesabından bir şey yok. Senin hesabından da onlara bir şey yok ki biçareleri kovup da zalimlerden olacaksın.*⁵⁶¹

Rivayet olunuyor ki, Kureyş'in ileri gelenlerinden bir takımları Hazret-i Peygamber'e uğramışlar. Yanında Suheyb, Cenab, Bilâl, Ammar, Selman ve sair fukara-i müslimîn bulunuyormuş. “Ya Muhammed, Sen kavminden vaz geçtin de bunlara mı razı oldun? Biz bunların arkasından mı gideceğiz? Bunları yanından tardedisen biz senin meclisine gelir konuşur, belki ittiba' ederiz” demişler, Resulullah: وَمَا أَنَا بِطَارِدٍ
الْمُؤْمِنِينَ (“Hem ben iman edenleri koğmaya memur değilim.” Şuarâ-26/114) Ben,

⁵⁵⁷ Elmalılı, a.g.e., III. 446.

⁵⁵⁸ Elmalılı, a.g.e., III. 447.

⁵⁵⁹ Elmalılı, a.g.e., III. 450.

⁵⁶⁰ Elmalılı, a.g.e., III. 452.

⁵⁶¹ Elmalılı, a.g.e., III. 464.

mü'minleri tard etmem” buyurmuş. “O halde biz geldiğimiz vakit bunları kaldırı, gittiğimiz vakit istersen yanında oturt” demişler. Hazret-i Ömer de: “Ya Resulâllah, yapsan bakalım ne olacaklar?” demiş. Sonra onlara ilhah etmişler ve bunun yazılmasını istemişler, Resulüllah da, yazılmak için bir sahife ile Hazret-i Ali’yi çağırılmış ve bu âyet “ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ” e kadar bu sebeble nâzil olmuştur. Bunun üzerine Resulüllah, sahifeyi atmış ve Hazret-i Ömer sözüne i'tizar etmiştir. Selman ve Cenab radiyallahü anhüma demişlerdir ki: “Bu ayet, bizlerin hakkında nâzil oldu. Resulüllah’ı bizimle beraber oturur ve biz kendisine dizimiz mübarek dizine dokununcaya kadar yaklaşırdık ve istediği zaman yanımızdan kalkardı. Sonra sûre-i Kehf’te وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعَدَاةِ (‘‘Nefsince de o kullarla beraber sabret ki sabah akşam (her vakit) rablarına dua eder cemalini isterler...’’ Kehf-18/28) nâzil oldu ve binaenaleyh biz kalmadan, kalkmayı terk buyurdu ve dedi ki: “Hamdolsun Allah’a ki, ümmetimden bir kavim ile beraber nefsimi sabrettirmemi bana emretmeden beni öldürmedi. Hayat sizinle, memat sizinle.” (Ebu Dâvud: İlim-13) ilh...⁵⁶²

قُلْ أَتَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَى أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْنَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانًا لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى انْتِنَا قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى وَأْمِرْنَا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

71- De ki: “Hiç biz, Allah’ı bırakır da bize ne menfaat, ne zarar yapamayacak nesnelere yalvarır mıyız? Ve Allah, bizi hidayetine kavuşturmuş iken ardımıza döner miyiz? O avanak gibi ki, arzda şaşkın şaşkın dolaşırken kendini şeytanlar ayartıp uçuruma çekmekte, beride ise, arkadaşları var, “bize gel” diye onu doğru yola çağırıp duruyorlar.” De ki: “Her halde hidâyet Allah hidayeti ve biz şöyle emr edildik: Halis müslim olalım Rabbü’l-âlemîn’e.”⁵⁶³

Bunun sebab-i nüzulü, Hazret-i Ebu Bekr’in oğlu, Abdurrahman’ın imanından evvelki halı olduğu hakkında bir rivayet vardır ki Resulüllah, babası ve sair Ashab kendini İslâm’a

⁵⁶² Elmalılı, a.g.e., III. 467.

⁵⁶³ Elmalılı, a.g.e., III. 479.

da'vet ettikleri halde o bil'âkis tutmuş babası Hazret-i Ebu Bekr'i putperestliğe da'vet etmeğe kalkışmış idi deniliyor.⁵⁶⁴

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ
قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ
تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ
تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

91- Allah'ı gereği gibi tanıyamadılar. Çünkü “Allah” beşere bir şey indirmedir” dediler. De ki: “Kim indirdi o, Musâ'nın insanlara bir nûr, bir hidayet olarak getirdiği kitabı? Ki, siz onu parça parça kâğıtlar yapıyorsunuz. Bunları ortaya atıyorsunuz da bir çoğunu gizliyorsunuz. Bununla beraber şimdi size ne sizin, ne atalarınızın bilemediğiniz hakikatlar öğretilmekte. “Allah” de. Sonra bırak onları daldıkları bataкта oynaya dursunlar.⁵⁶⁵

Malik İbn Sayf semiz, şişman bir adam imiş. Resulüllah'ın yanına gelmiş. Konuşurken Resulüllah, kendisine: “Musâ'ya Tevrat'ı indiren Allah'a and vererek soruyorum, Allah hibr-i semîne buğz eder” diye Tevrat'tan buluyorsun değil mi? Halbuki sen, hibr-i semînsin. Yehudîlerin yedirdiği şeylerden semizlemiştin” buyurmuş, hazırûn gülmüşler. Malik İbn Sayf kızmış. Hazret-i Ömer'e dönüp “Zira Allah beşere hiçbir şey inzâl etmedi. “dediler.” demiş, Nübüvvet-i Muhammediyye'yi inkârda mübaleğa etmek için hiddetinden müşrikler gibi hepsini inkâr edivermiş. Sonra bu sözünden dolayı Yehudîler tutmuşlar, kendisini riyasetten azledip yerine Kâb İbn Eşref'i geçirmişler. Bu âyetin sebep-i nüzulünde meşhur olan cumhur kavli budur.⁵⁶⁶

وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ
عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ

100- Bir de tuttular Allâh'a Cinleri (gizli mahlûkları) şerik koştular. Halbuki O, onları yarattı. Bundan başka O'na oğullar ve kızlar saçmaladılar. Ne dediklerini bildikleri yok. O'nun zat-ı sübhanîsi onların vasıflarından çok münezzehtir ve mütealidir.⁵⁶⁷

⁵⁶⁴ Elmalılı, a.g.e., III. 480.

⁵⁶⁵ Elmalılı, a.g.e., III. 495.

⁵⁶⁶ Elmalılı, a.g.e., III. 496.

⁵⁶⁷ Elmalılı, a.g.e., III. 502.

İbn Abbas demiştir ki: “Cinn lâfzı istitardan muştaktır. Melâike ve ale'l-umum ruhaniyyun da gözle görünmezler ve sanki gözlerden müstetir gibidirler. Bu te'vil iledir ki, İblis de, cinden ma'duddur. Melâike ve ruhaniyyuna dahi cin ıtlak olunmuştur.” İlh....⁵⁶⁸

İbn Abbas'tan bir rivayete göre de işbu, وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسَبًا “Allah'a cinleri türlü türlü şerikler kaldılar.” Sûre-i Saffat'daki وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسَبًا (“Birde onunla Cinler beyninde bir neseb uydurdular....” Saffat-37/158) âyetinin de delâleti vech ile Allah ile İblis beyinlerinde bir neseb alâkası ıktiza eden mutekabil iki birader gibi addederek, “hayırların hâlikı Allah, şerrin hâlikı İblis'tir.” diyen zenâdika hakkında nâzil olmuştur ki, bu surette de evvelâ Mecus i'tikadına ve saniyen buna benziyenlere âlakadar olur.⁵⁶⁹

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنَّ يُوحَىٰ بَعْضُهُمْ
إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ
وَمَا يَفْتَرُونَ

*112- Ve böyle biz her Peygambere ins-ü cinn Şeytanlarını düşman kılmışızdır. Bunlar, aldatmak için birbirlerine lâfın yaldızlısını telkin eder dururlar. Eğer Rabbin dilese idi bunu yapmazlardı. O halde bırak şunları uydurdıkları hurafât ile haşrolsunlar.*⁵⁷⁰

İbn Abbas'dan Ata ve Mücahid ve Hasen ve Katade izafet-i beyaniyyeyi ihtiyar ederek demişlerdir ki: “Şeytan ins-ü cinden her hangi bir âtiy ve mütemerriddir.” Yâni gerek ins ve gerek cinden olsun serkeş, mütekebbir, fitnekâr, anud, ele - avuca sığmaz, kaypak, yola gelmez olanların hepsine Şeytan denilir.⁵⁷¹

Müşarünileyhim demişlerdir ki: “Cinden de şeytanlar vardır, insden de şeytanlar vardır. Ve cinden olan şeytan, mü'mini aldatmaktan âciz kalınca mütemerrid bir insana, yâni bir ins şeytanına gider ve mü'mini aldatmağa teşvik eder. Ve böyle insanlardan şeytanlar bulunduğu şunu delil göstermişlerdir ki: “Hazret-i Peygamber sallallahü aleyhi vesellem, Ebu Zer, radiyallahü anhe: “Cin ve ins şeytanlarından teavvüz ettinmi?” buyurmuştu. Ebu

⁵⁶⁸ Elmalılı, a.g.e., III. 511.

⁵⁶⁹ Elmalılı, a.g.e., III. 512.

⁵⁷⁰ Elmalılı, a.g.e., III. 533.

⁵⁷¹ Elmalılı, a.g.e., III. 534.

Zer: “İnsin de şeytanları var mıdır? dedim” “Evet, onlar cin şeytanlarından daha şerdir.” buyurdu” (Ahmed b. Hanbel: 5/178-179) diye rivayet etmiştir.⁵⁷²

أَفَعَيْرَ اللَّهُ أَبْتَغَى حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا
وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا
تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ

114- Şimdi de: “Allah, size mufasssalen kitab indirmiş iken ben Allah’dan başkasını mı hakem istiyeyeceğim? Kendilerine kitab verdiklerimiz de bilirler ki, o tamamiyle hakk olarak senin Rabbin’dan indirilmiştir, sakın şüphelenenlerden olma.”⁵⁷³

Rivayet olunduğuna göre Kureyş müşriklerinin bir müşkilleri olduğu zaman bir kâhini hakem yapıp hukmüne mürâat etmek âdetleri olduğu gibi Resulüllah’a da: “Seninle aramızda ahbar-ı Yehud’dan ve istersen Nasârâ piskaposlarından bir hakem intihab edelim. Bakalım, onların kitabında sana dair bir şey varsa bize haber versinler” diye bir teklifte bulunmuşlardı ki, bu âyetle buna cevap verilmiştir.⁵⁷⁴

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ
الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ
إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ

121- Üzerlerine Allah ismi anılmamış olanlardan yemeyin. Çünkü o kat’î bir fisktır. Bununla beraber Şeytanlar, kendi yararına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka telkinatta bulunacaklardır. Eğer onlara itâat ederseniz şüphesiz siz de, müşriksinizdir.⁵⁷⁵

Hazret-i Ali’den, İbn Abbas’dan Mücahid’dan, Atâ ibn Ebî Rebah’tan, Said ibn Müseyyeb’den ibn Şihab ve Tavus’tan mervidir ki, bu zevat: “Üzerine tesmiye unutulup da zebholunanın ekinde beis yoktur.” demişlerdir. Bir de Hazret-i Ali: “Tesmiye mes’elesi ancak din üzerine mübtenîdir” demiş, ibn Abbas da: “Müslimin zikrullah kalbindedir ve şirkte ismin menfaati olmadığı gibi, millette de nisyanın zararı yoktur.” demiştir ki, amdin zararını ifade eder.⁵⁷⁶

⁵⁷² Elmalılı, a.g.e., III. 534.

⁵⁷³ Elmalılı, a.g.e., III. 533.

⁵⁷⁴ Elmalılı, a.g.e., III. 538.

⁵⁷⁵ Elmalılı, a.g.e., III. 540.

⁵⁷⁶ Elmalılı, a.g.e., III. 544.

وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ
رُسُلُ اللَّهِ ۗ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ
عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ

124- Bunlara bir âyet geldiği zaman, “Allah’ın Peygamberlerine verilen risâlet aynıyle bizlere verilmedikçe sana asla imân etmeyiz” diyorlar. Allah, risâletini nereye tevdi’ edeceğini daha iyi bilir. Mekkârlıklarından dolayı öyle mücrimlere, yarın Allah yanında hem bir küçüklük hem pek şiddetli bir azab isâbet edecek.⁵⁷⁷

Rivayet olunduğuna göre Velid ibn Mugire: “Nübüvvet, hakk olsa idi ben, ona senden ehakkolurdum. Çünkü ben, senden büyüğüm ve senden zenginim” demiş idi. Ebu Cehil de: “Abdimenaf oğulları, bize şerefte müzahame ettiler. Nihayet tam “feresi rihan” yâni koşuda denk iki at gibi olduğumuz sırada, “bizden bir Peygamber var, O’na vahiy olunuyor” dediler. Vallahi biz, buna asla râzı olmayız ve ebeden ittiba’ etmeyiz. Meğer ki, O’na geldiği gibi bize de vahiy gelsin” demiş idi. Ve daha diğer bir çokları da kendilerine vahy-ü risâlet verilmesini istemişlerdir.⁵⁷⁸

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ
حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُرُهُمَا أَوْ الْحَوَايَا أَوْ
مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ

146- Yahudîlere her tırnaklıyı haram kıldık, bir de bunlara sığır ve En’amdan sırtlarında olan veya bağırsakları üzerinde bulunan veya kemikle ihtilât eden kuyruk kısmından maada yağlarını dahi haram kıldık. Fakat bunu onlara bağileri yüzünden bir cezâ yaptık, şüphesiz Biz, her hussuta sâdikız.⁵⁷⁹

İbn Abbas ve Mücahid ve İbn Cübeyr ve Katade ve Süddî’den ise, bunun aksine deve ve deve kuşu ve ördek ve kaz ve saire gibi parmakları açık olmayıyan hayvanlar diye menkuldür ki, Zecca’ın muhtarı da budur. İbn Zeyd, bundan maksad, bilhassa deve olduğunu, Dahhâk deve kuşu ve hımar-ı vahşî olduğunu söylemiştir.⁵⁸⁰

⁵⁷⁷ Elmalılı, a.g.e., III. 547.

⁵⁷⁸ Elmalılı, a.g.e., III. 548.

⁵⁷⁹ Elmalılı, a.g.e., IV. 18.

⁵⁸⁰ Elmalılı, a.g.e., IV. 24.

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا
وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ
وَأِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَلَا تَقْتُلُوا
النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصِيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

151- De ki: Geliniz size, Rabbiniz neleri haram kıldı okuyayım: O'na hiç bir şeyi şerik koşmayın, babanıza ananıza iyilikten ayrılmayın, yoksulluk yüzünden evlâdınızı öldürmeyin, sizin de, onların da rızkınızı biz veririz, fevahişe, açığına da, gizlisine de yanaşmayın. Allah'ın muhterem kıldığı nefsi haksız öldürmeyin. İşittiniz a, işte size O, bunları ferman buyurdu, gerektir ki, aklınız erer.⁵⁸¹

İbn Abbas Hazretleri, demiştir ki: “Bu âyetler, o âyât-i muhkemattır ki, kitâbların hiç birinde neshedilmemiştir. Bunlar, Beni Âdem'in hepsine haramdır.⁵⁸²

Müslim bir kimse aleyhine bu hak, taraf-ı risaletten: “Müslim bir kimsenin kanı halâl olmaz, meğer ki, üç sebebden birisile olsun: İmandan sonra küfür, ihsandan sonra zinâ, bigayr-i hakkın katl-i nefis” (Buhari: Diyet-6) hadis-i Nebevîsiyle beyan buyurulduğu üzere üç sebeble sabit olur.⁵⁸³

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ
بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصِيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

153- Bir de şu: Benim dosdoğru yolum, hep onu ta'kib edin, başka yollar ta'kib etmeyin ki, sizi O'nun yolundan saptırıp parçalamasınlar. Duydunuz a, işte size O, bunu ferman buyurdu, gerektir ki, korunur, müttekî olursunuz.⁵⁸⁴

Müsned-i Darimî'de dahi tahriç edildiği üzere İbn Mes'ud Hazretleri demiştir ki: “Resulullah, bize bir hatt-ı müstekîm çizdi: “Bu ruşd yoludur” dedi. Sonra bunun sağından ve solundan bir çok hutut, çizgileri daha çizdi: “Bunlar da, bir takım yollardır ki, her birinde bir Şeytan vardır, ona çağırır” dedi. Sonra da bu âyetleri okudu.”⁵⁸⁵

⁵⁸¹ Elmalılı, A.g.e., IV. 34.

⁵⁸² Elmalılı, a.g.e., IV. 35.

⁵⁸³ Elmalılı, a.g.e., IV. 37-38.

⁵⁸⁴ Elmalılı, a.g.e., IV. 34.

⁵⁸⁵ Elmalılı, a.g.e., IV. 39.

إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا
أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

159- Dinlerini tefrikaya düşürüp de şia şia olanlar var â, senin onlarla hiç bir alâkan yoktur, onların işi, Allah'a kalmıştır. Sonra o kendilerine ne ettiklerini haber verir.⁵⁸⁶

Aleyhissalâtü vesselâm buyurmuştur ki: “Yahudîler, yetmiş bir fırkaya ayrıldı, birinden başka hepsi Haviyededir. Nasarâ, yetmiş iki fırkaya ayrıldı birinden başka hepsi Haviyededir. Ümmetim de yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Birinden başka hepsi Haviyededir.” “O bir dane fırka-i naciye kimdir ya Resulâllah” suâline karşı da: “Onlar, benim ve Ashabımın üzerinde gittiğimiz yolda gidenlerdir.” (Ebû Davud: Sünen-1) Buyurmuştu.⁵⁸⁷

56- SAFFÂT SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 182. ayetini açıklarken şu rivayeti kullanmıştır:

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

182- *Ve hamd âlemlerin Rabbi Allah'a.*⁵⁸⁸

İbn Ebi Hâtim'in Şa'bîden tahrîc eylediği bir hadîste Resûlullah sallallahü aleyhi vesellem, buyurmuştur ki: “Her kimi kıyâmet günü ecirden tam ölçekle ölçmek mesrûr edecekse, meclisinin âhirinde kalkacağı sıra desin: وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ”⁵⁸⁹

57- LOKMAN SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 3, 6, 14, 17 ve 34. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ

1-Hidâyet ve rahmet için o (güzellik yapan) muhsinlere.⁵⁹⁰

⁵⁸⁶ Elmalılı, a.g.e., IV. 48.

⁵⁸⁷ Elmalılı, a.g.e., IV. 49.

⁵⁸⁸ Elmalılı, a.g.e., VI. 461.

⁵⁸⁹ Elmalılı, a.g.e., VI. 466.

⁵⁹⁰ Elmalılı, a.g.e., VI. 283.

Nîsaburî tefsirinde der ki: “Burada, muhsinîn denildiği için bir de rahmet ziyâde kılınmıştır. Çünkü ihsan mertebesi, takvanın fevkindedir. Çünkü Peygamber sallallahü aleyhi vesellem: “İhsan, Allah’ı görüyormuşsun gibi O’na ibâdet etmendir.” (Müslim: İman-57) buyurmuş.⁵⁹¹

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ
وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ

6- *Bayağı insanlardan kimi de vardır ki, Allah yolundan bilmiyerek sapıtmak ve onu eğlence yerine tutmak için lâf eğlencesi satın alır. İşte bunlara mühîn bir azâb vardır.*⁵⁹²

Bunun sebab-i nüzulünde deniliyor ki: Nadr ibn Haris, ticaretle Faris’e gidiyor, Acemler’in hikâyelerini, efsane kitaplarını getiriyor ve bunları Kureyş’e okuyarak: “Muhammed, size Ad ve Semûd hikâyeleri söylüyor. Gelin ben, size Rüstem’in, İsfendiyar’ın Kisralar’ın hikâyelerini anlatayım” diyor ve bu sûretle bir çoklarının Kur’ân dinlemesine mani’ oluyordu.⁵⁹³

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَنَا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ
فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ

14- *Gerçi insana ebeveynini de tavsiye ettik. Anası onu, za’f üstüne taşıdı, süt kesimi de iki sene içinde. Şükret diye bana ve anana babana ki, banadır geliş.*⁵⁹⁴

Rivayet olduğuna göre, Sa’d ibn Ebi Vakkas radiyallahü anh ile anası hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki: Müşarünileyh, vâlidesine itaatkâr idi. İslâm’a girdiği zaman validesi: “Ya Sa’d, sen ne yaptın? Eğer sen, bu yeni dini bırakmazsan kasem olsun ki, ben yemem içmem nihayet ölürüm. Sen de, benim yüzümden hey anasının katili diye bednâm olursun.” demiş. O da: “Yapma ana! Ben, bu dini hiç bir şey için terk etmem.” demiş. Validesi iki gün iki gece yememiş, takatten düşmüş. Bunu gören Sa’d: “Anneciğim, bilesin ki, Vallahi yüz canın olsa da birer birer çıksa ben, bu dini hiçbir şey için terk edemem. Artık dilersen ye, dilersen yeme.” demiş. Bunun üzerine vâlidesi yemeğini yemiş.⁵⁹⁵

Birisi, Aleyhissalâtü vesselâm’a: “Ben kime iyilik edeyim?” diye sormuştu. Buyurdu ki: “Anana” “sonra” “yine anana” “sonra” “yine anana” “Ya ondan sonra?” dedi. “Babana” (Buhari: Edeb-2) buyurdu.⁵⁹⁶

⁵⁹¹ Elmalılı, a.g.e., VI. 284.

⁵⁹² Elmalılı, a.g.e., VI. 284.

⁵⁹³ Elmalılı, a.g.e., VI. 284-285.

⁵⁹⁴ Elmalılı, a.g.e., VI. 287.

⁵⁹⁵ Elmalılı, a.g.e., VI. 289.

⁵⁹⁶ Elmalılı, a.g.e., VI. 289.

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ
عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

17- Yavrum, namazı kıl, ma'rufu emir ve münkerden nehiy ve başına gelene sabr et. Çünkü bunlar, azmolunacak işlerdendir.⁵⁹⁷

Umeyr ibn Habîb radiyallahü anh Hazretleri, oğullarına vasiyyetinde demiştir ki: “Her hangi biriniz emir bi'l-ma'ruf ve nehiy ani'l-münker yapmak isterse ondan evvel ezâya hazırlansın ve Allah'dan sevaba yakîn idinsin. Çünkü her kimin Allah'dan sevaba ikanı olursa dokunan eziyyeti duymaz.⁵⁹⁸

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ
وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ
إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

34- Herhalde Allah, saate ilim O'nun yanındadır ve yağmuru o yağdırır, rahimlerde ne var o bilir. Ve hiç bir nefis yarın ne kazanacağını bilmez, bir nefis hangi yerde öleceğini de bilmez. Şübhesiz ki, Allah alîmdir, habîrdir.⁵⁹⁹

Abdullah ibn Ömer radiyallahü anhüm'adan mervidir: “Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem: “Mefatihü'l-gayb beştir. Onları, ancak Allah bilir.” buyurmuş ve bu âyeti okumuştur.

Rivayet olduğuna göre Hâris ibn Ömer nâmında bir adam, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem Hazretleri'ne gelmiş: “Ya Muhammed, kıyam-ı saat ne zaman? Beldelerimiz kuraklıktan sıkıldı, bolluk ne zaman? Karımı gebe bıraktım ne doğuracak? Bu gün ne kazandığımı biliyorum, yarın ne kazanacağım? Nerede doğduğumu biliyorum, fakat nerede öleceğim?” demiş. Bu âyet, bu sebeble nâzil olmuştur. Demek ki âyet, vakı' olmuş bir suâlin cevabıdır.⁶⁰⁰

Bir de Buhârî'de, Enes ibn Malik radiyallahü anh'den rivâyet olduğu üzere Hazret-i Peygamber sallallahü aleyhi vesellem, buyurmuştur ki: “Allah Teâlâ, rahime bir Melek müvekkel kılmıştır. “Ya Rabb, nufte, ya Rabb, alaka, ya Rab, mudga” der. Allah Teâlâ da halkını kaza etmek irâde buyurduğu vakit, erkek mi, dişi mi? Şakî mi, saîd mi? Rızkî ne, eceli ne? söyler, anası karnında bunlar yazılır. O vakit onu, o Melek ve Allah Teâlâ'nın mahlûkatından dilediği kimseler de bilir.” (Buhari: Hayz-17)⁶⁰¹

⁵⁹⁷ Elmalılı, a.g.e., VI. 287.

⁵⁹⁸ Elmalılı, a.g.e., VI. 290.

⁵⁹⁹ Elmalılı, a.g.e., VI. 294.

⁶⁰⁰ Elmalılı, a.g.e., VI. 294.

⁶⁰¹ Elmalılı, a.g.e., VI. 296.

58- SEBE SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 12 ve 13. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ غُدُوها شَهْرٌ وَرَوَاحُها شَهْرٌ وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ وَمِنَ الْجِنِّ مَن يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَمَن يَزِغْ مِنْهُمْ عَنَ أَمْرِنَا نُنزِقْهُ مِن عَذَابِ السَّعِيرِ

12- Süleyman'a da rüzgâr, sabah gidişi bir ay, akşam dönüşü bir ay. Erimiş bakır menbâını da O'na, seyl gibi akıttık. Hem Rabbi'nin izniyle elinin altında Cinnilerden de çalışan vardı.

Onlardan da her kim, emrimizden inhirâf ederse ona, saîr azâbını tattırırız.⁶⁰²

Âlûsî de, şu rivâyetleri kaydediyor: İbn Münzir, İkrime'den şöyle tâhric etmiştir: "Allah Teâlâ, bakırı üç gün su gibi akıttı" dedi. "Nereye" denildi. "Bilmem" dedi.

Bahir de de İbn Abbas, Süddî ve Mücahid'den şöyle nakledilmiştir. Demişler ki: "Üç gün, üç gece akıtıldı ve Yemen'de idi."

Mücahid'den bir rivâyette de bakır, San'a'dan aktı. Ayda üç gün aktığı da söylenmiştir.⁶⁰³

يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ اعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ

13- Onlar, O'na, mihrâblar, timsâller ve havuzlar gibi çanaklar ve sâbit kazanlardan her ne isterse yaparlardı. Çalışan ey Davud hanedan, şükür için çalışan, mamefih kullarım içinde şekûr olan azdır.⁶⁰⁴

İbn Abbas'dan bir rivâyette: "Bütün ahvâlinde şükredendir."

Rivâyet olunur ki, Hazret-i Ömer bir adamın: "Allah'ım, beni o azdan kıl" diye duâ ettiğini duymuş, "Bu nasıl duâ?" diye sormuş. O zat: "İşidiyorum ki," demiş Allah Teâlâ: وَ قَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ "Bununla birlikte kullarım içinde çok şükreden azdır."

⁶⁰² Elmalılı, a.g.e., VI. 365.

⁶⁰³ Elmalılı, a.g.e., VI. 368.

⁶⁰⁴ Elmalılı, a.g.e., VI. 365.

Buyuruyor. Ben de, beni o azlardan kılmasını istiyorum.” Bunun üzerine Hazret-i Ömer: “Herkes Ömer’den a'lem” demiş.⁶⁰⁵

59- ZÜMER SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 42, 53 ve 69. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ
الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي
ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

*42- Allah alır o canları öldükleri zaman, ölmeyenleri de uyuduklarında. Sonra üzerlerine ölüm hükmü verdiklerini alıkor da diğerlerini salıverir bir müsemma ecele kadar, şübhesiz ki bunda düşünecek bir kavim için âyetler var.*⁶⁰⁶

İbn Abbas Hazretleri, demiştir ki: “Âdemoğlunda bir nefis, bir rûh vardır. Aralarındaki fark, güneş ile şuaı gibidir. Nefis, kendisiyle akıl ve temyiz yapılan, rûh da, teneffüs ve hareket yapılıdır. Ölümde, ikisi de müteveffâ uykuda yalnız nefis müteveffâdır.⁶⁰⁷

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ
اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

*53- De ki: “Ey nefisleri aleyhine isrâf etmiş kullarım, Allah’ın rahmetinden ümidi kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları mağrifet buyurur. Şübhesiz ki, O, öyle gafûr, öyle rahîm O.*⁶⁰⁸

Bunun sebab-i nüzûlünde bir kaç rivâyet vardır. Ata ibn Yesar’dan olan rivayete göre, Hazret-i Hamza’nın katili Vahşî hakkında Medine’de nâzil olmuştur. İbn Ömer’den rivayet olduğuna göre de demiştir ki: “Ayyaş ibn Ebî Rebîa ve Velîd ibn Velîd ve daha birkaç nefer müslüman olmuşlardı. Sonra ta'zib edilmiş fitneye düşmüşlerdi. Biz, bunlar hakkında Allah, artık bunlardan ebeden hiçbir şey kabul etmez. Müsliman oldular, sonra da bir azâb ile ta'zib olunduklarından dolayı dinlerini terk ettiler diyor idik. Bu âyetler nâzil oldu. Ömer İbn'l-Hattab kâtib idi. Bunları kendi eliyle yazdı. Ayyaş ibn Ebî Rebîa’ya ve Velîd ibn Velîd’e ve diğer birkaç kimseye gönderdi. Onlar da, müsliman olup hicret ettiler.”

İbn Abbas’dan rivayet olduğuna göre de, Mekkeliler şöyle demişler: “Muhammed, zu'mediyor ki, putlara tapan, Allah ile beraber diğer bir ilâha dua eden ve Allah’ın muhterem

⁶⁰⁵ Elmalılı, a.g.e., VI. 369.

⁶⁰⁶ Elmalılı, a.g.e., VI. 502.

⁶⁰⁷ Elmalılı, a.g.e., VI. 504.

⁶⁰⁸ Elmalılı, a.g.e., VI. 508.

kıldığı nefsi katleyeyen kimseler mağrifet olunmaz. O halde biz, nasıl hicret eder ve müslüman oluruz, ilâhlara tapmış, adam öldürmüşüz, ehl-i şirkiz.”⁶⁰⁹

وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ
وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

69- *Ve arz Rabbin 'in nûriyle parlamıştır, kitab konmuş, Peygamberler ve şâhidler getirilmiş ve beyinlerinde hak ile hüküm verilmektedir hem hiç zulmolunmazlar.*⁶¹⁰

Ebu Hayya'nın naklettiği üzere İbn Abbas, demiştir ki: “Burada nur, Şems-ü Kamer'in nuru değil, diğer bir nûrdur ki, Allah Teâlâ halkedecek de, onunla arzı tenvîr eyleyecektir.”⁶¹¹

60- MÜ'MİN SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 45. ayetini açıklarken şu rivayeti kullanmıştır:

فَوَقَّيْهُ اللَّهُ سَيِّئَاتِ مَا مَكَرُوا وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ

45- *Onun için Allah, O'nu, onların kurdukları mekrin fenâliklarından korudu da Âl-i*

*Fir'avn'ı o kötü azâb kuşattı.*⁶¹²

İbn Abbas'dan rivâyete göre Fir'avn'ın, O'nu ta'kib için gönderdiği asker telef olmuştu. Sonra da kendisi ve cünudu ma'lûm olduğu üzere gark edilmişti.⁶¹³

61- FUSSİLET SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 5, 13, 23, 24, 26 ve 30. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا
وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنَكَ حِجَابٌ فَاَعْمَلْ إِنَّا عَامِلُونَ

5- *Ve şöyle demektedirler: “Kalblerimiz, senin bizi çağırdığın şeyden örtüler içinde, kulaklarımızda da bir ağırlık var ve seninle bizim aramızdan bir gerki*

*çekilmiştir. Haydi yap yapacağını, çünkü biz yapıyoruz.”*⁶¹⁴

⁶⁰⁹ Elmalılı, a.g.e., VI. 508-509.

⁶¹⁰ Elmalılı, a.g.e., VI. 510.

⁶¹¹ Elmalılı, a.g.e., VI. 512.

⁶¹² Elmalılı, a.g.e., VI. 532.

⁶¹³ Elmalılı, a.g.e., VI. 534.

⁶¹⁴ Elmalılı, a.g.e., VI. 549.

Bunu söyleyenler Ebu Cehl ile maiyyetinde Kureyş'ten bir cemâat idi. Hazret-i Ömer'den mervîdir ki:

Kureyş, Resûlullah'a doğru bakmışlardı. Resûlullah, onlara: “sizi, İslâm'a gelip de Arab'a Efendilik etmekten men eden nedir?” buyurdu. Dediler ki: “Ya Muhammed, biz senin söylediğini anlamıyoruz, işitmiyoruz, kalblerimizde gılîf var, Ebu Cehil de, tuttu kendisiyle Resûlullah'ın arasına bir perde çekip: “Ya Muhammed, dedi, Ve şöyle demektedir: “Kalblerimiz, senin bizi çağırдын şeyden, örtüler içinde kulaklarımızda da bir ağırlık var, ve seninle bizim aramızda bir gerki çekilmiştir, haydı yap yapacağını, çünkü biz yapıyoruz” dedi. Fakat ertesi gün onlardan yetmiş kişi Resûlullah'a gelip: “Ya Muhammed, bize İslâm'ı arz et” dediler. Arz edince, İslâm'a girdiler. Resûlullah tebessüm edip: “ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ” dün benim da'vetime karşı kalblerinizde gılîf, kabuk olduğunu, kulaklarınızda ağırlık bulunduğunu söylüyordunuz, bu gün müslüman oldunuz.” Buyurdu. “Ya Resûlullah, biz dün yalan söylemişiz. Öyle olsa idi ebeden hidâyet bulamazdık” dediler.⁶¹⁵

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ

13- Bunun üzerine yine başlarını çevirirlerse o vakit de ki: “Size, Ad ve Semûd sâikası gibi bir sâika haber veriyorum.”⁶¹⁶

“Delâilü'n-Nübüvve”de Beyhakî ve İbn Asakir, Cabir İbn Abdullah'dan rivayet ederler. Demiştir ki: “Ebû Cehl ile Kureyş'in ileri gelenlerinden bir cemâat, şöyle dediler: “Muhammed'in işi, bizi şübheye düşürdü. Sihir ve kehânet ve şiire âlim bir adam arasanız O'nunla konuşsa da bize O'nun işini bir anlatsa” dediler. Bunun üzerine Utbe İbn Rebîa: “Ben, vallahi şiiri, kehâneti, sihri dinlemişim, ona dâir bir ilm edinmişimdir. Eğer öyle ise Muhammed, bana gizli kalmaz.” dedi ve vardı da: “Ya Muhammed, sen mi daha hayırlısın, Haşim mi, sen mi hayırlısın, Abdülmuttalib mi?” dedi. Resûlullah, cevap vermedi.” “Ya sen, bizim ilâhlarımıza kadh ediyor ve atalarımızı tatlîl eyliyorsun.

Eğer reislik senin olsun istiyorsan, bayraklarımızı sana dikelim ve eğer mal istiyorsan sana mallarımızdan seni ve arkandakileri müstağni edecek mal toplıyalım ve eğer kadın ihtiyâcın varsa Kureyş kızlarından beğeneceğin on tanesini sana tezvîç edelim?” dedi. Resûlullah susuyor, söylemiyordu. Vaktâ ki, Utbe sözünü bitirdi, Aleyhıssalâtü vesselâm, كِتَابُ فَصَّلَتْ ءَايَاتُهُ قُرْءَانًا deyip بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ “O Rahmân'ı Rahîm'den indirilme.

⁶¹⁵ Elmalılı, a.g.e., VI. 550.

⁶¹⁶ Elmalılı, a.g.e., VI. 552.

Öz Arapça bir Kur'ân olmak üzere âyetleri ayırd edilmiş bir kitab, bilecek bir kavim için” diye okudu. فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ “Bunun üzerine yine başlarını çevirirlerse o vakit de ki: “Size Add ve Semûd sâikası gibi bir sâika haber veriyorum” gelince Utbe, hemen Aleyhissalâtü vesselâm'ın Fem-i Saadetine tuttu, rahime yemin vererek vaz geçmesini ricâ etti ve kalkıp evine gitti. Kureyş'e çıkmadı. Birkaç günler görünmeyince Ebû Cehil: “Ey ma'şeri Kureyş, dedi: Utbe neye görünmüyor. Zannederim Muhammed'e saptı, galiba O'nun yemeği hoşuna gitti. Bu mutlak ihtiyacından olmalı, kalkın gidelim, bakalım” dedi. Vardılar, Ebû Cehil: “Ya Utbe dedi, sen Muhammed'e saptın, o galiba hoşuna gitti. Bir ihtiyacın varsa seni Muhammed'e muhtâc etmiyecek mal toplıyabiliriz.” Bunun üzerine Utbe, kızdı ve bundan sonra Muhammed'e ebeden bir şey söylemeyeceğine billâhi diye yemin etti ve dedi ki: “Bilirsiniz, ben Kureyş'in malca en zenginiyim ve lâkin ben, O'na vardım” diye kıssayı anlattı. “Bana, dedi bir şey ile cevap verdi ki, vallahi o sihir değil, şiir de değil, kehânet de değildir. Okudu: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ حَم تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنٌ عَرَبِيًّا فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَ ثَمُودَ gelince ben, ağzını tuttum ve rahîme yemin verdim. Bunun üzerine kesdi. Vallahi bilirsiniz ki, Muhammed bir şey söylediği zaman yalan çıkmaz, onun için başınıza bir azab inmesinden korktum. (Buhari Tevhid: 15/35)⁶¹⁷

وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْدَاكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ

23- İşte Rabbiniz'a beslediğiniz o zannınız sizi helâke sürüklerdi de hüsrâna düşenlerden oldunuz.⁶¹⁸

Ben kulumun zannetiği olurum. (Buhari: 15 Müslim Tevbe: 1) Hadîs-i kudsîsi'nin mânâsını yanlış telakkı etmemelidir. Hasen-i Basrî Hazretleri, bu âyeti okumuş da demiştir ki: “Nâsın ameli, Rabblarına olan zanlarına göredir. Mü'min, Allah'a güzel zanda bulunur, güzel amel yapar. Kâfir ve münâfık da, kötü zanda bulunur kötü amel yaparlar.⁶¹⁹

فَإِنْ يَصِيرُوا فَاَلنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ وَإِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ

⁶¹⁷ Elmalılı, a.g.e., VI. 556.

⁶¹⁸ Elmalılı, a.g.e., VI. 558.

⁶¹⁹ Elmalılı, a.g.e., VI. 559.

24- Artık sabredebilirlerse ateş kendilerine bir ikâmetgâhtır, yok eğer hoşnudluğa dönmek isterlerse hoşnud edileceklerden değildirler.⁶²⁰

Bir hadîs-i Nebevî'de: Öldükten sonra geri çevrilecek yoktur. (Âlûsi: 12/118) buyurulmuştur.⁶²¹

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ
لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ

26- Bir de dediki, o küfredenler: “Şu kur’ân’ı dinlemeyin ve ona yaygara yapın, belki bastırırsınız.”⁶²²

Rivâyet olunduğuna göre Resulullah, Mekke’de iken yüksek sesle Kur’ân okuduğu zaman müşrikler, etraftan dinliyen insanları koğar dağıtırlar. “Dinlemeyin şu Kur’ân’ı ve lâğiv, yâni asılsız, yaygara, gürültü yapın” derler ve ıslık çalar, gürültü ederlerdi.⁶²³

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ
أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشُرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ

30- Haberiniz olsun ki, “Rabbımız Allah” deyip de sonra doğru gidenler yok mu, onların üzerlerine şöyle Melekler iner: “Korkmayın, mahzûn olmayın, va’dolunup durduğunuz cennet ile neş’eyâb olun.”⁶²⁴

Hazret-i Ebu Bekir’den bir rivâyette: “Kavilde müstekim oldukları gibi fiilde de müstekim oldular.” Diğer bir rivâyette de yine Ebu Bekri’s-sıddık radiyallahü anh bunu tilâvet edip: “Ne dersiniz?” dedi. “Günah işlemediler” dediler. “Pek zoruna hamlettiniz. “İbâdeti evsane dönmediler” dedi. Hazret-i Ömer radiyallahü anh de, bir hutbesinde bu âyeti tefsir edip demiştir ki: “Allah’a itâatte istikâmet yaptılar, tilkiler gibi hîlekarlığa sapmadılar.” Hazret-i Osman radiyallahü anhten: “Amelde ihlâs yaptılar. Hazret-i Ali kerremallahü vechehu’den: “Ferâizi edâ ettiler.” Süfyan-i Sevrî Hazretleri’nden: “Dediklerine muvâfık amel ettiler.” Rebî’ ibn Enes’ten: “Allah’ın mâsivâsından i’râz eylediler.” Süfyan ibn Abdillâhi’s-Sekafâ radiyallahü anh Hazretleri de demiştir ki: “Ya Resulâllah, bana tutunacağım bir emir haber ver” dedim. Resulullah, buyurdu ki: رَبِّمُ اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقِيمُ Rabbim Allah de, sonra da müstekim ol.” Bunun üzerine: “Benim hakkımda en korkacağın nedir?” dedim. Resûl-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem, buyurdu ki: “Kendi dilini tutup: “İşte bu” buyurdu. (Tirmizi, Zühd: 61)

⁶²⁰ Elmalılı, a.g.e., VI. 558.

⁶²¹ Elmalılı, a.g.e., VI. 559.

⁶²² Elmalılı, a.g.e., VI. 560.

⁶²³ Elmalılı, a.g.e., VI. 561.

⁶²⁴ Elmalılı, a.g.e., VI. 560.

Mücahid ve Süddî demişler: “İnde’l-mevt” Mukatil demiş: “İnde’l-ba's” Bâzıları da: “Hem mevt, hem kabir, hem ba's sırası” demişler. Mamafih âyet, mutlaktır.⁶²⁵

62- ŞÛRÂ SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 20, 23, 36 ve 51. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ
الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ

20- Her kim âhiret ekimi isterse, ona ekinini artırırız. Her kim de, dünya ekimi isterse ona da, ondan veririz amma âhirette ona hiç nasîb yoktur.⁶²⁶

Buharî-i Şerif’in başında dahi rivâyet olunan niyyet hadîsi, bu âyetin bir tefsiri gibidir. Şöyle ki: “Ameller, sırf niyyetlerledir. Ve her kişiye niyyet ettiği vardır. Meselâ, her kimin hicreti, Allah’a ve Resulü’ne ise onun hicreti, Allah’a ve Resulü’nedir. Her kimin de hicreti, ereceği bir dünyaya yâhud nikâh edeceği bir kadına ise onun hicreti de, hicrete kalkıştığıdır.” (Riyaz’üs-Sâlihîn: 35 Buhari: iman 41)⁶²⁷

ذَٰلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهَ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَنْ يَقْتَرِفْ
حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ

23- İşte bu müjdedir ki, Allah iman edip iyi işler yapan kullarına tebşîr buyuruyor. De ki: “Buna karşı sizden, yakınlıkta sevgiden başka bir ecir istemem.” Ve her kim çalışır bir güzellik kazanırsa ona, onda daha ziyâde bir güzellik veririz. Çünkü Allah, gafûrdur, şekûrdur.⁶²⁸

⁶²⁵ Elmalılı, a.g.e., VI. 561.

⁶²⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 14.

⁶²⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 16.

⁶²⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 14.

Buharî, Müslim, Tirmizî ve daha gayrileri rivâyet etmişlerdir ki: İbn Abbas Hazretlerinden işbu الْقُرْبَىٰ فِي الْمَوَدَّةِ إِلَّا suâl olunmuş, Said ibn Cübeyr, Âl-i Muhammed karâbeti deyivermiş. Bunun üzerine İbn Abbas demiştir ki: “Acele ettin, Kureyş’ten bir bâtin yoktur ki, Peygamber aleyhisselâtu vesselâm’a bir karâbeti bulunmasın. Hiç olmazsa sizinle aramdaki karâbete riâyet edin.”⁶²⁹

فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ
وَأَبْقَى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

*36- Hâsılı size verilmiş bulunan şeyler, hep dünya hayatın geçici metâdır, Allah yanındaki ise, daha hayırlı ve daha bakalıdır. Fakat o kimseler için ki, iman etmişlerdir ve Rabblarına i'timad ederler.*⁶³⁰

Hazret-i Ali'den rivâyet olunur ki: Hazret-i Ebu Bekir, malının hepsini tasadduk etmiş, birtakım kimseler O'nu levh eylemişlerdi. Bu âyet, o sebeble nâzil oldu.⁶³¹

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَائِ حِجَابٍ أَوْ
يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بآذنيه مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَىٰ حَكِيمٍ

*51- Bununla beraber hiç bir beşer için kabil değildir ki, Allah, ona başka sûretle kelâm söylesin, ancak vahy ile veya bir hicâb arkasından ve yâhud bir Resûl gönderip de izniyle ona dilediğini vahyettirmesi müstesna. Çünkü O, çok yüksek, çok hakîmdir.*⁶³²

Resulullah'ın: “Bâzen bana çan sesi gibi gelir.” (Buhari Bedü'l-Vahy: 2)⁶³³

Aleyhissalatü vesselâm buyurmuştur ki: “Vahiy kesildi, mübeşşirât kaldı, mü'minin rüyası.” (Buhari: Tabir-5)⁶³⁴

63- ZUHRÛF SURESİ:

⁶²⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 17.

⁶³⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 20.

⁶³¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 22.

⁶³² Elmalılı, a.g.e., VII. 27.

⁶³³ Elmalılı, a.g.e., VII. 27.

⁶³⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 29.

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 13, 45, 77 ve 79. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

لِتَسْتَوُوا عَلَى ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ
وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ

13- *Ki, sırtlarına kurulasınız, sonra üzerine kurulduğunuzda Rabbiniz'in ni'metini anıp diyesiniz: "Tenzih O Sübhâne ki, bunu, bize müsahhar kılmış, yoksa biz bunu yanaştıramazdık."*⁶³⁵

Rivayet olunur ki: Resûl-i Ekrem Sallallahü aleyhi vesellem, ayağını özengiye koyduğu zaman, بِسْمِ اللّٰهِ der, hayvanın üzerine doğrulduğunda: "Her hal ve durumda Allah'a hamd olsun. Bunlara bizim için boyun eğdiren Allah ne yücedir yoksa biz bunu yanaştıramazdık ve elbette baş Rabbinize dönüp, varacağız." (Ebu Davud: Cihad-72/74) der ve üç tekbîr alır, üç de tehlil.

Yine rivâyet olunmuştur ki: Resulullah Sallallahü aleyhi vesellem, sefere çıkacağı vakit râhilesine bindiğinde üç tekbîr alır هَذَا الَّذِي سَخَّرَ لَنَا der, sonra da şöyle duâ ederdi: "Allah'ım bu yolculuğumuzda iyiye, takvaya ve senin razı olacağın bir amele ulaşmayı istiyoruz. Allah'ım bu yolculuğumuzu kolaylaştır ve yolumuzu kısalt. Allah'ım ailemizin vekili sensin. Allah'ım yolculuğun zorluğundan ve yolculuktan dönerken malımıza, ailemize ve çocuklarımıza dâir kötü durumlar görmekten sana sığınırım" (Ebu Davud: Cihad-72) sonra da ehline avdet ettiği zaman: "Tevbe ve ibâdet ederek dönüyoruz." (Buhari: Umre-12)⁶³⁶

وَسَيَلُّ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ
الرَّحْمَنِ إِلَهًا يُعْبَدُونَ

45- *Senden evvel gönderdiklerimize sor Resullerimizden. Biz, Rahmân'dan başka ibâdet olunacak ilâhlar yapmış mıyız?*⁶³⁷

İbn Abbas'dan Atâ şöyle rivâyet etmiştir ki: Resulullah, Mescid-i Aksa'ya İsra olduğu vakit, Allah Teâlâ bütün mürselîni ba's buyurdu. Cebrail, ezan okudu, kamet getirdi.

⁶³⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 34.

⁶³⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 36-37.

⁶³⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 43.

“Ya Muhammed, geç öne bunlara namaz kıldır” dedi. Resulullah, namazdan fâriğ olduktan sonra, Cebrâil: “Ya Muhammed, dedi, “Senden evvel gönderdiklerimize sor Resullerimizden. Biz, Rahmân’dan başka ibâdet olunacak ilâhlar yapmış mıyız?” Aleyhisselâtü vesselâm da: “Sormam, çünkü şekk etmiyorum” buyurdu.⁶³⁸

وَنَادُوا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ

77- *Ve şöyle çığırılmaktadırlar: “Ya Mâlik, Rabbin işimizi bitiriversin.” O, demiştir ki: “Herhalde siz duracaksınız.”*⁶³⁹

İbn Abbas’dan mervidir ki, bu cevab da bin sene sonra verilir. Bâzılarından yüz, İbn Ömer Hazretleri’nden de, kırk diye rivâyet olunmuştur ki, üçe de, kesretten kinâye olsa gerektir.⁶⁴⁰

أَمْ أَبْرَمُوا أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ

79- *İşi sıkı mı büktüler, fakat işte sıkı büken Biziz.*⁶⁴¹

Mükatil’den nakledildiğine göre bu âyet, Mekke müşriklerinin Dârü’n-Nedve’de Resulullah’a bir sû-i kâd tertibi kararlaştırmaları sebebiyle nâzil olmuştur.⁶⁴²

64- DUHÂN SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 3, 10, 11, 29 ve 37. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ

3-*Elhak Biz, onu mübârek gecede indirdik. Çünkü Biz, nezîr gönderiyorduk.*⁶⁴³

İkrim’e ve daha bâzıları ise, “Şâbânın yarısı gecesi” demişlerdir.

Bundaki ibâdetin fazîleti. Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuş ki: “Her kim, bu gece yüz rek’at namaz kılsa Allah Teâlâ ona yüz Melek gönderir. Otuzu, ona

⁶³⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 43-44.

⁶³⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 51.

⁶⁴⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 52.

⁶⁴¹ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 51.

⁶⁴² Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 53.

⁶⁴³ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 56.

cenneti tebşîr eyler, otuzu, ona cehennem azâbından te'minat verir, otuzu da, ondan dünya âfâtını def'ederler, onu da, ondan Şeytanın tuzaklarını hîlelerini def'ederler.”

Nüzûl-ü rahmet. Aleyhissalâtü vesselâm, buyurmuştur ki: “Allah Teâlâ, bu gece ümmetime öyle rahmet eder ki, Benî Kelb ağnamının kılları sayısınca.”

Husûl-i mağrifet. Yine Aleyhissalâtü vesselâm, buyurmuştur ki: “Allah Teâlâ, bu gece bütün müslümanlara mağrifet buyurur, ancak kâhin yâhud sahir, yâhud müşâhin (çok buğuzkâr) yâhud içkiye düşkün olan, yâhud ebeveynini inciten, yâhud zinaya musırr olan müstesnâ.” (İbn Mace Mukaddime-191)⁶⁴⁴

Fahrüddin-i Razî de şöyle kaydetmiştir:” Rivayet olunur ki: Atıyye-i Harurî İbn Abbas Hazretlerinden *إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ* kavli ile *إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مَبَارَكَةٍ* kavlinden şöyle suâl etti: “Allah Teâlâ Kur'an'ı ayların hepsinde indirmiş iken bu nasıl sahih olur?” İbn Abbas Radıyallahü anh Hazretleri de dedi ki: “Ey ibi Esved, ben helâk olsamda bu nefsinde kalsa cevabını da bulamasan helâk olacaktın. Kur'ân cümleten Levhî mahfuz'dan Beyti Mamur'e nazil oldu ki, O dünya semadadır. Sonra onun arkasından envaı vekayie göre halen fehâlen nâzil oldu.”⁶⁴⁵

فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُحَانٍ مُّبِينٍ

يَغْشى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ

10-11- O halde gözet o semânın açık bir duman ile geleceği günü.

*Ki, nâsı saracaktır. Bu, bir elîm azâbdır.*⁶⁴⁶

DUHÂN-I MÜBÎN: Aşikâra duman. Bu duhan hakkında iki tefsîr rivâyet olunmaktadır. Birisi, İbn Mes'ud Hazretleri'nden mervî olduğuna göre, şiddetli açlık ve kaht seneleridir. Çünkü çok aç olan kimseye gerek gözlerinin za'findan ve gerek çok kuraklık ve kahtlık senelerde havanın fenalığından semâ dumanlı görünür. Bir de Arab, gâlib olan şerre “duhân” tesmîye eder. Netekim dumanlı hava ta'bîrini biz de kullanırız. Vak'a şudur: Kureyş, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem'e isyanda ileri gitmek isteyince aleyhlerinde şöyle duâ etti: “Allah'ım, Mudar kabilesine karşı, cezayı şiddetlendir ve Yusuf'un seneleri gibi, senelerini göster.” (Buhari: Ezan-128) yâni Yusuf'un seneleri gibi kıtlık seneleriyle tazyîk olunmalarını niyaz eyledi. Bunun üzerine onları bir kaht yakaladı, hattâ cife, kemik, ilhiz

⁶⁴⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 57.

⁶⁴⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 58.

⁶⁴⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 58.

yediler. Kişi, yer ile gök arasını duman görüyordu. Söyliyenin sesini işitir, dumandan kendisini görmezdi. Buyurulduğu gibi halkı sarmıştı “Bu elîm bir azâb” diyorlardı. Ebû Süfyan, bir kaç kişi ile Peygamber’e geldiler. Allah Teâlâ’ya ve rahîme and verdiler. Eğer dua eder de, bu hali üzerlerinden def’eylerse iman edeceklerine vadleştiler.

İkinci tefsirde ise, Hazret-i Alî’den şöyle menkûldür: “Kıyametten evvel semâdan gelecek bir duhandır. Kâfirlerin kulaklarına girecek, tâ ki, her birinin başı pürâyân olmuş başa dönecek, mü'mine de ondan zükâm gibi bir hal ârız olacak ve bütün arz, içinde ocak yakılmış fakat deliği yok bir eve dönecek.” Huzeyfetİbn'l-Yeman’dan rivâyet olduğuna göre Resulullah, buyurmuştur ki: “Âyetin evveli duhan ve İsâ İbn Meryem’in nüzûlü ve Aden’in ka'ından çıkacak bir ateştir ki, nâsı, Maşşere sevkedecektir.” Huzeyfe: “Ya Resulullah, o duhan nedir?” demiş. Resulullah: “O halde gözet o semanın açık bir duman ile geleceği günü ki nâsı saracaktır.” diye okuyup buyurmuştur ki: “Meşrik ile Mağrib arasını dolduracak kırk gün kırk gece duracak, mü'min zükâm gibi olacak, kâfire sarhoş gibi burnundan kulağından girip aşağısından çıkacak.” Fahrüddin-i Razî, İbn Abbas’dan meşhur kavil bu olduğunu söyler. Maamafih duhân-ı mübîn ta'bîri buna, kelâmın sıyâkı da evvelkine daha mülâyımdır. Zira Resulullah’ın hayatında olduğunu işrâb etmektedir.⁶⁴⁷

فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ

29- Binnetice ne gök ağladı üzerlerine, ne yer, ne de ihmâl olundular.⁶⁴⁸

Bunda bir kaç vecih vardır:

1) Vahidî’nin “Basit”te dediği vech ile Enes ibn Mâlik radiyallahü anh, rivâyet etmiştir ki, Resulullah sallallahü aleyhi vesellem şöyle buyurmuştur: “Hiçbir kul yoktur ki, semâda ona iki kapı olmasın. Bir kapıdan rızkı çıkar, bir kapıdan da ameli girer. O, öldüğü zaman onu gayb ederler ve ona ağlarlar.” Böyle buyurup, bu âyeti okudu. Buyurdu ki: “Çünkü bunlar, yeryüzünde salih bir amel yapmamışlardı ki, yer ağlasın, semaya da ne salih bir amelleri, ne de hoş bir sözleri çıkmamıştı ki, semâ ağlasın.” (Tirmizi, Tefsiru Sureti 44/2) Ekser müfessirînin kavli budur.

2) “Ehl-i sema” ve “ehl-i arz” takdirindedir. Yâni ne Melâike ağladı, ne mü'minler. Belki onların helâkiyle mesrur oldular.

⁶⁴⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 60-61.

⁶⁴⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 57.

3) Büyük bir adam vefat ettiği zaman “cihan ağladı, yer, gök ağladı” gibi ta'birlerle musîbetin büyüklüğünü anlatmak için mübalağa edilmek âdettir. Sahib-ı Keşşaf, Hazret-i Peygamber sallallahü aleyhi vesellem'den nakleder ki, şöyle buyurmuştur: “Her hangi bir mü'min, ağlayıcıları gâib bulunan bir gurbette ölürse herhalde ona arzû semâ ağlar.”⁶⁴⁹

أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمٌ تُبِعَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ
كَانُوا مُجْرِمِينَ

*37- Ya onlar mı hayırlı? Yoksa Tübba'ın kavmi ve onlardan evvelkiler mi? Hep onları helâk ettik. Çünkü mücrîm idiler.*⁶⁵⁰

Ebû Ubeyde, demiş ki: “Yemen mülûkünün her birine Tübba' denilirdi. Çünkü ehl-i dünya onlara tâbi' olurlardı. Cahiliyyede Tübba'ın mevkii, İslâm'da Halîfe'nin mevkii gibi idi. Bunlar, Arab mülûkünün en büyükleri idi. Hazret-i Âişe radiyallahü anha: “Tübba', bir racûl-i salih idi” demiş. Kâ'b da: “Allah Teâlâ, onun kavmini zemmetti, kendisini zemmetmedi” demiştir. Kelbî: “O, Ebû Kerb Es'ad'dır” demiş. Hazret-i Peygamber sallallahü aleyhi vesellem'den de, şu nakledilmiştir: “Tübba'a sebbetmeyin. Çünkü O, müslim olmuştu. Bilmem Tübba', nebî midir değil midir?.. Onlardan daha hayırlı mı demek daha kuvvetli ve şevketli mi demektir.”⁶⁵¹

65- CÂSİYE SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 17 ve 27. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَأْتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا
جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ
فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

⁶⁴⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 61-62.

⁶⁵⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 64.

⁶⁵¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 65.

17- Bu emirden onlara beyyineler de vermiştik. İmdi ihtilâf etmeleri, sırf kendilerine ilim geldikten sonra aralarında bagyü ihtirastan dolaydır, muhakkak ki, Rabbin onların ihtilâf edip durdukları şeyde Kıyamet günü beyinlerinde hukmünü verecektir.⁶⁵²

İbn Abbas Hazretleri demiştir ki, bu emirden murad, emr-i Nebi Sallâllahu aleyhi vesellem'dir. Yâni Hatemü'l-Enbiyâ'nın geleceğini ve Tihame'den Yesrib'e hicret edeceğini beyân etmişti.⁶⁵³

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَخْسِرُ
الْمُبْطِلُونَ

27- Ve Allah'ındır bütün göklerin ve yerin mülkü ve o gün ki, Saat gelecek, o gün o mubtiller hep hüsrâna düşecektir.⁶⁵⁴

“Fuhuş ve tefahuş açıklanincaya ve dirhemü dînara tapılincıya ilh... Şöyle şöyle oluncaya kadar Saat kıyam etmez.” (Ahmed Hanbel: 6/62) Hadîsinde Aleyhissalâtü vesselâm, buna işaret buyurmuştur. 2- Saat-i vustâ, bir karn ehalîsinin ölümüdür. Nitekim rivâyet olduğu üzere Alehissalâtü vesselâm, Abdullah İbn Üneys'i görmüş: “Bu gulâmın ömrü uzarsa, Saat kıyam edinciye kadar ölmez.” buyurmuş idi ki, “Müşarünileyh sahabenin en son vefat edenidir” deniliyor.⁶⁵⁵

66- AHKÂF SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 10, 15, 16, 20, 21, 25 ve 29. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ
بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ فَأَمَنْ وَاسْتَكْبَرْتُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ

10- De ki: “Şuna vicdanınızda bir re'y edindiniz mi? Eğer bu, Allah tarafından da siz ona küfrettinizse ve Benî İsrail'den bir şâhid onun misline şehâdet edip iman getirdi de siz, kibretmek istedinizse? Şübhe yok ki, Allah, zâlimleri doğru yola çıkarmaz.”⁶⁵⁶

İbn Cerîr ve daha sâirlerinin rivâyetlerine göre, Sa'd ibn Ebi Vakkas radiyallahü anh demiştir ki: “Resûl-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem: “Yeryüzünde yürüyen bir kimse

⁶⁵² Elmalılı, a.g.e., VII. 71.

⁶⁵³ Elmalılı, a.g.e., VII. 75.

⁶⁵⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 80.

⁶⁵⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 81.

⁶⁵⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 84.

hakkında o ehl-i cennettir” derken işitmedim, Abdullah ibn Selâm’dan başka ki, “Beni İsrail’den bir şâhid de onun misline şehadet edip iman getirir de” de O’nun hakkında nâzil oldu.” Sûre Mekkî, Abdullah ibn Selâm’ın imanı ise, Medine’de vaki’ olduğu cihetle bu sûrette bu âyet, gayb haberlerinden demek olur. Lâkin balâda işaret olunduğu üzere bâzıları Sûre, Mekkî olmakla beraber bu âyetin, Medenî olduğunu söylemişlerdir. Hasen’den rivâyet olunur ki, şöyle demiştir: “Bana şu vâsıl oldu: Abdullah ibn Selâm, İslâm’a girmek istediği zaman: “Ya Resulallah dedi, Yehûd bilir ki, ben, onların ulemâsındayım. Babam da, onların ulemâsından idi. Halbuki şimdi ben, şehâdet ediyorum ki, sen Allah’ın hakk Resulü’sün ve onlar seni Tevrat’ta yazılı bulurlar. Şimdi filâna, filâna ve daha Yahûdîlerden adlarını saydıklarına adam gönder ve beni evinde gizle de onlara, benden ve babamdan sor. Çünkü onlar, sana benim kendilerinin en âlimi olduğumu, babamın da en âlimlerinden bulunduğunu söyleyeceklerdir. Ben de, o vakit çıkarım, senin Resulullah olduğunu ve onların seni yanlarındaki Tevrat’ta yazılı olarak buluyor idiklerine ve hakikaten senin hidâyet ve hakk din ile gönderildiğine şehâdet ederim.” Resûl-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem de, öyle yaptı, onu evinde gizledi. Yahûdîleri çağırttı, yanına girdiler. Derken Resulullah sallallahü aleyhi vesellem, buyurdu ki: “Sizin içinizde Abdullah ibn Selâm nedir?” “Kendisi de dediler, bizim en âlimimiz, babası da:” “O halde O, müslüman olduysa ne dersiniz?” “Olmaz” dediler. Üç kerre tekrar ettiler. Bunun üzerine çağırdı, o da çıktı, sonra “Ben şehâdet ederim ki, sen Allah’ın Rasûlüsün. Onlar Tevrat’da seni yazılı olarak buluyorlar ve sen hidâyet ve hak din üzerine gönderildin.” dedi. Deyince Yahudîler: “Biz, senden bunu beklemezdik ya Abdullah ibn Selâm” dediler. Küfredecek çıktılar. Allah azze ve celle de bunu indirdi: “Deki: “Şuna vicdanınızda bir re’y edindiniz mi? Eğer bu Allah tarafından da siz ona küfrettinizse ve beni İsrail’den bir şâhid onun misline şehâdet edip iman getirdi de siz, kibretmek istedinisse, şübhe yok ki Allah zâlimleri doğru yola çıkarmaz.” Buna dâir daha diğer rivayetler de vardır. Bununla berâber Mesruk da, demiştir ki: “Bu, Abdullah ibn Selâm hakkında nâzil olmadı, Mekke’de nâzil oldu. Abdullah ibn Selâm ise, Medîne’de müsliman oldu. Bu ancak Resulallah’ın kavmine karşı bir ihtiracadır. Tevrat, Kur’ân gibi Musâ da Muhammed gibidir, sallallahü aleyhima vesellem. Onlar Tevrat’a ve Peygamberlerine iman ettiler de siz, küfr ettiniz demektir.” İbn Cerîr der ki: “Gerçi Mesruk’un dediği tenzîlin zâhirine daha uygundur.⁶⁵⁷

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ
 كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ

⁶⁵⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 85-86.

أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ
وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي
تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

15- Hem Biz, o insana vâlideyni hakkında ihsân tavsiye ettik. Anası onu, zahmetle taşıdı ve zahmetle vaz'etti. Hamliyle süd kesimi de otuz ay. Nihâyet kemâline erdiği ve kırk yaşına girdiği zaman: “Ya Rabb, dedi, beni öyle sevk et ki, bana ve anama, babama in'âm buyurduğun ni'metine şükreleyim ve râzı olacağın sâlih bir amel işliyeyim. Zürriyyetim hakkında da benim için islâh nasîb eyle. Çünkü ben, tevbe ile cidden Sana yüz tuttum ve ben gerçek müslümanlardırım.”⁶⁵⁸

Bir hadîs-i şerifte beyân olunan şu mazmun ile mütenâsibdir: Bir adam: “Ya Resulallah, “Ben kime çok iyilik edeyim?” demişti. Resulullah sallallahü aleyhi vesellem, buyurdu ki: “anana” “sonra kime?” dedi. Yine: “anana” buyurdu. “Sonra kim?” dedi. Yine: “anana” buyurdu. “Sonra kime dedi. “Babana” (Tirmizi: Birr- 1) Ebu Davûd: Edeb- 120) buyurdu.

Rivâyet olunur ki: Hazret-i Ömer radiyallahü anh'a, bir kadın mürâfeaya götürülmüştü ki, altı ayda doğurmuştu. Haddini emretti. Hazret-i Alî radiyallahü anh, bu âyeti ihtâr ederek: “Had lâzım gelmez, hamlin ekall-i müddeti altı aydır” diye i'tiraz etti. Hazret-i Ömer de tasdik eyledi.⁶⁵⁹

Hazret-i Âişe'nin rivâyet eylediği bir hadîsi şerif, hamlin ekseri müddeti, iki seneden ziyâde olamayacağını isbât etmiş olmakla hamil hakkında mezkûr ihtimâl, sâkıt olmak lâzım gelirse de, fisal hakkında iki sene حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرِّضَاعَةَ (“Valideler evladlarını emziğin tamamlamasını isteyenler için iki bütün yıl emzirirler.” Bakara-2/233) kaydiyle mukayyed bulunduğu için nikâhın hürmetini ifâde eden müddeti, rıdâ' nokta-i nazarından ekserin otuz ay olması şübhesi bâkîdir. Bu ihtimali ref'edecek bir delîl yoktur.

İbn Abbas radiyallahü anhüma Hazretleri demiştir ki: “Allah Teâlâ, Ebu Bekr radiyallahü anh'ın duâsını kabul buyurdu da mü'minlerden dokuz kişiyi azad eyledi ki, Bilâl-ı Habeşî ve Âmir ibn Führeyre bunlardandır ve her ne hayır murad etti ise Allah Teâlâ, O'na yardım etti. Zürriyyeti hakkında da duâsını kabul buyurdu. Evlâdlarının hepsi iman ettiler. O'na hem anasının, babasının, hem de evlâdlarının cemi'sinin İslâm'ı müyesser oldu. Babası Ebu Kuhâfe (Osman ibn Amr) ve anası Ümmül'Hayr bint Sahr ibn Ömer, oğlu Abdurrahman

⁶⁵⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 88.

⁶⁵⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 90-91.

ibn Ebu Bekir ve O'nun oğlu Ebu Atik hepsi Peygamber'e yetiştiler. Ve Hazret-i Ebu Bekr'in mazhariyeti derecesi Sahabeden hiçbirine müyesser olmadı.”⁶⁶⁰

أُولَئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ وَعَدَ الصَّادِقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ

16- İşte bunlar, Ashab-ı cennet içinde o mümtazlardır ki, kendilerinden yaptıkları amellerin en güzelini kabulleneceğiz ve günahlarından geçeceğiz. Bu, şaşmaz doğru va'd iledir ki, va'd olunmakta bulunuyorlar.⁶⁶¹

Mücâhid'den Taberî, Hazret-i Ebû Bekir'in Ömer'e olan vasiyyetini nakleder. Şöyle ki: “Hazret-i Ebu Bekir, Hazret-i Ömer'i (radiyallahü anhüma) çağırdı da, O'na dedi ki: “Ben, sana bir vasiyyet edeceğim, onu iyi hıfzedesin. Allah'ın gecede bir hakkı vardır, onu gündüzün kabul etmez ve gündüzün bir hakkı vardır, onu da gece kabul etmez. Bizim hiçbirimiz için farzı eda etmedikçe nâfile yoktur. Kıyamet günü mizanları ağır gelenlerin mîzanlarının ağır gelmesi, hep dünyada hakka ittiba'ları ve onun onlara ağır gelmesi sebebiyledir. Haktan başka bir şey konmayan bir mîzanın ağır gelmesi ise, hakkıdır. Kıyamet günü mizanları hafif gelenlerin mîzanlarının hafif gelmesi de dünyada batıla tâbi olmalarından ve onun onlara hafif gelmesindedir. Batılden başka bir şey konmayan bir mîzanın hafif gelmesi de, hakkıdır. Görmez misin Allah Teâlâ Ehl-i cenneti en güzel amelleriyle zikretmiştir. Onun için bir kail der ki: “Benim amelim, bunların ameline neredede erişecek?” Onun sebebi: Çünkü Allah Teâlâ, onların kötü amellerinden geçmiştir de, onları izhâr etmez ve görmez misin Allah Teâlâ Ehl-i narı en kötü amelleriyle anmıştır da bir kail der ki: “Ben, amelce onlardan iyiyimdir.” Onun sebebi: Çünkü Allah Teâlâ, onların en güzel amellerini kendilerine reddetmiştir. Görmez misin Allah Teâlâ, şiddet âyetini rızâ âyetinin yanında ve rızâ âyetini şiddet âyetinin yanında indirmiştir ki, mü'min hem ümidli, hem saygılı olsun da kendi eliyle tehlukeye atılmasın ve Allah'a karşı hakk olmayan bir kuruntuya kapılmasın?”⁶⁶²

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ

20- Ve küfredenler ateşe arz olunacağı gün şöyle denir: “Siz, bütün tayyibâtınızı (lezaizinizi) dünya hayatınızda giderdiniz ve onlarla zevkyâb oldunuz, alacağınızı aldınız, artık bu gün

⁶⁶⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 92-93.

⁶⁶¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 88.

⁶⁶² Elmalılı, a.g.e., VII. 93-94.

*hakâret azâbiyle cezâlanacaksınız. Çünkü Yer yüzünde haksızlıkla kibir taslıyordunuz ve çünkü dînden çıkıp fâsıklık ediyordunuz.*⁶⁶³

Hazret-i Ömer radiyallahü anh'den mervîdir: "İstesem ben, sizin en hoş yemekliniz, en güzel yiyimliniz olurdu ve lâkin gördüm ki, Allah Teâlâ, bir kavme tayyibatlarının fena haberini vermiş, أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا "Siz bütün tayyibâtınızı dünya hayatında gidersiniz." buyurmuştur. Ben, tayyibâtım bâkî kılmak isterim." demiştir. Yine rivâyet olunur ki, Şam'a geldiği vakit O'na, mukaddema misli görülmedik bir yemek yapılmış idi. Buyurdu ki: "Bu bizim, fakat vefat etmiş olan fukara-i müslimîn için ne var? Onlar, arpa ekmeğinden doymuyorlardı." Halid İbn Velid: "Onlara cennet var" dedi. Deyince Ömer'in gözleri doluktu da: "Vallahi bizim hazzımız bu hutamda olup da, onlar gittiler ise!..." Dedi ki: "Allahü a'lem, cennette aramız ne kadar uzak olur. demektir." Resul-i Ekrem sallâllahü aleyhi vesellem, bir gün Ehli suffenin yanlarına girdi, elbiselerine yamalık bulamadıklarından deri ile yamıyorlardı. Buyurdu ki: "Siz, bugün mü daha hayırlısınız? Yoksa her biriniz sabah bir hulle akşam, bir hulle giyeceğiniz ve sofranızda sahnın biri gelib, biri gideceği ve evi Kâ'be örtülür gibi örtüleceği gün mü?" Biz, bu gün daha hayırlıyız" dediler. "Evet, buyurdu, bu gün daha hayırlısınız."⁶⁶⁴

وَإِذْ كُنَّا أَهْلًا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَّتِ النَّوْذُ مِنْ
بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ
يَوْمٍ عَظِيمٍ

*21- Bir de Âd'ın kardeşini an. Ahkaf'ta kavmini inzâr ettiği vakti ki, önünden ve ardından nice nezîrler de geçmiştir. "Allah'dan başka ma'bud tanımayın" diye. "Çünkü ben, size büyük bir günün azâbından korkuyorum."*⁶⁶⁵

AHKAF, İbn Zeyd ve Katâdeden: Yemen bilâdından Şıhr denilen Arzda denize doğru kumluklarda sakin olurlardı, diye İbn Abbastan: Uman ile Mehre arasında, diye rivâyet edilmiş.⁶⁶⁶

ثُمَّ رُكِّلَ شَيْءٌ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَاصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَاكِينُهُمْ كَذَلِكَ
نَجَزَى الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ

*25- Rabbin'in emriyle her şeyi tedmîr eder. Derken öyle oluverdiler ki, meskenlerinden başka bir şey görünmez oldu. İşte öyle mücrîm bir kavme Biz, böyle cezâ veririz.*⁶⁶⁷

⁶⁶³ Elmalılı, a.g.e., VII. 89.

⁶⁶⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 95-96.

⁶⁶⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 97.

⁶⁶⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 98.

⁶⁶⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 97.

İbn Ebi'd-dünya, "Kitab-ı Sehab"da ve Ebu'ş-Şeyh, "Azamet"te İbn Abbas'dan şöyle tahric etmişler ki, onun azâb olduğunu ilk tanınmaları şöyle olmuştur: "Çıkmış olan yüklerinin ve mevâşîlerinin birer kuş tüyü gibi gök ile yer arasında uçuşmağa başladığını görmüşler. Derhal evlerine girmişler ve kapılarını kapamışlar. Derken rüzgâr gelmiş, kapılarını açmış, yedi gece, sekiz gün üzerlerine kum seyli akıtmış, sonra da Allah Teâlâ, rüzgâra emretmiş üzerlerinden kumu açmış ve hepsini denize dökmüş. İşte فَاصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَاكِينُهُمْ "Meskenlerinden başka bir şey görülmez oldu." budur.

İbn Abbas'dan da şöyle mervidir ki: "Maiyyeti ile beraber bir hazîyreye çekilmişti. Onlara, rüzgârdan ancak derileri yumuşatacak ve nefislere neş'e verecek kadar dokunuyor ve fakat Âd'e uğrayınca yer ile gök arasında göç ittiriyor ve taşlarla beyinlerini parçalıyordu."⁶⁶⁸

وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ
قَالُوا أَنصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ

29- Bir de, şu vakti anlat ki: Cinlerden birtakımını Kur'ân dinlemek üzere sana sevketmiştik.

Bu suretle vaktâ ki, ona hâzır oldular: "Susun, dinleyin" dediler. Sonra bitirildiği vakit da döndüler, inzâr etmek üzere kavimlerine gittiler.⁶⁶⁹

İbn Abbas'dan İkrim'e demiştir ki: "Nusaybîn ahalisinden yedi nefer idiler. Resulullah, onları kavimlerine Resul yaptı.

Alûsî de, şunları kaydetmiştir: "İbn Ebi Hatim'in Mücahid'den tahricine göre, yedi idiler. Üçü Harran'dan, dördü Nusaybîn'den. İsimleri de: Hasâ, Mesâ, Şasır, Masır, El-Erdevanyan, Serme. El-Ahkam yâhud El-Ahkab idi."⁶⁷⁰

67- ZÂRİYAT SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 19 ve 28. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ

19- Ve mallarında, sâil ve mahrûm için bir hakk vardı.⁶⁷¹

Resûl-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem'den mervîdir: "Miskîn, bir yemek, iki yemek ve bir lokma, iki lokma ve bir hurma, iki hurma kendisini savacak olan değil" buyurmuş. "O halde miskîn kimdir?" demişler. "O dur ki, bulamaz ve bilinip kendisine sadaka da verilemez"

⁶⁶⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 99.

⁶⁶⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 101.

⁶⁷⁰ Elmalılı, A.g.e., VII. 103.

⁶⁷¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 226.

(Buhari-Zekat:53) buyurmuş. İbn Abbas'dan bir rivayette: “Kazanamayan bedbaht” denilmiş.⁶⁷²

فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ

28- O vakit onlardan, içine bir korku düştü. “Korkma” dediler ve kendisine alîm bir oğlan tebşîr ettiler.⁶⁷³

İbn Abbas'dan mervî olduğuna göre, Melâike olduklarını sezdi, azâb için gelmiş olmaları ihtimâli hatırına gelerek korktu.⁶⁷⁴

68- GÂŞİYE SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 7. ayetini açıklarken şu rivayeti kullanmıştır:

لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ

7- Ne besler, ne açlıktan kurtarır.⁶⁷⁵

İbn Zeyd'den de şöyle rivayet edilmiştir. “Dünyada darî', Arab'ın darî' dediği yapraksız kuru dikendir. Âhirette darî' de, ateşten bir dikendir.” İbn Abbas'dan rivayette: “Ateşten bir ağaçtır.”⁶⁷⁶

69- KEHF SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 60, 61, 65, 71, 77 ve 83. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا

60- Bir vakit de Musâ, fetâsına demişti ki: “Durmuyacağım, tâ iki denizin cemolduğu yere kadar varacağım, yâhud senelerce gideceğim.”⁶⁷⁷

Buharî, Müslim, Tirmizî, Neseî ve sairede rivayet olduğu üzere Said ibn Cübeyr, şöyle demiştir: “İbn Abbas radiyallahü anhümaya dedim ki: “Nevfi Bükâlî, sahib-i Hızır olan

⁶⁷² Elmalılı, a.g.e., VII. 230.

⁶⁷³ Elmalılı, a.g.e., VII. 232.

⁶⁷⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 234.

⁶⁷⁵ Elmalılı, a.g.e., IX. 29.

⁶⁷⁶ Elmalılı, a.g.e., IX. 33.

⁶⁷⁷ Elmalılı, a.g.e., V. 395.

Musâ, sahib-i Beni İsrâil olan Musâ değil zu'münde bulunuyor.” Bunun üzerine İbn Abbas: “Yalan söylemiş adüvullah” deyip uzun bir hadîs ile bunun, ma'ruf Hazret-i Musâ olduğunu Resulullah'dan naklen anlatmıştır. (Müslim: Fedail-170/2380, 171)

Bir hadîs-i şerifte de: “Hizmetçilerinize, kölem, cariyem demeyiniz, fetâm deyiniz” (Müslim: El-Faz-3/13-2249) buyurulmuştur.⁶⁷⁸

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي
الْبَحْرِ سَرَبًا

61- Bunun üzerine ikisi, bir vakit ki iki deniz arasının cemolduğu yere vardılar, balıklarını unuttular. O vakit o, denizde bir deliğe yolunu tutmuştu.⁶⁷⁹

Mücahid ve Katade'den Bahr-i Faris ile Bahr-ı Rum'un mültekası diye rivayet olunmuştur.⁶⁸⁰

فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ
لَدُنَّا عِلْمًا

65- Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, Biz, O'na nezdimizden bir rahmet vermiş ve ledünnimizden bir ilim öğretmiştik.⁶⁸¹

Sahih-i Buharî'de mervidir ki, Hızır: “Ya Musâ demiş, ben Allah'ın ilminden bana ta'lim ettiği bir ilm üzereyim ki, sen, onu bilmezsin. Sen de, Allah'ın ilminden sana ta'lim ettiği bir ilim üzeresin ki, ben, onu bilmem.” (Buhari: Tefsiru Sureti- 18/2)

فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْتَهَا
لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا

71- Bunun üzerine ikisi, bir gittiler. Nihayet gemiye bindiklerinde, tuttu gemiyi yaraladı. “Á, dedi, ehalisini gark etmek için mi yaralandın onu? Alimallah müdhiş bir şey yaptın.”⁶⁸²

Buharî, Müslim ve gayrılarının İbn Abbas'dan rivayetinde ise, Hızır'ı tanıdılar navılsız bindirdiler. (Müslim: Fedail-170/2380)⁶⁸³

فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا آتَىٰ أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَنْ
يُضَيِّقُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقُضَ فَاقَامَهُ قَالَ لَوْ
شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا

⁶⁷⁸ Elmalılı, a.g.e., V. 396.

⁶⁷⁹ Elmalılı, a.g.e., V. 395.

⁶⁸⁰ Elmalılı, a.g.e., V. 396.

⁶⁸¹ Elmalılı, a.g.e., V. 395.

⁶⁸² Elmalılı, a.g.e., V. 395.

⁶⁸³ Elmalılı, a.g.e., V. 402.

77- Bunun üzerine yine gittiler. Nihayet bir karyenin ehline vardılar da oranın ahalisinden yiyecek istediler. Onlar da bunları müsafir etmekten imtina ettiler. Derken orada yıkılmak isteyen bir duvar buldular. Tuttu, onu doğrultuverdi. “İsteseydin, dedi, her halde buna karşı bir ücret alırdın.”⁶⁸⁴

İbn Abbas’dan ve İbn Cübeyr’den rivayet olduğuna göre eliyle meshetmiş, doğrultuvermiş olduğu söylenmiştir.⁶⁸⁵

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا

83- Bir de sana Zü’l-karneyn’den suâl ediyorlar. De ki: “Size, O’ndan bir yadigâr okuyacağım.”⁶⁸⁶

Taberî’de Ukbet ibn Âmir’den rivayet olduğuna göre demiştir ki: “Bir gün Resulullah’a (sallallahü aleyhi vesellem) hizmet ediyordum. Huzurundan çıktım. Ehl-i Kitab’dan bir kavm, bana mülâkı olup: “Biz Resulullah’a suâl sormak istiyoruz istizan ediver.” dediler. Ben de girdim, haber verdim. “Onlarla bana ne? Ben, Allah’ın bildirdiğinden başkasını bilmem.” buyurdu. Sonra: “Bana su dök” dedi. Abdest aldı, namaz kıldı. Namazı bitirince yüzünde sürurunu anladım. Sonra: “Al içeri onları ve Ashabımdan kimi görürsen” buyurdu. Binaenaleyh girdiler. Huzurunda dikildiler, buyurdu ki: “İstersiniz Kitabınızda yazılı bulduğumuz şeylerden sorunuz, haber vereyim ve isterseniz ben haber vereyim.” Bunun üzerine: “Sen, haber ver” dediler. “Zü’l-karneyn’den ve kitabınızda bulduğunuzdan soruyorsunuz?” buyurdu. Bir de Âlûsî’nin kaydettiği üzere İbn Ebî Hâtem’in, Süddî’den tahricine göre, Hazret-i Peygamber sallallahü aleyhivesellem’e Yehûd, demişler ki: “Ya Muhammed, sen ancak İbrahim’i, Musâ’yı, İsâ’yı ve bazı Peygamberleri zikrediyorsun. Çünkü onların haberlerini bizden işittin. Şimdi bakalım bize bir Peygamberden haber ver ki, Allah Teâlâ onu Tevrat’ta ancak bir yerden başka zikretmemiştir. O kim?” Buyurmuş: “Zü’l-karneyn” demişler. ilh...⁶⁸⁷

70- NAHL SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 90, 103 ve 106. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

⁶⁸⁴ Elmalılı, a.g.e., V. 404.

⁶⁸⁵ Elmalılı, a.g.e., V. 405.

⁶⁸⁶ Elmalılı, a.g.e., V. 409- 410.

⁶⁸⁷ Elmalılı, a.g.e., V. 410.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ
الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُم لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

90- *Haberiniz olsun ki, Allah, size adli, ihsanı ve yakınlığı olana atâyı emrediyor ve fuşşiyâtta, münkerden, bagiyden nehyediyor. Size va'zediyor ki, dinleyip, anlayıp tutasınız.*⁶⁸⁸

İbn Abbas'tan: "Adalet: Allah'ın birliğine şehadettir.", Adalet, ortaklığı reddetmektir." "Adalet tevhiddir." diye rivayetler varid olmuştur.

İHSÂN hadîs-i Nebevî'de: "Sanki görüyorsun gibi Allah'a ibadet eylemen." İbn Mâce: Mukaddime-9/63 diye tefsir olunmuştur.

Yine bu mânâdan olarak Aleyhissalatü vessalam buyurmuştur ki: "Allah Teâlâ, her şey üzerine ihsânı yazdı. Binaenaleyh katil ve zebhi dahi güzel surette yapınız. Her biriniz bıcağını iyi bilesin ve zebhasına rahat ettirsin" (Sahih-i Müslim: Kitabü's-Sayd ve'z-Zebâih, B-11/57) demektir. İkincisi, nâsa iyilik yapmak demek olur. Bu mânâ ile ihsan da: "Kendin için sevdiğini kardeşin için de sevmem" (Neseî: İman-19) hadîs-i şerifiyle tefsir olunmuştur.

Resul-i Ekrem sallallahü aleyhi vesseleem'den merviydir ki, buyurmuştur: "Sevabı en çabuk olan taat sıla-i rahimdir." (İbn Nâce: Zühd-23/4212)

Kibar-i sahabeden Osman ibn Maz'un-i Cumahî radiyallahü anh'den merviydir ki: "Ben, demiş, ibtidada sırf Muhammed Aleyhisselâm'dan utandığım için müslüman olmuş idim. İslâm, henüz kalbimde tekarrur etmemişti. Bir gün huzuruna vardım. Bana konuşuyordu. Konuşurken gördüm ki, gözünü semaya dikti, sonra da sağından aşağı indirdi. Sonra bunu bir daha tekrar etti. Sordum, buyurdu ki: "Sana konuşurken birden bire Cibril sağımdan nüzul etti de: "Ya Muhammed, إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ "Allah, size adli, ihsanı emretti." Adil: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ "Allah'dan başka ilah olmadığına şehadet etmek." İhsan: كِيَامَ بِلْ فَرَايزِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ yâni karabeti olana sıla. Zina, الْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ ne şeriatte, ne sünnette tanınmıyan istitale dedi. İşte bunun üzerine, dedi müşarünileyh Osman: "Kalbime iman oturdu. Vardım Ebu Talib'e haber verdim. "Ey ma'şeri Kureyş, dedi, biraderzademe ittiba' ediniz, ruşdü bulacaksınız. Her halde size ancak mekârim-i ahlâktan başka bir şey emretmiyor." Bunun üzerine Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem: Ey amucacığım, nâsın bana ittiba' etmelerini emredersin de, kendini bırakır mısın?" dedi ve cehdetti. Fakat O, ikrar-ı İslâm'dan ibâ etti ve binaenaleyh أَحَبَّبْتَ مَنْ لَا تَهْدِي مِنْ أَحَبَّبْتَ

⁶⁸⁸ Elmalılı, a.g.e., V. 279.

(“Doğrusu sen sevdiğine hidayet veremezsin ve lâkin Allah kimi dilerse hidayet verir ve hidayete erecekleri o daha iyi bilir.” Kasas-28/56) âyeti nâzil oldu.

Hazret-i Ali'den de mervîdir ki, şöyle demiştir: “Allah Teâlâ, Peygamberine kendisini Arab kabîlelerine arzemesini emretti. Binaenaleyh Nebiy-yi Ekrem çıktı, ben ve Ebu Bekir beraberinde idik. Bir mecliste tevakkuf ettik ki, üzerlerinde vekar vardı. Ebû Bekir, “Bu kavim, kimlerden” diye sordu. “Şeyban ibn Sa'lebe'den” dediler. Bunun üzerine Resulullah, onları iki kelime-i şهادet da'vet ve Kureyş tekzib ettiği için kendisine yardım etmelerini teklif etti. Edince Makrun ibn Amir, “Ya Eba Kureyş, dedi, bizi da'vet ettiğin şey nedir? Resulullah: وَالْإِحْسَانَ وَالْعَدْلَ وَالْأِحْسَانَ” *Allah size adli ve ihsanı emrediyor.*” tilâvet buyurdu. Binaenaleyh Makrun ibn Amir: “Vallahi, sen mekarim-i ahlâka ve mehasin-i a'male da'vet ediyorsun. Seni tekzib eden ve senin aleyhinde hareket etmek isteyenler kasem ederim ki, ifk-ü iftira ediyorlar” dedi.

İbn Mes'ud radiyallah ü anh demiştir ki: “Kur'ân'da hayr-u şerri en cami' olan âyet budur.” Demişlerdir ki eğer Kur'ân'da bu âyetten bir şey olmasa idi ona yine تَبَيَّانًا “Her şeyi açıklayan âlemlere rahmettir.” itlakı sadık olurdu. وَاللَّهُ أَعْلَمُ. Bunun ... الْكِتَابِ... (“Hele her ümmet içinde kendilerinden üzerlerine bir şahid ba's edeceğimiz, seni de, onlar üzerinde şahit getirdiğimiz gün!...” Nahl-16/89) âyeti akibinda irad olunması buna tenbih içindir. Böyle emr-ü nehiy ve hayr-ü şerri beyan ve temyiz ile Allah, لَعَلَّكُمْ size va'zediyor ki, لَعَلَّكُمْ tezekkür edesiniz. Belleyip tutasınız. Binaenaleyh bu nasıhati dinleyiniz, bu emr-ü nehyi tutunuz.⁶⁸⁹

وَلَقَدْ نَعَلِمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي
يُلْجِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ

103- Muhakkak biliyoruz ki, onlar, “mutlaka onu bir beşer ta'lim ediyor” da diyorlar. İlhad etmek istedikleri kimsenin lisanı, A'cemîdir. Bu Kur'ân ise, gayet belîğ bir Arabî lisan.⁶⁹⁰

Bu âyetin sebab-i nüzulü hakkında varid olan rivayetlerde denilmiştir ki: Mekke'de Âmir ibn Hadramî'nin “Cebrâ” yahud “Yeiyş” namında Rum bir kölesi varmış. Okur, yazar

⁶⁸⁹ Elmalılı, a.g.e., V. 280-282.

⁶⁹⁰ Elmalılı, a.g.e., V. 285.

sahib-i kitab imiş. Herkesi da'vet eden Resulullah, bâzan Merve'de O'nu meclisine alır konuşmuş. Kureyş müşrikleri buna kızar; “Kur'ân'ı, Muhammed'e bu, Nasranî ta'lim ediyor” diye istihza etmek isterlermiş. Bir de Cebr'a ile, Yesâra namlarında iki Rum, Mekke'de kılıç yaparlar ve Tevrat ve İncil okurlarmış.

Resulullah, bâzan bunlara uğrar, okuduklarına rast gelirse dinlermiş. Bâzıları da bunu behane etmek istemişler. Bir de “Huveytîb ibn Abdül'uzzâ”nın kölesi “Âbisâ”, sahib-i kütüb imiş. Müslüman olmuş. Bunu gören müşrikler: “Hâ, Muhammed'i bu öğretiyormuş” demeğe kalkışmışlar. Bir de, Selmân-i Farisî'den bahsedilmiştir. Fakat müşarünileyhin İslâm'ı Medine'de olduğu cihetle âyetin Mekkî olmasına nazaran sebep-i nüzulünde bunun mevzu-ı bahsedilmesi doğru olamayacağı beyaniyle buna i'tiraz olunmuştur.⁶⁹¹

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ
بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ
عَذَابٌ عَظِيمٌ

*106- Her kim imanından sonra Allah'a küfrederse (kalbi iman ile mutmainn olduğu halde ikrah edilen başka) velâkin küfre sinisini açan kimse lâbüdd onların üstüne Allah'dan bir gadab iner ve onlara azîm bir azâb vardır.*⁶⁹²

Rivayet olunur ki: Kureyş, Ammar'ı ve babası Yasir'i ve anası Sümeyye'yi irtidada ikrah ettiler. İmtina' eylediler. Bunun üzerine Sümeyye'yi birer ayağından iki devenin arasına bağladılar ve “Sen, erkekler için müslüman oldun” diyerek bir harbe ile önünde deştiler. Develere sürükletip parçalatarak öldürdüler. Arkasından Yasir'i de öldürdüler ve İslâm'da ilk maktul bu ikisi oldular. Radıyallahu anhüma. Anasını, babasını bu halde gören Ammar ise, ikrah olunanı lisanen söyleyiverdi. Bunun üzerine: “Ya Resulullah, denildi, Ammar küfretmiş.” Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurdu ki: “Hayır Ammar, baştan ayağa iman dolmuş, iman onun etine kanına karışmıştır.” Derken Ammar, ağlıyarak Resulullah'a geldi. Resulullah da gözlerini silmeğe başladı ve buyurdu ki: “Nen var, tekrar ederlerse sen de dediğini tekrar et.” Birde Müseylmetü'l-Kezzab, iki kişiyi tutmuştu. Birisine: “Muhammed hakkında ne dersin?” dedi. “Resulullah” dedi. “Benim hakkımda ne dersin?” dedi. “Sen de” dedi. Binaenaleyh bunu bırakıverdi. Öbürüne: “Muhammed hakkında ne dersin?” dedi. “Resulullah” dedi. “Benim hakkımda ne dersin?” dedi. “Dilsizim” cevabı verdi. Üç defa tekrar

⁶⁹¹ Elmalılı, a.g.e., V. 287.

⁶⁹² Elmalılı, a.g.e., V. 290.

etti, o yine aynı cevabı verdi. Binaenaleyh bunu katleyledi. Resulullah, haber alınca buyurdu ki: “Evvelkisi Allah’ın ruhsatını tuttu, ikincisi hakkı ızhar etti.” Demek ki, böyle ikrah-i mülci halinde yalnız lisaniyle kelime-i küfrü telâffuz etmek câizdir. Fakat bu ruhsattır ve âyetten anlaşıldığı üzere kalbi iman ile mutmeinn olmak şartıyla bir ruhsattır. Fâkat ızhar-ı hak ve i'zaz-i din için helâki göze alıp da ictinab etmek azimettir. Ve bu hususta azimet ile amel efdaldır.⁶⁹³

71- NÛH SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 23. ayetini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ
وَيَعُوقَ وَنَسْرًا

23- *Ve: “Sakin ilâhlarınızı bırakmayın ve sakın bırakmayın ne Vedd’i, ne Suvâ’i, ne de Yeğûs’ü ve Ye’ûk’u ve Nesr’i” dediler.*⁶⁹⁴

Âlûsî, der ki: “Buharî ve İbn Münzir ve İbn Merduye, İbn Abbas’dan şöyle tahrir etmişlerdir ki: “Kavm-i Nûh’taki evsan sonradan Arab’da idi. Vedd, Devmetü’l-cendel’de Kelbin idi. Süva’, Hüzeyl’in idi. Yeğûs, murad’ın, sonra Seba’da benî Gatîf’in idi. Ye’uk Hemedan’ın idi. Nesir de, Himyer’in, Âl-izi’l-kelâin idi. Ve bu isimler, esasen bâzı salih kimselerin isimleri iken, vefatlarında onların namına ve oturdukları mevki'lere Şeytanın ilkaâtiyle dikmeler (ensab) dikilmiş ve onların adları verilmiş, sonra da bilenler kalmayınca cehaletle onlara teabbüd olunmuştur. İbn Ebî Hâtîm’in Urve ibn Zübeyr’den tahririne göre Vedd, en büyükleri ve en iyileri idi ve hepsi Âdem oğullarından idi.”⁶⁹⁵

72- İBRAHİM SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 48. ayetini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ
الْقَهَّارِ

⁶⁹³ Elmalılı, *a.g.e.*, V. 291.

⁶⁹⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 271.

⁶⁹⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 272.

48- O gün ki, arz başka arza tebdil olunur, semavat da ve hep o vâhid, kakhâr olan Allah için fırlarlar.⁶⁹⁶

Sehl ibn Sa'd'den menkuldür ki: “Dinledim, demiş. Resulullah buyuruyordu ki: “Yevm-i Kıyamette nâs, kursatü'n-nakıy gibi beyzâ ve afrâ bir arz üzerinde haşrolunacak.” (Sahih-i Müslim: Münafikûn-28/2790)

Hazret-i Aişe'den mervidir ki: *يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ* (“O gün ki arz başka arza tebdil olunur, semavat da...” İbrahim-14/48) “kavl-i ilâhîsinden Resulullah’a sual ettim: “Ya Resulallah, o gün insanlar nerede olacak? dedim. Buyurdu ki: “Bir şey sordun ki, ümmetinden hiç biri sormamıştı. O vakit nâs, cisir-i cehennem üzerinde (diğer bir rivayette) Sırat üzerinde olacak” (Sahih-i Müslim: Münafikûn-29/2791) demiştir.

İbn Abbas Hazretlerinden de mervidir ki: “Arz, yine bu arz, şu kadar ki, sıfâtı tagayyür edecek, ezcümle dağları yürüyecek, denizleri yarılacak, dümdüz olacak, iğrilik büğrülük görülmeyecek” demiş.⁶⁹⁷

74- MÜ’MİNUN SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 2 ve 11. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ

2- Ki, onlar, namazlarında huşu'ludurlar.⁶⁹⁸

Hasen'den ve İbn Sirin'den rivayet olduğuna göre Resulullah ve Ashabı, namazda gözlerini semaya kaldırırlardı. Bu âyetin nüzülü üzerine önlerine eğdiler ve ihtisari terk ettiler.

Buharî ve Müslim'de Hazret-i Aişe'den rivayet olunur ki: “Resulullah’a namazda iltifattan suâl ettim. Buyurdu ki: “O bir ihtilâstir ki, Şeytan onu, kulun namazından ihtilâs eder.”

Hakîm-i Tirmizî'nin Kasim ibn Muhammed tarikiyle Esmâ bint Ebi Bekir'den hazret-i Aişe'nin validesi ümmü Rûman'dan tahrir ettiği bir hadîste de müşarûn'ileyha Ümmü Rûman radiyallahü anha demiştir ki: “Namazımda sallanıyordum. Ebû Bekir radiyallahü anha gördü. Beni öyle bir azarladı ki, az daha namazdan çıkacaktım. Sonra da dedi ki: “Resulullah'ı

⁶⁹⁶ Elmalılı, a.g.e., V. 207.

⁶⁹⁷ Elmalılı, a.g.e., V. 207-208.

⁶⁹⁸ Elmalılı, a.g.e., V. 535.

dinledim şöyle buyuruyordu: “Her hangi biriniz namaza durduğunda her tarafı sakın olsun. Yehûdiler gibi sallanmasın. Zira namazda sükûn-ı etraf, namazın tamamındandır.”⁶⁹⁹

الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

*11- Ki, Firdevse vâris olacak, onda muhalled kalacaklardır.*⁷⁰⁰

Resul-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem'den Ebû Mûse'l-Eş'arî radiyallahü anh rivayet etmiştir ki: “Firdevs, maksure-i Rahman'dır. Enhar ve eşcarı vardır.”

Ebû Ümame radiyallahü anh de, şunu rivayet etmiştir: “Allah'dan Firdevsi isteyin. Çünkü o, cennetlerin a'lâsıdır. Ehl-i Firdevs, Arş'ın gıcirtısını işitirler.”⁷⁰¹

75- SECDE SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 16 ve 17. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا
وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

*16- Yanları yataklardan araladır korku ve ümid içinde Rbblarına duâ ederler ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan onlar hayra masraf yaparlar.*⁷⁰²

Bir çokları Muaz ibn Cebel radiyallahü anh'dan sahihan rivâyet etmişlerdir ki, şöyle demiştir: “Bir seferinde Peygamber sallallahü aleyhi vesellem ile beraberdim. Bir gün yakınında sabah etmişim. Yürüyor idik. “Ya Nebiyyallah, dedim, bana bir amel haber ver ki, beni cennete koysun, cehennemden uzaklaştırsın” buyurdu ki: “Büyük bir şey sordun. Maamafih o, Allah Teâlâ'nın müyesser kıldığı kimseye kolaydır. Allah'a ibâdet edersin, O'na hiç şerîk koşmazsın, namazı kılarırsın, zekâtı verirsin, Ramazan orucunu tutarsın, Beyt'e hacedersin.” Sonra buyurdu ki: “Sana hayır kapılarını göstereyim mi? Oruc kalkandır, sadaka hatieyi söndürür, gecenin göbeğinde adamın namazı” dedi. Sonra تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ... جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ a kadar kıraat buyurdu.⁷⁰³

⁶⁹⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, V. 535-537.

⁷⁰⁰ Elmalılı, *A.g.e.*, V. 536.

⁷⁰¹ Elmalılı, *A.g.e.*, V. 538.

⁷⁰² Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 303.

⁷⁰³ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 303-304.

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ

17- Şimdi kimse bilemez onlar için gizlenmiş olan gözler sürurunu yaptıkları amellere
mükâfat için.⁷⁰⁴

Buharî ve sâirede Resul-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem'den şu hadîs-i kudsî rivayet olunmaktadır: Allah Teâlâ buyuruyor ki: “Ben salih kullarıma öyle şeyler hazırlamışım ki, hiç bir göz görmemiş, kulaklar işitmemiş, bir beşerin hatırından da geçmemiştir.” (Müslim: Cennet-2/5)⁷⁰⁵

76- TÛR SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 4, 30, 48 ve 49. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ
4-Ve Beyt-i Ma'mûr'a.⁷⁰⁶

Hasen-i Basrî'den bir rivayette de murad, Ka'be'dir. Allah Teâlâ, O'nu her sene altı yüz bin kişi ile ma'mur kılar. Eğer insanlar ondan eksik olursa, melâike ile doldurur denilmiştir.⁷⁰⁷

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُّ بِهِ رَبِّبَ الْمَثُونِ

30- Yoksa: “Bir şâir biz ona “ u gözetiyoruz” mu diyorlar?⁷⁰⁸

REYB: İztırab vermek mânâsından olarak رَبِّبَ الْمَثُونِ dehrin ıztırab veren musîbeti veya ölüm felâketi demek olur. Rivâyet olunuyor ki, Kureyş Darü'n-Nedve'de toplanmış ve Aleyhissalâtü vesselâm hakkında re'yeler çoğalmış, nihâyet Abdüddar oğulları: “O'na, reybü'l-menunu gözetin. Çünkü O, bir şâirdir. Züheyr'in, Nâbîga'nın, A'sa'nın helâk olduğu gibi O da, helâk olur” demişler. Bunun üzerine dağılmışlar.⁷⁰⁹

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ
تَقُومُ

⁷⁰⁴ Elmalılı, a.g.e., VI. 303.

⁷⁰⁵ Elmalılı, a.g.e., VI. 304.

⁷⁰⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 244.

⁷⁰⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 245.

⁷⁰⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 250.

⁷⁰⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 251.

48- *Hem Rabbin'in hükmüne sabret. Çünkü sen, Bizim nezâretimiz altındasın. Kalktığın sırada Rabbi'na hamd ile tesbih eyle.*⁷¹⁰

Ebu Davud, Neseî ve sairede Ebu Berzetel'Eslemî radiyallahü anh'dan rivâyet olunmuştur ki, Resulullah sallallahü aleyhi vesellem bir meclisten kalkacağı zaman: “Allah’ım seni tesbih eder, sana hamdederim, senin adın yüce, şanın uludur. Senden başka ilah olmadığına şehadet eder sana tevbe eder ve senden bağışlanma dilerim.” derdi. Suâl olundu, “Mecliste olana keffarettir” buyurdu.⁷¹¹

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبَّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ

49- *Geceden de tesbih et O'na, hem de nücûmun idbârı sıra.*⁷¹²

Hazret-i Ömer, Hazret-i Ali ve Ebu Hüreyre ve Hasen radiyallahü anhüm'dan da: “Geceden tesbih, nevafile, idbare'n-nücüm da fecrin iki rek'atı, yani sabah namazının sünneti” olduğu nakledilmiştir.⁷¹³

77- MÜLK SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 2 ve 15. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ
الْعَزِيزُ الْغَفُورُ

2-O ki, ölümü ve dirimi takdir edip yarattı. Sizi imtihana çekip şunu bildirmek için ki,
hanginiz amelce daha güzel. Hem O, öyle azîz, öyle gafur.⁷¹⁴

Burada amel, iman, ilim, niyyet ihlâs gibi kalbî ve bâtınî amellerle dil ve sâir cevârihten sudur eden güzel amellerin hepsine şamil olduğu merfuan rivâyet edilmiş olan şu hadîs-i şerif ile anlatılmıştır. Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem bu âyetin tefsirinde buyurmuştur ki: “Hanginiz hak ve savabı anlamak, iyiyi kötüyü seçmek ve muktezasını yapmak cihetiyle akıl ve idrâkçe daha güzel ve Allah Teâlâ'nın haram kıldığı meharimden menhiyyattan, measiden, fenalıklardan, mazarratlardan sakınıp korunmak hususunda daha takvalı ve Allah azze ve celle Hazretleri'nin taatında daha çabuk?” (Tefsiri Kebir-3/56)⁷¹⁵

⁷¹⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 251.

⁷¹¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 255.

⁷¹² Elmalılı, a.g.e., VII. 251.

⁷¹³ Elmalılı, a.g.e., VII. 256.

⁷¹⁴ Elmalılı, a.g.e., VIII. 108.

⁷¹⁵ Elmalılı, a.g.e., VIII. 114.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا
مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ

15- O Hâlik'tır ki, O size arzı zelûl (munkad) kıldı. Haydin, o arzın omuzlarında yürüyün de,
o Yaradan lâtif-i habîrin rızkıdan yeyin. O'nadır fakat nihayet nüşür.⁷¹⁶

Katade, ve Dahhâk ve İbn Abbas'ın kavlidir ki: “Arzın menakibi cibal ve âkâmı, yani dağları ve tepeleri demektir. İnsanın omuzları mürtefi' olduğu gibi dağlar da mürtefi' olduğundan menakib ta'bir olunmuştur. Buna göre manâ şu olmuş olur: Ben size onun omuzlarında bile yürümeyi kolaylaştırdım. Halbuki onlar, onun tezlîlden en uzak olan eczasıdır. O halde sair eczasındaki kolaylık evleviyette olmazmı?”

Arzın menakibi, yolları, açıklıkları, etraf ve cevanibidir. Bu da Hasen'in, Mücahid'in, Kelbî'nin ve Mukatil'in kavli ve Ata'nın İbn Abbas'dan rivayeti ve Ferra'nın ve İbn kuteybe'nin muhtarlarıdır. Demiş ki: “Menakib, cevanib demektir. Adamın iki omuzu da iki canibidir. Ve bu, *وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا* (“Ve Allah sizin için arzı bir sergi yapmıştır. Gidesiniz diye ondan geniş geniş yollarda.” Nûh-71/19-20) kavli gibidir. Bu iki kavlide, menakibde mecaz filmüfred var demektir.”⁷¹⁷

78- HÂKKA SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 17 ve 18. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ
ثَمَانِيَةَ

17- Öyle ki, melek, kenarları üzerindedir ve üstlerinde o gün Rabbinin Arşı'nı sekiz
hâmil olur.⁷¹⁸

Abd ibn Humejd'in Seleme'den rivayet ettiği üzere, İbn İshak demiştir ki: “Resulullah'ın şöyle buyurduğu bize bâliğ oldu: “Onlar, yani Hamele-i Arş bugün dördtür, Kıyamet günü olduğunda Allah Teâlâ onları diğer bir dört ile te'yid edecek sekiz olacaklar.”

⁷¹⁶ Elmalılı, a.g.e., VIII. 161.

⁷¹⁷ Elmalılı, a.g.e., VIII. 164.

⁷¹⁸ Elmalılı, a.g.e., VIII. 222.

Ve Hamele-i Arş'ın evsaf ve eşkâline dair muhtelif rivayetler de kaydolunmuştur ki, Tirmizî ve Ebu Davud ve İbn Mace'nin Hazret-i Abbas'dan rivayet eyledikleri “uylukları Semalar kadar uzun sekiz ev'âl” suretinde Melekler haberi ve bazılarının naklettikleri “dört suret” haberi o cümledendir.⁷¹⁹

يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ

18- O gün arz olunursunuz, öyle ki, gizli bir haliniz kalmaz.⁷²⁰

İmam Ahmed, Abd ibn Humejd, Tirmizî, İbn Hâtim, İbn Merduye, Ebu Musa el-Eş'arî radiyallahü anh'ten rivayet etmişlerdir ki, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem şöyle buyurdu: “Nâs kıyamet günü üç kerre arz olunur. Bu arzların ikisi, cidal ve i'tizarlardır. Amma üçüncüsü, işte o zaman ellerde sahîfelerin uçuşması “tetâyüri suhuf.” (İbn Mâce: Zühd-33)⁷²¹

79- MEÂRİC SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 3, 4 ve 32. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

سَأَلْ سَائِلٌ بَعْدَ ابٍ وَاقِعٍ

1-İstedi bir sâil bir azâbı ki, olacak.⁷²²

Burada müfessirîn, sebab-i nüzule dair üç kavil zikretmişlerdir:

BİRİNCİSİ: Nadr ibn Hâris, وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوْ ائْتِنَا بِالْأَلِيمِ (“Bir vakit de ey Allah, eğer bu, senin tarafında, gelmiş hak kitâb ise durma üzerimize gökten taşlar yağdır veya bize daha elîm bir azab ver.” Enfal-8/32) demişti, bu nâzil oldu. Cumhuriyet kavli budur. Bazıları Ebu Cehl'in فَاسْقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ (“Üzerimize semadan bir kıtayı düşürür haydi sadıklardan isen.” Şuarâ-26/187) demesi üzerine nâzil olduğunu söylemişlerdir.

⁷¹⁹ Elmalılı, a.g.e., VIII. 231-232.

⁷²⁰ Elmalılı, a.g.e., VIII. 222.

⁷²¹ Elmalılı, a.g.e., VIII. 235.

⁷²² Elmalılı, a.g.e., VIII. 252.

İKİNCİSİ: Hasen ve Katade demişlerdirki: “Allah Teâlâ Hazret-i Muhammed’i ba's buyurup da müşrikleri azâb ile korkutunca müşriklerin bazısı, bazısına: “Sorun bakalım Muhammed’e bu azâb kimin için ve kime vaki' olacak” dediler. Allah Teâlâ, سَأَلَ سَائِلٌ (‘İstedi bir sail bir azabı olacak’) ile onlardan haber verdi. İbn Enbarî buna göre سَأَلَ sordu, عَنْ te'vilinde olduğunu söylemiştir. فَاسْأَلْ بِهِ خَيْرًا (‘Haydi ne dileyeceksen O habîrden dile.’ Furkan-25/59) gibi.

ÜÇÜNCÜSÜ: Bazıları da demişlerdir ki, Resulullah kâfirler için acele bir azâb istemişti. Allah Teâlâ da onlara: “azâb, vaki' olacaktır, onu def' edecek yoktur, biraz sabret, sabrı cemîl” buyurdu. Çünkü فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا “O halde sabret biraz bir sabrı cemil ile” emri, Peygamber’e emrolduğundan, isteyen de O olmasına delâlet eyler. Maamafih birinci mana daha sağlamdır. Ve o surette Peygamber’e sabır, emr-i sâilin küfr-ü inkâr ile eza etmek istemesi dolayısıyledir. وَاقِيعْ vuku' bulmuş ve bulacak manalarına olabilir. Burada murad, ikincisi olduğu anlaşılıyor. Maamafih mukaddema emsali kâfirlere olmuştur. Ona da olacaktır demek olabileceği gibi, vukuuna emr-i ilâhî tealluk etmiştir. Vakti gelince olacaktır. Onu emr-i vaki' bil manasına olmak kelâmın siyakına daha muvafıktır ki, tehakkuki vukuna, yani ileride vukuu muhakkak olmasına binaen vaki' denilmiştir diye meşhur olan nükte de bu mana ile izâh edilebilir.⁷²³

مِنْ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ

3-O, mi'racların sahibi Allah'dan.⁷²⁴

İbn Abbas'dan mervi olduğu üzere semalar, yüksek dereceler demektir ki, Melâike onlardan semadan semaya uruc ederler.⁷²⁵

فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا

4-Ki, ona Melâike ve Ruh uruc eder, bir gunde ki, mikdarı elli bin sene tutar.⁷²⁶

Bazıları burada elli bin seneden murad, tûlün miktarını beyan değil, o günün şiddetinden kinaye olduğunu söylemişlerdir ki, daha kısa veya daha uzun olmasına mani' değildir. Nitekim Ebu Said-i Hudrî'den rivayet olunan bir hadîste: “O gün mü'mine tahfif

⁷²³ Elmalılı, a.g.e., VIII. 253.

⁷²⁴ Elmalılı, a.g.e., VIII. 252.

⁷²⁵ Elmalılı, a.g.e., VIII. 254.

⁷²⁶ Elmalılı, a.g.e., VIII. 252.

edilir, hattâ ona dünyada kıldığı bir farz namazdan daha hafif olur.” (Müsned-Ahmed b. Hanbel-3/37) Buyurulması da bunu andırır.⁷²⁷

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ

32-Ve onlar ki, emanetlerine ve ahdlerine riayet ederler.⁷²⁸

Buharî ve Müslim’de İbn Ömer Hazretleri’nden rivayet olunduğu üzere: “Dört haslet kendisinde bulunan hâlîs münafık olur. O dörtten birisi bulunan da kendisinde nifaktan bir haslet bulunmuş olur: Emanet verildiği zaman hıyanet eden, söz söylediği zaman yalan söyleyen, ahidleştiği zaman gadr eden, husumete kalkıştığı zaman da fücür eden, yani bühtan ve iftira ile edepsizliğe sapan.” (Buharî: İman-24) Beyhakî’nin Şuab-i imanda Hazret-i Enes’ten rivayet ettiği bir hadîste Resulullah, bir hutbesinde buyurmuştur ki: “Haberiniz olsun ki, emaneti olmayan kimsenin imanı yoktur, ahdi olmayan kimsenin dîni yoktur.” (Müsned: Ahmet b. Hanbel-3/135-210-251)⁷²⁹

80- NEBE SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 38 ve 40. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ
لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا

38- O günkü kıyama duracak Ruh ve Melâike saf saf. Bir kelime söyleyemezler, o kimseden başka ki, o Rahman, ona izin vermiş, o da savabı söylemiştir.⁷³⁰

İbn Abbas’dan rivayet olunan kavilde ise, Cibrîl’dir. Demiştir ki: “Cibrîl aleyhisselâm, kıyamet günü Cebbar Teâlâ’nın huzurunda azâbullahdan havf ile titriyerek kıyama duracak, “Sübhansın yarab, senden başka ilâh yok, biz sana hakkıyla ibadet edemedik” diyecektir.”⁷³¹

⁷²⁷ Elmalılı, a.g.e., VIII. 256.

⁷²⁸ Elmalılı, a.g.e., VIII. 252.

⁷²⁹ Elmalılı, a.g.e., VIII. 260.

⁷³⁰ Elmalılı, a.g.e., VIII. 391.

⁷³¹ Elmalılı, a.g.e., VIII. 393.

إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ
يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا

40- *Çünkü Biz, size yakın bir azâbı ihtar ettik. O gün ki, kişi ellerinin ne takdim ettiğine bakacak ve diyecek ki, kâfir: “Ah n’olaydı, ben bir türâb olaydım.”*⁷³²

İbn Ömer ve Ebu Hüreyre’den ve Mücahid’den mervidir ki: “Allah Teâlâ, o gün hayvanatı da ihzar edecek, birbirlerinden haklarını alıp ödeştirecek de sonra onlara, “türab olun” buyuracak, hepsi toprak olacaklar.” İşte kâfir onu gördüğü zaman, onlar gibi türab olmasını temennî edecektir.⁷³³

82- İNFİTAR SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 6 ve 7. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ

6- *Ey insan, ne mağrur etti seni O Kerîm Rabbine?*⁷³⁴

Atâ’dan, bu âyetin Velîd ibn Mugîre sebebiyle, İkrime’den Übeyy ibn Halef sebebiyle nâzil olduğu, Kelbî ve Mukatil’den de, Esed ibn Kelede sebebiyle nâzil olduğu söylenmiş. Hazret-i Peygamber’e vurmuştu, Allah Teâlâ hemen ona ukubet buyurmayıp bu âyeti inzal eyledi diye rivayet edilmiştir.⁷³⁵

الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّيَكَ فَعَدَلَكَ

7- *Ki, seni yarattı, düzenine koydu, tenasüb ve i’tidal verdi.*⁷³⁶

Mukatil’den rivayet edildiğine göre göz, kulak, el, ayak gibi çift azaların denklîği ve tafsîli Teşrihte ma'lûm olduğu üzere cüssenin her taraftan tenasüb ve müvazenesi demek olup (“Evet derleriz kadir olarak tesviyeye bile parmaklarını.” Kıyamet-75/4) gibi olur. Fakat bunda insanlık hususiyetini ifade eden haysiyet bâriz değildir.

⁷³² Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 391.

⁷³³ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 395.

⁷³⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 456.

⁷³⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 458.

⁷³⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 456.

Ata'nın İbn Abbas'dan rivayet ettiği vecihte ise, "belini doğrulttu, kaim mu'tedil kıldı, eğri belli behâim gibi yapmadı" diye tefsîr edilmiştir ki, bunun hem insan tekâmülüne hususiyeti, hem de tesviyeden sonra olması daha açıktır. Zira çocuklarda görüldüğü vech ile insanın belini doğrultup da ayakta i'tidal üzere yürüebilmesi de tesviyesinin tekâmülünde bir merhaledir.⁷³⁷

83- İNŞİKÂK SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 4, 8 ve 21. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ

*4-Ve içindekini atıp boşaldığı.*⁷³⁸

Âlûsî'nin nakl ettiği üzere, Ebu'l-Kasım-i Cîlî, "Dîbac"da, İbn Ömer radiyallahü anh'ten tahric etmiştir ki, Peygamber sallâllahü aleyhi vessellem şöyle buyurmuştur: "Ben, arz kendisinden inşikak edeceklerin evveliyim, hemen kabrimde cülûs ederek otururum ve arz benimle hareket etmeğe başlar. "Ne oluyorsun" derim. Rabbim bana içimdekini atıp boşalmamı, boşalıp da vaktiyle bende hiç bir şey yokken olduğum gibi olmamı emretti." der. İşte bu Allah Teâlâ'nın, "Ve içinde ne varsa attığı ve tamamen boşaldığı" kavlidir." (Ahmed b. Hanbel-3/2)⁷³⁹

فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا

*8-Kolay bir hesap ile muhasebe olunur.*⁷⁴⁰

HİSAB-I YESİR: Hiç münakaşa edilmeyen kolay bir hesap ki, Resulullah bunu, arz ve sâde kitaba bakılıp geçiştirilmek ile tefsir etmiştir. Buharî, Müslim, Tirmizî ve Ebu Dâvud, Hazret-i Aişe'den rivayet etmişlerdir. Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem: "Hesaba çekilen bir kimse başka değil, behemehal helâk olur" (Buhari: Rikak-49) buyurdu. "Ya Resulâllah, Allah Teâlâ beni sana feda kılsın, "O vakit kitabına yemini ile indirilen, hemen bir hesabı yesir ile muhasebe olunur geçer.") buyurmuyor mu?" dedim. Buyurdu ki: "O arzdır, arz olunurlar ve her kim hesabda münakaşa olunursa helâk olur." (Buhari: İlim-35) Bir de İmam Ahmed ve Abd ibn Humeyd ve İbn Merduye ve Hâkim, sahih diye yine Hazret-i

⁷³⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 460.

⁷³⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 482.

⁷³⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 486.

⁷⁴⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 482.

Aişe'den rivayet etmişlerdir ki: "Resulullah'ı dinledim namazının bazısında, "Allah'ım beni hesab-ı yesîr ile muhasebe et" diyordu. Namazdan çıkınca: "Ya Resulâllah, dedim, hesab-ı yesîr nedir?" Buyurdu ki: "Kitabına bakılıp da geçiştirilivermesi." (Ahmed b. Hanbel-6/48) Yani günahlarının afv olunuvermesidir."⁷⁴¹

وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ

*21-Ve karşılarında Kur'ân okunduğu vakit secde etmezler.*⁷⁴²

İbn Abbas radiyallahü anhüma'dan mufasssaldada secde yoktur diye rivayet edilmiş ise de, Ebu Hüreyre radiyallahü anh, burada secde etmiş ve: "Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretleri'nin bunda secde ettiğini gördükten sonra secde ettim vallahi" demiştir. Enes radiyallahü anh de, demiştir ki: "Ebu Bekr'in, Ömer'in, Osman'ın, Alî'nin radiyallahü anhüm arkalarında namaz kıldım, hepsi de secde ettiler." Yani namazda bu sûreyi okudular, burada bilhassa secde-i tilâvet yaptılar.⁷⁴³

84- RUM SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 4, 30 ve 36. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

فِي بِيضِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ
الْمُؤْمِنُونَ

*4-Önünde de, sonunda da emir Allah'ın ve o gün mü'minler, Allah'ın nusretiyle ferahlanacaklar.*⁷⁴⁴

Yani bir kaç sene zarfında ki, bidî' üçten dokuza kadardır. Netekim bu âyet nâzil olunca Hazret-i Ebu Bekir radiyallahü anh, o sevinen müşriklere şöyle demişti: "Allah, sizin gözlerinizi aydınlatmıyacak, Peygamberimiz haber verdi. والله Rumlar, bîdî' sinîn içinde Farisler'e mutlak galebe edecekler." Buna karşı Übeyy ibn Halef: "Yalan söylüyorsun. Haydi aramızda bir müddet ta'yin et, seninle bahse girelim." dedi ve tarafeynden on deve üzerine bahse girişip üç sene müddet ta'yin ettiler. Ebu Bekir keyfiyeti Resulullah'a haber verdi. Resulullah sallallahü aleyhi vesellem: "Bîdî', üçten dokuza kadardır. Hatarı artır, müddeti

⁷⁴¹ Elmalılı, a.g.e., VIII. 487.

⁷⁴² Elmalılı, a.g.e., VIII. 482.

⁷⁴³ Elmalılı, a.g.e., VIII. 492.

⁷⁴⁴ Elmalılı, a.g.e., VI. 253.

uzat” buyurdu. Bunun üzerine Ebu Bekir çıktı. Übeyy’e rast gelince O: “Galiba peşiman oldun.” dedi. Hayır, dedi, gel seninle bahsi artıralım, müddeti de uzatalım. Haydi dokuz seneye kadar yüz deve yap.” O da: “Haydi yaptım” dedi. Tirmizî’nin Sahîh’inde rivayet ettiği üzere Bedr günü Rumlar, Fürslara galib geldiler. Ebu Bekir de, sonra onu Übeyy’in veresesinden aldı. Peygamber’e götürdü. Aleyhıssalâtü vesselâm da, O’na: “Bunu tesadduk et” (Tirmizi: Tefsiru sureti-30/2-4) buyurdu.⁷⁴⁵

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

30- O halde yüzünü dine bir hanîf olarak tut: O Allah fitratına ki, insanları onun üzerine yaratmıştır. Allah yaradışına bedel bulunmaz. Doğru, sâbit din odur, velâkin nâsın ekserisi bilmezler.⁷⁴⁶

Ebu Hüreyre’den rivayet olunan bir hadîs-i şerifte buyurulmuştur ki: “Her doğan fitrat üzere doğar. Öyle iken ebeveynidir ki, onu Yahudîleştirir veya Nasrânîleştirir veya Mecusîleştirir. Nitekim behîme derli toplu bir behîme yavrular. İçlerinde bir inanmış görürmüsünüz?” (Buhari: Cenaiz-80)⁷⁴⁷

وَإِذَا أَدَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ

36- Bir de Biz, insanlara bir rahmet tattırdığımız vakit ona güveniyorlar da, ellerinin takdim ettiği bir sebeble başlarına bir fenalık gelirse her ümidi kesiveriyorlar.⁷⁴⁸

Bir hadîs-i şerifte buyurulmuştur ki: “Mü’min tâze ekine benzer. Rüzgar estikçe yatar yine kılkar. Kâfir çam ağacına benzer. Rüzgar estikçe gürler, fakat bir kerre yıkılınca artık kalkamaz.” (Müslim: Münafikun-58-59-60)⁷⁴⁹

85- ANKEBUT SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 2, 45, 51 ve 56. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

أَحْسَبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ

2-Sandı mı o insanlar, ^{آمَنَّا} demeleriyle bırakılacaklar da imtihan edilmeyecekler?⁷⁵⁰

⁷⁴⁵ Elmalılı, a.g.e., VI. 255.

⁷⁴⁶ Elmalılı, a.g.e., VI. 269.

⁷⁴⁷ Elmalılı, a.g.e., VI. 273- 274.

⁷⁴⁸ Elmalılı, a.g.e., VI. 270.

⁷⁴⁹ Elmalılı, a.g.e., VI. 276.

bu âyetlerin sebebi nüzulünde üç kavil vardır:

1 - Ammar ibn Yasir ve Ayyaş ibn Ebi Rebîa ve Velîd ibn Velîd ve Seleme ibn Hişam, Mekke'de ta'zib olunuyorlardı. O sebeble nâzil oldu. Ammar ibn Yâsir'in validesi Ebu Cehil tarafından feci' bir surette parçalattırılmış, kendisine sıcak günde demirden zırhlı gömlek giydirilerek güneşin karşısında eziyyet edilmişti. Velîd ibn Velîd ve Hişam dahi ta'zib olunmuşlardır.

2 – Mekke'de bir takım insanlar İslâm'a ikrar vermişlerdi. Hicret âyeti nâzil olunca Ashab-ı Kiram, Medîne'den bunlara yazmışlar: “İkrarınız, İslâmınız kabul olunmayacak tâ ki, hicret edesiniz.” demişlerdi. Derhal Medîne'ye müteveccihen çıktılar. Müşrikler de, takib edip geri çevirdiler. İşte o vakit haklarında bu âyet nâzil oldu. Bu defa da hakkınızda şöyle şöyle âyet nâzil oldu diye yazdılar. Bunun üzerine çıkarız, yine takib eden olursa çarpışırız” dediler ve çıktılar. Müşrikler de, takib ettiler. Binaenaleyh çarpıştılar, kimi şehîd oldu, kimi de kurtuldu. Allah Teâlâ da, haklarında *ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ* (“*Sonra şübhesiz ki Rabbin o mihnete mübtelâ olmalarının arkasından hicret eyleyen, sonra mücadele ve sabreden kimseler hakkında şübhesiz ki Rabbin bunun arkasından elbette gafurdur rahimdir.*” Nahl-16/110) âyetini indirdi diye Saîd'den rivayet olunmuştur.

3 - Bedr günü ilk şehîd olan Mihca' ibn Abdullah hakkında nâzil olduğu söylenmiştir ki, ebeveyni ve zevcesi çok müteessir olmuşlardı ve hakkında, “seyyidü’ş-şüheda” buyurulmuştu. Bu iki kavle göre bu âyetler, Medîne'de nâzil olmuş oluyor. İki evvelkisinde ise, hicretle alâkadâr bulunuyor.⁷⁵¹

أَثَلُ مَا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ
تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ

45- *Sana vahyolunan kitabı güzel güzel oku ve namazı kıl. Sahih namaz, edepsizlikten ve uygunsuzluktan nehyeder ve her halde Allah'ın zikri en büyük iştir ve Allah, her ne işlerseniz bilir.*⁷⁵²

⁷⁵⁰ Elmalılı, a.g.e., VI. 228.

⁷⁵¹ Elmalılı, a.g.e., VI. 229-230.

⁷⁵² Elmalılı, a.g.e., VI. 239.

Resulüllah sallallahü aleyhi vessellem'den mervidir ki: “Kim bir namaz kılar da o, kendisini fahşa ve münkerden nehyetmezse, o namazla Allah'dan uzaklaşmaktan başka bir şey artırmış olmaz.” (Ramuzü'l-Ehadîs-5326) buyurmuştur. Onun için İbn Mes'ud Hazretleri, demiştir ki: “Namazına itaat etmiyen, Allah Teâlâ'dan uzaklığı artırmaktan başka bir şey yapmaz.” Bunun sebebi: “Çünkü namaza itaat, onu hududuna riayet ederek hakkiyle kılıp nehyini tutmakla olur.⁷⁵³

أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي
ذَلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

51- Yetişmedi mi daha onlara ki, sana kitab indirdik karşılığında okunup duruyor? Şübhesiz ki, onda iman edecek bir kavm için muhakkak bir rahmet ve ilâhî bir ihtar var.⁷⁵⁴

Bununla beraber sebab-i nüzulünde şu da rivayet olunmuştur. Müslimanların bir takımları Yahûdîlerden işittikleri bazı şeyleri yazmış oldukları bir kürek ile gelmişlerdi. Resulullah sallallahü aleyhi vesellem: “Bir kavmin kendi Peygamberlerinin getirdiğini bırakıp da, başkasının başkalarına getirdiğine rağbet etmeleri hamakat veya dalâletlerine kâfidir.” buyurdu. Bunun üzerine أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ (“Yetişmedi mi daha onlara ki, sana kitab indirdik.” Ankebut-29/51) âyeti nâzil oldu.

Rivayet olunur ki, Abdullah ibn Âmir ibn Rûkn, Hazret-i Aişe radiyallahü anha'ya bir hediyeye takdim etmişti. Müşarün'ileyha, Abdullah ibn Amr zannedip reddeyledi ve o, başka kitabları tetebbu' ediyor, Allah Teâlâ ise: أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ (“Yetişmedi mi daha onlara ki, sana kitab indirdik.” Ankebut-29/51) buyuruyor” dedi. Bunun üzerine: “O, Abdullah ibn Âmir” dediler. O vakit kabul etti. Hazret-i Hafsa radiyallahü anha da, bir kürek üzerine Yusuf kıssasından bir yazı getirmiş, Hazret-i Peygamber'e okumuştur. Aleyhisselatü vesselâm'ın vechi, renkten renge girerek buyurdu ki: “Canım yed-i kudretinde olan Zat-ı A'lâ'ya kalem ederim ki, ben aranızda iken size Yusuf gelse de, beni bırakıp, O'na uyacak olsanız sapmış olursunuz. Ben, sizin Peygamberlerden nasîbinizim, siz de, benim ümmetlerden nasîbimsiniz. Hazret-i Ömer İbn'l-Hattab radiyallahü anh, bir gün bir adama uğramıştı. Bir kitab okuyordu. Bir saat dinledi, hoşuna gitti. O adama: “Bana bu kitabı yazıver” dedi. O da, peki deyip bir deri aldı, onu hazırlayıp içine dışına yazıverdi. Sonra Ömer, onu alıp Hazret-i Peygamber'e getirdi,

⁷⁵³ Elmalılı, a.g.e., VI. 241.

⁷⁵⁴ Elmalılı, a.g.e., VI. 244.

okumağa başladı. Resul-i Ekrem sallâllahü aleyhi vesellem Hazretleri'nin mübarek yüzünde de bir renk peyda olmağa başladı. Derhal Ensar'dan bir zat o kitaba vurdu da: “Anan gayb etsin seni ey Hattab oğlu bu gün sen, bu kitabı okuyalı beri Resulullah'ın yüzüne bakmıyor musun?” dedi. O vakit Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, buyurdu ki: “Ben hem fâtil ve hem hâtim ba'solundum ve bana hem cevamiu'l-kelim ve hem havatimi verildi ve bana söz ihtisar edildi de edildi. Sakının sizi mütehevvikler helâke sürüklemesinler.” Mütehevvikler, reviiyetsiz her işe dalanlar yâhude mütehayyirler demektir.⁷⁵⁵

يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ

*56-Ey benim iman eden kullarım, haberiniz olsun benim arzım geniştir. O halde Bana ibadet edin, o halde bana!*⁷⁵⁶

Aleyhissalâtü vesselâm'dan bir hadîs-i şerifte şöyle varid olmuştur: “Her kim dini sebebine bir yerden bir yere firar ederse, bir karış da olsa cenneti hakk eder. Ve İbrahim ile Muhammed aleyhimesselema refik olur.”⁷⁵⁷

86- MUTAFFİFİN SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 8, 14 ve 28. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَيْلٌ لِّلْمُتَّفِئِينَ

*1-Veyl o mutaffifîne!*⁷⁵⁸

İmam Ahmed ve Tirmizî, Ebî Said'den tahric etmişlerdir: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: “Veyl, cehennemde bir vâdîdir ki, kâfir, ka'rina varmadan evvel onda kırk yıl sukut eder.” İbn Hıbban'ın ve Hâkim'in sahihlerinde: “Cebeleyin beyninde bir vâdîdir ki kâfir” ilh... İbn Ebi Hâtim de, Abdullah'dan: “Cehennemde irinden bir vâdîdir” diye rivayet etmiştir.⁷⁵⁹

⁷⁵⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 245-246.

⁷⁵⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 248.

⁷⁵⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 249.

⁷⁵⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 467.

⁷⁵⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 467-468.

وَمَا أَذْرِيكَ مَا سَجِينٌ

8-Bildin mi siccîn nedir?⁷⁶⁰

İbn Cerîr, tefsirinde siccîn hakkında iki hadîs rivayet etmiştir. Birisi: Ebu Hüreyre radiyallahü anh'ten; Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurduki: “Felak cehennemde örtülü bir kuyudur. Ve amma siccîn açıktır.” İkincisi: Bera radiyallahü anh'ten: “Siccînin, arz-ı süflâ olması hakkındadır.”⁷⁶¹

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

14-Hayır, hayır fakat onların kazançları kalblerinin üzerine pas bağlamıştır.⁷⁶²

İmam Ahmed, Tirmizî ve Hâkim ikisi de sahîh diyerek ve Neseî ve İbn Mâce ve İbn Hibban ve daha diğerleri Ebu Hüreyre'den, Hazret-i Peygamber'den rivayet etmişlerdir. Buyurmuştur ki: “Kul, bir günâh işlediği vakit kalbinde siyah bir nokta, bir leke yapar. Eğer tevbe edip çekinir, istiğfar eylerse kalbi yine parlar, döner yine yaparsa o leke artar, nihayet kalbîni istilâ eder. İşte Kur'ân'da Allah Teâlâ'nın zikr ettiği “rân” budur: كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (“Hayır, hayır: Fakat onların kazançları kalblerinin üzerine pas bağlamıştır.” Mutaffifin-83/14)⁷⁶³

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ

28-Bir çeşme ki, mukarrebûn onunla içerler.⁷⁶⁴

Buradaki “ بِهَا ” ya bir kaç vech ile mana verilmiş ise de, İbn Abbas Hazretleri demiştir ki: “Ehl-i cennetin içkilerinin eşref ve a'lâsı Tesnîmdir. Çünkü mukarrebun onu sırf olarak içerler. Ashab-ı yemîne ise, mezc olunur.”

Razî burada, İbn Abbas'ın kavlini nakilden sonra şöyle demiştir: “Ben de derim ki, bu şuna delâlet eyler: Nehirler fazîlette mütefavittir. Demek ki, Tesnîm, cennet nehirlerinin efdali, mukarrebun da ehl-i cennetin efdalidir. Ve ruhanî cennette Tesnîm mârifetullah ve Allah'ın vech-i kerîmine nazar lezzetidir. Rahik de, mevcudat âleminin mutaleasiyle

⁷⁶⁰ Elmalılı, a.g.e., VIII. 467.

⁷⁶¹ Elmalılı, a.g.e., VIII. 473.

⁷⁶² Elmalılı, a.g.e., VIII. 467.

⁷⁶³ Elmalılı, a.g.e., VIII. 474.

⁷⁶⁴ Elmalılı, a.g.e., VIII. 467.

ibtihacdır. Mukarrebun, Tesnîm'den başkasını içmezler, yani ancak vechullah'ı mutalea ile meşgul olurlar. Ashab-ı yemîn'in ise, içkileri memzuc olur. Nazarları gâh ona, gâh mahlukatına olur."⁷⁶⁵

87- RA'D SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 13, 22, 25, 26, 29 ve 31. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

الْمَرْتِلِكَ أَيَاثُ الْكِتَابِ وَالَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ
وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ

1- المر- İşte bunlar, sana o kitabın âyetleri ve sana Rabbından indirilen hakdır.

*Ve lâkin nâsın ekserisi iman etmezler.*⁷⁶⁶

İbn Abbas'dan şöyle bir te'vil nakl edilir: *أَنَا اللَّهُ أَعْلَمُ وَأَرَى* Ben Allah, bilir ve görürüm.⁷⁶⁷

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ
فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ

*13- Ra'd hamd ile tesbih eyler, Melekler de korkusundan. Ve saikalar gönderir de onunla dilediğini çarpar. Onlarsa, Allah hakkında mücadele ediyorlardır. Halbuki O'nun muhavvilesi çok şiddetlidir.*⁷⁶⁸

Burada, Erdeb ibn Rebîa ile Âmir ibn Tufeyl vak'asına işaret olunduğu naklediliyor. Şöyle ki: Meşhur şâir Lebîd ibn Rebia'nın biraderi Erbed ibn Rebîa ile Âmir ibn Tufeyl ikisi bir, Resulullah'a gaile çıkarmak için gelmişler, mescide girmişlerdi. Aleyhissalâtü vesselâm da, ashabından bir kaç kişi ile oturuyorlardı. Âmir, çok yakışıklı idi. Cemali, ashabından nazar-ı dikkatini celbetti, ona bakıyorlardı. Âmir, arkadaşı Erbed'e evvelce şöyle tenbih etmiş: "Beni, Muhammed ile konuşuyor gördüğün zaman yavaşça arkasına dolaş ve onu kılıçla vur" demişti. Aleyhissalâtü vesselâm, Âmir ile konuşmağa başlamış, Erbed de arkasına dolaşmıştı. Kılıcını bir karış kadar çekmiş, fakat Allah Teâlâ müsaade etmediğinden

⁷⁶⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 478-479.

⁷⁶⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, V. 137.

⁷⁶⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, V. 138.

⁷⁶⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, V. 155-156.

sıyramamıştı. Âmir, haydisene gibi göziyle, kaşıyle imâ etmeğe başladı. Aleyhıssalâtü vesselâm da hali gördü “Allah’ım bu ikisine dilediğini yaparak bana yardım eyle.” (Müslim: Zühd-73) diye duâ etti. Def’oldular gittiler, Allah Teâlâ, Erbed’e açık bir yaz günü bir yıldırım indirdi yaktı. Âmir de kaçarak gitti, Benî Selûl’den bir kadının evine indi. Sabah olunca silâhını aldı, rengi bozulmuş atına bindi, sahrada sürüyor ve “Çık karşıma ey melekü’l-mevt” diyor, şîr söylüyordu ve “Kasem olsun ki, şu sahrada Muhammed ve sahibi, yani melekü’l-mevt karşıma çıksa ikisini de mızrağımınla deler geçerim” diyordu. Derken Allah Teâlâ, bir melek gönderdi. Onu bir kanadiyle çarptı, yere yuvarladı. O vakıt dizinde büyük bir gудde, hıyarcık çıkmıştı, yani vebaya tutulmuştu. Bunun üzerine kadının evine avdet etti: “Deve gудdesi gibi gудde ve Selûliyyenin evinde ölüm!” diyordu. Sonra yine atını istedi, bindi ve sürdü ve sırtında öldü.⁷⁶⁹

وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ
وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرُؤْنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ
أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ

22- *Ve onlar ki, Mevlâları'nın rızasına ermek için sabretmekte, namazı dürüst kılmakda, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli açık infak eylemektedirler. Ve seyyiyeyi, hasene ile defederler. İşte bunlar, dünya yurdunun ukbası onlara.*⁷⁷⁰

“Zarara sokmak ve zarara karşı intikam almak yoktur.” (İbn Mâce: Ahkam-17/2341) Ehadîs-i sahihada varid olduğu üzere: “Şerden hayır gelir mi? Ya Resulallah” diye sual olunmuş, Aleyhıssalâtü vessalâm da: “Hayır, ancak hayırdan gelir, hayır ancak hayırdan gelir, hayır ancak hayırdan gelir.” buyurmuştu.⁷⁷¹

وَالَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ
أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ
الدَّارِ

⁷⁶⁹ Elmalılı, a.g.e., V. 157.

⁷⁷⁰ Elmalılı, a.g.e., V. 164.

⁷⁷¹ Elmalılı, a.g.e., V. 165.

25- *Amma Allah 'ın ahdini misak ile tevsik ettikten sonra nakzedenler ve Allah 'ın raptedilmesini emrettiği rabitaları koparanlar ve yeryüzünü fesada verenler işte bunlar, lânet onlara, ve yurdun kötüsü onlara.*⁷⁷²

Mukatil'den menkul olduğuna göre bu, Ehl-i Kitab hakkında nâzil olmuştur.⁷⁷³

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَفَرِحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا
الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ

26- *Allah dilediği kimseye rızkı genişletir, daraltır da. Onlar ise, dünya hayat ile ferahlamaktalar. Halbuki dünya hayatı ahiretin yanında bir yol azığından ibarettir.*⁷⁷⁴

İbn Abbas'dan naklonduğuna göre bu da, Mekke müşrikleri dolayısıyla nâzil olmuştur.⁷⁷⁵

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحَسُنَ مَا

29- *Onlar ki, iman etmişlerdir ve salih ameller işlemektedirler. Ne hoş, tubâ onların, istikbal güzelliği onların.*⁷⁷⁶

TÛBA: Habeş veya Hind lügatiyle cennetin ismidir. Ebû Hüreyre, bir rivayette İbn Abbas, Muattib ibn Semiy, Ubeyd ibn Umeyr, Vehb ibn Münebbih, cennette bir şecere demişler ve Utbe ibn Ubeyd-i Sülemî hadîsinden Resulullah'a merfu' olarak da rivayet edilmiştir. Demiştir ki, bir A'rabî: “Ya Resulallah, cennette fakihe var mıdır?” diye suâl etmişti. Buyurdu ki: “Evet, onda bir şecere vardır ki, ona Tubâ denilir. İlh.. “ Kurtubî, der ki: “Sahih-i şeceredir. Çünkü hadîs-i merfu' olan Utbe hadisi vardır. Ve Süheylî'nin zikrettiği üzere bu, hadîsi sahihtir. Bunu Temhid'de Ebû Amir de kezalik Sa'lebî de zikretmişlerdir.”⁷⁷⁷

وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ
كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتَى بَلْ لَئِن لَّمْ يَأْمُرْ جَمِيعًا أَفَلَمْ يَأْمُرِ الَّذِينَ آمَنُوا
أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهْدَى النَّاسَ جَمِيعًا وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا

⁷⁷² Elmalılı, a.g.e., V. 167.

⁷⁷³ Elmalılı, a.g.e., V. 167.

⁷⁷⁴ Elmalılı, a.g.e., V. 167.

⁷⁷⁵ Elmalılı, a.g.e., V. 167.

⁷⁷⁶ Elmalılı, a.g.e., V. 168.

⁷⁷⁷ Elmalılı, a.g.e., V. 171.

تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةً أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ حَتَّى يَأْتِيَ
وَعَدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ

31- Bir kur'ân O'nunla dağlar yürütülse veya O'nunla arz parçalansa veya O'nunla ölüler konuşurulsula!.. Fakat bütün emir Allah'ın. Daha iman edenler, kâfirlerden ümidi kesip anlamadılar mı ki, Allah, dilese idi elbette insanlara hep birden hidayet buyurdu, o küfredenler onların kendi san'atlarıyla başlarına musîbet inip duracak veya Hûd yurtlarının yakınına konacak, nihayet Allah'ın va'di gelecek. Her halde Allah, miadını şaşırılmaz.⁷⁷⁸

Rivayet olunur ki: Mekke kâfirleri, bir gün Mekke'nin kenarına çıkmış oturuyorlardı. Resul-i Ekrem Sallallahü aleyhi vesellem, yanlarına vardı. İslâm'ı arzetti, içlerinden Abdullah ibn Ümeyyet el-Mahzumî: “Mekke'nin, demişti, şu iki dağı bizi çok sıkıyor, bunları buradan yürüt, yerimiz genişlesin. Orada bize aralarından çaylar, kıt'a kıt'a mezraalar aç, âbâ-ü ecdadımızdan filân ve filânları da dirilt söylesinler bakalım, söylediklerin doğru mu, değil mi?” Bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur.⁷⁷⁹

⁷⁷⁸ Elmalılı, a.g.e., V. 172.

⁷⁷⁹ Elmalılı, a.g.e., V. 174.

II. BÖLÜM

MEDENÎ SURELERDEKİ TEFSİR RİVAYETLERİNİN MAHİYETİ

88- HAC SÛRESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 8, 11, 19, 27, 28 ve 29. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ

*8-Nâstan kimi de vardır ki, ne bir ilme, ne bir rehberine, ne de tenvir eder bir kitaba istinad etmeksizin Allah hakkında mücadele eder.*⁷⁸⁰

Bu âyet, Nadr ibn Hâris ve Ebû Cehil gibi şeytanetkâr rüesa-yı mücadilîn hakkında, yukarıda geçen nazîri de böylelerin arkasına düşen mukallidîn hakkındadır.⁷⁸¹

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ
وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَلِكَ
هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ

*11- Nâstan kimi de, Allah'a kıyidan kıyıya ibadet eder. Eğer kendisine bir hayır isabet ederse, ona yatıştır ve eğer bir mihnet isabet ederse yüz üstü dönüverir. Dünyası da ahireti de hüsrân olur. İşte husran-ı mübîn, odur.*⁷⁸²

⁷⁸⁰ Elmalılı, a.g.e., V. 503.

⁷⁸¹ Elmalılı, a.g.e., V. 503-504.

⁷⁸² Elmalılı, a.g.e., V. 503.

Bunun sebab-i nüzulünde, bir rivayete göre müellefetü'l-kulubdan Uyeyne ibn Bedr, Akra' ibn Habis, Abbas ibn Mirdas, birbirlerine: “Muhammed’in dinine gireriz, eğer bize bir hayr isabet ederse hak tanırız, yoksa bâtil tanırız” demişlerdir.⁷⁸³

هَذَا خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ
ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ

19- Şu ikisi, Rabları hakkında muhakemeye duruşmuş iki hasımdırlar. Binaenaleyh o küfredenler için, ateşten çamaşırlar biçilmiştir, başlarının üstünden kaynar su dökülür.⁷⁸⁴

İbn Abbas’dan rivayete göre işbu, هَذَا خَصْمَانِ den itibaren üç veya dört âyet, Medîne’de nâzil olmuştur. Ebû Zer radiyallahü anh’ten rivayet olunduğuna göre de, Bedr günü Hazret-i Hamza, Hazret-i Ali ve Hazret-i Ubeyde ibn el-Hâris radiyallahü anhüm üçünün Kureyş’ten Utbe ve Şeybe ibnâ Rebi’a ve Velîd ibn Utbe ile mübarezelerinde nâzil olmuştur.⁷⁸⁵

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ
مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ

27- Ve umum nas içinde hacc’ı i’lân eyle gelsinler sana, gerek yaya ve gerek her derin vadiden gelerek incelmış her bir binid üzerinde.⁷⁸⁶

Hasan-i Basrî gibi bazıları, bu emirlerin Resulullah’a hitab olduğuna kail olmuşlardır. Zira, tathir emri, buna ensebdir.⁷⁸⁷

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ
عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا
الْبَائِسَ الْفَقِيرَ

28- Gelsinler kendilerine aid bir takım menfeatlere, şâhid olsunlar ve En’âm behîmelerinden kendilerine merzük buyurduğu kurbanlıklar üzerine ma'lûm günlerde Allah’ın ismini ansınlar da onlardan yeyin ve yoksulu, fakiri doyurun.⁷⁸⁸

⁷⁸³ Elmalılı, a.g.e., V. 504.

⁷⁸⁴ Elmalılı, a.g.e., V. 508.

⁷⁸⁵ Elmalılı, a.g.e., V. 509.

⁷⁸⁶ Elmalılı, a.g.e., V. 511.

⁷⁸⁷ Elmalılı, a.g.e., V. 513.

İbn Abbas'dan da rivayet olunduğu üzere hem dünyevî, hem uhrevîdir. Uhrevî menfaat, mağfiret ve rıdvan, dünyevî olarak da müşahede-, şeâirle irfanî, ahlâkî, ticarî, ictimâî bir takım menafî' vardır. Bu menafîa hazır olsunlar.⁷⁸⁹

ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلِيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ
الْعَتِيقِ

29- *Sonra kirlerini atsunlar ve adaklarını yerine getirsinler ve o Beyt-i Atik'i tavaf etsinler.*⁷⁹⁰

Atik, azad ve hur mânâsına gelir. Kâ'be-i Muazzama da, Cebabire'nin tesallutundan âzâde olduğu için atik tesmiye edilmiştir. Bu mânâ bir hadîs-i şerif ile Resulullah'dan da mervîdir. Buyurmuş ki: “Allah Teâlâ Beyte, “El-Atik” tesmiye etti. Çünkü O’nu Cebabire’den âzâde kıldı da O’na asla bir cebbar galebe edemedi.” Bu hadîsi, Buharî tarihi’nde ve İbn Cerir ve Taberanî ve daha başkaları İbnü’z-Zübeyr’den tahrir eylemiş, Tirmizî, Hasendir demiş, Hâkim sahih demiştir. İbn Ebi Necîh ile Katade de, bu mânâ ile tefsir etmişlerdir.

Mücahid, kimsenin milki olmadığından dolayı hürrü’l-asıl mânâsına atik tesmiye edildiğini söylemiştir.⁷⁹¹

89- RAHMÂN SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 2, 13, 27, 29, 46, 60, 64, 72 ve 76. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

عَلَّمَ الْقُرْآنَ

2-Öğretti Kur’ân’ı.⁷⁹²

İbn Cerîr’in ve İbn Ebi Hâtim’in İbn Mes’ud’dan tahrirlerine göre, Kur’ân’da her şey dair ilim indirilmiş ve her şey beyan edilmiş ise de bizim ilmimiz, onun hepsine yetişemez. İbn Abbas da, demiştir ki: “Devemin bir ipi gaib olsa, her halde kitabullahda bulurdum.”⁷⁹³

⁷⁸⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, V. 511.

⁷⁸⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, V. 513.

⁷⁹⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, V. 511.

⁷⁹¹ Elmalılı, *a.g.e.*, V. 515-516.

⁷⁹² Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 328.

فَيَأْتِي أَلَاءَ رَبِّكُمْ أَتَكْتَبُونَ

13-Şimdi Rabbinizin hangi eltafına dersiniz yalan?⁷⁹⁴

İbn Ömer'den ve Cabir'den radiyallahü anhüm rivayet olunmuştur ki: Resul-i Ekrem sallâllahü aleyhi vesellem, Ashabına Er-Rahman Suresini okudu, sükût ettiler. Buyurdu ki: “Niye ben, cinnîlerden sizinkinden daha güzel cevap işidiyorum. Leyle-i cinde bunu ben, cinnîlere okudum.” “İmdi Rabbinizin nimetlerinden hangisini tekzib edersiniz?” kavlı İlahîsine her geldiğinde “Hayır, ni'metlerinden hiç bir şeyi tekzib etmeyiz ya Rabbena, hamd sana” (Tirmizi: Tefsir-u Sûreti-55/1) dediler.⁷⁹⁵

وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

27-Bakî o Rabbi'nin yüzü, O zülcelali vel'ikram.⁷⁹⁶

Tirmizî'nin Enes'ten, İmam Ahmed'in Rebia İbn Âmir'den merfuan rivayet ettikleri şu hadîs-i şerif de buna şehadet eder: “Ya zelcelâli vel'ikram'a devam ve sebat edin, duâlarımızda çok söyleyin” (Tirmizi: Daavât-91) demektir. Yine Tirmizi, Ebu Davud ve Neseî Enes'ten rivayet etmişlerdir ki, müşarünileyh Resul-i Ekrem Sallallâhü aleyhi vesellem Hazretleri'nin maiyyetinde bulunuyordu. Bir adam da namaz kılıyordu. Sonra duâ etti de şöyle dedi: “Allah'ım hamd sanadır, senden başka ilah yoktur. Semavât ve arzı yaratan sensin. Celâl ve İkrâm sahibsin. Hayy ve Kayyum'sun.” Bunun üzerine Resülullah Sallâllahü aleyhi vesellem, Ashabına buyurdu ki: “Biliyor musunuz ne ile duâ etti?” “Allah ve Resülü a'lem” dediler. Buyurdu ki: “Nefsim yed-i kudretinde olan Zat-i ecelle kase ederim ki, Allah'a en büyük ismiyle dua etti. O ism-i azam ki, onunla çağırıldığı vakit icabet buyurur ve onunla istenildiği vakit verir.” (İbn Mâce: Duâ-9)⁷⁹⁷

يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلِّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ

29-O'ndan dilenir göklerde, hem yerde olan.⁷⁹⁸

⁷⁹³ Elmalılı, a.g.e., VII. 329.

⁷⁹⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 328.

⁷⁹⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 333.

⁷⁹⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 338.

⁷⁹⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 341.

⁷⁹⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 338.

İbn Mâce ve İbn Hibban ve daha bir takımları Ebu'd-Derdâ radiyallahü anh'ten rivayet etmişlerdir ki, Hazret-i Peygamber sallallahü aleyhi vesellem bu âyette şöyle buyurmuştur: “Günahlara mağfîret buyurmak ve sıkıntıları açmak ve bir takımlarını yükseltip bir takımlarını alçaltmak da, O'nun şanındandır.” (İbn Mâce: Mukaddime-13) Bezzar'ın rivayetinde, “duâlara icabet buyurmak” ziyadesi de vardır.⁷⁹⁹

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتَانِ

*46-Rabbının makamından korkan kimseye iki cennet raygân.*⁸⁰⁰

İbn Ebi Hatim'in ve Ebu's-Şeyh'in Atâ'dan rivayetlerinde: Ebu Bekr-i Sıddık radiyallahü anh, bir gün düşünmüş, kıyamet, mîzan, cennet ve nar, Melâkenin safları, semavâtın tayyi, dağların serpilip dağılışı, güneşin dürülüğü, yıldızların dağılışı hakkında fikir yürütmüş de: “Arzu ederdim ki, ben, şu yeşilliklerden bir yeşillik olaydım, hayvanlar gelip beni yiyeydiler ve ben yaratılmamış olaydım” demişti. Bunun üzerine işbu, وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتَانِ “Rabbının makamından korkan kimse için ise iki cennet vardır.” nâzil oldu. Beyhakî Şüab-i imanda Hasen'den rivayet eder ki: Hazret-i Ömer radiyallahü anh zamanında bir genç mescide ve ibadete devam ederdi. Derken bir kız ona âşık, o da ona âşık olmuştu. Bir tenhada kız yanına geldi, söyledi konuştu derken gönlü çekti. Bunun üzerine genç bir şehka ile hıçkırdı ve bayıldı. Bir amcası vardı, geldi yüklenip evine götürdü. Sonra ayıldığı vakit: “Ya Emmi dedi, Ömer'e git benden kendisine selâm söyle ve sor O'na ki, Rabbin'in makamından korkan kimseye ne var?” Bunun üzerine amcası gitti, Ömer'e haber verdi. Arkasından delikanlı bir şehka ile daha hıçkırıp vefat etti. Hazret-i Ömer radiyallâhü anh vakıf olunca, dedi ki: “Sana iki cennet var, sana iki cennet.”⁸⁰¹

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ

*60-İhsânın cezâsı, elbette ihsân.*⁸⁰²

⁷⁹⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 342.

⁸⁰⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 346.

⁸⁰¹ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 349.

⁸⁰² Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 346.

Hakîm-i Tirmizî'nin Nevadirü'l-Usulde, Begavî'nin tefsirde, Deylemî'nin Müsned-i Firdevs'te, İbn Neccar'ın tarihinde, Hazret-i Enes'ten rivayetlerinde Resül-i Ekrem Sallâllahü Aleyhi Vesellem işbu, هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ “İhsanın cezası ancak ihsandır.” âyetini okumuş da: “Biliyor musunuz Rabbiniz ne buyuruyor?” “Allah ve Resülü a'lem” demişler. Buyurmuş ki: “Benim, kendisine tevhide in'am eylediğim kimsenin cezası ancak cennettir buyuruyor.” Tevhid, ilmî ve amelîden eamm olarak mülâhaza edilince bu da, ihsan hadisininin mazmunu olmuş olur.⁸⁰³

مُدَّهَامَّتَانِ

64-Yağız yeşil ne dilistan.⁸⁰⁴

MÜDHAMMETAN: İbn Abbas, Mücahid, İbn Cübeyr, İkrime, Ata, İbn Ebî Rebah ve daha sâirleri hadravan diye tefsir etmişlerdir. Hattâ Taberânî ve İbn Merduye'nin tahrirlerine göre Ebu Eyyub radiyallahü anh, demiştir ki: “Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem'e: مُدَّهَامَّتَانِ kavî-i ilâhî'sinden sordum. Aleyhissalâtu Vesselâm: “Hadravan” buyurdu. Demek ki, murad, yeşilliklerinin kuvvetini beyandır.⁸⁰⁵

حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ

72-Cibinliklerde mestur, mahsus hûriyan.⁸⁰⁶

HÛR: Âlûsî, der ki: “İbn Münzir ve gayrîlerinin İbn Abbas'dan tahririne ve Ümm-i Seleme radiyallahü anha Hazretleri'nin Resülullah'dan rivayetine göre hûr, bıyz diye tefsir edilmiştir. Ümm-i Seleme hadisininin sıhhati sabit olursa, Resülullah'ın tefsirinden udul olunmamak lâzım gelir.

Buharî, Müslim, Tirmizî ve daha sairlerinin Ebu Musa el-Eş'arî Hazretlerinden rivayet ettikleri üzere Hazret-i Peygamber Sallâllahü aleyhi vesellem'den mervidir. Hayme, mücevvef bir incidir. “Dürretün mücevvefe”, semada tulu altmış mildir. Her zaviyesinde mü'minin bir ehli vardır. Diğerleri onları görmezler. Mü'min, bunları dolaşır. Bir takımlarının da, Ebu'd-

⁸⁰³ Elmalılı, a.g.e., VII. 349.

⁸⁰⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 346.

⁸⁰⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 350.

⁸⁰⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 347.

Derda Hazretlerinden rivayete göre hayme, bir lü'lüe, büyük bir incidir. Dürden yetmiş kapısı vardır. Şübhe yok ki bunlar, cennet meskenlerinin safasını tasvir için birer temsildir.⁸⁰⁷

مُتَّكِيَيْنَ عَلَى رَفْرِفٍ خُضِرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ

76-Kurulmuşlar yeşil refref ve güzel abkarîler üzere şadan.⁸⁰⁸

REFREF:Âlûsî şunları kaydetmiştir: “Hazret-i Ali, İbn Abbas ve Dahhâk’dan: Fuzuli mehâbis, yani yatakların üzerine serilen çarşaf.

İbn Cerir ve diğer bir cemaatin Said ibn Cübeyr’den rivayetine göre: Refref, cennet bağçeleri ki, Abd ibn Humejd İbn Abbas’dan da böyle rivayet etmiştir. İlh...⁸⁰⁹

90- İNSAN SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 2 ve 8. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا
بَصِيرًا

2-Çünkü Biz, yarattık o insanı bir takım katgılarla mezcedilmiş (emşac) bir nutfeden, evire çevire mübtelâ kılmak üzere de onu bir semî’; basîr yaptık.⁸¹⁰

Sahîh-i Müslim’de rivayet olunduğu üzere: “Suyun hepsinden çocuk olmaz.” Hadîs-i şerifinde de küllü ifradî ile minküllü mâ’in değil, küllü mecmuû ile minküllü’l-mai buyurulmuş olmasından veledin husule geldiği o suyun, mecmu-ı mâ olan bütün bir menî değil, onun bir cüz’ünden ibaret olduğu anlatılmış bulunduğundan nütfe, menîden bir cüz olan halis tohumun adı olduğu anlaşılır.⁸¹¹

عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا

18-Bir çeşme ki, denir selsebil.⁸¹²

⁸⁰⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 351.

⁸⁰⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 347.

⁸⁰⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 352-353.

⁸¹⁰ Elmalılı, a.g.e., VIII. 352.

⁸¹¹ Elmalılı, a.g.e., VIII. 355.

⁸¹² Elmalılı, a.g.e., VIII. 352.

SELSEBİL: Mücahid: “Cereyanı kuvvetli, içimi kolay” demiş, Mukatil de: “Suyu istedikleri meclise diledikleri gibi teselsül eder bir ayn” demiştir. Katâde’den rivayet olduğuna göre: “Arş’ın tahtında Adn cennetinden “nebe'an edip bütün cennetlere teselsül eden bir ayndır.”⁸¹³

91-ZİLZAL SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 5, 6, 7 ve 8. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır.

بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا

*5-Çünkü Rabbin ona vahy eylemiştir.*⁸¹⁴

Resulullah’dan da, rivayet olunmuştur ki: “Herkes karşı üzerinde ne amel yaptığına şahadet edecektir.”⁸¹⁵

يَوْمَئِذٍ يَصُدُّرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ

*6-O gün nâs, müteferrik surette firlyacaklardır, amelleri kendilerine gösterilmek için.*⁸¹⁶

İbn Abbas’dan mervi olduğu üzere, *يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ* (“Günün birinde her sınıf insanları imamları ile çağıracağız.” İsra-17/71) mucebince her dîn ve millet sahibi, ayrı olarak kendi önderleri arkasında sâdır olacaklar.⁸¹⁷

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ

وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

*7-8-Ki, herkim, zerre mîkdarı bir hayır işlerse onu görecek. Her kimde, zerre mîkdarı bir şerr işlerse onu görecek.*⁸¹⁸

İbn Abbas’dan mervidir ki, elini toprağa sokmuş kaldırmış sonra üflemiş de: “İşte bunlardan her biri, bir miskal zerre” demiştir.⁸¹⁹

⁸¹³ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 365.

⁸¹⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 206.

⁸¹⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 209.

⁸¹⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 206.

⁸¹⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 210.

⁸¹⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 206.

2-BAKARA SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 3, 7, 8, 14, 30, 31, 35, 37, 62, 87, 89, 97, 109, 112, 114, 144, 154, 158, 159, 164, 177, 178, 180, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 207, 208, 213, 215, 217, 219, 220, 221, 223, 224, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 237, 238, 239, 243, 245, 248, 253, 256, 259, 262, 267, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 279, 281, 285 ve 286. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

الم

1. Elif, Lâm, Mîm⁸²⁰.

Bu bapta İbn Abbas Hazretleri'nden mervi olan vücüh içinde, "الم : انا الله اعلم" demektir. "Her kitapta Allah'ın bir sırrı vardır. Kur'an'daki sırrı da sûre evveleridir" mealinde Hazret-i Ebu Bekir'den mervi olan ve "her kitabın bir safvesi vardır ve bu kitabın safvesi -zübdesi- de hurufi teheccidir" diye Hazret-i Ali'den mervi olan beyanat-ı âliye dahi bihasebilmeal öbüründen başka değildir. Hattâ yine Hazret-i Ali'den mervi olan " كهيعص عسق " "Esmâ-i ilâhiyedendirler" kelâmı da bu cümlelerden hariç bir mânâ değildir. Ve hepsine şamil olduğu için mukattaat-ı sûver müteşabihattandır.⁸²¹

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
يُنْفِقُونَ

3. Onlar ki gaybe iman edip namazı dürüst kılarlar ve kendilerine merzuk kıldığımız şeylerden infak ederler.⁸²²

İbn Mes'ud Hazretleri "Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki, hiç bir kimse, gaybe imandan daha faziletli birşeye inanmamıştır." (Ruhu'l-Meanî, 1-115) buyurmuş ve bu ayeti okumuştur.⁸²³

İman yetmiş küsur şubedir. Bunların en aşağısı yoldan eza verici şeyi kaldırmaktır (Müslim, İman, 57/58)⁸²⁴

⁸¹⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 210.

⁸²⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 144.

⁸²¹ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 149.

⁸²² Elmalılı, *a.g.e.*, I. 144.

⁸²³ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 165

⁸²⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 170

الصلوة عماد الدين “Namaz dinin direğidir” (Feyzü'l-Kadir IV,248)⁸²⁵

Burada الصلوة'ın “elif lami” ahd içindir ki keyfiyeti malûm ve ma'hut olan İslâm namazı demektir. Ve bu keyfiyet, yani namazın nasıl kılınacağı, şerait-ü erkânı, sünnet-ü âdabı, mekruhat-ü müfsidatı ile sıfat-ü mahiyeti “*Namaz kılarken beni gördüğünüz gibi namaz kılınız*” (Buhari; Ezan, 18) hadîsi şerifi mucebince Peygamber'den görüldüğü ve fiilen ve kavlen ve takriren ahzedildiği sıfat ve keyfiyettir ki, bu keyfiyet-ü mahiyet, ta bidayetten beri beyne'l-İslâm bil'amel mütevatiren malûm ve kütuub-i dinde mazbuttur ve “yusallune” buyurulmayıp da lami ahd ile “yükimunessalâte” buyurulmasında bu mânâ dahi sarihtir yani “yükimunessalâte” dosdoğru namaz kılarlar demek değil, “namazı dosdoğru kılarlar” demek olduğundan gaflet edilmemelidir.⁸²⁶

Bir hadîs-i şerif'te de varit olduğu üzere zekât, kantara-i islâm'dır.⁸²⁷

خَتْمُ اللَّهِ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ
وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

4. Allah, kalblerini ve kulaklarını mühürlemiş ve gözlerine bir perde inmiştir ve bunların hakkı azîm bir azaptır.⁸²⁸

(A.S.) Efendimiz hadîslerinde şu meâlde buyurmuştur ki: “İbtida bir günah yapıldığı zaman kalbde, bir nükte-i sevda yani kara bir leke olur,Eğer sahibi pişman olur, tevbe ve istiğfar ederse kalb yine parlar. Etmez de günah tekerrür ederse, o leke de artar. Nihayet arta arta bir raddeye gelir ki, leke, bir gıfıl gibi bütün kalbi kaplar ki, sure-i Mutaffifin'de “Hayır hayır! Fakat onların kazaçları kapllerinin üzerine pas bağlamıştır.” (Mutaffifin – 83/14) ayetindeki “reyn” de budur.” (Muvatta, Kelam, 8) Bu hadîs gösteriyor ki, zunub, tevali ettikçe kalpleri bir gıfıl gibi kaplar.⁸²⁹

SEBEB-İ NÜZULÜ: İbn Abbas Hazretleri'nden bir kaç tarik ile hasılı rivayet meâlen şudur: Resulûllah Efendimiz, bütün insanların iman etmesine ve hidayet-i ilâhiyeye tabi olmasına fevkal'âde şevk-u hahiş beslerdi. Medine'yi teşriflerinden sonra da, nevahisindeki Yehud ve rü-esa-yı Yehud bile bile çiftlik ediyorlar, inkâr ve cühud da ileri gidiyorlardı. Binaenaleyh Cenab-ı Allah, bir taraftan zikr-i evvelde, ilm-i ezelîde herkesin imanı ve saadeti mukarrer olmadığını, bazı kalblerin, mukadder olan kabiliyet-i iman devresinden istifade

⁸²⁵ Elmalılı, a.g.e., I. 172

⁸²⁶ Elmalılı, a.g.e., I.175

⁸²⁷ Elmalılı, a.g.e., I. 177

⁸²⁸ Elmalılı, a.g.e., I. 187

⁸²⁹ Elmalılı, a.g.e., I.194

edemiyerek kapanacağı da nezd-i ilâhî'de bittakdir bilinmiş bulunduğunu ve ilm-i ilâhî'nin şaşmıyacağını ihbar-ü il'âm ve tesliye, bir taraftan da onları, tevbih ve tekdir buyurmuştur. Ve bu suretle Sure-i Bakara'nın başından yüz ayetin ahbar-ı Yehuddan, Evs ve Hezrec münafıklarından bir takım kimseler hakkında nazil olduğu ve hattâ İbn Abbas Hazretleri'nin bunları isimleriyle, şahıslarıyla, nesebleriyle zikrettiği rivayet olunmuştur. Rabi İbn Enes'den vaki olan rivayette de, bu iki ayetin nüzülü, "Toplulukların önderleri" ve ale'l-husus yevm-I Bedir'de katlolunanlar ile alâkadar olduğu zikrolunmuştur.⁸³⁰

SEBEB-İ NÜZULÜ: Bu âyetlerin Medine ve civarındaki bir takım münafıkın hakkında nazil olduğu müttefekun aleyhtir. Rivâyet olunduğuna göre bunlar Evs veya Hezrec kabilelerine mensup bazı kimselerle onlara hemhal olanlardır ki, reisleri, Abdullah ibni Übeyy ibn Selûl'dür Peygamberimizin ensarı olan Evs ve Hezrec kabileleri, o zaman Yesrib denilen Medine'nin en esaslı unsuru idiler ki, ikisine birden Ma'sher-i Hazrec dahi denilirdi. Bunlardan başka Medine civarında, Kureyza, Beni Nadîr, Beni Kaynuka gibi Yehudi kabileleri vardı. Medine içinde sakin Yahudiler de bulunuyordu. Büyük bir Peygamberin gelmek üzere bulunduğu ulema-ı Yehud beyninde söyleniyor ve Medine halkı arasında intişar ediyordu. Yehudiler, Hazret-i Musa'nın, "bana benzer Peygamber" dediği Peygambere, o Peygambere Arabça النبي , الرسول ünvanıyla intizar ediyorlardı ve karaine nazaran bunun zamanı geldiğini seziyorlardı ve fakat bunu kendilerinden bekliyorlardı. O sırada Abdullah ibn Übey de, kendini Evs ve hazrec içinde Yesrib hükûmdarlığına namzet gibi görüyordu. Enfüs-ü afakdaki bu ahvalden bihikmetillah-ı Teâlâ en evvel intibaha gelen Evs ve hazrec oldu. Hac mevsiminde Mekke'ye gidip Akabe-i ulâ'da on iki, ertesi sene Akabe-i saniyede yetmiş kişi Hazret-i Peygamber'e biat ettiler. Onun ensarı olmağa başladılar. Şirkden kurtulup, gaybe iman ettiler. Hattâ bir çokları Hz. Peygamberin gıyabında iman ettiler. Nihâyet (A.S.) Efendimiz hicret buyurdular. Yesrib, darül-hicre oldu ve Medine yani şehir namını aldı. Peygamberimizin, burada istikrarından sonra, kelime-i İslâm sür'atle ahali beyninde intişar etti. Müslümanlık ve Müslümanlar, çoğaldı, abede-i evsane, müşrikine karşı kahir bir ekseriyet aldı. Maamafih Evs ve Hazrec içinde iman etmiyen bir ekalliyet de vardı. Yehut, Ehl-i kitap'tan ise de bilâkis ekserisi, saika-i hasedle küfürde inat etmiş ve maamafih en büyük ulemadan Abdullah ibn Selâm Hazretleri gibi bazı zevat-ı kalile dahi وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ "Ve onlar ki hem sana indirilene iman ederler, hem denden evvel indirilene..." (Bakara2/4) medihasına mazhar olarak, iman-ı ezelflerini izhar etmişlerdi. İman

⁸³⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, I.195-196

etmeyen ve الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ ayetinin sebab-i nüzulü olan ahbar-ı Yehud gizli gizli cem'iyat-ı hafiyye rolü oynuyorlardı.⁸³¹

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَى
شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُونَ

14. Bir de iman edenlerle karşılaştılar mı "amenna" derler, ve kendi şeytanlarıyla halvet oldular mı "emin olun derler. Biz sizinle beraberiz, biz ancak müstehziyiz"⁸³².

Rivayet olunduğuna göre Abdullah ibn Übey yardıklarıyla bir gün sokağa çıkmışlar. Sahabe-i kiramdan bir kaç zatın karşıdan gelmekte olduklarını görmüşlerdi. İbn Übey yanındakilerine, “bakınız ben, şu gelen budalaları başınızdan nasıl savacağım”, demiş ve yaklaştıkları zaman hemen Hazret-i Ebu Bekr’in elini tutmuş, “merhama, Seyyidi beni Temim, şeyhul-İslâm, Resulullah’ın garda sanisi olan, nefs-ü malini Resulullah’a bezletmiş bulunan Hazret-i Sıddik” demiş. Sonra Hazret-i Ömer’in elini tutmuş, “merhaba Seyyidi beni Adiy, dininde kavi, nefs-ü malini Resulullah’a bezletmiş bulunan Hazret-i Faruk” demiş, sonra Hazret-i Ali’nin elini tutmuş, “merhaba Resulullah’ın amcazadesi, damadı, Resulullah (S.A.V.) maada bütün beni Haşim’in seyyidi”, demiş ve işte o zaman bu ayet-i kerime nazil olmuş. Daha tafsili diğer bir rivayette Hazret-i Ali “ya Abdullah, Allah’dan kork, münafıklık etme. Çünkü münafıklar, şerri halkullahdır.”, demekle “müsaade et, Ya Ebe’l-Hasan, benim hakkımda böylemi söylüyorsun. Vallahi bizim imanımız sizin imanınız gibi ve bizim tasdikımız sizin tasdikınız gibidir”, demiş ve ayrılmışlar. Abdullah ibn Übey arkadaşlarına, “nasıl yaptım gördünüz ya! İşte siz de bunları görünce böyle yapınız.”, demiş, onlar dahi “sağ ol, sen bizim içimizde ber hayat oldukça hep böyle hayırlı istifadeler ederiz.”, diye kendisini meth-ü sena etmişler. Müslümanlar da varıp Hazret-i Rısalete haber vermişlerdi ve akabinde bu ayet nazil oldu”, dahi denilmiştir.⁸³³

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا
أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ
وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

⁸³¹ Elmalılı, a.g.e., I. 199-200

⁸³² Elmalılı, a.g.e., I. 199

⁸³³ Elmalılı, a.g.e., I. 212

30. *Ve düşün ki, Rabbin melâikeye: ‘Ben, yerde muhakkak bir halife yapacağım’ dediği vakit, ‘Â!... Orada fesat edecek ve kanlar dökecek bir mahlûk mu yaratacaksın? Biz hamdinle teşbih ve seni takdis edip dururken’, dediler. ‘Her halde ben sizin bilmiyeceğiniz şeyler bilirim’ buyurdu.*⁸³⁴

‘‘Sema gıcırdamaktadır. Ve gıcırdamak hakkıdır. Onda bir kadem mevzii yoktur ki, bunda bşr melek-i sacid veya rakî bulunmasın.’’⁸³⁵

(A.S.) Efendimiz’den şöyle rivayet olunmuştur ki: ‘‘Semaya urûc buyurdıkları zaman, kal'a burcları gibi bir mevkide bir takım melâike görmüştü. Bunlar birbirlerinin yüzüne doğru mütekabilen yürüyüp gidiyorlardı. ‘‘Bunlar nereye gidiyorlar’’ diye Resulûllah, Cebrail sordu. Cebrail, ‘‘bilmiyorum, ancak yaradıldığımdan beri ben bunları görürüm ve evvel gördüğümün bir tanesini bir daha görmem’’ dedi. Onlardan birine, ikisi birden, ‘‘Sen ne zaman halk olundun?’’ diye sordular. O da, ‘‘Bilmiyorum, ancak Canab-ı Allah, her dört yüz bin senede bir yıldız halkeder. Ben yaradıldığımdan beri de dört yüz bin yıldız yarattı’’, (Mefatihil-Gayb, 11;162) diye cevap verdi.’’⁸³⁶

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

31. *Ve Adem’e bütün esmayı ta’lim eyledi. Sonra o âlemini melâikeye gösterip, ‘haydin davanızda sadıksanız bana şunları isimleriyle haber verin’ buyurdu.*⁸³⁷

Bu isimler, insanların tearüfüne, anlaşmasına sebep olan bütün isimlerdir: İnsan, hayvan, arz, bahr, cebel, himar vesaire hepsi (İbn Abbas’dan Dahhak). Gurab, hamame ve her şeyin ismi (Mücahid), her şeyin ismi, be’ir, bakare, şâte varıncaya kadar (Said ibn Cübeyr), her şeyin ismi, hatta şu, bu, hades bile (İbn Abbas’dan Said ibni Ma’bed). Her sınıf halkın ismi ve cinsine ircaı, şu cebel, bu deniz, şu şöyle, diye her şeyin ismi (Katade).⁸³⁸

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا
حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ

⁸³⁴ Elmalılı, a.g.e., I. 257

⁸³⁵ Elmalılı, a.g.e., I. 264-265

⁸³⁶ Elmalılı, a.g.e., I. 265

⁸³⁷ Elmalılı, a.g.e., I. 257

⁸³⁸ Elmalılı, a.g.e., I. 267

35. *Ve dedik ki: ‘‘Ya Âdem, sen ve zevcen cenneti mesken edin, ikiniz de ondan dilediğinizi yerde bol bol yeyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın ki, haddi açan zalimlerden olmayasınız.’’’⁸³⁹*

İbn Abbas ve daha bazılarında ‘‘sünbüle’’ diye mervidir. ‘‘Dünyada evlâdına rızık kılınan sünbuledir’’, tabiri dahi naklediliyor. İbn Mes'ud'dan asma, üzüm ağacı ve bazılarında incir tabiri varit olmuştur.⁸⁴⁰

فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ
الرَّحِيمُ

37. *Derken Âdem, Rabbından bir takım kelimeler telakkı etti, yalvardı, o da tevbesini kabul buyurup ona yine baktı. Filhakika O'dur ancak öyle Tevvâb, öyle Rahîm.*⁸⁴¹

İbn Abbas Hazretleri'nden rivâyet olunduğuna göre şu münacat cereyan etmiştir: Ya Rabb, sen, beni kendi elinle halk etmedin mi? (evet) Ya Rabb, senin rahmetin gadabını sebketmiş değil midir? (evet etmiştir) Ya Rabb, ben tevbe eder ve ıslahı hal eyler isem sen beni yine Cennetine irca eder misin? (evet ederim)’’ Ve bu mealde bazı âyat daha vardır.⁸⁴²

نَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ
بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

62. *şüphe yok ki iman edenler ve Yehudîler, Nasranîler, Sabiîler bunlardan her kim, Allah'a ve Ahiret gününe hakikaten iman eder ve salih bir amel işlerse elbette bunların Rableri yanında ecirleri vardır. Bunlara, bir korku yoktur ve bunlar, mahzun olacak değillerdir.*⁸⁴³

Hazret-i İsa'nın nazil olduğu ‘‘Nasire’’ karyesine nisbettir. İbn Abbas, Katade, İbn Cüreyc buna kail olmuşlardır.⁸⁴⁴

⁸³⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 257

⁸⁴⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 277

⁸⁴¹ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 257

⁸⁴² Elmalılı, *a.g.e.*, I.279

⁸⁴³ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 313

⁸⁴⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 316

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ
وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ
أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا
كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ

87. Celâlim hakkı için, Musa'ya o kitab verdik, arkasından bir takım Peygamberlerle de takib ettik. Hele Meryem'in oğlu İsa'ya beyyineler verdik ve O'nu Ruhü'l-kudüs ile te'yet eyledik Ya artık size nefislerinizin hoşlanmayacağı bir emr ile bir Peygamber geldikçe her defasında kafa tutarsınız, kibrinize dokunduğu için kimine yalan der, kimini öldürür müsünüz?⁸⁴⁵

Mücahit ve Rebiin beyanına göre “el-kudüs”, “el-kuddus” gibi Esmâ-i ilâhîye'dendir. Binaenaleyh Ruh'ul-kudüs, Ruhullah demek olabilir.⁸⁴⁶

İbn Abbas'tan bir rivayete göre burada “ruhu'l-kudüs”, Allah'ın ismi A'zamıdır ki, Hazret-i İsa, bununla mevtayı ihya ederdi.⁸⁴⁷

Katade, Süddi, Dahhak ve Rebiin beyanına ve ibni Abbas'tan diğer rivayete göre Ruhü'l-kudüs, Cebrail'dir. Ve buna, esahh-i akval demişlerdir. Çünkü Resulullah Efendimiz, Hassan ibn Sabit (R.A) bir kerre “Kureyş'i hecvet, Ruhü'l-kudüs sizinledir.” buyurduğu gibi diğer bir defasında da, “Cebrail sizinledir” buyurmuştur. Demek ki, Ruhü'l-kudüs, Cebrail'in, “Ruh-i emin” gibi diğer bir ismidir.⁸⁴⁸

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ
يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ
فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ

89. Yanlarındakini tasdiklemek üzere onlara Allah tarafından bir kitab gelince, önceden küfredenlere karşı istimdad edip dururlarken, o tanıdıkları kendilerine gelince, tuttular O'na küfrettiler. İmdi Allah'ın lâneti kâfirlerin boynuna.⁸⁴⁹

İbn Abbas, Katade, Süddi demişlerdir ki, Resulullah Efendimiz'in bi'setinden evvel Beni Kureyza ve beni Nadîr Yehudîleri, Evs ve Hazrec kabilelerine karşı O'nunla istiftah ederlerdi ve bu âyet bunlar hakkında nazil olmuştur.⁸⁵⁰

⁸⁴⁵ Elmalılı, a.g.e., I. 338

⁸⁴⁶ Elmalılı, a.g.e., I. 344

⁸⁴⁷ Elmalılı, a.g.e., I. 344

⁸⁴⁸ Elmalılı, a.g.e., I. 344

⁸⁴⁹ Elmalılı, a.g.e., I. 346

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ
مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ

97. Söyle: “Her kim Cibril’e düşman ise, bilsin ki O, o Kur’an’ı senin kalbin üzerine Allah’ın izniyle indirdi. Önündekileri dasdıklayıcı ve mü’minlere bir hidayet ve bişaret olmak için.”⁸⁵¹

Birincisi: Turuk-i muhtelifeden varid olan rivayetlerin hasılına göre, (A.S) Efendimiz, Medine’ye hicret buyurdıkları zaman, Fedek Yehudîlerinin ahbarından Abdullah ibni Suriya, münazara etmek için bir kaç kişi ile gelmiş. Evvelâ: “Ya Muhammed,” demiş, “uykun nasıldır? Zira âhır zamanda gelecek Peygamberlerin uykusu bize haber verilmiştir.” (A.S) Efendimiz: “gözlerim uyur, kalbim uyumaz” buyurunca, “doğru” demiş. Saniyen, “nutfe babadan iken çocuk anasına nasıl benzer? haber verir misin” demiş. Resulullah: “kadının da suyu vardır. Hangisi galebe ederse müşabehet ona olur.” Buyurmuş. “doğru” demiş. Salisen “İsrail’in nefesine haram kıldığı taam ne idi, haber ver? Tevrat’a nazaran nebiy-yi ümmî, bunu haber verecektir.” demiş. Resulullah Efendimiz buyurmuş ki: “Musa’ya Tevrat’ı indiren Allah namına söylerim, bilir misiniz? İsrail, şiddetli bir hastalığa tutulmuştu. Hastalığı uzadı. O zaman Allah kendisine bu hastalıktan afiyet ihsan ederse, en sevdiği taamı, şarabı kendisine haram olsun diye nezretti ki deve eti ve deve sütü idi.” Abdullah, buna da evet dedikten sonra “Rabian bir şey kaldı. Onu da söylersen sana iman ettim: sana hangi Melek geliyor da, Allah tarafından söylediklerini getiriyor?” diye sormuş, Resulullah: “Cibril”, buyurmuş. Bunun üzerine Yehudî: “O bizim düşmanımızdır, o kıtal, şiddet getirir. Bizim Resulümüz (sefirimiz) Mîkâil’dir ki, müjde, ucuzluk, bolluk getirir. Sana gelen o olsa idi, iman ederdik” demiş. Derhal hazret-i Ömer sormuş: “Bu adavet ne zaman başladı?” İbn Suriya: “Bunun iptidası” demiş: “Buhtü nassar denilir bir adam tarafından Beytü’l-makdis’in tahrip olunacağını Allah Tealâ, Peygamberimize vahyen bildirmiş ve onu ta’rif etmiş idi. Biz de aradık bulduk. O’nu öldürmek için adamlar gönderdik. O zaman Babil’de henüz miskin bir çocuktü. Fakat Cibril, “Eğer Allah, sizi bunun katline musallat kılarısa haber verdiği adam bu değilmiş demek olur. Binaenaleyh bunun katli faidesizdir.” diye O’nu müdafaa etti. Sonra O, büyüdü, kuvvetlendi, hükümdar oldu, harb açtı, Beytü’l-makdis’i tahrib etti ve bize katliâm yaptı. Bunun için biz, O’nu düşman tanırız”. Bunun üzerine, bu ayetler nâzil olmuştur.

İkincisi: - Sebeb-i nüzul, doğrudan doğruya Hazret-i Ömer’le olan bir muhavere olmuştur. Şöyle ki: Medine’nin yukarı tarafında müşarünileyhin bir tarlası vardı. Ona gelir

⁸⁵⁰ Elmalılı, a.g.e., I. 347

⁸⁵¹ Elmalılı, a.g.e., I. 356

giderken yolu Yehudîlerin dersaneleri önünden geçirdi. O da, ara sıra gider onları dinlerdi. Bir gün, “ya Ömer,” dediler. “Eshab-ı Muhammed içinde senin gibi sevdiğimiz yok. Diğerleri gelir geçer, iltifat etmez, canımızı sıkar. Sen, öyle yapmazsın, bunun için sana çok ümid besliyoruz.” Müşarünileyh sordu: “Sizce en büyük yemin nedir?” Tur-u Sina’da Musa’ya Tevrat’ı indiren Rahman namına yemindir” dediler. Binaenaleyh bu suretle kendilerine yemin vererek, “Muhammed’i kitabınızda buluyor musunuz” diye sordu. Sükût ettiler. “Ne oluyorsunuz söyleyin? Vallah ben size dinimde şekkim bulunduğu için sual sormuyorum.” dedi. Birbirlerinin yüzüne baktılar. İçlerinden biri kalktı. “Söyleyin veya söyleyeceğim” dedi. Onun üzerine dediler ki: “Evet biz, O’nu kitabda buluyoruz. Lakin O’na vahiy getiren melek, Cibril’dir. Cibril ise, bizim düşmanımızdır. O hep azab, kital, zelzele gibi şiddetlerin sahibidir. Eğer ona gelen Mîkâil olsa idi, her halde iman ederdik. Çünkü Mîkâil, bütün rahmet-ü merhamete, ucuzluğa, selâmete müvekkeldir.” Hazret-i Ömer, sordu “Tur-u Sina’da Musa’ya Tevrat’ı indiren Rahman hakkı için söyleyin, İndallah Cibril’in mevki nedir?”, dediler ki: “Cibril sağında, Mîkâil solundadır.” Müşarünileyh: “Öyle ise şahid olun ki, Allah’ın sağındakine düşman olanlar, solundakine de düşmandırlar ve bunlara düşman olan Allah’a da düşmandır”, dedi ve macera-yı Peygambere haber vermek için avdet etti. Huzur-ı Risalet varınca gördü ki Cibril, O’ndan evvel vahiy getirmiş. Resulullah, kendisine bu âyetleri okuyuvermiştir.⁸⁵²

Buharî’nin, başında Hazret-i Aîşe’den rivayet olduğu üzere Ashab-ı kiram’dan Haris İbn Hişam Hazretleri: “Ya Resûlullah, sana vahiy nasıl geliyor?” diye sormuştu. Resulullah buyurdu ki: “Ahyanen salsalei ceres” (çan sesi) gibi gelir, bu bana en şiddetlisidir. Derken kesilir, ben de hepsini hıfz etmiş bulunurum. Ahyanen de melek, bir adame temessül eder. Bana söyler, ben de söylediğini bellerim. Hazret-i Aîşe, bunu naklettikten sonra demiştir ki: “Fılvaki ben gördüm, gayet soğuk bir günde Peygamber’e vahiy nazil oluyordu. Vahiy kesildi. Peygamber’in alnından ter fişkırıyordu.”⁸⁵³

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ
 كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ
 فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

109. Ehl-i kitab’dan bir çoğu arzu etmektedir ki, sizi, imanınızdan sonra çevirip kâfir etseler. Hakk, kendilerine tebeyyün ettikten sonra, sırf nefsanîyetlerinden, hasedden, şimdi siz afv ile

⁸⁵² Elmalılı, a.g.e., I. 357-358

⁸⁵³ Elmalılı, a.g.e., I. 360

*safh ile davranın tâ Allah, emrini verinceye kadar. Şüphe yok ki, Allah her şeye kadir, daima kâdirdir.*⁸⁵⁴

Bu ayetin sebab-i nüzulünde rivayet olunuyor ki, ahbar-ı Yehud'dan Fenhas ibn Azura ve Zeyd İbn Kays ve daha birkaç kişi Uhud vak'asından sonra Huzeyfet ibn el-yeman ve Ammar ibn Yasir (R.A.), “Başınıza geleni gördünüz ya”, demişler. “Eğer hak üzerinde bulunsaydınız, muharebede bozulmâz, mağlûb olmazdınız. Artık bizim dinimize dönün, bu sizin için hayırlıdır ve daha iyidir ve bizim yolumuz sizden daha doğrudur.” Bunun üzerine Ammar: “Sizce nakz-ı ahd etmek nasıldır?” diye sormuş. “Şedid” demişler: O da, “öyle ise ben, berhayat olduğum müddetçe Muhammed (A.S.) küfretmemeğe ahdetmiş, söz vermişimdir.” cevabını vermiş. Yehudiler: “Ha, bu sapıtmış” demişler. Hüzeyfe: “Ben de” demiş. “Allah rabbim, Muhammed Peygamberim, İslâm dinim, Kur'an imamım, Ka'be kiblem, Mü'minler ihvanım, kardeşlerim olmasına razıyım”. Bunu, Resulullah'a gelmişler anlatmışlar: “İsabet etmiş ve felâh bulmuşsunuz” buyurmuş, ba'dehu bu âyet nazil olmuştur.⁸⁵⁵

بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

*112. Hayır, kim özü muhsin olarak yüzünü tertemiz, Allah'a teslim ederse işte onun Rabbi'nin indinde ecri vardır, onlara bir korku yoktur ve onlar mahzun olacak değillerdir.*⁸⁵⁶

Resulullah Efendimiz, meşhur iman hadîsinde ihsanı şöyle tefsir buyurmuştur: “İhsan, Allah'a görüyormuşsun gibi kulluk eylemendir. Çünkü sen, O'nu görmezsen O, seni görür.” (Buhari; İman,37) Binaenaleyh ihsan, İslâm'ın kemalindedir.⁸⁵⁷

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي
خَرَابِهَا أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي
الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

114. Allah'ın mescidlerini, içlerinde Allah'ın ismi anılmaktan meneden ve harab olmaları zımında çalışan kimselerden daha zalim de kim olabilir? Bunlar, oralara korka korka

⁸⁵⁴ Elmalılı, a.g.e., I. 379

⁸⁵⁵ Elmalılı, a.g.e., I. 383

⁸⁵⁶ Elmalılı, a.g.e., I. 379

⁸⁵⁷ Elmalılı, a.g.e., I. 386

*olmakdan başka suretle girmek salâhiyetini haiz değildirler. Bunlara dünyada bir zillet var, bunlara Ahirette azîm bir azap var.*⁸⁵⁸

İbn Abbas Hazretlerinden rivayet olduğu veçhile: “Roma Kayserlerinden Titos, Kudüs’e hücum edip ahalisini katleyemiş, zürriyetlerini esir almış, Tevrat’ı yakmış, Beyt-i makdis’i tahrip etmiş, içinde hınzırlar kesmişler, lâşeler bırakmışlardı. İlah...” Bundan dolaydır ki, ekseri müfessirîn, sade Nasara’yı zikretmiştir.⁸⁵⁹

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ

144. *Hakikaten yüzünün Semada aranıp durduğunu görüyoruz. Artık müsterih ol, seni hoşnud olacağın bir Kibleye memur edeceğiz. Haydi yüzünü Mescid-i Haram’a doğru çevir. Siz de (ey mü'minler) nerede bulunsanız yüzünüzü ona doğru çeviriniz. Kendilerine kitab verilmiş olanlar da her halde bilirler ki, o, Rablarından gelen haktır ve Allah onların yaptıklarından ve yapacaklarından gafil değildir.*⁸⁶⁰

Bera ibn Âzib (R.A) Hazretlerinden rivayet olunuyor ki: Resul-i Ekrem (S.A.V.) Medine’ye gelmiş ve on altı ay Beyt-i Makdis tarafına namaz kılmış idi. Badehu Kâ'be'ye tevcih kılındı.⁸⁶¹

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أحيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ

154. *Ve Allah yolunda katlolunanlara ölümler demeyin hayır diridirler ve lâkin siz sezmezsiniz.*⁸⁶²

Hasen-i Basrî (R.A.) Hazretleri’nden mervidir ki: “Şehidler, İndallah diridirler, rızıkları ruhlarına arz olunur da kendilerine revh-ü ferah gelir. Netekim Âl-i Fir’avn’e sabah, akşam nar arz olunur da, kendilerine elem-ü veca' gelir” ilah..⁸⁶³

⁸⁵⁸ Elmalılı, a.g.e., I. 389

⁸⁵⁹ Elmalılı, a.g.e., I. 390

⁸⁶⁰ Elmalılı, a.g.e., I. 427

⁸⁶¹ Elmalılı, a.g.e., I. 431-432

⁸⁶² Elmalılı, a.g.e., I. 443

⁸⁶³ Elmalılı, a.g.e., I. 446

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ
عَلِيمٌ

158. *Hakikat, Safa ile Merve, Allah'ın şeâirlerindedir. Onun için her kim hac veya ömre niyetiyle Beyt'i ziyaret ederse, tavaftı bunlarla yapmasında ona bir günah yoktur. Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, şüphesiz Allah ecrile müşkur kılar, Âlimdir.*⁸⁶⁴

Hazret-i Ömer bir defa Safa ile Merve arasında koşmamış sadece yürümüş ve buyurmuştur ki: “Yürüyorsam, Resulullah'ı yürür gördüm, koşarsam, Resulullah'ı koşar da gördüm.” Resulullah Efendimiz, bervechi bâlâ Safa ile Merve arasında tavaf ederken müşriklere karşı kuvvetini göstermek için sayetmiş, yani koşmuş idi. Bunun hatırası olmak üzere koşar gibi yürümek mesnun olmuş ve bu tetavvufa say-ı ıtlak edilmiştir.⁸⁶⁵

Bu muamelenin Dünya ve Ahirette kıymeti ne kadar büyük olduğunu tasavvur bile edemezsiniz. Netekim bir Hadîs-i Kudsi'de şöyle varid olmuştur: “Mü'min kulum, tetavvu ve nafilelerle bana tekarrub ede ede o dereceye gelir ki, nihayet ben, onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, bildiği kalbi olurum. Her işittiğini hak kulağıyla işitir, her gördüğünü hak gözüyle görür, her bildiğini hak bilgisiyle bilir, hiç bir işinde şaşmaz, yanılmaz, aldanmaz, aldatılmaz, doğruca muradına erer. Allah ile arasında bu derece yakınlık ve visal peyda eder.” (Buhari: Rikak - 38)⁸⁶⁶

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ
بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ
اللَّاعِنُونَ

159. *İndirdiğimiz beyyinatı ve aynı bidayet olan ayatı, insanlar için biz kitabda beyan ettikten sonra ketm edenler, muhakkak ki, onlara Allah lâ'net eder, lâ'net şanından olanlar da lâ'net eder.*⁸⁶⁷

İbn Abbas, Mücahit, Hasan, Katade, Rebi', Süddî, Asamdan bunun gerek Yehud ve gerek Nasara Ehl-i kitab uleması hakkında nâzil olduğu da mervidir. Fakat “sebebin hususiyyeti, hükmün umumuna mani olamayacağından” hükm-i âyet, emr-i dine müteallık bildiği her hangi bir hakikati ketmedip söylemeyenlerin hepsine amm-ü şamildir. Bunun için,

⁸⁶⁴ Elmalılı, a.g.e., I. 451

⁸⁶⁵ Elmalılı, a.g.e., I. 453

⁸⁶⁶ Elmalılı, a.g.e., I. 454

⁸⁶⁷ Elmalılı, a.g.e., I. 455

Ebu Hüreyre Hazretleri, çok hadîs rivayet ettiği söylendiği zaman: “Kur'an'da iki âyet (ki, biri bu, diğeri iki sahife sonra gelecek olan bunun naziri ayet) olmasa idi, hiç bir hadîs rivayet etmezdim”, demiş ve bu âyetleri okumuştur.⁸⁶⁸

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ
مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ
كُلِّ دَابَّةٍ وَتَضْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ
لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

164. Şüphesiz Göklerin ve Yerin yaradılışında, gece ile gündüzün biribiri ardınca gelişinde, insanlara yarar şeylerle denizde akan gemide, Allah'ın yukarıdan bir su indirip de onunla arzı ölmüşken diriltmesinde, diriltip de üzerinde deprenen hayvanati yaymasında, rüzgârları, değiştirmesinde, gök ile Yer arasında müsahhar bulutta, şüphesiz hep bunlar da akıllı olan bir ümmet için elbet Allah'ın birliğine âyetler var.⁸⁶⁹

Said ibni Mesruk Hazretleri'nden rivayet olduğuna göre Kureyş, Yehudilere “Musan'ın getirdiği âyâtı bize söyleyin nelerdi”, diye sormuşlar. Onlar da, Asa'yı ve Yed-i Beyza'yı anlatmışlar. Nasara'ya da sormuşlar. Onlar da, "اِكْمِه و ابرصي ابري و موتاي احيا" mu'cizelerini anlatmışlar. Bunun üzerine Kureyş, Hazret-i Peygamber'e: “Sen de, Allah'a dua et, bize şu Safa tepesini altın yapıversin de yakınımız ve düşmanlarımıza karşı kuvvetimiz tezayüd etsin.”, demişler. Binaenaleyh Resulullah bunu, Rabbin'dan niyaz etmiş. Allah Tealâ da, vahiy ile: “Bunu yaparım, lâkin bundan sonra yine tekzib ederlerse onlara âlemînden hiç birine yapmadığım bir azab veririm.”, buyurmuş. Bunun üzerine (A.S.): “Ya Rabb kavmimi ve beni halimize bırak, ben onları günden güne davet edeyim.”, (Ahmed b. Hanbel: 1-242-258) diye dua etmesine mebni Cenab-ı Allah, bu âyeti inzal buyurarak semavat-ü arz'ın halkı ve buna müteferri cereyanı hilkatın, Safa'nın altına kalb edilmesi gibi istenilen mu'cizelerden daha büyük, daha nafi ve daha i'cazkâr olduğunu beyan buyurmuştur ki, bunlar mu'cizat mesailinde Kur'an'ın fikr-i beşeri ne güzel terbiye ettiğini ifham etmeğe kâfidir.⁸⁷⁰

لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ
مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى

⁸⁶⁸ Elmalılı, a.g.e., I. 455

⁸⁶⁹ Elmalılı, a.g.e., I. 459

⁸⁷⁰ Elmalılı, a.g.e., I. 459

الْمَالِ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ
السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ
وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ
وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ
الْمُتَّقُونَ

177. Erginlik değil, yüzlerinizi kâh gün doğu tarafına çevirmeniz, kâh batı, ve lâkin eren o kimsedir ki, Allah'a Ahiret gününe, Melâikeye, Kitab'a ve bütün Peygamberler'e iman edip karabeti olanlar, öksüzlere, biçarelere yolda kalmışa, dilenenlere ve esirler uğrunda seve seve mal vermekte, hem namazı kılmakta, hem zekâtı vermekte, bir de andlaştıkları vakit ahidlerini yerine getirenler, hele sıkıntı ve hastalık hallerinde ve harbin şiddeti zamanında sabr-ü sebat edenler, işte bunlardır, o sadıklar ve işte bunlardır, o korunan müttekiler.⁸⁷¹

SEBEB-İ NÜZULU: Ehl-i kitab'ın tahvil-i Kible mes'elesinde dedikoduyu ileri götürmeleri ve Yehud-ü Nasarâ'dan her birinin kendi kiblelerine teveccühün hayriyyetini iddiada ısrar eylemeleri olmuştur.⁸⁷²

Bir hadîs-i şerif'te, "Saile at üzerinde bile gelse veriniz", (Ahmed b. Hanbel-1/201) diye varid olmuştur.⁸⁷³

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى
الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَىٰ بِالْأُنْثَىٰ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ
أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبَاعُ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ
مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اغْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ

178. Ey o bütün iman edenler, maktuller hakkında üzerinize kısas yazıldı. Hürre hür, köleye köle, dişiye dişi, bunun üzerine her kim kardeşinden cüz'î bir afve mazhar olursa o vakit vazife birinin o marufu takib etmesi, birinin de ona borcunu güzellikle ödemesidir. Bu, Rabbinizden bir tahfif ve bir rahmettir. Her kim bunun arkasından yine tecavüz ederse artık ona, elîm bir azab vardır.⁸⁷⁴

⁸⁷¹ Elmalılı, a.g.e., I. 483

⁸⁷² Elmalılı, a.g.e., I. 483

⁸⁷³ Elmalılı, a.g.e., I. 484

⁸⁷⁴ Elmalılı, a.g.e., I. 485

SEBEB-İ NÜZULÜ : Bi'set-i seniye-i Muhammedîye'den evvel katl-i nefse karşı Nasarâ, yalnız afvın vücubuna kail oluyorlardı. Yehudîlerin ahkâmında da afiv yok, yalnız katil vardı. Maamafih Buharî, ve Neseî'nin rivayetleri veçhile Beni İsrail diyeti katilden mukaddem tutuyorlardı. Arablar ve onlarla beraber Yehudîler'in bir kısmı, bazan katlin vücubuna, bazan da diyetin vücubuna hükmevliyolarlar, lâkin bu iki hükümden her birinde taaddi yapıyorlardı. Şöyle ki: katilde, biri, diğëlerinden daha şereflî olan iki kabîle beyninde bir katil vaki olunca eşref olanlar, “Her halde bizden bir köle mukabilinde onlardân bir hür ve bir kadın mukabilinde bir erkek ve bir erkek mukabilinde iki erkek öldüreceğiz.” derler ve kendi cerihalarını hasımlarının cerihasının iki katı addederler ve bazan daha ileri giderlerdi. Rivayet olunuyor ki, bir kerre birisi eşraftan bir insan katletmişti. Katilin akrabası maktulün babasının yanında içtima ettiler ve “ne istersin” dediler. O da “üçten biri” dedi. “Nedir onlar?” diye sordular. “Ya oğlumu diriltirsiniz veya evimi Semanın yıldızlarla doldurursunuz ve yahud bütün kavminizi bana teslim edersiniz. Hebsini öldürürüm, sonrada oğluma bir ıvaz aldığım re'yinde bulunmam”, demiş idi. Diyete gelince: Onda da, zulmederler ve ekseriya eşraftan olanların diyetini diğërlerinin bir kaç katı yaparlardı. İşte böyle kabail-i Arab'dan Ensarın iki kabilesi arasında cahiliye devrinden kalma kan davaları vardı. Ve bir taraf şeref-ü kuvvetine güvenerek, diğërine karşı ileri gidip, “Bizden bir köle mukabilinde, sizden bir hür ve bir kadın mukabilinde, bir erkek öldüreceğiz.”, diye yemin etmişlerdi. Ba'de'l-İslâm Resulullah'a gelip muhakeme olmak istediler ve bu sebeble, işbu âyet nâzil oldu.⁸⁷⁵

Maktul kim olursa olsun, onun katili veya müteaddid katilleri o maktulden fazla bir hakk-ı hayata malik değildirler. İşte bu veçhile ayetin başı âmm, **الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى** mantuku da **النفس بالنفس** mümaseletiyle tesviye-i nüfusu beyan ile tecavüzden ihtiraz içindir. Maamafih İmam-ı Malik ve İmam-ı Şafiî Hazeratı, erkek dişi arasında tefavüte kail olmadıkları ve hür-i maktul mukabilinde abd-i katili dahi kisası kâfi gördükleri halde abd-i maktul mukabilinde hürün ve gayr-i müslim maktul hakkında müslimin katlini tecviz etmemişler ve lâkin bunu işbu ayetin mefhum-ı muhalifinden istinbat da eylememişlerdir. Zira, **الْأَنْثَى بِالْأَنْثَى** nin mefhum-ı muhalefetine ale'l-ıtlak ve **الْعَبْدُ بِالْعَبْدِ** in mefhum-ı muhâlifine minvechin itibar etmediklerinde söz yoktur. Buna mukabil, **الْحُرُّ بِالْحُرِّ** ın mefhum-ı muhalifi mu'teber olması da tenakuz olur. Ancak müşarünileyhima bu hususta Hazret-i Ali'den mervi olan şu hâdîslere temessük etmişlerdir:

Buyurmuş ki:

⁸⁷⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 485-486

- 1- “Bir recul kölesini katletmiş idi. Resulullah, onu celd ve bir sene nefyeyledi, kaved yani kısas yapmadı.”
- 2- Zi ahid mukabilinde, müslim ve abid mukabilinde, hür katlolunmamak sünnettendir. (İbn Mace; Diyat-23)⁸⁷⁶

Bir de Hazret-i Ebi Bekir ve Ömer (R.A.), abid mukabilinde hürü katletmezlerdi. Ashabdan buna itiraz eden de olmamıştır, diye istidlâl eylemişler ve bunu kısası etrafa kıyas etmişlerdir.⁸⁷⁷

Birinci hadîs, kölenin maliki hakkında hâsıdır. Diğerleri de, bu nassı neshedecek derecede kuvveti haiz değillerdir. (A.S.) Efendimiz’in, bir zimmi mukabilinde bir müslimi kısas etmiş, “Taahhüdüne yerine getirmeye en layık olan benim” (Beyhaki: Sünenü’l-Kübra, 8-30) buyurmuş olduğunu da Evzaî senedile Ebu Hureyre’den rivayet eylemiştir.⁸⁷⁸

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ
لِوَالِدَيْهِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

*180. Birinize ölüm geldiği vakit bir hayır (bir mal) bırakacaksa, babası ve anası ve en yakın akrabası için meşru' bir surette vasiyyet etmek, müttekiler üzerine icrası vacib bir hak olarak üzerinize yazıldı.*⁸⁷⁹

Hazret-i Ali'den rivayet olunuyor ki: müşarünileyh bir gün azadlı bir kölesinin maraz-ı mevtinde yanına gitmiş idi. Altıyüz veya yediyüz dirhem malı varmış. “Vasiyyet etmeyeyim mi?” diye sormuş. Hazret-i Ali: “Hayır, Allah teala: ان ترك خيرا buyurmuştur. Senin ise, çok malın yoktur.” demiştir. Kezalik Hazret-i Ali'den mervidir ki, “Dörtbin dirhem ve madunu nafakadır” demiş. İbn Abbas Hazretleri: “Sekizyüz dirhemde vasiyyet yoktur.”, demiş. Hazret-i Aişe (R.A.), dahi vasiyyet etmek isteyen ve çocuğu var, malı da az diye ehli tarafından menolunan bir kadın hakkında: “Kaç çocuğu ve ne kadar malı var.”, diye sormuş. “Dört çocuğu ve üç bin dirhem malı var.”, demişler. Bunun üzerine: “Bu malda fazlalık yok.”, demiştir ki, bunlar, hayrın mal-ı kesir manasına olduğuna delâlet etmektedirler.⁸⁸⁰

(A.S.) Efendimiz, Haccetü'l-Veda' senesindeki hutbesinde: “muhakkak biliniz ki, Allah Tealâ, her hak sahibine hakkını verdi. Badema varise vasiyyet yoktur.” (Ebu Davud –

⁸⁷⁶ Elmalılı, a.g.e., I. 487-488

⁸⁷⁷ Elmalılı, a.g.e., I. 488

⁸⁷⁸ Elmalılı, a.g.e., I. 488

⁸⁷⁹ Elmalılı, a.g.e., I. 494

⁸⁸⁰ Elmalılı, a.g.e., I. 495

Vesaya-6) buyurmuştur ki, bu hadîs-i şerif, Uümmette meşhur ve müstefiz olduğundan dolayı mütevatir hükmündedir. Ve ümmet bunu ittifak ile telâkki bilkabul ederek ma'mulünbih tutmuştur. Kezalik (A.S.) Efendimiz, “Varise vasiyyet caiz olmaz, meğer ki, sair verese icazet versin.” (İbn Mace-Vasaya-6) buyurmuştur ki, Ahkâmu'l-Kur'ân'da beyan olunduğu üzere bu hadîs'i de sahabeden bir cemaat rivayet eylemiştir.⁸⁸¹

Hasan-ı Basrî, Mesruk, Tavus, Dahhâk, Müslim İbn Yesar, Alâ ibni Ziyad Hazaratı, buna kaildirler. İbn Abbas Hazretleri'nden de biri ekseriyetle, biri akalliyetle beraber olduğuna dair iki rivayet vardır. Hattâ müfessir-i şehir Dahhâk, demiştir ki: “Akırbasına vasiyyet etmeden vefat eden kimse, amelini ma'siyet ile hatmeylemiş olur.” Tavus, dahi: “Bir kimse akırbasını bırakıp da ecanibe vasiyyet ederse, ecanibden nez'olunur, akırbasına reddedilir.”, demiştir. Bunların iki delili vardır. Evvelâ, bu âyet alel'umum akırbaya vasiyyetin vücubuna daldır. Varis olan akıriba hakkında miras âyetleri veya “Varis için vasiyyet yoktur.” (Buhari: Vasaya-6) hadîs'i veya icma' ile bu vücub metrukülamel ise de, gayr-i varis akıriba hakkında bir delil-i nasih yoktur. Binaenaleyh "الاقربین" lâfz-ı ammi tahtında gayr-i varis akırbaya vasiyyet vazifesi gayr-ı mensuh olarak bakidir. Saniyen, bir hadîs-i Nebevî'de “Malı bulunan müslimin vasiyyeti yazılmış olarak yanında bulunmadıkça, bir, iki gece yatması caiz değildir.” (Buhari – Vasaya-1) buyurulmuştur.⁸⁸²

فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَاصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ
عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

182. Her ki de, vasiyyet edenin bir hata etmesinden veya bir günaha girmesinden endişe eder de, tarafeynin aralarını düzeltirse ona vebal yoktur. Şüphesiz Allah, Gafur, Rahimdir.⁸⁸³

İbn Abbas Hazretlerinden, “Vasiyyette ızzar, kebairdendir” (Feyzü'l-Kadir: 4-259) hadîsi, mevkufu ve akibinde " تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا " (“İşte Allah'ın tayin ettiği hududdur. Sakın bunları aşmayın.” Bakara-2/229) âyetinin kıraeti rivater edilmiştir. Kezalik Ebu Hureyre'den bir hadîs-i Nebevî'de “Bir adam, yetmiş sene ehl-i cennet ameli yapar. Sonra vasiyyet ettiği zaman vasiyyetinde haksızlık eder de, şer amel-i ile hatmolunur ve bu sebeble

⁸⁸¹ Elmalılı, a.g.e., I. 496

⁸⁸² Elmalılı, a.g.e., I. 496-497

⁸⁸³ Elmalılı, a.g.e., I. 494

ateşe girer. Bir adam da, yetmiş sene ehl-i nar ameli yapar. Adalet icra eder de hayr ameliyle hatmolunur, Cennet'e girer'', (İbn Mace: Vasaya-3) demektir.⁸⁸⁴

أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ
مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ
تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ

184. Sayılı günler, içinizden hasta olan veya seferde bulunan ise, diğer günlerden sayısınca ona dayanıp kalacaklar üzerine de fidiye: Bir miskin doyumu, her kim de hayrına fidyeyi artırırsa hakkında daha hayırlıdır. Bununla beraber oruc tutmanız, sizin için daha hayırlıdır, eğer bilerseniz.⁸⁸⁵

(A.S.) Efendimiz, nefisleri azgın olanlar hakkında, "Oruc tutsun. Çünkü orucun büyük bir hüsni- te'siri vardır." (Buhari: Savm-10), buyurmuştur.⁸⁸⁶

Cenab-ı Allah, bir Hadîs-i Kudsi'de "Oruç, benim içindir ve onun mükâfatını ancak ben veririm" (Buhari: Savm-9), buyurmuştur.⁸⁸⁷

İbn Ebi Leylâ, Muaz ibn Cebel (R.A.)'ten rivayet etmiştir ki: (A.S.) Efendimiz, Medine'ye teşrif ettiği zaman Aşura günü ve bir de her aydan üç gün oruç tutmuş idi. Sonra Allah Tealâ, şehir-i Ramazan'ı farz kıldı " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ " ı inzal buyurdu. " وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ " e kadar balığ oldu. Bunun üzerine dileyen oruç tutuyor, dileyen bir miskin it'am ediyordu. Daha sonra sahih, mukim olanların hepsine sıyam farz kılındı. Ve it'am ancak savma istitaatı olmayan çok ihtiyar kimseler hakkında sabit kaldı da Allah Tealâ, " وَمَنْ " ı inzal buyurdu. Yine İbn Ebi Leylâ rivayet etmiştir ki: "Resulullah, Medine'ye teşrif buyurduğu zaman her aydan üç gün tetavvuan ve farz olmayarak oruç tutmalarını emr etmiş idi. Sonra sıyam-ı Ramazan nazil oldu. Halbuki o zaman kavm henüz oruca alışmamış idi. Oruç, kendilerine pek şiddetli, pek güç geliyordu. Binaenaleyh tutamayan, bir miskin it'am ediyordu. Bundan sonra " فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ " ı inzal buyurdu.

⁸⁸⁴ Elmalılı, a.g.e., I. 502

⁸⁸⁵ Elmalılı, a.g.e., I. 504

⁸⁸⁶ Elmalılı, a.g.e., I. 506

⁸⁸⁷ Elmalılı, a.g.e., I. 507

âyeti nazil oldu. Binaenaleyh ruhsat ancak marîz ve müsafire munhasır kaldı. Hepimiz sıyama me'mur olduk.’’⁸⁸⁸

İbn Abbas Hazretleri: “Bu âyet, mensuh değildir. Savme istitaatı olmıyan şeyh-i kebir ve mer'e-yi kebir hakkında. Bunlar, her gün için bir miski it'am ederler.’’, diye tasrih etmiş ve bu, Hazret-i Ali'den, İbn Ömer'den ve sair sahabeden dahi rivayet olunmuştur. “Ahkâm-ı Kur'an'da ve Fahrüddin-i Razi'nin tefsirinde ve İbn Hümmam'ın “Fethülkadîr”inde zikr olunduğu üzere, şeyh-ı fâni hakkında bu ma'na Ashab'dan hilâf-ı rivayet edilmeyen bir icma' olmuştur. Ashab-ı kiram'dan hadim-i nebi Hazret-i Enes dahi, yüzü mütecaviz olan ömrünün son demlerinde bununla amel eder, orucu tutamaz, miskin it'am ederdi. Hasılı bu âyetin sebab-i nüzulü şeyh-ı fânidir ve binaenaleyh itakanın mentuku istitaa demek değil, eda ve kaza her ikisi itibarile oruca zor dayanmak veya dayanamamaktır. Ve bu ma'na şeyh-ı fâni ve faniye gibi zayıf marîz-i müzmine de şamilidir.⁸⁸⁹

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ
مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ
مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا
يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَيْكُم
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

185. O Şehr-i Ramazan ki, insanları irşad için hak fûrkanı, hidayet delili beyyineler halinde Kur'an onda indirildi. Onun için sizden her kim, bu ay şuhudda (yani hazaarda) ise, onu oruç tutsun. Kim de hasta yahud seferde ise, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerden kaza etsin. Allah, size kolaylık irade buyuruyor, zorluk irade buyurmuyor. Hem buyuruyor ki, sayıyı ikmal eyleseniz de size hidayet buyurduğu veçhüzere Allah'ı tekbir ile büyükleyesiniz ve gerek ki, şükredesiniz.⁸⁹⁰

Ramazan kelimesinde, iki kavil vardır: Birincisi, Mücahidden mervi olduğu üzere, Esmallah'dan bir isimdir. Ve şehr-i Ramazan demek "شهر رمضان" demektir. Ve bir hadîs-i Nebevî olmak üzere şöyle rivayet edilmiştir: “Ramazan geldi, Ramazan gitti, demeyiniz.

⁸⁸⁸ Elmalılı, a.g.e., I. 514

⁸⁸⁹ Elmalılı, a.g.e., I. 515

⁸⁹⁰ Elmalılı, a.g.e., I. 517

Şehr-i Ramazan geldi, Şehr-i Ramazan gitti” deyiniz. Çünkü Ramazan, Allah’ın ismilerinden bir isimdir.” (Buhari: İman-28) Maamafih Beyhakî, bu hadîse zaif demiştir.⁸⁹¹

- 1- “Ay yirmidokuz, görmedikçe tutmayın ve görmedikçe iftar etmeyin. Eğer üzeriniz bulutlanırsa mikdarını hesap ediniz.” (Buhari: Savm-11) Acaba bu mikdar-ı hesap ne demektir? Bunu da şu hadîsler göstermiştir:
- 2- “Hilâli görünciye kadar oruç tutmayın. Üzeriniz bulutlanırsa otuzu mikdar yapınız.” (Buhari: Savm 11)
- 3- “Rü’yeti için tutunuz ve rü’yeti için bozunuz. Eğer sizinle manzara-i hilâl arasına bir bulut veya pus haylulet ederse otuzu sayınız.” (Feyzü’l-Kadir: 4-5066)
- 4- “Ramazan’ı rü’yeti sebebiyle tutunuz. Eğer aranızda bir bûlut veya sis girerse şehr-i Şa’ban’ın adedini otuza ikmal ediniz ve Ramazan’ı Şa’ban’dan bir gün oruçuyla karşılamayınız.” (Ebu Davud: Savm:7)
- 5- “Ay kâh otuz ve kâh yirmi dokuz olur. Görürseniz tutunuz, görürseniz bozunuz, eğer bulutlu olursa otuzu sayınız.” (Buhari: Savm-11)⁸⁹²

“Müsafir olana başka günlerde oruç tutmak farzdır,” demişler. “Yolculukta oruç tutmak iyilikten değildir” (Buhari: Savm-36) hadîsile de istidlâl eylemişlerdir. Ebu Hureyre (R.A.) dahi buna binaen, “Seferde saim olana, yine kaza lâzım gelir.”, demiştir. Lâkin bundan ma'ada bütün sahabe ve Tabiîn ve Fukaha' seferde savmın namaz gibi olmayıp caiz olduğunda ve tutarsa kaza lâzım gelmiyeceğinde müttefiktirler. Bu babda Ebu Hureyre, şazdır. Çünkü (A.S.) Efendimizin, seferde oruç tuttuğu haber-i müstefiz ile sabittir. Ebu Said-i Hudrî, Enes İbn Malik, Cabir ibn Abdillah, Ebü Derda Seleme ibn Muhabbık ve İbn Abbas (R.A.), seferde sıyam-ı Nebevî’yi rivayet eylemişlerdir. Bundan başka Hamza ibn Amri el-Eslemî (R.A.) Resulullah’a: “Ben seferde oruç tutarım.”, dediği zaman Risaletmeâb Efendimizin: “Dilersen tut, dilersen ye” (Buhari: Savm 33), buyurduğu da sabittir. Müşarünileyh Hamze ve Urve ibn Zübeyr ve Ebu Meravih, sefer ve hazarda savm-ı dehr tutarlardı. Bu âyetlerde ise, marîz ve müsafire iftarın vücubuna delâlet yoktur. Binaenaleyh “Yolculukta oruç tutmak iyilikten değildir.”(Buhari: Savm 36) hadîsi de, bazı ahval-i mahsusaya maksurdur. Nitekim feth-i Mekke senesi Peygamber’le beraber Eshab, Ramazan’da oruç tutmuşlardı. Sonra Resulullah: “Düşmanınıza yaklaştınız, fitır sizin için daha kuvvetlidir. Binaenaleyh iftar ediniz.” (Buhari: Savm-34), buyurdu. Ebu Said-i Hudrî:

⁸⁹¹ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 519

⁸⁹² Elmalılı, *a.g.e.*, I. 522

“Vallahi ben, bu emirden evvel görüyordum ki, Resulullah ile beraber tutuyordum.”, demiştir. Bu sefer, Ramazan’ın onu geçtikten sonra vaki olmuş ve iftar emri: “Uşfan” ile “Emecc” arasında “Kedid” nam mahalde verilmiştir. Demek ki, " ليس من البر " hadîsi, bu gibi esbab-ı mahsusaya maksurdur. Binaenaleyh seferde oruc memnu değil, belki “Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.” itlakiyle efdaldır bile. Hazret-i Enes de: “Biz, " وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ " ayeti nazil olduğu vakit seferlerimizde ac acına gider ve konduğumuz zaman da karnımız doymazdı. Fakat bu gün tok olarak gidiyoruz ve tok olarak konuyoruz.”, demiş ve uşağına seferde orucu emretmişti. Cenab-ı Allah’ın bu ruhsatı, teysir içindir. Seferdeki salât gibi azîmet ma’nasında değildir. Merîz için iftarın vacib olmadığı müttefakun aleyh iken, Zahirîyye’nin seferde iftar-ı vacib addetmesi doğru olamaz. Zaman olur ki, merîz ve müsafir için vaktinde herkesle beraber edaen tutmak, bilâhare yalnız kazaen tutmaktan daha usretli olabilir. Bu da iradei yüsre muhalif olur.⁸⁹³

İbn Abbas Hazretlerinden rivayet olunuyor ki: “Müslümanlar, şevval hilâline baktıklarında, Bayramlarından fariğ oluncaya kadar tekbir almaları üzerlerine haktır. Çünkü “Sayıyı tamamlamanız için ve size hidayet etmesi üzere Allah’ı tekbîr etmeniz için.” (Kurtubi: 2/306) buyurulmuştur. Hazret-i Ali, Ebu Katade, İbn Ömer, Said ibni Müseyyeb Urve, Kasım, Harice ibn Zeyd ve Nafi ibn Cübeyr ibn Mut’ım vesair Ashab-ı kiram’dan dahi mervidir ki, Bayram günü, musallaya çıktıkları vakit tekbir alırlardı. Ebu Bekr-i Razî “Ahkâmü’l-Kur’an’da bunları naklederken der ki: “İbn Abbas’ın mevlâsı Şu’be şöyle demiştir: “Ben İbn Abbası musallaya yedip götürürdüm. Nasın tekbir aldığını işidir, “nasa ne oluyor imam tekbir mi aldı” derdi. Ben, “hayır” derdim. O da “nas deli midirler?” derdi.” Bundan anlaşılır ki, İbn Abbas tarik-ı musallada tekbiri hoş görmemiştir ve bu delâlet eyler ki, O’nun indinde âyetteki tekbirden murad, imamın hutbede aldığı o tekbirdir ki, nas dahi beraber alabilir. Hilâl tekbiri rivayetinde de, cehrin vücubuna delâlet yoktur.” ilah..⁸⁹⁴

Rivayet olunduğuna göre a’rabî’nin birisi, Resulullah (S.A.V.): “Rabbımız yakınmıdır, gizlice münacat mı edelim, yoksa uzak mıdır bağıralım mı?” (Buhari: Megazi-38) diye sormuştu. Bu sebeble Cenab-ı Allah, müstahıkkı tekbir-ü şükran olan Zat-i uUlûhiyyetini ta’rif-ü tavsıf ederek duanın savma şiddeti münasebetini ifham ve ahkâmının mer’iyyet-i icrasını emr için telvîn-i hitab ile Resulü’ne buyurmuşdur ki:⁸⁹⁵

⁸⁹³ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 1

⁸⁹⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 3-4

⁸⁹⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 4

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

186. *Ve şayed kullarım sana benden, sual ettilerse muhakkak ki ben, çok yakınımdır. Bana dua edince duacının duasına icabet ederim. O halde onlar da, benim da'vetime koşsunlar ve bana hakkile iman etsinler ki, rüşd ile gidebilsinler.*⁸⁹⁶

Netekim bu âyetin esbab-ı nüzulü miyanında rivayet edilmiştir ki: Bir muharebede Ashab-ı kiram seslerini yükselterek tekbir, tahlil, dua ediyorlardı. (A.S.) Efendimiz: “Siz, sağıra veya gaibe dua etmiyorsunuz her halde bir semi-ı karibe dua ediyorsunuz” buyurmuştu. Ve balâda zikr olunan sebep-i nüzulden de anlaşıldığı üzere bu âyet, Allah’ı uzak zannedip de, dualarında bağırانları red için nazil olmuştur.⁸⁹⁷

Derler ki, kaderler sabık, kazalar mütekaddimdir, dualar bunu ne tezyid eder ne de tenkıs, o halde duanın faidesi ne? (A.S.) Efendimiz bile: “Allah mekadiri, halkı halk etmezden şu kadar ve şu kadar sene mukaddem takdir etti.” (Tirmizi: Kader-18) “Olacak şeylerde kalem kurudu” (Tirmizi: İman-18) kezalik, buyurmamış mıdır? “Dört şeyden ferağat hasıl olmuştur: ömür, rızık, halk, ahlâk” (Mecmua: 7-195) hadîsi de mervi değil midir? O halde duadan ne faide?⁸⁹⁸

Fatiha’da beyan olunduğu üzere bir Hadîs-i Kudî’de “Her kimi benden istemekten benim zikrim meşgul ederse, ben ona, isteyenlere verdiğim şeyin en üstününü veririm.” (Tirmizi: Sevabü'l-Kur’an-25) buyurulmamış mıdır?⁸⁹⁹

Ashab-ı Kiram Resulullah’a, Cebr-ü kader mes'elesini sormuşlar: “Ya Resulallah, nasıl görürsün? Bizim amellerimiz mefruğun minih bir şey mi? Yoksa bir emr-i müste'nef midir?” demişler. “Bitirilmiş bir şeydir.” (Tirmizi: Tefsîru Sureti: 12/13) buyurulunca “O halde amel nerede kalır?” sualini irad eylemişlerdi. Bunun üzerine “Çalışınız, herkes mahulika lehine müyesserdir.” (Buhari: Kader-4), buyurulmuştu.⁹⁰⁰

Netekim (A.S.) Efendimiz: “Du,a ibadetin ilikidir.” (Tirmizi: Daavât-1) Buyurmuş. Diğer bir hadîs-i şerifde ise “İbadet duadan ibarettir” (Tirmizi: Daavât-1) diyerek, " اَدْعُونِي "...yalvarım ki bana size karşılık vereyim,..." (Mûmin-40/60) âyetini

⁸⁹⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 5

⁸⁹⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 5

⁸⁹⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 7-8

⁸⁹⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 8

⁹⁰⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 9

okumuştur.⁹⁰¹ Rivayet olunuyor ki, bidayeten müslümanlar oruc tutacakları zaman, ancak akşamdan yatsı namazını kılınca veya huzur-i zevciyyede bulunabilirlerdi. Yani imsak yatsı namazından veya uykudan itibaren başlardı. Bir gün Hazret-i Ömer, yatsıdan sonra mübaşeretinde bulundu ve derhal nedamet edip, huzur-i Nebevî'ye geldi. Arz-ı itizar eyledi. Derken hazırundan bir takım zatlar daha yatsıdan sonra yaptıklarını yani veçihle itiraf ettiler. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu:⁹⁰²

أَحِلُّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٍ لَكُمْ
وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ
عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْإِنِّ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ
وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ
الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى الْيَلِّ وَلَا تَبَاشِرُوهُنَّ
وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذَلِكَ
يُبَيِّنُ اللَّهُ لِنَاسٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

187. Oruç gecesini kadınlarınıza ilişmeniz size helâl buyuruldu. Onlar, sizin için bir libas, siz de onlar için bir libas mesabesindeyiz. Allah, nefsinize emniyet edemeyeceğinizi bildiği için müraعاتınızı kabul buyurdu ve sizden afvetti. Şimdi onlara mübaşeretinde bulunun ve Allah'ın sizler için yazdığını isteyin ve tâ fecrin beyaz ipliği, siyah iplikten sizce seçilinceye kadar yeyin için, sonra da ertesi geceye kadar orucu tam tutun. Bununla beraber siz, mescidlerde i'tikâf halinde iken onlara mübaşeretinde bulunmayın. Bunlar, Allah hudududur. Sakın onlara yaklaşmayın, böyle ayırd ediyor Allah âyetlerini insanlara ki, sakınıp korunsunlar.⁹⁰³

“Cami bir mescitten başkasında itikaf olmaz.” (Ebu Davud-Savm-80) hadîs-i şerifi mucebince mesacid kemaline masruf demektir. Ancak kadınlar için, evlerindeki mescidden başkasında i'tikaf caiz olmaz. (A.S.), meni' buyurmuştur.⁹⁰⁴

Nitekim bir hadîs-i şerifde de, “Her hükümdarın bir korusu vardır. Allah'ın korusu da maharimi yani nehyettiği, haram kıldığı şeylerdir. Kuru etrafında otlayanlar da içine düşmek tehlikesine ma'ruzdur.”, (Buhari; İman-39) buyurulmuş ve bu suretle maharim-ü menahiye

⁹⁰¹ Elmalılı, a.g.e., II. 11

⁹⁰² Elmalılı, a.g.e., II. 12

⁹⁰³ Elmalılı, a.g.e., II. 13

⁹⁰⁴ Elmalılı, a.g.e., II. 18

yaklaşmaktan tahzir edilmiştir ki, İlm-i Fıkıh'da bunlardan sedd-i zari'a kaideleri istinbat olunmuştur.⁹⁰⁵

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتَذُلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ
لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِإِثْمٍ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

188. Bir de aranızda mallarınızı batıl sebeble yemeyin. Nasın emvalinden bir kısmını bile bile günah ile yemek için o malları, hâkimlere sarkıtmayın.⁹⁰⁶

Rivayet olunmuştur ki, Abdan-ı Hadremî, İmriü'l-kays-ı Kindî'den bir kıt'a arz dava etmiş idi ve beyyinesi yoktu. Binaeaneleyh Resulullah imrü'l-kays'i tahlife karar verdi. O da yemin etmek istedi, derhal (A.S.) *إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا* ("Fakat onlar, O Allah'ın ahdini ve kendi yeminlerini birkaç paraya satanlar..." Âl-i İmrân-3/77) âyetini okudu. Okuyunca İmriü'l-kays yeminden çekindi ve mezkûr araziyi Abdan'a teslim etti. Bunun üzerine işbu, "وَلَا تَقُولُوا" âyeti nazil oldu. Bir de, huzur-ı risalete iki hasım muhakeme olmıya gelmişlerdi. Resulullah, buyurdu ki: "Ben de sizin gibi bir beşerim. Siz ise bana muhakeme için geliyorsunuz. Olabilir ki, bir kısmınız hüccetini diğerinden eksik ifade eder, ben de dinlediğime göre hükmederim. Binaenaleyh her kimin lehine kardeşinin hakkından bir şey hükmedersem ona bir ateş parçasını hükmetmiş olurum." Bunun üzerine tarafeyn ikisi de ağladılar ve her biri, "Benim hakkım arkadaşımın olsun.", dedi. Resulullah da "Haydi bakınız, araştırınız, sonra kur'a atınız, ba'dehu biribirinizle helâllaşınız.", buyurdu.⁹⁰⁷

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا
يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

⁹⁰⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 18-19

⁹⁰⁶ Elmalılı, a.g.e., II. 19

⁹⁰⁷ Elmalılı, a.g.e., II. 21

190. Korunun da, size kital edenlerle Fisebilillâh çarpışın, fakat haksız taarruz etmeyin.

*Çünkü Allah, haksız taarruz edenleri sevmez.*⁹⁰⁸

Başdaki " و قَاتِلُوا " âyetinin Medine de ilk nazil olan âyet-i kital olduğu ve Resulullah'ın, o zaman mukatele edene mukatele, keffiyed edenden de keffeder bulundu ve sure-i " براءه " deki " وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً " ("Müşrikler size kâffeten herbettikleri gibi siz de onlarla kâffeten harbedin ve bilin ki Allah korunanlarla beraberdir." Tevbe-9/36) diye umumen kital emrolununcaya kadar böyle yaptığı Rebi İbn Enes radiyallahü anhdan mervidir.⁹⁰⁹

Hazret-i Ebi Bekr-i Sıddık, Zührî ve Said Ibn Cübeyr gibi bir hayli zevattan kital hakkında nazil olan ilk âyet Sure-i Hacc'daki " أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا " ("İzin verildi o kendilerine kital edilenlere, çünkü onlara zulüm olundu ve şüphesiz ki Allah onları muzaffer kılmaya her halde kadirdir." Hacc-22/39) âyeti olduğu da mervidir.⁹¹⁰

Rivayet olunduğuna göre, Hudeybiyye senesi müşrikler, Resulullah'ı ziyaret-i Kâ'be'den menetmişler ve sene-i âtiyede gelmek ve Mekke-i Mükerreme üç gün tahliye edilmek şartıyla bir müsalahada akdeylemişlerdi. Ertesi sene (hicret 7), Resulullah bu müsalahaya mucebince umre-i kaza için avdet ettikde Müslümanlar, müşriklerin ahde vefa etmiyeceklerinden endişe etmişler. Harem-i Şerif'te ve şehri haramda muharebe etmeyi de hoş görmemişlerdi ki, bu âyet bunun üzerine nazil olmuştur.⁹¹¹

وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ

191) Ve onları nerede yakalarsanız öldürün ve sizi çıkardıkları yerden onları çıkarın. O fitne, katilden eşeddir. Yalnız Mescid-i haram yanında onlar size kital etmedikçe siz de onlara kital etmeyin. Fakat sizi öldürmeğe kalkışlırlarsa hemen onları öldürün, kâfirlerin cezası böyledir.⁹¹²

İbn Abbas ve Ebu Şureyh-i Huzaî ve Ebu Hureyre hazaratından rivayet olunduğu üzere feth-i Mekke günü, aleyhissalatü vessalam irad buyurduğu hutbede: "Ey nas, Allah

⁹⁰⁸ Elmalılı, a.g.e., II. 27

⁹⁰⁹ Elmalılı, a.g.e., II. 27

⁹¹⁰ Elmalılı, a.g.e., II. 27-28

⁹¹¹ Elmalılı, a.g.e., II. 32

⁹¹² Elmalılı, a.g.e., II. 27

teala Semavat-ü Arzı halk eylediği gün Mekke'yi muhterem kıldı ve o benden evvel kimseye helâl kılınmadı, benden sonra da kimseye halâl kılınmayacaktır. Bana da ancak bir günün bir saatinde halâl kılındı ve yine Yevm-i kıyamete kadar muhterem oldu” (Buhari: İlim-37), buyurmuştur ki, bu bir saat de müşrikler tarafından orada ika-ı katl edildiği saat demektir. Ve bu hadîs-i şerif, işbu âyetteki nehy-i mukayyedin muhkem olduğuna delâlet eder. Buna karşı Rebi' ve Katedenin buna mensuh demeleri, Peygamberden bir rivayet olduğu ma'lûm değildir. Kendi icthadları olmak üzere telakkı edilebilir.” ilah... bu suretle bu hüküm bakidir, nesih sabit değildir.⁹¹³

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِئْتَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انْتَهَوْا فَلَا
عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ

*193. Hem bir fitne kalmayıp din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla çarpışın
vazgeçerlerse artık husûmet ancak zalimlere karşıdır.*⁹¹⁴

Aleyhissalâtü vesselâm: “Ben bu nasa “lâilâheillâllah” diyecekleri âna kadar kıtale me'murum. Onu dedikleri zaman benden, canlarını kurtarırlar.” Keşfu'l-Hafâ: 1-333/888), buyurmuştur.⁹¹⁵

“Kötülüğe ilk başlayan daha zalimdir.” (Buhari: İman-17/28)

Hasan'dan mervi olduğuna göre Arab müşrikleri, Hazret-i Peygambere: “Şehr-i Haram'da kıtalden nehyetsen” demişler, “Pek iyi!” buyurmuş. Müşrikler, bunu fırsat bilip Şehr-i Haram içinde tağyir-i ahdi kurmuşlar. Bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur. Lâkin İbn Abbas, Rebi ibn Enes, Katade ve Dahhak'ten rivayet olduğuna göre Kureyş, Hudeybiyye senesi Resulullah'ı ihramlı olarak Şehr-i Haram olan Zilki'dede Beled-i haram olan Mekke'den reddetmişlerdi. Cenab-ı Allah da, ertesi sene yine Zilki'de'de Resulünü Mekke'ye idlal buyurdu da, umresini kaza ettirdi. Ve bunu geçen Hudeybiyye senesi vaki olan men'u haylulete takas etti ve sebep-i nüzul bu oldu ki, evvelkine göre âyet, Mekke'ye kable'd-duhul nazil olmuş, sarahaten emr-ü inşa ve zimnen istikbale aid va'd-ü ihbar, ikinciye göre de ba'de'd-duhul nazil olmuş ve müşriklere, “işte bu geçen senekine kısastır” diye sarahaten

⁹¹³ Elmalılı, a.g.e., II. 35

⁹¹⁴ Elmalılı, a.g.e., II. 27

⁹¹⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 36

ihbarı ve maamafih Şehr-i Haram'da bidayeten olmamak şartile ibahe-i kıtal emrini mutazammın bulunmuştur.⁹¹⁶

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ
وَاحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

195. *Ve Allah yolunda infak eyleyin (masraf verin) de, kendi ellerinizle tehlikeye bırakmayın, ve güzel hareket edin, çünkü Allah, güzellik edenleri sever.*⁹¹⁷

Tirmizî ve Ebu Davud'da dahi tahrir olunduğu üzere rivayet ediliyor ki: Emeviye devrinde Abdurrahman ibn Velid kumandasında bir islâm ordusu Kostantiniye, ya'ni İstanbul şehrine gaza etmiş idi. Ebu Eyyüb-i Ensarî Hazretleri de bu asker miyanında idi. Rumlar, şehrin surlarına arkalarını dayamışlardı. O sırada müslümanlardan bir zat, kaledeki düşman üzerine açıktan hücum etmiş, bunu gören cemaat-i İslâm: “Mehmeh lâilâheillâllah, kendi kendini tehlikeye ilka ediyor,” demişlerdi. Bunun üzerine Hazreti Ebu Eyyub-i Ensarî: “Ey müslümanlar, bu âyet biz ma'seri ensar hakkında nazil oldu. Vakta ki Allah, Peygamberine nusrat ve dini olan islâm'ı galebeye mazhar etti, o zaman biz artık mallarımızın başında durub onların islâhiyle meşgul olalım mı? Demiştik. Allah tealâ " وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ ” *“Ve Allah yolunda infak eyleyin (masraf verin) de kendi ellerinizle tehlikeye bırakmayın.”* (Bakara: 2/195) âyetini inzal buyurdu. Binaenaleyh kendini tehlikeye ilka etmek, mallarımızın başında durub onları islâh ile uğraşmamız ve cihadı terketmemizdir” demiş ve bunun üzerine hiç durmayıp Fisebilillâh cihada girişmiş ve nihayet şehid olup Konstantiniye'de defnolunmuştur.” Müşarünileyh bu suretle tehlikeye ilka, Fisebilillâh cihadı terketmek demek olduğunu ve âyetin bu hususta nüzulünü haber vermiştir ki, İbn Abbas'dan, Hüzeyfe'den, Hasan, Katade, Mücahid, Dahhâk'ten dahi böyle rivayet edilmiştir. Bera' İbn Azib ve Ubeydeti's-Selmanî Hazretlerinden: “Ellerile tehlikeye ilka, irtikâbı meası ile mağfiretten yeis”, demek olduğu da mervidir.⁹¹⁸

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ
وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ
مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ
فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ

⁹¹⁶ Elmalılı, a.g.e., II. 37

⁹¹⁷ Elmalılı, a.g.e., II. 27

⁹¹⁸ Elmalılı, a.g.e., II. 38-39

الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةِ إِذًا
رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

196. Hacc-ü Umreyi de Allah için tamam yapın, eğer ihسارة tutulmuşsanız o vakit hedyin kolayınıza geleni, bununla beraber bu hedy mahalline varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İcinizden hasta olana veya başından bir eziyeti bulunana tıraş için oruç veya sadaka veya kurbandan ibaret bir fidye var. İhsardan aman bulduğunuz vakit de her kim hacca kadar omre ile sevab kazanmak isterse, ona da hedyin kolay geleni, bunu bulamıyana ise oruç, üç gün hacda yedi de avdet ettiğinizde ki, tam on gündür ve şu hüküm, ehl-i Mescid-i Haram mukimlerinden olmıyanlar içindir. Hasılı Allah'dan korkun ve bilin ki, Allah'ın ikabı cidden çok şiddetlidir.⁹¹⁹

Hazret-i Aişe ve İbn Abbas ve İbn Ömer, Hasan-ı Basrî, İbn Şirin, umre vacibdir demişler. İmam-ı Şafiî de, bunu ihtiyar eylemiş ve itmamın vücubu, aslın vücubunu müstelzim olacağına zahib olmuştur. Bil'akis Abdullah ibn Mes'ud ve İbrahim-i Nahaî ve Şa'bî den umrenin " تطوع " olduğu rivayet edilmiş, Mücahit dahi " وَأَيُّمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ " "Allah için hacc ve Umreyi tamamlayın." Kavlı ilâhîsinde. "Biz hac ve omre ile emrolunmadık" demiştir. Aynı zamanda itmamın ma'nasında da seleften muhtelif rivayetler vaki olmuştur: Hazret-i Ali'den ve Said ibn Cübeyr'den ve Tavus'tan mervidir ki, "İtmamları ehlinin evceğizinden bunlara ihram etmektir", demişler. Mücahid, "İtmamları bunlara duhulden sonra nihayetlerine ermektir", demiş, Said ibn Cübeyr ile Atâ, "İtmamları bunları nihayetlerine kadar Allah için ikame etmektir, çünkü ikiside vacibdir" demişler. İbn Ömer ile Tavus'tan, "İtmamları ifradlarıdır" diye rivayet olunmuş. Katade de, "İtmam-ı umre" umreyi hacc aylarının gayrısında yapmak olduğuna kail olmuştur.⁹²⁰

Bunun sebab-i nüzulü, Kâ'b ibn Ucre hadisesi olmuştur. Meşhurdur ki, Hudeybiye senesi Resulullah, Kâ'b ibn Ucre'ye uğramış, başının kehlendiğini görmüş: "Galiba hevammın sana eziyet veriyor?" diye sormuş, "Evet ya Resulallah" deyince, ("Tıraş ol da, üç gün oruç tut veya altı miskine bir fark hurma tasadduk et veya bir koyun kurban kes") (Muslim: Hacc-85) diye emretmişti. Bir fark üç sa'dır. Bu hadîsin bir rivayetinde altı sa' ta'biri vardır ki, bu daha evlâdır.⁹²¹

⁹¹⁹ Elmalılı, a.g.e., II. 41

⁹²⁰ Elmalılı, a.g.e., II. 46

⁹²¹ Elmalılı, a.g.e., II. 48

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَرَوُودُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ

197. *Hacc, ma'lûm aylar, kim, o aylarda hacca şuru' ederse artık hacda ne refes, ne füsuk, ne cidal yok, hayra dair ise ne işlerseniz Allah onu bilir ve çünkü azığın en hayırlısı takvadır. Azık tedarük edin de bana takva ile gelin, ey beyni olanlar.*⁹²²

İbn Abbas, İbn Ömer, Nahaî, Şa'bî, Mücahid, Hasan-i Besrî hazaratı, onuncu gününün de dahil olduğunu beyan etmişlerdir ki, mezheb-i Hanefî de budur.⁹²³

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ

198. *Rabbınızın fazlından ticaret istemeniz size günah değildir. Derken Arafat'tan ifaza ettiniz mi Meş'ar'ı haram yanında Allah'ı zikredin, hem O'nu, size doğrusunu öğrettiği gibi zikredin, doğrusu siz bundan evvel cidden şaşırılmışlardan idiniz.*⁹²⁴

Resulullah, “Hacc, Arefe demektir, Arefeye yetişen hacca yetişmiş olur” (İbn Mace-Menâsik-57/3015) kezalik müzdelifede “Bizimle beraber bu namazı kılan ve bizimle beraber şu mevkiye duran ve ondan evvel gece veya gündüz Arefede vakfe yapmış olan kimsenin hacc-ı tamam olur ve tavaf yapıp ihramdan çıkması zamanı gelir” (Tirmizi: Tefsir-2/22) buyurmuştur.⁹²⁵

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ

207. *Yine nas içinden kimi de vardır ki, Allah'ın rızasına ermek için kendini feda eder, Allah ise, kullarına çok refetlidir.*⁹²⁶

Bu âyetin sebep-i nüzulünde üç rivayet vardır:

Birincisi: İbn Abbas'tan; Suheyb ibn Sinan-ı Rumî hazretleri hakkında nâzil olduğu mervidir. Mekke müşrikleri, bu zatı tutmuşlar, dininden döndürmek için işkencelerle ta'zib

⁹²² Elmalılı, a.g.e., II. 51

⁹²³ Elmalılı, a.g.e., II. 52

⁹²⁴ Elmalılı, a.g.e., II. 51

⁹²⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 55

⁹²⁶ Elmalılı, a.g.e., II. 60

etmişlerdi. Suheyb, Mekkelilere karşı: “Ben ihtiyar bir adamım, malım ve metaim da var. Benim sizden veya düşmanlarınızdan olmamın size hiç zararı olmaz. Ben, biz söz söyledim, ondan caymayı eyi görmem. Malımı ve metaimı size veririm dinimi sizden satın alırım.”, demişti. Onlar da buna razı olmuşlar, salıvermişlerdi. Oradan kalkıp Medine’ye gelirken bu âyet nâzil olmuştu. Medine’ye girerken Hazret-i Ebi Bekir rastgelmiş; “Bey’in kârli olsun ya Suheyb, demişti. O da; “Senin bey’in de zarar etmesin, o ne?” diye sorduğunda: “Allah tealâ, senin hakkında bir âyet inzal buyurdu” deyip bu âyeti okumuştur.

İkincisi: Hazret-i Ömer ve Ali’den, emr-i bilma’ruf ve neh-i anilmünker yapan bir zat hakkında nazil olmuştur diye mervidir.

Üçüncüsü: de, hicret-i Nebeviye gecesini, Resulullah’ın yatağında yatan Hazret-i Ali hakkında nâzil olduğu mervidir.⁹²⁷

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السَّلَامِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا
خُطُوتَ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

208. Ey o bütün iman edenler, kâffeten silme girin de şeytan adımlarına uymayın. Çünkü o, sizin aranızı açan belli bir düşmandır.⁹²⁸

Bir hadis-i şerifte müslim-i kâmil, “Müslim odur ki, müslümanlar, onun elinden ve dilinden selamet bula.” (Buhari: İman-4/5), diye tarif edilmiştir.⁹²⁹

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ
وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا
فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ
الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ
مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

213. İnsanlar, tek bir ümmet idi. Ayrılımları üzerine Allah, rahmetinin müjdecileri ve azabının habercileri olmak üzere Peygamberler gönderdi ve beraberlerinde hak ile kitab indirdi ki, nas, arasında ihtilâf ettikleri noktada hakem olsun. Bunda da sırf o kitab verilenler, kendilerine bunca beyyineler geldikten sonra, tuttular aralarındaki ihtiras yüzünden ihtilâfa

⁹²⁷ Elmalılı, a.g.e., II. 63-64

⁹²⁸ Elmalılı, a.g.e., II. 60

⁹²⁹ Elmalılı, a.g.e., II. 64

*düştüler. Bunun üzerine Allah, onların ihtilâf ettikleri hakka izn-i ilâhîsiyle bu iman edenleri doğrudan doğru muvaffak buyurdu. Öyle ya Allah, dilediğini doğru yola çıkarır.*⁹³⁰

Mücahidden bu ümmet-i vahide. “yalnız Adem”dir diye menkuldür. Bu ümmet-i vahide, Âdem ve Havva ve nesem olarak zahrından çıkarıldıkları sırada Beni Âdem'den ibarettir ki, fitrat üzere idiler. (Übey ve İbn Zeyd'den).

Devr-i Âdem'den devr-i Nuh'a kadar geçen kurun-ı aşere hakk üzere idiler. İhtilâfları üzerine Hazret-i Nuh ba'solunmuştur. (İbn Abbas ve Katâdeden)⁹³¹

Resulullah, Mekke'deki muhalefet-i müşrikînden sonra muhacirîn ile terk-i diyar ve emval ederek Medine'ye hicret buyurdıkları zaman evvel emirde, Yehud'un adavetine ma'ruz olmuş idi. Bu sebeble, bu âyet nâzil oldu. Uhud veya Handek muharebeleri sebebiyle nâzil olduğu da mervidir.⁹³²

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَالِدِينَ
وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ
خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

*215. Sana soruyorlar: neye infak edecekler? de ki: Verdiğiniz nefaka ana baba, en yakınlar, öksüzler, biçareler, yolda kalmışlar içindir, hayrolarak daha her ne yaparsanız herhalde Allah onu bilir.*⁹³³

Uhud muharebesinde şehid olan pek ihtiyar ve malı çok bir zat bulunan Amr ibn Camuh, Resulullah'a “Mallarımızı nelere sarfedeceğiz ve nereye vaz' eyleyeceğiz?” diye sormuş idi. Bu âyet nâzil oldu.⁹³⁴

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ
عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ
عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِئْتَنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى
يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنْ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ
فَيِمْتُ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

⁹³⁰ Elmalılı, a.g.e., II. 68

⁹³¹ Elmalılı, a.g.e., II. 71

⁹³² Elmalılı, a.g.e., II. 77

⁹³³ Elmalılı, a.g.e., II. 79.

⁹³⁴ Elmalılı, a.g.e., II. 79.

217. Sana hurmetli aydan ve onda kıtalden soruyorlar; deki onda bir kıtal büyük bir günahdır, maamafih Allah yolundan bir meni' ve ona bir küfür ve Mescidiharamdan meni' ve ehlini ondan çıkarmak Allah yanında daha büyük ve fitne katilden daha büyüktür, onlar güçleri yeterse sizi dininizden döndürmek için sizinle muharebe etmekten bir zaman geri durmazlar, sizden de her kim dininden döner ve kâfir olarak can verirse artık onların bütün amelleri Dünya ve Ahiret heder olmuştur ve artık onlar eshabı nardırlar, hep orada muhalled kalırlar.⁹³⁵

Bu âyette kıtal için vakit, ta'yin edilmediğinden dolayı ya Muhammed; *يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ* Sana, Şehir-i Haram'dan, o Şehr-i Haram'da kıtalden sual soruyorlar. Resulullah, Bedir gazasından iki ay evvel, “Ve Bedr-i ûlâ”dan ba'de'l-avde amcazadesi Abdullah İbn Cahş-ı Esedî'yi; Sa'd ibn Ebi Vakkas, Ukâşe ibn Muhsîn, Ukbe ibn Gazvan, Ebi Huzeyfe ibn Utbe ibn Rebia, Süheyl ibn Bayza', Âmir ibn Rebia, Vakd ibn Abdillâh, Halid ibn Bekir radiyallahü anhüm, sekiz zat ile beraber seriyeye olarak göndermiş ve kumandan olan Abdullah'a bir mektub vermiş ve iki gün gitmedikçe bu mektuba bakmamasını, sonra bakıp içindeki emri infaz etmesini ve arkadaşlarından hiçbirine ikrah yapmamasını emretmiş idi. Abdullah, iki gün yol gidince mektubu açıp baktığında “Bu mektubuma baktığın vakit hemen yürü tâki Mekke ile Taif arasında “Batnınahle” nam mevkie inesin. Orada Kureyş'i tarassud edesin ve haberlerini bize bildiresin,” diye muharrer olduğunu gördü. Görünce, “Sem'an ve taaten” dedi. Sonra arkadaşlarına: “Resulullah bana Nahle'ye varıp Kureyş'i tarassud etmemi ve haberlerini almamı emretti ve sizden birinize ikrah yapmaktan, yani zorlamaktan da nehyeyledi. Binaenaleyh hanginiz şehid olmak ister ve şehadete râğbet ederse gelsin, istemeyen dönsün. Bana gelince ben, Resulullah'ın emrini yapacağım”, dedi ve hareket etti. Arkadaşları da beraber hareket ettiler, hiçbiri geri kalmadı. Hicaz'a doğru gittiler. Necran denilen bir ma'dene vardıklarında Sa'd ibn Ebi Vakkas ile Utbe ibn Gazvan'ın bir gün biribiri arkasına bindikleri binitleri kayboldu. Aramak için ikisi kaldılar. Abdullah ile diğerleri gittiler. Nahle'ye indiler. Derken oraya Kureyş'in kuru üzüm vesair me'külât ve emval-i ticariyye yüklü bir kârbanı uğradı. Kureyş'ten Amr ibn Hadramî, Osman ibn Abdillâh ibn Mugire ve biraderi Nevfel ibn Abdillâh ibn-el Mugire ve Hişam ibn Mugire'nin kölesi Hakem ibn Keysan vardı. Yakınlarına indiler. Ukâşe ibn Muhsin bunlara yanaşıp baktı. Başımnda kazıtmış idi. Bunu

⁹³⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 79.

gördükleri zaman emin oldular. فلا باس علينا منها “Bunlar bize bir şey yapamaz” dediler. Bugün Cumadelahire’nin sonu ve ertesi gün Receb idi. Bu da Şehr-i Haram idi. Binaenaleyh Receb girmeden çarpışmaya lüzum gördüler. Vakid ibn Abdillâh-i Teymî Amr ibn Hadramî’yi bir okla öldürdü. Osman ibn Abdillâh ile Hakem ibn Keysan esir oldular. Nevfel ibn Abdillâh kaçtı. Onu yakalayamadılar. Abdullâh ibn Cahş ve arkadaşları kârbanı ve bu iki esiri alıp Medine de Resulullah’a getirdiler. Bu ganimet İslâm’da ilk ganimet ve bu kati müşriklerden ilk kati idi. Abdullâh, arkadaşlarına, “Bu ganimetin hums’ü Resulullahın’dır”, demişti ve halbuki o zaman daha humüs farz kılınmamıştı. Geldikleri zaman Resulullah; “Ben, size Şehr-i Haram’da kıtal emretmedim idi”, buyurdu. Abdullâh; “Ya Resulallah, İbn Hadremî’yi katlettik. Akşam, hilâl-i Receb-i gördük. Bilmiyoruz Recebde mi, yoksa Cumadelahire’de mi bunu yaptık”, dedi. Binaenaleyh Resulullah, o ganimetten hiç bir şey almadı. Bunu görünce bu zevat mahvolduklarını zannettiler ve “tevbeleri hakkında bir şey nâzil olmadıkça kımıldamayız” dediler. Müslümanlardan bunlara, “Bu hususta emrolunmadığınız bir şeyi yaptınız, kıtal ile emredilmediğiniz halde Şehr-i Haram’da kıtal mi ettiniz?” diyenler oldu. Kureyş de: “Muhammed ve Ashabı halkın tedarük-i maişet için çalıştıkları ve korkuda bulunanları emniyette bulunduğu Şehr-i Haram’ı istihlâl ettiler. Receb de kan döktüler”, diye yaygara yaptılar. Mekke’de bulunan Müslümanlar da, “Bunlar, bunu Cumadelahire’de yaptılar”, diye reddediyorlardı. Yahudîler de, bununla, Resulullah aleyhine kendi hesablarına تَفَال tefe’ül ediyorlar. Amr ibn Hadremî’yi Vakid ibn Abdillâh öldürmüş: “Amr = harb ma’murleşti, Hadremî = harb hazırlandı, Vakid ibn Abdillâh = harb ateşlendi”, diyorlardı. Hasılı söz çoğaldı ve ekseri müfessirîne göre bu âyet, bunun üzerine nâzil oldu.⁹³⁶

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ
وَمَنْتَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ
مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ
تَتَفَكَّرُونَ

219. Sana hamr-ü meysirden soruyorlar. De ki "Bu ikisinde büyük bir günah bir de nasa ba'zı menfaatler var fakat günahları menfaatlerinden daha büyüktür, yine sana soruyorlar: Neyi infak edecekler? de ki sıkmayanını, böyle beyan ediyor Allah size

⁹³⁶Elmalılı, a.g.e., II. 80-82.

HAMR:

Bunu soranlar, Hazret-i Ömer ve Muaz ile beraber sahabeden birtakım zevat idi: “Ya Resulallah, hamr hakkında bize bir fetva ver, çünkü akli gideriyor” dediler ve bu âyet nazil oldu.⁹³⁸

İbn Ömer Hazretlerinden mervidir ki, “tahrir-i hamr nâzil olduğu gün, hamr beş şeyden: Üzümden, hurmadan, buğdaydan, arpadan, darıdan idi ve hamr, akla humar veren demektir.” Ebu Davud da, Nu'man ibn Beşir'den rivayet olunduğu üzere Resulullah buyurmuştur ki: (“Üzümden bir hamr, hurmadan bir hamr, baldan bir hamr, buğdaydan bir hamr, arpadan bir hamr vardır” İbn Mâce: Eşribe-5), demektir.⁹³⁹

Din-i İslâm'da hamrin ve müskiratın men'i tedricen vaki olmuştur. Bi- daye-i İslâm'da hamr, henüz mubah idi. Bu babda ale'd-derecat dört âyet nazil olmuştur. Evvelâ, وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا (“Hurmalıkların ve iizümlüklerin meyvulurmdan da; bundan hem bir müskir çıkarırsınız hem de bir güzel rızık; ...” Nahl-16/67) âyeti nazil olmuştur. O zaman Müslümanlar da içler, Hazret-i Peygamber, sükût buyururdu. Saniyen bervechi bâlâ Hazret-i Ömer ve Mu'az ve diğer bazı Ashabı Kirâm'ın “Ey Allah 'ın Resulü, şarap hakkında bize bir fetva ver, çünkü o akli gideriyor. ” diye istiftalarına binaen bu âyet nazil oldu ve ilk tahrir bununla başladı. Bunda memnuiyet zahir olmakla beraber cevaz ihtimali de yok değil idi. Bunun üzerine hemen terk edenler bulunduğu gibi, henüz etmeyenler de vardı. Sonra bir namaz hadisesi üzerine, لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى (“Ey o bütiin iman edenler! Sarhoş iken namaza yaklaşmayın...” Nisa-4/43) âyeti nâzil oldu. Bunun üzerine içenler pek azaldı ise de, yine vardı. Bir gün İtban ibn Malik, Sa'd ibn Ebi Vakkas ile beraber birkaç kişiyi davet etmiş, işret de olmuş, sarhoş oldukları zaman tefahura ve şiirler inşadına başlamışlar. Bu sırada Sa'd, Ensar'dan birinin hecvini mutazammın bir şiir okumuş, o da bir çene kemiğiyle vurup başını yarmış. Binaenaleyh Sa'd, Hazret-i Peygamber'e giderek şikâyet etmiş, bunun üzerine Resulullah: “Allah'ım şarap hakkında bize yeterli beyanda bulun.” diye dua etmesi üzerine “Sure-i Maide”deki إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (“Ey o bütün iman edenler! İçki, kumar, putlar, kısmet çekilen zarlar hep şeytan işi murdar bir şeydir, onun için siz ondun kaçının ki yakayı kurtararsınız. ”Maide-5/90) إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

⁹³⁷Elmalılı, a.g.e., II. 83.

⁹³⁸Elmalılı, a.g.e., II. 83.

⁹³⁹Elmalılı, a.g.e., II. 84.

(“İçki ile kumarda Şeytan sırf aranızda adavet ve kin düşürmeyi ve sizi Allah’ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymayı ister, artık vazgeçiyorsunuz değil mi?” Maide-5/91) âyetleri nâzil olmuş ve bununla hürmeti hamr, son derece teşdid edilmiştir. Hazret-i Ömer, bunu dinleyince, “İnteheyne Ya Rabbi yani tamamen vaz geçtik Ya Rabbi” demiştir. Hazret-i Ali’nin: “Bir kuyuya bir katre hamr düşse, sonra oraya bir minare yapılsa o minarede ezan okumazdım ve bir katre hamr bir denize düşse, sonra o deniz kuru-yup da yerinde otlar bitse, orada hayvan gütmездim”, dediği, Abdullah ibn Ömer Hazretlerinin de: “Bir parmağımı hamre sokmuş olsam o parmak bende kalmazdı, yani keser atardım” dediği menkuldür ki, emr-i İlâhî üzerine Ashab-ı Resulullah’ın, ne büyük iman ve takvâları bulunduğunu anlamalı. Rıdvanullahi aleyhim ecmeîn.⁹⁴⁰

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْپَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ
خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ
الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنْ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

220. Dünya ve Ahiret hakkında; bir de sana yetimlerinden soruyorlar, de ki: Onlar hakkında bir islâh karışmamaktan daha hayırlıdır, kendilerine de karışırsanız ihvanınızdırlar, Allah muslihi müfsidden ayırır, eğer Allah dilese idi sizi mutlak sarpa sardırırdı, şüphesiz ki Allah azîzdir, hakîmdir.⁹⁴¹

Ezcümle “Yetimin ağlamasından Arş titrer.” Kezalik, “Ben ve yetimi tekeffül eden, Cennette şu iki parmak gibiyiz” (Müslim: Zühd-42), buyurulmuştur.⁹⁴²

وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ وَلَا مَآءَةَ مُؤْمِنَةٍ خَيْرٌ مِنَ
مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا
وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ
إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ
آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

221. Maamafih müşrikleri iman etmedikçe nikâh etmeyin, bir müşrike sizi imrendirse bile iman etmiş bir cariye her halde ondan daha hayırlıdır, müşrik erkeklere de nikâh ettirmeyin bir müşrik size hoş görünse bile, mü'min bir kul elbette daha hayırlıdır, onlar sizi ateşe da'vet ederler, Allah ise iznile Cennete ve mağfirete davet ediyor da

⁹⁴⁰Elmalılı, a.g.e., II. 85-86.

⁹⁴¹Elmalılı, a.g.e., II. 83.

⁹⁴²Elmalılı, a.g.e., II. 90.

*âyetlerini insanlara beyan buyuruyor gerekki hatırda tutarlar.*⁹⁴³

Bidayet-i îslâm'da Müslümanlar, gerek Ehl-i kitap ve gerek kitabsız ale'l-ıtlak gayr-ı müslimlerle kız alır, verirlerdi. Bu esnada Abdullah bin Rcvaha Radıyallahüanh, müslime bir cariyesini azad etmiş ve tezevvüc eylemiş idi. Ha-seblerine rağbeten kâfirelerle münakehayı arzu eden nâs, buna, “bir cariyeyi tezevvüc etti diye ta'n etmişlerdi. Bir de, Beni Haşim'in halifi olan Ebu Mersed-i Ganevî Kennaz İbn Hüsayn veya Mersed ibn Ebi Mersed, Kureyş'ten Anak namında müşrike ve fakat cemalden nasıbedar olan bir kadını tezevvüc etmek için Resulullah'dan istizan etmiş, “inneha tücibünî ya Resulallah” demiş idi. Kezalik Huzeyfe ibn Yeman, Velîde-i Sevda İlasna nam cariyesini ı'tak ve tezevvüc etmiş idi. Bu hadiselerden biri veya mecmuu sebebiyle bu âyet nazil oldu.⁹⁴⁴

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَآتُوا حَرْثَكُمْ أَنْى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا
لِأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

*223. Kadınlarınız sizin için bir harsdir, o halde harsinize nasıl isterseniz varın ve kendileriniz için ileriye hazırlık yapın ve Allahdan korkun ve her halde onun huzuruna varacağınızı bilin, müjdele mü'minlere.*⁹⁴⁵

Rivayet olunduğuna göre Yahudîler “bir kimse zevcesinin önüne arkasından mücamaat ederse doğacak çocuğu şasi olur, derler ve bunu Tevrat'a isnad ederlermiş. Resulullah'a bu nakledilmiş “Yahudiler yalan söylüyorlar.” (İbn Mâce: Nikah-29/1925) buyurmuş ve şu âyet nazil olmuş: Ey erkekler, نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ kadınlarınız sizin harsinizdir.⁹⁴⁶

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصَلِّحُوا
بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

*224. Bir de sözünüzde durmanız ve mütteki olmanız ve nasın arasını düzeltmeniz için Allahı yeminlerinize hedef veya siper edip durmayın.*⁹⁴⁷

⁹⁴³Elmalılı, a.g.e., II. 90.

⁹⁴⁴Elmalılı, a.g.e., II. 92.

⁹⁴⁵Elmalılı, a.g.e., II. 95.

⁹⁴⁶Elmalılı, a.g.e., II. 96.

⁹⁴⁷Elmalılı, a.g.e., II. 98.

Bir hadîs-i şerifte de varid olmuştur ki; (“Bir kimse, bir şeye yemin eder de sonra gayrisini daha hayırlı görürse, o hayırlı şeyi yapsın ve yeminine keffaret versin.” Müslim: Eyman-11/1650) Rivayet olunduğuna göre Abdullah ibn Revaha, bir kırgınlık hasebiyle eniştesi Bişr ibn Nu'man'ın yanına gitmeyeceğine ve konuşmayacağına ve kız kardeşiyle aralarını islâha çalışmayacağına yemin etmiş ve bunu üzerine: “Allah'a yemin ettim, artık yeminimi bozmam caiz olmaz.” demiş idi. Bu âyet, bunun veya Hazret-i Ebi Bekr'in bir yemini hakkında nâzil olmuştur. Hazret-i Aişe, demiştir ki: “Bu âyet, Allah'a yemini tekrar etmek aleyhinde nâzil olmuştur.” Binaenaleyh doğru yeminden nehyedilmiş olunca artık eğrisi nasıl olacağı tasavvur edilsin.⁹⁴⁸

وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

227. Yok eğer talâka azmetmişlerse şüphesiz Allah söylediklerini işidir, kurduklarını bilir.⁹⁴⁹

İlâ ile " فيء " yapmayı talâka azmetmek mes'elesinde selef üç veçhile ihtilâf etmişlerdir: İbn Abbas demiştir ki: Azimet-i talâk dört ayın inkizasıdır. İbn Mes'ud ve Zeyd ibn Sabit ve Osman İbn Affan Hazaratının kavilleri, de budur. Bunlar, “bir talâk-ı bain vaki olur” demişlerdir. Hazret-i Ali ve İbn Ömer ve Ebu'd-Derda'dan iki rivayet vardır ki, biri, evvelkiler gibidir. Biri de, müddet geçtikten sonraya rücu etmek veya tatlık eylemek üzere zevç tevkif olunur ki, Hazret-i Aişe'nin kavli de, budur. Üçüncü kavil, Said ibn Müseyyeb, Salim ibn Abdullah, Ebu Bekir ibn Abdurrahman, Zührî, Ata, Tavus kavlidir ki dört ay geçince bir talâkı ric'î vaki olur.⁹⁵⁰

وَالْمُطَلَّقاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنْنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ

⁹⁴⁸Elmalılı, a.g.e., II. 99-100.

⁹⁴⁹Elmalılı, a.g.e., II. 98.

⁹⁵⁰Elmalılı, a.g.e., II. 101.

الْأَخِيرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا
وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ
وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

228. *Ve tatlık edilen kadınlar kendi kendilerine üç âdet beklerler ve Allahın rahimlerinde yarattığını ketmetmeleri kendilerine halâl olmaz, Allaha ve Ahiret gününe imanları varsa ketmetmezler, kocaları da barışmak istedikleri takdirde o müddet zarfında onları geri almağa ehaktırlar, onların lehlerinde de aleyhlerindeki meşru' hakka mümasil bir hak vardır, yalnız erkekler için onlar üzerinde bir derece var, ve Allahın izzetvar hikmeti var.*⁹⁵¹

İmam Mailk ve Şafiî, bunu, tuhur ile tefsir etmişler de, Ebu Davud ve Tirmizi'de tahrici olduğu üzere Hazret-i Aişe'den rivayet olunan “cariye- nin talâkı, iki talak ve iddeti iki hayzdır.” (İbn Mace: Talak-30/2079) Hadîs-i Nebevisi ve buna mutabık olarak İbn Ömer'den İmam-ı Şafiî Hazretlerinin dahi rivayet eylediği diğer hadîs-i Nebevî delâletiyle iddette, “kar” in hayız demek olduğu beyan olunmuş ve kemmiyyette fark varsa da, bu nokta-i nazardan cariye ile hurrenin iddetinde fark bulunmadığı müttfekun aleyh ve siyakı âyetten anlaşıldığı üzere beklemekten maksad, beraet-i rahmin tebeyyün eylemesi olup bu beraetin, hayız ile anlaşılacağı da zahir bulunmuş olmasına ve kütüb-i Fıkhiyede mübeyyen olan daha bazı müeyyidata binaen Eimme-i Hanefiye bunu hayız ile tefsir etmiştir ki, Hulefa-i Raşidîn, Abadile, Übey İbn Kâb, Muaz İbn Cebel, Ebü'd-Derdâ, Ubadet İbn Samit, Zeyd İbn Sabit, Ebu Musa el-Eşarî ve Ma'bed-ı Cuhenî radiyallahü anhüm Hazratının kavilleri de budur. Binaenaleyh hür ve baliga olan mutallâkalar, tam üç âdet görünceye karar nefislerini zabtedip bekleyeceklerdir.⁹⁵²

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ
سَرَحوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِيَتَّعِتْدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ
ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَادْكُرُوا
نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ
يَعْظُمُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

231. *Hem kadınları boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi, artık kendilerini ya iyilikle*

⁹⁵¹Elmalılı, a.g.e., II. 98.

⁹⁵²Elmalılı, a.g.e., II. 102.

*tutun veya iyilikle salın, yoksa haklarına tecavüz için zararlarına olarak tutmayın, bunu kim yaparsa nefesine zulmetmiş olur, Sakın Allahın âyetlerini şaka yerine tutmayın, Allahın üzerinizdeki ni'metini ve size va'zlar vererek indirdiği kitab ve hikmeti unutmayın düşünün, hem Allahdan korkun ve bilin ki Allah her şeyi bilir.*⁹⁵³

Deniliyor ki, ba'zıları nikâh, talâk ve atâk yapar sonra, “canım ben şaka yapıyorum” dermiş, bu sebeble bu nazm-ı çelil nâzil olmuş ve bunun için aley-hissalâtü vessalam: “Üç şeyin ciddi ciddi hezlide ciddidir. Nikâh, talâk, atâk”, (İbn Mace: Talak-13/2039) buyurmuştur.⁹⁵⁴

Bu âyet Sabit İbn Yesar hakkında nazil olmuştur. Sinan-ı Ensarî dahi denilir: Zevcesini tatlık etmiş, iddetinin çıkmasına iki üç gün kala ric'at etmiş yine boşamış, yine ric'at etmiş yine boşamış. Bu suretle kadının zararına yedi ay geçmiş ve o zaman henüz talâk, tahdid edilmemiş imiş.⁹⁵⁵

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ
يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعَظُ
بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَمْ أَزْكَى
لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

*232. Kadınları boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi, aralarında meşru surette rızalaştıkları takdirde kendilerini kocalarına nikâh edecekler diye tazyik da etmeyin, bu işte içinizden Allaha ve Ahiret gününe iman etmiş olanlara verilir bir öğüttür, bu sizin hakkınızda daha hayırlı ve daha nezihtir, siz bilmezken Allah bilir.*⁹⁵⁶

Rivayet olunduğuna göre, Ma'kil ibn Yesar kızkardeşi Cümlü, Ebü'l-Velid Asım ibn Adiy ibn Aclan'a tezvic etmiş, o da sonra tatlık etmiş bırakmış, iddeti çıktıktan sonra pişman olmuş, yeniden istemeye gelmiş, kadın da razı olmuş, bunun üzerine Ma'kil de, kız kardeşine; “O seni boşadı, sen yine ona varmak istiyorsun. Eğer tekrar varırsan yüzüm yüzüne haram olsun” demiş idi. Kezalik Cabir ibn Abdillah da, amucasının kızını menetmiş idi. Bu âyet, bunlardan biri veya her ikisi hakkında nazil olmuştur. Resulullah, Ma'kil'i çağırması bu âyeti tilâvet buyurmuş, Ma'kil de; “Rabbımın eniriyle burnum sürtüldü. Allah'ım, razı oldum ve emrine

⁹⁵³Elmalılı, a.g.e., II. 106.

⁹⁵⁴Elmalılı, a.g.e., II. 107.

⁹⁵⁵Elmalılı, a.g.e., II. 107.

⁹⁵⁶Elmalılı, a.g.e., II. 106.

inkiyad ettim”, demiş ve kızkardeşini zevcine nikâh etmiş. Hazret-i Cabir de: “Bu âyet benim hakkımda nazil oldu”, demiş.⁹⁵⁷

İbn Abbas, Zührî, Dahhak demişlerdir ki: "Bu âyet, zevcelerini tatlık ettikten sonra başka bir kocaya varmaktan meneden zevçler hakkında nâzil olmuştur."⁹⁵⁸

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ
يُتِمَّ الرِّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ
بِوَالِدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَالِدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ
فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ
وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

233. *Valideler evlâdlarını emziğin tamamlanmasını isteyenler için iki bütün yıl emzirirler, evlâd kendisinin olana da emzirenlerin yiyecekleri, giyecekleri lâyikiyle borc, maamañih herkes ancak vüsuna göre mükellef olur, ne yavrısıyle bir ana, ne de yavrısıyle bir baba ızrar edilmesin, varise düşen de aynı borc, eğer baba ve ana biribirlerinin müşavere ve rizalariyle memeden kesmek isterlerse kendilerine günah yok, ve şayed çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterseniz vereceğinizi güzel güzel verdikten sonra yine size günah yok, bununla beraber Allahdan korkun ve bilin ki Allah her ne yaparsanız görür, basîrdır.*⁹⁵⁹

"Zarara sokmak ve zarra karşı intikam almak yoktur." (İbn Mace: Ahkam-17/2341).⁹⁶⁰

وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ
فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا الَّذِي
بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا
الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

⁹⁵⁷ Elmalılı, a.g.e., II. 108.

⁹⁵⁸ Elmalılı, a.g.e., II. 109.

⁹⁵⁹ Elmalılı, a.g.e., II. 110.

⁹⁶⁰ Elmalılı, a.g.e., II. 111.

237. *Ve eğer onları kendilerine el sürmeden boşar da mehir kesmiş bulunursanız o vakit borc o kesdiğiniz miktarın yarısıdır meğerki kadınlar afvetsinler veya nikâhın düğümü elinde bulunan erkek afvetsin, erkekler! sizin afvetmeniz takvaya daha yakındır, aranızdaki fazlı unutmayın şüphesiz ki Allah her ne yaparsanız görür.*⁹⁶¹

Hitabdan bu ta'bir ile gıyaba iltifat olunması, bu vasf ile fazla terhib içindir. Mervidir ki, Ashab'dan Cübeyr ibn Mut'im Hazretleri, böyle tamamını vermiş, "Ve ene ehakku bil'afvi" demiştir. Radiyallahü anh.⁹⁶²

حَافِظُوا عَلَيَّ الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى وَقَوْمُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

238. *Namazlara dikkat edin hele orta namaza, ve kalkın Allah için divan durun.*⁹⁶³

KUNUT: Bir hadîs-i şerifte "Namazın en faziletlisi kunutu (kıyam) uzun olandır." (Müslim-Müsafirîn-164/756) buyurulmuştur ki, "kıyam" demektir.⁹⁶⁴

Ebu Amirî'ş-Şeybanî'den mervidir ki; ("Biz ibtida ahd-i Resulullah'da namazda tekellüm ederdik " Ve Allah için kıyam edip divan durunuz." nazil oldu sükût ile emr edildik" (Müslim: Mesalid- 35/539) demiştir. Abdullah ibn Mes'ud dahi demiştir ki: Biz Habeşistan'a gitmezden evvel Hazret-i Peygamber'e namazda olduğu halde selâm verirdik, o da bize karşılık verirdi. Habeşistan'dan geldiğimde selâm verdim, karşılık vermedi. Sonra bunu kendisine arzettim. ("Cenab-ı Allah, dilediği emri ihdas eder. Namazda tekellüm etmemenizi de kat'iyen emreyledi" Buharı: Tevhid-42) buyurdu. Ebu Said-i Hudrî'den mervidir ki, bir adam Hazret-i Peygamber'e namazda selâm verdi. Oda işaretle aldı. Selâm verdikten sonra buyurdu ki; "Biz namazda red-i selâm ederdik, yani selâm alırdık amma ondan nehyedildik" Mu-aviye ibn el-Hakem es-Sulemî hadîsinde de (A.S.) buyurmuştur ki: ("Bizim şu namazımız yok mu? Bunda kelâm-ı nastan hiçbir şey yaraşmaz. O teşbih, tekbir, kıraat-ı Kur'ân'dır" Nesai: Sehih-20). Bu âyetin nüzulünden sonra Ashab-ı Kiram'dan herhangi birisi, namaza durduğu vakit, heybet-i Rahman ile uzağa bakmaktan, sağa , sola iltifat etmekten, bir çakılı itmekten, gönlünde Dünya umuruna müteallik bir kuruntu yapmaktan sakınırdı.⁹⁶⁵

VUSTA:

⁹⁶¹ Elmalılı, a.g.e., II. 114.

⁹⁶² Elmalılı, a.g.e., II. 118.

⁹⁶³ Elmalılı, a.g.e., II. 114.

⁹⁶⁴ Elmalılı, a.g.e., II. 119.

⁹⁶⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 120.

1- Bu, ikinci namazıdır. Bu kavil Hazret-i Ali'den ibn Mes'ud'dan, Ebu Eyyub'dan, bir rivayette İbn Ömer'den, Semre ibn Cündeb'den, Ebu Hüreyre'den, Utayye rivayetinde İbn Abbas'tan, Ebu Said-i Hudrî'den, bir rivayette Hazret-i Aişe'den, Hazret-i Hafsa'dan (R.A.) bir hayli Tabiînden, İmam-ı Azâm Ebu Hanife'den, bir kavilinde İmam-ı Şafiî'den, Ahmed ibn Hanbel'den ve bazı Ashabı Malik'ten mervidir. Filvaki hadîs-i sahih ile şayian rivayet edilmiştir ki, Resulullah Efendimiz, "Ahzab" muharebesi günü ("Bizi salât-ı vusta olan salât-ı asırdan meş'gul ettiler. Allah, kalbler'ine ve evlerine ateş doldursun" Beyhaki: Es-Sünenü'l-Kübra-1/460) buyurmuştur. Çünkü düşmanların kıtal için hücumlarından dolayı salât-ı havf suretiyle olsun vaktında kılamamışlar, Gurub- ı Şemsten sonra kılmışlardı. Hazret-i Ali de; "Biz, salat-ı vustayı sabah namazı zannederdik. Nihayet Resulullah söyledi de bunun asr olduğunu tanıdık", demiştir. Ebu Maliki Eş'arî ve Semre ibn Cündeb Hazaratı da Resulullah'ın, ("Orta namaz ikinci namazıdır." Tirmizi:Salât-19) buyurduğunu rivayet etmişlerdir. Bunun vechi ve hikmeti olarak denilmiştir ki; İkinci namazı vakti, herkesin ticaret ve maişet için en ziyade meşgul oldukları bir vakittir. Melâike-i leyl-ü neharın ictima-ı hengâmıdır. Bir de, nehar-ı şer'î ile iki gündüz, iki gece namazlarının ortasındadır. Binaenaleyh her iki mânâsiyle vustadır.⁹⁶⁶

2- Sabah namazıdır. Bu da, Hazret-i Ömer'den bir rivayette Hazret-i Ali'den, Ebu Musa ve Muaz ve Cabir ve Ebi Umame ve bir rivayette ibn Ömer Hazarat'ından ve Mücahidden ve İmam Malik'den ve bir kavilde İmam-ı Şafiî'den mervidir. Bunun hakkında da Resulullah'ın bir gün sabah namazını kılip, kabler rükû kunut da yaptığı ve elini kaldırıp dua ettiği ve hitamında ("Allah'ın huzurunda huşu ile durmamızın emredildiği orta namaz işte budur." Beyhakî: es-Sünenü'l-Kübrâ-1/461) buyurduğu Ebu Recai Utaridî Hazretlerinden rivayet edilmiş ve Fahrüddin-i Razî, tefsirinde buna daha çok istitlâlâtta bulunmuştur.⁹⁶⁷

3- Öğle namazıdır. Bu da, İbn Ömer, Zeyd, Üsame, Ebu Said, Aişe Hazaratından ve bir rivayetde İmam-ı Azâm'dan mervidir. Zeyd ibn Sabit (R. A.) şöyle rivayet etmiştir ki: Hazret-i Peygamber öğle sıcağında namaz kılar, nâs da hâcirelerinde. sıcaktan tahaffuzgâhlarında bulunur, cemaate gelmezlerdi. Resulullah, bu hususta söylendi. Cenab-ı Allah, الصلاة الوسطى inzal buyurdu ki, mu- rad,

⁹⁶⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 121.

⁹⁶⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 121.

öğle namazıdır. Ve yine rivayet olunmuştur ki, o zaman öğleyin Hazret-i Peygamber'in arkasında ancak bir iki saf cemaat bulunurdu. Resulullah: ("Vallahi şu namaza gelmeyen kavmin üzerlerine evlerini yakayım diye gönlüme geldi" İbn Mace: Mesacid-17, Nesaî: imamet-49) buyurmuş, bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur. Bir de, öğle namazı, Resulullah'ın ibtida Cebrail imametiyle kıldığı ilk namazdır. Bundan başka Cum'a namazı bu vakittedir. Bunun fazileti ise, malûmdur.⁹⁶⁸

4- Akşam namazıdır. Bu da, Ebu Ubeyde es-Selmanî ve Kubeysa ibn Züveyb'den (R.A.) mervidir. Zira bu namaz, hazarda ve seferde hep üç rek'at sabittir.⁹⁶⁹

5- Yatsı namazı olduğu da bazı zevattan nakledilmiştir.

6- Beş vakit namazın mecmuudur ki, Muaz ibn Cebel (R.A.) buna kail olmuştur. Filvaki namaz asl-ı iman ile a'mal-i saire beyninde mütevassıt bir ibadettir. Bu itibarla, "vustâ" sıfat-ı kâşifedir. Diğer cihetten namazda, sahib-i tertib olmak efdal olduğunda söz yoktur. Bu ise, her gün beş vakit namazın mec'muu i'tibariyledir.⁹⁷⁰

7- Beş vakit namazdan gayr-ı muayyen olarak birisidir. Kibar-i Tabîînden Said ibn Müseyyeb. Ve Ebu Bekr-i Verrak buna kail olmuşlardır Cenab-ı Allah, Şehr-i Ramazan'da Leyle-i Kadr'i, Esmâ-i Hüsnası'nda İsm-i A zam,m, yevm-ı Cum'ada saat-i icabeti gizlediği gibi namazlar içinde de salât-ı vustâ'yı gizlemiş ve bununla beraber muhafazasın, emretmiştir ki, namazların hepsine devam ve muhafazasına i'tina olunsun. Böyle olduğunu Nafi' ibn Omer'den rivayet etmiş, Rebi' ibn Haysem de, buna kail olmuştur.⁹⁷¹

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ
كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

239. Eğer bir korku halinde iseniz yaya veya süvari giderken kılın, emniyeti bulduğunuz vakit de böyle bilmediğiniz şeyleri size öğrettiği gibi hemen Allahı

⁹⁶⁸ Elmalılı, a.g.e., II. 122.

⁹⁶⁹ Elmalılı, a.g.e., II. 122.

⁹⁷⁰ Elmalılı, a.g.e., II. 122.

⁹⁷¹ Elmalılı, a.g.e., II. 122.

*zikredin.*⁹⁷²

“Hendek” muharebesinde “Ahzab” günü gurub-ı Şemse kadar böyle olmuş da Resulullah, “Bizi orta namazından (ki ikinci namazıdır.) alıkoydular. Allah onların iç boşluklarını ve kabirlerini ateş doldursun.” (Müslim:Mesacid 206/628)buyurmuş.⁹⁷³

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ
الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ
عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

243. *Bakmaz mısın, o kimseler ki? binlerce kişi iken ölüm korkusuyla diyarlarından çıktılar, Allah da kendilerine “ölün” dedi, Sonra da onlara bir hayat verdi, her halde Allah insanlara karşı, bir adil sahibi ve lâkin insanların pek çokları şükretmiyorlar.*⁹⁷⁴

Rivayet olunmuş ki; Vaktiyle Irak'ta Vasıt tarafında "داودان" denilir bir kasaba varmış, orada ta'un olmuş, ehali bundan kaçmak için memleketlerinden çıkmışlar, fakat hep telef olumuşlar. Sonra Allah, yine hayat vermiş. Bir de Beni İsrail'den cihada memur olan bir kavim muharebeden korkup vatanlarından çıkmışlar, kaçmışlar. Fakat yine ölmüşler, perişan olmuşlar. Nihayet Allah, onlara tekrar hayat vermiş, Fi- sebilillâh muharebe etmelerini emretmiş. Bir gün Hazret-i Ömer namaz kılarken geride iki Yehudî varmış. Müşarünileyh rükû'a varırken hava yapar, yâni rükû'da kollarını böğürlerine kısmayıp serbest ve aralık tutarak dizlerine kor ve karnını çekkin tutar ve bu suretle rükû'da merdane ve metin bir vaz'iyet almış. Bunu gören Yahudîlerin biri diğerine, “bu o mu?” demiş. Hazret-i Ömer namazı bitirince birisinin, “bu o mu?” dediğini söylemiş. “Biz kitabımızda Biiz- nillâh ölüleri dirilten Hazkil'in verdiği verecek demirden bir boynuz, (karn) buluyoruz” demişler. Ömer'in: “Biz kitabımızda Hazkil ve İsa'dan başka Biiz- nillâh İhya-i mevtâ eden bulmuyoruz”, demesi üzerine: “Biz Allah'ın kitabında sana nakletmediği Peygamberler buluyoruz”, demişler. Ömer de; “Evet” demiş, Binaenaleyh Yahudîler, İhya-i mevtaya gelince; “Sana şunu söyleyeceğiz ki, Beni İsrail'e veba vaki olmuştu. Bunlardan bir kavim çıktılar. Bir mil gider gitmez Allah

⁹⁷² Elmalılı, *a.g.e.*, II. 114.

⁹⁷³ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 124.

⁹⁷⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 128.

bunları öldürdü, bunlara bir duvar çevirdiler. Kemikleri çürüdüğünde Cenab-ı Allah, Hazkil'i gönderdi. Üzerlerinde bir müddet durdu. Allah da, bun-ları bu yüzden ba's bade'l-mevte mazhar etti" dediler, diye de mervidir.⁹⁷⁵

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا
كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

245. *Hani kim var Allaha bir karzı hasen arz edecek ki Allah ona bir çok katlarını katlayıversin, Allah hem sıkar hem açar, hep de döndürülüb ona götürüleceksiniz.*⁹⁷⁶

Rivayet olunuyor ki, Ebu'd-Dehdah (R.A.) “Ya Resul, benim iki bağçem var. Birisini tasadduk edersem bana Cennette iki misli var mıdır?” demiş. “Evet” buyurulmuş. “Dehdah’ın anası da beraberimde mi?” demiş. “Evet” buyurulmuş, “Sabiyye de beraberimde mi?” demiş. “Evet” buyurulmuş. Bunun üzerine bağçelerinin en güzeli olan “Huneyniyye” namındaki hadikasını tasadduk etmiş, dönüp ehl-ü ıvaline gelmiş. Onlar da, o bahçede bulunuyorlarmış. Hemen bağçenin kapısına durmuş, zevcesi Ümmü Dehdah’a bunu nakletmiş. O da, “İştira ettiğin bağçeleri Allah mübarek etsin” demiş, çıkmışlar. Bağçeyi teslim etmişler. Bu âyet, nâzil olmuş, Resulullah: “Ebu Dehdah için Cennette nice hurma ağaçları saçak atıyor,” buyurmuş.⁹⁷⁷

Darlıkta me'yus olmamalı, genişlikte de azıtmamak, her iki takdirde herkes haline göre ragıb-ı hasenat olmalı. Dışından tırnağından güzelce kesip Allah’a malen ve bedenen (Velev sıkıntılara tahammül etmek ve hiçbir şey bulamazsa “Allah’ı teşbih ederim, Allah’a hamdolsun, Allah’dan başka hiç bir ilâh yoktur. Allah büyüktür. ” (Buhari: Eyman-19) demek suretiyle olsun) karz-ı hasen yapılmalıdır ki, sonu genişlik olsun.⁹⁷⁸

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ
سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ
تَحْمِلُهَا الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

248. *Peygamberleri onlara şunu da söylemişti: Haberinizi olsun onun melikliğinin alâmeti size o Tabutun gelmesi olacaktır, ki onda rabbınızdan bir sekîne ve ali Musa*

⁹⁷⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 128-129.

⁹⁷⁶ Elmalılı, a.g.e., II. 130.

⁹⁷⁷ Elmalılı, a.g.e., II. 131.

⁹⁷⁸ Elmalılı, a.g.e., II. 131.

*ile ali Harunun metrukâtından bir bakiyye vardır, onu Melaike getirecektir, elbette bunda size kat'î bir alâmet vardır, eğer mü'minlerseniz.*⁹⁷⁹

Tabutun tâ Hazret-i Adem'den beri gelmesi, içi resimli bir sandık olması, bunun Ebu'l-beşer olan Hazret-i Âdem olmasıyle tevfik-i müşkil ve ayn-i zamanda bu ahbar-ı şayiayı ceffelka-lem tekzib de haksız olacağından, İbn Abbas Hazretlerinden rivayet olunduğu üzere bunun zayi olmuş "Tevrat sandığı" olmasıyle iktifa etmek ve şu kadar ki, bunu Hazret-i Musa yaptırmış olmayıp daha kadim tarihî bir sandık olduğunu da kabul etmek muvafık olacaktır.⁹⁸⁰

"Peygamberler, ne bir altın, ne bir gümüş miras bırakmamış, ancak ilim miras bırakmışlardır." (Tirmizi: İlim-19) Hadîs-i şerifi medlûlünce Enbiya'dan kalma bakiyye-i yadigâr ise ilme, din-ü şeriate aid şeyler olur.⁹⁸¹

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ
بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ
بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ
بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ
وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا
يُرِيدُ

253. *O işaret olunan Resuller, biz onların bazısını bazısından efdal kıldık, içlerinden kimi var Allah kelâmına Kelim etti, bazısını da derecelerle daha yükseslere çıkardı, Meryemin oğlu İsayaya da o beyyineleri verdik ve kendisini Ruhul'kudüs ile te'yid eyledik, eğer Allah dilese idi bunların arkasındaki ümmetler, kendilerine o beyyineler geldikten sonra birbirlerinin kanına girmezlerdi, ve lâkin ihtilâfa düştüler kimi iman etti kimi küfür, yine Allah dilese idi birbirlerinin kanına girmezlerdi ve lakin Allah ne isterse yapar.*⁹⁸²

Cenab-ı Rabbu'l-Âlemin deburada efdal-i Rusûlüne bu tarz-ı beyan ile makamını iş'ar eylemiştir. Buna binaen Habib-i Huda: "Ben, evlâd-ı Âdem'in seyyidiyim fakat fahr-ü iftihar yok" hadîs-i şerifi ile bu hakikati beyan ettiği gibi

⁹⁷⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 134.

⁹⁸⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 138.

⁹⁸¹ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 139.

⁹⁸² Elmalılı, *Hak Dijni*, c. II. 143.

hem bu nükteye, hem de. " لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ " ("...Peygamberlerinden hiçbirinin arasını ayırmayız... " Bakara - 2/285) âyetindeki müsavat-ı Rusül fikre-i imaniyesine tenbihen: "Beni, Yunus ibn Mettâya tafdil eylemeyin; yani ben de Peygamberim, o da Peygamber" buyurmuştur. Binaenaleyh Peygamberlerin isimlerini tasrih ederek tafdile kalkışmamak müktezayı edeb-i imandır. İbn Abbas (R.A.) mervidir ki: "Biz demiş mescidde Enbiyanın fadlını konuşuyorduk. Nuh'u tul-i ibadetiyle, İbrahim'i hulleti ile, Musa'yı Allah'ın kendiye teklimi ile, İsa'yı semaya ref'i ile yâdederek ve fakat Resulullah hepsinden efdaldır. Kâffe-i nâsa meb'us, önü, sonu mağfurdur ve Hatemü'l- Enbiya'dır dedik. Derken (S.A.V.) giriverdi: "Ne gibi bahis deşiniz?" dedi. Söyledik: "Hiçbir kimseye Yahya ibn Zekeriyya'dan hayırlı olmak gerekmez" buyurdu ve O'nun hiçbir seyyie yapmadığını ve niyyet de etmediğini söyledi" ilah...⁹⁸³

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

255. Allah, başka tanrı yok ancak o, daima yaşayan, daima duran tutan hayy-ü kayyum o, ne gaflet basar onu ne uyku, göklerdeki ve yerdeki hep onun, kimin haddine ki onun izni olmaksızın huzurunda şafaat edecek? Onların önlerinde ne var arkalarında ne var hepsini bilir, onlar ise onun dilediği kadarından başka ilm-i ilahîsinden hiç bir şey kavriyamazlar, onun kürsîsi bütün gökleri ve yeri kucaklamıştır. Her ikisini görüb gözetmek ona bir ağırlık da vermez. O öyle ulu, öyle büyük azametlidir.⁹⁸⁴

Bu âyete, Ayete'l-kürsî' itlak edilir ve bundan dolayı bu sureye, "Suretü'l-kürsî" dahi denilir. Görüldüğü üzere bu âyet saltanat-ü melekût-i İlâhinin gayet belîğ ve mucez bir tasvirini ve Allah Teâlânın zat-ü sıfatını hem ta'rif ve hem Semavat-ü arzın ve muhtitelerinin hilkat-i kıvam-ü nizamı, kısmet- ü vüs'atini muhafazası, sırr-ı hayat, sırr-ı ilim, sırrı hâkimiyet gibi maddî, manevî kuvvetlerinin şهادeti baligasiyle isbat ederek bütün İlâhiyyet mesailinin ümmehatını Kürsî-i İlâhî gibi vasi

⁹⁸³ Elmalılı, a.g.e., II. 146.

⁹⁸⁴ Elmalılı, a.g.e., II. 144.

bir şümül ile muhtevi bulunduğundan bütün âyat-ı Kur'ânîye miyanında mevzuiyle mütenasib olmak üzere en yüksek bir şeref-ü kıymeti haizdir. Nitekim (A.S.); “Kur'an'da a'zam-ı âyet, Ayetül kürsî'dir. Bunu her kim okursa Allah, o saat bir Melek gönderir. Ertesi güne kadar hasenatını yazar ve seyyiatını mahveder. Bu âyet, bir evde okunsun da Şeytanlar onu otuz gün bırakmasın olmaz ve kırk gün ona ne sahir, ne sahire girmez. Ya Ali; (“bunu evlâdına ve ehline ve komşularına öğret. Bundan büyük bir âyet nazil olmadı.” Ahmed b. Hanbel: 5/142-178) “Her kim, salevât-ı mektubenin her birinin arkasından Ayete'l-Kürsî'yi okursa onu ölümden başka Cennete girmekten menedecek hiçbir şey kalmaz, yani ölünce doğru Cennete gider ve O'na ancak sıddık veya abid olanlar devam eder. Ve bunu her kim yatağına yatarken okursa Allah onu kendisine ve komşusuna ve komşusunun komşusuna ve etrafındaki hanelere emin kılar. “Seyyid-i eyyam, yevm-i Cum'a seyid-i kelâm kur'ân, seyid-i kur'an Suretü'l-Bakara, seyidül-Bakara de Ayetü'l-kürsîdir” (Ramuzü'l-Ehâdis-302) buyurmuştur.⁹⁸⁵

Kürsî-i İlahî, ilm-i İlâhî demektir. Zira kürsî-i ilim, taht mânâsındandaha ma'ruftur ve bu münasebetle nefis-i ilme cani mecazen kürsî denilir. Bu rivayet, İbn Abbas Hazretlerinden mervıdır. İbn Cezir-i Taberî gibi bir hayli müfessirîn bunu, ihtiyar etmişlerdir.⁹⁸⁶

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ
بِالطَّغُوتِ وَيُؤْمِنِ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا
انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

*156. Dinde ikrah yok, rüşd, dalâlden cidden ayrıldı, artık her kim Taguta küfredib Allaha iman eylerse o işte en sağlam tutamağa yapışmıştır, öyle ki onun için kopmak yok, Allah işidir, bilir.*⁹⁸⁷

Bu âyet, Ehl-i kitab hakkında nâzil olmuştur. Binaenaleyh Müşrikin, bunun umumundan haricdir. Fil'vaki تلك الرسل âyetinden başlayan siyak bunu müeyyid olduğu gibi sebep-i nüzul hakkındaki rivayetler de bunu müeyyiddir. Rivayet olunuyor ki, bi'set-i seniyyeden mukaddem Ensar'dan ba'zıları evlâdlarını Yehudiyyete veya Nasraniyyete sokmuşlardı. Dın-ı İslam gelince bunlara ikrah etmek

⁹⁸⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 153-154.

⁹⁸⁶ Elmalılı, a.g.e., II. 156.

⁹⁸⁷ Elmalılı, a.g.e., II. 144.

istediler. Kable'l-İslâm Ensar'dan bir kadının çocuğu yaşamadığı surette, “Çocuğu yaşarsa onu Ehl-i kitab ile beraber ve onların dini üzere bulundurmaya nezrederdi”. Bu sebeble Ensar çocuklarının bir takımları Ehl-i kitab dininde bulunuyorlardı. Binaenaleyh İslâm'a geldikleri zaman dediler ki, “Biz vaktiyle bunların dinlerini bizim dinimizden efdal görürdük de çocuklarımızı onun için sevkederdik. Madem ki, Din-i İslâm geldi her halde biz bunları ikrah ederiz” dediler. Ezcümle Beni Salim ibn Avf'ten Hüsain namında bir Ensarî'nin iki oğlu vardı. Mukaddema Şam tüccarlarının telkini ile Hristiyan olmuş gitmişlerdi. Bi'set-i seniyeden sonra Medine'ye geldiklerinde babaları bunlara, “Vallahi sizi bırakmam illâ müslüman olmalısınız” diye sataştı. Onlar da imtina ettiler. Üçü bir Resulullah'a müracaat ettiler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Babası da, onları bıraktı. Bu hâdiseler, gerek cihada izinden evvel olsun ve gerek sonra, her iki takdirde sebab-i nüzul müşriklere şamil değildir. O halde hükmünün umumu da Ehl-i kitaba aiddir. Ve mensuh değil, muhkemdir. Bu güzel, lâkin sebebin hususu, hükmün umumuna mani değildir. لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ “dinde ikrah yoktur.” ise, eamdır. Sonra bu hüküm, yalnız Ehl-i kitaba mahsus olsa idi, Dar-ı İslâm'da Ehl-i kitaptan maadasına ahd-ü eman verilmemek lâzım gelirdi. Halbuki Ceziretü'l-Arab müşriklerinden başkasına bu muamele yapılmamıştır. Şu halde bu âyet, aleliltlak mensuh olmadığı gibi umumu Ehl-i Kitab'a da has olmamalıdır. Nitekim Hazret-i Enes, sebab-i nüzulü, “Resulullah birisine, اسلم "müslüman ol!" buyurmuştu. O da, اجدوني كارها, kendimi hoşlanmaz buluyorum” demişti. Bu âyet, bunun hakkında nazil' olmuştur diye rivayet etmiştir ki, bu sebab, daha mutlak olmakla hükmün umumunda daha zahirdir.⁹⁸⁸

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

159. Yahud o kimse gibi ki bir şehre uğramıştı, altı üstüne gelmiş ıpıssız yatıyor, “Bunu bu ölümünden sonra Allah nerden diriltecek?” dedi, bunun üzerine Allah onu

⁹⁸⁸ Elmalılı, a.g.e., II. 163-164.

yüz sene öldürdü sonra diriltti, ne kadar kaldın? diye sordu “bir gün yahud bir günden eksik kaldım” dedi, Allah buyurdu ki: Hayır, yüz sene kaldın, öyle iken bak yiyeceğine, içeceğine henüz bozulmamış, hele merkebine bak, hem bunlar, seni insanlara karşı kudretimizin canlı bir âyeti kılayım diyedir, hele o kemiklere bak onları nasıl birbirinin üzerine kaldırıyoruz? Sonra onlara nasıl et geydiriyoruz? Bu suretle vaktaki ona hak tebeyyün etti, şimdi biliyorum, dedi: Hakikaten Allah her şey'e kadir.⁹⁸⁹

Arş, esasen tavan demek olup müsakkafata ve her tarafına gölge veren şeylere de itlak olduğundan burada bir kaç tasvir, mümkündür. Hazret-i Ali, İbn Abbas, İkrime, Ebu'l-âliye, Said ibn Cübeyr, Katade, Rebi', Dahhak, Suddî, Mukatil, Süleyman ibn Büreyde, Naciye ibn Kâ'b, Selim el-Havas demişlerdir ki: Bu şahıs, Hazret-i Uzeyr idi. Fakat Vehb, Mücahid, Abdullah ibn Ubeyd ibn Umeyr, Bekr ibn Muzar: Hazret-i Ermiya idi, demişler. İbn İshak da, Ermiya'nın Hızır olduğunu söylemiştir. Bunlardan başka Lût aleyhisselâmın kölesi veya Şa'ya dahi denilmiş. Bidayeten bir şahsı kâfir ve fakat ba'de'l-ihya mü'min olduğu da söylenmiştir.⁹⁹⁰

KARYEYE GELİNCE: Vehb, Katade, Dahhak, İkrime, Rebi' buna, “İlya” yâni “Beytü'l-makdis” demişler. Dahhak'ten Beyt-i makdise iki fersah mesafede, “Karyetü'l-ineb” veya Arz-ı mukaddes, ba'zılarından Mü'tefike, İbn Zeyd'den bâlâda zikri geçen ve ölümden kaçan binler şehri, İbn Abbas'tan Dicle kenarında Deyr-i Hirakl, Kelbî'den, Şabur abad, Süddî'den Selmâbad, diye de nakiller vardır.⁹⁹¹

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتَّبِعُونَ مَا
انْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذَى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

262. *Fisebilillâh mallarını infak eden, sonra verdiklerinin arkasından başa kakmayı gönül incitmeyi reva görmeyen kimseler, rabları indinde onların ecirleri vardır, onlara bir korku yoktur ve onlar mahzun olmayacaklardır.⁹⁹²*

Gazve-i Tebük için ihzar olunan ve “Ceyş-i Üsret” tesmiye edilen ordunun

⁹⁸⁹ Elmalılı, a.g.e., II. 196.

⁹⁹⁰ Elmalılı, a.g.e., II. 175.

⁹⁹¹ Elmalılı, a.g.e., II. 175.

⁹⁹² Elmalılı, a.g.e., II. 187.

teçhizine, Hazret-i Osman (R.A.) hatablariyle, çullariyle bin deve, Abdurrahman ibn Avf (R.A.) Hazretleri de dört bin dirhem sadaka vermişlerdi. Bu âyetin bunları taltifen nazil olduğu mervidir. Hükümün, sebep-i nüzule mahsus olmadığı da ma'lûmdur.⁹⁹³

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا
أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ
وَلَسْتُمْ بِأَخْذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ
حَمِيدٌ

267. *Ey o bütün iman edenler! İnfakı gerek kazandıklarınızın ve gerek sizin için yerden çıkardıklarımızın temizlerinden yapın, kendinizin göz yummadan alıcısı olmadığı fenasını vermiye yeltenmeyin ve Allah'ın gani, hamîd olduğunu bilin.*⁹⁹⁴

Rivayetlere nazaran ibtida sadakat emirleri nazil olduğu zaman bazıları, hurma salkımlarını getirirler, muhtaç olanlar yesinler diye Mescide asarlardı. Bu meyanda bazıları da caiz zanniyle döküntü, bozuk, çürük çarık şeyler getirmişlerdi. Bu âyet nazil oldu. Bununla verilecek vergilerin, zekâtların, sadakaların ne gibi mallardan verileceği beyan olunmuştur.⁹⁹⁵

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا
كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

269. *Dilediğine hikmet verir, hikmet verilene ise çok bir hayır verilmiş demektir ve bunu ancak temiz akıllılar anlar.*⁹⁹⁶

Hikmet ne demektir? Kavilde ve fiilde isabet (Mücahid'den İbn Nüceyh)
Hikmet, ilim ve fıkıh demektir (Mücahid)

"Allah kim hakkında hayır dilerse ona İslam dini hususunda fıkıh bilgisini verir." (İbn Mâce: Mukaddime-17/220) hadîs-i şerifi dahi, bu âyetteki hikmetten murad, fıkıh olduğunu ifham edecek bir delil olarak gösterilebilir.⁹⁹⁷

Siyasette bikaderi't-takati'l-beşereye İlalik Sübhanehu ve Teâlâ'ya iktidadır

⁹⁹³ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 190.

⁹⁹⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 194.

⁹⁹⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 197.

⁹⁹⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 194.

⁹⁹⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 202.

ki, bu da, ilmini cehilden, fiilini cevirden, cudunu buhulden, hilmini sefehten tenzih ile olur (Fahrüddin-i Razî tefsirinden). Siyaset ta'biri, bu ta'rife bir hususiyet veriyor gibi görünürse de "Hepiniz çobansınız ve her çoban sürüsünden mesuldür." (Buhari: Cum'a-11) hadîs-i şerifi medlûlu teem'mül olunursa umumiyeti tezahür eder. Maamafih bu ta'rif her halde hikmetin hâkimiyet mânâsiyle alâkasını ibraz eyler.⁹⁹⁸

Hikmet, ahlâk-ı İlâhiye ile tahalluk (Razî). Nitekim bir hadîs-i şerifte "Allah'ın ahlakı ile ahlaklanınız." buyurulmuştur. O "Ben güzel ahlakı taamlamak için gönderildim." (Muvatta': Hüsnü'l Hulk-8) Hadîs-i şerifi mucebince Fahr-i kâinat Efendimiz'in sırr-ı bi'seti de bu noktada toplanmıştır.⁹⁹⁹

Mukatil'den rivayet olunuyor ki; "Hikmet, Kur'an'da dört vechiyle tefsir edilir:

1- Mevaiz-i Kur'an mânâsına hikmet ki, Sure-i Bakara'da, وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ لِيُعْظَمَ بِهِ in-dirdiği kitab ve hikmeti unutmayın, düşünün. " Bakara-2/231) bu mânâyadır.

2- Fehm-ü ilim mânâsına hikmet ki, وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ, ("Şanım hakkı için Lokmana hikmet verdik ki .." Lokman-31/12) gibi.

3- Nübüvvet mânâsına hikmet ki, Sure-i İbrahim ve Sure-i Bakara'da فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ("...evet, biz Ali İbrahime kitap ve hikmet verdik..." Nisa-4/54) Bakara'da وَآتَيْنَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ ("... Ve Allah kendine mülk ve hikmet verdi. " Bakara-2/251) bu mânâyadır.

4- Acaib-i esrariyle Kur'an ki, Sure-i Nahl'de أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ ("Rabbın yoluna davet et; hikmet ile.... " Nahl-16/125) kezalik bu âyetdeki, وَمَنْ يُؤْتِ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا ("Ve her kim hikmete erdirilirse o muhakkak birçok hayra erdirilmiş olur. " Bakara-2/269) bu mânâyadır demiştir.¹⁰⁰⁰

İbn Mes'ud ve Dahhak vesairenden, يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ "Her kime dilerse hikmet verir." da hikmetden murad, Kur'an'dır diye, İbn Abbas'tan bir rivâyette, "Kur'an'ın nasih ve mensuhunu muhkem ve müteşabihini, mukaddem ve müahharını marifettir" diye, İbrahim ve Ebû'l-âliye ve Katâde den, fehmi Kur'an" diye, Hasan'dan, وَرُوعٌ فِي دِينِ اللَّهِ "Dinde takva" diye, Rebi' İbn Enes ten "Haşyet" diye

⁹⁹⁸ Elmalılı, a.g.e., II. 294.

⁹⁹⁹ Elmalılı, a.g.e., II. 205.

¹⁰⁰⁰ Elmalılı, a.g.e., II. 269.

tefsir edildiği de menkuldür.¹⁰⁰¹

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهُهَا
الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

271. Sadakaları açık veriseniz o, ne iyi ve eğer onları gizler de fukaraya öyle vererseniz bu sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına keffaret olur, hem Allah her ne yaparsanız haberdardır.¹⁰⁰²

SADAKA: Kişinin iyaline nefakası bir sadakadır” (Keşfü’l-Hafâ-2/2862), hadîs-i şerifinde de bir farza ıtlak edilmiştir.¹⁰⁰³

Sadaka-i tetavvu’da ihfanın vech-i efdaliyeti, evvelâ, ihfa riya ve süm adan uzaktır. (A.S.), “Allah, ne işittiren sûmı’acıdan, ne gösteriş yapan müraiden, ne de minnetciden bir şey kabul etmez”, buyurmuştur.¹⁰⁰⁴

(A.S.) buyurmuştur ki; “Sadakanın efdali, az bir şeyi olanın fakire gizli olarak verdiği cühdü, yani gücünün son yettiğidir.” (Feyzü’l-Kâdir-2/1270) Diğer bir hadîste: (“Kul, sırren bir amel yapar, Allah da, onu sırren yazar. Sonra bu ameli izhar ederse sırdan nakleder, alaniyete yazar. Son ra lakırdısını ederse sırr-ü alaniyeden nakleder, riyaya yazar.” et-Tergîb ve’t- Terhîb-1/72) Meşhur olan bir hadîs-i şerifte de: (“Yevm-i kıyamette Allah gölgesinden başka bir gölge bulunmayan o günde Allah Teâlâ, yedi kişiyi gölgesinde gölgelendirir. Birisi, bir sadaka verip sağ elinin verdiği sol eli bilmeyen adamdır. İlah...” Müslim: Zekât-91/1031) Diğer bir hadîs-i şerifte: “Sadaka-i sırr, gadab-ı Rabb-ı söndürür.” (Feyzü’l Kadîr-4/193) buyurulmuştur.¹⁰⁰⁵

Sadaka hediye mecrasına caridir. Halbuki bir hadîs-i şerifte: “Her kime bir hediye takdim olunur da, yanında bir cemaat buluñursa onlar, o hediyede ona ortakdırlar,” buyurulmuştur.¹⁰⁰⁶

Sadakanın izharı caiz olmasının vechine gelince: Bir insan, sadakasını izhar ettiği zaman halkın da kendisine iktida edip sadaka vereceklerini ve bu yüzden

¹⁰⁰¹ Elmalılı, a.g.e., II. 269.

¹⁰⁰² Elmalılı, a.g.e., II. 294.

¹⁰⁰³ Elmalılı, a.g.e., II. 214.

¹⁰⁰⁴ Elmalılı, a.g.e., II. 216.

¹⁰⁰⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 216.

¹⁰⁰⁶ Elmalılı, a.g.e., II. 216.

fukaranın müntefi' olacağını bilirse, bu halde izhar ihfadan efdal olabi- lir. Nitekim İbn Ömer (R.A.) rivayet olunduğu üzere Resulullah büyümüştür ki “Sır, alaniyeden efdaldır, alaniy- et de kendine iktida edilmek murad eden için efdaldır.”¹⁰⁰⁷

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدْيُهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ
خَيْرٍ فَلَا نُنْفِسْكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا
تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُؤَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ

272. *Onların yola gelmesi senin üzerine değil velâkin Allahdır ki dilediğini yola getirir, ve hayır namına her ne infak ederseniz hep kendi lehinedir, ancak sırf Allah yüzünü gözeterek verirsiniz, bu vechile hayra dair her ne verirseniz karşılığı size tamamen ödenir ve hiç hakkınız yenmez.*¹⁰⁰⁸

Nitekim rivayet olunduğuna göre Hazret-i Ebû Bekr'in kerimesi Esmâ (R.A.)'nın anası Kuteyle ile ninesi müşrike oldukları halde, Hazret-i Esmâ'ya bir şey istemek için gelmişler, O da, “Rasulullah'dan istiza etmeyince size bir şey vermem. Çünkü siz benim dinimde değilsiniz” demişdi. Bir de, Ensar'dan bir takımlarının Beni Kureyza ve Beni Nadîr Yahudilerine karabetleri vardı. Böyle iken onlara sadaka vermezler ve “müslüman olmadığınız müddetçe size bir şey vermeyiz” derlerdi. Bir rivayete göre de fukara-ı müslimînin çoğaldığı bir sırada Resulullah, müslümanları müşriklere sadaka vermekten men etmiş ve müşriklerin sevk-ı ihtiyaç ile İslâm'a gelmelerini arzu etmiş idi.¹⁰⁰⁹

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي
الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ
بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ
فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

273. *Verin o fakırlara ki Allah yolunda kapanmışlardır, şuraya buraya dolaşamazlar, istemekten çekindikleri için bilmiyen onları zengin zanneder, onları simalarından tanırsın: Hakkı bizar etmezler, hem işe yarar her ne verirseniz hiç şüphesiz Allah*

¹⁰⁰⁷ Elmalılı, a.g.e., II. 216.

¹⁰⁰⁸ Elmalılı, a.g.e., II. 194.

¹⁰⁰⁹ Elmalılı, a.g.e., II. 218.

*onu bilir.*¹⁰¹⁰

İbn Mes'ud (R.A.)'dan mervidir ki: ("Allah, afif ve müteaffif olanları sever. Çok verilirse medihde ifrat eden, az verilirse, zemde ifrat eden fahiş, yüz­süz, dilenci, musırr olanı da sevmez." Diğer bir hadîs-i şerifte: "Her hangi bir kimse bir dilencilik kapısı açtı mı, her halde Allah, ona bir fakir kapısı açar. Ve her kim müstağni bulunursa Allah, onu igna eder, her kim de iffetli olmağa çalışır, istemekten sakınırsa Allah ona iffet verir. Her birinizin bir ip alıp odun getirerek bir mikdar hurmaya satması insanlara dilencilik etmesinden çok hayırlıdır." (Tirmizi: Zühd-17).¹⁰¹¹

İbn Abbas Hazretlerinden vaki olan rivayete göre, bir gün Resulullah (S.A.V.) Ashab-ı Suffe'nin başlarına durmuş hallerini nazarı tedkikten geçirmiş idi. Fukaralıklarını, çekmekte buldukları zahmetleri gördü ve kalblerini tatyib edip buyurdu ki: "Ey Ashab-ı Suffe, size müjdelersun ki, her kim şu sizin bulunduğunuz hal-ü sıfatta ve bulunduğu halden razı olarak bana mülâki olursa o benim refiklerimden­dir." İşte bu âyet de, bunlar dolayısıyla nâzil olmuştur. Ve fakat hükmü âmmdır.¹⁰¹²

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً
فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

*274. Mallarını gece ve gündüz, gizli ve aşikâr hayra sarfeden kimseler, işte onların rablarının yanında ecirleri sırf kendilerininindir ve onlara bir korku yoktur ve mahzun olacak değildir onlar.*¹⁰¹³

Hazret-i Ebu Bekir (R.A.), malik olduğu kırk bin dinarın on binini gece, on binini gündüz, on binini gizli, on binini alenî olmak üzere birden tasadduk etmiş idi ve bu âyet bunun hakkında nâzil olmuştur deniliyor. Hazret-i Ali (R.A.) dahi, dört dirhem gümüşten başka bir şeye malik değil iken bunun birini gece, birini gündüz, birini gizli, birini de açıktan olmak üzere hepsini tasadduk etmiş idi. Resulullah da, "neye böyle yaptın" diye sorduğunda; "Rabbımın va'dine müstehık olmak için" demiş, cevaben de; لك ذلك "O, senin" buyurulmuş idi ki, sebab-i nüzulün bu olduğu da mervidir. Bir rivayette bu âyetin, fisebilillah cihad için atlar besleyip buna masraf edenler hakkında nâzil olduğu söylenmiştir. Hazret-i Ebu Hureyre, besili bir

¹⁰¹⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 194.

¹⁰¹¹ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 220.

¹⁰¹² Elmalılı, *a.g.e.*, II. 220.

¹⁰¹³ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 294.

at gördüğü zaman bu âyet-i okurmuş. Bunlardan başka bu âyetin, umum-ı evkat ve ahvalde sadaka veren ve her hangi bir muhtacın ihtiyacına agâh oldukları zaman te'hir etmeksizin derhal o haceti bitiren ve başka bir hal-ü vakta ta'lik etmeyen zevat hakkında ta'mimi hayra terğib için nâzil olduğu da naklolunmuştur ki, Fahrüddün-i Razî; “Sebeb-i nüzule dair zikredilen vücuhun içinde en güzeli budur. Çünkü bu âyet, ahkâm-ı infakı beyan eden âyetlerin sonu olduğundan hiç şübhe yoktur ki, bunda vücuh-ı infakın ekmeleli zikredilmiştir”, diye bunu tercih etmiştir.¹⁰¹⁴

Katade şöyle rivayet etmiştir: “Bunlar, ehl-i cennettirler. Bize nakledildi ki, Hazret-i Peygamber (s.a.v.): المكثرون هم الاسفلون “müksirler yani çok servet toplayanlar, alçaktırlar.” buyuruyordu. Ashab: "يا نبي الله الا من؟" müstesnaları kimler?" dediler. المكثرون هم الاسفلون buyurdu: يا نبي الله الا من؟ buyurdu. يا نبي الله الا من؟ dediler. Fakat nâkabil-i red bir mes'ele vukuundan korkdular. Nihayet Hazret-i Peygamber yed-i saadetleriyle işaret ederek; “Ancak maliyle, sağından ve solundan şöyle ve şöyle, önünden şöyle ve arkasından şöyle diye etrafı erbaasına infak ederek malına hükmeden müstesna. Bunlar da, pek az. İşte bunlar, Allah'ın farz kıldığı ve razı olduğu yolda israfsız, imlâksız, tebzirsiz, fesadsız infak edenlerdir.” (İbn Mace-Zühd-8) buyurdu.¹⁰¹⁵

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي
يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ
مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ
مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ
عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

275. Riba yiyen kimseler şeytan çarpan kimse nasıl kalkarsa öyle kalkarlar, Bu işte onların “beyi' tıpkı riba gibidir” demeleri yüzünden, halbuki Allah bey'i halâl kıldı ribayı haram, bundan böyle her kim Rabbi tarafından kendine bir öğüt gelir de ribadan vaz geçerse artık geçmişi ona ve hakkında hüküm Allaha aiddir, her kim de döner, yeniden alırsa işte onlar eshabı nardırlar, hep orada kalacaklardır.¹⁰¹⁶

Cihanın bu günkü faiz muamelâtı da mahiyyeten devr-i cahiliyenin bu

¹⁰¹⁴ Elmalılı, a.g.e., II. 221-222.

¹⁰¹⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 222-223.

¹⁰¹⁶ Elmalılı, a.g.e., II. 228.

âdetinden başka bir şey değildir. Zaman zaman faiz miktarının ve eşkâlinin çoğalması veya azalması ise, mahiyyet-i muameleyi tebdil etmez. İşte örfî Arab'da riba, tam mânâsiyle zamanımızda nukudun faizi veya güzeşte veya nemâsı ta'bir olunan fazlasıdır. Bunun karzdan başka düyunatta tatbiki dahi böyledir. Şüphesiz yok ki, lügate nazaran bunun en münasib ismi riba, ziyade fazla artık olmak lâzım gelir. Buna faiz veya nema ıtlakı, انما البيع مثل الربوا medlûlünce bey-ü ticarete teşbihen verilmiş yalan bir ıtlaktır. Ribanın ziyade-i nukudda mütearef olan bu mânâsı şeri'de diğer emvale ve nesieye dahi tatbik olunmuştur. Nitekim “Faiz, ancak veresiyede bulunur.” (İbn Mace: Ticaret-49/2257) hadîs-i şerifi mucebince muamele-i sarrafiye de mücerred nesie yani veresi başlı başına bir ribadır. Kezalik, Aynı cins ve kalitedeki arpaya karşılık aynı cins ve kalitece arpa alınabilir, fazlası ribadır.” Müslim-Musâkât-80) diye hurmayı, tuzu, altını, gümüşü, hasılı altı şeyi aynı veçhile sayan meşhur hâdîs-i şerifte fadıl, hem yeden biye- din pişîn ve hem mislen bimislin müsavi mukabili olduğundan müsavi olduğu halde peşîn olmamak suretiyle tahakkuk eden fazlın sırf veresi olmaktan ibaret ziyade-i hükmiyeye şumulü, müttfekun aleyhtir. Bununla beraber bu hadîste, ribanın altın, gümüş nukuddan maada şeylerde dahi tahakkuku gösterilmiştir ki, bunlar, örfî lügatte ribadan ma'dud değil idiler. Binaenaleyh riba kelimesi mânâ-yı örfîsinden ta'mimen menkul bir ism-i şer'î olmuştur. Böyle olduğu şununla da müeyyedir ki, Hazret-i Ömerü'l-Faruk (R.A.) “Ribanın gizli olmayan bir takım ebvabı vardır ki, sinde yâni hayvanda selam bu cümledendir” (Ahmed b. Hanbel: 1/36-50), buyurmuştur ki, bu bir taraftan ribanın ebvab-ı hafiyyesi dahi bulunduğunu ima ettiği gibi diğer taraftan örfî lügatte riba ıtlak edilmeyen ve nitekim bu gün dahi faiz ta'bir olunmayan hayvanatta selem muamelesinin hafi olmayan ebvab-ı ribadan bulunduğunu tasrih etmiştir/Ahkâm-ı Kur'an'da beyan olunduğu üzere yine Hazret-i Ömer, demiştir ki: “Riba âyeti, Kur'an'ın en son nazil olan âyetlerindedir.” Hazret-i Peygamber (S.A.V.) bunu, bize tamamen beyan etmeden irtihal eti. Binaenaleyh “ribayı ve ribeyi bırakınız” yani beyanatı mevcudeye nazaran riba olduğu açıktan ma'lûm olanları bıraktığınız gibi riba, reybi, riba şübhesi bulunanları da bırakınız: Buna binaendir ki, İslâm'da “Helal olan şeyler apaçık, haram olan şeyler de apaçıktır ve ikisi arasında şüpheli şeyler de vardır, iyice şüpheden kurtuluncaya kadar sana şüpheli gelenleri de bırak. ” (Buhari: İman-39) hadîs-i Nebvîsi muktezasınca alel-umum Şübühattan ihtiraz bir nedb, bir takva mes'elesi

olduğu halde bilhassa şüphe-i ribadan ihtiraz vacibattan olmuştur.¹⁰¹⁷

Riba karışarak yapılmış olan bey'i'lere gelince: Bunların da temiz ile pisin karışmasından çıkacak olan hükm-i ma'lûme tabi' olacağı ma'lûmdur. Mi'desi temiz olanlar, bir katra necaset karışmış suyu nasıl içmezlerse bu da, öyledir. Nitekim bir hadîs-i şerif mucebince, “*helâl ile haram içtima' edince, haram takdim olunur.*” kaidesi de, bunu natıktır.¹⁰¹⁸

Bâlâdan münfehim olduğu üzere riba, insanın malını ivazsız ahz etmektir. Yüz lirayı, yüz bir liraya peşin veya veresi satmak her halde aşikârdır ki, bir lirayı karşılıksız almaktır. İnsanın malı da, hacetiyle alâkadar olduğundan büyük hürmeti haizdir. Nitekim Resulullah: “İnsanın malının hürmeti, kanının hürmeti gibidir,” (Ahmed b. Hanbel-1/446) buyurmuştur.¹⁰¹⁹

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ
تُبِتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ

279. *Yok eğer yapmazsanız o halde Allah ve Resulünden mutlak bir harb olunacağını bilin ve eğer tevbe ederseniz re'sülmallarınız sizindir, ne zalim olursunuz ne mazlûm.*¹⁰²⁰

Faiz yiyen veya yedirenler, maddî ve manevî, harb-ı İlâhî'den azade kalamıyacaktır. Bunun için bir hadîs-i Nebevî'de (“Allah, riba yiyeni ve yedireni lâ'netledi” Müslim: Müsâkât-106) veya “lâ'netlesin” buyurulmuştur.¹⁰²¹

Mukatil'in rivayetine göre, Taif'de Sekif kabilesinden Benu Amr ibn Umeyr denilen mes'ud, Abdi Yaleyl, Habib, Rebi'a namlarındaki dört birader hakkında nâzil olmuştur ki, bunlar, Mekke'de Beni Mahzum'dan Beni Muğire'ye müdayene yaparlardı. Resulullah, Taif'i fethettiği zaman bu dört kardeş müslüman olmuşlar, sonra Beni Muğire'deki alacaklarının fâizlerini istemişlerdi. Beni Muğire, İslâm'da fâiz vermekten imtina ettiler, fetihten sonra Mekke valisi bulunan Attab ibn Üseyd'e müracaat olundu ve bir rivayete göre Sekif'in Hazret-i Peygamber ile Taif musalehasında halk üzerinde ribadan olan gerek alacak ve gerek vereceklerinin mevzu' yâni metruk ve sakit olduğu mündericdi. Attab ibn Üseyd (R.A.),

¹⁰¹⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 230-231.

¹⁰¹⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 238.

¹⁰¹⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 239.

¹⁰²⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 229.

¹⁰²¹ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 244.

Resulullah'a yazdı, o zaman bu âyet nâzil oldu. Binaenaleyh Resulullah, bunu yazıp Attab ibn Üseyd'e "Razı olurlarsa fe- biha, yoksa harb i'lân et" diye emretti. Ata ve İkrime'nin beyanlarına göre amm-i Nebi Hazret-i Abbas ibn Abdulmuttalib ile damad-ı Nebi Hazret-i Os-man ibn Affan (R.A.) müşterek olarak hurma selemi yapmışlar, yâni vakti gelince hurma verilmek üzere peşin para vermişlerdi. Toplama vakti gelince bir kısmını kabzetmişler, mütebakisine de fâiz zamm eylemişlerdi. Bu âyet, nâzil oldu. Süddî'nin rivayetine göre, Hazret-i Abbas ile Hazret-i Halid ibn Velid, cahiliyede şerik olarak riba ile veresiye muamele yapıyorlardı. İslâm'a geldikleri zaman fâizli pek çok alacakları vardı. Bu âyet, bunlar hakkında nâzil oldu.

Kütüb-i ehadiste rivayat-ı sahiha ile tahric olunduğuna göre: İbn Ömer'le Cabir (R.A.) bizzat Hazret-i Peygamber'den şöyle rivayet etmişlerdir ki, Resulullah, "Haccetü'l-Vedâ" günü Mekke'de, yâni Cabir'in tasrihi vechiyle Arafat'taki hutbe-i seniyyelerinde, ("Cahiliyede olan ribaların hepsi batıl ve sakittir. İlk iptal edeceğim riba da Abbas ibn Abdulmutalib'in ribasıdır" Müslim: Hacc-147) buyurmuş idi.¹⁰²²

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ
مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

281. Hem korunun öyle bir güne hazırlanın ki döndürülüp o gün Allaha götürüleceksiniz, sonra herkese kazandığı tamamen ödenecek ve hiç bir zulme maruz olmayacaklar.¹⁰²³

İbn Abbas hazretlerinden mervidir ki, bu âyet, Kur'ân'ın en son nâzil olan âyetidir. Şöyle ki: Rasulullah, hacc ettiği zaman âyet-i kelâle, yâni يَسْتَفْتُونَكَ قُلُوبُ اللَّهِ (Senden fetva istiyorlar, de ki Allah size kelâle (bahası ve çocuğu olmayan) hakkında şöyle fetva veriyor...) Nisa-4/176) âyeti nâzil olmuştu. Sonra Arafat'ta vakfede iken (...işte bu gün sizin için dininizi kemale yetirdim.. Maide-5/3) nâzil oldu. Sonra da işbu, وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ("Hem korunun öyle bir güne hazırlanın ki döndürülüp o gün Allah'a götürüleceksiniz." Bakara-2/281) nâzil oldu. Ve Cibril (A.S.); "Ya Muhammed, bunu Bakara'dan iki yüz sekseninci âyetin başına koy", dedi ve bundan sonra Rasulullah, seksen bir gün yaşadı ki, yirmibir gün veya

¹⁰²² Elmalılı, a.g.e., II. 244-245.

¹⁰²³ Elmalılı, a.g.e., II. 229.

yedi gün, yahud üç saat yaşadığı da söylenmiştir.¹⁰²⁴

أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلُّ
أَمَّنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ
رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ
الْمَصِيرُ

285. *Peygamber, Rabbından ne indirildi ise ona îman getirdi, mü'minler de, her biri "Allaha ve melâikesine ve kitaplarına ve peygamberlerine:*

Peygamberlerinden hiç birinin arasını ayırmayız diye" iman getirdiler ve şöyle dediler: semi'na ve eta'na, gufranını dileriz Ya Rabbena! Sanadır gidiş.

Rivayet olduğuna göre, (”Siz nefislerinizdekini açsanızda, gizleseniz de” Bakara-2/284) âyeti nâzil olunca, Ashaba pek şiddetli gildi. Toplanıp Resulullah’ın huzuruna vardılar, diz çöktüler: “Ya Resulallah, salât, savm, cihad, sadaka gibi takatimiz yetecek amellerle mükellef olduk. Şimdi ise, bu âyet inzal olundu. Halbuki, bizim buna gücümüz yetmiyecek” dediler. Ve: “Her birimiz kendi gönlünde öyle şeyler konuşur ki, dünyaları verseler bunların kalbinde bulunmasını arzu etmez”, diye insanın bilâ ihtiyar maruz olduğu hatırat-ü tasavvurattan bahis de ettiler. Hazret- i Peygamber (s.a.v.): “Sizden evvelki eski ehl-i kitab gibi, “semi’na ve asayna” mı demek istiyorsunuz?” سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا ” Dinledik ve itaat ettik, ğufrânını niyaz ederiz Rabbımız. Sanadır gidiş.” deyiniz” buyurdu. Bunu okumağa, hepsi birden okumağa başladılar. Okudukça dilleri yumuşadı, o zaman, " أَمَّنَ الرَّسُولُ " âyeti nâzil oldu. Böyle Allah’a tazarru’ ve niyaz ile istiğfar ve ilticaya devam ettiklerinden dolayı bir müddet sonra da, لا يَكْلَفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا, “Allah kimseye vüs’undan öte teklif yapmaz.” âyeti nâzil olup teklif-i malâyütak endişelerini izale etti.¹⁰²⁵

Hasan ve Mücahid ve İbn Sirin’den ve bir rivayette İbn Abbas’dan rivayet olduğuna göre, "أَمَّنَ الرَّسُولُ" bu iki âyet, Cibril vasıtasıyla nâzil olmamış, Resulullah bunları Leyle-i Mi’rac’ta bilâvasıta istima’ etmiştir. Binaenaleyh “Sure-i Bakara” Medenî’dir, ancak bu iki âyet müstesna. Maahaza diğer bir rivayette İbn Abbas ve İbn Cübeyr ve Dahhâk ve Ata, “Bunlar da, Medine’de Cibril ile nâzil

¹⁰²⁴ Elmalılı, a.g.e., II. 247.

¹⁰²⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 262.

oldu” demişlerdir.¹⁰²⁶

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا
اَكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا
تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِمْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا
رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ
لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ
الْكَافِرِينَ

286. Allah kimseye vüs'unden öte teklif yapmaz, herkesin kazandığı lehine yüklendiği aleyhinedir, ya rabbena! eğer unuttuk veya kasdımız bize bizden evvelkilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme, ya rabbena! hem de bize takatımız olmayanı yükletme, ve bizden günahlarımız afiv buyur ve bizlere mağfiretini reva, rahmetini atâ kıl, sensin mevlâmız, bizi mansur buyur artık seni tanımayanlara karşı, kahrolsun kâfirler.¹⁰²⁷

Nisyan ve hata, hukuk-ı ibaddaki zararın zâmanına mani olmaz. Bunlar işaretendir ki, " تكلفنا " denilmemiş " لَا تُؤَاخِذْنَا " denilmiştir. Bu suretle gerek hata ve nisyandan ve gerek esbab-ı mütekaddimesinden, gerekse netaic-i müterettibesinden adem-i teklif değil, ale'l-ıtlak adem-i muahaze istid'a olun-muştur. Ve bu ta'lim birr-ü adli de tazammun eylemiştir. Nitekim " Hata ve unutmadan doğan sorumluluk ümmetinden kaldırılmıştır. " (İbn Mâce: Talak-16) hadîs-i şerifi bununla alâkadardır.¹⁰²⁸

Kütüb-i Sitte'de İbn Mes'ud'dan rivayet olunan bir hadîs-i Nebevî'de buyurulmuştur ki: "Her kim, geceleyin Suretü'l- Bakara'dan iki âyeti okursa ona kifayet eder." Hakim ve Beyhakî'nin Ebu Zer'den tahrir ettikleri diğer bir hadîs-i şerifte de Fahr-i Risalet buyurmuştur ki: ("Allah Teâlâ, Sure-i Bakra'yi iki âyetle hitama erdirdi ki, bunları, bana Arş'in altındaki bir hâzineden verdi. Bunları öğreniniz, kadınlarınıza, oğullarınıza bellediniz, ta'lim edeniz. Çünkü bunlar, hem salâttır, hem Kur'ân'dır, hem duadır." Ahmed b. Hanbel- 4/147, 151, 158) Hazret-i Ömer ile Hazret-i Ali (R.A.)'dan mervidir ki, her biri: "Âkil bir adam görmezdim ki Sure-i Bakara'nın ahirindeki bu âyetleri okumadan uyusun" Darîmî: Fedailü'l- Kur'ân-14 demişlerdir. "Cibril, Resulüllah'a Sure-i Bakara'nın ahirinde âmîn telkin

¹⁰²⁶ Elmalılı, a.g.e., II. 262.

¹⁰²⁷ Elmalılı, a.g.e., II. 261.

¹⁰²⁸ Elmalılı, a.g.e., II. 269.

etti” diye de Ebu Meysere’den mervidir.¹⁰²⁹

93- ENFÂL SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 7, 9, 17, 27 ve 30. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنْ غَيْرَ ذَاتِ الشُّوْكَةِ تَكُونُوا لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ

*7-Ve o vakit Allah, size iki taifenin birini va'dediyordu ki, sizin olsun. Siz ise, arzu ediyordunuz ki, şekvetsiz olan sizin olsun. Halbuki Allah, kelimatiyle hakkı ihkak etmek ve kâfirlerin arkasını kesmek diliyordu.*¹⁰³⁰

Bu iki taifenin biri Ebû Süfyan’ın maiyyetinde Amr ibn Âs’ın ve Amr ibn Hişam’ın dahi içlerinde bulunduğu kırk süvari himayesinde Şam’dan büyük bir ticaret ile gelmekte olan Kureyş kârvanı idi. Hazret-i Peygamber, bu kârvanın vürudunu haber vererek Medine’den hareket buyurmuş; Ashab ise, hedef-i hareketin yalnız bu kârvan olduğu fikr-ü mülâhazasında bulduklarından bir çoğu harekete hafif bir surette iştirâk edivermişlerdi. Halbuki diğer taraftan bütün Mekke ahali, nefir-i âmm olarak Ebû Cehil kumandasında hareket etmiş, şevketli bir taife. Bin kişilik müsellâh bir Kureyş ordusu Bedir’e doğru geliyordu. O zaman Cibrîl nâzil olmuş demişdi ki: “Ya Muhammed, Allah Teâlâ size, iki tâifenin birini va'detti. Ya ıyr veya nefir, yani ya kârvan veya Kureyş ordusu.” Bunun üzerine Resulullah yolda, Ashabiyle istişare edip buyurdu ki: “Ne dersiniz; kavim, Mekke’den çıktılar, عَلَى كُلِّ صَعْبٍ وَذُلُولٍ geliyorlar. Binaenaleyh sizce ıyr, kârvan mı daha iyi, yoksa nefir, ordu mu?” Hayır dediler bizce düşmanı karşılamaktan kârvanı ta'kib, daha iyi.” Buna karşı Resulullah’ın vech-i saadetlerinde bir tegayyür hasıl oldu. Sonra şu vechile iade-i kelâm buyurdu: “Kârvan deniz kenarından geçti gitti, Ebû Cehil ise geliyor.” dedi. Yine: “Ya Resulullah, kârvana bak, düşmanı bırak” dediler. Resul-ü Ekrem hiddetlenmişti, Ebû Bekir ve Ömer radiyallahü anhüma kalktılar, güzel sözler söylediler, sonra Sa'd ibn Ubâde radiyallahü anhüma kalktı,

¹⁰²⁹ Elmalılı, a.g.e., II. 272.

¹⁰³⁰ Elmalılı, a.g.e., IV. 248.

dedi ki: “Ya Resulullah, emrine bak, icra et, vallahi عَدْنُ أَبِين ‘e gitsen Ensar’dan bir adam arkandan kalmaz.” Sonra Mikdad ibn Amr radiyallahü anh, dedi ki: “Ya Resulullah, Allah Teâlâ sana ne emrettise icra et, ne tarafı arzu edersen biz her halde seninle beraberiz. Biz, Benî İsrâil’in Hazret-i Musâ’ya dedikleri gibi, قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّا لَن نَّدْخُلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَادْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ” (*Haydi sen Rabbinla git ikiniz harbedin, biz işte burada oturuyoruz.*” Mâide-5/24) demeyiz ve lâkin deriz ki, “sen Rabbinla git ikiniz onlarla harbediniz biz de, maiyyetinizde deprenir bir gözümüz bulunduğu müddetçe harbederiz.” Bunun üzerine Resulullah, gülüb: “Bana söyleyin, nâs bu iki reyden hangisine taraftardır?” buyurdu ve nâstan muradı, Ensar idi. Zira Ensar, Akabede bey’at ettikleri zaman: “Sen, bizim diyarımıza vasıl oluncaya kadar zimmetlerinden beriyiz. Bize geldiğin vakit zimmetlerimizdensin, evlâdü iyalimizi müdafaa ettiğimiz gibi seni de müdafaa ederiz” diye teahhüd etmişlerdi ve anlaşıldığına göre Resul-i Ekrem Ensar’ın: “Biz, ancak Medine içinde hücum eden bir düşmana karşı müdafaayı der’uhde ettik” gibi bir reyde bulunmaları ihtimalini hesap ediyor gibi idi. Sa'd ibn Muâz kalkıp: “Ya Resulâllah, galiba bizi murad ediyorsun” dedi. “Evet” buyurdular. Bunun üzerine: “Biz, dedi, sana iman ettik, seni tasdik eyledik ve bize getirdiğin hakk olduğuna şehadet ettik ve bu babda sana sem'u tâat üzere ahidler verdik. Binaenaleyh ya Resulallah, ne irade buyurursan icra et, seni hakk ile gönderen Zat-ı Ecell-ü A'lâ’ya kalem ederim ki, Sen, bize şu denizi gösterib dalsan biz de beraber dalarız ve içimizden bir adam, tehallüf etmez ve bizimle düşmana karşı gitmeni hoş görmemezlik etmeyiz, biz harbde sebatkâr, çarpışma sırasında sadakat şîârızdır. Umulur ki, Allah Teâlâ, bizden Sana Seni kararü’l-ayn edecek şeyler gösterecektir. Binaenaleyh yürüt bizi Allah’ın bereketine.” Sa’d’ın bu sözünden Resulullah, ferah ve inbisat buldu. Sonra da buyurdu ki: “Haydi yürüyünüz Allah’ın bereketine, size tebşir ederim ki, Allah, bana iki taifenin birini va'd buyurdu. Alimallah ben, sanki şimdi o kavmin yıkılacakları yerlere bakıyorum.”¹⁰³¹

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِآلِفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرَدِّفِينَ

9- O vakit siz, Rabbinizden istimdad ediyordunuz da size: “Ben, işte ardi ârdına bin melâike ile imdad ediyorum” diye icabet buyurmuştu.¹⁰³²

¹⁰³¹ Elmalılı, a.g.e., IV. 250-251.

¹⁰³² Elmalılı, a.g.e., IV. 253.

Hazret-i Ömer'den mervi olduğu üzere Resul-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem, müşriklere baktı bin kadar var. Bir de Ashabına baktı, üç yüz on küsur kişiden ibaret. Bunun üzerine kibleye döndü ve iki elini uzattı: “İlâhî, bana va'dını incaz buyur. İlâhî, şu isabe, şu beş on kişi helâk olursa yeryüzünde sana ibadet edilmeyecek” (Müslim: Cihad-58) diye dua ediyordu ve böyle devam etti. Nihayet ridası düştü. Hazret-i Ebu Bekir radiyallahü anh aldı, mübarek omuzuna koydu ve ardından tuttu da: “Ya nebiyyallah, Rabbına munaşeden, münacatın yetişir, O, sana va'dini incaz edecektir” dedi.¹⁰³³

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى
وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

*17- Sonra onları siz öldürmediniz ve lâkin onları Allah öldürdü, attığın vakit da sen atmadın ve lâkin Allah attı. Hem de mü'minlere güzel bir imtihan geçirtmek için, hakikat Allah Semî'dir, Alîm'dir.*¹⁰³⁴

Rivayet olunuyor ki: Kureyş ordusu, “Akankal” dan çıkınca, Aleyhissalâtü vesselâm demişti ki: “İşte Kureyş, gurur ve iftihar ile geldi, Resulünü tekzip ediyorlar, Allah'ım, bana va'dini senden isterim.” Derken, Cibrîl aleyhisselâm geldi: “Bir kabza toprak al, onlara at.” dedi. Vaktâki tarafeyn tutuştular, Resulullah bir avuç çakıl aldı yüzlerine doğru attı ve “yüzleri kurusun” buyurdu. Gözüyle meşgul olmadık bir müşrik kalmadı. Binaenaleyh bozuldular, mü'minler de enselerine bindi öldürüyorlar ve esir ediyorlardı. Sonra vaktâ ki, harb bitti çekildiler. Ashab içinde: “Şöyle kestim, şöyle esir ettim” diye tefahur edenler olmuştu. Bu âyet, bunun üzerine nâzil oldu.¹⁰³⁵

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا
أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

*27-Ey o bütün iman edenler! Allah'ın ve Relülü'ne hiyanet etmeyin ki, bile bile emanetlerinize hiyanet etmiyesiniz.*¹⁰³⁶

“İki özellik vardır ki bunlar mü'minde huy haline gelmez. Bunlar da hiyanet ve yalandır.” (Ahmed b. Hanbel: 5/252)¹⁰³⁷

¹⁰³³ Elmalılı, a.g.e., IV. 254.

¹⁰³⁴ Elmalılı, a.g.e., IV. 258.

¹⁰³⁵ Elmalılı, a.g.e., IV. 258-259.

¹⁰³⁶ Elmalılı, a.g.e., IV. 266.

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ
وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ

30- Hani bir vakit di o kâfirler, seni tutup bağlamaları veya öldürmeleri veya sürüp çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar, tuzak kurarlarken Allah da, karşılığını kuruyordu. Öyle ya Allah, tuzakların hayırlısını kurar.¹⁰³⁸

Umumiyyetle müfessirîn, vak'anın cereyanını şöyle nakletmişlerdir: Ensar'ın İslâm'a gelip Resulullah'a bey'at ettiklerini müşrikler işittikleri vakit telâşa düştüler. Daru'n-Nedve ta'bir ettikleri şûrâlarında müzakere ve müşavere etmek için içtimâ' ettiler. Bir ihtiyâr suretinde bir İblis de: "Ben Necid'denim, içtimainızı işittim huzurunuzda bulunmak istedim. Her halde bende bir re'y-ü pend bulmaz değilsinizdir." diyerek içlerine girdi. Müzakereye başladılar. Ebu'l-Buhturî: "Benim re'yim, dedi, O'nu bağlar, bir odaya hapsedersiniz ve bütün menfezlerini kapatır, ancak bir delik bırakır, oradan yiyip içeceğini uzatırsınız, ta ölünceye kadar." İhtiyar: "Ne fena re'y, dedi, kavminden size silâh çekip gelenler olur, elinizden kurtarırlar." Hişam ibn Âmir de: "Benim re'yim, dedi, O'nu bir deveye yükletir, arazınızdan dışarı çıkarırsınız, artık ne yaparsa yapsın, size bir zararı dokunamaz." Yine o ihtiyar, o şeyh-i Necdî: "Ne fena re'y, dedi, gider başka kavmi ifsad eder ve onlarla gelir size harb eder." Nihayet Ebû Cehil de: "Ben, o re'ydeyim ki, dedi, her batından birer delikanlı alırsınız ve birer kılıç verirsiniz, hepsi birden vururlar, kanı bütün kabaile dağılır. Benî Haşim de, bütün Kureyş ile harb edemez ve şayet diyet talep ederlerse veririz." Bunun üzerine ihtiyar: "Bu yiğidin re'yi savab" dedi ve buna karar verip dağıldılar. Derhal Cebrâil gelip Peygamber'e haber verdi ve hicret emrini getirdi. Mucebince Aleyhısalât-ü vesselâm, Hazret-i Ali'yi yatağına yatırıp Hazret-i Ebu Bekir ile beraber Gare çıktı. Düşmanlar etrafi sarmış terassud ediyorlardı. Sabah olunca yatağa hücum ettiler, fakat Ali'yi gördüler, beht-ü hayret içinde alıklaştılar, kaldılar.¹⁰³⁹

94- ÂL-İ İMRAN SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

¹⁰³⁷ Elmalılı, a.g.e., IV. 267.

¹⁰³⁸ Elmalılı, a.g.e., IV. 269-270.

¹⁰³⁹ Elmalılı, a.g.e., IV. 271.

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 7, 18, 26-27, 28, 31, 103, 113, 121-122, 123, 124, 133, 139, 144, 154, 155, 159, 161, 167, 173-175, 176, 190, 191 ve 200. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ
وَأُخَرٌ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا
تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ
إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا
وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

*7-O'dur indiren sana bu muazzam kitabı. Bunun bir kısım âyatı vardır muhkemat. Onlar, "Ümmü'l-Kitab" ana kitab, diğer bir takımları da müteşabihattır. Amma kalblerinde bir yamukluk bulunanlar sade onun müteşabih olanlarının ardına düşerler. Fitne aramak, te'vilini aramak için. Halbuki onun te'vilini ancak Allah bilir. İlimde rüsuhu olanlar da, derler ki: Amenna hepsi Rabbimizden, maamañih özü temiz olanlardan başkası düşünemez.*¹⁰⁴⁰

Nazm-ı celilinde و ا و istinafiyye veya atfolmak üzere iki rabıt vardır ki, birincisinde bâlâda beyan olunan mânâ vechiyle اِلَّا اللهُ üzerinde kelâm, tamam olur, vakfi lâzımdır, م vardır. "Müteşabihin te'vilini Allah'dan başkası bilmez. Ulema-ı rasihîn bile şöyle derler" demektir. Bu rabt-u tefsir, İbn Abbas'dan, Hazret-i Aişe'den, Hasan'dan, Malik İbn Enes'den, Kisaî ve Ferra'dan ve ekseri seleften mervidir. Diğerinde ise, و atıftır. Kelâm, وَمَا يَعْلَمُ "Onun tevilini Allah'dan maada kimse bilmez." İlimde nüsuhu olanlar da." de tamam olur ki, "halbuki müteşabihin hakkiyle te'vilini Allah'dan ve ilimde rusuh sahibi olan ulemadan başkası bilmez" demektir. Bu da yine İbn Abbas'dan, Mücahid'den Rebi' ibn Enes'den ve daha ba'zılarından mervidir.¹⁰⁴¹

¹⁰⁴⁰ Elmalılı, a.g.e., II. 280.

¹⁰⁴¹ Elmalılı, a.g.e., II. 302.

شَهِدَ اللهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا
بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

18- Şahadet eyledi Allah şu hakikate: لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ başka Tanrı yok ancak O,
bütün Meleklerle İlim uluları da adl-ü hakkaniyyetle durarak şahid. Başka Tanrı yok, ancak
O, Azîz O, Hakîm O.¹⁰⁴²

Rivayet olunmuştur ki: Şam ehbarından, yâni Nesârâ ulemasından iki zat gelmişlerdi. Medine’yi gördükleri zaman biri diğerine: "Bu kasaba ahır zamanda çıkacak o Peygamberin kasabasına ne kadar benziyor" dedi. Ba'dehu huzur-i Risalete girdiklerinde sıfat-ı mahsusasiyle tanıdılar. (A.S.)’a: "Sen Muhammedsin?" dediler. "Evet" buyuruldu. "Hem de Ahmedsin?" dediler. Taraf-ı Risaletten: "Ben Muhammed ve Ahmedim" buyruldu. Bunun üzerine: "Biz, sana bir şey soracağız, haber verirsen iman edeceğiz", dediler. "Sorunuz" buyuruldu. Onlar da: "Bize Kitabullah’da en büyük şahadeti haber ver" dediler. Bu âyet-i kerime nâzil oldu. Bunun üzerine ikisi de müslüman oldular. Demek ki, bu âyetin nüzulü vefd-i Necran’dan mukaddem imiş.¹⁰⁴³

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ
مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ
الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ
حِسَابٍ

26-27- De ki: "Ey mülkün sahibi Allah’ım dilediğine mülk verirsin, dilediğinden de mülkü çeker alırsın ve dilediğini azîz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır yalnız senin elindedir. Muhakkak ki, sen her şeye Kadirsin.

Geceyi gündüzün içinde sokarsın, gündüzü gecenin içine sokarsın, ölüden diri çıkarırsın, diriden ölü çıkarırsın, dilediğine de hesabsız rızk verirsin."¹⁰⁴⁴

Rivayet olunuyor ki: Mekke’nin fethi üzerine Resulullah, ümmetine Fars ve Rum mülklerini va’detmiş idi. Münafıklar ve Yehudiler: "Heyhat heyhat, Muhammed nerede, Fars

¹⁰⁴² Elmalılı, a.g.e., II. 310.

¹⁰⁴³ Elmalılı, a.g.e., II. 314.

¹⁰⁴⁴ Elmalılı, a.g.e., II. 321.

ve Rum nerede? Onların izzet-ü kuvvetleri bundan pek fazla, Muhammed'e Mekke ve Medine yetmedi mi, ki, Fars ve Rum devletlerine tama' ediyor?" dediler. Daha evvel Ahzab senesi Resulullah, hendeki tahtit etmiş, krokisini çizmiş, Medine ahalisinden her on kişiye kırk zira' kesmiş idi. Amr ibn Avf, Selman-ı Farisî, Huzeyfe, Nu'man ibn Mukrin Ve Ensar'dan altı kişi bir kırk arşında çalışıyorlardı. Kazarlarken hendekin ortasında Mintarafilâh gayet büyük dağ gibi bir kaya zühur etti. Demir külünkler kırıldı. Çok çalıştılar, taşı kıramadılar, pek az bir şey koparabildiler. Selman-ı Farisî'ye: "Çık Resulullah'a haber ver, emrini telâkki et, gel" dediler. Selman çıktı. Resulullah, bir kubbe-i Türkiyye "Bir Türk alacağı" kurmuş içinde idi. Vak'ayı arz etti. Resulullah, Selman ile beraber hanedeke indi. Diğer dokuz kişi hendekin kenarında idiler. Resulullah, Selman'dan külüngü aldı, taşa bir darbe vurdu, çatlattı. Taştan öyle bir şimşek çıktı ki, karanlık bir odada bir kandil gibi etrafı aydınlattı. Resulullah, bir fetih tekbiri aldı. Bütün Müslümanlar da tekbir aldılar. İkinci bir darbe daha vurdu. Öyle bir şimşek daha çıktı ve yine öyle tekbir aldılar. Üçüncü bir darbe daha vurdu, taşı parçaladı ve bir şimşek daha çıktı. Aynı veçh ile bir tekbir daha aldılar. Bادهu Selman'm elini tutup çıktı. Selman: "Sana anam babam feda olsun ya Resulullah, hiç görmediğim bir şey gördüm" dedi, Resulullah, cemaate iltifat ile: "Selman ne söylüyor gördünüz mü?" buyurdu. "Evet, ya Resulullah" dediler. Buyurdu ki: "İlk darbeyi vurduğum, bana gördüğünüz bir berk çaktı. Bundan bana, Hiyre'nin ve Medain- i Kisra'nın kasırları aydınlandı. Cibril de bana haber verdi ki, ümmetim bunlara muhakkak galebe edecek. Sonra ikinci darbeyi vurduğum, gördüğünüz berk çaktı. Bundan da bana, Arz-ı Rum'un kırmızı kasırları aydınlandı. Cibril de bana haber verdi ki, ümmetim bunlara muhakkak galebe edecektir. Sonra üçüncü darbeyi vurduğum, gördüğünüz berk çaktı. Bundan da bana San'a'nın kasırları aydınlandı. Cibril de haber verdi ki, ümmetim bunlara muhakkak galebe edecektir, müjdeler olsun." Bunun üzerine Müslümanlar, pek sevindiler: "Elhamdülillah bu bir va'd-ı sadıktır. Ba'de'l- hafir bize büyük bir nusrat mev'uddur" dediler. Münafıklar ise: "Ne acaibsi- niz, sizi boş ümidlere düşürüyor, asılsız vaidlerde bulunuyor. Yesrib'den Hiyre ve Medain-i Kisra kasırlarını gördüğünü ve bunların size fetholunacağını söylüyor. Halbuki muharebeye çıkmaya bile gücünüz yetmiyor da korkunuzdan hendek kazıyorsunuz" dediler ki, Sûre-i Ahzab'da: *وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا* ("Ve o vakit ki münafıklar ve kalblerinde bir maraz bulunanlar "Allah ve Resülü bize bir aldaniştan başka bir va'ad yapmamışM oluyorlardı, " Ahzab-33/12) âyeti bunun hakkında nâzil olmuştu. İşbu iki âyetin de o zaman veya berveçh-i bâlâ feth-i Mekke'den sonra nâzil olduğu mervidir. Daha yukarıda devlet-i Rum'a güvenen Necran Nesârâsı dolayısıyla nâzil olduğu da zikredilmiş idi.

Binaenaleyh nüzulünde değilse bile, siyakında bunlara işaret vardır.

Bu âyetlerin fezail-i hakkında, bir hayli haberler varid olmuştur. Ezcümle Ebu Eyyub-ı Ensarî'den ve Hazret-i Ali'den rivayet olunduğu üzere Resulullah buyurmuştur ki: فَاتِحَةٌ شَهِدْتُ اللَّهَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْكِتَابِ وَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ قُلِ اللَّهُمَّ مَا لِكَ الْمُلْكِ (3/18-19) a kadar, إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ den, تُوْتِي الْمُلْكَ (3/26-27) a kadar iki âyet nâzil oldukları zaman Allah Teâlâ ile aralarında hiç bir hicab bulunmaksızın Arş-ı İlâhi'ye yapışarak: “Ya Rabb, bizi arzına ve sana âsi olanlara indiriyorsun” dediler. Allah Teâlâ da: “Ahdim olsun sizi, her namazın arkasında okuyan her hangi bir kimsenin kusurlarına bakmayarak makamım her halde Cennet kılacağım. Onu, hazire-i Kudüs'te iskân edeceğim. Her gün kendisine yetmiş kerre nazar edeceğim ve yetmiş hacetini kaza edeceğim ki, ednâsı mağfirettir. Ve onu her bir düşmandan ve hasidden sıyanet ve onlara mağfiret eyleyeceğim” buyurdu. Said ibn Cübeyr'den mervi olduğu üzere, Medine etrafında üç yüz altmış put vardı. Bu âyet-i kerîme nâzil olduğu zaman yerlere kapanıp secde ettiler. Ebüssuud, tefsirinde der ki: “Bazı kitaplarda şöyle bir hadîs-i kudî vardır: Ben Allahu azîmüştan, melikülmülûküm, Hükümdarların kalbleri ve nasiyeleri benim elimdedir. Kullar, bana itaat ederlerse, ben de onları, onlara rahmet kılarım ve eğer kullar bana isyan ederlerse, ben de onları, onlara ukubet kılarım. Binaenaleyh mülûke sebb ile meşgul olmayın ve lâkin bana tevbe ve müracaat eyleyin ki, onları size bükeyim.” Bu mazmun “Siz nasılsanız, öyle idare olunursunuz.” (Keşfü'l- Hafâ-2/1997) hadîs-i Nebevîsinin manâsıdır” ilah...¹⁰⁴⁵

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقْيَةً وَيَحْذَرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ

28- Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin ve onu her kim yaparsa Allah'dan ilişiği kesilmiş olur ancak onlardan bir korunma yapmanız başka, maamafih Allah sizi kendisinden tahzir buyurur, nihayet de gidiş Allah'adır.¹⁰⁴⁶

Bunun sebab-i nüzulünde dört vecih nak- letmişlerdir:

1-Yehudîlerden Haccac ibn Amir, Kehmes ibn Abdülhakik, Kays ibn Zeyd, Ensar'dan bazılarının gizlice gelirler, dinlerini bozmak isterlerdi. Rifaa ibn Münzir ve Abdurrahman ibn Cübeyr ve Said ibn Hayseme (R.A.) bu müslümanlara, o Yehudîlerden sakınmalarını tavsiye

¹⁰⁴⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 321-323.

¹⁰⁴⁶ Elmalılı, a.g.e., II. 324.

ettiler dinlemediler. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

2- Müslümanlardan Hatıb ibn Ebi Beltea gibi bazı zevat, Mekke kâfirlerine ızhar-ı meveddet ediyorlardı. Allah Teâlâ bunu, nehiy buyurdu.

3- Reis-i Münafikîn Abdullah ibn Übeyy ve rüfekası, Yehudîlerle ve müşriklerle dost bulunuyorlar, onlara havadis veriyorlar, Resulullah aleyhine zafer arzu ediyorlardı. Mü'minler, bundan nehyedildiler.

4- Ubade ibn Samit Hazretlerinin Yehudîlerden halıfleri vardı. Ahzab günü: “Ya Nebiyyallah, ma’iyyetimde beşyüz Yehudî vardır. Benimle beraber harbe çıkmaları re’yinde bulunuyorum” demişdi. Ayet bunun hakkında nazil oldu. İlah..

Rivayet olunuyor ki: Müseylimetü'l-kezzab Ashab-ı Resulullah dan iki kişi tutmuştu. Birine: “Muhammedin Resulullah olduğuna şahadet edermisin?” diye sordu. O da: “Evet, evet, evet!” dedi. Badehu: “Benim de, Resulullah olduğuma şahadet edermisin?” diye sordu. O’na da: “Evet” dedi. Müseylime, kendisi Resul-i Beni Hanife, Muhammed Resul-i Kureyş olduğu iddiasında idi. Bunu bıraktı, obürünü çağırdı. “Muhammedin Resulullah olduğuna şahadet edermisin” diye sordu. O da: “Evet” dedi. “Benim Resulullah olduğuma şahadet edermisin?” deyince de: “Ben dilsizim, ben dilsizim, ben dilsizim” dedi. Müseylime de, bunu katletti. Bu haber Resulullah’a vasıl olunca: “Şu maktul, sıdk-u yakîni üzere geçdi mübarek olsun. Obürüne gelince, o da Allah’ın ruhsatını kabul etti. Binaenaleyh buna da beis yok” buyurdu.¹⁰⁴⁷

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ
وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

31. De ki: eğer siz Allahı seviyorsanız hemen bana uyun ki Allah da sizleri sevsin ve suçlarınızı mağfiretle örtsün, Allah Gafurdur, Rahîmdir.¹⁰⁴⁸

Rivayet olunuyor ki, ^{اللَّهُ} قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ “De ki: Eğer siz Allah’ı seviyorsanız hemen bana uyun ki, Allah da sizleri sevsin.” âyeti nâzil olduğu zaman münafik Abdullah ibn Übeyy: “Bakınız Muhammed, kendine taat ve ibadeti Allah a tâat gibi tutuyor. Ve bize Nesârâ’nın İsa’ya mahabbetleri şeklinde kendini sevmemezi emrediyor,” demiştir.¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴⁷ Elmalılı, a.g.e., II. 324-326.

¹⁰⁴⁸ Elmalılı, a.g.e., II. 327.

¹⁰⁴⁹ Elmalılı, a.g.e., II. 327.

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ
إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِيَعْمَتِهِ إِخْوَانًا
وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ
لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

103. Topunuz bir Allah ipine sım sıkı tutunun, biribirinizden ayrılmayın ve Allahın
üzerinizdeki ni'metini düşünün, sizler biribirinize düşmanlar iken o sizin kalblerinizin arasında
ülfet husule getirib yanaştırdı da ni'meti sayesinde uyanıb kardeş oldunuz, hem sizler ateşten
bir çukurun tam kenarında bulunuyordunuz da o tuttu sizi ondan kurtardı, şimdi böyle size
âyetlerini beyan ediyor ki Allaha doğru gidebilesiniz.¹⁰⁵⁰

HABLÜLLAH: Ebu Said-i Hudrî Hazretlerinden mervi olduğu üzere Resulüllah, şöyle
buyurmuştur: " Semadan arza indirilmiş olan Hablüllah, Kitabullah'dır." (Tirmizî: Menâkıb-
31.)¹⁰⁵¹

لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ أَنْاءً
الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ

113. Hepsi bir değiller, Ehli kitab içinden kalkınan bir ümmet var, gece vakitleri Allahın
âyetlerini okuyub secdelere kapanıyorlar.¹⁰⁵²

1- Abdullah ibn Selâm ve Se'leb ibn Said ve Üseyd ibn Ubeyd gibi zevat
müslüman oldukları zaman diğer Yehudîler, bunların aleyhinde bulunmuşlar, küfr-ü
hüsranlarından bahsetmişlerdi. Bunlara karşı faziletlerini beyan hakkında bu âyet
nâzil olmuştur.¹⁰⁵³

2- Ehl-i Necran'dan kırk, Habeş'ten otuz iki, Rum'dan üç ki, min- haysülmeccmu'
yetmiş beş zat, Din-i İsa üzere iken, Muhammed (A.S.)'ı tasdik ederek iman etmişlerdi. Âyet,
bunlar hakkında nâzil olmuştur.¹⁰⁵⁴

3- Resulüllah'ın Medine'ye kudumundan evvel Ensar miyanında Es'ad ibn Zürene ve
Bera ibn Ma'rur ve Muhammed ibn Mesleme ve Ebu Kays ibn Sırme ibn Enes

¹⁰⁵⁰ Elmalılı, a.g.e., II. 389.

¹⁰⁵¹ Elmalılı, a.g.e., II. 391.

¹⁰⁵² Elmalılı, a.g.e., II. 391.

¹⁰⁵³ Elmalılı, a.g.e., II. 395.

¹⁰⁵⁴ Elmalılı, a.g.e., II. 396.

müvahhidînden idiler. Cenabetten gusledeleler ve bildikleri kadar şeriat-ı Hanîfiyye ile amel ederlerdi. Resulüllah, gelince derhal tasdik edip O'na nusrat ettiler.¹⁰⁵⁵

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ
عَلِيمٌ
إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيَهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ

*121-122. Hani bir vakit erkenden ehlinde çıkmıştın mü'minleri muharebe için elverişli mevki'lere yerleştiriyordun ve Allah idi bir işiden, bilen. O dem ki içinizde iki taiife yılmak istemişlerdi Allah zahîrleri iken, ve ancak Allaha demek dayanmalı mü'minler.*¹⁰⁵⁶

Bu iki âyette Uhad gazası tezkir edilmiştir. Şöyle rivayet olunuyor ki: Bir çarşamba günü müşrikler, Ebu Süfyan kumandasında olarak Medine civarında Uhad dağına inmişlerdi. Resulüllah, Ashabıyla istişare eyledi. Abdullah ibn Übeyy ibn Selûlü de, çağırmıştı. Bundan evvel onu çağırılmazken, bu kerre onu da da'vet etti, lede'l-istişare Abdullah ve ekser-i Ensar: “Ya Resulâllah, Medine’de dur, çıkma. Biz, şimdiye kadar her hangi bir düşmana çıktıkça musibete uğradık ve fakat her hangi bir düşman da üzerimize geldiyse biz de, onları musibete düşürdük. Sen içimizde iken, daha neler olur? Binaenaleyh bırak onları, şayed kalırlarsa fenâ bir mevkide kalmış olurlar ve eğer üzerimize gelirlerse erkekler yüz yüze harb eder, kadınlar, çocuklar da taşa tutarlar. Ric’at ederlerse fena halde haib-ü haşir dönerler giderler demişlerdi. Diğer bazıları da; “Şu kelblere karşı çikalım, kendilerinden korktuk zannetmesinler” dediler. Bunun üzerine (A.S.) buyurdu ki: “Ben, rü’yamda gördüm. Etrafımda bir sığır boğazlanıyordu, bunu hayra yordum. Kılıcımın ucunda bir gedik gördüm, bunu da bir hezimete yordum ve gördüm ki, sanki ben, muhkem bir zırhlı gömleğe idhal edildim. Bunu da, Medine diye yordum. Reyiniz olursa Medine’de kalır ve onları bırakırsınız.” Buna karşı müslümanlardan “Bedr” muharebesine yetişememiş olan ve Uhad günü şehadetleri mukadder bulunan bir takım zevat; “Her halde bizi düşmanlarımıza çıkar” dediler ve bunda ısrar eylediler. Binaenaleyh Resulüllah da, zırhını giyindi. Giyinince ısrar edenler: “Biz ne fenâ yaptık, Resulüllah’a vahy gelirken ona karşı reyimizde ısrara kalkıştık”, diye nedamet ettiler. Bunun üzerine: “Ya Resulallah, ne re’yde isen öyle yap” dediler. Resulüllah da: “Bir Peygamber,

¹⁰⁵⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 396.

¹⁰⁵⁶ Elmalılı, a.g.e., II. 400.

zırhını giyince artık harb etmeden onu çıkarması yaraşmaz” buyurdu ve Cuma günü, Cuma namazından sonra bin kişi ile çıkıp hareket etti. Cuma ertesi günü sabahleyin Uhudde Şi’b nam mevkiâ vardılar. Piyade olarak yürüyordu. Ashabını harb için saf yapıp ta’biye ediyordu ve safları o kadar tanzim buyurdu ki, biraz çıkmış bir göğüs görse, “geri çekil” diyordu Vadinin bir can'ib'ine kondu, gerek kendisinin ve gerek askerinin arkasını Uhud’a verdi. Abdullah ibn Cübeyr’i okçulara kumandan yaptı: “Oklarla bizi müdafaa ediniz, arkamızdan gelmesinler” diye emretti. Ve Ashabına da: “Bu makamda iyi durunuz, düşman sizi görünce döneceklerdir. Sakın dönenleri tak’ etmeyiniz ve bu makamdan çıkmayınız.”, buyurdu, işte “Mü’minleri muharebe için elverişli mevkilere yerleştiriyordun.” bunları ihtardır. من اهلك de Hazret-i Aişe’dir. O gün Resulüllah O'nun nezdinden hareket Abdullah ibn übeyy, reyine muhalefet edildiğinden dolayı: “Çocukların sözlerini dinledi de, benimkini dinlemedi” diye içlermişti. Rendi adamlarına; “Muhammed, düşmana ancak sizinle muzaffer olur.” Ashabına: “Düşman onları görünce münhezim olacak” diye vaid de etti. “Binaenaleyh düşmanlarını gördüğünüz zamansiz bozulunuz arkanızdan onlar da bozular, iş, Muhammed’in dediğinin hilâfına olur” dedi. İki taraf telaki edince Abdullah, maiyyetindeki üçyüz kadar münafıkla beraber bozuluverdiler. Düşman üç bin kadardı. Bunlara karşı yedi yüz müslüman kaldı, inayet-i hakk ile müşrikleri hezimete uğrattılar. Resulüllah’m buyurduğu zuhur etmişti. Fakat mü’minler, bu suretle onların hezimetlerini görünce “Bedr” vak’ası gibi olmastnı arzu ederek sabredemediler. Ric’at edenleri takibe koyuldular ve Resulüllah’ın emrine muhalefet edip gösterdiği mevkii terkediverdiler. Mahza bu muhalefet yüzünden Cenab-ı Allah, müşriklerin kalblerinden korkuyu alıverdi, tekrar döndüler hücum ettiler. Asker, Resulüllah’ın etrafından dağıldı. Beraberinde Hazret-i Ebu Bekir, Ali, Abbas, Talha Sa’d gibi bir kaç zattan başka kimse kalmadı. O sırada Resulüllah’ın vech-i saadetleri cerîhadar oldu, mübarek rabâiye dışı kırıldı, asker içinde, “Muhammed, katlolundu” diye bir sayha çıktı. Ensar-ı Kiram’dan Ebu Süfyan künyesinde bir zat da, “işte Resulüllah burada” diye nida etmeğe başladı. Muhacirin ve Ensar döndüler, Resulüllah’ın etrafına geldiler. İçlerinden yetmiş kişi şehit olmuş bir çoğu da yaralanmıştı. Resulüllah, " kardeşini müdafa eden erkeğe Allah rahmet etsin" buyurup maiyyetindekilerle müşriklere hücum etti. Onlar da, bir hayli maktul ve mecruh vererek Biinayetillah hepsini def’eyledi.¹⁰⁵⁷

¹⁰⁵⁷ Elmalılı, a.g.e., II. 400-401.

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

123. *Filhakika sizler bir kaç biçare iken Bedirde Allah sizi mahzâ nusratıyla muzaffer buyurdu o halde Allaha korunun ki şükredesiniz.*¹⁰⁵⁸

“Bedr”, İkrime’den nakledildiğine göre burası, Cahiliyye’de bir ticaret yeri imiş.¹⁰⁵⁹

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ
مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ

124. O vakit ki mü’minlere şöyle diyordun: indirilmekte bulunan üç bin melâike ile rabbınızın size imdad etmesi yetişmez mi size?¹⁰⁶⁰

Rivayet olunduğuna göre, o sıra “Kürz ibn Cabiri’l-Muharibî, müşriklere imdad etmek istiyormuş” diye müslümanlara bir haber gelmiş ve endişelerini mucib olmuştu. Buna karşı bu vech ile iki mertebe imdad-ı Rabbanî tebliğ buyurulmuş ve müşrikler, münhezim olmuş. Bunu haber alan Kürz de, imdaddan sarf-ı nazar etn.î idi. Cenab-ı Allah, Bedr muharebesinde mü’minlere ibtida bin melâike ile imdad buyurmuş idi.¹⁰⁶¹

Yevm-i “Bedr”de melâike nâzil olmuş ve küffar ile harb etmişlerdir. Yevm-i “Bedr”den maadasında Melâikenin bilfiil kital yapmayıp ancak tesir-i aded ile meded halinde bulunmuş oldukları da İbn Abbas’tan mervidir.¹⁰⁶²

وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ
أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ

133. *Ve koşuşun Rabbınızdan bir mağfirete ve bir Cennete ki eni Semavat-ü Arz genişliğidir, müttekiler için hazırlanmıştır.*¹⁰⁶³

¹⁰⁵⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 403.

¹⁰⁵⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 403.

¹⁰⁶⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 403.

¹⁰⁶¹ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 404.

¹⁰⁶² Elmalılı, *a.g.e.*, II. 404.

¹⁰⁶³ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 407.

“ARZ”, "Semavat ve arz, kumaş gibi yayılıp birbirine ulanınca Cennetin arzına bir mikyas olur. Tulünü ise Allah'dan başka kimse bilmez."¹⁰⁶⁴

Tefsir-i Razî'de nakledildiği üzere Herakl'ın yâni Rum Kralının elçisi Resulullah'a " Sen عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ("Bir Cennet ki eni semuvatü arz genişliğindedir. Muttakiler için hazırlanmıştır. " Âl-i İmrân-3/133) olan bir Cennete davet ediyorsun. O halde Nâr, nerede?" diye sual etmiş Resulullah, (SAV) de " Subhanallah gündüz olduğu zaman nerede olur?" Feyzü'l-Kadir-4/4639 buyurmuş olduğu mervidir.¹⁰⁶⁵

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

*139. Fütur getirmeyin ve mahzun olmayın daha yükselecekken sizler, gerçek mü'minlersiniz.*¹⁰⁶⁶

Uhud günü mü'minlerin bir kısmı bozulunca o zaman düşman kumandanlarından bulunan Halid ibn Velid dağı tutmak istemiş, Resulullah da: "sakın üzerimize yükselmesinler, ya Allah, bizim kuvvetimiz ancak seninledir." demişti. Bu âyet de o zaman nâzii oldu diye mervidir.¹⁰⁶⁷

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ

*144. Muhammed de ancak bir Resuldür ondan evvel Resuller hep geldi geçti, şimdi o ölür veya katledilirse siz ardınıza dönüverecek misiniz? Her kim ardına dönerse elbette Allaha bir zarar edecek değil, fakat şükredenlere Allah yarın mükâfat verecek.*¹⁰⁶⁸

Rivayet olunuyor ki: Uhud günü, iki ordu çarpışmaya başlayıp harb kızışınca Resulullah: "Şu kılıcımı hakkiyle kim alır da bükölünceye kadar düşmana çalar" buyurmuş ve onu Ebu Ducane Simâk ibn Harşet el-Ensarî almış ve başına da kırmızı sarık sarıp salınarak ve: "Ben, dostumla, hurmalıkların yanındaki dağın eteğinde bulunduğum sırada, hiçbir zaman harp saflarının gerisinde kalmamak üzere antlaştım. Allah

¹⁰⁶⁴ Elmalılı, a.g.e., II. 408.

¹⁰⁶⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 408.

¹⁰⁶⁶ Elmalılı, a.g.e., II. 412.

¹⁰⁶⁷ Elmalılı, a.g.e., II. 412.

¹⁰⁶⁸ Elmalılı, a.g.e., II. 418.

ve Rasûlünün kılıcıyla vuruyorum.”diyerek maiyyetinde bir kaç müslüman ile beraber harbe dalmıştı. Resulüllah: “Bu azametli yürüyüşü Allah ve Resulü sevmez amma bu makam, müstesna” buyurdu. O da, karşısına kim gelirse vurup öldürüyordu. Hazret-i Ali ve Hazret- i Hamza ve Sad ibn Ebî Vakkas, düşman saflarına dalarak pek kahramanane harb etmişler ve Hazret-i Ali, kılıcı bükülünceye kadar çarpışmıştı. Bu suretle Allah, müslümanlara nusrat ihsan etmiş, müşrikler hayli telefât vermiş ve bozulmuştu da, ganimet toplanmağa başlanmıştı. Bunu gören okçuların ekserisi, ganimete iştirak etmek için kumandanları Abdullah bin Cubeyr’in men’ine rağmen mevkilerini bırakıp koştular. Müşarünileyhin yanında ve Resulüllahın muhafazasını emrettiği o mevki de ancak sekiz kişi kaldı. Düşmanın sağ cenah kumandanı olup ilk önce Hazret-i Zübeyr’in karşısında ric’at etmiş bulunan Halid ibn Velid, kalan okçuların azlığını ve arka tarafın boşa kaldığını görünce, derhal iki yüz elli kadar süvari ile Şi’b tarafından şiddetli bir hücum yaparak kalan okçuları şehid edip asker-i İslâm’ı arkadan vurdular ve yarıp dağıttılar ve bütün kuvvetleriyle Resulüllah’a doğru hücum ettiler. Ashab-ı Kiram şiddetle çarpıştılar. Otuz kadar zat, musab oldu. Abdullah ibn Kamie sokulup, Resulüllah’a bir taş atarak mübarek rabaiye dişini kırdı ve vech-i saadetini yaraladı ve katil maksa- diyle atıldı. (Bir rivayette taşı atan Utbe ibn Ebi Vakkas idi) Mus’ab ibn Umeyr, müdafaaya şitab etti. Fakat İbn Kamie, bunu şehid etmiş ve Resulüllah’ı katleylediği zanniyle dönmüş: “Muhammed’i katlettim” demiş idi. O zaman kim olduğu belli olmıyan birisi “malûmunuz olsun Muhammed kat lolundu” diye acı bir haykırış haykırılmış ve bu ses hemen intişar edivermekle her taraftan halk dönüp kaçmağa başlamışlardı ki, hatta bu bağırmanın İblis olduğu söylenmiştir. Resulüllah ise: “Allah’ın kulları bana doğru” diye çağırıyordu. Bu sırada Ashab’dan ilk evvel Ka’b ibn Malik, kendi tabiriyle miğferin altında parlayan gözlerinden Resulüllah’ı tanımış, en yüksek sesiyle: “Ey ma’şer-i müslimîn müjde Resulüllah işte” diye alabildiğine bağırılmış, Resulüllah da ona sükût işareti vermiş hemen otuz kadar Ashab Resulüllah’ın yanına toplanmışlar ve himaye etmişler ve nihayet müşrikleri def’eylemişler ve mütebakisi dağılmışlardı.¹⁰⁶⁹

“Muhammed katlolundu”, şayiası üzerine çok sarsılmışlar ve perişan olmuşlardı. Bir kısmı, “muharebeden sarf-ı nazar edelim” demişler, ellerini salıb oturmuşlar. Bazıları: “Abdullah ibn Übeyy’e gidecek bir adamımız olsa da bize Ebu Süfyan’dan bir eman alıverse” diye söylenirmiş. Bir takım münafıklar da:

¹⁰⁶⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 420-421.

Muhammed Peygamber olsaydı katlolunmazdı, artık eski dininize dönünüz ve ihvanınıza müracaat ediniz” diye izhar-ı nifak ederlermiş. Binaenaleyh bütün bunlara karşı Enes ibn Nadr Hazretleri (ki, Enes ibn Malik Hazretlerinin amcasıdır) kalkmış “Ey kavim, eğer Muhammed katlolundu ise, Rabb-ı Muhammed hayy ve lâyemuttur. Resulüllah’dan sonra sağ kalıp da ne yapacaksınız? Onun muharebe ettiği uğurda muharebe edin ve O’nun öldüğü uğurda şeref-ü şan ile ölü” demiş, ba’dehu: “Allah’ım şunların dediklerinden sana i’tizar ederim ve şunların (yani münafıkların) yaptıklarından sana teberri eylerim” diye dua ettikten sonra kılıcını çekip muharebeye atılmış ve şehid oluncaya kadar harb etmiş ki, yetmiş yara aldığı rivayet olunuyor. Ve bir takım zevat da aynı suretle şehid olmuşlardır ki, Sa’d ibn Reb’i ve kanlar içinde yuvarlanan Ensârî bu cümleden idi. Kaçanların bazıları Medine’ye kadar gitmişler ve ekserisi dağda kalmışlar ve sonra toplanmışlar ve düşman açıldıktan sonra Resulüllah da, maiyyetindekilerle beraber oraya çıkmış ve birleşmişlerdi. İşte bu âyet, bu katil şayiası üzerine terk-i vazife edenleri terbiye ve makam-ı siddikîne irşad için nâzil olmuştur.¹⁰⁷⁰

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ
 وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ
 الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ
 لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ
 الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ
 الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي
 صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

154. Sonra o gamın arkasından üzerinize bir emniyet indirdi: bir uyku ki içinizden bir taifeyi sarıyordu, bir taife de nefisleri sevdasına düşmüşlerdi: Allaha karşı cahiliyye zannı nâ hak bir zan besliyorlardı: «var mı bize o emirden bir şey?» diyorlardı, «hakikat emrin hepsi Allahın» de, onlar nefislerinde sana açamadıkları bir şey gizliyorlar: «bizim emirden bir hıssamız olsa idi burada katlolunmazdık» diyorlar, deki: «evinizde de olsa idiniz üzerlerine katil yazılmış

¹⁰⁷⁰ Elmalılı, a.g.e., II. 422.

bulunanlar yine çıkacak düşüb kaldıkları yerleri çaresiz boyliyacaktardı, Allah sinelerinizdekini yoklamak ve yüreğinizdekini meydana çıkarmak içindir ki bunu başınıza getirdi, Allah sinelerin kühnünü bilir.¹⁰⁷¹

Rivayet olunuyor ki: Müşrikler, cereyan-ı vakıadan sonra Uhud'dan açılırken, “yine geleceğiz” diye tehdid savurarak açılmışlardı. Müslümanlar da, vaz’iyyete nazaran emin olamıyorlar. Düşmanın sahte bir ric’atle iğfal ederek tekrar hücum etmesinden veya giderken Medine’ye bir baskın yapmasından pek ziyade endişe ediyorlardı ve hatta düşman dönüp şiddetle bir hücum daha yapacak olursa bütün bütün mahvolmak tehlikesinin bile baş göstereceğinden korkanlar bulunuyordu. Bunun için kalkanlarının altında kıtale amade bir halde duruyorlardı. İşte bu havf-ü keder içinde buldukları bir sırada idi ki, Allah, bir emniyet verdi. Uykulamağa başladılar. Hazret-i Zübeyr demiştir ki: “Korkunun şiddetlendiği sırada ben, Peygamber’le beraberdim. Allah, bize bir uyku verdi ki, beni uyku basıyordu ve uykum arasında rü’ya gibi “Muattib ibn Kuşeyr”in : “Bizim emirden bir hissamız olsa idi, burada katlolunmazdık.” dediğini Vallahi işitiyordum.” Ebu Talha Hazretleri de demiştir ki: “Uhud günü başımı kaldırdım, kimi gördümse kalkanının altında uykudan eğilmiş idi. O gün ben de, uyku basanlardan idim. Elimden kılıcım düşerdi alırdım. Sonra kamçım düşerdi alırdım.” Böyle bir emniyet uykusu Bedir’de dahi vaki olmuştur.¹⁰⁷²

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ
الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

155. O iki cem'iyet çarpıştığı gün içinizden arkasını çevirenler, hakikaten onları Şeytan sırf ba'zı kesibleri behanesile kaydırmak istedi, maamafih Allah kendilerinden afvetti, Allah gafurdur halimdir.

O gün sebat eden veya kaçanların aied ve esnası hakkında haberler muhtelifdir. Muhammed ibn İshak'ın nakline göre bir sülüsü mecruh, bir sülüsü münhezim olmuş, bir sülüsü de sebat etmiş. Münhezim olanlar hakkında da ihtilâf vardır. Denilmiş ki, bazısı Medineye kadar vardı ve Resulüllah'ın katlolunduğunu haber verdi. Bu, Sa'd ibn Osman idi. O'ndan sonra daha bazıları gelmiş, kadınlarının yanlarına girmişlerdi

¹⁰⁷¹ Elmalılı, a.g.e., II. 430.

¹⁰⁷² Elmalılı, a.g.e., II. 432.

Kadıma: bunlara: “Demek Peygamber’den kaçılıyorsunuz ha!” diyorlar ve yüzlerine toprak saçıyorlar: “Burada öreke var, al da iplik bük” diye tahkir ediyorlardı. Diğer taraftan denilmiştir ki, müslümanlar dağdan ileri geçmediler. Tefsiri Kaffal'ın beyanına göre, bu babdaki bütün haberlerden hulasaten anlaşılabilen s-dur ki: Bazıları dönmüş ve uzaklaşmış, bunların kimisi Medine’ye, kimisi de ciğer tarafa gitmiştir. Fakat ekserisi dağ tarafında kalmışlar ve orada toplanmışlar. Bunlar miyanında Hazret-i Ömer de vardı. Ancak bunun ihtidalarında olmadığı, bir de uzak gitmeyip dağın üzerinde Resulüllah’ın oraya suuduna kadar kaldığı muhakkaktır. Tefsir-i Ebu Hayyan’da mezkûrdur ki, Hazret-i Ömer, bir Cuma günü hutbeye çıkmış, Al-i İmrân’i okumuştur ve müşarünileyh hutbesinde. Al-i İmrân suresini okumaktan hoşlanırdı. İşbu “İçinizden arkasını çevirenler.”âyetine gelince demiştir ki: “Uhud günü biz bozulduk, ben geçdim, dağa çıktım. Kendimi görüyordum ki, dağ keçileri gibi sıçırıyordum. Nas da, “Muhammed katlolundu” diyorlardı. Ben de, “Muhammed katlolundu der bir kimse bulursam her halde öldürürüm” dedim, nihayet dağın üzerine toplandık, bunun üzerine bu âyetin tamamı nâzil oldu.” "۱", Yine tefsir-i Kaffal’da ve Razî’de mesturdur ki: Hazret-i Osman dahi Ensar’dan Sa’d ve Ukbe namında iki kişi ile beraber bozulmuşlar. Hatta uzak bir mevkie kadar gitmişler, üç gün sonra avdet etmişler. Hazret-i Peygamber (S.A.V.) de: “uzakçagittiniz” buyurmuştur. Bir gün Hazret-i Fatıma, Hazret-i Ali’ye: “Osman ne yaptı?” diye sormuş. O da, müşarünileyhi eksiklemiş, (A.S.) da:“Ya Ali, kız kardeşlerin zevçleri sevişmek hususunda beni yordular” hitabıyla karşılaşmıştır. Sebat edenlere gelince: Bunlar, nihayet on dört zat idiler ki, Muhacirîn’den: Ebu Bekr, Ali, Abdurrahman ibn Avf, Sa’d ibn Ebi Vakkas, Talha ibn Ubeydillah, Ebu Ubeyde ibn el-Cerrah, Zübeyr ibni’s el-Avvam; Ensar’dan, Hubab ibn el-Munzir, Ebu Dücane, Asım ibn Sabit, Hâris ibn Sımma, Sehl ibn Huneyf, Useyd ibn Hudayr, Sa’d ibn Muaz’dır. Zikrolunuyor ki, o gün bunlardan sekizi Resulüllah ile ölüm üzerine mübayaa etmişlerdi. Üçü Muhacirîn’den: Ali, Talha, Zübeyr, beşi de Ensar’dan Ebu Dücane, Hâris ibni’s-Sımma, Hubab ibn el-Münzir, Asım ibn Sabit, Sehl ibn Huneyf idi. Biiznillâh hiç biri katlolunmamıştır.¹⁰⁷³

¹⁰⁷³ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 435-436.

فَيَمَّا رَحْمَةً مِنْ اللَّهِ لَئِنَّ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتُمْ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا
مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا
عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

159. Deme ki mahza Allahdan bir rahmet iledir ki sen onlara yumuşak bulundun, eğer katı yürekli bir nobran olsa idin elbette etrafından dağılmış gitmişlerdi, o halde kusurlarını afvet de günahlarına istiğfar ediver ve emirde reylerini al, sonra da azmettin mi artık Allaha mütevekkil ol, çünkü Allah mütevekkil olanları sever.¹⁰⁷⁴

“Biliniz ki, Allah ve Resülü müşavereden her halde müstağnidirler ve lâkin Allah Teâlâ, bunu benim ümmetime bir rahmet kıldı. Onlardan her kim istişare ederse rüşdden mahrum olmaz, her kim de terk ederse hatadan kurtulmaz.” (Âlûsî: Ruhu’l-Meânî - 2/106). Diğer bir hadîs-i şerifte de “müşavere eden bir kavm, her halde işlerinin en doğrusuna muvaffak olur” buyurulmuştur.¹⁰⁷⁵

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغُلْ يَأْتِ بِمَا عَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ
تُوفَى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

160. Bir Peygamber için, emanete hıyanet olur şey değildir, her kim hıyanet eder: ganimet ve hasılattan bir şey aşırırsa boynuna aldığı kıyamet günü yüklenir getirir, sonra da herkese kazandığı ödenir, hiç birine zulmedilmez.¹⁰⁷⁶

GULÛL: Mali ganimetten gizli bir şey aşırarak, emanete hıyanet etmektir ki, ale’l-umum emval-i devlette su-i istimal de bu kabildendir. Resulüllah, gulûlü kebairden saymıştır ve bu babda bir çok chadîs-i şerife vardır. Ezcümle: "Her kim üç şeyden berî olarak ruhu cesedinden ayrılırsa cennete dahil olur: Kibir, gurur, borç" İbn Mâce: Sa- daka-12/2412. “İpliği, iğneyi de eda ediniz. Çünkü yevm-i kıyamette ar, nar, şenaattır” İbn Mâce: Cihad-34/2850 buyurulmuştur.¹⁰⁷⁷

وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكَفْرِ يَوْمَئِذٍ
أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ

¹⁰⁷⁴ Elmalılı, a.g.e., II. 430.

¹⁰⁷⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 441.

¹⁰⁷⁶ Elmalılı, a.g.e., II. 430.

¹⁰⁷⁷ Elmalılı, a.g.e., II. 442.

أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ

167. Hem münafıklık edenleri belli edeceği için ki bunlara gelin Allah yolunda muharebeye girin veya müdafaada olsun bulunun» denilmişti, «bir muharebe bilsek arkanızdan gelirdik» dediler, onlar o gün imandan ziyade küfre yakın idiler, ağızlarile kalblerinde olmyanı söylüyorlardı, Allah daha iyi bilirken neyi gizliyorlardı.¹⁰⁷⁸

İbn Abbas (R.A.) demiştir ki: “Bunlar, Abdullah ibn Übeyy ve arkadaşlarıdır. Çünkü Uhud günü bırakıp gitmişlerdi.” Abdullah ibn Amr ibn Haram da, bunlara: “Size, Allah’ı ihtar ederim. Peygamberinizi ve kavminizi terk edip gitmeyiniz.” demiş ve kıtale davet etmiş idi.¹⁰⁷⁹

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ

169. Ve sakın Allah yolunda katledilenleri ölmüşler sanma, hayır, hep hayattadırlar, Rablarının indinde yaşarlar.¹⁰⁸⁰

İmam Ahmed ibn Hanbel’in ve daha bir çoklarının ibn Abbas Hazretlerinden tahrir ettikleri bir hadîs-i şerifte Resulüllah, buyurmuştur ki: “Uhud”da ihvanınız musab oldukça Allah Teâlâ, onların ruhlarını yeşil kuşların cevflerine koydu ki, cennetin ırmaklarından sulanırlar ve meyvelerinden yerler ve Arş’ın gölgesinde muallâk altın kandillere giderler, istirahat ederler. Vakta ki, me’kel ve meşreblerinin hoşluğunu ve hâbgâhlarının hüsn-i letafetini tattılar: “Ne’olaydı, Allah’ın bize neler yaptığını ihvanımız bilselerdi de cihaddan çekinmeseler, harbden kocun- masalardı” dediler. Allah Teâlâ da: “Tarafınızdan ben, onlara bunu tebliğ, ederim” buyurdu ve bu âyetleri inzal eyledi.” Tirmizî’nin tahsin ve Hâkim ile diğerlerinin tashih ile Cabir ibn Abdillâh Hazretlerinden tahrir ettikleri bir hadîs-i şerifte de şöyle rivayet edilmiştir: Cabir (R.A.), dedi ki: “Resulüllah (S.A.V.) bana rast geldi: “Ya Cabir, seni münkesir görüyorum neye?” dedi. “Ya Resulallah, dedim, babam şehid oldu, iyal ve borç bıraktı.” Buyurdu ki: “Allah Teâlâ babanı ne vech ile kabul buyurdu sana tebşir edeyim mi?” “Evet” dedim.¹⁰⁸¹

¹⁰⁷⁸ Elmalılı, a.g.e., II. 445.

¹⁰⁷⁹ Elmalılı, a.g.e., II. 449.

¹⁰⁸⁰ Elmalılı, a.g.e., II. 445.

¹⁰⁸¹ Elmalılı, a.g.e., II. 450.

Buyurdu ki: “Allah Teâlâ hiç kimse) e vera-: hicabdan başka bir vech ile kelâm söylemedi. Babanı ise, ihya etti de ona vicahen söyledi: “Ey kulum, dile benden vereyim sana” dedi. O da “Ya Rabb, bar.a hayat verirsin de senin yolunda ikinci def’a katledilirim” dedi, Rabb-ı Teâlâ: “Benden, onlar bir daha dönmezler. انهم لا يرجعون diye sebk etti” buyurdu.¹⁰⁸²

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ
فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ
فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمَسْسَهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانِ
اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ
إِنَّمَا ذُكِرَ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونَ إِنْ
كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

173-175. Onlar ki nâs kendilerine haberiniz olsun nas sizin için tahşidat yaptılar onun için onlardan korkun dediler de bu kendilerinin imanlarını artırdı «Allah yetişir bize o ne güzel vekil» dediler. Sonra da kendilerine hiç bir keder dokunmaksızın Allahdan bir ni'met ve bir fazl ile avdet ettiler ve Allahın rızası ardınca gittiler, daha çok büyük bir fazlın sahibidir Allah. Size o haberi getiren Şeytan sade kendi dostlarını korkutur, siz ondan korkmayın da bana ısyandan korkun eğer mü'minlerseniz.¹⁰⁸³

Rivayet olunuyor ki: Ebu Süfyan, “Uhud”den Mekke’ye gitmeğe azmettiği zaman: “Ya Muhammed, mevi’dimiz “Bedr-i suğra” mevsimi olsun, orada çarpışırız istersen” diye bağırmıştı. Hazret-i Peygamber de, Hazret-i Ömer’e, “Bu bizimle senin aranda inşallah.” diye cevap vermesini emretmiş idi. Vakit gelince Ebu Süfyan maiyyetini alıp çıktı,"مر الظهران" nam mevkiâ kondu. Fakat Allah, kalbine bir ru'b ilka etti, cayıb dönmek istedi. O sırada Nüaym ibn Mes’ud-ı Eşceî’ye rastgeldi ki, bu Nuaym, umre yapmış geliyordu. Buna, “Ya Nuaym, ben Muhammed’le "Bedr" mevsimine çarpışmaya vaidleşmiş idim. Bu sene ise kurak, bize her halde ağalarda hayvan yayacağımız ve süt içeceğimiz bir sene yaraşır, bunun için dönmek istiyorum. Velâkin Muhammed, çıkar da ben çıkmamış bulunursam süreti artar. Medine'ye git onları oyala, ta'vik et. "Sana on deve vereyim" demiş idi. Nuyam, yolaçtı, geldi gördü ki,müslümanlar hazırlanıyor e: “Bu, dedi, doğru bir rey değil.

¹⁰⁸² Elmalılı, a.g.e., II. 451.

¹⁰⁸³ Elmalılı, a.g.e., II. 446.

Onlar, diyarınıza geldiler, bir çoğunuzu katlettiler siz üzerlerine giderseniz hiç biriniz geri gelmez.” Ve bu söz, bir takımları üzerinde icra-yı te’sir etti. Resulullah, bunu anlayınca: “Muhammed’in canı elinde olan Allah'a kasem ederim ki, ben yalnızca çıkarım” buyurdu. Ve maiyyetinde yetmiş kadar zevat ile hareket etti ki, İbn Mes’ud Hazretleri de içlerinde idi. Gittiler, “Bedr-i suğra” ya vardılar. “Bedr-i suğra”, Beni Kinane’ye aid bir sudur ki, bir pazar yeri idi. Burada, her sene sekiz gün toplanırlar idi. Hazreti Peygamber ve Ashabı, müşriklerden kimseye tesadüf etmediler. Pazara gittiler, yanlarında nafakaları ve emval-i ticariyyeleri de vardı. Alış veriş ettiler, bire iki kazandılar ve Medine’ye salimen ve ganimen geldiler ki, bu âyet bunlar hakk nuadır Er a Süfyan da, Mekke’ye dönmüştü. Mekke halisi, O’nun askerine , tesmiye ettiler, “siz sevık içmeğe çıkmışsınız” dediler.¹⁰⁸⁴

وَلَا يَحْزُنُكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا
يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْأَخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

176. Sana da o küfürde yarışanlar hüznün vermesin çünkü onlar Allaha bir zarar edebilecek değiller, Allah onlara Ahirette bir hazz vermemek istiyor, onlara azîm bir azab var.¹⁰⁸⁵

Bunlar, Allah’a zarar namına bir şey yapamazlar. Bunda iki mânâ melhuz olduğu gösterilmiştir. Birisi, mülk ve saltanat-ı İlâhiye’den hiç bir şey tenkis edemezler demektir. Nitekim Ebu Zer (R.A.)’ın rivayet ettiği vech ile Resulullah (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ buyuruyor ki: (“Evveliniz, âhiriniz ve cinniniz ve insiniz içinizde en mütteki olan adamın kalbi üzerine olsa idi bu, benim mülküne bir şey ilâve etmezdi. Bilâkis evveliniz, âhiriniz ve cinniniz, insiniz içinizde en facir olan adamın kalbi üzerine olsa idi bu da, benim mülkümde bir şey tenkis etmezdi.” Tirmizi: Kıyamet-48).¹⁰⁸⁶

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ
مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ
الْحَرِيقِ

181. Elbette Allah onların: «o herhalde Allah fakırdır, bizler zenginiz» diyenlerin

¹⁰⁸⁴ Elmalılı, a.g.e., II. 452-453.

¹⁰⁸⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 446.

¹⁰⁸⁶ Elmalılı, a.g.e., II. 454.

*lâkırdılarını işitti, o dediklerini Peygamberleri nâhak yere öldürdükleriyle beraber yazacağız da diyeceğiz: tadın bakalım o yangın azabını.*¹⁰⁸⁷

Rivayet olunuyor ki, Hazret-i Ebu Bekir (R.A.), bir gün Yehudîlerin dersanelerine gitmiş idi. Baktı ki, bir takım Yehudîler Fenhas'ın başına toplanmışlardı ve bu Fenhas Yehudîlerin ulema ve ahbarından idi. Ebu Bekir: “Yazık ya Fenhas, Allah'dan kork ve müslüman ol. Vallahi sen, şübhesiz bilirsin ki, Muhammed Resulullah'dır. Siz, O'nu indinizde Tevrat'ta yazılmış bulursunuz” dedi. Fenhas: “Vallahi ya Eba Bekir, bizim Allah'a iftikarımız yok, O, bize müftekir ve biz O'na, O'nun bize yalvardığı kadar yalvarmıyoruz. Her halde biz, O'ndan müstağni ağniyayız. O, gani olsa idi, sahibinizin zu'mettiği gibi bizden istikraza tenezzül etmezdi. O, bizi ribadan men'ediyor ve bize riba va'deyliyor. Gani olsa idi, bize riba vermezdi” diye tefevvühatta bulundu. Bunun üzerine Ebu Bekir öfkeleni ve Fenhas'ın yüzüne şiddetli bir tokat vurdu ve dedi ki: “Nefsim yedinde olan Zat-ı Alâ'ya kalem ederim ki, bizimle senin beynindeki ahdolma- saydı boynunu vururdum ey Allah'ın düşmanı,” Binaenaleyh Fenhas, Resulullah'a gidip: “Ya Muhammed, bak sahibin bana ne yaptı” diye şikâyet eti. Resulullah (S.A.V.), Hazret-i Ebu Bekir'e: “Bu yaptığına saik ne oldu” diye sordu. O da: “Ya Resulallah, büyük bir tefevvühte bulundu. Öyle zu'mediyor ki, Allah Teâlâ, şanihu fakîr ve bunlar ondan ağniya imişler, bunu söyleyince Allah için kızdım ve yüzüne bir tokat vurdum” dedi. Fenhas: “Ben öyle bir şey söylemedim” diye inkâr eyledi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ, Hazret-i Ebu Bekir i tasdikan bu âyeti inzâl buyurdu. Bu rivayet, ibn Abbas ve İkrime ve Süddi ve Mukatil ve İbni İshak'tandır.¹⁰⁸⁸

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِأُولِي
الْأَلْبَابِ

*190. Elbette o göklerin ve yerin yaradılışında ve gece ile gündüzün ard arda gelişinde şüphesiz âyetler var (vicdanları temiz) ülül'elbab için.*¹⁰⁸⁹

Abdullah ibn Ömer (R.A) Hazretleri, demiştir ki: “Hazret-i Aişe'ye Re-

¹⁰⁸⁷ Elmalılı, a.g.e., II. 457.

¹⁰⁸⁸ Elmalılı, a.g.e., II. 458.

¹⁰⁸⁹ Elmalılı, a.g.e., II. 467.

sulü Allah'dan gördüğün şeylerin en acibini bana haber ver" dedim. Binaenaleyh ağladı ve uzun bir müddet ağladı da sonra dedi ki: "O'nun her işi acaibattan idi. Bir gece bana geldi, yorganıma girdi, hatta cildini cildime ilsak etti, sonra da buyurdu ki: "Ya A'îşe, bu gece bana Rabbıma ibadet etmek için izin verir misin?" Ben de: "Ya Resulâ Allah ben, senin yakınlığı severim, muradım da severim, mezunsunuz" dedim. Kalktı, odadaki su kırbasına vardı, abdest aldı, suyu çok da dökmedi. Sonra namaza durdu, Kur'ân okudu ve ağlıyordu. Sonra iki elini kaldırdı, yine ağlıyordu. Hatta göz yaşlarının yeri ıslattığını gördüm, müteakiben Bilâl geldi. Kendisine sabah namazını izan ediyordu. Baktı ki ağlıyor: "Ya Resulâ Allah," dedi, "Allah Teâlâ senin matekaddem ve mateahhar zenbini mağfiret etmiş olduğu halde ağlıyor musun?" "Ya Bilâl," buyurdu, "binaenaleyh ben bir abdi şekûr olmayayım mı?" Ba'dehu buyurdu ki: "Nasıl ağlamayayım Allah Teâlâ bu gece şunu inzal etti: *إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ* Resulü Allah bunu söyledi, sonra da, vay bunu okuyup da bu babda tefekkür etmeyene." Diğer bir rivayette: "vay bunu çeneleri arasında çiğneyip de bunda teemmül etmeyene" buyurdu." (Müslim: Münafikûn-79/2819, 81/2820.)¹⁰⁹⁰

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

191. Onlar ki gerek kıyâm-u kuudde ve gerek yanları üzerinde hep Allahı zikrederler ve göklerin, yerin yaradılışında fikir ederler: ya Rabbena, derler: bunu sen boşuna yaratmadın sübhansın, o halde bizleri o ateş azabından koru!¹⁰⁹¹

Abdullah ibn Mes'ud Hazretleri'nin beyanına göre bu zikirten murad, namazdır ki, kudretleri yettikçe ayakta, yoksa oturarak, yoksa yattığı yerde namaz kılanlar demektir.¹⁰⁹²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

200. Ey o bütün imân edenler! Sabredin ve sabır yarışında düşmanlarınızı geçin ve cihad için hazır ve rabıtalı bulunun ve Allaha korunun ki felâh bulasınız.¹⁰⁹³

¹⁰⁹⁰ Elmalılı, a.g.e., II. 472.

¹⁰⁹¹ Elmalılı, a.g.e., II. 467.

¹⁰⁹² Elmalılı, a.g.e., II. 474.

Buhârî ve Müslim’de Sehl ibn Sa’d’den rivayet olunduğu üzere Resulullah (S.A.V.), buyurmuştur ki: “Fisebilillâh birgün karakol beklemek, dünya ve mafihadan hayırlıdır.” Neseî: Cihad-39. İbn Mâce’de sened-i sahih ile Ebu Hureyre’den mervi olan bir hadîs-i şerifte de Resulullah buyurmuştur ki: “İler kim, Allah yolunda murabıt olarak, yâni karakol beklerken vefat ederse, işleye geldiği amel-i salih yine üzerine icra olunur, Rızkı da üzerine gönderilir durur, fettandan emin olur. Ve Allah Teâlâ onu, feza’dan emin olarak ba’s eder.” Ebuşşeyh’in Hazret-i Enes’ten merfuan tahrir ettiği bir hadîste: “karakol yerinde namaz, iki milyon namaza muadildir.” Et-Tergib ve’t-Terhib-2/246. Abdullah bin Ömer (R.A.)’dan merviydir ki: “Rıbat, cihaddan efdaldır. Zira ribat, müslümanların kanını muhafazadır. Cihad ise, müşriklerin kanını dökmektir.”¹⁰⁹⁴

95- HAŞİR SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 6, 7, 8, 9, 10, 11, 16 ve 24. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَمَا أَفَاءُ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

*6-Allah’ın Resulü’ne onlardan tahvil buyurduğu fey’e gelince siz, ona ne at debrettiniz, ne rikâb. Velâkin Allah, Resullerini dilediği kimselere musallat kılar ve Allah her şeye kadirdir.*¹⁰⁹⁵

Buhârî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, Neseî ve saire şöyle rivayet etmişlerdir: Hazret-i Ömer radiyallahü anh demiştir ki: “Benî Nadîr emvali, Allah Teâlâ’nın Resulüne ifâe buyurduğu ve Müslümanların ne hayl, ne rikâb icaf etmediği feyiden idi ve Resulullah’ın hassası idi. Ondan ehlinin bir senelik nefakasına sarf eder, mütebakisini de silâh ve hayvanat ile Allah yolunda hazırlanmak için kıları.” (Müslim: Cihad-48/1757) Dahhâk da, demiştir ki: “Hassaten Resulullah’ın idi, muhacirîne isar buyurdu da onlara taksim etti. Ensar’a ondan bir şey vermedi. Ancak Ebu Ducane Semmâk İbn Hurşe ve Sehl İbn Hüneyf ve Haris İbn Simme

¹⁰⁹³ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 468.

¹⁰⁹⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 480.

¹⁰⁹⁵ Elmalılı, *A.g.e.*, VII. 439.

üç zata verdi. Çünkü ihtiyaçları vardı.” Sa'd ibn Muaza de İbn Ebil Hakik'in bir kılıcını vermişdi ki, aralarında o kılıcın şöhreti vardı.”¹⁰⁹⁶

مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَيْكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَيْكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

7- Allah'ın Resulü'ne kurâ ehalisinden tahvil buyurduğu Fey'i de, Allah için ve Resulü için ve karabet sahibi ve yetimler ve miskînler ve yolda kalmış kimseler içindir ki, sade içinizden zenginler arasında dolaşır bir devlet olmaya. Bir de Peygamber, size her ne emir verirse tutun, nehy ettiğinden de sakının ve Allah'dan korkun. Çünkü Allah, şedidüş ikabdır.¹⁰⁹⁷

Ebu Davud ve daha başkaları senediyle Said İbn Müseyyeb'den rivayet etmişlerdir. Demiştir ki: “Cübeyr İbn Mut'im radiyallahü anh, bana haber verdi de dedi ki: “Hayber günü olduğu vakit Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem zevi'l-kurbâ sehmini Beni Haşim ve Benî Muttalib'e koydu, Benî Nevfel ile Benî Abd-i Şemsi bıraktı. Bunun üzerine ben ve Osman İbn Affan radiyallahü anh gittik. Resulullah'a vardık.” “Ya Resulâllah, dedik, şunlar, Benî Haşim, Allah Teâlâ'nın seni onların içinde koyduğu mevzi'den dolayı biz, onların fadlını inkâr etmeyiz. Fakat ihvanımız Beni Muttalib'in fadlı nedir ki, onlara verdin de bizi terkettin, halbuki karabetimiz birdir?” Cevaben aleyhissalâtü vesselâm: “Ben ve Benu Muttalib cahiliyye'de de, İslâm'da da ayrılmayız. Biz ve onlar, şey-i vahidiz” buyurdu ve parmaklarını birbiri arasına geçirdi. Bu cevap ile Resulullah bu babda yakınlıktan murad, yalnız karabet yakınlığı değil, nusrat yakınlığı olduğuna ve cahiliyye'de onların kendisine muvafakat ve mü'anest ile nusratlarına işaret buyurmuştur.¹⁰⁹⁸

Buharî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî ve daha başkaları tahrir etmişlerdir. İbn Mes'ud Radiyallâhü anh demiştir ki: “Allah, şu kadınlara la'net etmiştir: Veşm yapanlar, yaptırınlar, yüzünün tüylerini yolarlar, seyrek dişli güzel görünmek için dişlerinin arasını yontan sırtkanlar, Allah'ın yarattığını değiştirenler.” (Müslim: Libas ve 2-Ziynet-120/2125)¹⁰⁹⁹

¹⁰⁹⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 447.

¹⁰⁹⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 439.

¹⁰⁹⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 449-450.

¹⁰⁹⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 456-457.

لِفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ
يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ
الصَّادِقُونَ

8- O fakara muhacirler için ki, yurtlarından ve mallarından çıkarıldılar. Allah'dan bir
fadıl ve rıdvan ararlar ve Allah'a ve Resulü'ne hizmet ederler, ta onlardır işte sadık
olanlar.¹¹⁰⁰

Âlûsî de, Buharî ve sairede rivayet olunduğu üzere Hazret-i Ömer'in beyanatına ve bu
âyetlerle istidlâline nazaran bunun bedel olmayıp mütebak-ı mesarifi beyan sıyakında bir
istînaf olmasını tercih eylemiş ve “buna tearruz eden kimse görmedim” demiştir.¹¹⁰¹

İbn Cerîr, Katade'den şöyle rivayet eder: “Bu muhacirler, diyarlarını ve mallarını,
ehillerini ve aşiretlerini terk edip Allah ve Resulü'nü sevdikleri için çıkdılar. Şiddetli sıkıntılar
içinde bulunmakla beraber İslâm'ı ihtiyar ettiler. Hattâ bize anlatılmıştır ki, adam vardı,
açlıktan belini tutmak için karnına taş bağlardı, yine adam vardı kış günü örtüsüzlükten
çukurda yatarı.”¹¹⁰²

وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ
إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى
أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شَحْنًا نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُونَ

9. Ve şunlar ki onlardan önce yurdu hazırlayıp iymana sahib oldular, kendilerine hicret
edenlere mahabbet beslerler ve onlara verilenden nefislerinde bir kaygı duymazlar,
kendilerinde ihtiyaç bile olsa iysar ile nefislerine tercih ederler, her kim de nefsinin hırsından
korunursa işte onlardır o felah bulanlar!.¹¹⁰³

Buharî, Müslim, Tirmizî, Neseî ve daha bâzıları Ebu Hüreyre'den şöyle rivayet
etmişlerdir: Resulullah'a bir adam geldi: “Ya Resulullâh, اصابني الجهد zaruret beni musab kıldı.
Yâni açlıktan dermansız kaldım” dedi. Resulullâh Sallâllahü aleyhi vesellem, haremlerine
haber gönderdi. Onların yanlarında hiç bir şey bulunmadı. Bunun üzerine Aleyhissalâtu

¹¹⁰⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 439.

¹¹⁰¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 459.

¹¹⁰² Elmalılı, a.g.e., VII. 459-460.

¹¹⁰³ Elmalılı, a.g.e., VII. 439.

vesselâm: “Bu adamı, bu gece müsafir edecek bir adam yok mu ki, Allah ona rahmet buyursun?” dedi. Derhal En- sar'dan bir zat (ki, rivayetin birinde Ebu Talha denilmiştir) kalktı: “Ben, ya Resulullah” diye cevap verdi. Hemen o adamı alıp, evine götürdü. Zevcesine de: “Resulullah'ın müsafirine ikram et” diye tenbih etti. Kadın: “Vallahi, benim nezdimde sabiyyenin azığından başka birşey yok” dedi. “O halde, dedi, kız çocuğu akşam yemeği istediği vakit onu uyut, kandili de söndürüver. Resulullah'ın müsafiri için biz, bu geceyi aç geçiştiriverelim” dedi ve öyle yaptı. Sonra o müsafir, sabahleyin Resulullah'a vardı. “Bu gece Allah, fülân ve fülândan acîb hoşnud oldu” dedi. (Müslim: Hacc-475) Allah Teâlâ da haklarında bunu indirdi. وَيُؤْتِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ (“Kendilerine bir açlık yâni bir ihtiyaç olsa bile nefislerine i'sar ederler.” Haşr-59/9) Hâkim ve İbn Merduye ve “Şuab”da Beyhekî dahi, İbn Ömer radiyallahü anhüma hazretlerinden şöyle rivayet etmişlerdir: Resulullahm Ashab'ından bir zata bir koyun başı hediye edildi. O da: “Kardeşim fülân ve iyâli buna bizden daha muhtacdır” dedi. Ona gönderdi. O, diğer birine, O da, diğer birine bu suretle tam yedi ev dolaştı. Nihayet yine evvelkine döndü geldi. Bunun üzerine, وَيُؤْتِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ (“Kendilerine bir açlık yâni bir ihtiyaç olsa bile nefislerine i'sar ederler.” Haşr-59/9) nâzil oldu.¹¹⁰⁴

İbn Münzir'in Hasen'den rivayetine göre buhl, insanın elindekini kıskanması, şuh da her kesin elindekini kıskanması diye ta'rif edilmiştir. Abd İbn Humeyd, İbn Cerîr, İbn Ebî Şeybe, İbn Ebî Hatim, Beyhakî, Hâkim ve dâha bir takımlarının rivayet ettiği vech ile İbn Mes'ud radiyallahü anh Hazretleri'ne bir âdam gelmiş: “Ben korkuyorum ki, helâk oldum” demiş. “Neye? demiş. “Çünkü, demiş, dinledim Allah Teâlâ, وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (“Herkim de nefsinin hursından korunursa işte onlardır o felah bulanlar.” Haşr-59/9) buyurmuş, Ben ise, şehîh bir adamım, hemen hemen benden bir şey çıkmaz.” İbn Mes'ud Hazretleri de: “O, şuh değil, buhuldur. Buhulda da hayır yoktur. Allah Teâlâ'nı zikrettiği şuh ise, kardeşinin malını zulmen yemendir.” diye cevap vermiştir. İbn Münzir'in ve İbn Merduye'nin rivayet ettikleri vech ile İbn Ömer radiyallahü anhüma Hazretleri de, demiştir ki: “Şuh bir adamın malını men'etmesi değil, kendisinin olmayana göz dikmesidir.”¹¹⁰⁵

Hakîm-i Tirmizî ve Ebu Ya'la ve İbn Merduye, Enes radiyallahü anh'ten merfu'an rivayet etmişlerdir: “İslâm'ı şuhhun mahvetmesi gibi hiçbir şey mahvetmez.” (Alusi: 28/ 53) İbn Ebî Şeybe, Neseî ve Beyhakî ve Hâkim Ebu Hüreyre radiyallahü anh'ten merfu'an rivayet etmişlerdir: “Allah yolunda bir toz ile cehennem ateşinin dumanı bir kulun cevfinde ebedâ

¹¹⁰⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 461-462.

¹¹⁰⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 463.

içtima' etmez, iman ile Şuh da bir kulun kalbinde ebedâ içtima' etmez.” (Feyzû'l-Kadir: 5/465) Ebu Davud, Tirmizî garib diyerek,. “Edeb”de, Buhârî ve daha diğeri Ebu Said-i Hudrî radiyallahü anh'ten merfu'an rivayet eylemişlerdir: “İki haslet müslimin içinde içtima' etmez: Buhul ve ahlâk kötülüğü” (Keşfü'l- Hafâ: 1/1 212) İbn Ebi'd-Dünya ve İbn Adiy ve Hâkim ve Hatîb Enes radiyallahü anh'ten rivayet etmişlerdir. Demiş ki: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem, şöyle buyurdu: “Allah Teâlâ, Adin cenneti'ni halketti ve ağaçlarını yediyle dikti. Sonra ona nutka gel” buyurdu. *فَدَافَلَحَ الْمُؤْمِنُونَ* (“*Hakikat felah buldu o mü'minler.*” Mü'minûn-23/1) dedi. Allah Teâlâ da, buyurdu ki: “İzzet ve celâlim hakkı için bana sende hiçbir behil mücavir olmaz.” Sonra Resulullah Sallâllahü aleyhi vesellem, bunu okudu: *وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ* (“*Herkim de nefsinin hursından korunursa işte onlardır o felah bulanlar.*” Haşr-59/9) Ahmed, “Edeb”de Buhârî, Müslim, Beyhakî, Cabir İbn Abdullah radiyallahü anh'ten rivayet eylemişlerdir ki, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem, şöyle buyurmuştur: “Zulümden sakının.Çünkü zulüm, Kıyamet günü zulümdür. Şuhdan da sakının. Çünkü şuh, hırs ve kıskançlık, sizden evvelkileri helak etti, birbirlerinin kanlarını döktüler ve hürmetlerini helâl saydılar.” (Müslim: Birr-56/2578).¹¹⁰⁶

Abd İbn Humejd Ebû Ya'la ve Taberanî ve Ziya', Mücmi' İbn Yahya'dan merfu'an rivayet eylemişlerdir ki: “Zekâtını veren, müsafire ziyafet eden, nâibede te'diye eden, yâni bir felâkette i'ane veren şuhdan beri olmuş olur.” (Feyzû'l-Kadir? 3/3132) İbn Münzir de Hazret-i Ali radiyallahü anh'ten şöyle rivayet eylemiştir ki: “Malının zekâtını veren, nefsinin şuhundan korunmuş olur.” demiştir. İbn Cerîr-i Taberî, Ebû Heyyac-i Esed'den rivayet eylemiştir. Demiş ki: “Beyt'i tavaf ediyordum, bir recül gördüm. “Allahım beni nefsimin şuhundan koru” diyor buna bir şey ziyade etmiyordu. Söyledim. Cevaben: “Nefsimin şuhundan korunursam sirkat etmem, zina etmem, bir şey yapmam” dedi, bir de baktım ki, O recül Abdurrahman İbn Avf imiş. İbn Zeyd de, demiştir ki: “Bir kimse, Allah'ın nehyettiği bir şey için bir şey almaz ve şuh onu Allah'ın emrettiği bir şeyden bir şeyi men'etmeğe dai olmazsa, Allah Teâlâ onu nefsinin şuhundan vikaye buyurmuştur. Ve O, müflihîndendir.”¹¹⁰⁷

İbn Carîr-i Taberî, İkrime tarikiyle Malik ibn Evs ibn Hadsan'dan şöyle rivayet etmiştir. Demiştir ki: Ömer İbn Hattab radiyallahü anh, *إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ* (“Sadakalar ancak şunlar içindir: Fukara ve mesakîn... ” Tevbe-9/60) âyetini okudu tâ " e " *عَلِيمٌ حَكِيمٌ* kadar vardı, sonra: «İşte bu âyet, bunlar içindir» dedi. Sonra ... *وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ* (“*Bir de ma 'lûmunuz olsun ki ganimet aldığınız herhangi bir şey, mutlaka onun beşte biri Allah içindir ki Peygambere ve ona karabeti olanlarla, yetimler ve miskinler*

¹¹⁰⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 463-464.

¹¹⁰⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 464.

ve yolda kalmışlardır” Enfâl-8/41) âyetini okudu, sonra: “İşte bu âyet de, bunlar içindir” dedi. Sonra ... مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى ("Allah'ın Resulüne kura ahalisinden tahvil buyurduğu fey'i de Allah için ve Resulü için ve karabet sahibi ve yetimler ve miskinler ve yolda kalmış kimseler içindir." Haşr-59/7) " وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ "e kadar vardı, sonra: “İşte bu âyet, âmme-i müslimîni istiyab etmiştir. Hiç biri yoktur ki, onun, onda hakkı olmasın” dedi. Sonra da dedi ki: “Eğer ben yaşarsam herhalde çoban hayvanlarını yürütürken nasibi kendisine alını terlemeden gelecektir.” Bu hârfde, Zeyd ibn Eslem'den, babasından rivayet olduğu üzere Hazret-i Ömer radiyallahü anh demiştir ki: “Sonraki müslimanlar olmasaydı, feth olunan her beldeyi ve karyeyi Resulullah'ın Hayber'i taksim ettiği gibi ehli beyinde taksim ederdim” (Ahmed ibn Hanbel - 1/32-40) İmam Malik, “Muvetta”ında bunu, daha mufassal olarak şöyle rivayet etmiştir: “Zeyd ibn Müslim bize, babasından haber verdi. Demiştir ki: “Ömer'i dinledim. Diyordu: “Eğer sonraki nas bir şeysiz bırakılmış olacak olmasaydı, müslimanların her feth ettikleri karyeyi, Resulullah'ın Hayber'i sehim sehim taksim ettiği gibi ben de, sehim sehim taksim ederdim.” İbn Hümâm, “Fethü'l-Kadir”de bunu naklettikten sonra şöyle der: “Bunun zâhiri, hepsini taksim etmiş gibi görünüyor. Fakat Ebu Davud'da senedi ceyyid ile mervi olan şöyledir: Resulullah, Hayber'i iki nıfsa taksim etmiştir: Bir nıfsi, NEVAİBİ (ansızın zuhur edecek müşkül hadisat) için, bir nıfsi da, beyne'l-müslimîn ki, bunu, beyinlerinde on sekiz sehm üzerine taksim etti. Kezalik Ebu Davud, bunu, Muhammed ibn Fudayl tarihiyle Yahya ibn Said'den, O, Beşir ibn Yesar'dan, O, bir çok rical-i Ashab'dan şöyle rivayet etmiştir: Resulullah, Hayber'i otuz altı sehm üzerine taksim etti ki, her sehim cem'en yüz sehm idi , yâni her yüz adama bir sehim verdi.“ Beyhakfnin rivayetinde de böyle mübeyyen olarak gelmiştir.¹¹⁰⁸

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا
الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا
رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ

10. *Ve şunlar ki arkalarından gelmişlerdir, Şöyle derler: ya Rabbena bizlere ve önden iman ile bizi geçmiş olan kardeşlerimize mağfîret buyur ve gönüllerimizde iman etmiş olanlara karşı kin tutturma ya Rabbena şübhe yok ki sen raufsun, rahîmsin.*¹¹⁰⁹

İbn Merduye, rivayet etmiştir ki: “İbn Ömer radiyallahü anhüma, bir adamı Muhacirîn'den bâzısına dil uzatırken işitti. Onu çağırıp اَلْفُقَرَاءَ الْمُهَاجِرِينَ âyetini okudu. “İşte

¹¹⁰⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 465-566.

¹¹⁰⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 439.

bunlar, o Muhacirin. Sen, Onlardan mısın?” dedi. “Hayır” dedi. Sonra وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ ("Ve şunlar ki onlardan önce yurdu hazırlayıp imana sahip oldular." Haşr-59/9) âyetini okudu.” “İşte bunlar da, Ensar. Sen, bunlardan mısın?” dedi, “Hayır”, dedi. Sonra وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ ("Ve şunlar ki arkalarından gelmişlerdir." Haşr-59/10) âyetini okudu da, “Sen bunlardan mısın?” dedi. “Ümid ederim” dedi. İbn Ömer Hâzretleri: “Hayır, vallahi, onlara söğen bunlardan olmaz” dedi.¹¹¹⁰

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ
الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ
قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

11. Bakmaz mısın şu münafıklık yapanlara? Ehli kitabdan o küfreden ihvanlarına şöyle diyorlar: Yemin ederiz ki eğer siz çıkarılırsanız her halde biz de sizinle beraber çıkarız ve sizin hakkınızda ebedâ kimseye itaat etmeyiz ve şayed size kıtal yapılırsa muhakkak size yardım ederiz, hal bu ise Allah şehadet ediyor ki onlar kat'iyen yalancılardır.¹¹¹¹

Benî Avften Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl ve Vediaibn Malik ve Süveyd ve Dâis gibi bir takım münafıklar, Benî Nadîr'e haber göndermişlerdi. Bu âyet, bu sebeble nâzil oldu diye İbn İshak ve İbn Münzir ve Ebu Nüaym, İbn Abbas'dan rivayet etmişlerdir.¹¹¹²

كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلنَّاسِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ
مِنْكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ

16. Tıbbı Şeytanın meseli gibi ki hani insana küfret dedi de küfredince ben dedi senden beriyim, çünkü ben âlemlerin rabbi olan Allahdan korkarım.¹¹¹³

Ahmed İbn Hanbel, “Zühhd”de, Buharî, “Tarih”inde Beyhakî, “Şuab”da, Hâkim ve daha başkaları, Hazret-i Ali radiyallahü anhten rivayet etmişlerdir ki: “Âbid bir adam zaviyesinde ibadet ederdi. Bir kadına da bir hal arız olmuştu. Bunun bira- derleri vardı. Onu, o adama götürmüş bırakmışlardı. Derken nefesine hoş göründü, tuttu zina etti. Kadın hamil kalmıştı. Derken Şeytan geldi: “Sen, bu kadını öldür. Çünkü vâkıf olurlarsa rezil olursun” dedi. Bunun üzerine bir de tuttu öldürdü ve bir yere gömdü. Sonra geldiler, bunu yakaladılar, götürdüler. Giderlerken Şeytan yine geldi. “Onu, sana hoş gösteren ben idim. Şimdi bana

¹¹¹⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 469.

¹¹¹¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 470.

¹¹¹² Elmalılı, a.g.e., VII. 471.

¹¹¹³ Elmalılı, a.g.e., VII. 471.

secde et, seni kurtarayım” dedi. O da, ona secde etti. Sonra da O, ondan teberrî ve dediğini dedi.¹¹¹⁴

هُوَ اللهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ
الْمُهَيَّمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ

23. O öyle Allah ki ondan başka tapılacak yok, öyle melik (Padişah) ki kuddus, selam, iman ve emniyyet veren mü'min, gözeten koruyan müheymîn, Azîz, Cebbar, mütekebbir, tenzih o Allaha müşriklerin şirkinden.¹¹¹⁵

İbn Abbas Hazretlerinden rivayet olunduğu üzere El-Cebbar, melik-i azîm, yani çok büyük azametli padişah mânâsına dahi gelir.¹¹¹⁶

هُوَ اللهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا
فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

24. O öyle Allah ki halık, barî, müsavvir o, en güzel isimler (Esmâ-i hüsnâ) onun, bütün Göklerdeki ve yerdeki ona tesbih eder, o öyle azîz, öyle hakîmdir.¹¹¹⁷

İbn Kesîr, tefsirinde demiştir ki: “Esmâ-i Hüsnâ'nın doksan dokuza münhasır olmadığına imam Ahmed İbn Hanbel Hazretleri'nin “Müsned”inde senediyle Abdullah İbn Mes'ud radiyallahü anh Hazretleri'nden rivayet ettiği hadîs de delâlet eder. Beyhakî de, “Kitabü'l-Esmâ ve's-sıfât”ta bu hadîsi, Abdullah İbn Mes'ud Hazretleri'ne muttasıl senediyle şöyle rivayet eylemiştir: Abdullah İbn Mes'ud dedi ki: “Yâni Resulullah sallâllâhü aleyhi vesellem, buyurdu ki: “Her hangi bir müslim, bir merak veya hüzne duçar olur da, “Allahım, ben senin kulunum ve kulunun oğlu ve cariyenin oğluyum. Nâsiyem senin yeddindedir. Bende hükmün cari, hakkında kazan adalettir. Senin olan, senin kendine tesmiye ettiğin veya kitabında indirdiğin veya halkından birine bildirdiğin veya kendi indinde ilm-i gayıbdâ kendine tahsis buyurduğun her ism ile senden dilerim ki, Kur'ân'ı kalbimin baharı, hüznümün cilâsı, hemm-ü gammimin zehabı kılasın» derse her halde Allah Teâlâ, onun merakını giderir, hemminin yerine ferah verir.” Dediler: “Ya Resulullah, bu kelimatı öğrenelim mi?” “Evet,

¹¹¹⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 475.

¹¹¹⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 477.

¹¹¹⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 483.

¹¹¹⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 477.

bunları işiten her kimsenin öğrenmesi gerektir. (Ahmed ibn Hanbel - 1/391-452) buyurdu
»¹¹¹⁸

Yine Beyhakî, sened-i muttasıl ile Hazret-i Aîşe radiyallahü anha'dan rivayet etmiştir: “Müşarünileyha: “Ya Resulullah, Allah Teâlâ'nın kendisine duâ edildiği zaman icabet buyurduğu ismini bana öğret” demişti. Resulullah: “Kalk abdest al, mescide gir, iki rek'at namaz kıl, sonra duâ et ben dinleyeyim” buyurdu. O da öyle yaptı. Sonra duâ için oturduğunda Resulullah: “Allah'ım, O'nu muvaffak kıl» dedi. O da, şöyle duâ etti: "Ey Allah 'ım. Senden bize bildirdiğin ve bildirmedığın, bildiğimiz ve bilmediğimiz bütün esma-ı hüsnan ile istiyorum. Bir kimsenin kendisiyle sana dua ettiği zaman hoşlandığın ve yine kendisiyle istediği vakit verdiğin en yüce isimle senden istiyorum." Hazret-i Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem: “İsabet ettin, isabet ettin” buyurdu demiştir.”¹¹¹⁹

İşbu Sûre-i Haşr'ın âhirindeki bu âyetlerin büyük faziletleri olduğuna dair müteaddid rivayetler vardır. Ezcümle İmam Ahmed, Darimî, Tirmizî, Taberanî, İbn Darîs ve “Şuab”da Beyhakî, Ma'kıl İbn Yesar radiyallahü anh'tan rivayet etmişlerdir: Hazret-i Peygamber Sallâllahü aleyhi vesellem, buyurmuştur ki: “Her kim sabahleyin üç kerreden sonra Sûre-i Haşr'ın âhirinden üç âyeti okursa Allah Teâlâ, ona yetmiş bin melek nüvekkel kılar akşama kadar ona salavat getirirler ve eğer o gün vefat ederse şehîden vefat eder. Onları, akşamleyin söyleyen de o menzilede olur.” Deylemî de, merfu'an İbn Abbas'dan şöyle rivayet etmiştir: “Allah'ın İsm-i A'zam-ı Sûre-i haşr'ın âhirinden altı âyettedir.” Nisaburî Ebu Ali Abdurrahman İbn Muhammed, “Fevaid”inde, Muhammed İbn Hanefiyye'den tahrir etmiştir: Bera İbn Azib radiyallahü anh, Ali İbn Ebi talib Kerremallahü vecheh Hazretleri'ne demişti: “Senden Allah aşkına reca ederim, Rahman Teâlâ azze ve cellin gönderdiklerinden bilhassa Cibril'in Resulullah'a getirdiklerinden, Resulullah aleyhissalâtü vesselâm'ın bilhassa sana öğrettiklerinden en efdalini bana suret-i mahsusada öğretmez misin?” Hazret-i Ali: “Ya Bera, dedi, Allah'a İsm-i A'zam'ı ile dua etmek istersen, Sûre-i Hadîd'in evvelinden on âyeti ve Sûre-i Haşr'in âhirini oku. Sonra de ki: Ey o böyle olan ve O'ndan başka böyle bir şey olmayan Zat-i eceli, Sen'den dilerim ki, bana şöyle şöyle yap. Vallahi ya Bera, benim aleyhime dua etsen yere geçerim, Deylemî, Hazret-i Alî'den ve İbn Mes'ud'dan Resulullah'a merfu'an, لو انزلنا ilâ ahiri's-sûre rukye-i sudadır" diye rivayet eylemiştir.¹¹²⁰

96- CUMA SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

¹¹¹⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 488.

¹¹¹⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 488-489.

¹¹²⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 491.

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 2, 9, 10 ve 11. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ
وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي
ضَلَالٍ مُبِينٍ

*2-O'dur ki: ümmûler içinde kendilerinden bir Resul gönderdi. Üzerlerine O'nun âyetlerini okuyor ve onları temize çıkarıp parlatıyor, kendilerine kitab ve hikmet öğretiyor. Halbu ki, bundan evvel açık bir dalâl içinde idiler.*¹¹²¹

“Biz, ümmî bir ümmetiz, yazı ve hesap bilmeyiz.” (Nesai: Sıyam-17/2140)¹¹²²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ
فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ

*9- Ey o bütün iman edenler, Cum'a günü namaz için nida olduğunda hemen Allah'ın zikrine koşun ve alım satımı bırakın, o sizin için daha hayırlıdır, eğer bilerseniz.*¹¹²³

Buharî Zührî tarikiyle Sâib ibn Yezid'den şunları rivayet etmiştir:

1- Hazret-i Peygamber sallallahü aleyhi vesellem ve Ebu Bekir ve Ömer radiyallahü anhüma zamanlarında Cum'a günü nida, birincisi imam minbere oturduğu zaman olurdu. Vaktaki Hazret-i Osman radiyallahü anh zamanı oldu ve nâs çoğaldı, Zevrâ üzerinde üçüncü nidayı emr eyledi.

2- Cum'a günü üçüncü te'zini ziyade eden Hazret-i Osman radiyallahü anh idi ki, Medîne ehali çoğaldığı zaman idi. Hazret-i Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem zamanında ise, bir müezzinden başka yoktu ve Cum'a günü te'zin imam minbere oturduğu sıra idi.

¹¹²¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 539.

¹¹²² Elmalılı, a.g.e., VII. 541.

¹¹²³ Elmalılı, a.g.e., VII. 545.

3- Cum'a günü üçüncü te'zini, mescid ehalisi çoğaldığı zaman Hazret-i Osman emretti, mukaddema Cum'a günü te'zin imam oturduğu zaman idi.

4- Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem ve Ebu Bekir ve Ömer radiyallahü anhüma zamanlarında Cum'a günü ezan, birincisi imam Cum'a günü minbere oturduğu sıra idi. Sonra vaktâ ki, Hazret-i Osman radiyallahü anh'in hilâfetinde nâs çoğaldı, Osman Cum'a günü üçüncü ezanı emr eyledi de o, Zevra'da okundu. Binaenaleyh emir bu minval üzere sâbit oldu.¹¹²⁴

Buhârî ve sair "Kütüb-i Sitte"de rivayet olunduğu üzere Ebu Hüreyre radiyallahü anh, demiştir ki: "Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem Hazretleri'ni işittim, şöyle buyurdu: "Namaza ikamet olunduğu vakit, ona koşarak gelmeyin, yürüyerek gelin, sekîneti iltizam edin, yetiştiğinizi kılın, yetişemediğinizi tamamlayın."¹¹²⁵

"Cum'a günü imam hutbede iken insat" babında Buhârî, şu hadîsleri rivayet etmiştir.

1) Selman-i Farisî'den: Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem'den: "İmam tekellüm ettiği zaman susulur." 2) Ebu Hüreyre'den: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurdu ki: "Cum'a günü imam hutbe okurken arkadaşına "sus" desen lağıv yapmış olursun." Namazda haram olan hutbede de haramdır.

Cum'a : Esası cem'iyet ve cemaat gibi toplanma ve dernek ma'nasiyle alâkadar olan Cum'a, bizim de bu nam ile bildiğimiz ma'lûm günün ismidir ki, müslümanların hafta bayramıdır. Tefsir-i Keşşaf'ta, Peygamber aleyhisselâtu vesselâm'dan şöyle mervîdir: "Bana Cibril geldi, avucunda beyaz bir ayna vardı. Dedi ki: "Bu Cum'adır. Rabbin bunu sana arz ediyor ki, senin için ve senden sonra ümmetin için bir ıyd olsun. O bizim indimizde (yani Melâike indinde) seyyidü'l-eyyamdır. Biz ona âhrete kadar "yevmü'l-mezîd" deriz." Yine Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem'den: "Allah Teâlâ, her Cum'a günü altı yüz bin kişiyi ateşten âzad eder." Hazret-i Kâ'b'dan: "Allah Teâlâ, beldelerden Mekke'yi, aylardan Ramazan'ı, günlerden Cum'a'yı tafdil eylemiştir." Ve Aleyhissalâtu vesselâm buyurmuştur ki: "Cum'a günü vefat eden kimseye, Allah Teâlâ şehid ecri yazar ve onu kabir fitnesinden vikaye eder." İmam Ahmed ve İbn Mace ve daha birçoklarının Ebu Lübâbe ibn Abdilmünzir'den merfuan rivayet ettikleri bir hadîste: "Cum'a günü seyyidü'l-eyyamdır ve Allah Teâlâ indinde yevm-i Fıtır'den ve yevm-i adha'dan daha büyüktür." İbn Hibban'ın

¹¹²⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 546.

¹¹²⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 548.

rivayet ettiği bir hadîs-i sahih de de: “Cum'a gününden efdal birgün üzerine güneş, ne doğar, ne de batar” diye varid olmuştur. Cum'a gecesinin fezâili hakkında bazı hadîslerden ve haberlerden de anlaşıldığına göre hafta günleri, âlemin ilk hilkat devirlerinin bir misali gibi mülâhaza olunmuştur.¹¹²⁶

Sa'd ibn Mensur'un ve ibn Merduye'nin, Ebu Hüreyre'den tahrir ettikleri bir hadîste de demiştir ki: “Ya Nebiyyallah, ne için Cum'a günü tesmiye edildi?” dedim. Buyurdu ki: “Çünkü babanız Adem'in tıynetini onda cem' olundu.”

Buharî ve sairede rivayet olunan bir hadîs-i sahihte Resulullah, Cum'a gününü zikredip: “Onda bir saat vardır ki, müslim bir kul kalkmış namaz kılar Allah'dan bir şey dilerken ona rast gelirse herhalde Allah onu, ona verir.” buyurmuş ve eliyle işaret ederek o sâatin azlığını da anlatmıştır. Buna “Sâat-i icabet” denilir. Bu lahzanın hangi saatlerde olabileceği hakkında da muhtelif rivayetler vardır.

Ebu Bürde radiyallahü anh'ten: “İmamın namaza duracağı sıradan bitireceği lahzaya kadar.” Hasen'den: “Şemsin zevali sırasında.” Şa'bî'den: Bey'ın haram olduğu lahza ile halâl olduğu lahza arasında. Hazret-i Aişe radiyallahü anha'dan: “Münadînin namaza nida ettiği sıra.” İbn Ebî Şeybe'nin Kesir ibn Abdillâh-ı Müzenî'den tahrir eylediği bir hadîs-i merfu'da: “Namaza kamet olduğundan çıkılınca kadar.”

Ebî Ümame radiyallahü anh'ten: “Ümid ederim ki, Cum'adaki sâat, şu saatlerden birisidir: Müezzinin ezan okuduğu veya imamın minbere oturduğu veya kamet olduğu sıra.”

Tâvus ve Mücahid'den: “İkindiden sonra denilmiş, daha başka da söylenmiştir.” Maamafih tahkik budur ki, Allah Teâlâ onu, ism-i A'zamını ve kadir gecesini gizlediği gibi gizlemiştir.

Buharî'de, Enes ibn Malik radiyallahü anh'ten rivayet olduğu üzere, Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem zamanında bir sene kuraklık olmuştu. Bir Cum'a günü Hazret-i Peygamber hutbe irad buyurduğu sıra bir A'rabî kalktı: “Ya Resulallâh, mal helâk oldu, iyâl aç kaldı, Allah'a bizim için duâ ediver,” dedi. Bunun üzerine, Resulullah iki elini kaldırdı, semada bir bulut parçası görünmüyordu. Nefsim yed-i kudretinde olan Allah Teâlâ'ya kasem ederim ki, Peygamber, elini indirinceye kadar dağlar gibi bulutlar fırlamaya başladı. Sonra da

¹¹²⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 552-553.

minberden inmedi, inerken gördüm ki, mubarek sakalından yağmur damlıyordu. O gün yağdı, ertesi gün de yağdı, daha irtesi gün de yağdı tâ obür Cum'aya kadar. Yine o A'rabî (veya diğer biri) kalktı. “Ya Resulallâh, binalar yıkıldı. Mal gark oldu, Allah’a bizim için duâ ediver” dedi. Resulullah yine iki elini kaldırdı: “Allah’ım üzerimize değil havalimîze” dedi. Eliyle işaret buyuruyordu. Ne tarafa işaret ettiyse bulut açılıverdi. Medine, bir cevbe gibi olmuştu. Vadi bir ay ark halinde aktı. Etraftan her kim geldiyse kuvvetli yağmur yağdığını söylüyordu.”

Yine Buharî’de, Cum'anın fazıyleti babında: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem, buyurmuştur ki: “Her kim, Cum'a günü cenabetten gusl ederek yıkanır gelirse bir deve kurban etmiş gibi, ikinci sâatte gelen bir sığır kurban etmiş gibi, üçüncü sâatte gelen boynuzlu bir koç kurban etmiş gibi, dördüncü sâatte gelen bir tavuk kurban etmiş gibi, beşinci saatte gelen de bir yumurta kurban etmiş gibi olur. İmam çıkınca Melâike hazır olur, zikri dinlerler.”

Diğer bir rivayette: “Cum'a günü Melekler mescidin kapısına durur gelenleri evvel be evvel yazarlar. Erken gelen bir bedene hediye etmiş gibi, sonraki bir bakare hediye etmiş gibi, sonraki bir koç, sonra bir tavuk, sonra bir yumurta. İmam çıkınca sahifelerini dürüp zikri dinlerler.”

Keşşaf'ta der ki: “Selefte yollar sehar vakti ve fecirden sonra erkenden Cum'a'ya gidenlerle dolardı. Ellerinde kandillerle giderlerdi ve denilmiştir ki, İslâm'da ilk bid'at Cum'a'ya erken gitmeyi terk olmuştur. İbn Mes'ud radiyallahü anh'ten rivayet olunuyor ki, pek erkenden gitmiş, üç kişinin kendisini sebketmiş olduklarını görmüş, nefesine itab eder dururdu. Ben, seni dördün dördüncüsü görüyorum. Dördün dördüncüsü ise, Seiyd değildir. derdi.”¹¹²⁷

İLK CUM'A: Abdürrezzak ve Abd ibn Humeyd ve ibn Münzir, ibn Sîrîn'den rivayet etmişlerdir ki: Hazret-i Peygamber, Medîne'ye gelmezden ve Cum'a âyeti nâzil olmazdan mukaddem ehl-i Medîne (yani Medine'deki müslümanlar) Cum'a kılmışlardı. Ensar, demişlerdi ki: “Yahûdîlerin bir günü var, her yedi günde bir onda toplanıyorlar. Nesarâ'nın da öyle. Gelin biz de bir ictima' günü yapalım. Allah Teâlâ'ya zikredelim, şükredelim. Bunun üzerine Sebt günü Yahûdîlerin, Ahad günü Nesârâ'nın o halde bunu Arube günü yapın demişlerdi ki, Cum'a gününe Arube diyorlardı. Bu suretle Es'ad ibn Zürene'nin yanına toplandılar. O, onlarla iki rek'at namaz kıldı ve va'zetti. O'na toplandıkları sıra Cum'a adını

¹¹²⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 554-555.

verdiler. O da, onlara bir koyun kesti. Ondan, kuşluk ve akşam yediler ve bu hepsine idi. Sonra da Allah Teâlâ, bu babda *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ* (*“Ey o bütün iman edenler! Cum'a günü namaz için nida olunduğunda.”* Cuma-62/9) âyetini indirdi.”

Kezâlik Ebu Davud ve ibn Mace ve İbn Hibban ve Beyhakî, Abdurrahman ibn Ka'b'dan şöyle rivayet etmişlerdir ki: “Babası, Ka'b ibn Malik radiyallahü anh, Cum'a günü nidayı işittiği zaman Es'ad ibn Zürene'ye rahmet okurdu. Bundan dolayı demiş ki: “Babacığım, ezanını işittiğin zaman Es'ad ibn Zürene için neye istiğfar edersin, o nedir?” dedim. “Çünkü Benî Beyaza harresinde nakî'u'l-hadamat bize ilk Cum'a kıldırın odur.” dedi. “O gün kaç kişi idiniz?” dedim. “Kırk erkek idik” dedi. “Fethu'l-kadîr”de ibn Hüman'ın dediği ve ibn Sirîn'in rivayetinden de anlaşıldığı vech ile bu, henüz âyet nâzil olmadan Cum'a farz kılınmadan evvel kılınmış demek oluyor. Fakat Âlûsî'nin kaydettiği vech ile Allâme ibn Hacer, “Tuhfetü'l-Muhtac'da demiştir ki: “Cum'a namazı, Mekke'de farz kılındı, fakat orada ikame edilmedi. Çünkü aded mefkud idi. Yahud onun şiarı izhar edilmek olduğu halde Resulullah, orada muhtefi bulunuyordu. Medîne'de onu ilk ikame eden de, Medîne'den bir mil mesafede Es'ad ibn Zürene'dir.” Ancak Resulullah hakkında, Cum'anın şartları tekemmül etmeden farz kılınmış olması da garib görünür. Gerçi abdest gibi evvelce farz kılınıp da âyetin sonra nazil olması melhuz ise de, ya adedin fıkdanından veya ihtifa halinde bulunmasından dolayı şartlarının tehakkuk etmediği bir sıra farzıyyeti dirayeten müsteb'ad görünür. Bu olsa olsa Cum'a'ya izin mahiyetinde olmak gerektir. Nitekim Darekutnî'nin ibn Abbas'dan şu rivayeti de bunu gösterir. Demiştir ki: “Aleyhissalâtü vesselâm, hicret etmezden evvel Cum'a'ya me'zûn olmuştu, fakat Mekke'de Cum'a kıldırmağa istitaatı olmadı. Onun için Mus'ab ibn Umeyre yazdı: “Emmaba'dü, Yahûdun cehren Zebur okudukları güne bak, siz de kadınlarınızı ve oğullarınızı toplayın da Cum'a günü zeval vakti nehar, şatrından meyil ettiğinde Allah Teâlâ'ya iki rek'at ile tekarrüb edin. Bu suretle Mus'ab, Hazret-i Peygamber, Medîne'ye gelinceye kadar Cum'a kıldırınların evveli olmuş, zeval akıbinde öğle vakti Cum'ayı kıldırılmış ve bunu izhar etmiş idi.” Görülüyor ki, İbn Abbas'dan olan bu rivayette o vakit, Cum'anın farzıyyeti değil, me'zuniyyeti söylenmiştir. Ancak bunda, Es'ad ibn Zürene söylenmemiş, Mus'ab'ın ilk kıldırıldığı söylenmiştir. Taberanî'nin Ebu Mes'ud-ı Ensarî'den rivayeti de böyledir. Demiştir ki: “Muhacirîn'den Medîne'ye ilk gelen Mus'ab ibn Umeyr'dir. Orada Cum'a günü ilk kıldırın da O'dur. Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem, kudum buyurmazdan mukaddem kıldırılmıştı. On iki kişi idiler.” Süyutî'nin nakline göre Buharî de, bunu tahric etmiştir. Ve O, Aleyhissalâtü vesselâmın emriyle olmuştur.” Es'ad'ın evvel

kıldırıldığına dair olan haberler daha kuvvetli gibi görünmekle beraber, bunların ikisini de nazar-ı i'tibare alarak cem'i cihetine gidilmek iktiza eder.¹¹²⁸

Câbir radiyallahü anh demiştir ki: Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem hutbe irad buyurdu ki: “Allah Teâlâ, Cum'ayı size bu sene, bu ayda, bu günümde, bu makamımda Kıyamete kadar farz kıldı. Binaenaleyh her kim, benim hayatımda veya benden sonra âdil veya câir bir imamı olduğu halde Cum'ayı istihfaf ederek veya inkâr eyliyerek terk ederse Allah, onun iki yakasını bir yere getirmesin ve işinde bereket vermesin. Haberiniz olsun ki, o kimsenin namazı da yoktur, zekâtı da yoktur, haccı da yoktur, orucu da yoktur, hayrı da yoktur, tâ tevbe edinciye kadar. Her kim de tevbe ederse Allah da tevbesini kabul eder. (Sünen-i İbn Mace Kitabu İkametu's-sala, Bab.78, Hds. No 1081)

Minber Vaz'ı: Buharî ve sairede rivayet olunduğu üzere bir takım kimseler, Peygamber'in minberinin ağacının neden olduğunda münakaşa ettiler. Sehl ibn Sa'd-i Sâidî radiyallahü anh Hazretleri'ne sordular. Dedi ki: “Vallahi ben, onun neden olduğunu bilirim. Hem onu, ilk vaz' olunduğu gün ve üzerine Peygamber'in ilk cülûs buyurduğu gün gördüm, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem, fülân kadına (Ki Sehl, ismini de söylemişti) haber gönderip: “Necar, yani marangoz kölene emr et de benim için ağaçtan bir kaç basamaklı bir şey yapsın. Nasa kelâm söylediğim zaman üzerine oturayım” buyurdu. Kadın da, emr etti. O da, ğâbe tarafasından onu yaptı, o kadına getirdi. Kadın da, Resulullah'a gönderdi. Resulullah, emir buyurdu, buraya vaz olundu. Sonra Resulullah'ı gördüm, onun üzerinde namaz kıldı. Üzerinde iken tekbir aldı, sonra üzerinde rükû'a vardı. Sonra gerisin giri inip minberin dibinde secde etti. Sonra yine döndü tekrar etti. Fârîğ olduğunda nâsa karşı teveccüh etti de: “Eyyühennâs, ben bunu, şunun için yaptım ki, bana iktida edesiniz ve benim namazımı belliyesiniz” buyurdu.

“Yine Buharî'de, Câbir ibn Abdillâh radiyallahü anh'ten rivayet olunmuştur. Demiştir ki: “Bir cızı' yani bir ağaç kütüğü vardı. Resulullah, ona doğru dikilirdi. Minber vaz' olunduğu zaman o cız'ın yeni yavrulu develerin bozuladığı gibi sesini işittik. Tâ Resulullah, inip de üzerine elini koyuncaya kadar.”¹¹²⁹

¹¹²⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 556-557.

¹¹²⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 558-559.

“Gerek cair gerek adil bir imam bulunduğu halde kim cumayı terkederse, Allah onun iki yakasını bir araya getirmesin ve işine bereket vermesin. Haberiniz olsun ki, o kimsenin namazıda yoktur.” (İbn Mace: İkamet-78)

Buhari’de rivayet olduğu üzere Aleyhissalatü vesselâm, Cum’a’yı güneşin meyli sırasında ıardı. Binaenaleyh zevelden evvel sahih olmaz. Ancak Ahmed ibn Hanbel’in bir kavlinde, “olur” denilmiş.

Cum'a günü yıkanmak: Cum'a günü gusül hakkında Buharî ve sairede bir hayli hadîs vardır. Ezcümle Buharî’de Abdullah ibn Ömer radiyallahü anhüma’dan:

1- Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurdu ki: “Her biriniz Cum'a'ya geleceğinde gusl ederek yıkansın.” (Müslim: Cuma-1/844)

2- Ömer İbn’l-Hattab radiyallahü anh Cum'a günü hutbede dikilirken Ashab-ı Peygamberî’den muhacirîn-i evvelinden bir zat giriverdi. Ömer, ona: “Bu hangi saat” diye bağırdı. O “Meşguldüm evime dönemedim. Ezanı işidince abdest alıp gelmekten fazla bir şey yapmadım” dedi. Ömer dedi ki: “Abdest de, fakat bilirsin ki, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem, gusül emrederdi.”

Ebu Said-i Hudrî radiyallahü anh’ten:

1) Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem, buyurdu ki: “Cum'a günü gusül, her bâliğ olana vâcibdir.”

2) Amr İbn Süleym-i Ensarî dedi ki: “Şehadet ederim Ebu Said şöyle dedi: “Şehadet ederim Resulullah şöyle buyurdu: “Cum'a günü her muhtelime (yani bâliğa) gusül vâcibdir. Hem de dişlerini misvâklamak ve bulursa bir hoş koku sürünmek.” Amr der ki: “Evet şehadet ederim gusül vacibdir, fakat misvaklanmak ve koku sürünmeğe gelince o vacib mi, değilmi Allahü a'lem, lâkin hadîste böyledir.”

Yine Buharî’den:

“Tavus demiştir ki: İbn Abbas’a dedim: “Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem’in “Cum'a günü cünüb olmasanız bile gusül ediniz ve başlarınızı yıkayınız, ve biraz tıyb, (hoş koku) sürünüz” demiş olduğunu söylüyorlar. İbn Abbas dedi ki: Gusül, evet, fakat tıybe gelince bilmiyorum.”

İbn Mace, Sünen’inde: Enes ibn Malik radiyallahü anh’tan: Hazret-i Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem, buyurdu ki: “Her kim Cum'a günü abdest alırsa pek a'lâ farza kifayet eder, her kim de gusül ederse gusül efdaldır.¹¹³⁰

İbn Mâce, Sünen’inde: Hazret-i Aişe radiyallahü anhadan, Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, Cum'a günü hutbe irad ederken bazılarının üzerinde ثياب نمار yani kaplan postları gördü. Bunun üzerine Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem, buyurdu ki: “Ne var, her biriniz gücü yeterse Cum'a için iki sevb (yani bir kat elbise) edinse منه ثوبى den başka (yani gündelik bir kattan başka).” Abdullah ibn Selâm radiyallahü anh’ten bu manada bir hadîs vardır. Ebu Zerr radiyallahü anh’ten, Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, buyurdu ki: “Her kim, Cum'a günü gusl eder, güzel yıkanır ve temizlenir, Temizliğini güzel yapar ve en güzel elbisesini giyinir ve Allah’ın nasîb ettiği güzel kokudan sürünür, sonra Cum'aya gelir. Lâkırdı etmez ve iki kişi arasını ayırmazsa, Allah, onunla diğer Cum'a arasındaki kusurlarına mağfiret buyurur.” Buharî’de ibn Ömer radiyallahü anhüma’dan, Ömer ibn Hattâb, mecsidin kapısında satılık bir حلهء سیراء (yani ipekli çitârî nev'inden yollu bir elbise) gördü “Ya Resulâllah, bunu satın alsan da Cum'a günü ve sefirler geldiği vakit giysen,” dedi. Resulullah da: “Bunu, âhirette nasîbi olmayan giyer,” buyurdu. Sonra Resulullah’a onlardan bir takım hulleler geldi. Onlardan birisini de Resulullah, Ömer’e verdi. Ömer: “Ya Resulâllah, bunu bana veriyorsun, halbuki mukaddema attar hullesi hakkında bana söylediğini söylemiştin” dedi. Resulullah: “Ben, sana onu giyesin diye vermedim,” buyurdu. Ömer de, onu Mekke’de bulunan müşrik bir biraderine giydirdi.

Bir de Buharî’de, Kitabü'l-Cum'a’da işbu لِصَّلَاةٍ إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ ile Cum'a'nın farzıyeti hakkında şu hadîsi de rivayet eder: “Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem, buyurdu ki: “Bizler, âhirun, Kıyâmet günü sabikunuz, yani sonra geldik, Kıyâmet günü müsabekayı kazanıp ileri geçeceğiz. Şu kadar ki, onlara kitab bizden evvel verildi. Sonra bu, onlara farz edilen günleri idi, fakat onlar onda ihtilâf ettiler إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ (“Sebt tutmak ancak onda ihtilaf edenlere farz kılındı, herhalde Rabb’in onlarn o ihtilaf edegeldikleri şeyler hakkında kıyâmet günü beyinlerinde

¹¹³⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 562-564.

hükmini elbette verecek.” Nahl-16/124) de Allah, bize hidayet buyurdu. Binaenaleyh nâs, bunda bize tâbi' olacaktır. Yahûd yarın, Nasârâ yarından sonra.” (Buhari: Cuma-21)¹¹³¹

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَادْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

*10- Sonra da namaz kılındı mı yeryüzünde dağılın da Allah'ın fazlından nasîb arayın ve Allah'ı çok zikredin ki, felâh bulabilesiniz.*¹¹³²

İbn Mâce, ibn Abbas'dan, Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, Cum'a'dan evvel dört rek'at kılar ve bunlardan hiç birini ayırmazdı. Abdullah ibn Ömer'den, Cum'a'yı kıldıktan sonra gider evinde iki rek'at kılardı ve derdi ki: “Resulullah, böyle yapardı.” Sâlim, babasından, Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, Cum'a'dan sonra iki rek'at kılardı. Ebu Hureyre'den, Resulullah, buyurdu ki: “Cum'a'dan sonra kıldığınızda dört rek'at kılınız.

İbn Merduye'nin rivayetinde ibn Abbas Hazretleri, demiştir ki: “Dünya talebine dair bir şey ile emrolunmadılar. Ancak hasta yoklamak, cenazeye gitmek, Allah için din kardeşini ziyaret etmek gibi şeylerdir.” İbn Cerîr, bunu Hazret-i Enes'ten de merfuan rivayet etmiştir. Mekhûl, Hasen, Said ibn Müseyyeb Hazarâti ise, “taleb-i ilim” demişler.

Âlûsî, der ki: “Dahhâk ve mücahidden de böyle rivayet olunmuş ve Buharî şerhinde Kirmanî, bunun hakkında ittifak bulunduğunu nakleylemiş ise de, onda nazar vardır. Çünkü Serahsî, vücub veya nedb için denildiğine dair de kavil hikâye eylemiştir. Ebu Ubeyd ve ibn Münzir ve Taberanî ve ibn Merduye, Abdullah ibn Büsr-i Harranî de, şöyle tahrir etmişlerdir: dedi ki: “Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretleri'nin sahibi Abdullah ibn Büsr-i Mazinî'yi gördüm. Cum'a'yı kılınca çıktı, çarşıda bir sâat dolaştı, sonra mescide döndü. Allah'ın dilediği kadar namaz kıldı. O'na: “Bunu niçin yapıyorsun” denildi. “Seyyid-i Mürselîn Sallâllahü aleyhi vesellem Hazretleri'ni böyle yaparken gördüm” dedi ve bu âyeti okudu. . . . قُضِيَتِ الصَّلَاةُ . . . İbn Münzir de, Said İbn Cubeyr'den şöyle tahrir etmiştir: dedi ki: “Cum'a günü mescidin kapısından çıktığında bir şeye pey sür de istersen alma.” Nedib kavli ondan da menkuldür.¹¹³³

¹¹³¹ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 565-566.

¹¹³² Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 545.

¹¹³³ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 566-567.

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكَوْكَ قَائِمًا
قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

11-Böyle iken bir ticaret veya eğlenti gördüklerinde ona fırladılar da seni ayakta bıraktılar. De ki: “Allah’ın yanındaki, eğlentiden de ticaretten de hayırlıdır ve Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.”¹¹³⁴

Rivayet olunur ki, Medîne’de açlık ve bahalılık olmuştu. Resulullah sallâllâhü aleyhi vesellem, Cum'a günü hutbede iken bir kârban geliverdi. Onun dünbeleşini işitince cemaatin bir çoğu Peygamber’i ayakta bırakarak dışarıya fırlamışlar. Buharî, Müslim, Tirmizî ve saire Cabir ibn Abdillâh radiyallahü anh’ten şöyle rivayet etmişlerdir ki: “Hazret-i Peygamber sallâllâhü aleyhi vesellem ile namaz kılacağımız sırada yiyecek getiren bir kârban geliverdi. Ona iltifat ediverdiler. Hattâ Peygamber’in beraberinde on iki adamdan başka kalmadı. Onun üzerine bu âyet nâzil oldu. ... وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا ... وَتَرَكَوْكَ قَائِمًا (“Bir ticaret ve eğlence gördüklerinde ona gittiler ve seni kıyamda bıraktılar.” Cuma-62/11) Bir rivayette de Resulullah buyurmuştur ki: “Eğer hepsi çıkarsa idi, mescid üzerlerine ateş alırdı.” On iki kişiden onu, Aşere-i mübeşşere, ikisi de Bilâl ile Câbir yâhud Ammar ile ibn Mes’ud, yâhud Bilâl ile ibn Mes’ud idi. Kârban, Abdullah ibn Avf Hazretleri’nin idi lehiv, kafilâ gelirken çalınması mu’tad olan kôs veya def, dünbelek, bazıları davul zurna demişler.¹¹³⁵

97-AHZAB SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 9, 22, 28, 35, 37, 53, 56 ve 59. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ
جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَكَأَنَّ اللَّهَ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصِيرًا

¹¹³⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 545.

¹¹³⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 567-568.

9-Ey o bütün iman edenler, Allah'ın üzerinizdeki ni'metini anın: O vakit ki, size ordular gelmişti de üzerlerine bir rüzgâr ve görmediğiniz ordular salıvermiştik ve ne yapıyordunuz Allah görüyordu.¹¹³⁶

Resul-i Ekrem de, hem çalışır, hem Ensar ve Muhacirîn'e duâ ederdi: “Ya Rabbi, hayır ancak Âhîret hayrıdır, Ensar ve Muhacirîn'i mübarek eyle” (Buhari: salat-48) derdi.¹¹³⁷

وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ
وَصَدَّقَ اللَّهُ وَرَسُولَهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا

22- Mü'minler, gördükleri vakit da o Ahzabı: “Bu, işte, Allah'ın ve Resülü'nün bize va'dettiği Allah ve Resülü doğru çıktı” dediler ve onların imanını ve teslimiyetini artırmaktan başka bir şey yapmadı.¹¹³⁸

Resulullah da, buyurmuştu ki: “Ahzabın içtimâiyle iş sıkışacak, fakat âkibet sizin lehinizde, onların aleyhindedir.” Bir de “Dokuz veya on gece sonra Ahzab gelecek” demişti.¹¹³⁹

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ إِن كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا
وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأَسْرَحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا

28- Ey o Peygamber, zevcelerine şöyle söyle: “Eğer Dünya hayat ve ziynetini istiyorsanız, haydi geliniz sizi donatayım ve güzellikle bırakıp salıvereyim.”¹¹⁴⁰

Rivayet olunuyor ki. Aleyhisselâtu vesselâm'dan zevceleri, ziynet elbiseleri ve ziyâde nafaka istemişlerdi. Bu âyetler, bu sebeble nazil oldu. Bunun üzerine Resûlullah Hazret-i Aîşe den başlayarak hepsini muhayyer kıldı. Müşarünileyha: “Ben, Allah ve Resûlü'nü ve âhîret evini isterim” dedi. Bakileri de, öyle dediler. (Buhari: Tefsiru Sûreti-33/4-5)¹¹⁴¹

Hazret-i Âîşe radiyallahü anhadan: “Resûlullah, bizi muhayyer kıldı. Biz de, kendisini ihtiyar eyledik ve onu talâk saymadı” diye rivayet edilmiştir.¹¹⁴²

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ

¹¹³⁶ Elmalılı, a.g.e., VI. 313.

¹¹³⁷ Elmalılı, a.g.e., VI. 315.

¹¹³⁸ Elmalılı, a.g.e., VI. 320.

¹¹³⁹ Elmalılı, a.g.e., VI. 321.

¹¹⁴⁰ Elmalılı, a.g.e., VI. 322.

¹¹⁴¹ Elmalılı, a.g.e., VI. 323.

¹¹⁴² Elmalılı, a.g.e., VI. 323.

وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ
وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ
وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا
عَظِيمًا

35- *Bütün müslimler ve müslimeler, mü'minler ve mü'mineler, kanitler ve kaniteler, sadıklar ve sadıkalar, haşî'ler ve haşialar, mütesaddıklar ve mütesaddikalar, saimler ve saimeler, ırzlarını koruyan erkekler ve kadınlar Allah'ı çok anan zâkirler ve zakireler hep bunlara Allah bir mağrifet ve bir büyük ecir hazırlamıştır.*¹¹⁴³

Deniliyor ki, Peygamber'in kadınları hakkında o âyetler nazil olduğu zaman, mü'minlerin kadınları: “Bizim hakkımızda bir şey nazil olmadı” demişlerdi. Bu âyet, bu sebeble nazil oldu. Diğer bir rivayette Peygamber'in zevceleri demişlerdi ki: “Ya Resûlallah, Allah Teâlâ Kur'ân'da erkekleri zikrediyor. Demek ki, bizim zikrolunacak hiçbir hayrımız yok. Bizden hiç bir tâat ka-bul buyurulmayacak diye korkuyoruz.” (Tirmizi: Tefsiru Sureti-33/13) Bu âyet, bunun üzerine nazil oldu.¹¹⁴⁴

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ
وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ
تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى
الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا
وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا

37- *Hem hatırla o vakit ki, o kendisine hem Allah'ın in'âm ettiği, hem senin in'âm ettiğin kimseye: “Zevceni kendine sıkı tut ve Allah'dan kork” diyordun da nefsinde Allah'ın açacağı şeyi gizliyordun, nâsı sayıyordun. Halbuki Allah, kendisini saymana daha gerekti. Sonra vaktâ ki, Zeyd, o kadından ilişiğini kesti. Biz, O'nu sana tezvîc eyledik tâ ki, oğullukların ilişiği kestikleri zevcelerinde mü'minlere bir darlık olmasın. Allah'ın emri de fiile çıkarılmış bulunuyor.*¹¹⁴⁵

¹¹⁴³ Elmalılı, a.g.e., VI. 326.

¹¹⁴⁴ Elmalılı, a.g.e., VI. 327.

¹¹⁴⁵ Elmalılı, a.g.e., VI. 328.

Buharî'de tahrîc olduğu üzere İbn Ömer radiyallahü anh demiştir ki: اذُّعُوهُمْ
لِإِبَائِهِمْ (“Onları babaları namına çağırınız,...” Ahzab-33/5) nazil oluncaya kadar Zeyd ibn
Harise'ye Zeyd ibn Muhammed derdik” (Buhari: Tefsira Sureti-33/2)¹¹⁴⁶

Zührî: “Biz, Zeyd ibn Harise'den evvel müslüman olan bilmiyoruz” demiştir.

Berâ ibn Azib radiyallahü anh'dan mervîdir ki, Zeyd ibn Harise: “Ya Resûlallah,
benimle Hamza aramızda kardeşlik akdettik” demiştir. Hazret-i Aişe radiyallahü anha'dan
rivayet olunur ki: “Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem, Zeyd ibn Harise'yi herhangi bir
seriyyeye gönderdiği zaman muhakkak O'nu kumandan yapardı, ve eğer sağ kalmış olsaydı,
O'nu istihlâf ederdi.” Buharî'de rivayet olduğu vech ile: Seleme'tübni'l-Ekva' radiyallahü anh
demiştir ki: “Peygamber'in maiyyetinde yedi gaza ettim. Zeyd ibn Harise'nin maiyyetinde de
yedi gaza ettim. Resûlullah, O'nu bize Emîr yapardı.” (Buhari: Megazi-45)¹¹⁴⁷

Yine Buharî'de İbn Ömer radiyallahü anhüma'dan rivayet olduğu üzere, Resûl-i
Ekrem sallâllahü aleyhivesellem, buyurmuştur ki: “O, yâni Zeyd hakîkten Emirliğe lâyıktır.
Ve hakîkten en ziyâde sevdiklerimdenidir” (Buhari: fedail-17) Tirmizî ve şâire rivâyetiyle
Hazret-i Aişe demiştir ki: “Bir sefer, Zeyd ibn Harise, Medine'ye geldi. Resûlullah, benim
evimde idi. Geldi, kapıyı çaldı. Resûlullah kalktı, O'nunla sarıldı ve O'nu öptü.” (Tirmizi:
Istihzan-40) Bir de İbn Ömer radiyallahü anhüma şöyle demiştir: “Ömer, Usâme'ye benden
daha çok maaş bağladı. Kendisine sordum. “O” Resûlullah'a senden daha sevgili idi. Babası
da, Resûlullah'a senin babandan daha sevgili idi dedi.” (Tirmizi: menakıb-46)

Taberî'de Süfyan ibn Uyeyne tarikiyle Ali ibn Hüseyin'den rivayet eder ki: Allah
Tebâreke ve Teâlâ, Peygamberi'ne bildirmişti. Zeyneb, ileride, kendisinin zevcelerinden
olacaktı. Böyle iken Zeyneb'den şikâ yete geldiği zaman O'na “Zevcenî kendinde tut”
demişti.¹¹⁴⁸

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ
يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَاطِرِينَ إِنِّي وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ
فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكَ
كَانَ يُؤْذَى النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا
سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ
وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنْكِحُوا
أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا

¹¹⁴⁶ Elmalılı, a.g.e., VI. 330

¹¹⁴⁷ Elmalılı, a.g.e., VI. 331.

¹¹⁴⁸ Elmalılı, a.g.e., VI, ss. 330-333.

53-Ey o bütün iman edenler, vaktına bakmaksızın yemeğe izin verilmedikçe size, Peygamber'in evlerine girmeyin ve lâkin çağırıldığınız vakit da girin. Yemeği yediğinizde de hemen dağılın. Söz, sohbet için de izinsiz girmeyin. Çünkü o, Peygamber'e eza veriyor. Üzerine de sizden utanıyor, fakat Allah hakkı söylemekten sıkılmaz. Hem haremlerine gerekli bir şey soracağınız vakit da bir perde arkasından sorun. Öyle yapmanız, hem sizin kalbleriniz ve hem onların kalbleri için daha temizdir. Ve sizin Resûlullah'a eza etmeniz olamaz, arkasından zevcelerini nikâh eylemeniz de olamaz. Çünkü o günah, Allah indinde çok büyük bulunuyor.¹¹⁴⁹

Birtakım kimselere vakit vakit Resulullah'ın hanesinde yemek yediriliyordu. Bunlar bâzân yemekten evvel gelip yetişinciye kadar bekliyorlar, yemekten sonra da hemen çıkıp gitmiyorlar. Aleyi hissâlâtü vesselam, sıkılıyordu, bu âyet, nazil oldu. Zeyneb'i tezevvüc buyurduğu zaman yapılan velîmede nazil olduğu da Buharî Tirmizî ve sâirede Hazret-i Enes'den rivayet olmuştur.¹¹⁵⁰

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

56- Muhakkak ki, Allah ve Melâikesi, Peygamber'e hep salât ile tekrim ederler. Ey o bütün iyman edenler, haydin ona teslimiyetle salât-ü selâm getirin.¹¹⁵¹

Aleyhissâlâtü vesselam buyurmuştur ki: “Burnu sürtülsün o adamın ki, yanında ben zikrolunmuşumdur da bana salavat getirmemiştir.” (Tirmizi, Daavat-100) Yine buyurmuştur ki: “Allah Teâlâ, bana iki Melek müvekel kıldı. Ben bir müslimin yanında anıldım da bana salevât getirdi mi behemehal o iki Melek ona: عَفَرَ اللَّهُ لَكَ derler. Allah Teâlâ ve şâir Melâikesi de o iki Meleke cevaben: امين derler. Bir müslimin yanında zikrolundum da bana salevat getirmedi mi behemehal o iki Melek: “Allah sana mağfiret etmesin” derler, Allah Teâlâ ve şâir Melâikesi de, o iki Meleke cevaben امين derler.”¹¹⁵²

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ
عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيِّهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذِينَ وَكَانَ اللَّهُ
عَفُورًا رَحِيمًا

¹¹⁴⁹ Elmalılı, a.g.e., VI. 344.

¹¹⁵⁰ Elmalılı, a.g.e., VI. 345.

¹¹⁵¹ Elmalılı, a.g.e., VI. 344.

¹¹⁵² Elmalılı, a.g.e., VI. 347.

59- Ey o Peygamber, zevcelerine ve kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına hep söyle:
Cilbâblarından üzerlerini sıkı örtünler, bu onların tanınmalarına, tanınıp da ezâ
edilmemelerine en elverişli olandır. Bununla beraber Allah, bir gafûr, rahîm bulunuyor.¹¹⁵³

İD'NÂ: Rivayet olunduğu üzere Ümmü Seleme radiyallahü anha demiştir ki: يُذْنِبْنَ
عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيهِنَّ “Cilbablarından üzerlerini sıkı örtünler.” nazil olduğu vakit
Ensar kadınları, üzerlerine siyah kisâler giyerek öyle bir sekînet ile çıkmışlardı ki, başları
üzerinde kuşlar varmış gibi.” Hazret-i Âişe radiyallahü anha'dan mervîdir, demiştir ki: “Ensar
kadınlarına Allah rahmet etsin. İşbu النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ “Ey
O peygamber! zevcelerine de, kızlarına da, bütün mü'min kadınlarına da söyle” âyeti nazil
olduğu zaman mırıtlarını yardılar, onunla başlarını sardılar da Resûlullah'ın arkasında öyle
namaz kıldılar ki, sanki başlarında kargalar varmış gibi.¹¹⁵⁴

98- NİSA SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 2, 3, 5, 7, 11, 12, 21, 23, 25, 28 , 32, 34,
42, 47, 58, 59, 60, 78, 83, 91, 92, 94, 95, 97, 101, 102, 136, 148, 176. ayetlerini açıklarken şu
rivayetleri kullanmıştır:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ
مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي
تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

1- Ey o bütün insan kömeleri! Sakının o Rabbınıza karşı gelmekten ki sizleri bir tek nefisten
yarattı, ondan eşini yarattı da ikisinden bir çok erkekler ve dişiler üretti, sakının o Allaha
karşı gelmekten ki siz onun ve o rahimlerin hurmetine birbirinizden dilek dilersiniz, çünkü o
Allah üzerinizde gözcü bulunuyor.¹¹⁵⁵

Resulullah: "Evlenin ve çoğalın, çünkü ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla
iftihar edeceğim." Keşfü'l-Hafa-1/ 1021 buyurmuştur.¹¹⁵⁶

Bir hadîs-i şerifte Resulullah: "Dünya, bir meta' ve dünya metanın en hayırlısı mer'e-i
salihadır" buyurmuştur.¹¹⁵⁷

¹¹⁵³ Elmalılı, a.g.e., VI. 349.

¹¹⁵⁴ Elmalılı, a.g.e., VI. 351.

¹¹⁵⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 483.

¹¹⁵⁶ Elmalılı, a.g.e., II. 487.

- 1- "Rahim Arş'a asılmış der ki: Beni gözedeni, Allah gözetsin, beni terkedeni, Allah terketsin." Müslim: Birr-17/2555.¹¹⁵⁸
- 2- Allah Teâlâ diyor ki: "Ben, rahmanım; o rahimdir. Ben ona ismimden bir isim müştak kıldım. Binaenaleyh ona alâkadar olan, sıla ve ihsan edene, ihsan ederim, onu kesib atanı, kat-i alâka edeni de, mahrum ederim." Buharî: Edeb-13¹¹⁵⁹
- 3- "Allah'a itaat edilen şeylerde sıla-i rahimden daha çabuk sevablı hiç bir şey yoktur. Allah'a isyan edilen amellerde de ukubeti, beğydan ve yalan yere yeminden daha çabuk olan hiç bir amel yoktur." Fahu'r-Razî-9/172.¹¹⁶⁰
- 4- "Sadaka ve sıla-i rahim, Allah bunlarla ömrü tezyid eder. Ve kötü ölümü defeder, mahzur ve mekruhu da defeder." Feyzü'l-Kadîr-4/237.¹¹⁶¹
- 5- "Sadakanın efdali, düşman olan akra-baya verilendir." Müslim: Zekat-95.¹¹⁶²

وَأَثُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا
تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا

2- *Allah'dan korkun da yetimlere mallarını verin ve temizi murdara (halâli harama) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü o büyük bir vebal bulunuyor.*¹¹⁶³

Rivayet olunuyor ki: Beni Gatafan'dan bir adamın nezdinde yetim bir biraderzadesinin çokça bir malı varmış. Baliğ olunca malını istemiş, amıcası men'etmiş. Bunun üzerine bu âyet nazil olmuş. O da, "Allah ve Resulü'ne itaat eder ve büyük vebalden Allah'a sığınırız" demiş ve malı teslim eylemiştir. Hazret-i Peygamber de: "Böyle nefsin şuhundan vikaye olunup Rabbına itaat eden, O'nun dârına, yâni cennetine girer" buyurmuştur. Çocuk da, malını alınca Fîsebilillâh infak etmiş. Resulullah da: "Ecir sabit oldu, fakat vizir baki kaldı" buyurmuş. "Ya Resulallah, ecrin sabit olduğunu anladık, vizir nasıl baki kaldı? Fîsebilillâh infak ediyor" dediklerinde, "Çocuğun ecri sabit, fakat babasının vizri bakî," buyurdu. Malûm ki, sebeb-i nüzulün hususiyeti, hükmün umumiyetine mâni' değildir.¹¹⁶⁴

¹¹⁵⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 488.

¹¹⁵⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 489.

¹¹⁵⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 489.

¹¹⁶⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 490.

¹¹⁶¹ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 490.

¹¹⁶² Elmalılı, *a.g.e.*, II. 490.

¹¹⁶³ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 483.

¹¹⁶⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, II. 490-491.

Resulullah, bu mânâda buyurmuştur ki, "Yetim kadından kendi nefsi için izin istenir." Neseî: Nikah-31 bu istizanın, sagîreye aid olamayacağı ma'lûmdur. Diğer bir hadîs-i şerifte de "Yetîm ve kadın, bu iki zayıf hakkında Allah'dan korkunuz" Feyzü'l-Kadir-1/126 buyurulmakla yetimin, za'f mânâsı gösterilmiştir.¹¹⁶⁵

"İhtilâmdan sonra yetimlik yoktur" Feyzü'l-Kadir-4/9947 hadîs-i şerifinin de yetîmin mânâ-yı lûgavî ve örfisini değil, hükm-i Şer'îyi yâni bülûğtan i'tibaren yetîmlik hükmünün kalkabildiğinin beyan olunduğu anlaşılıyor ki, bununla da yetîmin mânâ-yı Şer'îsi takarrür etmiş olur.¹¹⁶⁶

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ
النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَّةَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ
مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا

3- Eğer yetimlerin haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız size, halâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâh edin ve eğer bu surette adalet yapamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir tane veya milkiniz cariye alın. Ağmamanız için bu daha muvafıktır.¹¹⁶⁷

Buhârî ve Müslim'de dahi rivayet olduğu üzere Urve ibn Zûbeyr (R.A.) demiştir ki: "Ben, Hazret-i Aişe (R.A.)'dan; "Ve eğer yetimler hakkında iksat yapamayacağınızdan korkarsanız." kavli-î İlâhî'sini sual ettim. Müşarün'ileyha dedi ki: "Hemşirezadem bu o yetimedir ki, velîsinin taht-ı hicrinde bulunur ve mal hususunda şerik de bulunurlar. Malı ve cemali velîsinin hoşuna gider. Mehrinde adalet yapmayarak onu tezevvüc etmek ister, başkalarının vereceği mehir kadar mehir vermez."¹¹⁶⁸

Yine, Sahih-i Müslim'de Hazret-i Aişe'den Urve, Urve'den oğlu Hişam tarihiyle merviydir. Hazret-i Aişe, demiştir ki "Ve eğer yetimler hakkında iksat yapamayacağınızdan korkarsanız." Şunun hakkında nazil oldu ki, bir erkeğin yanında bir yetime olur ve bu erkek onun velîsi ve varisi bulunur. Yetiminin malı, var, fakat o erkekten başka onu müdafaa ve nikâhına delâlet edecek bir velîsi de yoktur. İşte yegâne velîsi olan bu erkek, onu malına tama'an, malına iştirak etmek için kimseye nikâh etmez, men'eder, ızzar eyler ve hüsn-i

¹¹⁶⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 492.

¹¹⁶⁶ Elmalılı, a.g.e., II. 492.

¹¹⁶⁷ Elmalılı, a.g.e., II. 483.

¹¹⁶⁸ Elmalılı, a.g.e., II. 493.

muaşerette bulunmaz. Binaenaleyh Allah Teâlâ, وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ ("Eğer yetimlerin hakları gözetemeyeceğinizden korkarsanız, size helâl olan kadınlardan nikâh edin." Nisâ-4/3) buyurdu ki, "Size neler helâl kıldım bak ve ızzar edeceğin şu yetimeyi bırak" diyor." ilh..¹¹⁶⁹

İbn Abbas Hazretlerinden şu iki cümle mervidir: "Erkekler, emval-i eytamdan dolayı dört kadına kasredildiler. وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ "Ve eğer yetimler hakkında iksat yapamayacağınızdan korkarsanız." Çünkü bir adam, emval-i eytam ile dilediği kadar kadın tezevvüc ediyordu. Allah Teâlâ bunu nehyetti."¹¹⁷⁰

Buna karib olmak üzere müfessirîn-i tabîinden Hasen İbnu'l-Hasan Hazretleri dahi demiştir ki: "Velîler, taht-ı velayetlerinde bulunan yetimlerden nikâhı helâl olanları tezevvüc ederlerdi. Fakat kendilerine rağbetlerinden değil, mallarına rağbeten tezevvüc ederlerdi ve binaenaleyh hüsn-i muaşerette bulunamazlar, miraslarını yemek için ölümlerini gözlerlerdi. Bundan nehyolundular."¹¹⁷¹

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا
وَأَرْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

5- Maamañih Allah'ın sizi, başına diktiği mallarınızı sefihlere vermeyin de, bunlarda yapacağınız tasarruf ile onları, besleyin ve geydirin ve kendilerine güzel güzel nasihat edin.¹¹⁷²

Bu ise, nüzulde mukareneti iktiza eder.Onun için bu mânâ nokta-i nazarından sebeb, âyet-i mezkûre değil, cahiliyyede bile Arablar'ın eytam işlerini günah sanıp da kadın işini günah sanmamaları olduğu zikrolunuyor ki, İbn Cerir-i Taberî de, Süddî'den ve Kalade'den bu suretle rivayet eylemiştir. Saîd ibn Cübeyr Hazretleri de, demiştir ki: "Nas o zaman bir emir veya nehiy varid olmadıkça cahiliyye adetleri üzere bulunuyorlardı. Resulullah yetimlerden sual ettiler, Allah Teâlâ da, bunu inzal buyurdu وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا ("Ve eğer yetimlerin haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız, nikâh edin." Nisâ-4/3) ki, yetimler hakkında adaletsizlikten korktuğunuz gibi kadınlar hakkında da korkunuz da, adalet yapabilecek kadar nikâh ediniz" demektir.¹¹⁷³

¹¹⁶⁹ Elmalılı, a.g.e., II. 494.

¹¹⁷⁰ Elmalılı, a.g.e., II. 494.

¹¹⁷¹ Elmalılı, a.g.e., II. 494-495.

¹¹⁷² Elmalılı, a.g.e., II. 484.

¹¹⁷³ Elmalılı, a.g.e., II. 495.

لِلرَّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ
مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا
مَّفْرُوضًا

7- O erkeklere bir pay var, ana, baba ve en yakın akrabasının bıraktığından, dişilere de bir pay var, ana, baba ve en yakın akrabasının bıraktığından. Azından da çoğundan da, farz kılınmış birer pay.¹¹⁷⁴

Rivayet olunuyor ki: Devr-ı cahiliyyede Arablar, "Mızraklariyle çarpışmayan ve yurdunu müdafaa etmeyen varis olamaz", derler ve binaenaleyh kadınlar ve gerek erkek, gerek dişi çocukları vâris tanımazlarmış. Ensar'dan Evs ibn Sabit (R.A.) vefat etmiş, zevcesi, " أمُّ كَظْه " ile üç kızı kalmıştı. Vasileri olan amucazâdelerinden Süveyd ve Urfuta yahud Katade ve Arfece namında iki adam gelmişler, âdet-i cahiliyye üzere mütevaffanın mirasını kendilerine almışlar, zevcesine ve kızlarına hiç bir şey vermemişler. Binaenaleyh kadın Ümm-i Kâhle, Resulullah'a şikâyet etmiş. (A.S.): "Haydi evine git, bakayım Allah ne ihdas edecek," buyurmuş idi ki, işte bu âyet bunun üzerine nazil oldu. Bu âyet, mirasın yalnız rical mahsus olmayıp valideynin ve bütün akri banın terikesinden bütün rical ve nisanın kurb-i karabetlerine göre bir hakk-ı veraseti sabit bulunduğunu surct-i umumiyyede iş'ar etmiş ve binaenaleyh bundan gerek asabat ve gerek zevi'l-erham hepsinin varis olabileceği anlaşılmış olmakla beraber bunda, henüz nasib-i mefruzun mikdarı beyan olunmamış, bu cihet mücmel kalmış idi. Bunun üzerine Resulullah, vasilere haber gönderip: "Evs'in malından hiç bir şey'e yaklaşmayınız" buyurdu. Ba'dehu, يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ ("Allah size miras taksimini söyle Ferman buyuruyor: Evladınızda..." Nisa-4/11) nazil oldu. Zevç ve zevcenin farzları da nazil oldu. O zaman Resulullah, vasilere zevcenin sümün hissesini vermelerini ve kızların hisselerini de tutmalarını emretti. Sonradan kızların nasiblerini de vermeleri için haber gönderdi, onlar da verdiler.¹¹⁷⁵

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً
فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ
وَلِأَبْوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ
لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ
فَلَأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ أَبَاؤَكُمْ

¹¹⁷⁴ Elmalılı, a.g.e., II. 484.

¹¹⁷⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 503.

وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ
كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

11- Allah size miras taksimi şöyle ferman buyuruyor: Evlâdınızda, Erkeğe, iki dişi payı kadar. Eğer hepsi dişi olmak üzere ikiden ziyade iseler, bunlara terikenin üçte ikisi, ve eğer bir tek kız ise, o zaman ona yarısı. Ebeveyni için; Her birine ölenin terikesinden altıda bir şeyed çocuğu varsa, amma çocuğu yok da anası babası varis bulunuyorsa anasına üçte bir, eğer ölenin kardeşleri de varsa o vakit anasına altıda bir, hep ettiği vasiyyetten veya borcundan sonra. Babalarınız ve oğullarınız bilmezsiniz ki, onların hangisi menfaatçe size daha yakındır. Bütün bunlar Allah'dan birer feriza, her halde Allah alîm, hakîm bulunuyor.¹¹⁷⁶

İşbu tafsil-i miras âyetinin sebab-i nüzulünde de "Atâ", şöyle rivayet etmiştir: "Sa'd ibn Rebi' (R.A.) şehid olmuş, iki kızı, bir zevcesi, bir de biraderi kalmış idi. Biraderi malın hepsini alıverdi. Kadın da, Hazret-i Peygamber'e gelip: "Ya Resulullah, işte Sa'd'in kızları. Sa'd katledildi, bunların amucası da mallarını aldı." diye arz-ı hal etti. (A.S.) da: "Haydi şimdilik git, ümid ederim ki, Allah bu babda hükmünü yakında verecektir" buyurmuş idi. Bir müddet sonra kadın yine geldi ve ağladı ve bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Binaenaleyh Resulullah, kızın amucasını çağırdı: "Sa'd'ın iki kızına sülûsan ve bunların anasına sümün ver, bakisi de senin", buyurdu ve işte bu âyet mucibince İslâm'da ilk taksim olunan miras bu oldu", demek ki, bu, öbüründen evvel neticelenmiştir.¹¹⁷⁷

İbn Abbas Hazretleri, münferiden muhalif olarak kalmış, "iki de nısf olmalı" demiştir.¹¹⁷⁸

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ
وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ
وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ
وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكَتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ
وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ
وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي

¹¹⁷⁶ Elmalılı, a.g.e., II. 506.

¹¹⁷⁷ Elmalılı, a.g.e., II. 507-508.

¹¹⁷⁸ Elmalılı, a.g.e., II. 511.

الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ

12- Size ise, zevcelerinizin terikesinin yarısı bir çocukları yoksa, ve eğer bir çocukları varsa o zaman size dörtte bir, ettikleri vasiyyetten veya borçtan sonra o zaman size dörtte bir ettikleri vasiyyetten veya borçtan sonra, onlara da sizin terikenizden dörtte bir eğer bir çocuğunuz yoksa ve eğer bir çocuğunuz varsa o zaman onlara sekizde bir, ettiğiniz vasiyyetten veya borçtan sonra. Ve eğer bir erkek veya kadının (çocuğu ve babası yok da) kelâle cihetinden (yan koldan) mirasına konuluyor ve (ana) bir biraderi veyâ bir hemşiresi bulunuyorsa, her birine altıda bir ve eğer bundan ziyade iseler, o zaman üçte birinde ortaklar, ızzar kasdı olmaksızın edilen vasiyyetten veya borçtan sonra ki, bütün bunlar, Allah'dan ferman. Allah ise hem Alîmdir hem Halîm.¹¹⁷⁹

Tertibde vâris vasiyyeti, vasiyyet de şayed bulunursa deyni ta'kib edecektir. Bunu ihtar için Hazret-i Ali: "Allah, vasiyyeti evvel zikretti, fakat Resulullah evvelâ deyn ile hükmetti" demiştir.¹¹⁸⁰

Hazret-i Ebu Bekr-î Sıddık (R.A.)'ın ihtiyarına göre kelâle, "Valideyn ve veledin masivası"dır ki, muhtar ve kavli-i sahih de budur. Hazret-i Ömer, "kelâle, veledin masivası"dır der imiş. Ve sorulduğu zaman, "Ben kelâle, veledi olmayandır, re'yinde bulunuyorum Ebû Bekr'e muhalefet etmekten haya ediyorum." "kelâle, vâlid ve veledin masivasıdır" dediği de mervidir.¹¹⁸¹

Vasiyet ne kadar olmalıdır? Sualine karşı (A.S.), bir hadîs-i meşhurda: "Sülüs, sülüs de çok, vereseni ağniye olarak bırakman, onları fakr-ü ihtiyaç içinde bırakmandan hayırlıdır." (Buhârî: Vasaya-2)¹¹⁸²

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا
غَلِيظًا

21- Nasıl alırsınız ki, birbirinize karıştınız ve onlar sizden kuvvetli bir misak almışlardı.¹¹⁸³

¹¹⁷⁹ Elmalılı, a.g.e., II. 506.

¹¹⁸⁰ Elmalılı, a.g.e., II. 513.

¹¹⁸¹ Elmalılı, a.g.e., II. 515.

¹¹⁸² Elmalılı, a.g.e., II. 516.

¹¹⁸³ Elmalılı, a.g.e., II. 521.

"Her kim benim sünnetimden yüz çevirirse o benden değildir." (Buharı: Nikah-1) Buyuran Resulüllah dahi: "Siz, onları Allah'ın emanetiyle aldınız ve Allah'ın kelimesiyle helâllandınız" beyan-ı âlisiyle bu misakın ağırlına işaret buyurmuştur.¹¹⁸⁴

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ
وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأَخْتِ وَأُمَّهَاتُ الْأَخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمْ الَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ
مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمْ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ
نِسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ
الْأَخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا

23- Sizlere şunlar haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, hemşireleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, biraderlerinizin kızları, hemşirelerinizin kızları, ve sizi emziren süt analarınızla süt hemşireleriniz ve kadınlarınızın anaları, ve kendileriyle zifafa girdiğiniz kadınlarınızdan ellerinizde bulunan üvey kızlarınız, şayed analariyle zifafa girmemiş iseniz beis yok. Ve kendi sulbünüzden gelmiş oğullarınızın halileleri ve iki hemşire beynini cem'etmeniz. Geçen geçti, ona Allah Gafur, Rahîm bulunuyor.¹¹⁸⁵

(A.S.) Efendimiz, bu işareti tavzih veya bu icmali beyan için: ("nesebden haram olanların hepsi rada'dan haram olur" Buhârî: Şehâdat-7/ 10), buyurmuştur.¹¹⁸⁶

(A.S.), meşhur bir hadîsinde buyurmuştur ki: ("Bir kadın ne halasının, ne teyzesinin, ne biraderzadesinin ne hemşirezadesinin üzerine nikâh olunmaz" Müslim: Nikah-37). Ancak mazide geçmiş olanlar müstesna, onlardan dolayı muahaze yoktur.¹¹⁸⁷

وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ
مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ
بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَأُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أُحْصِنَ
فَإِنْ آتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ

¹¹⁸⁴ Elmalılı, a.g.e., II. 523.

¹¹⁸⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 522.

¹¹⁸⁶ Elmalılı, a.g.e., II. 525.

¹¹⁸⁷ Elmalılı, a.g.e., II. 526.

ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَاَنْ تَصِيْرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ وَاَللّٰهُ غَفُوْرٌ
رَّحِيْمٌ

25- İçinizden her kim, hürrolan mü'min kadınları nikâh edecek genişliğe güç yetiremiyorsa ona da, ellerinizin altındaki mü'min cariyelerinizden var. Allah kadrinizi imanınızla bilir. Mü'minler, hep birbirinizden sayılırsınız, onun için fuhuşta bulunmayarak, gizli dost da edinmeyerek namuslu yaşadıkları halde onları sahiblerinin izniyle nikâh ediniz ve mehirlerini güzellikle kendilerine veriniz. Eğer evlendikten sonra bir fuhş irtikâb ederlerse, o vakit üzerlerine hür kadınlar üzerine terettüb edecek cezanın yarısı lâzım gelir. Şu suret, günaha girmek korkusu olanlarınız içindir. Yoksa sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır. Bununla beraber Allah, Gafurdur, Rahîmdir.¹¹⁸⁸

Hazret-i Ömer: "Cariye tezevvüc eden her hangi bir hür, hürriyyetinin yarısını zayıf etmiş olur", demiştir.¹¹⁸⁹

يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَاَخْلَقَ الْاِنْسَانَ ضَعِيْفًا

28- Allah, sizden ağır teklifleri hafifletmek istiyor, öyle ya insan zayıf yaratılmıştır.¹¹⁹⁰

"Size müsamahalı, kolay, hanif dini getirdim. " Keşfül-Hafa-1/340 hadîsi Nebevisi hep bu düstur-ı yüsür ve tahfif-i natıktırlar.¹¹⁹¹

İbn Abbas Hazretleri'nden mervidir ki, şöyle demiştir: "Sûre-i Nisa'da sekiz âyet, bu ümmet için güneşin üzerine doğduğu ve battığı şeylerin hepsinden hayırlıdır."¹¹⁹²

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ نَصِيْبٌ مِّمَّا
اَكْتَسَبُوْا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيْبٌ مِّمَّا اَكْتَسَبْنَ وَسِپَلُوْا اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمًا

32. Bir de Allahın ba'zınıza diğerinden fazla verdiği şeyleri temenni etmeyin, erkeklere çalışmalarından bir nasıb vardır, kadınlara da çalışmalarından bir nasıb vardır, çalışın da Allahdan fazlını isteyin, her halde Allah her şeye alîm bulunuyor.¹¹⁹³

Bu âyetin nüzulü, miras âyetleri dolayısıyla kadınlar tarafından izhar edilen bâzı temenniyat ile alâkadardır. Ezcümle ezvac-ı Resulüllah'dan Ümmü Seleme Hazretleri'nin, "Ya Resulüllah; erkekler gâzâ ediyorlar, biz etmiyoruz ve bizim mirastan hakkımız nısf

¹¹⁸⁸ Elmalılı, a.g.e., II. 530.

¹¹⁸⁹ Elmalılı, a.g.e., II. 532.

¹¹⁹⁰ Elmalılı, a.g.e., II. 533.

¹¹⁹¹ Elmalılı, a.g.e., II. 535.

¹¹⁹² Elmalılı, a.g.e., II. 535.

¹¹⁹³ Elmalılı, a.g.e., II. 539.

oluyor. N'olurdu biz de erkek olsa idik" diye, bir temennide bulunduğu ve bu âyetin nazil olduğu rivayet edilmiştir.¹¹⁹⁴

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ
مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ وَسِئَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ
إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

34. Bir de Allahın ba'zınıza diğerinden fazla verdiği şeyleri temenni etmeyin, erkeklere çalışmalarından bir nasıb vardır, kadınlara da çalışmalarından bir nasıb vardır, çalışın da Allahdan fazlını isteyin, her halde Allah her şeye alîm bulunuyor.¹¹⁹⁵

Zira Allah, bunun muhafazasını emr etmiştir. (A.S.) Efendimiz'den mervidir ki: "Nisanın hayırlısı o kadındır ki, baktığın zaman seni mesrur eder, emredersen itaat eyler, gıyabında bulunduğu zaman da seni malında ve nefsinde hıfzeder" İbn Mâce: Nikah-5/1857 buyurmuş ve bu âyeti okumuştur. Bu âyetin de bâlâda beyan olunan Ümmü Seleme Hazretleri'nin sözü üzerine nüzulü söylenmiş ise de, bunun asıl sebep-i nüzulü şu vech ile rivayet olunuyor: Nükaba-i Ensar'dan Sa'd ibn Rebia'ya karşı zevcesi Habibe binti Zeyd ibn Züheyr ve bir rivayete göre Habiybe binti Muhammed ibn Seleme nüşuz göstermiş, o da, bir tokat vurmuş. Binaenaleyh babası, kızını almış, Re-sulüllah'a gidip şikâyet etmiş. Resulüllah da: "Her halde ondan kisasını alırız", buyurmuş idi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. (A.S.) da: "Biz, bir emir irade ettik, Allah da diğer bir emir irade buyurdu ve şübhe yok ki, hayır Allah'ın irade ettiği'dir", dedi.¹¹⁹⁶

Nüşuz: Kadının nüşuzu, zevcesine isyanı (İbn Abbas), koku sürünmemesi, zevcini nefsinden menetmesi, mukaddema zevcine yaptığı muameleyi değiştirmesi (Ata).¹¹⁹⁷

التائب من الذنب كمن لا ذنب له ("Çünkü günahı olmayan gibidir." Keşfü'l-Hafa -1/1515)¹¹⁹⁸

يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُوا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ
الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا

¹¹⁹⁴ Elmalılı, a.g.e., III. 3.

¹¹⁹⁵ Elmalılı, a.g.e., II. 539.

¹¹⁹⁶ Elmalılı, a.g.e., III. 6.

¹¹⁹⁷ Elmalılı, a.g.e., III. 6.

¹¹⁹⁸ Elmalılı, a.g.e., III. 7.

42. *İşte o gün öyle arzu edecek o küfredib Peygambere asî olanlar ki keşke hâk ile yeksan edilselerdi de Allaha bir sözü ketmetmeselerdi.*¹¹⁹⁹

İbn Mes'ud Hazretleri'nden şöyle rivayet olunmuştur ki: "Bir gün Hazret-i Peygamber (S.A.V.), ("Bana bir Kur'ân oku" diye emretti. Ben de, "Ya Resulüllah. bana Kur'ân'ı ta"lim eden sensin" dedim. "Başkasından dinlemeyi severim" buyurdu. Binaenaleyh sûre-i Nisa'dan başladım. Vakta ki, işbu " فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا " âyetine geldim, Resulüllah ağladı. Ben de, kıraati kesdim" (Buhâri: Tefsir-4 104), demiştir.¹²⁰⁰

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا
مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ
نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا

47. *Ey o kendilerine kitab verilenler! Gelin o beraberinizdekini tasdiklamak üzere indirdiğimiz bu kitaba iman edin biz bir takım yüzleri silib de enselerine çevirmezden veya onlar, eshab-ı Sebti lâ'netlediğimiz gibi lâ'netlemezden evvel, yoksa Allahın emri fi'le çıkarılagelmiştir.*¹²⁰¹

TAMS: "طمس" Esasen bir şeyin asarını mahiv ve alâimin-i izale etmek mânâsına olmakla burada yüzlerin kılığından çıkıp, yüz denecek halleri kalmamak mânâsını ifade eder. İbn Abbas, deve tabanı, hayvan tırnağı gibi olmasıyla, Katade ve Dahhâk, وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا ("Hem dilesek gözlerini üzerinden silme kör hederdik. " Yasin-36/66) medlülüne üzere gözlerin görmez olmasıyla, bâzı müfessirîn de, suretlerin maymun yüzü gibi çirkin ve perişan olmasıyla temsil ve izah eylemişlerdir.¹²⁰²

¹¹⁹⁹ Elmalılı, a.g.e., II. 539.

¹²⁰⁰ Elmalılı, a.g.e., III. 10.

¹²⁰¹ Elmalılı, a.g.e., III. 17.

¹²⁰² Elmalılı, a.g.e., III. 17.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ
النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ
سَمِيعًا بَصِيرًا

58. *Haberiniz olsun ki Allah size şunları emrediyor: Emanetleri ehline veresiniz ve insanlar arasında hükmettiğiniz vakit adaletle hükmedesiniz, hakikat Allah size ne güzel va'z veriyor, şüphesiz ki Allah semi', basir bulunuyor.*¹²⁰³

EMANET: İbn Mes'ud Hazretleri demiştir ki: Emanet her şeyde lâzımdır. Abdestte, cenabette, salâta, zekâta, savmde ilh..." İbn Ömer Hazretleri de demiştir ki: "Allah, insanın uzv-ı tenasülünü halketti ve buyurdu ki: "Bu bir emanettir, nezdinde sakladım, binaenaleyh bunu muhafaza et. Ancak hakkıyla isti'mali müstesna."¹²⁰⁴

Sebeb-i nüzulü hakkında meşhur olan rivayet şudur. Mekke'nin fethi günü Resulüllah, Mekke'ye dahil olduğu zaman Kâ'be'nin miftahdarı bulunan Osman ibn Talha ibn Abdüddar, kapıyı kilidlemiş, anahtarını Resulüllah'a tes-Hm an.ekten imtina' edip; "Resulüllah olduğunu bilse idim men'etmezdim," demiş, derhal Hazret-i Ali de, Osmanı tutmuş, kolunu bükmüş anahtarı alıp Kâ'be'nin kapısını açmış ve Resulüllah girip iki rek'at namaz kılmış idi. Çıktığı zaman amucası Hazret-i Abbas, anahtarın kendine verilmesini ve eskiden uhdesinde bulunan sikayet-i zemzem ile beraber sedanetin, yâni miftahdarlığın cem'edilmesini talep etti. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Binaenaleyh Resulüllah, anahtarları Osman'a redd-ü teslimini ve kendisine i'tizar eylemesini Hazret-i Ali'ye emretti. Hazret-i Ali de götürüp i'tizar edince Osman: "ikrah ve eziyyet ettin, sonra geldin ta'mire çalışıyorsun" dedi. Hazret-i Ali de: "Senin hakkında Allah Teâlâ Kur'ân inzal buyurdu" deyip âyeti okudu. Bunun üzerine Osman: اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله deyip müslüman oluverdi. Miftahdarlığın müebbeden Osman evlâdında kalması hakkında bir de vahiy geldi.¹²⁰⁵

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي
الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ
كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

59. *Ey o bütün iyman edenler! Allaha itaat edin, Peygambere de itaat edin sizden olan ülülemlere de, sonra bir şeyde nizaâ düştünüz mü hemen onu Allaha ve Resulüne arz ediniz:*

¹²⁰³ Elmalılı, a.g.e., III. 22.

¹²⁰⁴ Elmalılı, a.g.e., III. 23.

¹²⁰⁵ Elmalılı, a.g.e., III. 24.

*Allaha ve Ahiret gününe gerçekten inanır mü'minlerseniz.. O hem hayırlı hem de netice i'tibarile daha güzeldir.*¹²⁰⁶

"Allah 'a isyan hususunda mahluka itaat edilmez." Kezalik "İyi ve faydalı şeylerde itaat edilir." (İbn Mace: Cihad-40) hadîs-i şerifleri de bunu mübeyyindir.¹²⁰⁷

İbn Zeyd'in babasından rivayet ettiği üzere Resulüllah, buyurmuştur ki: "Taata, taat, taatta belâ da vardır. Fakat Allah dilemiş olsa idi emri, hep En-biya'da kılardı." Yâni Enbiya mevcut iken bile, hükümdarlara emr nasîb etmiştir. Ve nitekim Yahya (A.S.)'ın katline hüküm bile etmişlerdir. Kezalik Ebu Hureyre'den rivayet olduğu üzere Hazret-i Peygamber, buyurmuştur ki: "Benden sonra size bir takım valiler velayet edecek, iyi iyiliğiyle velayet edecek, fâcir de fucuruyla velayet edecek, Hakka muvafik olan her hususda bunları dinleyin ve itaat edin ve arkalarında namaz kılın, iyilik yaparlarsa hem sizin, hem onların lehinedir. Kötülük yaparlarsa sizin lehinize onların aleyhinedir." Kezalik Abdullah ibn Ömer Hazretleri'nden rivayet olduğu üzere Hazret-i Peygamber, buyurmuştur ki: "Müslim olan kişinin taat vecibesidir, hoşlandığında da, hoşlanmadığında da, Meğer ki, masiyet ile emredilmiş olsun. Ma'siyyet ile emrolunana taat yok."¹²⁰⁸

Saîd ibn Cübeyr'den rivayet edildiğine göre bu âyet, Abdullah ibn Huzafet ibn Kays dolayısıyla nazil olmuştur. O sırada ki, Hazret-i Peygamber, bunu bir seriyyeye kumandan olarak göndermiş idi. Süddî'nin rivayetine göre de Resulüllah, Halid ibn Velid kumandasında bir seriyye göndermiş idi ki, içlerinde Ammar ibn Yasir de vardı. Gittiler. Geceleyin, hedef-i hareketleri olan kavme yakın bir yere kondular. Onlar da, casuslarından aldıkları bir haber üzerine sabaha kadar kaçtılar. Yalnız içlerinden bir adam, ehl-ü iyaline eşyalarının toplanmasını emretmiş ve kendisi zulmet-i leyde yürüyüp Halid'in askerine gelmiş ve Ammar ibn Yasir'i sorup yanına varmış: "Ya eba Yakzan, demiş, ben müslüman oldum, *اشهد ان لا اله الا الله* diye şahadet ettim, kavmim ise, sizi işidine kaçtılar, ben kaldım. Benim müslüman olmam yarın bir menfaat verir mi, yoksa ben de kaçayım mi?" diye sormuş. Ammar da: "Hayır, kaçma, menfaat verir" demiş. O da kaçmamış idi. Sabahleyin Halid, akın etmiş, o adamdan başka kimseyi bulamamışlar. Bunu maliyle beraber tutmuşlar, Ammar haber alınca, Halid'e gelmiş: "O adamı bırak, çünkü o müslüman oldu ve ben O'na eman verdim," demiş. Halid de: "Sen kim oluyorsun da, adam kurtarıyorsun" diye çıkmış ve binaenaleyh birbirlerine söz atışmışlar. Nihayet Resulüllah'a murafaa olmuşlar. Ammar'ın emanına icazet

¹²⁰⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, III. 25.

¹²⁰⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, III. 26.

¹²⁰⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, III. 26.

vermiş ve bir daha emîre karşı böyle kendi kendine söz vermemesini de ihtar etmiş. Bunun üzerine Peygamber'in yanında da atışmışlar. Halid: "Ya Re-sulüllah, bu abd-i ecda-ı bırakırmısın ki, bana sebbetsin?" demiş. Resulüllah da: "Ya Halid, Ammar'a sebbetme. Çünkü Ammar'a sebbedene Allah sebbeder, Ammar'a buğzedene Allah buğzeder, Ammar'a lâ'net edene Allah lâ'net eder" buyurmuş, Ammar'da hiddetle kalkmış. Binaenaleyh Halid, arkasından koşup elbisesinden tutmuş i'tizar etmiş, o da razı olmuş idi. İşte أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ "Allah'a itaat edin, peygamber'e de itaat edin, sizden olan ulu'l-emre de." bunun üzerine nazil oldu diye nakledilmiştir. Bu iki rivayetin halline göre âyet, ümera-i seraya ve umur-ı askeriyye sebebiyle nazil olmuş ve fakat itaat mes'elesini umumî olarak bir düstur-ı esasiye rabtetmiştir.¹²⁰⁹

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا
أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا
أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا

*60. Bakmaz mısın şunlara: o hem sana indirilene hem senden evvel indirilene iman ettiklerini söyler gezer kimselere? Ki o tağuta (o azgın şeytana) muhakeme olmak istiyorlar. Halbuki onu tanımamakla emrolunmuşlardı. O Şeytan da onları bir daha dönemiyecekleri kadar uzak bir dalâle düşürmek istiyor.*¹²¹⁰

Bu âyetin sebab-i nüzulü olmak üzere bir kaç vak'a rivayet olunuyor, Bir hayli müfessirînin İbn Abbas'dan mervi olan beyanlarına göre: Bir Münafık ile bir Yehudî münazaa etmişler. Yehudî, muhakeme için Hazret-i Peygamber'e müracatı, Münafık da Yehudîlerin reisi olan Kâ'b ibn Eşrefe gitmeyi teklif etmiş. Çünkü Yehudî haklı, Münafık haksız imiş. Halbuki Hazret-i Peygam-ber'in ancak hakk-u adaletle hükmettiği, Kâ'b ibn Eşrefin rüşvete düşkün bulunduğu tarafeynce ma'lûm olduğundan Yehudî, Peygamber'e müracatı, Münafık da Kâ'b'a müracaatı arzu ediyormuş. Nihayet Yehudî İsrar etmiş, Resulüllaha müracaat etmişler. Yehudînin lehine, Münafıkın aleyhine hüküm sadır olunca Münafık, razı olmamış:"Haydi Ömer'e gidelim, aramızda O, hakem olsun.", diye teklif etmiş. Varmışlar. Yehudî: "Resulüllah benim lehime hükm etti, bu O'nun hükmüne razı olmadı" diye anlatmış. Binaenaleyh Hazret-i Ömer, Münafık: "Öyle mi?" diye sormuş. O da, "evet" demiş. Bunun üzerine: "Yerinizde durunuz, azıcık dışarı çıkayım gelir, hükmümü veririm" diyerek çıkmış. Varıp kılıcını kuşanmış gelmiş ve derhal Münafıkın boynunu vurmuş, işini bitirmiş. Sonra:

¹²⁰⁹ Elmalılı, a.g.e., III. 32-33.

¹²¹⁰ Elmalılı, a.g.e., III. 33.

"Madem ki, beni hakem yaptınız, işte Allah'ın hükmüne ve Resulü'nün hükmüne razı olmayan hakkında benim hükmüm budur.", demiş. Yehudî kaçmış.

Binaenaleyh Münafıkın taallûkatı, Hazret-i Peygamber'e şikâyet etmişler. Ömer'i celb ile vak'ayfsual etmiş, O da: "Hükmünü reddetti ya Resulallah." diye cevap vermiş. O zaman hemen Cibrîl (A.S.) gelip: "Ömer, faruktur, hakk ile batılı tefrik etti" demiş. (A.S.) da Hazret-i Ömer'e: انت الفاروق "Sen Faruk'sun" buyurmuştur. Bu surette demek ki, Tağut Kâ'b ibn Eşrefe işarettir. Şa'bî'-den bir rivayete göre de bu münafık, hasmını Cüheyne kabilesinden bir kâhine de da'vet etmiş. Orada muhakeme olmuşlardı. Süddî'nin beyanına göre de hâdis, Beni Kuryza ile Beni Nadîr arasında bulunan bir maktul hakkında vaki' olmuş. Tarafeynden müslüman olanlar, Hazret-i Peygamber'e gidip muhakeme olmak istemişler, Münafıklar da bundan imtina' edip kâhin Ebu Berdetü'l-Esle-mî'ye müracaatle muhakeme talebinde ısrar etmişler ve onagitmişlerdi.¹²¹¹

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكَكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ وَإِنْ
تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا
هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلُّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ
يَفْقَهُونَ حَدِيثًا

78. Her nerede olsanız ölüm size yetişir, eflâke ser çekmiş burclarda da olsanız; bununla beraber kendilerine bir güzellik erdimi “bu Allahdan” diyorlar, bir musibet de değdimi “bu senden” diyorlar? De ki: hepsi Allah tarafından, fakat neye bu adamlar söz anlamağa yanaşmıyorlar.¹²¹²

Bu hususta, şöyle rivayet olunmuştur ki: "Resulüllah, Medine'ye teşrif buyurduğu zaman Medine, bolluk ve ucuzluk olmuştu. Da'vet-i Muhammediy-ye üzerine Yehudilerin inadı ve münafıkların nifakı zuhur ettiği sıralarda kaht-u gala görülmeğe başladı. (Bunda, belki Medine'nin galabalanmağa başlamasının da bir alâkası mülâhaza edilse bile yağmurların, hılâf-ı mu'tad az yağması, meyve ve mahsulâtın olmamaması gibi ahval-i afakiye de vardır) ki, " وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ ("Biz hangi memlekete bir peygamber gönderdikse iptida ahalisini şiddet ve zaruretle sıkıştırdık ki niyaza düşsünler. " A'râf-7/94) âyetinde her Peygamberin gönderildiği memlekette bidayeten böyle bir şiddet ve zaruretin yüz göstermesi de, âdet-i İlâhiyye olduğu beyan buyurulmuştur. İşte o zaman Yehudîler ve münafıklar: "Biz böyle şum bir adam görmedik. Bu geleli, meyvalarımız az biter oldu ve es'arımız galâlandı, baha-landı" diyorlar. Bolluğu ve ucuzluğu Allah'a, darlığı ve bahallığı

¹²¹¹ Elmalılı, a.g.e., III. 28.

¹²¹² Elmalılı, a.g.e., III. 38.

Peygamber'e isnad ediyorlardı. Nitekim *فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى* ("Fakat kendilerine iyilik geldiği zaman ha, bu bizim hakkımız dediler ve başlarına bir kötülük gelirse Musa ile maiyyetindekilerden teşe'üm ediyorlardı... " A'raf-7/131) medlûlünce vaktiyle Hazret-i Musa ile dahi böyle teşe'üm etmişlerdi.¹²¹³

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ
إِلَى الرَّسُولِ وَالِىَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ
مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا

83. *Hem emn-ü hayfe dair bir haber geldiği vakit kendilerine onu yayıveriyorlar, halbuki onu Peygambere ve içlerinden ülül'emr olanlara arz etseler elbette bunların istinbata kadir olanları onu anlar bilirlerdi, eğer Allahın fazl u rahmeti üzerinizde olmasa idi pek azınızdan maadası şeytana uymuş gitmiştiniz.*¹²¹⁴

Sebeb-i nüzule gelemim: Münafıklar, fırsat buldukça tezvirat ve eracif neşrederler. Zuafayi müslimînden bir takım halk da Seriyyelerin ahvaline müteallik tatlı veya acı her hangi bir haber işittikleri zaman sıhhatini, adem-i sıhhatini tetkik etmeden ve önünü ardını saymadan doğrudan doğru neşr-ü işaaya kalkarlardı ve bu gibi saygısızlıklardan bazı mefsedctler hasıl olurdu. Ekser müfessirîn, bu âyetin bundan dolayı nazil olduğunu beyan ediyorlar ki, bu surette sebeb-i nüzul, ahval-i harbiyye ve askeriyye olmuş oluyor. Diğer taraftan Sahih-i Müslim'de, Hazret-i Ömer'den ibn Abbas tarikiyle rivayet olduğuna göre Resulüllah, kadınlarından uzlet ettiği esnada bir gün Hazret-i Ömer mes-cidde nâsım, " Resulüllah bütün kadınlarını tatlık etmiş" diye müteessirâne bir surette konuştuklarını görmüş ve bunu havsalası almadığından derhal koşup me'zuniyyet isteyerek huzur-ı Risalet'e girmiş, biraz hasb-i halden sonra bir vesile bulup, "kadınlarını boşadın mı?" diye suâl etmiş. "Hayır" cevabını alınca çıkıp: "Ma'lûmunuz olsun Resulüllah kadınlarını boşamadı" (Müslim: Ta-lak-30/1479) diye bir münadi gibi nida etmiş. Bu âyet de, bunun üzerine nazil olmuştur ki, Hazret-i Ömer'in hakikati istinbatına işaretle senasını da ihtiva etmiştir.¹²¹⁵

سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا
رُدُّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا فَإِنَّ لَمْ يَعْزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا

¹²¹³ Elmalılı, a.g.e., III. 42.

¹²¹⁴ Elmalılı, a.g.e., III. 39.

¹²¹⁵ Elmalılı, a.g.e., III. 48-49.

إِلَيْكُمْ السَّلَامَ وَيَكْفُؤُوا أَيْدِيَهُمْ فَاخْذُوهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ
ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأُولَئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا

91. Diğer bir takımlarını bulacaksınız ki hem sizden emin olmak hem de kavmlerinden emin kalmak isterler, fitneye sevkedildikçe de döner döner içine atılırlar, eğer bunlar sizden çekinmezler ve sulha yatıp taarruzdan ellerini çekmezlerse kendilerini bulduğunuz yerde yakalayın ve öldürün, işte bunlar aleyhinde size açık bir ferman verdik.¹²¹⁶

Rivayet olduğuna göre, Esed ve Gatafan'dan bir takımları Medine'ye gelirler. Müslümanların emniyet-ü emanını celbetmek, bir harb vukuunda canlarını, mallarını te'min eylemek için izhar-ı İslâm ederler. Ahidler verirler, yerlerine gidince de küfrederlerdi. Deniliyor ki, bu hal, Benî Abdüddar'ın âdetleri idi. Bir de Nuaym ibn Mes'ud-ı Eşcaî, müslümanlarla müşrikler beyninde emîn bir vaz'iyette bulunur, Peygamber ile müşrikler arasında söz götürür getirirdi. Sebeb-i nüzul bunlardan birisi olmuştur.¹²¹⁷

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً
فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا
فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ
كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ
وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ
تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

92. Bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olamaz meğerki hatâ ola ve kim bir mü'mini hatârâ öldürürse mü'min bir esir azad etmesi ve ölenin vârislerine teslim edilecek bir diyet vermesi lâzım gelir, meğer ki vârisler tasadduk edeler, eğer öldürülen kendi mü'min olmakla beraber size düşman bir kavmden ise o zaman öldürenin bir esir azad etmesi lâzım gelir ve eğer kendileriyle aranızda bir misak bulunan bir kavmden ise o zaman vârislerine teslim edilecek bir diyet vermek ve mü'min bir esir azad etmek lâzım gelir, bunlara gücü yetmiyen de Allah tarafından tevbesinin kabulü için ardı ardına iki ay oruç tutmak lâzım gelir, Allah alîm, hakîm bulunuyor.¹²¹⁸

Nitekim Ayyaş İbn Rebia'el-mahzumî ki, Ebu Cehl'in ana bir kardeşi idi. Müslüman olmuş ve akrabasının şerrinden kaçarak hicret-i seniyyeden mukaddem, muhacirini evvelin

¹²¹⁶ Elmalılı, a.g.e., III. 54.

¹²¹⁷ Elmalılı, a.g.e., III. 56.

¹²¹⁸ Elmalılı, a.g.e., III. 57.

miyanında Medine'ye hicret etmiş idi. Bunun üzerine anası bu dönüp gelmedikçe yeyip içmemeğe ve tavan altına girmemeğe and içmiş, Ebu Cehil de yanına Haris ibn Zeyd ibn Ebu Uneyse'yi almış, beraber gitmişler. O'nu Medine'de bir dam başında "Utum" denilen kal'a gibi muhkem bir odada bulmuşlar. Ebu Cehil aşağıdan bunu kandırmak için dereden tepeden dolanarak: "Muhammed, seni sıla-i rahime teşvik etmiyor mu? Binaenaleyh git, anana iyilik et ve yine dininde kal" demiş. Nihayet O da, inmiş onlarla beraber gitmiş, Medine'den açıldıkları zaman tutmuştur, bunu bağlamışlar ve döğmüşler. Yüzerden iki yüz değnek vurmuşlar, o da Hâris'e: "Bu benim kardeşim, fakat sen kim oluyorsun, ya Haris. Eğer seni bir تنها bulursam öldürmek, Allah için boynuma borç olsun" demiş, velhasıl kolları bağlı olarak anasına gitmişler. Bu defa da anası evvelki dinine dönmedikçe bağı çözülmemesine yemin etmiş, o da lisanen yapmış, sonra yine hicret eylemiş idi. Bilâhare Haris dahi müslüman olup hicret etmiş. Ayyaş da buna, Zahr-ı Küba'da tenhaca rast gelmiş ve müslüman olduğunu bilmeyerek vurmuş öldürmüştü. Ba'dehu İslâm'a geldiğini haber alınca yaptığına nedamet etmiş, huzur-i Risalet'e gelip: "O'nu katlettim, fakat müslüman olduğunu bilmiyordum" demiş, bu âyet de bunun üzerine nazil olmuştur, diye rivayet olunuyor.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَّبِعُوا وَلَا
تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِذَ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنْ
اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَّبِعُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

94. Ey o bütün iman edenler! Allah yolunda adım attığınız vakit iyi anlayın dinleyin size islâm selâmı veren kimseye -dünya hayatının geçici metaini göz dikerek- sen mü'min değilsin demeyin, Allah yanında çok ganimetler var, önce siz de öyle idiniz, Allah kerem buyurdu da sizleri iman ile tanıttı onun için iyi anlayın dinleyin, muhakkak ki Allah ne yaparsanız habîr bulunuyor.¹²¹⁹

Bu âyetin nüzulüne bir kaç hâdisiye sebep olmuştur:

1- Fedek ahalisinden Mirdas ibn Nehiyk tek başına müslüman olmuştu. Kavminde ise bundan başka müslüm yoktu. Peygamber'in Galib ibn Fudale kumandasında bir seriyyesi bunlara gitmiş idi. Kavm, hep kaçdılar ancak Mirdas müslümanlığına i'timad ederek kaldı. Atları görünce davarını dağın bir dolambacına sığındırdı vaktâ ki, telâhuk ettiler, tekbir aldılar, o da tekbir alıp indi ve لا إله إلا الله محمد رسول الله السلام عليكم dedi. Fakat Usame İbn Zeyd bunu kati edip davarını sürdürdü. Geldiler Resulüllah'a haber verdiler. Binaenaleyh pek ziyade darıldı

¹²¹⁹ Elmalılı, a.g.e., III. 63.

şiddetle azarladı قتلتموه ارادة ما معه "siz onu beraberindeki mala göz dikerek katlettiniz" buyurdu. Sonra bu âyeti Usame'ye okudu. Usame: "Ya Re-sulullah benim için istiğfar et" diye reci etti فكيف وقد قال لا اله الا الله O, فكيف وقد قال لا اله الا الله demişken nasıl olur?" buyurdu, Usame, kendisi demiştir ki. "Bunu mütemadiyen tekrar etti, hattâ o dereceye geldi ki, mukaddema müslüman olmamış bulunsa idim de, bu gün olsa idim diye temenni ettim, sonra hakkımda istiğfar eyledi ve bir rakabe azad et diye emretti."¹²²⁰

2- Abdullah ibn Ebu Hadred ve Ebu Kalade Haris ibn Rıb'ı ve Muhallemler ibn Cüsamet ibn Kays-i leysî ve daha bir kaç kişiyi Resulullah İdam "اضم" tarafına göndermiş idi. İdam deresinde Âmir ibn Azbat-ı Eşceî rast gelmiş, te-hiyye-i İslâm ile selâm vermiş, Muhallemler ibn Cüsame ile bunun arasında Cahi-liyyeden kalma bir kin varmış. Muhallemler, bir ok atmış Âmir'i katletmiş. Resulüllaha haber gelince gazablanmış, Muhallemler'in istiğfar recesine karşı, لا غفر الله لك "Allah seni mağfiret etmesin." buyurmuş, Muhallemler ağlayarak kalkmış, aradan yedi gün geçmemiş vefat etmiştir.¹²²¹

3- Mikdad ibn Esved de dahi Üsame vak'ası gibi bir vak'a olmuş Mik-dad, demiştir ki: "Ya Resulullah" dedim; ne buyurursun küffardan birine rast gelsem, mukatele etsem o benim elimin birini kılınçla vursa, sonra bir ağaca siper alıp, اسلمت لله تعال "Allah'a müslim oldum dese bundan sonra onu katledeyim mi?" Resulullah: "etme" buyurdu. Ben de "Ya Resulullah, o benim kolumu kesdi" dedim. (A.S.): "Katletme. Çünkü edersen o, senin onu katlinden sonraki menzilinde, sen de, onun söylediği kelimeyi söylemezden evvelki menzilesinde olursun."¹²²²

4- Bir takım sahabe müşriklerle çarpışmışlar ve bozmuşlar birisi birine mızrağa saldırmış o da süngü yetişince, "Ben müslimim" demiş fakat dinlememiş katletmiş. Ba'dehu keyfiyyet Resulullah'a arz edilince: "Müslim olduğunu zu'mettiği halde katlettin ha" buyurmuş, o da: "Ya Resulullah o, onu müteavvizden söyledi" demiş bunun üzerine: . هلا شققت قلبه "ha, kalbini yara idin" (Müslim: İmam-158) buyurmuştur. İşbu هلا شققت قلبه itabı daha bir kaç vak'ada irad buyurulmuştur.¹²²³

5- Buhârî ve Müslim'de rivayet olunduğu üzere, Beni Selim'den bir adam, Sahabeden bir kaç zata rast gelmiş, yanında davar da varmış, selâm vermiş, onlar da bu selâmı teavvüz için verdi demişler ve katletmişler. Davarını almışlar, Resulullah'a gitmişler bu âyet nazil olmuş. İşte bu hâdiselerin her biri, âyetin sebab-i nüzulü olmak üzere rivayet edilmiş ve

¹²²⁰ Elmalılı, a.g.e., III. 64.

¹²²¹ Elmalılı, a.g.e., III. 65.

¹²²² Elmalılı, a.g.e., III. 65.

¹²²³ Elmalılı, a.g.e., III. 65.

beyinlerinde bir tenafiye bulunmamış olduğuna nazaran deniliyor ki: âyetin nüzulüne asıl sebep, bu vâkıatın mütekarib bir zaman içinde taaddüdü olmuş ve herkes kendi vak'asını sebep bilmiştir.¹²²⁴

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ
وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ
بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَّ اللَّهُ الْحُسْنَى
وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا

95. Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın oturanlar ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler müsavi olamazlar, Allah, mallarıyla ve canlarıyla mücahid olanları oturanların derece i'tibariyle üzerine geçirdi, gerçi Allah ikisine de husnayı (Cenneti) vad buyurmuştur, bununla beraber Allah mücahidlere oturanların fevkında azîm bir ecir ihsan etmiştir.¹²²⁵

Kâtib-i Resulullâh Zeyd ibn Sabittan dahi şöyle menkuldür: Resulüllah; لَا يَسْتَوِي "Mü'minlerden oturanlar ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat edenler müsavi olamazlar." nazil olmuştu. Bana imlâ ediyordu. İbn Ümmü mektum geldi: "Ya Resulüllah cihada istitaatım olsa idi, cihad ederdim, fakat a'mâyım" dedi. Derken Resulüllah'a vahiy baygınlığı geldi. Ağırlaşıp gaşy oldu. Dizi dizimin üstüne geldi ve öyle ağır basdı ki, ezip ufalıyacak zannettim ve korktum. Sonra açıldı لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ "Özür sahibi olmaksızın." dedi. Sonra "yaz" "Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın oturanlar ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat edenler müsavi olamazlar." buyurdu. İbn Abbas'dan dahi mervîdir ki, Bedr muharebesi olduğu zaman Bedr'e çıkıp çıkmayanlar hakkında لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ "Mü'minlerden oturanlar ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat edenler müsavi olamazlar." nazil olmuştu. Abdullah ibn Ümmü Mektum işitti. Ebu Ahmed İbn Cahş ibn Kaysu'l-Esedî ile beraber: "Ya Resulüllah, biz a'mâyız, bize ruhsat var mı?" dediler لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ "Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın oturanlar ve Allah yolunda mallarıyla,

¹²²⁴ Elmalılı, a.g.e., III. 65.

¹²²⁵ Elmalılı, a.g.e., III. 67.

canlarıyla cihat edenler müsavi olamazlar. Allahı mallarıyla ve canlarıyla mücahid olanları oturanların derece itibarıyla üzerine geçirdi." nazil oldu.¹²²⁶

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْتُمْ الْمَلَائِكَةَ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ
قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً
فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَا أُؤَيِّمُهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا

97. O kimseler ki nefislerine zulmetmekdelerken melekler canlarını aldılar, "ne işde idiniz" dediler, "biz dediler: Bu arzda zebun idik", "ya, dediler: Allahın arzı geniş değil mi idi oraya hicret etsenizdi ya?" İşte bunların me'vaları Cehennemdir, ona gidiş de ne fena şeydir.¹²²⁷

"Her kim, diniyle bir yerden bir yere firar ederse gittiği bir karış yer de olsa, Cennete istihkak kesb eder. Babası İbrahim ve Peygamber-i Muhammed (A.S.) refiki olur." Rivayet olunuyor ki, bu âyet nazil olunca, Resulullah, bunu Mekke müslümanlarına göndermiş, Cündüb ibn Damre (R.A.) de oğullarına: "Beni yükletiniz. Çünkü ben, ne müstad'afinden ne de yolu bilmeyenlerden değilim. Vallahi bu gece Mekke'de yatmam" demiş idi. Oğullan, bunu bir sedyeye koyup Medine'ye mütveccihen yüklendiler, pek ihtiyar bir zat idi, yolda vefat etti.¹²²⁸

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ
الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ
كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا

101. Sefer ettiğiniz vakit o küfredenlerin size bir fenalık yapmalarından korkuyorsanız nemazdan kısmanız artık size bir günah olmaz muhakkak ki kâfirler size açık bir düşman bulunuyorlar.¹²²⁹

Sahih-i Buhârî'de dahi mervi olduğu üzere namaz ilk farz kılındığı zaman hazarda ve seferde ikişer rek'at olmak üzere farz kılınmış ve bil'ahare hazarda öğle, ikindi, yatsı namazları dörde iblağ edilerek tezyid kılınmış ve salât-ı sefer, hali asli üzere bırakılmıştır.¹²³⁰

Hazret-i Ömer'den mervi olduğu üzere seferde, hal-i emniyette kasr "Bu Allah Teâlâ'nın size yaptığı bir sadakadır. Binaenaleyh Allah'ın sadakasını kabul ediniz." (Müslim:

¹²²⁶ Elmalılı, a.g.e., III. 68-69.

¹²²⁷ Elmalılı, a.g.e., III. 67.

¹²²⁸ Elmalılı, a.g.e., III. 73.

¹²²⁹ Elmalılı, a.g.e., III. 76.

¹²³⁰ Elmalılı, a.g.e., III. 77.

Müsafırîn-4/686) hadîs-i Nebevî'si mucebince kabulü lâzım gelen bir sadaka-i İlahiyye'dir.¹²³¹

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ
وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ
طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ
وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ
فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَدَى
مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ
أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا

102. *Ve o vakit sen içlerinde olub da onlara namaz kıldırduğında içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun, silâhlarını da yanlarına alsınlar, bunlar secdeye vardıklarında diğer kısım arkanızda beklesinler, sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin seninle beraber kılsınlar ve ihtiyatlı bulunsunlar ve silâhlarını yanlarına alsınlar, kâfirler arzu ederler ki silâhlarınızdan ve eşyanızdan bir gafil bulunsanız da size birdenbire bir basın bassalar, eğer yağın yağmurdan bir eziyyet varsa veya hasta iseniz silâhları bırakmanızda beis yoktur, bununla beraber ihtiyatı elden bırakmayın çünkü Allah kâfirler için mühiyn bir azab hazırlamıştır.*¹²³²

İbn Ömer ve ibn Mes'ud Hazaratından rivayet olunduğu üzere Hazret-i Peygamber (S.A.V.), salât-ı havfi kıldırdığı zaman âyette olduğu gibi ilk taife ile bir rek'at ve diğer taife ile de bir rek'at kılmış, sonra bu taife düşman karşısına gitmiş, yine evvelki taife gelip ikinci rek'atı kıraatsiz kaza etmiş ve selâm vermiş. Sonra bunlar gidip yine ikinci taife gelmiş, birinci rek'atı kıraat ile kaza etmişler ve selâm vermişler ve bu suretle her taife iki rek'at kılmışlardır. Maamafih bu noktada diğer kaviller ve rivayetler de vardır.¹²³³

İbn Abbas ve Cabir'den rivayet olunduğuna göre Re-sulullah, Ashabiyle öğle namazını kılmış, müşrikler de bunu görmüş idi. Sonradan: " Biz ne fena yaptık, neye o sırada hücum edivermedik", dediler ve diğre bir namaz esnasında baskın etmeğe azmeylediler. Allah Teâlâ da, bu âyet ile Peygamberine onların esrarını bildirdi.¹²³⁴

¹²³¹ Elmalılı, a.g.e., III. 78.

¹²³² Elmalılı, a.g.e., III. 76.

¹²³³ Elmalılı, a.g.e., III. 78.

¹²³⁴ Elmalılı, a.g.e., III. 79.

Kelbî'nin Ebu Salih'den rivayetine göre: "Resulüllah, Benî Enmare harb için gazaya çıkmıştı. Vardılar, bir menzile kondular. Düşmandan hiç bir kimseyi görmüyorlardı. Nâs silâhlarını koydular. Resulüllah da, silâhını bırakıp kaza-i hacete çıktı. Dereyi geçti. Hava çiliyor, yağmur serpiyordu. Derken vadi Resulüllah ile Ashabının arasında bir hail oldu. Binaenaleyh Resulüllah, oturmuştu. " غورث بن الحارس المحاربي " bunu gördü ve: "Seni katletmezsem, Allah beni katletsin" deyip, kılıcı yanında dağdan indi. Resulüllah baktı ki, herif gelmiş kılıcı çekerek baş ucuna dikilmiş: "Şimdi ya Muhammed, seni benden kim kurtaracak?" diyordu. Derhal Resulüllah "Allah, Azze ve Celi" buyurdu ve: "Allah'ım dilediğin yolla heni Gauren b el-Haris'den kurtar." dedi. Gavres de, Peygamber'i vurmak için kılıcıyla saldırdı ve fakat iki küreğinin arasına bir sancı saplanıp yüzükoyun sürçtü ve kılıcı elinden fırladı. Hemen Resulüllah, kalkıp kılıcı aldı ve: "Ey Gavres, şimdi seni benden kim meneder?" buyurdu. O da: "lûahad hiç kimse yok" dedi. O zaman (A.S.): اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله diye "şehadet getirirsen ben de kılıcını sana veririm" buyurdu. O: "Hayır ve lâkin ilel-ebed sana kital yapmayacağıma ve aleyhinde hiçbir düşmana muavenet eylemeyeceğime şehadet ederim" dedi. Resulüllah da, kılıcı verdi. Bunun üzerine Gavres: "Vallahi, sen, benden çok hayırlısın", dedi. Resulüllah da. "Ben ona, senden ehakkım" buyurdu. Binaenaleyh Gavres, dönüp arkadaşlarına gitti vak'ayı anlattı. Bazıları iman ettiler. O sırada vadi durmuştu. Resulüllah da, geçib Ashabına vak'ayı haber verdi.¹²³⁵

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي
 نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ
 وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

136. Ey o bütün iman edenler! Allaha ve Resulüne de, Resulüne tenzil buyurduğu kitâba da, daha evvel inzâl buyurduğu kitâba da iman getirin, her kim Allaha ve meleklerine ve kitablarına ve resullerine ve ahiret gününe kâfirlik ederse uzak pek uzak bir dalâl ile sapmış, sapmış gitmiştir.¹²³⁶

Rivayet olunduğuna göre Ahbar-i Yehud'dan bir cemaat, Resulüllah'a gelmişler: " Ya Resulâllah, biz sana ve kitabına ve Musa'ya ve Tevrat'a ve Uzeyr'e iman ediyoruz ve bunlardan mâada kitabları ve Peygamberleri tanımıyoruz", demişlerdi. Resulüllah da: "Hayır, Allah'a ve bütün Peygamberlerine ve Muhammed'e ve kitabı Kur'ân'a ve ondan evvelki her

¹²³⁵ Elmalılı, a.g.e., III. 80.

¹²³⁶ Elmalılı, a.g.e., III. 117.

kitabına iman ediniz" buyurdu. "Yapmayız", dediler. Bu âyet nazil oldu ve hepsi iman ettiler.¹²³⁷

لَا يُجِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلِمَ وَكَانَ اللَّهُ
سَمِيعًا عَلِيمًا

148. Allah fena s?zün açıklanmasını sevmeyen, mazlûm olan başka, Allah semî', basîr bulunuyor.¹²³⁸

Bu âyetin sebep-i nüzulünde deniliyor ki: Bir gün huzur-u Risalette bir adam Hazret-i Ebu Bekr'in yüzüne karşı şetm etmiş. O da, bir kaç kerre sükût ettikten sonra nihayet red eylemiş idi. Reddedince, Aleyhissalâtü vesselam, meclisten kıyam buyuruverdi. Hazret-i Ebû Bekir: "O, bana şetm ederken oturuyordunuz ben, reddedince kıyam buyurdunuz" dedi. Resulüallah da: "Bir melek senin tarafından cevap veriyordu. Sen, reddedince o melek gitti, Şeytan geldi. Şeytan gelince ben de oturmadım", buyurdu ve bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Bir rivayete göre de: Bir kavme bir misafir gelmiş, yemek vermemişler, şikâyet etmiş, şikâyetinden dolayı da itib edilmiş, bunun üzerine bu âyet nazil olmuş.¹²³⁹

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ
وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا
وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا
إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ
تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

176. Senden fetvâ istiyorlar, de ki Allah size kelâle (babası ve çocuğu olmayan) hakkında şöyle fetvâ veriyor; "Bir kişi ölür, çocuğu yok bir kız kardeşi var: buna terikesinin yarısı, o da buna varis olur bunun çocuğu yoksa, eğer iki kız kardeşi varsa bunlara onun terikesinden üçde ikisi, eğer erkekli dişiler kardeşleri varsa o vakit erkeğe iki dişî payı kadar" şaşırıyorsunuz diye Allah size beyan buyuruyor, Allah her şey'e alîmdir.¹²⁴⁰

Bera İbn Azib radiyallahü anh, bunun en son nazil olan ayet, "براءة" in en son nazil olan sûre olduğunu ve Sahabe'den bir çoğu da son nazil olan ayetlerden olduğunu söylemişlerdir. Sebeb-i nüzul hakkında da Cabir ibn Abdullah (r.a.)'den mervidir ki:

¹²³⁷ Elmalılı, a.g.e., III. 120.

¹²³⁸ Elmalılı, a.g.e., III. 126.

¹²³⁹ Elmalılı, a.g.e., III. 126-127.

¹²⁴⁰ Elmalılı, a.g.e., III. 154.

"Resulüllah, iyadetime gelmiş idi. Hasta idim: "Ya Resulüllah, ben kelaleyim malımı ne yapayım?" Diğer bir rivayette: "Miras kimindir? Bana ancak kelale varis olacak." dedim. Bu ayet bu sebeble nazil oldu." Hazret-i Sıddik (r.a.) bir hutbesinde demiştir ki: "Allah Telala'nın sûre-i Nisâ'da feraiz hakkında inzal buyurduğu ayetlerden birincisi, veled ve valid hakkındadır. İkincisi, zevç ve zevce ve ana bir kardeşler hakkındadır. Üçüncüsü, ana-baba bir veya baba bir kardeşler hakkındadır. Sûre-i Enfal'in nihayetindeki ayet de, "zevi'l-erham" hakkındadır.¹²⁴¹ "Kız kardeşleri, kızlarla birlikte asabe yapınız." (Buhari: Feraiz-12) hadis-i şerifi mucebince asabe olur.¹²⁴²

99-MUHAMMED SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 4 ve 15. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

فَإِذَا لَقَيْتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا
أَخَذْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فَمَا مَنَّا بَعْدُ وَإِنَّمَا فِدَاءٌ حَتَّىٰ
تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَٰلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَآنْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَٰكِن
لِّيَبْذُلُوا بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَن يُضِلَّ
أَعْمَالَهُمْ

4. Onun için küfredenlerle muharebeye tutuştunuz mu hemen boyunlarını vurmaya bakın, tâ kuvvetlerini derinden kırıp tepeleyinceye kadar, o vakit da bağı sıkı basın, ondan sonra da ya azâd ya fidye, ta harb ağırlıklarını atana kadar, bu böyle, gerçi Allah dilese elbette onlardan öç alıverir ve lâkin sizi yekdiğerinizle imtihan edecek; Allah yolunda katledilenlere gelince amellerini aslâ boşa gidermez.¹²⁴³

Rivâyet olunuyor ki: Haccac'a böyle bir takım esirler getirilmişti, Haccac, onlardan birini katliçin İbn Ömer radiyallahü anhüm Hazretleri'ne gönderdi. İbn Ömer Hazretleri, dedi ki: "Biz, bununla emrolunmadık. AllahTeâlâ ancak: حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فَمَا مَنَّا بَعْدُ وَإِنَّمَا فِدَاءٌ "...tâ kuvvetlerini derinden kırıp tepeleyinceye kadar, o vakit da bağı sıkı basın,

¹²⁴¹ Elmalılı, a.g.e., III. 154-155.

¹²⁴² Elmalılı, a.g.e., III. 155.

¹²⁴³ Elmalılı, a.g.e., VII. 109.

ondan sonra da ya azâd, ya fidye, ta harb ağırlıklarını atana kadar bu böyle.” buyurdu.”¹²⁴⁴

Buhârî'de sabit olduğu üzere şöyle buyurmuştu: “Mut'un ibn Adiy sağ olsa da şu kokanlar, (yâni Bedr esirleri) hakkında bana söylese idi ben, onları behemehal bırakıverirdim.” Bu hadîs de, mennü ıtlakın cevâzını gösterir. Süyutrnin “Dürri Mensûr”da zikrettiğine göre İbn Abbas, Katade ve Dahhâk ve Mücahid'den bu âyetin bundan sonra nâzil olmuş bulunan Sûre-i Beraa âyetleriyle mensûh olduğu rivâyet edilmiştir.¹²⁴⁵

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ
وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ
لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ
وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا
فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ

15. Korunanlara va'dolunan Cennetin temsili: Onda ırmaklar var bir sudan ki bozulması yok, ırmaklar var bir südden ki tadı değişmez, ırmaklar var bir şarabdan ki içenlere lezzet, ırmaklar var bir baldan ki safi süzme, hem onlara semerelerini (hasılâtın) her türlüşünden var, hem de Rablarından bir mağfiret var. Hiç bunlar o ateşte muhalled olan ve kaynar bir mayi'den sulanıp da bağırsaklarını parçalamakta bulunan kimselere benzer mi?¹²⁴⁶

İbn Abbas'dan vârid olmuştur ki: “Bu nehirlerin sütü sağılmaz” Said ibn Cubeyr'den de mervîdir ki, fersü dem arasından çıkma değildir. Şarabı sıkıcıların ayağı ile çiğnenmez, balı arılardan çıkmaz.¹²⁴⁷

100-TALÂK SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 3, 4, ve 12. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

¹²⁴⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 111.

¹²⁴⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 113.

¹²⁴⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 120.

¹²⁴⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 123.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا
الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تَخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا
أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ
ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهُ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا

1. Ey o Peygamber! Kadınları boşadığınız vakit iddetlerine doğru boşayın ve iddeti sayın ve Rabbiniz Allahdan korkun, onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar meğer ki açık bir terbiyesizlik etmiş olalar, bunlar Allahın ta'yin ettiği hududdur ve her kim Allahın hududuna tecavüz ederse nefisine zulmetmiş olur, bilmezsin belki Allah onun arkasından bir iş çıkarır.¹²⁴⁸

Bil'akis Ebu Davud'un ve İbn Mâce'nin rivayet ettikleri:"Allah azze ve celle indinde mubahların en mebguzundandır talâk". (İbn Mâce: Talâk-1/298) Diğer birinde de: "Allah'a en mebguz olan helâl talâktır." Bu hadîslerde mubah ve helâl tabirlerinin bulunmasından dolayı bir takımları, aslı talâkın mubah olduğuna kail olmuşlar ise de, İbn Hümam'ın tahkiki vechiyle esahh olan budur ki, aslı talâk, nikâh ni'metine küfran olduğundan dolayı mahzundur. Çünkü Aleyhissalâtü vesselâm, buyurmuştur ki: "Çok talâk verici zevkine düşkünden her birine Allah lâ'net eylemiştir."¹²⁴⁹

Buhârî ve daha diğerleri şöyle rivayet etmişlerdir: "İbn Ömer radiyallahü anhüma, karısını hâiz iken boşamıştı, Hazret-i Ömer, o'nu Resulullah'a söyledi. Resul-i Ekrem sallâllahü aleyhi vesellem, O'na öfkeleni sonra da buyurdu ki: "O kadına ric'at etsin, sonra onu temizlenip sonra bir hayız daha görüp temizle- nene kadar tutsun. O vakit kendisine yine onu tatlîk etmek görünürse onu, tahir olduğu halde dokunmadan evvel (İbni Mâce'nin rivayetinde, "mücameat etmeden evvel tatlîk etsin." İşte, Allah'ın emr ettiği iddet budur."¹²⁵⁰

Ebu Davud ve Neseî'de İbn, Abbas'dan rivayet olun duğuna göre: Bir recül, Resulullah'a gelmiş, benim bir karım var, لا ترد يد لامس "el uzatanın elini reddetmez" demiş. Resulullah: "Onu boşa" buyurmuş. Ve O: "Korkarım gönlüm ardında kalır, sabr edemem" demiş. Bunun üzerine Resulullah: "Öyle ise, onu sıkı tut" buyurmuş. Neseî, hadîsin merfu' olmayıp doğrusu mürsel olduğunu söylemiştir.¹²⁵¹

¹²⁴⁸ Elmalılı, a.g.e., VIII. 37.

¹²⁴⁹ Elmalılı, a.g.e., VIII. 41.

¹²⁵⁰ Elmalılı, a.g.e., VIII. 44.

¹²⁵¹ Elmalılı, a.g.e., VIII. 46.

وَيَرْزُقُهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ
بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا

3. *Ve onu hatır-u hayaline gelmez cihetten merzuk eder ve her kim Allaha tevekkül kılar sa o ona yetişir, her halde Allah emrini yerine getirir, Allah her şey için bir miktar ta'yin etmiştir.*¹²⁵²

Rivayet olunmuştur ki: Resulullah satlallahü aleyhi vesellem, bu kavli-î İlâhîyi وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ Allah'dan korkarsa Allah ona bir mahreç müyesser kılar. Ve onu hatır-u hayaline gelmez cihetten merzuk eder." Talâk-65/2-3) okumuş ve demiştir ki: مخرجا من شبهات "Hem dünyanın Hem dünyanın şübühatından mahreç, hem mevtin gameratından, hem de kıyamet gününün şedaidinden." Bir de Ebu Zerr radiyallahü anh'ten şöyle mervidir: Resulullah bu âyeti وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ okuyordu, tekrar tekrar okumağa başladı, hattâ beni uyku bastı sonra buyurdu ki: "Ya Eba Zerr, insanların hepsi bunu tutsaydı kendilerine yeterdi."¹²⁵³

وَالَّذِي يَأْتِي مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ رَزَيْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةَ
أَشْهُرٍ وَالَّذِي لَمْ يَحْضَنْ وَأُولَاتِ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ
وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا

4. *Hayızdan kesilmiş olan kadınlarınız -şübhelendinizse- onların iddeti de üç aydır, hayız görmiyenler de öyle, yüküleri ise ecelleri hamillerini vaz' etmeleridir ve her kim Allaha korunursa Allah onun işine bir kolaylık verir.*¹²⁵⁴

Denildiğine göre Hazret-i Ali ve İbn, Abbas, bu âyetin mutallakalar hakkında olduğuna zâhib olmuşlar. Bununla beraber, "kocaları ve-fat edip de hâmil kalan kadınların iddeti, "eb'adi eceleyn", yâni dört ay on gün ile vaz'-ı hamilden hangisi uzun ise o, olacağını söylemişler, Şia'dan İmamiyye, bunu mezheb edinmişler. Halbuki Hazret-i Ali ve İbn Abbas, bu âyetin yalnız mutallakalar hakkında olduğuna zâhib olsalardı eb'ad-i eceleyn yâhud âhir-i eceleyn diye iki iddetin en uzununa kail olmazlardı. Bundan başka Buhârî ve sairede şöyle

¹²⁵² Elmalılı, a.g.e., VIII. 37.

¹²⁵³ Elmalılı, a.g.e., VIII. 50.

¹²⁵⁴ Elmalılı, a.g.e., VIII. 38.

rivayet olunmuştur. "Ebu Seleme ibn Abdurrahman, haber verip dedi ki: İbn Abbas'a bir adam geldi. Ebu Hüreyre de yanında oturuyordu. O adam: "Bana bir fetva ver, zevcinden kırk gün sonra doğuran bir kadın hakkında" dedi. İbn Abbas: "Âhir-i eceleyn" dedi. Ben, *وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ* ("yükülülerin ise ecelleri hamillerini vaz'ı etmeleridir." Talâk-65/4) dedim. Ebu Hüreyre de, "Ben, biraderzâdem, (yâni Ebu Seleme) ile beraberim" dedi. Bunun üzerine İbn Abbas, Gulâm-ı Küreybi, Ümmü Seleme hazretlerine gönderip O'na sordurdu. Ümmü Seleme Hazretleri de, dedi ki: Sübey'atü'l-Eslemiyye, gebe iken zevci katlolundu. Sonra Sübey'a doğurdu. Nikâhına talib olanlar oldu. Resulullah sallâllahü aleyhi ve sellem de, O'nu nikâh ettirdi. Ebu's- Senabil talibler miyanında idi." Neseî'nin rivayetlerinden bir de şöyledir: Ebu Seleme ibn Abdurrahman ve İbn Abbas ve Ebu Hüreyre Radiyallâhü anhüm, zevcinin vefatı hininde vaz'-ı hamleden bir kadının iddeti hakkında müzakere etmişlerdi. İbn Abbas; "iki ecelin âhirini bekler" dedi. Ebu Seleme ise: "Hayır, vaz' edince helâl olur" dedi. Ebu Hüreyre de; "Ben, biraderzademle beraberim" dedi. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem'in zevcesi Ümmü Seleme Hazretleri'ne gönderdiler. Müşarünileyhe da dedi ki: "Sübey'atü'l-Eslemiyye zevcinin vefatından biraz sonra vaz'-ı hamli etti. Resul- lullah sallâllahü aleyhi ve sellem'den istifta eyledi. Resulullah, O'na tezevvüc etmesini emreyledi." İşbu Sübey'atü'l-Eslemiyye binti'l-Haris hadîsini Muhad- disîn, müteaddid yoldan tahrir eylemişlerdir. Yine Neseî bunu, Sübey'an'ın kendisinden sened-i muhsuslarıyla şu suretle de rivayet eylemiştir. Abdullah ibn Utbe, Amr ibn Abdillan ibn Erkam Zühri'ye yazdı. "Sübey'a binti'l-Hârisi'l- Eslemîye git. Resulullah'ın, O'na hamli hakkındaki fetvasından sor." Bunun üzerine Amr ibn Abdillâh, Sübey'an'ın yanına vardı. Sordu. O da, Resulullah'ın Bedir'de hazır bulunmuş Ashabından Sa'd ibn Havle'nin taht-ı nikâhında olup onun Hıccetü'l-veda'da vefat ettiğini, zevcinin vefatından dört ay on gün geçmeden evvel doğurduğunu ve nifasından kalktığında Beni Abdi'd-dar'dan bir zat olan Ebu's-senabil yanına gelip kendisini süslenmiş görerek, "Zannederim dört ay on gün geçmeden nikâh arzu ediyorsun" dediğini haber verdikten sonra dedi ki: "Ben, Ebu Senabil'den bunu işitince Resulullah'a gittim, hadîsimi anlattım. Resulullah sallâllahü aleyhi ve sellem de, buyurdu ki: "Hamlini vaz'ettiğin hinde helâl oldun."¹²⁵⁵

Bundan başka İmam Malik ve Şafîî ve Abdürrezzak ve İbn Ebî Şeybe ve İbn Münzir rivayet etmişlerdir ki: Hâmil iken zevci vefat etmiş olan kadın hakkında soruldu. İbn Ömer hazretleri: "O kadın, hamlini vaz' edince helâl olmuş olur" demişti. Bunun üzerine Ensar'dan bir zat da, kendisine şunu haber vermişti: Ömer İbni'l-Hattab dedi ki: "Kadın, zevci

¹²⁵⁵ Elmalılı, a.g.e., VIII. 53-54.

defnedilmeden tabutunda iken bile doğursa helâl olur" yâni iddeti biter, nikâhı helâl olur. Buhârî, Ebu Davud ve Neseî ve İbn Mace, İbn Mes'ud hazretlerinden rivayet etmişlerdir ki, "Sûretü'n-Nisai'l-Kusra" Sûre-i Bakara'dan sonra nazil oldu. Buhârî'nin lâfzında ona ruhsat yapmıyorlar da tağlîz mi yapıyorlar? Kasem ederim ki, Sûre-i Nisa-i kusra tûlâdan (yâni en uzun Sûre olan Sûre-i Bakara'dan) sonra nazil oldu.¹²⁵⁶

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِيَتَعَلَّمُوا أَنْ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا

12. O Allah ki, yedi semayı yaratmış, arzdan da onların bir mislini, aralarından emir inip duruyor. Şunu bilirsiniz diye ki: Allah, her şeye kadirdir ve Allah, herşeyi ilmiyle ihata etmiştir.¹²⁵⁷

Ebussuud'un naklettiği vech ile Kurtubî demiştir ki: "Evvelki, yâni her arzın arası, arz-u sema arası gibi mesafe ile açık olması esahtır. Çünkü Buhârî ve daha diğerlerinde rivayet olunan haberler ona delâlet etmektedir ki, şu da, o cümledendir: Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, girmek istediği herhangi bir karyeyi gördüğü anda behe mehal şöyle derdi.¹²⁵⁸

101-BEYYİNE SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 5. ayeti açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَمَا أَمْرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ

5. Halbuki, onlar emrolunmadılar, ancak dinde ihlas sahipleri, muvahhidler olarak ibadet etsinler ve namazı dosdoğru kılsınlar ve zekâtı versinler (diye emrolunmuşlardır). Ve işte en doğru din de budur.¹²⁵⁹

Hunefâ, İbn Abbas'dan: "Huccac" diye, Katâde'den: "Hıtanlı (yâni sünnetli) olanlar ve ananın ve mahremlerin nikâhını haram tanıyanlar" diye, Rebi ibn

¹²⁵⁶ Elmalılı, a.g.e., VIII. 54.

¹²⁵⁷ Elmalılı, a.g.e., VIII. 59.

¹²⁵⁸ Elmalılı, a.g.e., VIII. 62.

¹²⁵⁹ Elmalılı, a.g.e., IX. 191.

Enes'ten:"Namazda kıbleye istikbal ederler" diye Mücahid'den: "İbrahim aleyhisselâm'ın dînine tabi' olanlar" diye rivayet eylemişlerdir.¹²⁶⁰

102-NÛR SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 2, 3, 4, 11, 27, 29, 31 ve 33. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا
تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

2. Zaniye ve zanî, hemen bunlardan her birine yüz değnek vurun, Allahın dininde bunlara bir acıyacağız tutmasın, Allaha ve Ahiret gününe gerçekten inaniyorsanız, hem mü'minlerden bir taife azâblarına şahid olsun.¹²⁶¹

Rivayet olunur ki, Ebû Ubeyde ibni'l-Cerrah radiyallahü anh Hazretlerine, hadd için bir adam getirildi. Adam gömleğini çıkarmağa başladı ve "Benim şu günahkâr cesedim darb olunurken üzerinde gömlek bulunması lâyük değildir" dedi. Ebû Ubeyde: "Gömleğini çıkarmasına müsaade etmeyin" dedi ve o suretle vurdurdu.¹²⁶²

Bir hadîs-i şerifte Nebiyyi Ekrem sallallahü aleyhi vesellem'den mervidir ki: "Ey ma'şer-i nas zinadan tevakki ediniz. Çünkü onda altı haslet vardır. Üçü dünyada, üçü âhirettedir. Dünyadakiler behayi giderir, fakr iras eder, ömrü kısaltır. Âhirette de şuhtu, hesabın kötülüğünü, narda hulûdü mucib olur. (Kurtubî, El-Cami-u Li ahkam-il Kur'an,12/167) İbn Abbas Hazretleri de; "Allah'ı tasdik edenlerden kırk kişi kadar" demekle bunu anlatmıştır.¹²⁶³

الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا
زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

¹²⁶⁰ Elmalılı, a.g.e., IV. 199.

¹²⁶¹ Elmalılı, a.g.e., VI. 12.

¹²⁶² Elmalılı, a.g.e., VI. 13.

¹²⁶³ Elmalılı, a.g.e., VI. 12-14.

3. *Zânî bir zâniye veya müşrikeden başkasını nikâh etmez, zâniye, onu da bir zâni veya müşrikten başkası nikah etmez, mü'minlere ise bu haram kılındı.*¹²⁶⁴

Hazret-i Aişe radiyallahü anha'dan menkuldür ki: "Bir erkek, bir kadına zina etse, onu tezevvüc edemez. Bu âyetle haramdır. Mübaşeret ettiğinde zina etmiş olur." Ebu Hayyan tefsirinde, Ashab-ı Kiram'dan İbn Mes'ud ve Berâ İbn Âzib radiyallahü anhüma Hazretleri'nin dahi kavli böyle (3/ olduğu zikredilmiştir. Fakat buna mukabil Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem'den, bu mes'ele suâl edilmiş: "Evveli sıfah ve âhiri nikâhtır. Haram, helâli tahrim eylemez" buyurmuş olduğu nakledilmiştir. Ebû Bekir es-Sıddık, İbn Ömer, İbn Abbas ve Câbir'den ve Tavus, Said İbni'l-Müseyyeb, Câbir İbn Zeyd, Atâ Hasen'den ve Eimme-i Erbaa"den menkul olan da cevazdır.¹²⁶⁵

Abdullah ibn Ömer'den, İbn Abbas'dan radiyallahü anhüm, Mücahid'den, Said ibn Cübeyr'den ve yine Said ibni'l-Müseyyeb'den vârid olan rivayetlere, göre bu âyetin sebebi nüzulü şudur: Cahiliyye'de fahişeler işleten kirahâneler (kerhaneler), kerhaneciler vardı. İslâm geldiği vakit, Medine'de, bunlardan Ümmü Mezhûl gibi meşhur kanlarla, kapıları bayraklı, alâmetli dokuz kadar kerhane bulunuyordu. Bu kanlar, bu kerhaneciler hep müşriklerden idi. İçlerinde servet edinmiş olanları vardı. İslâm'da zina haram olduğundan bu fahişelerden bazısı, yeni müslüman olan fukaradan ba'zısına nikâh teklif etmiş ve kabul ederlerse nafakalarını teahhüd etmek istemiş, onlar da, fakr-ü ihtiyaçları hasebiyle Resulullahdan istizan etmişler.¹²⁶⁶

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ
فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ
هُمُ الْفَاسِقُونَ

4. *İrz ehli kadınlara atan, sonra dört şâhid getirmiyen kimselere de seksen değnek vurun ve ebedâ bunların şehâdetini kabul etmeyin, bunlar öyle fâsıklerdir.*¹²⁶⁷

Rivayet olunduğu üzere kazf âyeti nazil olup kıraat buyurulduğu zaman Ensar'dan Sa'd ibn Ubade ve Âsim ibn Adiy, birisi ayağa kalkıp: "Bir adam karısıyla birisini görse ne olacak. Dâva etse seksen vurulacak ve şehadeti reddedilecek, fiskına hükmolunacak, vurup öldürürse katlolunacak, sükût etse gayz edilecek şeye sükût etmiş olacak, dört şâhid bulup getirinceye kadar ise işini bitirecek, fethet Allahım!" dedi. Çıkar çıkmaz damadı Hilal ibn Ümeyye veya

¹²⁶⁴ Elmalılı, a.g.e., VI. 12.

¹²⁶⁵ Elmalılı, a.g.e., VI. 17.

¹²⁶⁶ Elmalılı, a.g.e., VI. 18.

¹²⁶⁷ Elmalılı, a.g.e., VI. 12.

Uveymir kendini karşıladı: "Ne var," dedi. "Şer var, zevcemi Şüreyk ibn Semhâ ile buldum" dedi. Ki, ammizâdesi idi. "Vallahi, dedi bu benim sualım, neabuk mübtelâ oldum." Binaenaleyh ikisi bir Resulullah'a vardılar, haber verdiler. Resulullah, kadını celbedip istintak etti. Kadın, inkâr eyledi. Ashab toplanmıştı. Zevç, evvelki âyet mucebince hadd-i kazfe mahkûm olacaktı. "Gözlerimle gördüm, kulaklarımla dinledim, Allah biliyor ki ben, sadıkım. Ancak hakkı söyledim, her halde Allah'ın buna bir açıklık bahşedeceğini ümid ederim." diyordu. Derken Resulullah'a vahiy gelmeğe başladı. Ashab bunu alametlerinden tanıyorlardı.¹²⁶⁸

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ
خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى
كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ

*11. Haberiniz olsun ki ifk ile gelenler içinizden bir takımdır; onu hakkınızda bir şer sanmayın, belki o, hakkınızda bir hayırdır, onlardan her kişiye o vebalden kazandığı, büyüğüne tesaddi eden, ona da büyük bir azâb vardır.*¹²⁶⁹

Hazret-i Aişe radiyallahü anha, dedi ki: "Resulullah sallallahü aleyhi vesellem, bir sefer irade buyurduğu vakit kadınları arasında kur'a çeker, hangisinin ismi çıkarsa onunla giderdi. Benü Mustalık gazasından evvel yaptığı gazada da aramızda kur'a çekti, benim ismim çıktı. Binaenaleyh Resulullah ile bareber çıktım ve bu, hicab âyetinin nüzulünden sonra idi. Onun için bir hevdece (mahmile) konuldum. Avdette Resulullah, Medine'ye yaklaşınca bir menzilde konakladı sonra da rahil, nida ettirdi. Rahil, nida ettikleri sırada ben kalktım ve yürüyüp ordugâhı geçtim. Defî hacet ettim, yerime dönerken göğsümü yokladım, ne bakayım. Zafâr boncuklarından bir dizim vardı kopmuş, düşmüş. Bunun üzerine döndüm, dizimi aradım. Bunu aramak, beni alıkoydu.

Benim yol nakliyyatımı yapmakta olan takım, varmışlar, hevdeci yüklenmişler ve beni içinde zannetmişler. Çünkü hafif idim, henüz küçük yaşlı bir taze idim. Beni hevdecde sanmışlar, deveyi çekmişler, gitmişler. Avdet ettiğim vakit o mekânda kimseyi bulamadım. Binaenaleyh belki beni aramak için dönerler dedim, oturdum. Derken uyumuşum, Safvan ibni'l-Muattal ordunun arkasına kalır, nâsın emtiasını araştırır, bir şey kalmış ise zayı' olmamak için diğer konak mahalline götürürdü. Beni görünce tanımış, **إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا** إليه راجعون ("... biz Allahınız ve nihayet ona döneceğiz..." Bakara-2/156) demesiyle

¹²⁶⁸ Elmalılı, a.g.e., VI. 22.

¹²⁶⁹ Elmalılı, a.g.e., VI. 24.

uyandım. Hemen feracemle yüzümü örttüm, devesinden indi. Ben, bininceye kadar çekildi, bindim. Sonra deveyi çekti, yürüdü. Öğle sıcağında orduya yetiştik inmişler, bağrışıyorlardı. İndikleri zaman beni bulamadıklarından nas çalkalanmış, o sırada imiş ben, üzerlerine varıverdim. Artık herkes beni konuşmuş. Beni lakırdıya dalmış, helak olan helak olmuş.

Resulullah, Medine'ye kudüm etti ve bana bir veca' arız oldu. Fakat rahatsız olduğum zamanlar Aleyhissalatü vesselam'dan tanıya geldiğim lûtfu bu defa görmedim. Ancak yanıma giriyor: "Nasıl o?" diyordu. Bu, beni işkillendirdi. Henüz maceraya vukufum yoktu. Nihayet nekahat haline geldim. Bir gece Mıstah'ın anasıyla hacetimiz için dışarı çıktım. İşimiz biter bitmez yine Mıstah'ın anasıyla odama doğru döndük. Derken Mıstah'ın anası Mırtı, yanı yün çarşafı içinde sürçtü: "تعس مسطح" dedi. Ben, buna i'tiraz ettim. "Bedr'de bulunmuş bir zata seb mi ediyorsun?" dedim. "Haberin yok mu?" dedi. "Ne var?" dedim. "Ben, dedi, şahadet ederim ki, sen hakikaten مؤمنات غافلات tansın." Sonra ehl-i ifkin dediklerini anlattı. Derhal maraz üstüne marazım arttı, hemen ağlayarak döndüm.

Sonra Resulullah girdi ve: "Nasıl o?" dedi. "Bana izin ver ebeveynime gideyim" dedim. İzin verdi. Ben de anama babama gittim. Anneme: "Ey anne, dedim, nas ne söylüyorlar?" "Kızcağazım, dedi, kendini üzme, vallahi bir erkeğin yanında sevgili parlak bir kadın olsun ve ortakları bulunsun da aleyhinde çok lâf etmesinler pek nâdirdir. Daha, dedi, bu âna kadar söylenilen sana ma'lûm olmadı mı?" Ben ağlamağa başladım ve bütün gece sabahı ettim. Yine ağlıyordum. Ağlarken babam yanıma geldi, valideme: "Bu, neye ağlıyor?" dedi. "Bu âna kadar söylenilenden ma'lûmatı yokmuş" dedi. Babam da ağladı: "Sus kızım", dedi. O gün durdum, göz yaşım dinmiyordu. Ebeveynime, ağlamak, ciğerimi parçalıyacak gibi geliyordu. İkisi de yanımda oturmuş, ben ağlıyorken Resulullah sallallahü aleyhi vesellem, üzerimize geliverdi. Selâm verdi, ba'dehu oturdu. Hakkımda söylenilen söylenileliden beri yanımda oturmamıştı ve bir ay olmuş Allah Teâlâ, O'na, benim şanımda bir vahy indirmemişti.

Sonra dedi ki: ما بعد ya Aişe, hal mühim, senden bana şöyle böyle söz yetişti. İmdi sen beri' isen Allah, muhakkak seni tebrie eder. Ve eğer bir günaha düşünse Allah'a istiğfar ile tevbe et. Zira kul tevbe edince Allah Teâlâ tevbeyi kabul eder. Vaktâ ki, Resulullah mekalesini bitirdi, göz yaşlarım boşandı. Sonra babama: "Tarafımdan Resullullah'a cevab ver." dedim. "Vallahi ne diyeceğimi bilmiyorum" dedi. Ben, henüz küçük yaşta bir taze idim. Kur'ân'dan çok okuyamazdım, yani çok istişhad edebilecek halde değildim. Dedim ki: "Vallahi ben anladım, siz bunu işitmişsiniz, hattâ gönüllerinizde yer etmiş, inanmışsınız. Şimdi ben. size berieyim desem inanmayacaksınız ve eğer benim muhakkak bene olduğumu Allah bilip dururken size fena bir i'tirafta bulunsam hemen tasdik edeceksiniz. Vallahi

benimle size başka bir mesel bulamıyorum, ancak Yûsufun babası o Salih kulun (ki ismini zikretmemiştim) dediği gibi: فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ("Artık bir sabrı cemil ve Allah 'indir ancak yardımına sığınılacak, söylediklerinize karşı" Yûsuf-12,18) Böyle dedim, sonra dönüp yatağıma yattım.

O halde ben. vallahi biliyordum ki, Allah Teâlâ muhakkak beni tebrîe eder. Lâkin vallahi şanımda bir vahyi metlüvv indireceğini zannetmiyordum. Şa'nım nefsimde Allah Teâlâ'nın öyle tilâvet olunacak bir emr ile tekellüm buyuracağı mertebeden çok hakîr idi. Ve lâkin umuyordum ki, Resulullah, uykuda bir rüya görür de Allah, beni onunla tebrîe eder. Alimallah Resulullah, meclisinden kalkmamıştı, ehl-i beytten bir kimse de dışarı çıkmamıştı. Allah Teâlâ Peygamberine vahy indiriverdi. O'na vahy inerken olagelen hal hemen geliverdi ki, kış gününde bile vahyin sıkletinden dolu danesi gibi ter dökülürdü. Binaenaleyh bir örtü örtüldü ve başının altına bir yasdık konuldu. Vallahi ben telâş etmedim ve aldırmadım. Çünkü beraetimi biliyordum. Fakat Resulullah açılmaya kadar, nâsın dediklerine hak verecek bir vahiy gelivermek korkusundan anamın, babamın canları çıkacak zannettim.

Vaktâ ki, Resulullah açıldı, gülüyordu. İlk söylediği kelime şu oldu: Müjde ya Aişe, agâh ol, vallahi Allah, seni kat'iyyen tebrîe etti." dedi. itlimi Hamd, Allah'a ne sana, ne eshabına" dedim. Validem dedi: "Kalk O'na." Ben: "Vallahi, ne O'na kalkarım, ne de beraetimi inzal eden Allah 'dan başkasına hamd ederim." dedim. İmdi Allah Teâlâ, إِنَّ الَّذِينَ جَاؤُوا

بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ ("Haberiniz olsun ki ifk ile gelenler içinizden bir takımdır; onu hakkınızda bir şer sanmayın, belki o, hakkınızda bir hayırdır, onlardan her kişiye o vebalden kazandığı, büyüğüne tesaddi eden, ona da büyük bir azûb vardır." Nur-24/11) on âyet inzal buyurmuştu. Binaenaleyh Ebu Bekir: "Vallahi, bundan sonra artık Mıstah'a infak etmem" dedi. Çünkü O'na karabeti ve fakri hasebiyle nafaka veriyordu. Bu sebeble de Allah Teâlâ, şunu inzal buyurdu أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ... وَلَا يَأْتِلِ أَوْلُوا الْفَضْلِ مِّنْكُمْ

اللَّهُ لَكُمْ ("Bir de içinizden fadl-ü vüs'at sahibi olanlar karabet sahiplerine, miskinlere ve Allah yolunda muhacirlere vergisini vermekte kusur etmesin ve afvetsin, aldırmasın, Allah'ın size mağfiret etmesini arzu etmez misiniz? Allah gafurdur rahimdir. Şübhe yok ki urz ehli bihaber mü 'min kadınlara atanlar Dünyada ve Âhirette mel 'undurlar ve onlara büyük bir azûb vardır. O gün ki aleyhlerinde dilleri ve elleri ve ayakları yaptıklarına şehâdet edecektir." Nur-24/22-24) Ebu Bekir de, "Belâ vallahi, Allah 'in beni mağfiret etmesini severim" dedi. Mıstah'a yine nafakası avdet etti. Hasılı özrüm nazil olunca Resulullah kalktı, minbere çıktı.

Bunları anlattı ve Kur'ân'ı tilâvet buyurdu. Minberden indiği vakit da Abdullah ibn Übeyy'e, Mistah'a Hamne'ye, Hassan'a hudud vurdu.¹²⁷⁰

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى
تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

27. Ey o bütün iman edenler! kendi odalarınızın gayrı odalara sahiblerine istinas edip selâm vermeden girmeyiniz, bu sizin için hayırlıdır, gerek ki düşünürsünüz.¹²⁷¹

Resûlullah'a Ensar'dan bir kadın gelip: "Ya Resûlellah, ben evimde bir halde bulunurum ki, o halde hiç kimsenin beni görmesini istemem. Fakat ehlimden bir adamın üzerime gelip giriverdiği eksik olmaz" demişti. İşbu يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا âyeti, nâzil oldu. Ebu Eyyub'den mervi'dir ki: "Ya resulellah, istinas nedir" dedik. Buyurdu ki: "Öksürerek, tesbih ve tekbir ile ehl-i beyti haberdar etmektir. Teslim de, es-selâmüaleyküm demektir."¹²⁷²

İstizanın keyfiyeti hakkında rivayet olunur ki, birisi, Resulullah'a: "İstizan edip vülûc edeyim mi?" Yâni sokulayım mı? demişti. Aleyhisselâtu vessalam da, Revza namında bir kadına: "Kalk şuna öğret istizanı güzel yapmıyor. Söyle السلام عليكم ء ادخل yani "gireyim mi desin" buyurmuş. Adam da, bunu işitmiş ve söylemiş, bunun üzerine: "Gir!" buyurulmuş. Resulullah'dan bir takım şeyler sual etmiş, cevap almış, nihayet: "İlimde senin bilmediğin var mı?" demiş. Aleyhisselâtu ves selâm da: "Allah Teâlâ, bana bir hayr-i kesîr ihsan etti, maamafih hiç şübhe yok ilimde öylesi vardır ki, onu, Allah'dan başkası bilmez" buyurmuş ve ("Her halde Allah, saate ilim onun yanındadır, ve yağmuru o yağdırır, rahimlerde ne var o bilir, ve hiç bir nefis yarın ne kazanacağını bilmez, bir nefis hangi yerde öleceğini de bilmez, şübhesiz ki Allah alimdir, habirdir." Lokman- 31/34) âyetini âhîrine kadar tilâvet eylemiştir. Bir de istizan, kaç a kadar olmalıdır. Resulullah'dan rivayet olduğuna göre istizan, üçtür. Birincisinde kulak verirler. İkincisinde hazırlanırlar, üçüncüsünde izin verirler veya reddederler. Bu üç istizan biribiri ardı sıra velyettirilmeyip aralarında biraz fasıla ile yapılmalı ve üçüncüsünde cevap verilmezse dönmelidir. Şiddetle kapı çalmak, hâne sahibine bağırarak ise, haramdır. Zira izâ ve ihaşî tezammun eder, yürek oynatır. Bu babda nazil olan, إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ
الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ("Hücrelerin arkasından sana ünleyenler, herhalde

¹²⁷⁰ Elmalılı, a.g.e., VI. 25-27.

¹²⁷¹ Elmalılı, a.g.e., VI. 34.

¹²⁷² Elmalılı, a.g.e., VI. 34.

ekserisi akli irmiyenlerdir. " Hucurat-49/4) âyeti, zecr-i kâfidir. Hem de istizan ederken yüzünü kapıya karşı tutup durmamalı, sağa ve yâhud sola teveccüh etmelidir. Resulullah, böyle yapardı.¹²⁷³

Ve bir kerre Ebu Said-i Hudrî radiyallahü anh, kapıya müteveccihen istizan etmişti. Aleyhissalâtü vesselam: لا تستأذن و انت تستقبل الباب "Kapıyı istikbaleterek istizan etme" buyurdu. ذالكم Bu, istinas ile selâm vermeden girmek, لكم sizin için hayırdır. Bir töhmete düşmekten salim kılar, emniyyet ve asayiş takviye, iffet-ü nezaheti tezyid eder. لعلمكم تذكرون . Gerektir ki, tezekkür edersiniz, düşünür, anlar, unutmazsınız. Rivayet olunur ki, Nebiy-yi Ekrem sallallahu aleyhi vesellem Hazretlerine, bir adam: "Anama da istizan edecek miyim?" dedi. "Evet" buyurdu. "Onun benden başka hizmet edeni yok her girişimde istizan mı edeyim?" dedi. Aleyhissalâtü vesselam: "Anam üryan görmek arzu eder misin?" buyurdu. "Hayır" dedi. "Öyle ise, istizan et" buyurdu.¹²⁷⁴

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا

29. Yarab! Mağfiret buyur bana, ve babama anama, mü'min olarak evime girene ve bütün mü'minîn ve mü'minâta, zalimleri ise artırma ancak helâkça artır .¹²⁷⁵

Rivayet olunduğuna göre Ebu Bekri es-Sıddık radiyallahu anh: "Ya Resulallah, biz ticaretimizde muhtelif yerlere gider ve hanlara konarız, izin verilmedikçe onlara gir-miyelim mi?" demişti. Binaenaleyh bu, nazil oldu.¹²⁷⁶

وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ
زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا
يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ
أَبْنَاؤِهِنَّ أَوْ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ
بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ
غَيْرِ أَوْلِي الْأَرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ
عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ

¹²⁷³ Elmalılı, a.g.e., VI. 37.

¹²⁷⁴ Elmalılı, a.g.e., VI. 37.

¹²⁷⁵ Elmalılı, a.g.e., VI. 34.

¹²⁷⁶ Elmalılı, a.g.e., VI. 37.

زَيَّنْتِهِنَّ وَتَوَبُّوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهُ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

31. Mü'min kadınlara da söyle: gözlerini sakınsınlar, ırzlarını muhafaza etsinler, ziynetlerini açmasınlar, zâhir olanı başka ve baş örtülerini yakalarının üzerine vursunlar, ziynetlerini açmasınlar, ancak kendi kocalarına yâhud kendi babalarına kocalarının babalarına yâhud kendi oğullarına, yâhud kendi biraderlerine, yâhud kendi biraderlerinin oğullarına, yâhud hemşirelerinin oğullarına yâhud kendi kadınlarına yâhud kendi ellerindeki memlûklerine, yâhud ihtiyacı olmıyan erkeklerden uyuntulara, yahud henüz kadınların avretlerine muttali' olmıyan çocuklara, müstesna, gizledikleri ziynetleri bilin diye ayaklarını da vurmasınlar, *hepiniz Allaha tevbe edin ey mü'minler ki felâh bulabilesiniz.*¹²⁷⁷

Müsned-i Ebu Davud'da rivayet edildiği üzere, Aleyhissalâtu vesselam, Hazret-i Esmâ'ya: "Ya Esmâ, kadın bulûğa erince ondan görülebilecek olan ancak şudur" buyurmuş ve kendi vech-i mubarekine ve keff-i saadetlerine işaret eylemiştir.¹²⁷⁸

وَلَيْسْتَغْفِرِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ
وَالَّذِينَ يَبْتِغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ
عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَأَثْوَهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَيْكُمْ وَلَا تُكْرَهُوا
فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْيَغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِيَبْتِغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهِنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ

33. Bir nikâha çare bulamıyanlar Allah, kendilerine fazlından bir gına verinciye kadar iffetli kalmağa çalıssınlar, memlûklerinizden mükâtebe istiyenleri de eğer kendilerinde bir hayır biliyorsanız hemen kitabete kesin ve onlara Allahın size malından verin ve dünya hayatın geçici metâını kazanacaksınız diye cariyelerinizi fuhşe ikrah etmeyin, hele iffetli olmak isterlerse; her kim de onları ikrah ederse şübhesiz Allah, onlara ikrahlarından sonra *gafurdur, rahîmdir.*¹²⁷⁹

Rivayet edildiğine göre münafık Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl, altı cariyesini ikrah ile zinaya sevk ediyordu. İki gelip Resulullah'a şikâyet ettiler, bu âyet nazil oldu.¹²⁸⁰

103-MÜNÂFİKÛN SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

¹²⁷⁷ Elmalılı, a.g.e., VI. 37.

¹²⁷⁸ Elmalılı, a.g.e., VI. 40.

¹²⁷⁹ Elmalılı, a.g.e., VI. 43.

¹²⁸⁰ Elmalılı, a.g.e., VI. 45.

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1 ve 7. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ
يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ

1. Sana geldikleri vakit o münafıklar dediler ki: şehadet ederiz hakikaten sen şübhesiz Allahın Resulüsün. Allah da biliyor ki: hakikaten sen şübhesiz onun Resulüsün, bununla beraber Allah şehadet ediyorki doğrusu münafıklar kat'iyen yalancıldır. ¹²⁸¹

Bir hadisi şerifte buyurulmuştur ki: “Münafığın alâmeti üçtür: Konuşunca yalan söyler, söz verince sözünden cayar, kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder.(Buhârî: İman-24)”¹²⁸²

هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْقَضُوا
لَهُ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ

7. Onlardır ki “Resulullâhın yanındakilere nafaka vermeyin tâki dağılsınlar” diyorlar. Halbuki Göklerin ve Yerin hazineleri Allahındır ve lâkin Münafıklar anlamazlar. ¹²⁸³

Buhârî’de rivayet olunduğu üzere Zeyd ibn Erkam radiyallahü anh, demiştir ki: "Bir gazada idim. Abdullah İbn Übeyy'i işittim, ki, şöyle diyor: "Resulullah'ın yanındakilere nafaka vermeyin, tâ ki, etrafından dağılsınlar. O'nun yanından döndüğümüz zaman da her halde daha azîz olan, daha zelil olanı oradan çıkaracaktır." Ben de, bunu amcama söyledim. O da, Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem'e söylemiş. Beni çağırttı. Ben de, anlattım. Bunun üzerine Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem, Abdullah İbn Ubeyy ve arkadaşlarına haber gönderip çağırttı. Onlar, söylemediklerine yemin ettiler. Resulullah, beni tekzip edip, onları tasdik eyledi. Bundan dolayı ben, öyle keder ettim, ki, âsla öyle bir keder başıma gelmemişti. Gittim, evde oturdum, amucam da bana: "Kendini Resulullah'a tekzip ettirtecek, mebguz kılacak kadar ileri gitmekten ne istedin?" dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ ("Sana geldikleri vakit o münafıklar dediler ki:" Münafikun-63/1)'yi inzâl buyurmuş, Peygamber

¹²⁸¹ Elmalılı, a.g.e., VIII. 3.

¹²⁸² Elmalılı, a.g.e., VIII. 3.

¹²⁸³ Elmalılı, a.g.e., VIII. 3.

sallâllahü aleyhi vesellem, *adam gönderip* beni çağırttı ve okudu da: "Allah Teâlâ seni tasdik buyurdu ya Zeyd dedi." Bundan ve Tirmizî'nin bu babdaki birinci rivayetinden anlaşıldığına göre, bu Sûrenin sebab-i nüzulü, bu vak'a olmuştur. Tirmizî'nin ikinci rivayetinde ise, bu daha musarrahtır. Şöyle ki: Yine Zeyd ibn Erkam demiştir: "Resulullah 'ın maiyyetinde gaza etmiştik. Beraberimizde A 'rabîlerden bir takım nâs vardı. Biz, suya koşardık, A'rabîler bizi geçer ona daha önce varırlardı. Bir A 'rabî arkadaşlarını da geçti. A 'rabî, önce vardı mı havuzu doldurur ve etrafına taşlar kor, üzerine de sergiyi örter, arkadaşları gelene kadar beklerdi. Ensar'dan bir adam, bir A'rabîye vardı. Nâkasının yularını salıverip sulamak istedi. O, bırakmak istemedi. Ensâri, suyun örtüsünü çekivermişti. A 'rabîde, değneğini kaldırıp Ensarînin başına vurdu. Zedeledi. Ensari varıp münafıkların başı Abdullah ibn Übeyy'e haber verdi. O'nun Ashabından idi. Abdullah İbn Übeyy, öfkeleni. Sonra da: "Resulullah'ın yanındakilere yiyecek vermeyin, tâ ki, etrafından dağılsınlar," dedi. A 'rabîleri kasd ediyordu. Taâm sırası onlar, Resulullah'ın yanında hazır bulunuyorlardı. Bu sebeble Abdullah, şöyle söyledi: "Muhammed'in yanından dağıldıklarında Muhammed'e yemeği götürün, o beraberindekilerle yesin." Sonra da Ashabına dedi ki: "Vallahi, Medine'ye dönerseniz her halde eazz, oradan ezelli çıkaracaktır." Zeyd, demiştir ki: "Ben, Resulullah'ın ridfı idim. Abdullah ibn Übeyy'in dediğini işittim, amcam haber verdim. O da, Resulullah'a haber verdi. Resulullah da, haber gönderip Abdullah'ı çağırttı. O, yemin ile inkâr etti. Resulullah da, O'nu tasdik ve beni tekzib etti. Sonra amcam, bana geldi. "Resulullah'ı ve müslimanlan kendine darılmaktan ve yalancı dedirtmekten başka ne istedin? dedi. Bunun üzerine bana öyle bir hemm-ü keder bastı ki, kimsenin başına gelmemiştir. Derken Resulullah ile beraber seferde yürüdüğüm bir sırada idi. Merakımdan başımı bükmüş gidiyordum. Resulullah, geldi kulağımı büktü ve yüzüme güldü. Dünya da bana bunun yerine huldü verseler bu kadar sevinmezdim. Sonra Ebu Bekir yetişti: "Sana Resulullah ne dedi?" diye bana sordu. "Bir şey söylemedi yalnız kulağımı bürdü ve yüzüme güldü" dedim. "Müjde dedi, geçti. Sonra Ömer, yetişti. O da, Ebu Bekir gibi söyledi. Vaktaki sabahı ettik Resulullah sallallahü aleyhi vesellem münafıkîn Sûresini okudu." (Müslim: Birr-63) Görülüyor ki, bunda Sûre tasrih edilmiştir. Yine Tirmizî'nin diğer bir rivayetinde denilmiştir ki: "Şu âyet nâzil oldu هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَيَّ مَنْعًا لِيَسْبَغُوا فِي نَارٍ أَلْحَتًا مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْفَضُوا ("Onlardır ki Resulullah'ın yanındakilere nafaka vermeyin tâki dağılsınlar diyorlar." Münafıkun-63/7) Anlaşıyor ki, Zeyd,

bu vak'ayı bir çok defalar rivayet etmiştir.¹²⁸⁴

104-MÜCÂDELE SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 7, 8, 9, 11, 12 ve 14. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الْتِي تَجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ
يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمْ إِنْ اللَّهُ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

*1. Evet işitti Allah, işitti o kadının dediğini ki kocası hakkında sana mücadele ediyor ve Allaha şikâyet eyliyordu, Allah da muhaverenizi dinliyordu, çünkü Allah işidir, görür.*¹²⁸⁵

Rivayetlerin hasılına göre bu âyetlerin inmesine sebep olan bu kadın, Ensar'dan Evs ibn Samit'in zevcesi havle bint Sa'lebe idi. Vak'a şöyle olmuştu: Zevci bulunan Evs ibn Samit, (ki, Ubade ibn Samit'in biraderi idi.) ihtiyarlamış, titizlenmişti. Bir gün kadın kendisinden bir şey istemiş, O da öfkelenip: "Sen, bana anamın sırtı gibisin." (Ahmed b. Hanbeli-4/411) deyivermişti ki, buna "zıhar" ta'bir olunur. Cahiliyye örfünde, bir adam karısına bu sözü söylediği zaman o kadın ona haram olurdu. Bir daha alamazdı. Bu hadise, İslâm'da ilk vaki' olan bir zıhar olmuştu. Derken çok geçmeden söylediğine pişman olup kadını kendine çağırmış, kadın imtina' etmiş: "Canım elinde olan Rabbime kalem ederim ki, sen, o lakırdıyı söyledikten sonra Alah ve Resulü hükmünü verinceye kadar sen, benim yanıma gelemezsin. Git, Resulullah'a danış" demişti. Zevç: "Ben, utanırım Resulullah'a bunu soramam." cevabında bulunmakla kadın: "Ben, gider sorarım" deyip Resulullah'ın hane-i saadetinde huzuruna vardı. "Ya Resulullah, Evs, beni tezevvüc ettiğinde ben, genç idim, mergub idim. Vaktâki yaşımla ileriledi, birçok evlâdları oldu, şimdi beni anası gibi kıldı, kimsesiz bırakıverdi. Eğer bana bir ruhsat bulur da beni yine onunla geçindirirsen beyan buyur ya Resulullah" diye arz-ı hal etti. Resulullah: "Ben, şimdiye kadar bu babda birşey ile emrolunmadım, re'yim haram olmuşsun,"

¹²⁸⁴ Elmalılı, a.g.e., VIII. 7-8.

¹²⁸⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 411.

buyurdu. Kadın: “Vallahi talâk zikretmedi” dedi. Resululâh: “Haram olmuşsun” buyurdu. “Kurbanın olayım, nazar buyur ya Nebiyyallah” dedi. Bu yolda Resulullah’a kirâren miraren mücadele etti. Sonra da Allah’a arz-ı şikâyet ederek: “Allahım, yalnızlığımın şiddetinden ve bana zor gelecek olan ayrılmamın acısından sana şikâyet ederim. Küçük çocuklarım var, onları, O’na bıraksam zayi’ olacaklar, kendime alsam aç kalacaklar” diye ağlıyor. Başını göğe kaldırıyor: “Allahım, sana şikâyet ederim. Allahım, peygamberinin lisâna bir vahiy indir” diyordu. Oradan ayrılmamıştı, nihayet hakkında Kur’ân nâzil oldu. Vahyin şiddeti açıldıktan sonra Resulullah sallallahü aleyhi vesellem: “Ya Havle, müjde” buyurdu قَدْ سَمِعَ اللَّهُ . . . okudu. Bunun üzerine kadının zevcini çağırttı: “O yaptığın yemin ile muradın ne idi?” buyurdu. “Onun keffareti var mı?” dedi. Aleyhissalâtü vesselâm: “Bir rakabe âzad etmeğe gücün yeter mi?” diye sordu: “Lâ vallah ya Resullâh, ona gücüm yetmez, malımın hepsi gider, rakabe bahalıdır, benimse malım azdır” dedi. “Ona gücün yetmezse iki ay sırasıyla oruç tutabilir misin?” buyurdu. “Lâ vallah ben, günde üç kerre yemezsem gözümün feri kaçır ” dedi. “O halde altmış miskin doyurabilir misin?” buyurdu. “Lâ vallah, meğer ki, bana iane buyurasınız” dedi. Resulul- lah da: “Ben, sana onbeş sâ’ ile yardım ederim ve bereketine duâ eylerim” buyurdu. Bu suretle aralınm düzeltti. (İbn Mace: Talak-25/2063) Hazret-i Aişe radiyallahü anh’ten rivayet olunur ki, şöyle dermiş: “Ne büyüktür o işitmesi seslerin hepsini ihata buyuran Allah Tebareke ve Teâlâ (Ahmed b. Hanbel: 2/170) ki, kadın, Peygamber Sallallahü aleyhi vesellem Hazretlerine halini arzederken öyle yavaş fısıltı ile söylüyordu ki, yanlarında ben söylediklerinin bazısını işitiyordum, bazısını işitmiyordum. Resulullah’a zevcinden şikâyet ediyor, ya Resulullah, gençliğimi yedi, kamım O’na saçıldı يَشْرَتْ لَهُ بِثَنِي O’na evlâdlar doğurdum. Nihayet sinnim ilerleyip çocuktan kesildiğim zaman bana zıhar yaptı. Allahım, sana şikâyet ediyorum” diyordu. Yerinden ayrılmadan nihayet Cibril Aleyhisselâm şu âyetlerle nâzil oldu: قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الْتَّبِي تَجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ “Evet işitti, Allah işitti okadının dediğini ki, kocası hakkında sana mücadele ediyor ve Allah’a şikayet ediyordu.” Ve yine rivayet olunur ki, Hazret-i Ömer radiyallahü anh, bu kadın, yanma geldiği zaman ona ikram ederdi ve: “Allah Teâlâ, O’nu dinledi” derdi. İbn Ebî Hâtim ve Esmâ ve Sıfat’ta Beyhakî rivayet etmişlerdir: Hazret-i Ömer radiyallahü anh, nâs ile beraber giderken bu kadın, O’nun durmasını istedi. Hazret-i Ömer de durdu ve O’na yaklaştı ve elini O’nun

omuzuna koyup, O’nu i’tina ile dinledi. O da, hacetini bitirdi, çekildi gitti. Birisi: “Ya Emîr’el- Mü’minîn, şu koca karının karşısında Kureyş’in ricalini beklettin” dedi. “Yuf sana, kim o biliyor musun?” buyurdu. “Hayır” dedi. “Bu o kadındır ki, Allah Teâlâ, yedi semanın fevkîden O’nun şikâyetini dinledi. Bu Havle bint Sa’lebe’dir. Vallah geceye kadar gitmese idi. O, hacetini bitirmeden, ben ayrılmazdım” buyurdu. Buharî’nin tarihinde rivayetine göre müşarünileyha kadın, Hazret-i Ömer’e: “Dur ya Ömer” dedi. O da, durdu. Kadın, O’na iri söz söyledi. Biri: “Ya Emîre’l-Mü’minîn, ben bugün gibisini görmedim.” dedi. Hazret-i Ömer radiyallahü anh da, şöyle dedi: “Nasıl dinlemem ki, O’nu, Allah Teâlâ dinledi de hakkında سَمِعَ اللهُ âyetlerini indirdi.” Sebeb-i nüzulüne dair olan bu rivayetlerden şu da anlaşılıyor ki, örfü âdet neshedilmedikçe mu’teber olur.¹²⁸⁶

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ
تَجْوَى ثَلَاثَةَ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةَ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَى
مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا
عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

*7. Görmez misin Allah Göklerdekini ve Yerdekini hep bilir, herhangi bir üçün bir fısıltısı oluyor mu mutlak o dörtleyicileri, gerek beşin mutlak o altılayıcıları, gerek daha az gerek daha çok her nerede olsalar mutlak o beraberlerindedir, sonra bütün yaptıklarını Kıyamet günü kendilerine haber verir, haberiniz olsun ki Allah her şeyi tamamiyle bilir.*¹²⁸⁷

Rivayet olunuyor ki, Rabîa İbn Amr ile biraderi Habib İbn Amr, bir de Safvan İbn Ümeyye üçü, birgün tenhaca konuşuyorlarmış. Birisi: “Allah, bizim söylediklerimizi bilir mi dersin?” demiş. Biri de: “Bazısını bilir, bazısını bilmez” demiş. Üçüncüsü de: “Bazınızı bilirse, hepsini bilir” demiş. Bu âyetin nüzulüne sebep bunlar olmuştur.¹²⁸⁸

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا
عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِآلَتِهِمْ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاؤُكَ
حَيُّوكَ بِمَا لَمْ يُحْيِكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ
بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصَلَوْنَهَا فَيَنْسَ الْمَصِيرُ

¹²⁸⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 412-413.

¹²⁸⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 411.

¹²⁸⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 420.

8. Bakmaz mısın şunlara: Gizli konuşmadan nehyedildiler de sonra dönüp nehyolundukları şeyi yapıyorlar, günah, udvan ve Peygambere ısyan fısılđaşıyorlar, yanına geldiklerinde de seni Allahın sağlıkılamadığı bir suretle sağlıklyorlar, kendi içlerinde de Allah bizi söylediklerimizle ta'zib etse ya! Diyorlar, Cehennem onlara yeter, ona yaslanacaklar, artık o, ne fena âkıbettir.¹²⁸⁹

Buhârî, Müslim ve sairede Hazret-i Aişe'den rivayet olunduğuna göre Yehudîlerden bir takım kimseler, Resulullah'ın huzuruna geldiler: السَّامَ عَلَيْكَ يَا أَبَا الْقَاسِمِ “Ölüm, lanet, kötülük senin üzerine olsun ey ebel Kasım. ” dediler. Aleyhissalâtu vesellam da: عَلَيْكُمْ diye cevap verdi. Hazret-i Aişe demiştir ki: “Ben, “Allah 'ın laneti, kötülüğü, ölüm, gadabı sizin üzerinize olsun.” bir rivayette de: “Kötülük, gadap, zem ve lanet sizin üzerinize olsun. ” demiştim. Aleyhissalâtu vesellem: “Ya Aişe, Allah teâlâ, fahiş söyleyeni sevmez” buyurdu. “İşitmiyor musun السَّامَ diyorlar” dedim. “Sen de, işitmedin mi ben, وَعَلَيْكُمْ dedim?” buyurdu.¹²⁹⁰

Ahmed İbn Hanbel ve Şü'ab-ı imanda Beyhakî dahi, Abdullah ibn Ömer radyallahü anhüma'dan şöyle rivayet etmişlerdir: “Yahudîler, Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem Hazretleri'ne: السَّامَ عَلَيْكَ diyorlar ve bununla setim kasdediyorlardı. Sonra nefislerinde لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ (“Allah bizi, söylediklerimizle ta'zib etse ya!” Mücadele-58/8) diyorlardı. Onun üzerine bu âyet nazil oldu.¹²⁹¹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

9. Ey o bütün iman edenler! Sizler fısılđaştığınız vakit günah, udvan ve Peygambere ısyan fısılđaşmayın iyilik ve takva fısılđaşın ve Allahdan korkun ki ona haşrolunacaksınız.¹²⁹²

Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Ebu davud da, İbn Mes'ud radyallahü anh'ten rivayet olunduğu üzere Resuli Ekrem Sallhallahü Aleyhi Vesellem, buyurmuştur ki:

¹²⁸⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 418.

¹²⁹⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 421.

¹²⁹¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 422.

¹²⁹² Elmalılı, a.g.e., VII. 419.

“Üç kişi bulunduğunuz vakit nâsa karışmcıya kadar ikiniz, diğerini bırakıp da fısıldaşmayın. Çünkü o, onu mahzun eder.¹²⁹³

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ
فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انشُزُوا فَانشُزُوا يَرْفَعِ اللَّهُ
الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

11. Ey o bütün iman edenler! Sizlere meclislerde genişleyin denildiği vakit genişleyiverin Allah da size genişlik versin, kalkın denildiği zaman da kalkiverin ki Allah iman edenlerinizi yükseltsin, ilim verilenleri ise derecat ile. Ve Allah her ne yaparsanız haberdardır.¹²⁹⁴

İbn Ebi Hatim’in, Mukatil İbn Hibban’dan tahricine göre Âlûsî, bu âyetin sebep-i nüzulünü şöyle nakletmiştir: “Hazret-i Peygamber Sallallahü aleyhi vesellem, Muhacirin ve Ensar içinden Ehl-i Bedr’e ikram ederdi. Ehl-i Bedir’den bir takım zevat geldi ki, Sâbit İbn Kays İbn Şemmas da onlardandı. Meclis ise, daha evvel gelenler ile dolmuştu. Resulullah’ın müvacehesinde durdular: السلام عليكم dediler. Resulullah da: عليكم السلام diye selâmını karşıladı, sonra meclistekilere selâm verdiler. Onlar da, selâm ile karşıladılar. Bunun üzerine ayakta dikildiler, bir yer açılmasına muntazır oldular. Kimse yer açmadı. Onların ayakta kalmaları, Resulullahı müteessir etti. Etrafindakilerden bazılarına: “Kalk ya fülân, ya fülân” diye birkaç kişiyi kaldırdı. Onların da hoşlarına gitmediği yüzlerinden belli oldu. Münafıklar bunu lâkırdıya vesile edindiler. “Yakınına oturanı kaldırıp da sonra geleni oturtması adalet değil” dediler. İşte bu âyet, bu sebeble nâzil oldu. Hasen ve Yezid İbn Ebi Habîb gibi bazıları ise, “Sahabe, harb saflarında kıtal mevki’lerinde kıskançlık eder sıkı dururlar. Şehid olmak rağbetiyle bazısı, bazısına yer açmazdı. Bu âyet, bu sebeble nâzil oldu.” demişlerdir.¹²⁹⁵

İmam-ı A’zam Ebu Hanîfe Hazretlerinin “Müsned”inde, İbn Mes’ud radiyallahü anh Hazretleri’nden rivayet eylediği şu hadîs-i şerîf, bu babda ne kadar mühimdir. Resul-i Ekrem Sallallahü aleyhi ve sellem, buyurmuştur ki: “AllahTeâlâ, Kıyamet günü ulemayı cem’ edip de buyuracak ki: Ben, size sırf hayır

¹²⁹³ Elmalılı, a.g.e., VII. 422.

¹²⁹⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 419.

¹²⁹⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 423.

murad ettiğim cihetle hikmetimi kalblerinize koydum. Haydin cennete gidin. Çünkü sizden vaki' olan kusurlarınıza karşı size mağfiret buyurdum.” Tirmizî, Ebu Davud, Darimî, şu hadîsi merfuan Ebü'd-Derda' radiyallahü anh Hazretleri'nden rivayet etmişlerdir: Âlimin âbid üzerine fazlı, Kamerin bedir gecesi sair kevakib üzerine fazlı gibidir.” (İbn Mâce: Mukaddime: 17) Yine Tirmizî, Ebu Ümame radiyallahü anh'ten: Resulullah buyurdu ki: "Âlimin âbid üzere fazlı, benim ednanıza fazlım gibidir, muhakkak ki Allah Teâlâ azze ve celi ve Me-laikesi ve semavat ve arz ahalîsi hattâ yuvasında karınca ve hattâ balıklar insanlara hayır öğretere salevat getirirler.” (Tirmizi: İlim-9) Darimî, Hazret-i Hasen'den, Resulullah şöyle buyurmuştur: “Her kim, İslâm'ı ihya için ilim talep ederken ölüm kendisine gelirse, onunla Peygamberler arasında tek bir derece vardır. ” (Keşfü'l-Hafâ: 3/ 245) Şu hadîsler de pek mühimdir. Deylemî, “Firdevs”te Ümü Hanî radiyallahü anha'dan, Aleyhissalâtü Vesselâm buyurmuştur ki: “İlim, benim mirasım ve benden evvelki Peygamberlerin mirasıdır.” (Ramuzû'l-Ehadis: 2735) İbn Addiy, Hazret-i Ali radiyallahü anh'ten: “Ulema, arzın ışıkları ve Enbiya'nın halifeleri ve benim varislerim ve Enbiya'nın varisleridirler.” (Keşfü'l-HafHa: 2/ 1751) İbnü'n-Necar, Hazreti Enes radiyallahü anh'ten: “Ulema veresetü'l Enbiya'dır. Ehl-i Sema onlara mahabbet eder ve öldükleri vakit denizdeki balıklar Kıyamete kadar onlara istiğfar ederler.” (Keşfü'l-Hafâ: 2/1745) Ahmed ibn Hanbel ve İbn Hibban, Ebü'd-Derda' radiyallahü anh'ten: “Her kim, bir yola sülük eder onda ilim talep eylerse Allah Teâlâ onu, cennet yollarından bir yola sülük ettirir ve Melekler tal'ib-i ilme kanadlarını gererler, san'atını hoşlandıkları için. Ve ulema veresetü'l-Enbiyadır. Ve Enbiya, ne dinar, ne dirhem miras bırakmadılar, ancak ilim miras bıraktılar. Şu halde onu alan, çok bir nasîb almış olur.” (İbn Mâce: Mukaddime: 17) İbnü'n-Necar Enes radiyallahü anh'ten: “Ulema kumandanlar, müttekiler efendiler ve onlarla oturmak kârdır.” (Keşfü'l-Hafâ: 2/1746) Hatib, İbn Ömer radiyallahü anhüma'dan: “Ulemanın mürekkebi, şühedanın kaniyle tartıldı da ondan ağır geldi.” (Feyzü'l-Kadir: 2/9619) Taberanî, Evsat'ta Ebu Hüreyre radiyallahü anh'ten: “İlmi öğrenin ve ilm için sekînet ve vekar da öğrenin ve kendisinden ilim öğreneceğiniz kimseye tevazu' edin.” (Feyzü'l-Kadir: 3/3323) Deylemî, “Firdevs”te, Hazret-i Ali radiyallahü anh'ten: “Kendisiyle intifa' olunan âlim, bin âbiden hayırlıdır.” (Deylemî: Firdevs: 3/ 41) İbn Adiy, Hatîb, İbn Asakir, Ebü'd Derda: “Öğrenmek istediğinizi öğrenin, fakat bildiğinizle amel etmedikçe ilmin size hiç menfeati

olmaz.” (Feyzü’l-Kadir: 3/3323) Ebü’l-Hasen İbn Ahzem-i Medinî, “Emalî”sinde Hazret-i Enes radiyallahü anh’ten: “İlimden istediğinizi öğrenin fakat amel etmedikçe, ilim toplamakla me’cur olmazsınız vallahi.” (Feyzü’l-Kadir: 3/3324) Ahmed ibn Hanbel, Buharı, Müslim, Hazret-i Muaviye’den, yine Ahmed ibn Hanbel ve Tirmizî, İbn Abbas’dan ve İbn Mace, Ebu Hüreyre’den radiyallahü anhüm: “Her kime Allah hayır murad ederse, onu, dinde fa’lîh eder.” (Feyzü’l-Kadir: 6/9103) Taberanî, İbn Ömer’den radiyallahü anhüma: “İbadetin efdali fıktır, dinin efdali vera’dır.” (Feyzü’l-Kadir: 2/1280)¹²⁹⁶

Hatîb, Cabir’den radiyallahü anh:“Ulemaya ikram ediniz. Çünkü onlar, Enbiya'hin varisleridirler. Onun için her kim onlara ikram ederse, Allah ve Resulü’ne ikram etmiş olur.” (Feyzü’l- Kadir: 4/1428) Rafî, Behz ibn Hakîm’den, O babasından, dedesinden:“Ulemayı istikbal eden, beni istikbal etmiş olur, ulemayı ziyaret eden, beni ziyaret etmiş olur. Ulema meclisinde bulunan, benim meclisimde bulunmuş olur. Benim meclisimde bulunan da, sanki Rabbimin meclisinde bulunmuş gibi olur.” (Kenzü’l-Ummâl: 10) Deylemi, İbn Mes’ud’dan ve Ebu Hüreyre’den radiyallahü anhüma: İlim refi’ olunmazdan evvel ilmi öğrenin. Çünkü her biriniz yanındakine ne zaman muhtaç olacağını bilmez.” (Dârimi: Mukaddime-19) Ahmed Darimî, Taberanî ve Ebu’s-Şeyh tefsirinde ve İbn Merduye, Ebi Umame’den radiyallahü anh- ilim kabz olunmazdan evvel, ilim ref olunmazdan evvel ilimden nasîb alın.” Denildi ki: “Ya Resulallah, Kur’ân bizim aramızda iken ilim nasıl ref olunur?” Buyurdu ki: “Hay seni anan yitirsin, işte Yehûd ve Nasarâ, aralarında kitablar var. Fakat Peygamberlerinin getirdiğinden bir harfe tutunmaz olmuşlardır. Haberinizi olsun ki, ilmin gitmesi, cümlesinin gitmesidir. İlmin gitmesi, cümlesinin gitmesidir. İlmin gitmesi, cümlesinin gitmesidir.” İbn Hanbel, Buharî, Müslim, Neseî, İbn Mâce, İbn Ömer’den radiyallahü anhüma: “Âİlah Teâlâ, ilmi kullardan nez’ ederek soymak suretiyle kabzetmez. Velakin ulemayı kabz ile ilmi kabz eder. Hiç bir âlim bırakmayınca da nas, bir takım cahil başlar edinirler. Onlara sorulur, onlar da ilimsiz fetva verirler, hem doğru yoldan saparlar, hem de saptırırlar.” (İbn Mace: Mukaddime-8/52) Ebu Nüaym ve Deylemi, Ebu Hüreyre’den radiyallahü anh:“Ahir zamanda bir kavm çıkar, cahiller başlara geçerek nasa fetva verirler. Hem dâll, hem mudili olurlar.” (Müslim: İlim-14) İbn Neccar, Ebu Hüreyre’den radiyallahü anh:“Kötü âlimler, Kıyamet günü getirilir, Cehennem ateşine atılır. Her

¹²⁹⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 422.

biri cehennemde bir casaba ile değirmen döndüren merkeb gibi döner dolaşır. Ona: “Vay sana, biz seninle yolumuzu düzeltmiştik, bu halin ne? ” denilir, der ki: “Ben, sizi nehyettiğim şeyleri tutmaz, hilâfını yapardım.” (Müslim: Zühd-51) Deylemî, “Firdevs”te İbn Abbas’dan radiyallahü anhüma: “Dinîn afeti üçtür: Fakîh-i facir, İmam-ı câir, müctehid-i cahil” (Feyzû’l-Kadir: 1/11) Askerî, Hazret-i Ali radiyallahü anh’ten: “Fukaha, Peygamberlerin eminleridir. Dünyaya dalmadıkları ve saltanat uyuntusu olmadıkları müddetçe. Fakat onu yaptılar mı, o zaman onlardan hazer edin.” (Keşfü’l- Hafâ: 2/1838) Ahmed İbn Hanbel, Hazret-i Ömer’den radiyallahü anh:“Ümmetimin aleyhine korktuğumun en korkunçu, her bir dili bilgiç münafıktır.” (Ahmed b. Hanbel: 1/22-24) Yine Ahmed ibn hambel ve Ebu Nüaym, “Hilye’de, Hazret-i Ömer radiyallahü anh’ten:“Ümmetimin aleyhine korktuğumun en korkuncu, idlâl edici imamlardır.” (İbn Mace-Fiten: 9) Taberanî, İbn Mes’ud’dan radiyallahü anh: “Her hangi bir adam, kendisine Allah Teâlâ bir ilim vermiş de onu ketmet- miş ise, Kıyamet günü Alah da, ona ateşten bir gem vurur.” İbn Asakir, Ebu Hüreyre’den radiyallahü anh: Kıyamet günü nâsın en ziyade azâb çekeceği o âlimdir ki, ona ilmiyle menfeat vermemiştir.” (Kenzü’l-Ummâl: 10/29099) Tirmizî, İbn Ömer’den radiyallahü anhüma: “Her kim ilmi, Allah ’ın gayri için öğrenirse ateşten oturacağı yere hazırlansın.” (Tirmizi: İlim-6) Ebu’s-Şeyh, Ubade İbn Samit radiyallahü anh’ten: “İlim, amelden hayırlıdır. Dinin kıvamı ise, vera’ ve takvadır ve Âlim az da olsa ilmiyle amel edendir.” (Keşfü’l-Hâfâ: 2/85) İbn Lâl, “Mekârim- i Ahlâk”ta, Hazret-i Ali’den radiyallahü anh: “Size, lam fakihî haber vereyim mi? Allah’ın rahmetinden nasın ümidini kesmeyen ve Allah’ın revhinden onları ye’se düşürmeyen ve Allah’ın mekrinden onları emin kılmayan ve masivaya rağbet için Kur’ân’ı bırakmayan kimsedir. Haberiniz olsun ki, ne tefakkuh olmayan bir ibadette, ne de tedebbür bulunmayan bir ilimde hayır yoktur.” (Darimî: Mukaddime: 29) Hatîb, “El-Müttefak Ve’l-Müfterak”te Şeddad ibn Evs’ten radiyallahü anh:Allah’ın zatı hakkında halka ve herkesten ziyade kendi nefesine bugz etmedikçe, tam bir fekahetle fakîh olmaz.” (Kenzü’l-Ummâl: 10/28949)¹²⁹⁷

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَجَّيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدَّمُوا بَيْنَ يَدَيْ
نَجْوَيْكُمْ صَدَقَةٌ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ

12. Ey o bütün iyman edenler! Peygambere gizli ma'ruzatta bulunmak istediğiniz zaman

¹²⁹⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 427.

*fısıltınızdan önce bir sadaka takdim ediniz, bu sizin için hem bir hayır hem daha ziyade bir temizliktir, fakat gücünüz yetmezse şübhe yok ki Allah gafurdur rahîmdir.*¹²⁹⁸

İbn Abbas Hazretleri'nden rivayet olduğuna göre bir takımları, Resulullah'ın meclisinde kendilerini göstermek için lüzumlu lüzumsuz fısıltı ile Zat-ı Risaletpenahîleri'ne bir şeyler arzetmeğe kalkıyor ve bu gittikçe çoğalıyordu. Aleyhissalâtü Vesselâm, lûtf-u semahati hasebiyle hiçbirini reddetmiyordu. Bu sebeble bu âyet nâzil oldu. Katade'den rivayet olduğuna göre de zenginler, Peygamber'in huzuruna geliyorlar, bu suretle sık sık münacatta bulunarak mecliste fukaraya galebe ediyorlardı. Aleyhissalâtü Vesselâm, bunların çok oturmalarından ve çok fısıldaşmaya kalkmalarından sıkılıyordu. Bu âyet nâzil oldu.¹²⁹⁹

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَخْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

*14. Bakmaz mısın şunlara ki Allahın gadab etmiş olduğu bir kavma yardaklık etmektedirler, onlar ne sizdendirler ne onlardan ve bilip dururken yalan yere yemin ederler.*¹³⁰⁰

Rivayet olunuyor ki, Resul-i Ekrem Sallâllahu Aleyhi Vesellem, bir gün hücrelerinden birinde oturuyor, yanında da Müslümanlardan birkaç zat bulunuyordu. “Şimdi yanınıza şeytan gözlü biri gelecek” buyurdu. Derken gök gözlü birisi çıktı geldi. Resulullah ona: “Sen ve arkadaşların bana neye şetm ediyorsunuz?” buyurdu. Öyle bir şey yapmadığına yemin etti. “Bırak beni de gideyim, arkadaşlarımı da getireyim” dedi. Gitti, çağırdı geldi, onlar da, yemin ettiler. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. İmam Ahmed ibn Hanbel, Bezzar, ibn Münzir ve İbn Ebi Hâtim ve “Delâil”de Beyhaki, ve ibn Merduye ve Hükim, İbn Abbas'dan böyle isim tasrih etmeyerek rivayet etmişler ve nihayetinde, *يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا* ("O gün ki Allah onları toplayarak ba'sedecek de size yemin ettikleri gibi önada yemin edecekler." Mücadele-58/18) âyetinin ve mabadının nâzil olduğunu söylemişlerdir. Süddî ve Mukatil den naklolunan rivayette ise isim tasrih olunarak, o gelen adamın gök gözlü, esmer, kısa boylu hafif sakallı Abdullah ibn Nebtel

¹²⁹⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 419.

¹²⁹⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 427.

¹³⁰⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 430.

namında birisi olduğu ve vech-i meşruh üzere arkadaşlarıyla beraber yemin ettikleri ve onun üzerine bu âyetin indirildiği nakledilmiştir.¹³⁰¹

105-HUCURAT SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 2, 4, 7, 9, 11, 12 ve 13. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقَدَّمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا
اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

*1-Ey o bütün iman edenler, Allah'ın ve Resulü'nün önüne geçmeyin ve Allah'dan korkun. Çünkü Allah, işitir, bilir.*¹³⁰²

Bu âyetin sebab-i nüzulünde birkaç rivâyet vardır:

1) Bûhârî'nin Abdullah ibn Zübeyr'den bir rivâyetine göre: “Benî Temîm'den Resûlullah'a bir hey'et gelmişti. Hazret-i Ebu Bekir radiyallahü anh: “Ka'ka ibn Ma'bed'i onlara emîr yap” dedi. Hazret-i Ömer radiyallahü anh de: Akra' ibn Hâbis'i emîr yap” dedi. Ebu Bekir: “Sırf bana muhâlefet etmek istedin” dedi. Ömer de: “Hayır, sana muhâlefet etmek istemedim” dedi. Münâkaşa ettiler, sesleri yükseldi. Bundan dolayı, “Allah'ın ve Rasûl'ün önüne geçmeyin” nâzil oldu.” Fakat yine Bûhârî'nin ve sâirlerinin rivâyetlerine göre bu münâkaşa, bundan sonraki âyetin nüzûlüne sebep olmuştur.¹³⁰³

2) Abd ibn Humey'din ve İbn Cerîr'in ve İbn Münzir'in Hasen'den rivâyetlerine göre bâzı kimseler, Kurban Bayramı günü Resûlullah'dan evvel kurban kesmişlerdi. Aleyhissalatü vesselam, onlara iâdesini emir buyurdu. Bu âyet, nâzil oldu. Keşşafın nakline göre, Bayram namazından evvel kesmişlerdi, bu âyet nâzil oldu. Resulullah da, onlara diğer bir kurban keserek iâde etmelerini emir buyurdu.¹³⁰⁴

3) İbn Cerîr'in, Katâde'den rivâyetine göre birtakım kimseler, şunun hakkında şöyle nâzil olsa idi, şöyle şöyle olurdu diye söyleniyorlardı bu, nâzil oldu.¹³⁰⁵

¹³⁰¹ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 431.

¹³⁰² Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 167.

¹³⁰³ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 169.

¹³⁰⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 169.

¹³⁰⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 169.

4)Âlusî'nin kaydettiğine göre Hasen'den şu da mervîdir ki, Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem, Medine'de istikrâr edince kendisine âfâktan vüfud (sifâret hey'etleri) geliyor, pek çok mes'eleler soruyorlar, çok söylüyorlardı. Resûlullah, başlamadan mes'eleye başlamaktan nehyolundular. Ebu Hayyan, “Bahir”de der ki: Resûlullah'a bir kavim geldiği vakit, nasıl selâm vereceklerini öğretmek üzere Ebu Bekir onlara bir adam gönderir ve Resûlullah'ın huzurunda sekînet ve vakar üzere bulunmalarını emrederdi.¹³⁰⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا
تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ
وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ

2- Ey o bütün iman edenler, seslerinizi Peygamber'in sesinden üstün kaldırmayın ve O'na birbirinize bağırır gibi iri söylemeyin. Haberiniz olmadan amelleriniz hiçe iniverir.¹³⁰⁷

Rivâyet olunur ki, bu âyet nâzil olunca Hazret-i Ebu Bekir radiyallahü anh: “Ya Resulullah, vallahi ben, bundan sonra Allah'a kavuşuncaya kadar sana gizli veya gizli gibi konuşurum.” Hazret-i Ömer radiyallahü anh de, Peygamber'e öyle yavaş konuşur olmuştu ki, istifhâm buyurmayınca işittirmezdi.¹³⁰⁸

Bûhârî ve Müslim, Enes radiyallahü anh'dan rivayet etmişlerdir ki, bu âyet nâzil olunca Sâbit ibn Kays radiyallahü anh, evinde oturmuş: “Ben ehl-i nârdanım” diyerek kendini habseylemişti. Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, Sa'd ibn Muaz'a: “Ya Aba Amir, Sâbit ne halde, rahatsız mı?” diye suâl buyurdu. Sa'd: “O, benim komşumdur, rahatsızlığımı bilmiyorum” dedi ve gitti sordu. Sâbit dedi ki: “Bu âyet indirildi. Halbuki bilirsiniz ben, sizin en yüksek seslinizim. Demek ki, ben, ehl-i nârdanım” dedi. Sa'd, bunu Peygamber'e söyledi. Resulullah: “Hayır, O, ehli cennettendir.” buyurdu. Diğer bir rivâyette de Resulullah, haber gönderip getirtti, suâl buyurdu. “Ya Resulallah, dedi, Allah Teâlâ sana bu âyeti indirdi. Benim ise, sesim kuvvetli. Korkarım ki, amelim habt ola.” Aleyhissalâtü vesselâm, buyurdu ki: “Hayır, sen, hayr ile yaşayacak ve hayır ile öleceksin.” Taberânî ve Hâkim'in rivayetlerine göre Resulullah, O'na: “Razı olmaz mısın hamiden

¹³⁰⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 169.

¹³⁰⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 167.

¹³⁰⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 170.

yaşayasın, şehîden katlolunasın ve cennete giresin?” buyurdu. O da: “Râzıyım ve artık sesimi Peygamber'in sesinden üstün kaldırmam” dedi.¹³⁰⁹

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنَ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ
4-Hücrelerin arkasından sana ünleyenler, her halde ekserisi akli ermeyenlerdir.¹³¹⁰

Bûhârî, Edeb'de ve İbn Ebi'd-Dünya ve Beyhakî, Davud ibn Kayis'ten şöyle tahrîc etmişlerdi ki: Hucûrâtı gördüm. “Cerid-i nahıl”den olup haricinden kıl çullarla örtülmüş idi. Hücrenin kapısından Beyt in kapısına kadar Beyt'in arzını altı yâhud yedi zira' zannederim ve iç beyti on zira' tahmin ediyorum. İrtifâı da yedi ile sekiz arası sanırım demiştir. Hasen-i Basriden de tahrîc etmişlerdir ki: Hazret-i Osman'ın hilâfetinde Ezvâc-ı Peygamberinin evlerine girerdim. Tavanlarına elimle yetişirdim. Abdümelik'in oğlu Velîd zamanında O'nun emriyle Resûlullah'ın Mescidi'ne ilhâk edildi ve bundan dolayı nâs ağladı ve o gün Said İbni'l-Museyyeb şöyle dedi: Vallahi, arzu ederdim ki, alâ haliha bıraksalar da Medîne ahalisinden birtakım kimseler neşveyab olsalar ve ehl-i âfak da gelip Resûlullah'ın hayatında ne ile iktifa buyurduğunu görseler de zühd dersi alsalardı.”¹³¹¹

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ
الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي
قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ
هُمُ الرَّاشِدُونَ

7- Hem biliniz ki, içinizde Allah'ın Resulü var. Eğer o bir çok işlerde size itâat eder olsa haliniz yaman olurdu ve lâkin Allah size imanı sevdi ve küfrü, füsuku, isyani nazarınızda kerîh kıldı.¹³¹²

Bir hadîs-i şerifte: “Kişi halîlinin, yâni sır dostunun dîni üzeredir. Onun için herbiriniz iyi bakın kime dostluk ediyor, kiminle sevişiyor.” Buyurulması bu mânâdandır. (Ebu Davud, Edeb-12)¹³¹³

Hazret-i Ömer: “Ya Resûlullâh, sen, bana iki yanım arasındaki nefsimden

¹³⁰⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 170-171.

¹³¹⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 167.

¹³¹¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 171-172.

¹³¹² Elmalılı, a.g.e., VII. 167.

¹³¹³ Elmalılı, a.g.e., VII. 169.

başka her şeyden sevgilisin” demişti. Resûlullâh: “Ben, sana nefsenden de daha sevgili olmadıkça imanın tamam olmaz” buyurdu. Bunun üzerine Hazret-i Ömer hemen: “Vallahi, sen, bana iki yanım arasındaki nefsimden daha sevgilisin,” dedi. Resûlullâh da: “Şimdi ya Ömer, imanın tamam oldu” buyurdu.¹³¹⁴

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا
بِيدَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي
تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بِيَدِهِمَا
بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

*9- Ve eğer Mü'minlerden iki taife çarpışarlarsa, hemen aralarını bulun, barıştırın. Şayed biri diğerine karşı bağıyediyorsa o vakit bagî olana Allah'ın emrine rücu' edinciye kadar kıtâl edin. Eğer rücu' ederse yine adaletle beyinlerini sulh edin ve hep insaflı olun. Çünkü Allah, adâlet yapanları sever.*¹³¹⁵

Rivâyetlerin hulâsasına göre: Resûlullah sallallahü aleyhi vesellem, Sa'd ibn Ubâde'nin marazında ziyâretine müteveccihen giderken, Abdullah ibn Übeyy ibn Selûle de uğraması ricâ edilmiş ve bir merkebe binerek uğramıştı. Abdullah ibn Übeyy: “Merkebin kokusu bizi rahatsız etti” demiş. Mecliste hâzır bulunan Ensar'dan Abdullah ibn Revâha Hazretleri de: “Vallahi, Resûlullah'ın merkebinin kokusu senden daha hoştur” demiş. Bunun üzerine Abdullah ibn Übeyyin kavminden taraftarları kızmış, Abdullah ibn Revâha Hazretleri'nin arkadaşları da kızmışlar. İbn Revâha Hazrecî, İbn Übeyy Evsî olduklarından iki kabileden birtakım kimseler, silâhsız olarak elleriyle papuçlarıyla, sopalarla döğüşmeğe başlamışlar. Bunun üzerine bu âyet nâzil olmuş. Resûlullah, kıraat buyurmuş, bu suretle barışmışlar.¹³¹⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ
يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا
مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِاللِّقَابِ بِيَدِ
الْإِسْمِ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ
الظَّالِمُونَ

¹³¹⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 176-177.

¹³¹⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 167.

¹³¹⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 178-179.

11- Ey o bütün iman edenler, alay etmesin bir kavim, bir kavim ile. Belki kendilerinden daha hayırlı olurlar. Ne de birtakım kadınlar, diğer kadınlarla. Belki onlardan daha hayırlı olurlar. Hem kendilerinizi ayıblamayın ve kötü lâkablarla atışmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü isimdir. Her kim de tevbe etmezse artık onlar, kendilerine zulmedenlerdir.¹³¹⁷

Nüzulu hakkında birkaç sebep zikrolunmuştur. Dahhak'dan rivayet olunduğuna göre, Beni Temîm'den bir kavim, Bilâ-i Habeşî, Hababb, Ammar, Suheyb, Ebu Zerr, Sâlim mevlâ Huzeyfe gibi zevât ile istihzâ etmişlerdi. Hazret-i Âişe radiyallahü anha'dan: Zeyneb bint Huzeymete'l- Hilâliyye'yi kısılalığından dolayı eğlenmişti. Kezalik Hazret-i Âişe ile Hazret-i Hafsa, Ümmü Seleme Hazretlerini kısa diye konuşmuşlardı, İbn Abbas'dan: Hazret-i Safiyye ve bint Huyey, Resûlullah'a gelmiş: “Kadınlar bana, ey Yehûdî kızı Yehûdî diye söz atıyorlar” demiş. Resûlullah da: “Babam Harun, amcam Musa, zevcim de Muhammed neye demedin?” buyurmuştu. Şu da rivâyet olunmuştur ki: Sabit ibn Kays, kulağında biraz ağırlık vardı. Resûlullah'ın meclisine geldiği vakit işitsin diye yer açarlardı. Bir gün gelmiş, “açılın” diye diye Resûlullah'ın yanına kadar varmıştı. Bir zata: “çekil” dedi, o, aldırmadı. “Bu kim?” dedi. O zat da: “Ben Filânım” dedi. O: “Hayır, sen, Filân kadının oğlusun” diye Cahiliyyede ta'yib olunduğu bir valide söyledi. Adamcağız mahcub oldu. Bu âyet nâzil olunca Sâbit: “Bundan sonra kimseye karşı haseb ile de iftihar etmem” dedi. Bir de Ebu Cehlin oğlu İkrime müslüman olmuştu. Bâzı kimseler, O'na: “Bu, bu ümmetin Fir'avn'ın oğlu” demişlerdi. Gücüne gelmiş, Resûlullah'a şikâyet eylemişti. İşte bu âyet, bu sebeble nâzil oldu.¹³¹⁸

Keşşaf'ta der ki: “Hazret-i Peygamber sallallahü aleyhi vesellem'den mervîdir: “Mü'minin, mü'min kardeşi üzerindeki hakkından birisi de, onu en sevdiği ismiyle çağırmasıdır.” (Tac: 5/59) Onun için künye koymak Sünnet'ten ve âdab-ı haseneden olmuştur. Hazret-i Ömer radiyallahü anh: “Künyelerini işâa edin. Çünkü münebbihtir” demiştir.¹³¹⁹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ
بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ

¹³¹⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 182.

¹³¹⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 182-183.

¹³¹⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 184-185.

أَحَدِكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ
اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ

12- Ey o bütün iman edenler, zannın bir çoğundan çekinin. Çünkü zannın bazıları vebaldir. Tecessüs de etmeyin. Bazınız bazınızı gıybet de etmesin. Hiç arzu eder mi ki, biriniz kardeşinin ölü halinde etini yesin? Demek tiksindiniz! O halde Allah'a korunun. Çünkü Allah tevabdır, rahîmdir.¹³²⁰

Hadîs-i Kudsi'de: "Ben, kulumun Bana zannı yanır dayımdır. (Müslim:Tevbe-1)" diye vârid olmuştur. Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, buyurmuştur ki:"Herbiriniz Allah'a hüsni zannederek ölsün" (Müslim: Cennet-81/82) ve buyurmuştur ki: "Hüsni zann imandandır." Ameliyyatta kat'ı bulunmayan husûsatta zannî delîl ile amelin vâcib olduğu mevâki' de vardır.¹³²¹

Bir hadîs-i Şerifte şöyle vârid olmuştur: "Müslimînin eksikliklerini, ayıplarını tettebbû' etmeyin. Zira her kim, müslimînin ayıplarını tettebbu' ederse Allah Teâlâ da, onun aybını ta'kîb eder. Nihayet evinin içinde bile onu rezîlü rüsva eyler." (Tirmizi: Birr-83) Rivâyet olunuyor ki: Hazret-i Ömer radiyallahü ahn, Medine'de geceleyin karakol gezerdi. Bir gece bir evde tegannî eden bir adamın sesini işitti, duvardan aştı içeri girdi. Baktı ki, yanında bir kadın bir de şarab var: "Ey Allah'ın düşmanı dedi, sen ma'siyet yapacaksın da Allah seni muhakkak setredecek mi sandın?" Adam: "Sen de acele etme ya Emîre'l-mü'minîn, dedi, ben, bir ma'siyet yaptım ise, sen üç hususta Allah'a masiyet yaptın. Allah Teâlâ: وَلَا تَجَسَّسُوا buyurdu, sen tecessüs ettin. Allah Teâlâ: وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ("...bununla beraber irginlik evlere arkalarından gelmenizle değildir, velakin iren, korunandır, evlere kapılarından gelin..." Bakara-2/189) buyurdu, sen duvardan aştın. Allah celleşânühü: لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ("Ey o bütün iman edenler! kendi odalarınızın gayri odalara sahiplerine istinas edip selam vermeden girmeyiniz..." Nur-24/27) buyurdu, sen benim üzerime izinsiz girdin." Bunun üzerine Hazret-i Ömer: "Nasıl, şimdi afvedersem siz de bir hayır var mı? Yâni sen de, beni afveyler tevbe eylemişin?" dedi. O da: "Evet" dedi. Bu sûretle bıraktı, çıktı.¹³²²

GIYBET: Bir kimsenin gıyabında hoşlanmayacağı bir şey söylemektir. Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, buyurmuştur ki: "Bilir misiniz gıybet nedir?"

¹³²⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 182.

¹³²¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 186.

¹³²² Elmalılı, a.g.e., VII. 187.

“Allah ve Resulü a'le” dediler. “Kardeşlerini hoşlanmayacağı bir şey ile anmandır” buyurdu. “Ya söylediğim, kardeşimde varsa denildi?” “Eğer söylediğin onda varsa gıybet etmiş olursun ve eğer söylediğin onda yoksa o vakit ona bülitân etmiş olursun” buyurdu ki, bunu, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Neseî ve şâire de zikretmiştir.

İbn Şeyh, Enes radiyallahü anh'den: Hazret-i Peygaber sallallahü aleyhi vesellem buyurdu ki: “Her kim, haya örtüsünü atarsa artık onun gıybeti yoktur.” İbn Ebi'd-dünya, Behz ibn Hakîm'den, o babasından, o dedesinden, Hazret-i Peygamber sallallahü aleyhi vesellem, buyurdu ki: “Facir-i nâs tanırken anmaktan korkacak mısınız? Onu, onda olan ile anın ki, nâs sakınsın.”¹³²³

İbn Ebi'd-Dünya ve Taberanî'nin Câbir'den tahrîc eyledikleri şu hadîsin mahmili de budur: “Gıybet zinadan eşedir” buyurulmuş. “Nasıl olur? ” denilmiş. Aleyhissalâtü vesselâm, buyurmuş ki: “Raciil zinâ eder, sonra tevbe eder, Allah mağfiret buyurur. Gıybet eden ise, sahibi mağfiret etmedikçe mağfiret olunmaz.” Üçüncüsü, sahibine bâliğ olmaz.¹³²⁴

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى
وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ
أَتْقَىكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

*13. Ey o bütün insanlar! Biz sizi bir erkekle bir diğiden yarattık, hem de sizi şaab şaab, kabîle kabîle yaptık ki tanışasınız, haberiniz olsun ki Allah yanında ekreminiz en takvalınızdır, her halde Allah alîmdir, habîrdir.*¹³²⁵

Tirmizî ve sâirenin rivâyet ettiği bir hadis-i şerifte: “Kul, be's olan şeyden sakınmak için lâbe'sebih olanı terketmedikçe müttekilerden olmaz.” (İbn Mâce: Zühd-24) buyurulmuş olması, hasebiyle haram şübhesi bulunan helâllardan, yâni kerâhet-i tahrimiyeye ile mekrûh olanlardan dahi ictinâb lâzımdır.¹³²⁶

Râgıb, der ki: “Şer'in teârûfünde takvâ: Nefsi, ismden hıfzetmektir. Bu ise, haramı terk ile olur. Bu da, mubahatı terk ile tamam olur. Çünkü rivâyet olunan: (“Helal bellidir, haram da bellidir. Aralarında şüpheli şeyler vardır.” Buhari: Büyül-

¹³²³ Elmalılı, a.g.e., VII. 187.

¹³²⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 185-188.

¹³²⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 182.

¹³²⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 191.

2 İman-39) hadîsi mucibince, “korunun kenarında otlayan, içine düşebilir.” Buhârî, Müslim ve sâirede tahrîc olunduğu üzere, Resulullah sallallahü aleyhi vesellem, buyurmuştur ki: “Helâl belli, haram da bellidir, yâni Şer'an beyan olunmuştur. Fakat bu ikisi arasında, ikisine de benzeyebilen şüpheli şeyler vardır ki, nâsın çoğu onları bilmez. Binaenaleyh şübühattan korunan kimse, dinini ve ırzını temiz tutmuş olur. Şübûhata düşen ise, harama da düşer. Nitekim koru kenarında güden çobanın koruya düşmesi pek melhuzdur. Haberiniz olsun ki, her melikin bir korusu vardır. Allah'ın korusu da, mehârimidir. Haberiniz olsun ki, cesedde bir et parçası vardır. O iyi olursa, cesedin hepsi iyi olur. O bozuk olursa, cesedin hepsi bozuk olur. Biliniz ki O, kalbdır.”¹³²⁷

Bir hadîs-i şerifte buyurulmuştur ki: “Her kimi, nâsıl en mükerremi olmak mesrur ederse Allah'a takvâlî olsun.” (Tirmizi: fiten-70) Diğer bir hadîs-i şerifte de Aleyhissalâtüvesselâm, buyurmuştur: “Ey nâs, insanlar iki adamdan ibarettir. Biri, mü'min, tekî, Allah yanında kerîm, biri de, fâcir, şekî, Allah yanında hakir.” İbn Abbas'dan da şöyle mervîdir: “Dünyanın keremi zenginlik, âhiretin keremi takvâdir.”¹³²⁸

106-TAHRİM SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 2, 3, 6, 8 ve 11. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ
وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

1. Ey o Peygamber! Sana Allahın halâl kıldığını niçin harâm edersin, zevcelerinin hoşnudluğunu ararsın? Maamañih Allah gafurdur, rahîmdir.¹³²⁹

Ebu Bekir ve Ömer ve İbn Abbas ve İbn Mes'ud radiyallahü anhüm Hazretlerinden menkul: Haram, yemindir. Ömer'den: "Talâka niyyet ederse ric'idir." Ali'den: "Üçtür" Zeyid'den: Bâyin bir talâktır." Osman'dan: "Zıhardır." Mesruk, "Bir şey olmadığı" re'yinde idi.¹³³⁰

¹³²⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 191.

¹³²⁸ Elmalılı, a.g.e., VI. 191-192.

¹³²⁹ Elmalılı, a.g.e., VIII. 80.

¹³³⁰ Elmalılı, a.g.e., VIII. 81.

قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلِيكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

2. Allah sizin için yeminlerinizin çözümlüğünü farz kılmıştır ve Allah sizin mevlânızdır, hem de alîm hakîm odur.¹³³¹

Hadîs-i şerifte: "Her kim, bir yemin ile yemin eder de sonra ondan hayırlısını görürse yemininden keffaret versin, sonra o hayrı yapsın" (Fezû'l-Kadir: 6/8641) buyurulmuştur.¹³³²

وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ
وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا
بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ

3. Ve hani Peygamber zevcelerinin ba'zısına sır olarak bir söz söylemişti, vaktâki o onu haber verdi, Allah da Peygambere onu açtı, açınca Peygamber -o zevcesine-birazını tanıttı, birazından da sarfı nazar etti, ona bu suretle anlatıverince bunu sana kim haber verdi dedi, bana dedi, o alîm, habîr nübüvvetle haber verdi.¹³³³

"Bahir"de Ebu Hayyan şöyle diyor: "Hadîs, Miriye sebebiyledir, bir de bal içtim denilmiştir. Meymun ibn Mihran da dedi ki 'Hadîs, Pevgamber'in Hafsa'ya sır olarak söylediği şu hadîstir: "Ebu Bekir ve Ömer benden sonra hilâfeten benim emrime malik olacaklardır" Âlûsî de, bu rivayetleri daha cem'iyetli toplayarak demiştir ki: "İbn Merduye, ibn Abbas'dan ve İbn Ebî Hatim, Mücahid'den tahrir etmişlerdir: Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, Hafsa'ya, Mâriye tahrîmini ve kendisinden sonra muhakkak Ebu Bekir ve Ömer'in nasa velâyetlerini sırren söylemişti. Hafsa da, sırren Aişe'ye söyledi. Hakikaten bu emrin sırren söylendiği hakkında daha başka müteaddid haberler de vardır. İbn Ebî Adıyy ve Ebu Nuavm, Hazret-i Sıddık'ın fezailinde ve İbn Merduye bir kaç tarik ile Hazret-i Ali ve İbn Abbas'dan şöyle rivayet eylemişlerdir: İki de dediler ki: "Ebu Bekir in ve Ömer'in emirlikleri Allah'ın kitabında vardır: ("Ve hani peygamber zevcelerinin bazısına sır olarak bir söz söylemişti." Tahrim-66/3) Peygamber, Hafsa'ya demişti ki: "Baban ve Aişe'nin babası benden sonra nasm valisidirler. Sakın kimseye söyleme."¹³³⁴

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا

¹³³¹ Elmalılı, a.g.e., VIII. 81.

¹³³² Elmalılı, a.g.e., VIII. 85.

¹³³³ Elmalılı, a.g.e., VIII. 80.

¹³³⁴ Elmalılı, a.g.e., VIII. 86-87.

النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا
أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

6. *Ey o bütün iman edenler! Kendilerinizi ve ailelerinizi koruyun bir ateşten ki yakacağı o insanlar, o taşlardır, üzerinde öyle Melekler vardır ki yoğun mu yoğun, çetin mi çetin, Allah kendilerine ne emrettiyse ona ısyan etmezler ve her neye me'mur iseler yaparlar.*¹³³⁵

"Hepiniz çobansız ve hepiniz emriniz altındakilerden sorumlusunuz" (Müslim: İmâre-20/1829) kezalik ("Sizin hayırlınız, ehline karşı hayırlı olanınızdır." (İbn Mace: Nikah-50/1978) Hadîs-i şerifleri ma'lûmdur. Ebu Hayya'nın kayd ettiği vech ile Hazret-i Ömer: "Ya Resulullah, nefislerimizi vikaye ederiz, fakat ehillerimizi nasıl vikaye edebiliriz?" demişti. Rasulullah, şöyle buyurdu: "Allah'ın sizi nehyettiği şeylerden onları nehye- dersiniz ve Allah'ın size emrettiği şeyleri onlara emreylersiniz. İşte o, onları vikaye olur." Keşşaf'ta da şu hadîsleri kayd eylemiştir: "Allah, o kimseye rahmet buyura ki: "Ey ehlim, ailem, namazınıza, orucunuza, zekâtınıza, miskinimize, yetiminize, komşularınıza dikkat edin bakın" der. Ola ki, Allah Teâlâ onları, onunla beraber Cennette cem'eder." Evlâd, ehilde dahildir. Ba'zıları da enfüste dahil demişlerdir. Çünkü evlâd atadan cüzdür.¹³³⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ
أَن يُكَفِّرَ عَنْكُم سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَى
بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتِمِّمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ
لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

8. *Ey o bütün iman edenler! Allaha öyle tevbe edin ki nasuh (gayet ciddî, müessir, öğütücü) bir tevbe olsun, gerek ki rabbınız sizden kabahatlerinizi keffaretle örter de sizleri altından ırmaklar akar Cennetlere koyar, o gün ki Allah Peygamberini ve onun matyyetinde iman edenleri utandırmıyacak, nûrları önlerinde ve sağlarında koşacak, şöyle diyecekler: ya rabbenâ! Bizlere nûrumuzu tamamla ve bizleri mağfiretinle yarlığa, şübhesiz ki sen her şey'e kadîrsin.*¹³³⁷

İbn Merduye'nin rivayet eylediği bir hadîsi şerifte: "Muaz ibn Cebel radiyallahü anh: "Ya Resulallah, dedi, tevbe-i nasuh nedir?" Buyurdu ki: "Kul yapmış olduğu günaha öyle nedamet etmek ve Allah'a öyle arz-ı i'tizar, sonra da öyle

¹³³⁵ Elmalılı, a.g.e., VIII. 80.

¹³³⁶ Elmalılı, a.g.e., VIII. 93.

¹³³⁷ Elmalılı, a.g.e., VIII. 95.

dönmemektir, südün memeye dönmediği gibi. Hazret-i Ali radiyallahü anh'ten mervîdir ki: "A'rabînin birini "Allah'ım, heni bağışlamamı istiyor ve tevbe ediyorum." derken işitmiş, "Ya haza demişti, tevbeye dil çabukluğu yalancılar tevbesidir" "O halde tevbe nedir?" deyince" de demiştir ki: "Onu altı şey cemetmiştir: Geçmiş günahlara nedamet, feraızı iade, mezalimi redd, hasımlarla helâllaşmak ve bir daha dönmemeğe azmetmek, nefsi ma'siyette büyüttüğün gibi Allah'a taatte eritmek ve ona maasînin tadını tattırdığın gibi taatin da acısını tattırmaktır.¹³³⁸

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَاتٍ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ
ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِّنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ
وَنَجِّنِي مِّنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

11. Allah, iyman edenlere de Firavnin hatununu bir mesel yaptı: O vakit o hatun demişti ki: Ya rabbi! Nezdî ülûhiyyetinde benim için cennette bir ev yap ve beni Firavn'den ve onun amelinden kurtar, beni o zalimler kavmindan necate çıkar!¹³³⁹

Ebu Hüreyre'den mervî olduğuna göre, güneşe karşı dört çivi ile çivileyip üzerine koca bir kaya bırakıvermişti.¹³⁴⁰

107-TEGABUN SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 2, 7, 9 ve 14. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ وَاللَّهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

2. Odur sizi yaratan, öyle iken içinizden kimi kâfir, kimi mü'min, bununla beraber Allah her ne yaparsanız görür.¹³⁴¹

Abd ibn Humeyd ve İbn Münzir Ve İbn Ebî Hâtim ve İbn Cerîr ve İbn Merduye, Ebu Zerr radiyallahü anh'tan tahrîc eylemişlerdir. Demiştir ki: "Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem, buyurdu: "Meni, rahimde kırk gün meks edince ona nüfus meleki gelir. Sonra o, Rabbe uruç ettirilir. "Ya Rabb, der, erkek mi, dişi mi?" Allah Teâlâ, ne kaza buyuracaksa buyurur. Sonra; "şaki mi said mi?" der. Neye

¹³³⁸ Elmalılı, a.g.e., VIII. 97.

¹³³⁹ Elmalılı, a.g.e., VIII. 96.

¹³⁴⁰ Elmalılı, a.g.e., VIII. 100.

¹³⁴¹ Elmalılı, a.g.e., VIII. 18.

mülâki olacaksa yazılır. Ebu Zerr, bu hadîsi rivayet edip Sûre-i Tegabün'ün evvelinden beş âyet
رَزَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ
لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَٰلِكَ عَلَىٰ اللَّهِ يَسِيرٌ
7. Küfredenler asla ba's olunmayacaklarını zu'mettiler, de ki, hayır rabbim hakkı için
muhakkak ba's olunacaksınız, sonra da muhakkak yaptıklarınız size anlatılacaktır ve o Allaha
göre kolaydır.¹³⁴²

"Nas uykudadırlar, öldükleri zaman uyanırlar" (Keşfü'l-hafû-2/414) denildiği vechiyle Hakk'ın
huzurunda ayılıp uyandırılacaksınız.¹³⁴³

يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ
وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكْفَرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ
9. Sizi o dernek gününe dereceği gün ki o gün tegabün günü (kâr ve zarar günü)dür, her kim
Allaha iman eder de yaraşıklı iş yaparsa Allah onun kabahatlerini örter de onu altından
ırmaklar akar cennetlere kor, öyle ki ebediyyen onlarda kalmak üzere, işte büyük kurtuluş
odur.¹³⁴⁴

Resulullah'ın hadîsinde de: "Cennete giren her kula şayed fenalık yapmış olsa idi, Cehennemde
bulunacağı mevki' behemhal gösterilir ki, şükürü artsın. Cehenneme giren her kula da şayed iyilik yapsa
idi, cennette bulunacağı makam behemhal gösterilir ki, hasreti artsın" diye vârid olmuştur. Mücahit ve
Katade'den: "Ehli cennetin ehli cehennemden aldığı gün" diye tefsir olduğu da nakledilmektedir.¹³⁴⁵

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ وَاللَّهُ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
14. Allahın izni olmayınca hiçbir musîbet isabet etmez, her kim de Allaha iman

¹³⁴² Elmalılı, a.g.e., VIII. 21.

¹³⁴³ Elmalılı, a.g.e., VIII. 19.

¹³⁴⁴ Elmalılı, a.g.e., VIII. 25.

¹³⁴⁵ Elmalılı, a.g.e., VIII. 19.

¹³⁴⁶ Elmalılı, a.g.e., VIII. 26.

*ederse o onun kalbine hidayet verir ve Allah her şey'i bilir.*¹³⁴⁷

Tirmizî ve Hâkim ve İbn Cerîr ve daha bâzıları İbn Abbas'dan şöyle rivayet etmişlerdir ki: "Bu âyet *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَرْوَاجِكُمْ*, Ey o bütün iman edenler: Haberiniz olsun ki çiftleriniz ve evladianızda"ehl-i Mekke'den bir takımları hakkında nâzil olmuştu ki, Müslüman olmuşlar ve Medine'ye, Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerine gitmek istemişlerdi. Zevceleri ve evladları da onları bırakmak istememişlerdi. Sonra kalkıp Resulullah'a geldiklerinde nasın dinde fıkıh ve intibah kesbetmiş olduklarını görünce zevcelerine ve evladlarına ukubet etmeği kurdular. Bunun üzerine Allah Teâlâ, bu âyeti indirdi." Diğer bir ravayette: "Bir adam hicret etmek ister, karısı ve çocuğu mani olurdu. O da: "Eğer Allah Teâlâ, sizinle beni Darü'l-hicre'de cem'ederse Vallahi şöyle şöyle, yapacağım" diye yemin ederdi. Bu âyet nâzil oldu. Atâ İbn Ebî Rebah'dan rivayet olduğuna göre de, Avî İbn Malik-i Eşceî Peygamber'in maiyyetinde gazâyâ gitmek istemişti. Ehl-ü evlâdı toplanıp alıkoymaya uğraşdılar ve "Biz, senin ayrılığına dayanamayız" diye sızlandılar. O da, rikkate gelip gazâyâ gitmemiş, sonra da nedamet etmişti. Bu âyet nâzil oldu. Demek ki, sebab-i nüzûl müteaddiddir. Bunların cem'inde münafat yoktur. Âyetin siyak ve mazmunu bunları ve emsaline mutabık olduğu gibi dah çok şumulludur. Hadîs-i Nebevî'de de "Çöplükte biten yeşillikten sakınıınız" (Keşfü'l hafû-1/855) buyurulmuştur.¹³⁴⁸

108-SAFF SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 2, 6, 9 ve 14. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ

2. Ey o iman edenler! Niçin yapmayıcağınız şeyi söylersiniz?¹³⁴⁹

Sebeb-i nüzulde zikredilen birinci, Abdullah ibn Selâm rivayetine göre bu hitab, hakikî mü'minlere nezirlerinin ifası lüzumunu ihtar için tehyicdir. Yapmayıcağınız bir şeyi adamayın. Madem ki, adadınız, o halde sözünüzde durup adaklarınızı yerine getiriniz demektir. İkinci,

¹³⁴⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 28.

¹³⁴⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 29-31.

¹³⁴⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 520.

Dahhâk rivayetine göre yapmadığınız şeyi neye söylüyorsunuz, mü'minlere yalan söylemek yakışır mı? Mealinde itâbdır. Üçüncü rivayette ise, hitab, zahirde mü'min görünen münafıklara tevbihtir.¹³⁵⁰

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدٌ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ
6. Bir vakit da Meryemin oğlu İsa şöyle dedi: Ey İsrâîl oğulları! Ben size Allahın Resulüyüm, önümdeki Tevratın musaddığı ve benden sonra gelecek bir Resulün müjdecisi olarak geldim ki onun ismi Ahmeddir, sonra o onlara beyyinelerle gelince “bu apaçık bir sihir” dediler.¹³⁵¹

Nitekim imam Malik, Buhârî, Müslim, Darimî, Tirmizî, Nesaî, Cübeyr ibn Mut'im radiyallahü anh Hazretleri'nden şöyle rivayet etmişlerdir. Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurdu ki: “Benim müteaddid isimlerim vardır: Ben Muhammedim, ben Ahmedim, ben o Haşirim ki, nâs benim kademim üzere haşrolunacaklardır. Ben o Mahiyyim ki, Allah benimle küfrü mahvedecektir. Ben Akıbim.” (Muvatta: Esmâ'un-Nebi-1).¹³⁵²

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ

9. O Allahdır ki Resulünü hidayet kanunu ve hak dini ile gönderdi, onu her dinin üstüne çıkarmak için, isterse müşrikler hoşlanmasınlar.¹³⁵³

“Ya Muhammedi sen olmasaydın, alemleri yaratmazdım.” Keşfu'l-Kafâ-2/214) mazmunu da bu i'tibar iledir.¹³⁵⁴

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لَلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَأَمَّا تَطَائِفَةٌ مِنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ

14. Ey o bütün iyman edenler! Allah yardımcıları olunuz, netekim Meryemin oğlu İsa: “Kim

¹³⁵⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 521.

¹³⁵¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 520.

¹³⁵² Elmalılı, a.g.e., VII. 523.

¹³⁵³ Elmalılı, a.g.e., VII. 520.

¹³⁵⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 528.

benim yardımcılarımla Allaha doğru?’’ dedi, Havâriyyun “biz Allah yardımcılarıyız’’ dediler. Bunun üzerine Beni İsrâilden bir taife iman etti, bir taife de küfre gitti de biz iman edenleri düşmanlarına karşı teyid eyledik, o suretle onlar üstün olup yüze çıktılar.¹³⁵⁵

Ashab-ı Kiram içinde Aşere-i Mübeşşere, Resulullah'ın havarileri makamındadır. Bir hadîs-i şerifte: “Her Peygamberin bir havarisi vardır, benim havarimde Zübeyr'dir.” (İbn Mâce: Mukaddime-11/122) diye bilhassa Hazret-i Zübeyr, bu vasf ile yâd olunmuş olmakla beraber Katade'den rivayet olunduğu üzere ondan başkalarına havari itlak olunduğu varid olmuştur. Denilmiştir ki, Resulullah'ın havariyyunu: Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Hamza, Ca'fer, Ebu Ubeyde ibni'l-Cerrah, Osman ibn maz'un, Abdurrahman ibn Avf, Sa'di ibn Ebî Vakkas, Talha ibn Ubeydillah ve Zübeyr ibn Avvam hazarâtı idiler.¹³⁵⁶

109-FETİH SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 4, 18, 26, 27 ve 29. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا

I-El-hak Biz, sana bir fethi mübîn açtık.¹³⁵⁷

İstikbali açan, ileride vukû' bulacak bir çok fetihlerin mebde-i olan bir fetih. Bâzı Müfessîrin bunu, Mekke'nin fethini va'd diye telâkkî etmişlerse de cumhur bunun, Hudeybiye sulhunu ihbar olduğunu söylemişler.¹³⁵⁸

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا
إِيمَانًا مَعَ إِيْمَانِهِمْ ۗ وَاللَّهُ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا
حَكِيمًا

4- O O'dur ki, mü'minlerin kalblerine o sekîneti indirdi. İmanları üstüne iman artırsınlar diye. Öyle ya Allah'ındır bütün o göklerin ve yerin orduları ve Allah, bir alîm, hakîm bulunuyor.¹³⁵⁹

SEKİNET: Hazret-i Alî'den bir rivayette de denilmiştir ki: “Sekînet, mü'minin kalbine sâkin olup, onu te'mîn eyleyen bir melektir.”¹³⁶⁰

¹³⁵⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 531.

¹³⁵⁶ Elmalılı, a.g.e., IV. 309.

¹³⁵⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 135.

¹³⁵⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 136.

¹³⁵⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 136.

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا

18-Hakikaten Allah, o mü'minlerden râzı oldu, ağacın altında sana bey'at ederlerken. Ki, kalblerindekini bildi de üzerlerine o sekîneti indirdi ve kendilerine bir yakın fethi sevab verdi.¹³⁶¹

İşte yukarıda da zikri geçen bu bey'at, Hudeybiye'de yapılan ve bu âyet mucebince Allah Teâlâ'nın rızâsiyle mübeşşer olduğundan dolayı, “Bey'atü'r-Rıdvan” namı verilmiş olan bey'attır. Kıssayı, Müfessirîn şöyle hulâsa etmişlerdir: Resul-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem, Hudeybiyye'ye indiğinde Huzaîlerden Hiraş ibn Ümeyye'yi, Sa'leb namındaki devesine bindirip Mekkelilere gönderdi. Muharebe niyyetinde olmayıp mücerred Kâ'be'yi ziyaret ve Umre için geldiğini bildiriyordu. Bunu, varıp onlara söyleyince deveyi vurdular. Kendisini de öldürmek için hücum ettiler. Fakat Ehabîş araya girip kurtardılar. O da, gelip keyfiyeti Resûlullah'a haber verdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem, Hazret-i Ömer'i göndermek için çağırdı. Hazret-i Ömer radiyallahü anh: “Ya Resûlallah, dedi, onlar, benim kendilerine olan gayzu adavetimi bilirler. Ben, onlara emniyyet edemem. Şayed bir ezaya ma'ruz kalırsam Mekke içinde beni müdafaa edecek hısımlarım Adiy oğullarından kimse yoktur. Binaenaleyh Osman ibn Affan'ı gönderseniz, orada onun akraba ve teallûkatı çoktur. Hem onu severler. İrâdenizi o teblîğ edebilir. Bunun üzerine Resûlullah, Hazret-i Osman'ı çağırdı. Kureyş'e gönderdi: “Biz, onlarla muharebeye gelmedik, yalnız Ziyaret ve Umre için geldik, bunu onlara haber ver ve kendilerini İslâm'a da'vet eyle” dedi ve Mekke'de imana gelmiş birtakım erkeklere ve kadınlara varıp fethi tebşîr etmesini ve Allah Teâlâ'nın dînini yakında Mekke'de izhar eyleyeceğini haber vermesini dahi emreyledi. Bu suretle Hazret-i Osman, Kureyş'e gitti, kendisini Eban ibn Saîd İbni'l-As karşıladı. Hayvanından indi onu bindirdi ve kayırdı (himayesini taahhüd etti) Böylelikle Kureyş'e vardı, me'mur olduğu haberi teblîğ etti. Dediler ki: “İstersen sen, Beyti tavâf et, lâkin hepinizin üzerimize gelip girmeniz olamaz, ona yol yok.” Müşarun'ileyh radiyallahü anh: “Resûl-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem, tavâf etmedikçe ben tavâf edemem” dedi. Bunun üzerine onu alıkoydular, göz habsine

¹³⁶⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 139.

¹³⁶¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 148-149.

tuttular, beriden ise Resûlullah'a ve müslümanlara “Osman katlolunmuş” diye duyuldu. Bunun üzerine Aleyhissalâtü vesselâm: “O, kavim ile çarpışmadan gitmeyiz” dedi.

Ve Aleyhissalâtü vesselâm'ın münâdîsi şöyle nidâ etti: “Haberiniz olsun ki, Resûlullah'a Ruhul-Kudüs indi de, Ona bey'at emretti. Hemen çıkın Allah Teâlâ namına Peygamber'e bey'ât edin.” Derhal müslümanlar fırladılar ve Resûlullah'a bey'ât eylediler. Bu bey'ât, bir ağacın altında olmuş idi ki, bir semüre ağacı idi. Denilmiştir ki, Resulullah, ağacın dibine oturmuştu, dallarından bir dal sırtının üzerine geliyordu. Abdullah ibn Mugaffel radiyallahü anh, demiştir ki: “Ben baş ucunda dikiliyordum ve elimde ağaçtan bir dal vardı, koruyordum, dalı sırtından kaldırdım. Önünde ölmek ve kaçmamak üzere kendisine bey'ât ettiler. Resûlullah, onlara: “Siz, bu gün ehl-'ı arzın en hayırlısısınız” buyurdu. Müslim ve sâirede rivâyet olunduğu üzere Câbir İbn Abdillâh radiyallahü anh: “Biz, Resûlullah'a bey'atı, firar etmemek üzere yaptık, ölüme bey'ât etmedik. (Tirmizi: Siyer-34) demiştir. Buhari'e, Seleme ibni'l-Ekva' radiyallahu anh ten de, şöyle rivayet eylemiştir: “Ben, Resûlullah'a ağacın altında bey'at ettim demiş.” “Ne üzerine bey'ât ettiniz?” denildiğinde de, “Kaçmamak üzere (Buhari: Cihad-110)” demiştir. Müslim, Ma'kil ibn Yesar'dan da: Bey'ât ederlerken Resulullah'ın yüzünden ağacın dallarını tuttuğunu rivâyet eylemiştir. İlk bey'ât eden Ebu Sinan-ı Esedî olmuştur ki, Ukâşe ibn Muhsin'in biraderi Vehb ibn Muhsin'dir. Beyhakî'nin “Delâil”inde Şa'bî'den rivâyetine göre bu Zat, Hazret-i Peygamber'e: “Ne üzerine bey'at edeyim” dedi. Hazret-i Peygamber: “Ne üzerine bey'ât edeceksin?” buyurdu. “Nefsindeki ne ise, onun üzerine” dedi.¹³⁶²

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ الْحَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةَ
فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ
التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

26- O küfredenler, kalblerinde o hamiyyeti, Cahiliyye hamiyyetini kaydattığı sıra ki, o vakit Allah Resûlü'nün ve mü'minlerin üzerine sekînetini indirdi ve onlara

¹³⁶² Elmalılı, a.g.e., VII. 149-151.

*kelime-i takvâyı ilzâm buyurdu. Onlar da, ona ehakku ehl idiler. Evet, Allah, her şeye alîm bulunuyor.*¹³⁶³

Rivayet olunur ki: Kureyş, Süheyl ibn Amr-i Kureşî'yi ve Huveytıb ibn Abdiluzza'yı ve Mükriiz ibn Hafs-ı Ahyefî, gelecek sene Mekke, Kureyş tarafında üç gün tahliye edilmek üzere bu senelik avdet buyurmasını Resûlullah'a arz etmek için, göndermişlerdi. Resûlullah da kabul etti. Aralarında bir musâlehâneme yazdılar. Resûl-i Ekrem sallâllahü aleyhi vesellem, Hazret-i Alî radiyalahü anh'e: “Yaz بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ buyurdu.” Süheyl ve arkadaşları: “Biz, onu tanımıyoruz, بِسْمِكَ اللَّهُمَّ yaz” dediler. Sonra: “yaz, هَذَا مَا صَلَّاحَ عَلَيْهِ وَرَسُولُ اللَّهِ أَهْلَ مَكَّةَ bu, Resûlullah'ın ehl-i Mekke'ye yaptığı musâlehâ şartlarıdır.” buyurdu. (Buhari: Sulh-6/7) Buna da: “Biz, senin Resûlullah olduğunu bilsek, seni Beyt'ten men'etmez, harbe kalkışmazdık ve lâkin هَذَا اللَّهُ مَا صَلَّاحَ عَلَيْهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ yaz” dediler. Aleyhisselâtu vesselâm: “Ben, şehâdet ederim ki, ben, Resûlullahım ve ben, Muhammed ibn Abdillâhım, yaz arzularını” buyurdu. Müslümanlar, bundan mütesir oldular. Onların tekliflerini kabul etmek istemediler, herifleri tutuvermeği kurdular. Derken Allah Teâlâ, üzerlerine sekînetini indirdi de hilmü ve kar ile yumuşadılar yatıştılar.” İbn Cerîr'in zikrettiğine göre: Resûlullah, tavaf etmek için beytin tahliye edilmesi şartını teklif eylemişti. Süheyl: “Sıkışmışlar diye Arab'a söz ettirmeyiz. Bu sene olmaz ve lâkin gelecek sene” dedi, yazıldı. Sonra Süheyl, şu şartı teklif etti: “Bizden sana bir adam gelirse, senin dininde dahi olsa bize iade edersen” dedi. Müslümanlar: “Sübhanallah, müslim olarak gelen bir adam müşriklere nasıl reddolunur? ” dediler. Bunun müzakeresi esnasında idi, Süheyl'in oğlu Ebu Cendel kendisine vurulmuş olan bukağılarla sekerek Mekke'nin altından çıkmış, kendisini müslümanların içine atmıştı. Babası Süheyl: “Ya Muhammed, ilk evvel ben, bunun bize reddini talep ederim” dedi. Resûlullah: “Gel bunu, benim için kurtar” buyurdu. “Senin için kurtarmam” dedi. “Etme, yap” buyurdu. “Yapmam” dedi. Arkadaşı Mükriiz yanında idi. “Biz, senin için müsaade ederiz” dediler. Ebu Cendel de, öteden: “Ey Müslümanlar, ben, size müslim olarak gelmişken, müşriklere redd mi olunacağım? Görmüyor musunuz ne haldeyim? ” dedi. Allah yolunda çok ta'zîb olunmuştu. Bu noktada, Hazret-i Ömer dayanamamış, Hazret-i Peygamber'e gelmiş, demiş idi ki: “Biz, hak üzere değil miyiz? ” Resûlullah: “Evet” buyurdu. “O halde ne için dînimizde bu zillete söz veriyoruz?” dedi. “Ben, Allah'ın Resulü'yüm, O'na asî olmam. O, benim nâsırımdır” buyurdu. “Ya sen, bize Beyt'e varacağız, onu

¹³⁶³ Elmalılı, a.g.e., VII. 149.

tavaf edeceğiz demiyor muydun? ” dedi. “Evet, amma bu sene varacağız dedim mi sana?” buyurdu. “Hayır” dedi. “Öyle ise, yine varacaksın, tavaf edeceksin” buyurdu¹³⁶⁴.

Sonra Ebu Bekr'e varıp: “Bu hakka, Allah'ın Peygamberi değil mi?” dedi. Ebû Bekir: “Evet” dedi. “Biz, hakk üzere değil miyiz?” dedi. “Hakk üzereyiz” dedi. “O halde dînimizde bu zillete niçin söz veriyoruz?” dedi. Ebû Bekir, demişti ki: “Behey adam, o Allah'ın Resulüdür. Rabbına isyan etmez. Sen, vefatına kadar O'nun rikâbına iyi yapış. Vallahi O, şübhesiz hakk üzerindedir.” “Ya bize Beyt' varacağımızı ve tavaf edeceğimizi söylemiyor muydun?” dedi. “Evet amma sana bu sene varacaksın dedi mi?” “Hayır” dedi. “O halde varacaksın ve tavaf edeceksindir” dedi. Hazret-i Ömer, bunu kendisi nakletmiş ve Peygaber'e karşı İslâmından beri bir kerre olmak üzere yaptığı bu kusurdan dolayı da bil'ahare keffaret olmak üzere bir çok ameller yapmıştır ki, onları Hadîs ve Siyer kitapları anlatırlar.¹³⁶⁵

Tirmizî ve Abdullah ibn Ahmed ve Dârekutnî ve şâire Übeyy ibn Kâ'b'den merfûan rivayet etmişlerdir ki, kelime-i takvâ **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** dır. İbn Merduye dahi Ebû Hüreyre'den ve Seleme ibni'l-Ekva'dan öyle rivayet etmiştir. Ebu Hüreyre'den bir rivayette, **مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ** beraberdir. Ahmed ve ibn Hibban ve Hâkim de, Humran'dan tahrîc etmişlerdir ki: Osman ibn Affan radiyallahü anh: “Resûlullah sallallahü aleyhi vesellem'den işittim, buyuruyordu: “Ben, bir kelime bilirim ki, onu kalbinden hakk olarak söyleyen kul nâra haram olur.” dedi. Bunun üzerine Ömer İbni'l-Hattab radiyallahü anh de, dedi ki: “Ben, size söyleyeyim nedir o? O, kelime-i ihlâstır ki, Allah Teâlâ onu, Muhammed'e ve Ashâbına ilzâm buyurdu ve o kelime-i takvâdır ki, Nebiyyulah sallallahü aleyhi vesellem, amucası Ebû Talib'e vefatı sırasında telkîn buyurmuştu: **شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** Ebû Hayya'nın nakline göre, Hazret-i Alî'den ve ibn Ömer ve ibn Abbas'dan dahi rivayet olunmuştur. Hazret-i Ali'den ve İbn Ömer'den, **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ** diye, Misver ibn Mahreme'den **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ** diye, Ata ibni ebî rebâhtan ve Mücahiden, **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ** diye rivayet de olunmuştur. Hasen-i Basrî'den menkûl olduğu üzere bâzıları da: “Sebat ve ahde vefa” demişlerdir.¹³⁶⁶

لَقَدْ صَدَّقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ

¹³⁶⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 156-157.

¹³⁶⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 157.

¹³⁶⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 157-158.

الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلَّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا

27- Şanına kasem olsun ki, Allah hakikaten Resulüne o rüyayı hakkıyla sadık gösterdi. Şanına kasem olsun ki, inşâallah Mescid-i Haram'a emniyetler içinde, başlarınızı kazıtarak, kırkarak, korkunuz olmıyarak sûret-i kat'iyede gireceksiniz. Fakat sizin bilmediğiniz şeyleri bildi de, ondan önce yakın bir fetih yaptı.¹³⁶⁷

Buharı, Müslim ve sâirede rivâyet olunduğuna göre Resulullah sallallahü aleyhi vesellem: “Yâ Rabb! Başlarını traş edenlere rahmet eyle dedi.” buyurdu, “Sahabeleri saçlarını ya kısaltanlar” dediler “Yâ Rabb! Başlarını traş edenlere rahmet eyle. dedi.” buyurdu, üç kerre. Yine: “Sahabeleri saçlarını ya kısaltanlar” dediler. “Kısaltanları da” buyurdu. (Sahihi Müslim: Hacc-317-318, Buhari Hacc:127) Kadınlara gelince Ebû Davud ve Beyhakî Sünnet'te: “Kadınlara kazıtmak yoktur.”¹³⁶⁸

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْطَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

29- Muhammed, Resulullah'dır. O'nun maiyyetindekiler ise, küffara karşı çok çetin, kendi aralarında gayet merhametlidirler. Onları görürsün cemâatle rükû', sücud ederek, Allah'dan fadl-u ridvan isterler. Sîmaları secde eserinden yüzlerindedir. Bu, onların Tevrat'taki meselleri' İncil'deki meselleri de, bir ekin gibidir ki, filizini çıkarmış, derken onu kuvvetlendirmiş, derken kalınlaşmış, derken sakları üzerinde bir düze istikamet almış, zürrâin hoşuna gidiyor. Onlarla kâfirlere gayz vermek için, onlardan iman edip de sâlih sâlih ameller yapanlara Allah, hem bir mağfiret va'd

¹³⁶⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 160.

¹³⁶⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 161.

*buyurdu, hem de bir ecr-i azîm.*¹³⁶⁹

Bir hadîs-i şerifte vârid olmuştur ki: “Gece namazı çok olanın, gündüz yüzü güzel olur.” (İbni Mace: ikamet-174) Hazret-i Peygamber sallallahü aleyhi vesellem'den rivâyet olunan “Suratlarınızı sertleştirmeyiniz, sertlikle damgalamayınız” (İbnü'l- Esir: En-Nihayefi garibü'l-Hadis-3/286) hadîs-i Nebevisi ile vârid olan nehiy alınların yere sürterek o simaları husûle getirmeğe çalışanlar hakkındadır ki, o sırf riyâ ve nifaktır. Burada kelâm ise, sırf Allah için secde eden halis, muhlis secdekâr olanların vecihlerinde hâsıl olan eserdir.” Mücâhid'den rivâyet olunduğuna göre, İbn Abbas demiştir ki: “O göreceğiniz eser değil ve lâkin İslâm sîmâsı, seciyyesi, tavrı, huşûu, tevazûudur.”¹³⁷⁰

Katâde ve Dahhâk'den rivâyet olunan tefsire göre: “Bu tasvir, ümmet-i Muhammed'in İncil'de zikrolunan meselleridir. İncil'de bir kavim çıkacak ki, ekin yetişir gibi yetişecekler. Onların içinden de bir kavim çıkacak emir bi'l-ma'ruf ve nehiy ani'l-münker yapacaklar” diye yazılmış olduğu da nakledilmiştir.¹³⁷¹

110-MÂİDE SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 2, 3, 4, 5, 6, 11, 13, 18, 33, 35, 41, 42, 44, 50, 52, 54, 55, 57, 60, 64, 67, 88, 93, 95, 101, 103, 105 ve 106. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ
وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أُمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ
رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ
أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ
وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ
شَدِيدُ الْعِقَابِ

2-Ey o bütün iman edenler! Ne Allah'ın şeâirine, ne şehri-i harâma, ne kurbanlık hediyelere, ne gerdanlıklarına ne de Mevlâlarının gerek fazlını ve gerek rızasını arayarak beyt-i harama doğru gelenlere sakın hürmetsizlik etmeyin. İhramdan çıktığınız zaman isterseniz avlanın, sizi Mescid-i Haram'dan menettiler diye bir takımlarına karşı beslediğiniz kin, sakın sizi tecavüze

¹³⁶⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 160.

¹³⁷⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 163.

¹³⁷¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 163.

sevk etmesin, birr-ü takvâ üzere yardımlaşın, günah-ü taaddi üzere yardımlaşmayın,

*Allah'dan korkun, çünkü Allah'ın ikabı çok şiddetlidir.*¹³⁷²

Ibn Zeyd'in rivayetine göre, Feth-i Mekke senesi müşrikler dahi, Kâ'be'yi ziyarete geliyorlar ve Umre'ye giriyorlardı. Müslümanlar: “Ya Resulullah, bunlar müşrik, biz de bunları bırakmayalım baskın edelim” demişler. ... وَلَا أَمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ ... (“...Nede, mevtalarının gerek fazlını ve gerek rızasını arayarak beyti harama doğru gelenlere sakın hürmetsizlik etmeyin. ” Mâide-5/2) nazil olmuş, Hudeybiye'yi ihtar eden, ... وَلَا ... (“Sizi Mescid-i Haram'dan men ettiler diye birtakımlarına karşı beslediğiniz kin sakın sizi tecavüze sevk etmesin.” Mâide-5/2) fıkrası da buna daha ziyade mülayimdir.¹³⁷³

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالِدَمُّ وَالْحَنْزِيرُ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ
اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ
السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا
بِالْأَزْلَامِ ذَلِكَ فِسْقٌ الْيَوْمَ الْيَوْمِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا
تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ
نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ
مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

3- Size şunlar haram kılındı: Ölü, kan, hınzır eti, Allah'dan başkasının namına boğazlanan, bir de boğulmuş, yahud vurulmuş yahud yuvarlanmış, yahud süsülmüş, yahud canavar yırtmış olup da canı üzerinde iken kesmedikleriniz ve dikili taşlar üzerinde boğazlananlar ve zararlı kısmet paylaşmanız, hep bunlar birer fisk (yoldan çıkıştır). Bu gün kâfirler, deninizi söndürebilmekten ümidlerini kestiler, onlardan korkmayın, yalnız benden korkun. İşte bugün sizin için dininizi kemale yetirdim, üzerinizdeki ni'metimi tamama erdirdim, ve size din olarak İslâm'a rıza verdim. Şu kadar ki, her kim, son derece açıklık halinde çaresiz kalırda günaha meyl maksadı olmaksızın onlardan yemeğe muztarr olursa, elbette Allah gafûr, rahîm'dir.¹³⁷⁴

Rivayet olunuyor ki: Hazret-i Peygamber, (s.a.v.) bu ayeti kıraat ettiği zaman, Ashab-ı Kiram cidden ferahlanmış ve pek büyük sürurlar izhar etmişler ve fakat Hazret-i Ebu Bekr

¹³⁷² Elmalılı, a.g.e., III, ss. 159-160.

¹³⁷³ Elmalılı, a.g.e., III, 166.

¹³⁷⁴ Elmalılı, a.g.e., III, 160.

ağlamış idi. Sual olundukta: “Bu ayet, Resulullah’ın vefatı takarrüb ettiğine delalet ediyor”, demiş ve bundan vazife-i tebliğin hitama erdiğini anlamıştı. Ve yine rivayet olduğuna göre, aynı manayı, Hazret-i Ömer de, idrak etmiş idi. Sûre-i Bakara’da beyan olduğu üzere ercahı rivayete göre, *وَ اتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ* (“Hem korunun öyle bir güne hazırlanın ki döndürülüp o gün Allah’a götürüleceksiniz, ” Bakara-2/281) ayeti de bundan sonra ertesi gün yevm-i Nahir’da, yani Kurban Bayramı’nın birinci günü nazil olmuş ve seksen bir gün sonra irtihal-i Nebevi vuku bulmuştu. Merviydir ki: Hazret-i Ömer’in hilafetinde bir gün Yehudilerden birisi: “Ya Emiru’l-mü’minin, Siz, kitabınızda okuyorsunuz. Bir ayet var, eğer bu, bizim ma’şer-i Yehuda nazil olmuş olsa idi, o günü biz bayram yapardık” demiş. “Hangi ayet?” diye sormuş ... *الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ* ... *وَ أَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي* (“...işte bugün sizin için dininizi kemale yetirdim, üzerinizdeki nimetimi tamama erdirdim. ” Mâide-5/3) olduğunu söylemiş. Hazret-i Ömer (r.a.) da: “Biz o günü ve o gün bunun Hazret-i Peygamber (s.a.v.) nazil olduğu مکانı tanırız. Cum’a günü Arefe’de kaim bulunuyordu.”, buyurmuş ve o günün bayramımız olduğuna işaret eylemiştir. İbn Abbas’dan dahi, “yevm-i Iyd ve yevmi Cum’a iki bayramın birleştiği bir günde nazil oldu” diye menkuldür.¹³⁷⁵

يَسْپَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ
مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلَّبِينَ تَعَلَّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا
أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ
الْحِسَابِ

4- Sana soruyorlar: Kendileri için helâl kılınan ne? De ki: “Sizin için bütün pak ni’metler helâl kılındı.” Alıştırarak ve Allah’ın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların da size tutuverdiklerinden yeyin ve üzerine çekin ve Allah’dan korkun. Çünkü Allah’ın muhasebesi çok sür’atlidir.¹³⁷⁶

İkrime ve Muhammed İbn Kaab’dan nakledildiğine göre, Cebrail aleyhisselam: “Biz, kelb bulunan eve girmeyiz” demiş olduğundan dolayı Hazret-i Peygamber, köpeklerin öldürülmesini emretmiş ve Ebu Rafi’i buna me’mur eylemiş. O da, Medine’deki kelbleri hep öldürüp avaliye kadar varmış. Bunun üzerine Asım ibn Adiy ve Sa’d ibn Hayseme ve Uveym

¹³⁷⁵ Elmalılı, a.g.e., III. 178.

¹³⁷⁶ Elmalılı, a.g.e., III. 180.

ibn Sâd'e gelmişler. مَاذَا أُحِلَّ لَنَا “Ya Resulüllah”, demişler. Resulüllah, sükût buyurmuş. Sonra bu ayet nazil olmuştur. Hakim Ebu Abdullah'ın Sahih'inde senediyle rivayet ettiği üzere Ebu Rafi', demiştir ki: “Resulüllah bana köpeklerin katlini emretti. Nâs geldiler, “Ya Resulüllah, katlini emrettiğin bu ümmetten bize ne helâl kılındı” dediler. Allah Teâlâ اَحِلَّ لَهُمْ “Sana soruyorlar: Kendileri için helâl kılınan ne?” ayetlerini inzal buyurdu. Bundan başka Saîd ibn Cübeyr demiştir ki: “Adiyy ibn Hatim ve Zeydül-hayl: “Ya Resulüllah, biz kel- blerle ve doğanlarla av avlarız, Âl-i Dir'in ve Âl-i Ebi Havriyye'nin köpekleri yaban sığırlarını, yaban eşeklerini ve geyiklerini alırlar. Bazısının zekatına yetişiriz, bazısı da katledilir zekatına yetişemeyiz. Halbuki Allah Teâlâ, meyteyi haram kılmıştır. Binaenaleyh bize bunlardan neler helal oluyor?” demişlerdi. Bu ayet bu sebeble nazil oldu.”¹³⁷⁷

الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ
 وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ
 الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ
 مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ
 فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

*5- Bugün pak ni'metler sizin için helâl kılındı, hem kendilerine kitab verilen ümmetlerin taamları size helal sizin taamlarınızda onlara helâl. Mü'mîn kadınların hür olanlarıyla sizden evvel kitab verilen ümmetlerin hür kadınları da iffetlerinizi muhafaza ederek, zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın kendilerine mehirlerini verib nikâhladığınız takdirde size helâldir. Ve her kim, şeriatin ahkâmını tanımazsa her halde bütün işlediği hederdir ve âhirette o, hüsranda kalanlardandır.*¹³⁷⁸

“Ahkam-ı Kur'an”da Ebu Bekr-i Razi, der ki: “İbn Abbas'dan, Ebudder da'dan, Hasen ve Mucahid ve İbrahim ve Katade ve Süddi'den rivayet edilmiştir ki, وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ den murad, zebaihtir.”¹³⁷⁹

Hazret-i Ali radiyallahü anh, Arab Nasarâsından Beni Tağlib hakkında: “Bunlar, Nasraniyyetten şarab içmekten, başka bir şey almamışlardır. Ve binaenaleyh Nasarâ hükmünde dahil değildirler” demiş,

¹³⁷⁷ Elmalılı, a.g.e., III. 180-181.

¹³⁷⁸ Elmalılı, a.g.e., III. 180.

¹³⁷⁹ Elmalılı, a.g.e., III. 184.

Ehl-i kitab'ın gayriye gelince: Bunlardan mecusiler hakkında Resulullah: “Mecusilere Ehl-i kitâb muam elesi yapınız, fakat kadınlarını nikâh etmemek ve kestiklerini yememek şartıyla” (Muvatta: Zekat-42) buyurmuştur.¹³⁸⁰

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ
فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا
بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا
فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ
مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً
فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ
مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ
وَلِيَتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

6- Ey o bütün iman edenler! Namaza kalkacağınız vakit, yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi ve başlarınıza mesh edip her iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın. Cünübseniz tastamam yikanın. Eğer hasta veya seferde olursunuz veya biriniz hacet yerinden gelir veya kadınlara dokunursunuz da suya gücünüz yetmezse, o vakit de temiz bir toprağa teyemmüm edin. Niyyetle ondan yüzlerinize ve ellerinize mesh eyleyin. Allah'ın muradı, sizi sıkıntıya koşmak değil ve lâkin o sizi pampâk etmek ve üzerinizdeki ni'metini tamamlamak istiyor ki, şükredesiniz.¹³⁸¹

Bu temizlikler yapılmadan namaz, namaz olmaz “Allah taharetsiz hiç bir namazı kabul etmez.” (Sünen'ün Neseî: Taharet-104)¹³⁸²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ
أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَى
اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

11-Ey o bütün iman edenler! Anın Allah'ın üzerinizdeki o ni'metini ki, bir vakit size bir kavm, el uzatmayı kurmuştu da o, bunların ellerini size dokunmaktan men'etmişti. Siz, hep Allah'a korunun ve mü'minler yalnız Allah'a dayansınlar.¹³⁸³

¹³⁸⁰ Elmalılı, a.g.e., III. 187.

¹³⁸¹ Elmalılı, a.g.e., III. 189.

¹³⁸² Elmalılı, a.g.e., III. 191.

¹³⁸³ Elmalılı, a.g.e., III. 198.

İbn Abbas ve Mukatil'in beyanlarına göre, Hazret-i Peygamber, beni Âmir'e bir seriyeye göndermişti. Bi'r-i Maune'de hepsi şehid olmuşlar, ancak bir gaib aramakta bulunan üç kişi kurtulmuşlardı ki, bunlardan birisi, Amr ibn Ümeyyet'd-Damrî idi. Bununla diğer biri, Resulüllah'a ihbar-i keyfiyyet için beraber gittiler. Yolda beni Âmir'den olduklarını söyleyen iki kişiye tesadüf ettiler. İkisini de öldürdüler Meğer bunlar, Beni Selim'den imişler. Resulüllah'dan emanları varmış bunu bilmediler ve hatâ etmiş oldular. Binaenaleyh Beni Selim geldiler, diyet talep ettiler. Bunun üzerine Resul-i Ekrem (s.a.v.) maiyyet-i seniyyelerinde çeharyâr-i güzîni Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali radiyallahü anhüm buldukları halde çıktılar, Benî Nadîr'e vardılar. Çünkü bunlar, kendilerine kıtal yapılmamak ve taraflarından diyetlere iane olmak üzere Resulüllah ile muahede akdetmişlerdi. Hazreti Peygamber (s.a.v.): “Ashabımdan biri, benim eman verdiğim iki kişiyi vurdu. Bana diyetleri lâzım geldi. Buna, sizin ianede bulunmanızı istiyorum” buyurdu. Onlar da: “Buyurunuz yemeğimizi yeyiniz, isteğinizi veririz” derler ve aralarında Resulüllah'a ve Ashabına bir su-i kasd yapmaya da karar verirler. Atâ'nın rivayetine göre, üzerine damın üstünden büyük bir taş yuvarlatıp ezmek için karar verirler ve hazırlarlar. Binaenaleyh Cebrail nazil olup, hemen keyfiyyeti haber verir. Resulüllah derhal kalkar, hareket eder. Yehudîler, “Çömleklerimiz kaynıyor” derler. Resul-i Ekrem, azimleri vahy ile haber verildiğini söyler ve açıklar. Bu âyetin sebab-i nüzulü bilhassa bu vak'a olmuştur.¹³⁸⁴

فِيمَا نَقَضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ
الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ
عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُحْسِنِينَ

*13- Sonra bu misaklarını nakzettikleri içindir ki, Biz, onları lâ'netledik ve kalblerini kas katı ettik, kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif ederler, ihtar edildikleri hakikatlerden hazz almayı unuttular, içlerinden pek azı müstesna olmak üzere onlardan daima bir hainliğe muttali' olur durursun. Yine sen, onlardan afvet ve aldırma. Çünkü Allah, ihsan edenleri sever.*¹³⁸⁵

¹³⁸⁴ Elmalılı, a.g.e., III. 199.

¹³⁸⁵ Elmalılı, a.g.e., III. 201-202.

Hasen ve Mukatil: “Meshettik, suretlerini maymunlara, hınzırlara çevirdik” demek olduğunu söylemişler. İbn Abbas Hazretleri de: “Tezvil ettik, üzerlerine cizyeleri, ağır vergileri bastırdık” diye tefsir etmiştir ki, misal ile tavzihtirler.¹³⁸⁶

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُل فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ

18- Bir de Yehud ve Nesârâ: “Biz, Allah’ın oğulları ve sevgilileriyiz” dediler. De ki: Öyle de niçin size günâhlarınızla azab ediyor? Doğrusu siz, O’nun yarattıklarından bir beşersiniz. Dilediğine mağfiret ediyor, dilediğine azab. Göklerin ve yerin ve aralarındakilerin mülkü bütünü Allah’ındır. Nihayet dönüş de O’nadır.¹³⁸⁷

İbn Abbas radiyallahü anhümeden rivayet edildiğine göre sebab-i nüzul, asıl Yahudîler olmuştur. Çünkü Resul-i Ekrem (s.a.v.), Yahudîlerden bir cemaat-i Din-i İslâm’a da’vet ve Allah’ın ikabiyle inzar etmiş idi. Buna karşı, “bizi bununla mı tehdid ediyorsun “Biz Allah’ın oğulları ve ahibbasyız.” demişlerdir.¹³⁸⁸

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ حِزْبٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

33- Fakat Allah’a ve Resulü’ne harbetmeğe kalkışan ve yeryüzünde fesada çalışanların cezası: Taktik olunmalarından veya asılmalarından veya ellerinin ayaklarının çapraz kesilmesinden veya buldukları yerden nefyedilmelerinden başka bir şey olmaz. Bu onlara, dünyada çekecekleri bir zillettir. Ahirette ise, kendilerine azîm bir azâb vardır.¹³⁸⁹

Bu âyetin sebab-i nüzulü hakkındaki rivayetler şunlardır:

1-Ehl-i kitâb’dan bir kavim hakkında nâzil olmuştur ki, Hazret-i Peygamber ile beyinlerinde aht-ü misak akdetmişlerdi. Nakz-ı ahdettiler ve yol ke- sib yeryüzünde fesad yapmağa kalkıştılar. (İbn Abbas’dan bir rivayet)

¹³⁸⁶ Elmalılı, a.g.e., III. 204.

¹³⁸⁷ Elmalılı, a.g.e., III. 209.

¹³⁸⁸ Elmalılı, a.g.e., III. 226.

¹³⁸⁹ Elmalılı, a.g.e., III. 249.

2- Müşrikin hakkında nâzil olmuştur. (İkrime'den ve Hasen-i Basrî'den ve Ata'dan rivayet).

3- Vak'aları meşhur olan Ureyneliler hakkında nâzil olmuştur ki, Ukûl, Ureyne ve Beciyle'den bir kısım halk yoksulluk ve hastalık içinde oldukları halde Medine'ye gelmişler, izhar-ı İslâm eylemişler. Resulullah, kendilerini zekâtın toplanan Beytü'l-mal develerinin ra'y olundukları mahalle göndererek bunların sütlerinden içip geçinmelerini ve marazlarını da bu develerin sidikleriyle tedavi etmelerini emretmiş, varmışlar. Bir müddet sonra tamamen kesb-i sıhhat edip iyileştikten sonra irtidad etmişler. Çobanları öldürüp develeri sürmüşler ve yolları kesip ırza da tecavüz ederek kaçmışlar. Fakat ta'kib olunup yakalanmışlardı (Enes bin Malik, Urve İbn Zübeyr ve daha bâzı zevattan rivayet)

4-Ebû Bürde dahi denilen Hilâl ibn Uveymir-i Eslemî'nin kavmi hakkında nâzil olmuştur ki, Resulullah, bu Hilâl ile, “Ne lehine, ne aleyhine muavenet etmemek, O'na gelen müslümanlar emanlı olup heyecana düşürülmemek, kezalık her kim Resulullah'a gitmek üzere Hilâl'a uğrarsa emanlı olup heyecana düşürülmemek” üzere akdi müvadea etmiş idi. Bir gün Beni Kinane'den bir kısım halk müslüman olmak maksadiyle gelirken Hilâl'in kavmine uğramış, o gün de Hilâl orada yokmuş. Kavmi tutmuşlar, bunların yollarını kesmişler ve kendilerini katledip mallarını almışlardı.¹³⁹⁰

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ
وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

35-Ey o bütün iman edenler! Allah'dan korkun ve O'na yaklaşıma vesile arayın ve O'nun yolunda mücahede edin ki, felâha erebilesiniz.¹³⁹¹

“Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşıma devam eder.” (Buhari: Rikak-38) hadîs-i kudîsi mazmununun münderic olduğu zahirdir. “Vesile, Cennet'de bir menziledir.” (Fezû'l-Kadir-6/374) hadîs-i şerifi de vesilenin ehemmiyet-i Uhreviyyesini nâtıktır.¹³⁹²

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا
نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

38- Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadın, sâbit oldu mu ellerini kesin, kazandıklarına cezaen Allah'dan kelepçek. Çünkü Allah, azîzdir, hakîmdir.¹³⁹³

¹³⁹⁰ Elmalılı, a.g.e., III. 249-250.

¹³⁹¹ Elmalılı, a.g.e., III. 254.

¹³⁹² Elmalılı, a.g.e., III. 255-256.

İbn Abbas, İbn Zübeyr, Hasen-i Basrî, ne mıkdarın, ne de hırzin şart olmadığına ve azın, çoğun sirkat olup had lâzım geleceğine kail olmuşlardır ki, Zâhiriyye'den Davud-ı İsfahanî'nin ve Havaricin kavilleri de budur.¹³⁹⁴

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ
الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ
هَادُوا سَمَاعُونَ لِكَذِبِ سَمَاعُونَ لِقَوْمٍ آخِرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ
الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ
تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا
أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّر قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ
وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

41- Ey o şanlı Resul, seni mahzun etmesin o küfürde yarış edenler; gerek o ağızlarıyla
أَمَّنَّ deyib de kalbleri mü'min olmıyanlardan olsun ve gerek Yehudî olanlardan. Onlar,
yalancılık etmek için dinlerler, sana gelmeyen diğer bir kavm için dinlerler, yerli yerinde
söylenen kelimeleri sonradan tahrif ederler. “Size böyle fetva verilirse tutun verilmezse
sakının” derler. Kim ki, Allah, onun fitneye düşmesini murad etmişti Sen, ihtimali yok, onun
lehine Allah'dan zerrece bir şeye malik olamazsın. Onlar, öyle kimselerdir ki, Allah,
kalblerini tahtir etmek murad etmemiştir. Onların dünyada hakları bir zillet, âhirette de
hakları azîm bir azabdır.¹³⁹⁵

SEBEB-Î NÜZUL - Ebu Hüreyre, Bera ibn Âzib, İbn Abbas ve daha bir çoklarından
varid olan rivayetlerin hasılına göre Tevrat'ta, Beni İsrail'den zina edenlere recm
emredilmişti ve bunu tatbik ediyorlardı. Nihayet bir gün büyüklerinden birisi zina etmiş,
recm için toplanmışlar. Fakat ileri gelen havass ve eşraf kalkmışlar, menetmişler. Sonra
zuafâdan birisi zina etmiş. Bunu, recmetmek için toplanmışlar, bu defa da zuafâ güruhu
kalkmış; “Arkadaşınızı recmetmedikce bunu da etmeyin, ikisini de recmedin” demişler.
Bunun üzerine: “Mes'ele müşkilleşti, geliniz bir çaresine bakalım” demişler. Recmi bırakıp
tahinime karar vermişler ki, elyaftan örülmüş, zifte bulanmış bir kamçı ile kırk kamçı
vururlar, yüzünü karalarlar, ters yüzüne bir merkebe bindirip dolaştırır teşhir ederlermiş.
Resulullah, Medine'yi teşrif edinceye kadar böyle yapıyorlarmış. Bera ibn Âzib

¹³⁹³ Elmalılı, a.g.e., III. 257.

¹³⁹⁴ Elmalılı, a.g.e., III. 257.

¹³⁹⁵ Elmalılı, a.g.e., III. 265.

radiyallahüanh'dan mervi olduğu üzere, bir gün Resulullah, Medine'de böyle bir Yehudinin dolaştırıldığına bizzat tesadüf etmiş. Ulemalarından birini çağırması: “Siz de, zanînin haddi böyle midir?” diye sormuş, “Evet” demiş. “Musâ'ya Tevrat'ı indiren Allah için söyle, kitabınızda zanînin haddini böyle mi buluyorsunuz?” deyince, “Böyle yemin vermese idin söylemezdim. Doğrusu recimdir” demiş ve kıssayı nakl eylemiştir . Sonra eşraf-ı Yehud'dan Yüsre namında bir kadın, Hayber eşrafından bir Yehudî ile zina etmiş. Tutmuşlar, Beni Kureyza'dan bir takımlarını Resulullah'a göndermişler: “Sorunuz bakalım, zina hakkında O'na inzal olunan hüküm nedir? Korkarız ki, bizi rüsva eder. Şayed celd derse tutunuz, recim derse sakınız” demişler. Gelmişler, sormuşlar. Ebu Hüreyre radiyallahüanh'ın rivayetine göre: “Şu adam, ihsanından sonra bir muhsane ile zina etti. Seni hakem yapıyoruz, hükmet” demişler. Bunun üzerine Resulullah, kalkmış Yehudîlerin dersanelerine gitmiş: “Ey ma'şer-i Yehud, bana en âliminizi çıkarınız” buyurmuş. Onlar da, Abdullah ibn Sûriya'yı çıkarmışlar. Beni Kureyza'dan bazılarının rivayetine göre, o gün İbn Sûriya ile beraber Ebu Yasir ibn Ahtabî ve Vehb İbn Yehudâ'yı da çıkarmışlar ve: “İşte bunlar, bizim ulemamız” demişler, Resulullah, biraz konuşmuş. Nihayet kalanlar içinde, “Tevrat'a a'lem olan budur” diye İbn Sâriya'yı göstermişler ki, henüz genç ve yaşça diğerlerinden küçük ve a'ver imiş. Resulullah, bununla تنها kalmış ve mes'eleyi açmış: “Ey İbn Sûriya Allah'a ve Allah'ın Beni İsrail'e olan ni'metlerine and vererek söylüyorum, ihsanından sonra zina eden kimse hakkında Allah'ın Tevrat'ta recm ile hükmettiğini biliyor musunuz?” buyurmuş. O da: “Allah için evet, ya Ebe'l-Kasım. Bunlar senin Nebiyyi Mürsel olduğunu katiyyen bilirler ve lâkin hased ediyorlar.” demiş. Resulullahda, oradan çıkmış, gelip hükmünü vermiş. Zânî ve zâniye ikisinde recmini emr etmiş. Benü Osman ibn galib İbn en-Neccâr Mescidinin kapısı önünde recm edilmişler. Fakat, İbn Suriya, böyle dediği halde, sonradan sefele-i Yehud'un hücumuyla küfr etmiş ve işte *لَا يَحْزُنُكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ* “Ey o şanlı Resul! Seni mahsun etmesin o küfürde yarış edenler.” âyeti ve tahrif vak'ası bunları ihtar ederek nazil olmuştur. Bir de İkrime ve Katade ve daha bâzılarının rivayetine göre, Beni Nadir Yehudîleri, Beni Kureyza'dan daha haysiyetli ve eşref imiş. Bunun için Beni Kureyza'dan biri, Beni Nadir'den birini kati ederse kati edilir, fakat Beni Kureyza'dan birini kati ederse yüz vesak hurma diyet alınır. İbn Zeyd'in rivayetine göre, Huyey ibn Ahteb, Nadarî için iki diyet, Kurezî için bir diyet hükmetmiş, sonra Benî Nadîr'dan biri, beni Kureyza'dan birini kati etmiş. Beni Kureyza da, Resulullah'ın hükmüne müracaat etmişler *وَإِنْ حَكَمْتَ فَأَحْكُم بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ* “Şayet hükmedersen aralarında adaletle

hükmet. Çünkü Allah adalet edenleri sever.” buna işaretten nâzil olmuştur. Hasılı bu âyetler, gayr-i müslimlerin hükmi İslâm’a müracaatı hakkında nazil olmuştur.¹³⁹⁶

سَمَاعُونَ لَلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّخْتِ فَإِنْ جَاؤَكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ
أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم
بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

42- Boyuna yalancılık için dinlerler, boyuna haram yerler. Artık sana gelirlerse ister aralarında hükmet, ister kendilerinden yüz çevir, eğer yüz çevirirsen sana hiç bir zarar edemezler. Şayed hukmedersen aralarında adaletle hukmet. Çünkü Allah, adalet edenleri sever.¹³⁹⁷

SUHT: “Şuhtun bitirdiği her ete, en layık olan şey ateştir.” (Keşfü’l-Hafa: 2/158) diye varid olmuştur. Suht, her nev’i harama şamildir. Maamafih ale’l-ekser sahibinin gizlemek mecburiyyetini hiss ettiği bir ayb, bir ar olan, hasis ve alçak menfaatlerde isti’mal edilir. Nitekim Hazret-i Ömer, Osman, Ali, İbn Abbas, Ebu Hüreyre ve Mücahid’den rivayet olarak suht: “Rüşvet, mehr-i begiyy, usb-i fahl, semen-i hamr, semen-i meyte, hulvan-ı kâhin, ma’siyete isti’car” dır, diye tafsil olunmuş.

Atâ, Nehaî, Şa’bî, Katade, İbn Cerir, Esamm, Ebu Müslim, Ebû Sevr demişlerdir ki: “Hükkâm-ı müslimîn için de bu hükmi tahyir, bâkıdır. Diler hükm ederler, diler i’raz ederler” Lâkin İbn Abbas, Mücahid, İkrime, Hasen, Atâ-i Horasanî, Ömer ibn Abdül’azîz ve Zührî; “Bu hükmi tahyir gelecek أَنزَلَ اللَّهُ “(“Ve şu emri indirdik: aralarında sırf Allah’ın indirdirdiği ile hükmet...” Mâide-5/49)¹³⁹⁸

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ
الَّذِينَ اسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالأَخْبَارُ بِمَا
اسْتَحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ
وَإِخْشَاؤَنَا وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِنَا ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا
أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الكَافِرُونَ

44- Filvaki’ biz Tevrat’ı indirdik, O’nda bir hidayet, bir nur vardı. Müslim olan Nebiyyûn, Yehudilere onunla hukmederlerdi. Rabbanîyyun ve Ahbar da, kitabullah’ın muhafazâsına me’mur edilmiş olmaları ve üzerine nâzır ve murakıb bulunmaları hasebiyle hükmederlerdi. Artık insanlardan korkmayın, benden korkun. Benim âyetlerimi bir kaç

¹³⁹⁶ Elmalılı, a.g.e., III. 266-267.

¹³⁹⁷ Elmalılı, a.g.e., III. 265.

¹³⁹⁸ Elmalılı, a.g.e., III. 270.

*paraya değişmeyin, ey hâkimler! Her kim, Allah'ın indirdiği ahkâm ile hükmetmezse onlar hep kâfirlerdir.*¹³⁹⁹

İkrime, “Muhammed ve andan evvelki Enbiya” diye tasrih etmiş, Hasen ve Suddî de, “Yahudîlere hükmü haysiyyetiyle bilhassa Muhammed Aleyhisselâm muraddır” demişler.¹⁴⁰⁰

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ
50- *Durmuşlar da, cahiliyyet devrinin hükmünü mü istiyorlar? Kimmiş Allah'dan daha güzel hüküm verecek: Fakat bunu, yakın şanından olan bir kavm anlar.*¹⁴⁰¹

Rivayete göre bu âyet, Benî Nadir ile Benî Kureyza Yehudîleri beyindeki kati vak'asından dolayı, Aleyhissalâtü vesselâm'dan hüküm talib etmeleri ve taraf-ı Risaletten müsavat ile hükmedilmesi üzerine Benî Nadir'in bu müsavat hükmüne razı olmayarak cahiliyye adeti vechiyle tefadul sevdasında bulunmaları sebebiyle nazil olmuştur.¹⁴⁰²

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ
تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ
فَيُضِيعُوا عَلَى مَا أَسْرَوْا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ

52- *O'nun için yüreklerinde nifak illeti olanları görürsün ki, onların içine koşar dururlar; “Ne yapalım tersine bir devrin başımıza dönmesinden korkuyoruz” derler. Me'mul ki, Allah, yakında o fethi veya nezd-i İlâhîsinden bir emir ihsan ediverir de, nefislerinde gizlediklerine pişman olurlar.*¹⁴⁰³

Rivayet olunuyor ki, bu sözü, reis-i münafıkın Abdullah ibn Übeyy söylenmiştir. Beni Kaynuka Yehudîleri, Resulullah'a muharib bir vaziyet aldıkları zaman Ubade ibn Samit radiyallahü anh: “Benim bu Yehudîlerden pek çok dostum var, fakat ben bunların dostluklarından Allah'a ve Resulü'ne teberri ediyor, Allah ve Resulü'ne arz-ı müvalât eyliyorum” demişti. Abdullah ibn Übey de: “Ben öyle bir adamım ki, devairden korkarım, dostlarımdan vaz geçemem”, demiş ve bu âyetler nâzil olmuştur.¹⁴⁰⁴

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ
بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى

¹³⁹⁹ Elmalılı, a.g.e., III. 265.

¹⁴⁰⁰ Elmalılı, a.g.e., III. 271.

¹⁴⁰¹ Elmalılı, a.g.e., III. 266.

¹⁴⁰² Elmalılı, a.g.e., III. 281.

¹⁴⁰³ Elmalılı, a.g.e., III. 286.

¹⁴⁰⁴ Elmalılı, a.g.e., III. 290.

الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

54- Ey o bütün iman edenler! İçinizden kim dininden dönerse duysun: Allah onun yerine öyle bir kavm getirecek ki Allah onları sever, onlar Allahı severler, mü'minlere karşı boyunları aşağıda, kâfirlere karşı başları yukarıda, Allah yolunda mücadele ederler, dil uzatanın levminden korkmazlar, işte o Allahın fazlıdır, onu dilediğine verir, ve Allah vasi'dir, alîmdir.¹⁴⁰⁵

İbn Kâ'b, Dahhâk, Hasen, Katade, İbn Cüreyc ve saire demişlerdir ki, : “Bu âyet, kıyamete kadar bütün mü'minlere hitaben nâzil olmuştur.”¹⁴⁰⁶

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ

55. Sizin veliniz evvel Allah, sonra Resulü, sonra o iman etmiş olanlardır ki namaza devam ederler ve rükû' halinde zekât verirler.¹⁴⁰⁷

Bu âyetin sebab-i nüzülü hakkında bir kaç rivayet vardır:

Evvelkisi, Ubada bin Samit Hazretleri'nin bâlâde nakl edilen sözü ve mü'minlerden murad, umumdur.

İkincisi, İkrime'nin rivayetine göre Hazret-i Ebu Bekir'dir.

Üçüncüsü, Atâ'mın İbn Abbas'dan rivayetine göre de, Hazret-i Ali'dir. Ebu Zerr'den de: “ Bir gün mescidde öğle namazını kılmıştık. Bir sail, “Ya Rab- bi şahid ol, Resulullah'ın mescidine geldim, dilendim, kimse bana bir şey vermedi” diye şikâyet etti. Hazret-i Ali, daha namaz kılıyordu ve rükû'da idi. Saile, serçe parmağındaki bir yüzüğü imâ etti. O da, gitti aldı. Resulullah, bakıyordu: “Allah'ım, kardeşim Musa senden رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي . . . وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي في أمری قَالَ (“Ya Rabb! Benim göğsüme genişlik ver. Ve bana işimi kolaylaştır. Ve dilimden ukdeyi çöz. Sözümü iyi anlasınlar. Ve bana ehlimden bir vezir ver. Kardeşim Harun'u. Onunla sırtımı pekit ve onu işimde şerik et.” Tâhâ-20/25-32) diye niyaz etti. Sen de, قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا (“Biraderinle bâzûna kuvvet vereceğiz ve sizin için bir saltanat kuracağız da size

¹⁴⁰⁵ Elmalılı, a.g.e., III. 287.

¹⁴⁰⁶ Elmalılı, a.g.e., III. 292.

¹⁴⁰⁷ Elmalılı, a.g.e., III. 287.

irişemeyecekler... ” Kasas-28/ 35) diye Tevrat’ı inzal buyurdun. Allah’ım, ben de Peygamberin Muhamme- dim. Benim de sineme genişlik ver, işimi kolaylaştır, bana da ehlimden Ali’yi vezir yap ve bununla arkama kuvvet ver” dedi. Henüz bu kelimat- ı itmam etmeden, Cibril nâzil oldu “Ya Muhammed İkre’ وَلِيُّكُمْ اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِنَّمَا (‘‘Sizin veliniz evvel Allah, sonra Resulü sonra o iman etmiş olanlardır ki namaza devam ederler ve rüku’ halinde zekat verirler... ’’ Mâide-5/55) dedi (Suyutî: Ed-Dürü’l mensur-3/105) diye bir rivayet vardır.¹⁴⁰⁸

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا
وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكَفَّارَ أَوْلِيَاءَ
وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

57. Ey o bütün iyman edenler! Ne o sizden evvel kitab verilenlerden dininizi eğlence ve oyuncak yerine tutanları ne de diğer kâfirleri dost tutmayın, Allahdan korkun eğer mü'minlerseniz.¹⁴⁰⁹

Bunun sebab-i nüzulünde deniliyor ki: ‘‘Rifaa bin Zeyd ile Süveyd ibn Hâris, zahiren müslüman olmuşlar, müslüman olmuş gibi görünmüşler. Sonra Münafıklığa girişmişler, müslümanlardan bir takım kimselerin de bunlara meveddeti varmış. Bu âyet, bunlar hakkında nâzil olmuştur.¹⁴¹⁰

قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَعَصَى
عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولَئِكَ شَرٌّ
مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ

60. Deki: Size Allah yanında cezaca ondan daha fenasını haber vereyim mi? O kimseler ki Allah kendilerine lâ'net etmiş, gadabına uğratmış, onlardan maymunlar, hınzirlar ve taguta tapanlar yapmış, işte bunlar mevki'ce daha fena ve düz yoldan daha sapgındırlar¹⁴¹¹

Bir rivayete göre, Yahudîlerden bir kısmı gelmişler, Resulullah’a dinini sormuşlar. Resulullah: قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى

¹⁴⁰⁸ Elmalılı, a.g.e., III. 296.

¹⁴⁰⁹ Elmalılı, a.g.e., III. 287.

¹⁴¹⁰ Elmalılı, a.g.e., III. 298.

¹⁴¹¹ Elmalılı, a.g.e., III. 287.

وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ
 وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ “Biz Allah’a imanettiğimiz gibi bize ne indirildiyse, İbrahim’e ve İsmail’e ve
 İshak’a ve Yakub’a ve Esbata ne indirildi ise Musa’ya ve İsa’ya ne indirildiyse ve bütün peygamberlere
 Rabblarından olarak ne verildi ise hepsine iman ettik, O ’nun Resullerinden birinin arasını ayırmayız ve biz
 ancak O ’nun için boyun eğen Müslimleriz.” Bakara-2/136) diye cevap vermiş. İsa’yı işittikleri
 zaman: “Biz, sizin dininizden daha şerir din bilmiyoruz” demişler.¹⁴¹²

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا
 بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا
 أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ
 وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا
 اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

64. Bir de Yehudiler “Allahın eli bağlı” dediler ve dedikleriyle elleri bağlandı ve mel'un
 oldular, hayır onun iki eli de açık dilediği gibi bahşediyor, celâlim hakkı için sana rabbından
 indirilen onlardan bir çoğunun tuğyanını ve küfrünü arttıracaktır, maamañih biz onların
 arasına kıyamete kadar sürecek buğz ve adavet bıraktık, her ne zaman harb için bir yangın
 tutuşturdukları Allah onu söndürdü, hep yer yüzünde fesad için koşarlar, Allah ise müfsidleri
 sevmez.¹⁴¹³

İbn Abbas, İkrime ve Dahhâk demişlerdir ki: “Mukaddema bolluk ve ucuzluk
 içinde bulunan ve hattâ buldukları yerlerde halkın en zengini olan Yehudiler,
 bil’ahare Allah’a isyanları yüzünden darlığa ve sıkıntıya düşmüş olmalarından
 dolayı bu sözü Finhas İbn Azura söylemiş ve bu âyet bu sebeble nazil olmuştur.
 Mukatil ise, İbn Suriya ve Azir İbn Ebu Azir’in dahi Finhas ile beraber olduklarını
 ve hattâ istikraz âyetlerine karşı “O herhalde Allah fakirdir, bizler zenginiz...” Âl-i İmrân-3/181) dedikleri gibi Buhtun nassar ve Nasârâ
 tarafından Beyt-i Makdis’in tahribi hadiselerine de: “Eğer Allah’ın eli bağlı olmasa
 idi, bunları bizden men’ ederdi” dediklerini rivayet eylemiştir.¹⁴¹⁴

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ
 فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
 الْكَافِرِينَ

¹⁴¹² Elmalılı, a.g.e., III. 300.

¹⁴¹³ Elmalılı, a.g.e., III. 287-288.

¹⁴¹⁴ Elmalılı, a.g.e., III. 303.

67. *Ey şanlı Resul sana rabbından her indirileni tebliğ et, etmezsen onun risaletini eda etmiş olmazsın, Allah seni insanlardan koruyacak, emin ol Allah kâfirleri muradlarına erdirmeyecek.*¹⁴¹⁵

Rivayet olunuyor ki, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem, bir hadîs-i şerifinde şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ, beni asaletiyle ba’s buyurdu. Binaenaleyh pek sıkıldım ve görüyorum ki, nâs beni tekzib ediyorlar. Yehud, Nesârâ, Kureyş tahvif eyliyorlar. Vaktâ ki Allah, “risalâtımı tamamen tebliğ etmezsen seni ta’zib ederim” dedi havf de, bilkülliyye zail oldu.¹⁴¹⁶

وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ
مُؤْمِنُونَ

88. *Hem Allahın size merzuk kıldığı ni’metlerden halâl ve hoş olarak yeyin hem de kendisine mü’min bulunduğunuz Allahdan korkun.*¹⁴¹⁷

Rivayet olunuyor ki, bir gün Resulullah, Ashabına kıyameti tavsif ve son derece de inzarda bulunmuş idi. Ashab-ı kiram, bundan müteessir olup rikkate gelerek Osman ibn Maz’un’un hanesinde toplanmışlar, daima oruçlu olmağa, döşek üzerinde uyumamağa, et ve yağlı yememeğe, kadınlara yaklaşmamağa, koku sürünmemeğe, Dünyayı terk etmeğe, eski çul paçavra giyip yeryüzünde seyahat etmeğe ve erkekliklerini kesmeğe müttefik karar vermişler ve derhal bu haber Resulullah’a vasıl olmuş. Binaenaleyh onlara: “Ben böyle emr olunmadım. Muhakkak ki, nefsinizin üzerinizde bir hakkı vardır. Binaenaleyh saim olunuz, muftir de olunuz, kaim olunuz, naim de olunuz. Ben, namaz kılarım, uyku da uyurum, oruç da tutarım, iftar da ederim, et de yerim, yağ da yerim, kadınlara da mukarenet ederim. Benim sünnetimden yüz çeviren, benden değildir.”“Her kim benim bu yolumdan yüz çevirirse, benden değildir.” (Sahih-i Buhari: Nikâh - H no: 1786) buyurmuş, bu âyetler nazil olmuştur. Yine rivayet olunuyor ki, Resulullah tavuk ve paluze yedi, tatlı ve bal hoşuna giderdi ve buyurdu ki: “Mü’min tatlıdır, halaveti tatlılığı sever.” (Keşfü’l-Hafa: 2/386) İbn Mes’ud Hazretleri’nden menkuldür ki; Bir zat, O’na: “Ben döşegi kendime haram ettim” demiş, O da, bu âyeti okumuş: “Döşegine yat ve yeminine keffaret ver” diye cevap vermiştir. Hasen-i Basrî Hazretlerinden menkuldür ki: “Bir gün yemeğe da’vet edilmiş, beraberinde Ferkad-i Sebhî ve Ashabı da varmış. Sofraya

¹⁴¹⁵ Elmalılı, a.g.e., III. 288.

¹⁴¹⁶ Elmalılı, a.g.e., III. 311.

¹⁴¹⁷ Elmalılı, a.g.e., III. 359.

oturmuşlar. Yağlı tavuklar, tatlı vesaire türlü türlü yemekler var. Ferkad, bir kenara çekilmiş. Hasen-i Basrî de: “Oruçlu mu?” diye sormuş. “Hayır, böyle enva-ı taamı mekruh görür.” demişler. Binaenaleyh Hasen-i Basrî, Ferkade dönmüş: “Ya Ferkadcik” demiş, “sen halis tereyağı ve buğday özü ile lûabı nahli, yâni balı bir müslim ayıplar re’yinde mi bulunuyorsun?” demiştir. Yine müşarünileyh Hasen-i Basrî’ye: “Fülan zat, paluze yemiyor, şükrünü edâ edemem diyor” demişler. “Soğuk su içiyor mu?” diye sormuş, “Evet” demişler. Buyurmuş ki: “O halde bu adam cahil, Allah Teâlâ’nın ona soğuksudaki ni’meti palûzededen daha çok olduğunu bilmiyor.”¹⁴¹⁸

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ
الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ
أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَخْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ
أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ
يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

89. Allah sizi yeminlerinizde -bilmiyerek ettiğiniz- lâgv ile muahaze etmez ve lâkin bile bile akd ettiğiniz yeminlerle sizi muahaze buyuruyor, bunun da keffareti çoluğunuza çocuğunuza yedirdiğinizin orta derecesinden on fakırı doyurmak yahud geydirmek, yahut bir esîr azâd etmektir, bunlara gücü yetmiyen üç gün oruç tutar, işte yemîn ettiğiniz vakıt yeminlerinizin keffâreti bu, bununla beraber yeminlerinizi gözetin, böyle beyan ediyor Allah size âyetlerini ki şükr edesiniz.¹⁴¹⁹

Her kim bir şeye yemin ederde o yemin edilen şeyin gayrisini, yemin edilen husustan daha hayırlı görürse, o hayırlı olan işi yapsın ve yeminini bozduğundan dolayı da keffaret versin.” (Sahih-i Müslim: Eyman.)¹⁴²⁰

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا
إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا
ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَخْسَنُوا وَاللَّهُ يُجِبُ الْمُحْسِنِينَ

93. İyman edib de salâhli salâhli işler yapan kimseler bundan böyle sakındıkları ve iymanlarında sebat ile salih salih işlerine devam eyledikleri, sonra takvâlarında ve

¹⁴¹⁸ Elmalılı, a.g.e., III. 361.

¹⁴¹⁹ Elmalılı, a.g.e., III. 359.

¹⁴²⁰ Elmalılı, a.g.e., III. 362.

*iymanlarında rüsuah buldukları, sonra bu takvâ ile beraber her yaptığını güzel yapan ihsan mertebesine erdikleri takdirde mukaddema tattıklarında kendilerine bir beis yoktur, Allah muhsinleri sever.*¹⁴²¹

“Ey İhsan: Allah’a kendisini görüyormuş gibi ibadet etmendir. Her ne kadar O’nu görmüyorsanda O muhakkak seni görüyor.” (Sünen’ün Neseî: İman-5) ta’rifine işaret buyurulmuştur¹⁴²²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ
مِنْكُمْ مُتَعَمَّداً فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ
مِنْكُمْ هَدِيًّا بِأَلِغِ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةً طَعَامٍ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ
صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ
مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ

95. Ey o bütün iymān edenler sizler ihramda iken avı öldürmeyin, içinizden her kim onu amden öldürürse ona mevaşîden öldürdüğüünün misli bir ceza vardır ki Kâ'beye vasıl olmuş bir kurbanlık olmak üzere buna aranızdan adâlet sahibi iki adam hukmeder veya bir keffaret vardır ki o nisbette fukarayı doyurmak veya onun dengi oruç tutmaktır, tâ ki bu suretle ettiğinin vebalini tatsın, Allah geçmişi afiv buyurdu, fakat kim bir daha yaparsa Allah ondan onun intikamını alacak, Allah azizdir, intikamı vardır.¹⁴²³

Nitekim bir hadîs-i şerifte “Beş şey hilde de, Harem’de katledilir: Çaylak, karga, akreb -ve bir rivayette yılan- fare, kelb-i akur” (Muvatta: Hac/88-89-90)¹⁴²⁴

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَشْيَاءَ إِن تَبَدَّ لَكُمْ
تَسْؤُكُمْ وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبَدَّ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ
عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ

101. Ey o bütün iymān edenler; öyle şeylerden sual etmeyin ki size açılırsa fenanıza gidecektir, halbuki Kur'an indirilmekte iken sorarsanız onlar size açılır, Allah onlardan şimdilik afiv buyurdu, Allah gafur, halîmdir.¹⁴²⁵

¹⁴²¹ Elmalılı, a.g.e., III. 364.

¹⁴²² Elmalılı, a.g.e., III. 366.

¹⁴²³ Elmalılı, a.g.e., III. 371.

¹⁴²⁴ Elmalılı, a.g.e., III. 372.

¹⁴²⁵ Elmalılı, a.g.e., III. 376.

١ وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ

Nitekim Hazret-i Ali'den rivayet olunduğu üzere, *Yoluna gücü yeten her kimsenin o beyti hacetmesi de insanlar üzerine Allah'ın bir hakkıdır...*” Ali İmrân-3/97) âyeti nâzil olduğu zaman Resulullah, bir hutbe irad etmiş, Allah Teâlâ'ya hamd-ü senadan sonra: “Allah, üzerinize haccı farz kıldı” buyurmuş idi. Benî Esed'den Ukâşe ibn Mihsan ve bir rivayette Süraka İbn Malik de: “Her sene mi ya Resulâllah?” dedi. Resulullah, cevabına iltifat buyurmadi. O da, üç kerre tekrar etti. Bunun üzerine: “Hayır, fakat “evet” demiyeceğime nasıl emîn oldun. Vallahi “evet” desem vacib olacaktı. Vacib olsaydı dayanamıyacaktımz, terketmeniz de kâfir olacaktınız. Binaenaleyh benim sizi terkettiğim müddetçe siz de, beni terkediniz, sizden evvelkiler hep kesreti sualden ve Peygamberlerine karşı ihtilâftan helâk oldular. Bir şey emrettiğim zaman, gücünüz yettiği kadar tutunuz, Bir şeyden nehyettiğim zaman da ictinab ediniz.” buyurdu. Kezalik Hazreti Enes ve Ebu Hüreyre'den rivayet olunduğu üzere: “Nâs, Resulullah'a bir çok şeyler sormuşlar, hattâ ibram-ü ilhah derecesine varmışlardı. Bir gün Resulullah, gazabnâk olarak hutbeye kalktı. Allah'a hamd-ü senâdan sonra: “Sorunuz Vallahi, şu makamda bulunduğum müddetçe her ne sorarsanız beyan edeceğim” buyurdu. Ashab-ı Kirâm, başlarına bir tehlike gelmek üzere bulunduğundan korktular. Enes radiyallahü anh, demiştir ki: “Sağıma soluma baktım herkes başına elbise sini çekmiş ağlıyordu. Kureyş'ten Beni Sehm'den Abdullah İbn Huzafe denilen adam ki, rical ile bir münazaa ettiği zaman babasının gayrisine nisbet edilirdi. Kalktı, “Ya Nebiyyallah, benim babam kim?” dedi. Aleyhissalâtü vesselâm da: “Baban Huzafe ibn Kaysi'z-Zührî” buyurdu. Diğer biri de kalktı: “Benim babam nerede?” dedi. ' ' في النار buyurdu. Sonra Hazret-i Ömer radiyallahü anh, kalktı: “Biz Rabb olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, Resul ve nebi olarak Muhammed aleyhisselâma razı olduk. Biz fitnelerden Allah'a sığınırız. Henüz biz cahiliyyeden ve şirkten daha yeni kurtulduk. Binaenaleyh bizi afvet ya Resulullah. dedi. Resulullah'ın da gadabı sükûnet buldu.” Ki, bu âyetlerin sebep-i nüzulü bu vak'alar olduğu mervidir.¹⁴²⁶

مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

¹⁴²⁶ Elmalılı, a.g.e., III. 376.

103. *Ne bahıyre, ne sâibe, ne vasiyle, ne ham'dan hiç birini Allah meşru' kılmadı, lâkin küfretmekte olan kimseler, Allah namına yalan söyleyerek ona iftira ediyorlar, çoklarının da akli ermez.*¹⁴²⁷

Müfessirîn demişlerdir ki: Amr İbn Lühayel-Huzaî, Mekke'ye melik olmuş idi. Dîn-i İsmail'i ibtida değıştiren de bu olmuş idi. Asnam yaptırmış, evsan nasb ettirmiş Bahire, Sâibe, Vasiyle, Ham âdetlerini vaz'eylemiştir. Bunun hakkında Aleyhissalâtü vesselâm: “Ben, onu ateşte gördüm, ehl-i nârı ile iyza' ediyordu” (Buhari:Menakıb-9) buyurmuştur ki, “aksab” em'a demektir.¹⁴²⁸

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا
اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

105. *Ey o bütün iman edenler! Sizler kendinizi düzeltmeğe bakın, siz doğru gittikten sonra öte taraftan sapanlar size bir ziyan dokunduramaz, hepinizin varacağı nihayet Allah, o vakit haber verecek o size neler yapıyordunuz.*¹⁴²⁹

Bir hadîs-i şerifte de: “Sizden her kim, bir münkeri görür ve tağıirine muktedir olursa onu eliyle tağıir etsin ve eğer buna muktedir olamazsa diliyle tağıir etsin, buna da muktedir olamazsa kalbiyle tağıir etsin” (Sünen'ün-Nesei: İman- 17) buyrulmuştur. Hazret-i Sıddık radiyallahü anhten de mervidir ki, bir gün minberde şöyle demiştir: “Ey nâs, siz bu âyeti okur ve mevzi'inin gayrtıya kor, ne olduğunu bilmezsiniz, ben Resulüllah'tan işittim, diyordu ki: “Nâs bir münkeri görürler de tağıir etmezlerse Allah Teâlâ umumiyetle hepsine ikabeder.” Binaenaleyh ma'rufu emir ve münkerden nehy ediniz. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ “Ey iman edenler! Sizler kendinizi düzeltmeğe bakın.” âyetini yanlış anlıyarak mağrur olup da her biriniz: “Neme lâzım ben nefsim bakırım” demesin. Vallahi, ya mu'rufu emir ve münkerden nehy edersiniz, yahud Allah sizin üzerinize şerr olanlarınızı isti'mal eder de onlar size en kötü aza- bları peylerler, sonra iyileriniz dua eder ve müstecab olmaz.” (İbn Mâce: Fiten- 20)” Yine Aleyhissalâtü vesselâm'dan, şu hadîs mervidir ki: “Hiç bir kavim yoktur ki, içlerinde münker işlensin veya fenâlık yol alsın ve onlar onu tağıir ve inkâr etmesinler de, onların

¹⁴²⁷ Elmalılı, a.g.e., III. 376.

¹⁴²⁸ Elmalılı, a.g.e., III. 378.

¹⁴²⁹ Elmalılı, a.g.e., III. 379.

hepsine ukubetini ta'mim etmek Allah'a hakkolmasın olmaz. Her halde umumu ukubete müstehik olur, sonra da duaları müstecab olmaz.” (Ahmed b. Hanbel: 5/390).¹⁴³⁰

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ
حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ أَحْرَانٍ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ
أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ
بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ
كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَمِنَ الْأَثِمِينَ

106. *Ey o bütün iman edenler! Her hangi birinize ölüm hali geldiği o vasiyyet zamanı aranızdaki şahadet ya kendinizden adalet sahibi iki adam, veya yolculuk ediyordunuz da ölüm musibeti başınıza geldise sizin gayrinizden iki diğeridir. Bunları nemazdan sonra alıyorsunuz, şübhelendiğiniz takdirde şöyle yemin ederler, “Billâhi hısım da olsa yeminimizi hiç bir bedele değişmeyiz, Allahın şahadetini ketm de etmeyiz, biz o takdirde şübhesiz vebâle girenlerden oluruz.”*¹⁴³¹

İbn Abbas, Ebû Musa el-Eş'arî, Said ibn Cübeyr, Said ibn Müseyyeb, Şüreyh, Mücahid ve İbn Cüreyc'den nakledildiğine göre, bir insan gurbette bulunur ve vasiyyetine işhad edecek müsliman bulamazsa Nesrânî, Yahudî, Mecusî, putperest veya her hangi bir kâfir olursa olsun işhad edebilir ve şahadetleri kabul edilebilir. Ve bu suretten maadasında kâfirin, mü'min aleyhine şahadeti caiz olmaz.¹⁴³²

111- MÜMTEHİNE SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 1, 8, 10 ve 12. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ ثَلَقُونَ
إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ
الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ حَرَجْتُمْ جِهَادًا
فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ

¹⁴³⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, III. 380-381.

¹⁴³¹ Elmalılı, *a.g.e.*, III. 383.

¹⁴³² Elmalılı, *a.g.e.*, III. 385.

بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ
السَّبِيلِ

*1-Ey o bütün iman edenler, düşmanımı ve düşmanınızı dostlar yerine tutmayın. Siz, onlara meveddet ilka ediyorsunuz, onlar ise, haktan size gelene küfrettiler. Rabbiniz Allah'a iman ediyorsunuz diye sizi ve Peygamber'i çıkarıyorlardı. Eğer sizler benim yolumda ve rızam uğurunda cihad için çıktınızsa... Siz, meveddetle onlara sir veriyorsunuz. Halbuki ben, sizin gizlediklerinizi de açıkladıklarınızı da hepsini bilirim ve içinizden her kim onu yaparsa, artık düz yolun ortasında şaşırılmış olur.*¹⁴³³

Bunun sebab-i nüzulü, Hâtıb ibn Ebî Belte'a'nın bir mektubu olmuştur. Bu babda tefsir ve hadîs kitaplarında varid olan rivayetlerin haslı: Resulullah Sallâllahü aleyhi vesellem, Mekke fethine hazırlık yaptığı sıra halk arasında Hayber (yâhud Huneyn) diye işa'a edilmiş, Ashab'dan bazı kimselere ise, murad-ı Mekke olduğunu sırren söylemişti. Hâtıb ibn Ebî Belte'a da, bunlardan idi. Abdülmuttalib oğullarından birinin azadlısı, Sâre namında bir kadın, Mekke'den Medîne'ye Resulullah'a gelmişti. Resulullah, O'na: "Müslüman olarak mı geldin?" buyurdu. Kadın: "Hayır" dedi. "Muhacir olarak mı geldin?" buyurdu. "Hayır" dedi. "O halde ne sebeble geldin" buyurdu. Kadın: "Ehil, Efendiler, aşiret sizsiniz. Efendiler gittiler, ben de şiddetli ihtiyaca düştüm." dedi. bunun üzerine Resulullah, bu kadına muavenette bulunmak üzere Abdülmuttalib oğullarını teşvik etti. Giydirdiler, kuşattılar, erzak tedarük ettiler, yüklediler. Hatib ibn Ebî Beltea da, bu kadına varıp on dînar vermiş ve bir bürd iksa etmiş ve Mekke ehalisine hitaben onunla gizli bir mektub göndermişti. Kadın yola çıktıktan sonra, Cibril nâzil olup Peygamber'e haber verdi. Bunu, Buharî, Müslim, Tirmizî ve saire müteaddid tariklerle Hazret-i Ali'den Radyallahü anh ve kerremallahü vecheh Şöyle rivayet etmişlerdir. Hazret-i Ali demiştir ki: "Resulullah sallallahü aleyhi vesellem, benimle Zübeyr'i ve Mikdad'ı gönderdi. "Hemen, dedi, gidin, tâ ravza-i haha kadar varın. Orada bir zaîne (yani hevdec içinde yolcu bir kadın) var. O'nda bir mektub var. Çabuk o mektubu O'ndan alıp bana getirin. Hemen çıktık, atlarımızı koşturarak tam ravzaya vardık. Bir de baktık ki, zaînenin yanındayız. "Mektubu çıkar" dedik. "Bende mektub yok" dedi. "Ya mektubu çıkarırsın yâhud esvabını soyunursun" dedik. Bunun üzerine ikasından, yani saç bağından (İbn Cerir ve İbn Asakir'de rivayetlerin bazısında hüczesinden, yani uçurluğundan diğer bazısında kubülünden) çıkardı. Biz de, mektubu alıp Peygamber sallallahü aleyhi

¹⁴³³ Elmalılı, a.g.e., VII. 494.

vesellem hazretleri'ne getirdik. Bunda "Hatib b. Ebi Belta'dan Mekke müşrik halkına." diyor. Onlara Peygamber'in bazı emrini haber veriyordu.

Bunun üzerine Peygamber sallallahü aleyhi vesellem: "Bu ne ya Hâtib" dedi. "Ya Resulallah, acele buyurma. Ben Kureyşe mülsak bir kişiyim. Kendilerinden değilim. Maiyyetinizde bulunan Muhacirînin onlara akrabalıkları var. Mekke'deki ailelerini ve mallarını o sebeble himaye ederler. Benim ise, içlerinden neseb cihetinden münasebetim olmadığı için yakınlarımı himaye etmelerine bir vesîle olmak üzere onlara bir cemîle yapmak istedim. Yoksa bunu, ne bir küfür, ne dinimden irtidad, ne de İslâm'dan sonra küfre rıza için yapmadım." dedi. Resulullah da: "Dosdoğru söyledi" buyurdu. Hazret-i Ömer radiyallahü anh: "Ya Resulallah, bana müsaade buyur boynunu vurayım" dedi. Aleyhissalâtü vesselam da, buyurdu ki: "O Bedir'de bulundu ne bilirsin; Allah Teâlâ'nın Ehl-i Bedir hakkında bildiği var ki, onlara: "Dilediğinizi yapın, ben size mağfîret ettim" buyurdu. Bunun üzerine, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ "Ey o bütün iman edenler! Düşmanımı ve düşmanınızı dostlar yerine tutmayın." nâzil oldu. Buharî, bu rivayette dememiş, bazı rivayetlerdeki آيَاتِهِ ta'birinin hadisten mi, yoksa ravîlerden Amr ibn Dînar'ın kavlimi olduğunu أَدْرَى ile rivayet eylemiş olmakla, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ "Ey o bütün iman edenler! Düşmanımı ve düşmanınızı dostlar yerine tutmayın." nâzil oldu denilmekten murad, bir veya bir kaç âyet mi, yoksa bütün Sûre mi olduğunu kestirmemiştir. Kezalik Müslim dahi bu hadîste, آيَاتِهِ yok demiştir. Bazı rivayette bulunduğu da işaret eylemiştir.¹⁴³⁴

لَا يَنْهَيْكُمْ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ
يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُقْسِطِينَ

8- Allah, sizi din hakkında size kıtal yapmayan ve sizi yurdlarınızdan çıkarmıyan kimselerden, onlara iyilik etmeniz ve kendilerine adalet yapmanızdan nehyetmez: Çünkü Allah, adalet yapanları sever.¹⁴³⁵

Hazret-i Ebu Bekir'in kızı, Hazret-i Zübeyr'in zevcesi Esmâ Zatü'n-nitakayn'den rivayet olunduğuna göre demiştir ki: "Resulullah, muahid buldukları sıra müşrike olarak

¹⁴³⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 495-497.

¹⁴³⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 495.

Kureyş'in ahdinde bulunan validem bana rağbetle gelmişti. "O'na sıla ve iltifat edeyim mi?" diye Resulullah'a sordum. Allah Teâlâ, bu âyeti indirdi. Resulullah da, bana buyurdu ki: "Evet ona sıla et." Yani alâkadar ol, iltifat ve ihsan eyle." Esmâ'nın validesi Kuteyle bint Abdiluzza, Hazret-i Ebu Bekir'in zevcesi iken Cahiliyye'de tatlık etmiş idi. Bu rivayete göre bu âyet, Hudeybiye musalehasından sonra ve Kureyş'in o muahede ahkâmına tecavüz edip de, Mekke'nin fethini iktiza eden harekâta sebebiyyet vermelerinden mukaddem, yani yukarıki âyetlerin nüzulünden evvel nâzil olmuş demek olur.¹⁴³⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ
فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا
تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَآتُوهُم
مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ
أُجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَسَيَلُّوا مَا أَنْفَقْتُمْ
وَلَيْسَ بِأُولَئِكَ حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

10-Ey o bütün iman edenler, size mü'mine kadınlar muhacir olarak geldikleri zaman kendilerini imtihan edin, imanlarını Allah bilir. İmtihan üzerine onları mü'mine bilerseniz artık kendilerini kâfirlere geri çevirmeyin. Mü'mineler, kâfirlere helâl değil, kâfirler de mü'minelere halâl olmazlar. Maamafih sarfettikleri mehri o kâfirlere verin. Sizin o mü'mineleri nikâh etmenizide de, kendilerine mehirlerini verdiğiniz takdirde, üzerinize bir günah yoktur. Kâfirlerin ise, ismetlerine yapışmayın ve sarfettiğinizi isteyin, kâfirler de sarfettiklerini istesinler. Bunlar, size Allah'ın hükmüdür, aranızda hükmediyor ve Allah, alîmdir, hakîmdir.¹⁴³⁷

İbn Cerîr ve daha bazılarının İbn Abbas Hazretlerinden rivayetlerine göre: "Resulullah, bu kadınları أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ Kelime-i Şehadet'i üzere imtihan eder ve şöyle yemîn verirdi: "Bir zevc buğzundan dolayı çıkmadığına billâhi mi? Bir arzdan, bir arza rağbetten dolayı çıkmadığına billahi mi? Ve Allah'a ve Resulüne mahabbetten başka bir maksad için çıkmadığına billâhi mi?"

¹⁴³⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 505.

¹⁴³⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 508.

Buharî ve sairede rivayet edildiği üzere Hazret-i Aîşe radiyallahü anha da, demiştir ki: “Resulullah, mü’minleri ancak ... إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعَنَّكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْنَهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ” Mümtehine-60/12) âyeti ile imtihan ederdi.”¹⁴³⁸

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعَنَّكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْنَهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

12- Ey o Peygamber, Mü’mineler sana şu şartlar üzerine bey’at etmeğe geldiklerinde: Allah’a hiç bir şey şirk koşmayacaklar ve hırsızlık yapmayacaklar ve zina etmeyecekler, ve evlâdlarını öldürmeyecekler ve elleriyle ayakları arasında bir bühtan uydurup getirmeyecekler ve sana hiç bir ma’rufta asî olmayacaklar. Bu suretle onlara bey’at ver ve kendileri için istiğfar ediver. Çünkü Allah, gaffurdur, rahîmdir.¹⁴³⁹

İmam Ahmed ibn hanbel, Neseî, ibn Mace ve Tirmizî sahih diyerek Ümeyme bint Rükayye radiyallahü anha’dan şöyle rivayet etmişlerdir. Müşarünileyha demiştir ki: “Ben, Resulullah’a bey’at edelim diye vardığımda bizden Kur’ân’daki أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا (“Allah’a hiç bir şey şirk koşmayacaklar.” Mumtehine-60/12) âyeti vechile bey’at aldı. Nihayet “Ve sana hiç bir ma’rufta asî olmayacaklar.” فِي مَعْرُوفٍ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ” kavline geldikte güçleri, takatleri, yettiği derecede” buyurdu. Biz de, Allah ve Resulü bizlere kendimizden daha erham. “Ya Resulallah, bize müsafaha etmez misin?” dedik. “Ben, kadınlara müsafaha etmem, ancak yüz kadına sözüm bir kadına sözüm gibidir” buyurdu.”

Yezid ibn Seke’nin kızı Esmâ radiyallahü anha, hadîsinde şöyle demiştir: “Ben Resulullah’a bey’at eden kadınların içinde idim. Utbe’nin kızı Hind de kadınlar arasında idi. Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem, âyeti okudu. عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا buyurduğunda Hind: “Erkeklerden kabul etmediğini bizden kabul edeceğine nasıl ihtimal verebiliriz” dedi ki bu emrin lüzumu belli demiş oluyordu. Sonra لَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ buyurduğunda Hind: “Bazan Ebu süfyan’ın malından haberi olmaksızın bir şey aldığım

¹⁴³⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 509.

¹⁴³⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 508.

olurdu. O, bana halâl olurmu?” dedi. Ebu Süfyan da: “Geçmişte ve gelecekte benden her ne aldinsa o sana helâldır” dedi. Resulullah, tebessüm buyurdu ve Hind’i tanıdı da: “Sen Hind bint Utbesin ha” buyurdu. O da: “Evet Ya Nebiyyallah! Geçmişti afiv buyur dedi, عَفَاَ اللَّهُ buyurdu. Sonra لَا يَزْنِيَنَّ buyurdu. Hind: “Hiç hürre olan kadın zina eder mi?” dedi. Cahiliyye de zina ekseriyya cariyelerde olur. “Hürre zina etmez” denirdi. Ona binaen cahiliyyede bile ekseriya hür kadınlar zina etmezken İslâm’da öyle şey olur mu? demek istiyordu. لَا يَقْتُلَنَّ أَوْلَادَهُنَّ buyurduğunda, Hind: “Biz onları küçük iken büyüttük, fakat büyüdüklerinde sen katlettin” dedi. Oğlu Hanzale ibn Ebî Süfyan’ı kasd ediyordu. Çünkü Bedir günü maktul olmuştu. Hazret-i Ömer, gülmekten katıldı. Resulullah tebessüm buyurdu. Sonra لَا يَأْتِيَنَّكَ بِبُهْتَانٍ buyurduğunda Hind: “Vallahi bühtan çok çirkin bir şeydir. Allah Teâlâ, hep rüşd ve mekârimi ahlak emrediyor” dedi. Sonra وَلَا يَعْصِيَنَّكَ buyurdu, Hind de: “Vallahi biz, bu meclise nefsimizde hiç bir şeyde sana isyan maksadiyle gelmedik” dedi. Ve yine rivayet olunuyor ki, burada kadınlardan ilk evvel Peygamber’e bey’at eden Ümmü Sa’d ibn Muaz ve Kebşe bint Rafi’ ile beraberlerindeki kadınlar idi.”¹⁴⁴⁰

Erkeklere dahi, bu âyet mucebince bey’at alındığını Buharî ve Müslim ve Beyhakî “Esmâ ve Sıfat”ta Ubade ibn Samit radiyallahü anh hazretlerinden şöyle rivayet etmişlerdir: Demiştir ki: “Biz Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin huzurunda idik. Şöyle buyurdu: “Bana şunlar üzerine bey’at edersiniz: “Allah’a hiç bir şey şirk koşmamak, zina etmemek, sirkat etmemek” (Buhari: İman-11) Bunun üzerine içinizden her kim vefa ederse ecri Allah’adır ve her kim bunlardan bir şey yapar da onunla ikab olunursa o da, keffarettir. Her kim de, bunlardan bir şey yapar, Allah da onu setrederse o da, Allah’a aiddir. Dilerse ona azâb eder, dilerse mağfiret eyler.”

Müslim ve “Esmâ-ü Sıfat”ta Beyhakî, senedleriyle Ebu Zerr-i Gıfârî radiyallahü anh’ten, O, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem’dan, O, Cibril aleyhissalâtü vesselâm’dan, O, Allah Tebareke ve Teâlâ’dan şu Hadîs-i Kudsi’yi rivayet eylemişlerdir: Allah Teâlâ buyurmuştur ki: “Ey kullarım, haberiniz olsun ki, ben zulmu kendime haram ettim, size de aranızda haram kıldım. Binaenaleyh birbirinize zulmetmeyiniz. Ey kullarım, sizler, gece ve gündüz hatalar yaparsınız ben ise günâhları mağfiretimle örterim, ehemmiyyet vermem. O halde bana istiğfar ediniz ki, size mağfiret edeyim. Ey kullarım, sizler hep açsınızdır. Ancak

¹⁴⁴⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 513-514.

benim it'am ettiklerim müstesnadır. Onun için benden isteyiniz ki, size yiyecek vereyim. Ey kullarım, sizler hep çıplaksınızdır, benim giydirdiklerimden başka. Onun için benden giyecek isteyin ki, sizi giydireyim. Ey kullarım, sizin evveliniz, âhiriniz, İnsiniz, Cinniniz, içinizden en temiz kalbli bir adam gidişinde olsa o benim mülkümde bir şey artırmaz. Ey kullarım, sizin evveliniz, âhiriniz ve İnsiniz, Cinniniz, içinizden en fena kalbli bir adam gidişinde olsa O, benim mülkümde bir şey eksiltmez. Ey kullarım, sizin evveliniz, âhiriniz ve İnsiniz, Cinniniz, hepiniz bir yere toplanıp benden isteseler de ben, sizlerden her insana istediğini versem o, benim mülkümde bir şey eksiltmez. Denize bile bir iğneyi bir kerre daldırmakla ne eksilir. Ey kullarım, sade sizin amellerinizdir ki, ben, onu size karşı hıfz eder saklarım. Onun için hayır bulan, hemen Allah'a hamd etsin. Onun gayrisini bulan da ancak kendini levm etsin.” (Müslim: Birr-55/2577)¹⁴⁴¹

112-HADİD SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 8, 10, 12, 16, 20 ve 28. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالرَّسُولِ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ
أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

8-Hem neye iman etmiyesiniz Allah'a ki, Peygamber, sizi Rabbinize iman edesiniz diye da'vet edip duruyor. Hal bu ise, mîsakinizi da aldı? Gerçek mü'min olacaksınız?¹⁴⁴²

Übade İbn Samit radiyallahü anh'ten rivayet olunduğu üzere: “Resulullah'a neşat-u keselde sem'ü taat ve usr-ü yüsürde nefaka ve emr-i bil- ma'ruf ve nehiy anil münker ve levm-i lâimden korkmayarak Allah Teâlâ hakkında söz söylemek üzerine biy'at etmişlerdi.¹⁴⁴³

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتِلَ أُولَئِكَ
أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَقَاتَلُوا وَكُلًّا وَعَدَّ اللَّهُ
الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

10- Hem Allah yolunda neye infak etmiyesiniz ki, Göklerin Yerin miyrası zaten Allah'ın (hepsi O'na kalacaktır.) Fetihden evvel infak edip çarpışanlarınız, diğerlerine müsavi olmaz. Onlar, sonradan infak edip çarpışanlardan derece i'tibariyle daha büyüktür.

¹⁴⁴¹ Elmalılı, a.g.e., VII. 515-516.

¹⁴⁴² Elmalılı, a.g.e., VI. 382.

¹⁴⁴³ Elmalılı, a.g.e., VI. 383.

*Bununla beraber hepsine de Allah, hüsnayı va'd buyurdu. Allah her ne yaparsanız da habîrdir.*¹⁴⁴⁴

Ahmed İbn Hanbel'in, Hazret-i Enes'ten tahrir ettiği vech ile: "Halid ibn Velîd ile Abdurrahman ibn Avf Hazretleri arasında bir lâkırdı olmuştu. Halid, Abdurrahman'a: "Siz bizi sebketmiş olduğunuz günlerle üzerimize uzanmak istiyorsunuz" demişti. Bu söz, Hazret-i Peyygamber'e vâsıl oldu. Bunun üzerine buyurdu ki: "Ashabımı benim için bırakın. Nefsim yed-i kudretinde olan Zat-i â'lâya kaseş ederim ki, siz, dağlar kadar altın infak etseniz onların amellerine yetişemezsiniz." (Ahmed b.Hanbel-3/266)¹⁴⁴⁵

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ
وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرِيكُمُ الْيَوْمَ جَنَاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ هُوَ الْقَوْزُ الْعَظِيمُ

*12- O gün ki, göreceksin o mü'minleri ve mü'mineleri, önlerinde ve sağlarında nurları koşuyor, "Müjde size, diye bu gün, o cennetler ki, altlarından ırmaklar akıyor, içlerinde muhalled kalacaksınız, işte fevzi azîm odur."*¹⁴⁴⁶

İbn Mes'ud radiyallahü anh demiştir ki: "Amellerine göre nur verilir, sıratı geçerler. Kiminin nuru dağ gibi, kiminin nuru ağaç gibi, en aşağısı nuru baş parmağında olandır ki, bir yanar, bir söner."

Ebu Zer ve Ebü'd-Derda radiyallahü anhüma derlerdi ki: Resulullâh Sallâllahü Aleyhi Vesellem şöyle buyurdu: "Ben, Kıyamet günü secdeye izin verileceklerin birincisiyim. İzin verilip başını kaldıracakların da birincisiyim. Başımı kaldırıp önüme, arkama, sağıma soluma nazar ederim. Bakınca bütün ümmetlerin arasında ümmetimi tanırım." "Ya Resulâllah, Nuh Aleyhisselâm'dan ümmetine kadar bütün ümmetleri nasıl tanırırsın?" denildi. Buyurdu ki: "Abdest eserinden alınları, elleri ve ayakları parıldar ve bu başkalarında yoktur ve kitabları sağlarından verilir onunla tanırım. Yüzlerinde sucud eserinden alâmetleri vardır, onunla tanırım. Önlerinde ve sağlarından ve sollarından koşan nurlarıyla tanırım." (İbn Mace: Taharet-6/284)

İbn Ebi Hâtim, Ebu Ümame radiyallahü anh'ten şöyle tahrir eylemiştir: "Kıyamet günü bir zulmet salınır, ne mü'min, ne kâfir hiç biri avucunu görmez, tâ

¹⁴⁴⁴ Elmalılı, a.g.e., VI. 382.

¹⁴⁴⁵ Elmalılı, a.g.e., VI. 383.

¹⁴⁴⁶ Elmalılı, a.g.e., VI. 385.

Allah Teâlâ mü'minlere amelleri kadar nur gönderinceye kadar ilh...”

İbn Cerîr ve Beyhakî ba'sde İbn Abbas'dan tahrir eylemişlerdir ki: “Nas zulmet içinde iken Allah Teâlâ, bir nur gönderir. Mü'minler o nuru görünce o cihete yönelirler. O nur, onlara Allah tarafından cennete delîl olur.”¹⁴⁴⁷

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ

*16- Ya o iman edenlere çağrı gelmedi mi ki, kalpleri Allah'ın zikrine ve inen hak aşkına huşu' ile çoşsun ve bundan evvel kendilerine kitab verilmiş sonra üzerlerinden uzun zaman geçip de kalpleri katılaştı ve ekserisi fiska dalmış bulunanlar gibi olmasınlar?*¹⁴⁴⁸

İbn Mes'ud radiyaliahü anh Hazretlerinden mervîdir: “İslâmımızdan henüz dört sene geçmişti ki, bu âyet ile itab olunduk” demiş.

İbn Abbas radiyaliahü anhü-ma Hazretleri'nden de şöyle mervîdir. “Cenab-ı Allah, Mü'minlerin kalplerinde bir betaet görerek Kur'ân'ın nüzulünden on üçüncü sene başında itab buyurdu.”¹⁴⁴⁹

إِعْلَمُوا أَنَّهَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتْرِيهَ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

*20- Biliniz ki, dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, bir süs ve aranızda bir tefahur ve mal-ü evladda bir çokluk yarışından ibarettir. Bir yağmur temsili gibi ki, otu rençberleri imrendirmiştir. Sonra heyecana gelir, bir de görürsün sararmıştır. Sonra da olur bir çörçöp, âhrette ise, şiddetli bir azâb bir de Allah'dan bir mağfiret ve rıdvan vardır. Dünya hayât bir aldaniş metândan başka bir şey değildir.*¹⁴⁵⁰

¹⁴⁴⁷ Elmalılı, a.g.e., VI. 386-387.

¹⁴⁴⁸ Elmalılı, a.g.e., VI. 385.

¹⁴⁴⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 389.

¹⁴⁵⁰ Elmalılı, a.g.e., VII. 394.

Said İbn Cübeyr Hazretleri'nden mervî olduğu üzere metâi gurur olması, âhîret talebinden alıkoymasî cihetiyledir.¹⁴⁵¹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ
كَفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ
غَفُورٌ رَحِيمٌ

28- Ey o bütün iman edenler, Allah'dan korkun ve Resulü'ne iman edin ki, sizlere rahmetinden iki nasîb versin ve size bir nur bahşeylesin ki, onunla yürüyesiniz. Hem de size mağfiret buyursun. Allah gafurdur, rahîmdir.¹⁴⁵²

İbn Cerîr'in Ebu Müseleş'arî radiyallahü anh'ten tahrîc eylediği bir hadîste Resulullah Sallâllahü aleyhi vesellem, buyurmuştur ki:“Üç kişi iki kerre ecre nail olurlar: Evvelki kitaba ve sonraki kitaba iman eden adam ve bir cariyesi olup da onu güzel edeb ile terbiye sonra da onu âzad edip de tezevvüc eden adam, bir de Rabbına güzel ibadet eden ve efendisine hayırhah olan abdi memlûk.” (İbn Mace-42/1956)¹⁴⁵³

113-TEVBE SURESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 3, 5, 6, 17, 20, 26, 27, 29, 36, 37, 51, 58, 60, 74, 75, 79, 80, 106, 108, 112, 113, 117, 128 ve 129. ayetlerini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ
فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابِ آلِيمٍ

3. Bir de Allah ve Resulünden hacci ekber günü insanlara bir i'lân, ki Allah müşriklerden beriydir, Resulü de, derhal tevbe ederseniz o, hakkınızda hayırdır, yok eğer aldırmazsanız biliniz ki siz, Allahı âciz bırakacak değilsiniz ve Allahı, Peygamberi tanımayanlara elîm bir azabı tebşir et.¹⁴⁵⁴

¹⁴⁵¹Elmalılı, a.g.e., VII. 395.

¹⁴⁵² Elmalılı, a.g.e., VII. 403.

¹⁴⁵³ Elmalılı, a.g.e., VII. 406.

¹⁴⁵⁴ Elmalılı, a.g.e., IV. 314.

"Ey cemaat! Haccın manasının iyi öğrenin. Çünkü belli olmaz belki bu hacdan sonra bir hacc daha yapamam." (Sünen'un Neseî: Menasik-Hacc: 220) hadîs-i şerifi mucebince menasik-i Hacc, asıl bunda tekarrür eylemiştir. "Ey insanlar! Dikkat ediniz, hangi gün en mukaddes gündür?" Resul-i Ekrem (s.a.v.) bu buyruğu üç kere tekrar. (Sünen-i İbn Mâce: Kitabü'l-Menasik-76/3055) hadîs-i şerifi de, bunda zahirdir.¹⁴⁵⁵

Ebu Hüreyre radiyallahü anhin, kendisinden de mervidir ki: "Resulullah, sallâllahü aleyhi vesellem Ali'yi Berae ile müşriklere gönderdiği zaman ben de, Ali ile beraberdim. Nida ediyordum, hattâ sesim kısıldı ve şöyle emrolunmuştuk: Bu seneden sonra bir müşrik, Haccetmeyecek ve Beyt'i bir uryân, tavaf eylemeyecek ve cennete, ancak mü'min girecek. Her kimin de Resulullah ile arasında bir ahid varsa, dört aya kadar eceli vardır. Dört ay geçtikten sonra Allah, müşriklerden bendir. Resülü de." demiştir.¹⁴⁵⁶

فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ
وَخُذُوهُمْ وَاحْضَرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ إِن تَابُوا وَأَقَامُوا
الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

5. O haram olan aylar çıktı mı artık o bir müşrikleri nerede bulursanız öldürün, yakalayın, hapsedin ve bütün geçid başlarını tutun, eğer tevbe ederler ve namaz kılıb zekâtı verirlerse sebillerini tahliye edin, çünkü Allah gafur, rahîmdir.¹⁴⁵⁷

Aleyhıssalâtü vessalam buyurmuştur ki: "Cihetiyle nâsın en afîfi ehli imandır." (İbn Mâce: Kitabu'd-Diyet-30/ 3681) ve ("Öldürdüğünüz vakit güzellekle öldürün." (İbn Mâce: Kitabü'z-Zebaih-3/3170)¹⁴⁵⁸

Hasen-i Basrî, rivayet etmiştir ki: "Esirin birisi Hazret-i Peygamber'e işittirecek surette "Allah'a tevbe ederim, Muhammed'e tevbe etmem" diye üç kerre bağırır. Aleyhıssalâtü vessalam da: "Bırakınız, hakkı ehline tanıdı" Ahmed b. Hanbel-3/435 buyurmuştur."¹⁴⁵⁹

وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ
أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ

6. Ve eğer müşriklerden biri aman ile yakınına gelmek isterse ona aman ver, taki Allahın

¹⁴⁵⁵ Elmalılı, a.g.e., IV. 314.

¹⁴⁵⁶ Elmalılı, a.g.e., IV. 315.

¹⁴⁵⁷ Elmalılı, a.g.e., IV. 309.

¹⁴⁵⁸ Elmalılı, a.g.e., IV. 318.

¹⁴⁵⁹ Elmalılı, a.g.e., IV. 318.

*kelâmını dinlesin, sonra da onun me'menine kadar gönder, çünkü bunlar hakikatı bilmez bir kavimdirler.*¹⁴⁶⁰

Rivayet olunur ki, Hazret-i Ali'ye müşriklerden bir adam geldi: "Bu mühletin inkızasından sonra şayed bizden bir kimse Kelâmullah'ı dinlemek için veya diğer bir hacet için Muhammed'e gelecek olursa, kati olunacak mı?" dedi. O da: "Hayır, çünkü Allah Teâlâ, şöyle buyuruyor: *وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ* ("Ve eğer müşfiklerden biri aman ile yakınına gelmek isterse ona eman ver, taki Allah'ın kelâmını dinlesin,... " Tevbe-9/6) buyurulmuştur.¹⁴⁶¹

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ

*17. Müşrikler vicdanlarına karşı kendi küfürlerine kendileri şahid olup dururlarken Allahın mescidlerini ma'mur etmeleri kabil değildir, onların hayır namına bütün yaptıkları heder ve ateş içinde onlar, muhalleddirler.*¹⁴⁶²

Resul-i Ekrem Sallallahü aleyhi ve selmeden vârid olmuştur ki: ("Mescidde lakın, u-senâti yer, hayvanın ot yediği gibi". Ruhu'l Meani:5-2/65) Aleyhissalâtü vesselam, şu hadîs-i kudsi'yi de bildirmiştir: ("Allah Teâlâ buyurdu ki: Arzda benim büyüüm, evlerim mescidlerdir ve bunlarda benim ziyaretçilerim de, onları ma'mur edenlerdir. İmdi ne mutlu o kula ki, hanesinde tatahhür etti; iyice temizlendi de sonra beni evimde ziyaret eyledi. Çünkü zairine ikram etmek ziyaret olunan üzerine bir haktır." Kenzü'l-Ummal: 7/20740). Diğer bir hadîs-i Nebevî'de: ("Her kim, mescide ülfet ederse Allah Teâlâ ona ülfet eder." Cami'üs-Sağir. 4/141.) Diğer birinde: ("Bir adamı mesacide i'tiyad ediyor gördünüz mü onun mü 'min olduğuna şehadet ediniz." İbn Mace: Mesacid-19/802.) Enes radiyallahü anh'ten de, mervidir ki: "Her kim bir mescidde bir kandil bulundurursa, o mescidde onun ziyası devam ettiği müddetçe Melâike ve hamele-i Arş onun için istiğfar ederler."¹⁴⁶³

الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْبَرُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

20. İyman edib hicret etmiş ve mallarıyla, canlarıyla fisebilillâh cihad etmekte bulunmuş olan

¹⁴⁶⁰ Elmalılı, a.g.e., IV. 309.

¹⁴⁶¹ Elmalılı, a.g.e., IV. 319.

¹⁴⁶² Elmalılı, a.g.e., IV. 334.

¹⁴⁶³ Elmalılı, a.g.e., IV. 336.

*kimseler Allah'ın derece cihetiyle daha büyüktür ve bunlar işte o murada eren
fâizîndir.¹⁴⁶⁴*

Bu âyetlerin sebeb-i nüzulünde rivayet olunduğuna göre müşrikler, Yahudilere: "Biz huccacın sakileri ve Mescid-i Haram'ın âmirleriyiz. Binaenaleyh biz mi efdaliz, Muhammed ve Ashabı mı?" demişler, onlar da: "Siz" cevabını vermişler. Bir de Hazret-i Ali, Hazret-i Abbas'a radiyallahü anhüma, islâmından sonra: "Amca hicret etseniz, Resulullah'a iltihak eyleseniz" demiş, o da: "Ben, hicretten efdal bir halde değil miyim? Beytullah'ı ziyaret edenlere su veriyorum ve Mescid-i Haram'ı i'mar ediyorum" diye cevap vermiş, sonra bu âyetler nazil olmuş. Hazret-i Abbas: "Öyle görüyorum ki, her halde şikayetimizi terkedeceğim" demiş. Resulullah da: "Şikayetinize devam ediniz, çünkü sizin onda hayrınız vardır" buyurmuş. Sahih-i Müslim'de rivayet olunduğu üzere de Nu'man ibn Beşîr radiyallahü anh, demiştir ki: "Resulullah'ın minberi yanında idim. Bir adam: "Ben huccacı İska etsem de, sonra hiç bir amel işlesem merak etmem" dedi. Diğer biri de: "Ben, Mescid-i Haram'ı i'mar etsem de, sonra bir amel yapmasam merak etmem" dedi. Diğer biri de: "Fîsebilillâh cihad bu sizin söylediklerinizden efdaldır" dedi. Bu bir Cum'a günü idi. Derken Ömer radiyallahü anh, bunlara: "Susun Resulullah'ın minberi yanında sesinizi kaldırmayın. Velâkin namazınızı kıldıktan sonra bu ihtilâf ettiğiniz mes'eleyi Resulullah'dan istifta edeyim" dedi. Ba'dehu huzura dahil oldu, Allah Teâlâ da bu âyeti inzal buyurdu." ilh.¹⁴⁶⁵

ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا
لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ

26. Sonra Allah, Resulünün üzerine ve mü'minlerin üzerine sekînetini indirdi ve görmediğiniz ordular indirdi de kendisini tanımayanları azaba uğrattı, ve bu işte kâfirlerin cezası.¹⁴⁶⁶

O vakit Fahr-i Alem, sağ cenahı tutup durmuştu ve Hazret-i Abbas'ın sesi gayet yüksek olduğundan O'na: "Ey Ensar, ey Ashab!" diye bağırmasını teklif eyledi. O da, nida edip: "Ey Akabe'de bey'at eden Ensar, ey Şecere-i Rıdvan altında dönmemek üzere söz veren Ashab, ey Ashab-ı Şecere, ey Ashab-ı Sûre-i Bakara" diye çağırdı ve nidalar tevali etti, her taraftan Ashab-ı kiram, "lebbeyk lebbeyk" diyerek bir nesakta hemen döndüler ve Resul-i Ekrem'in yanına koşuştular. O zaman Resulullah. hayvandan indi: "Ben o Peygamberim yalan yok, ben o Abdülmuttalib oğluyum" buy urdu ve "Allah'ım bize yardımını gönder." Müslim: Kitabü'l-Cihad-78-79-80 diye Allah'a dua edip nusratını niyaz eyledi. Semadan Melekler inip

¹⁴⁶⁴ Elmalılı, a.g.e., IV. 334.

¹⁴⁶⁵ Elmalılı, a.g.e., IV. 339.

¹⁴⁶⁶ Elmalılı, a.g.e., IV. 341.

Resulullah'a yardım etti. O bozgun asker, derhal derlenip toplandı. Müslümanlar öyle bir sür'atle toplanıyorlardı ki, atlan koşamayanlar inip koşuyorlardı. Bu suretle mü'minlerin hepsi tekrar Resul-i Ekrem'in yanında birleştiler ve o havf-ü helecânı atıp kemal-i sekînet ve metanetle cenge giriştiler. O vakit Resulullah bakıp " fırın kızıştı" Müslim: Kitabü'l-Cihad: 76-77 buyurdu ve yerden bir avuç toprak alıp müşrikler tarafına attı. "Bozulun, hezimete uğrayın. Muhammed'in Rabbi hakkı için" Müslim: Kit-abü'l-Cihad-76 dedi ve hakikaten münhezim olmuşlardı.¹⁴⁶⁷

ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

27. Sonra Allah bunun arkasından dilediğini tevbe nasîb eder, ve Allah gafûr, rahîmdir.¹⁴⁶⁸

Resul-i Ekrem, Huneyn ve Evtas'ta alınan esirlerin ve emval-i ganâimin "Cirâne"de muhafazasını emrederek Tâif üzerine hareket etmiş idi. On sekiz gün kadar süren Tâif muhasarasını refettirdikten sonra Cirane'ye avdetinde erkek ve dişi altı bin nüfus esîr, yirmi dört bin deve, kırk binden ziyade ağnam ve dört bin okka kadar olduğu söylenen bir çok altun ve gümüş nukud toplanmış idi. Öteden esirleri kurtarmak için müracaat vaki' olur diye on küsur gün imhâl ve teenni buyurup bekledi. Kimse gelmeyince taksimine suru' buyurdu, ba'dehu Hevazin'in vefdi, yâni hey'et-i murahhasası geldi. Resulullah'a İslâm üzere bey'at ettiler ve: "Ya Resulallah, sen insanların hayırlısı en hayırkânsm. Bizim ehillerimiz ve evlâdlanımız esîr edildi ve mallarımız alındı" diyerek mallarının ve esirlerinin kendilerine redd-ü iadesi talebinde bulundular. Resulullah: "Yantmdakileri görüyorsunuz, sözün en hayırlısı en doğrusudur. Bekledim gelmediniz, şimdi ikiden birini ihtiyar ediniz. Ya zürriyyetlerinizi ve kadınlarınızı veyahud mallarınızı." Bunun üzerine: "Biz, dediler, haseblere hiç bir şey denk tutmayız." Binaenaleyh Resulullah, müslimîne hitaben kalktı. Allah'a hamd-ü senadan sonra şu hutbeyi irad buyurdu: "Bunlar, tevbekâr müslüman olarak bize geldiler. Biz de, kendilerini zürriyyetleri ve kadınları ile malları beyninde muhayyer kıldık. Haseblere hiç bir şey denk tutmayacaklarını söylediler. Binaenaleyh her kimin elinde bir sebi var da reddini nefsi hoşlanırsa ne a'lâ, yoksa bize versin ve üzerimize karz olsun, elimize bir şey geçince onun yerine verelim." Buna karşı hepsi: "Razıyız ve teslim ettik" dediler. Aleyhissalâtu vesselam da: "Bilmeyiz belki içinizde razı olmayan vardır. Urefanıza emrediniz de bunu bize ref eylesinler" buyurdu. Ba'dehu arifler de:

¹⁴⁶⁷ Elmalılı, a.g.e., IV. 347-348.

¹⁴⁶⁸ Elmalılı, a.g.e., IV. 341.

"Razı oldular" diye ref u arz eylediler ve bütün o esirler halâs oluverdiler. Ancak Safvan İbn Ümeyye'ye düşmüş ve hamil kalmış olan bir kadın reddedilmemiştir.¹⁴⁶⁹

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

29. O kendilerine kitab verilenlerden oldukları halde ne Allaha ne Ahiret gününe inanmayan, Allahın ve Resulünün haram ettiğini haram tanımayan, ve hak dinini din edinmeyen kimselere küçülmüş oldukları halde elden cizye verecekleri hale kadar harbedin.¹⁴⁷⁰

Bu ayetn manası hakkında meşhur Hatim'i Taî'nin oğlu Adiy demiştir ki: " Resulullah' a geldim, boynumda altından bir salib vardı. (ki, Adiy, o zaman henüz nasraniyyet dininde idi). Resulullah, Sûre-i Bare'yi okuyordu: "Ya Adiy, şu boynundaki veseni at" buyurdu. Ben de attım. الله مِنْ دُونِ اللَّهِ ("Ahbarlarını, ruhbanalarını Allah'dan başka rablar edindiler,..".Tevbe-9/31) kavli İlâhîsine geldi. "Ya Resulullah, onlara ibadet etmezlerdi." dedim. Aleyhissalâtü vesselâm buyurdu ki: " Allah'ın helal kıldığını tahrim ederler, siz de haram tanımaz mıydınız, Allah'ın haram kıldığına helal derler, siz de helâl saymaz mıydınız?" Ben de: "Evet" dedim."İşte o, onlara ibadettir." (Sünen-i Tirmizi: Kur'ân Tefsiri-9/10) buyurdu.¹⁴⁷¹

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ

36. Doğrusu, ayların sayısı Allah yanında on iki aydır, Gökleri, Yeri halkettiği günkü Allah yazısında; bunlardan dördü haram olanlardır, bu işte en pâydar, en doğru dindir, onun için bunlar hakkında nefislerinize zulmetmeyin de müşrikler size kâffeten harbettikleri gibi siz de onlara kâffeten harbedin ve bilin ki Allah korunanlarla beraberdir.¹⁴⁷²

Aleyhissalâtü vesselam, Haccetü'l-Veda'da eyyam-ı teşrik ortasında Minâ'da irad buyurduğu hutbesinde, bu dört ayı beyan ile şöyle buyurmuştu: "İşte zaman hakikaten Allah

¹⁴⁶⁹ Elmalılı, a.g.e., IV. 348-349.

¹⁴⁷⁰ Elmalılı, a.g.e., IV. 351.

¹⁴⁷¹ Elmalılı, a.g.e., IV. 360.

¹⁴⁷² Elmalılı, a.g.e., IV. 369.

Teâlâ'nın semavat ve arzı halkettiği günkü hey'eti gibi bir devre girdi. Sene on iki aydır. Bunlardan dördü haramdır ki, üçü birbiri ardınca Zilka'de, Zil'hicce, Muharrem, biri de Cumada ile Şa'ban arasındaki Receb." (Müslim: Kitabü'l-Kasame-29/1679)¹⁴⁷³

إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحْلُونَهُ
عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُؤَاطُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحْلُوا مَا حَرَّمَ
اللَّهُ زَيْنَ لَهُمْ سُوءَ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

37. *O Nesi' (denilen sıvış adeti) ancak küfürde bir fazlalıktır ki onunla kâfirler şaşırılır, onu bir yıl halâl bir yıl da haram ı'tibar ederler ki Allahın haram kıldığıının sayısına uydursunlar da Allahın haram buyurduğunu halâl kılsınlar, bu suretle kötü amelleri kendilerine süslenib güzel gösterildi, Allah da kâfirlerden ibaret bir kavmi hakka hidayet etmez.*¹⁴⁷⁴

Aleyhissalâtü vesselamın Haccetü'l-Veda'da bu iki âyet mucebince nesiyyi ibtal edip "İşte zaman hakikaten Allah-ü Teala'nın semavat ve arzı halkettiği günkü heyeti gibi bir devre girdi." (Müslim-Kitabü'l-Kasame-29/1679) buyurduğu onuncu Sene-i Hicriyye devr-i nesiin hitam bulup mebdee rücu' eylediği bir sene olmuş idi.¹⁴⁷⁵

قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ

51. *De ki: hiç bir zaman bize Allah'ın bizim için yazdığından başka bir şey isâbet etmez o bizim mevlâmızdır ve mü'minler onun için yalnız Allaha mütevekkil olsunlar.*¹⁴⁷⁶

"Azim olan yüce Allah'ın güç ve kuvvetinden başka güç yoktur." Sahih-i Müslim: Kitabü's-Salât-12/385'dir.¹⁴⁷⁷

وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ
يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ

58. *Sadakalar hakkında sana ta'riz eden de var, çünkü, ondan kendilerine verilmişse hoşnud olurlar, verilmemişse derhal kızarlar.*¹⁴⁷⁸

¹⁴⁷³ Elmalılı, a.g.e., IV. 370.

¹⁴⁷⁴ Elmalılı, a.g.e., IV. 369.

¹⁴⁷⁵ Elmalılı, a.g.e., IV. 376.

¹⁴⁷⁶ Elmalılı, a.g.e., IV. 401.

¹⁴⁷⁷ Elmalılı, a.g.e., IV. 403.

¹⁴⁷⁸ Elmalılı, a.g.e., IV. 403.

İçlerinden İbn Zilhuveysıra denilen Hurkus ibn Züheyr-i Temimî: "Adalet et ya Resulâllah" demiş, Resulullah da: "Vay sana, ben adalet yapmazsam kim yapar?" Sahih-i Müslim: Kitabü'z-Zekat-142/1063 buyurmuştu ki, bu Hurkus, bil'ahare Havaric'in reisi olmuştur.¹⁴⁷⁹

İbn Zilhuveysıra denilen Hurkus İbn Züheyr-i Temimî: "Adalet et ya Resulâllah" demiş, Resulullah da: "Vay sana, ben adalet yapmazsam kim yapar?" Sahih-i Müslim: Kitabü'z-Zekat-142/1063 buyurmuştu ki, bu Hurkus, bil'ahare Havaric'in reisi olmuştur.¹⁴⁸⁰

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا
وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ
السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

60. Sadakalar ancak şunlar içindir: fukara, mesâkîn, onun üzerine me'mur olanlar, müellefetülkulûb, rakabeler hakkında borçlular, Allah yolundakiler, yolda kalmışlar, Allah tarafından kat'i olarak b?yle farz buyuruldu, ve Allah alîmdir, hakîmdir.¹⁴⁸¹

Hazret-i Ebû Bekr'in zaman-ı hilâfetinde mezkûr Uyeyne ibn Hısn ile Akra' ibn Habis (ki, Necidli idiler) kendisine gelmişler: "Ya Halifet-i Resulillâh, bizim tarafta otsuz, menfaatsız "bir arz-ı sebha" kır bir yer var. Re'yin olursa bunu bize ver." demişler. Müşarün'ileyh de onu, onlara ikta' eylemiş ve buna dair bir hat tahrir ve işhad etmiş idi. Fakat hazırûn mi-yanında Hazret-i Ömer yoktu. İki bir şahid olsun diye kendisine vardılar, anlattılar. Hazret-i Ömer, bunu işidince yazılmış olan hattı ellerinden aldı, sildi ve yırttı ve dedi ki: "Resulullah sizi İslâm'a te'lif ediyordu ve o gün İslâm azdı. Şimdi ise Allah Teâlâ İslâm'ı igna etti. Gidiniz, gücünüz yettiği kadar cehd ediniz. Siz, riayet ederseniz Allah da gözetir". Bunun üzerine hiddetle dönüp Hazret-i Ebu Bekir radiyallahü anh'a müracaat ettiler. "Halife sen misin, Ömer mi?" dediler. Müşarün'ileyh de: "İsterse o" buyurdu ve Hazret-i Ömer'e muvafakat etti. O'nun fiil ve re'yini inkâr etmedi. Ashabdan inkâr eden de olmadı.¹⁴⁸²

Hadîs-i Sahih'te varid olduğu üzere Aleyhissalâtü vesselam buyurmuştur ki: "Gani için sadaka helâl olmaz, ancak Fîsebilillâh veya İbn sebil yahûd o âdem müstesnadır ki. miskin bir komşusu vardır, kendine tasadduk olunmuştu da, o miskin komşusuna ihda eylemiştir."

¹⁴⁷⁹ Elmalılı, a.g.e., IV. 407.

¹⁴⁸⁰ Elmalılı, a.g.e., IV. 407.

¹⁴⁸¹ Elmalılı, a.g.e., IV. 408.

¹⁴⁸² Elmalılı, a.g.e., IV. 411.

(Muvatta: Zekat-29) ve diğerk bir rivayette de: "Ben zenginlerden sadaka alıp fakirlere vermekle emronuldum." buyurmuştur. (İbn Mâce: Zekat-1)¹⁴⁸³

وَعَدُّ اللّٰهِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِينَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ أَكْبَرُ
ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

72. Allah, mü'minlerin erkeğine, dışisine altından ırmaklar akar Cennetler va'd buyurdu, içlerinde muhalled kalacaklar hem Adin Cennetlerinde hoş hoş meskenler, Allahın bir rıdvani ise hepsinden büyük, işte asıl fevzi azîm de budur.¹⁴⁸⁴

Rivayet olunmuştur ki, "Allah Teâlâ, ehl-i cennete "Razı oldunuz mu, hoşnut musunuz?" buyuracak. Onlar da: "Ya Rabb nasıl razı olmayız ki, bize sair halkından hiç birine vermediğini verdin" diyecekler. Binaenaleyh buyuracak ki: "Size bundan da efdalini vereceğim" "Daha efdal ne olabilir?" diyecekler. Buyuracak ki: "Size rıdvanımlı helâl kılacağım ve artık size ile'l-ebed gazab etmeyeceğim." (Sahih-i Müslim: Kitab'ül-Cennet-9/2829.)¹⁴⁸⁵

يَخْلِفُونَ بِاللّٰهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ
إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللّٰهُ
وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا
يُعَذِّبُهُمُ اللّٰهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ
مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ

74. Allaha yemin ediyorlar: söylememişler, kasem olsun o kelime-i küfrü söylediler, islâma geldikten sonra yine kâfirlik ettiler ve o muvaffak olamadıkları cinayeti kurdular, halbuki intikam almağa kalkmaları için kendilerini Allahın Resuliyle fadlı ilâhîsinden zenginleştirmiş olmasından başka bir sebep de yoktu, bunun üzerine tevbe ederlerse haklarında hayırlı olur, yok yan çizerlerse Allah onları Dünya ve Ahirette elîm bir azab ile ta'zib eder, ve yer yüzünde onlar için ne himaye, ne imdad edecek kimse bulunmaz.¹⁴⁸⁶

Rivayet olunduğuna göre Resulullah, Tebûk gazasında iki ay kalmış idi. Bu sırada Kur'ân nazil oluyor, tahallûf eden Münafıkları ta'yib ediyor ve bunları orduda beraber bulunan Münafıklar işitiyorlardı. Bunlardan zikri geçen Cülâs ibn Süveyd: "Eğer Muhammed'in

¹⁴⁸³ Elmalılı, a.g.e., IV. 415-416.

¹⁴⁸⁴ Elmalılı, a.g.e., IV. 422.

¹⁴⁸⁵ Elmalılı, a.g.e., IV. 422.

¹⁴⁸⁶ Elmalılı, a.g.e., IV. 424.

Medine'de bıraktığımız ihvanımız, sadâtımız, eşrafımıza dair söyledikleri hakk ise, biz eşeklerden beteriz" diye bir söz kaçırmıştı. O mecliste hazır bulunan Âmir ibn Kays-i Ensarî de, Cülâs'a: "Evet, vallahi Muhammed elbette sadık ve sen eşekten betersin" demişti ve bu Resulullah'a baliğ oldu. Binaenaleyh huzuruna celbeyledi, Cülâs: "Billahi söylemedim" diye yemin etti, Âmir de elini kaldırıp: "Allah'ım, Kulun ve Peygamberine sadığı tasdik, kâzibi tekzib edecek âyet indir" diye dua etti. Bu sebeble bu âyet nazil oldu.¹⁴⁸⁷

وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَئِنْ آتَيْنَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ
الصَّالِحِينَ

75. Yine onlardan kimi de Allaha şöyle ahdetmişlerdi: "Eğer bize fadlından ihsan ederse her halde zekâtını veririz ve her halde salihînden oluruz",¹⁴⁸⁸

Bunun da, Sa'lebe ibn Hâtib sebebiyle nazil olduğu mervîdir. Şöyle ki, Sa'lebe, Peygamberin huzuruna gelmiş: "Ya Resulâllah. demiş, Allah'a dua et de bana bir mal merzuk kılsın." Aleyhissalâtu vesselam da: "Ya Sa'lebe, buyurmuş, hakkını edâ ettiğin az, takat getiremeyeceğin çoktan hayırlıdır." Sa'lebe, tekrar müracaat etmiş ve demiş ki: "Seni hakk ile gönderene kalem ederim ki, bana bir mal merzuk kılsa mutlak ve mutlak her zîhakin hakkını veririm". Binaenaleyh Resulullah, dua etmiş. O da, bir davar edinmiş derken üredikçe üremiş, Medine dar gelir olmuş. Bir vadiye gitmiş ve cemaat ve Cum'adan kesilmiş. Resulullah, sual buyurmuş, "malı çoğaldı, vadi almaz oldu." denilmiş. يا ويح ثعلبة Vay Sa'lebe'ye." buyurmuş ve zekatı ahz için iki tahsildar göndermiş. Nas bunları zekatlarıyla istikbal etmişler. Sa'lebe'ye uğrayıp Resulullah'ın feraiz-ı mübeyyin fermanını okuyarak sadakayı istediklerinde: "Bu cizyeler ne? Bunlar, cizyenin kardeşi, hele siz gidin de düşünüyüm" demiş ki, فَلَمَّا آتِيَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ "Vaktaki Allah, fadlından istediklerini verdi, edip yüzçevirdiler. Ve zaten yan çizip duruyorlardı." medlulüdür. Tahsildarlar dönüp Resulullah'a geldiklerinde daha onlar bir şey söylemeden iki kerre يا ويح ثعلبة "eyvah yazıklar oldu Sa'lebe'ye" buyurmuş. Bu sebeble, bu âyetler nazil olmuş.¹⁴⁸⁹

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا
يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

¹⁴⁸⁷ Elmalılı, a.g.e., IV. 425.

¹⁴⁸⁸ Elmalılı, a.g.e., IV. 424.

¹⁴⁸⁹ Elmalılı, a.g.e., IV. 426.

79. Sadakatta bulunanlara bir türlü, ve güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamıyanlara diğer türlü lâf atarak bunlarla eğlenenler, Allah onları maskaraya çevirdikten başka bir de kendileri için elîm bir azab var.¹⁴⁹⁰

Şöyle rivayet olunmuştur ki, Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem, naşı sadakaya tergib buyurmuştu. Binaenaleyh Abdurrahman ibn Avf radiyallahü anh, kırk vukye kadar altun, bir vukye kırk dirhem, ve bir rivayette dört bin dirhem getirmiş ve: "Sekiz bin dirhemim vardı. Dördünü Rabbıma ikraz ettim, dördünü de iyalime alıkoydum" demiş idi. Aleyhissalâtü vesselam da: "Allah, senin verdiğini de evde alıkoyduğunu da mübarek kılsın." duasında bulunmuş idi ve hakikaten bilahare o kadar nâil-i bereket olmuş idi ki, vefatında yalnız dördüncü zevcesi Nadir, rub-ı sümün hissesinden seksen bin dirheme musaleha olmuş idi. Asım ibn Adiy de, yüz vesk hurma ta-sadduk etmiş idi. Ebu Ukayl-i Ensarî dahi bir sâ' hurma getirmiş: "Bu gece bir zatın hurmalığında su salmak için kendimi icar ettim. Bedeline iki sâ' hurma aldım, birini iyalime alıkoydum, birini de Rabbıma ikraz eyledim" demişti. Resulullah da, sadakatin üzerine dökmesini emreylemişti. Münafıklar ise, "Abdurrahman ve Âsim, sadakalarını hiç başka değil, sırf riya ve süm'a, gösteriş ve duyuruş için getirdiler, Ebu Ukayl'in bir sâından da Allah ve Resülü gani idi ve lâkin o da, kendine sadaka veriyor desinler diye getirdi" mealinde fiskos lâf etmişlerdi, bu âyet nazil oldu.¹⁴⁹¹

اسْتَغْفِرَ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرَ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرَ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً
فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

80. Onlar için dile istigfar et dile etme, onlar için yetmiş kerre istigfar da etsen Allah onlara hiç de mağfired edecek değil, böyle, çünkü onlar Allahı ve Resulünü tanımadılar, Allah ise öyle baştan çıkmış fasıklar güruhuna hidayet etmez.¹⁴⁹²

Rivâyet olunuyor ki, Abdullah ibn Übeyy'in oğlu Abdullah, muhlisinden idi. Babasının marazında O'nun hakkında Resulullah'ın istiğfar etmesini niyaz eylemişti. Aleyhissalâtü vesselam da, yapmış idi. Bu âyet, nazil oldu. Yedi, yetmiş, yedi yüz ismi adedleri mutlak teksirde şayıdır. Böyle olmakla beraber esas itibariyle meratib-i adadın her

¹⁴⁹⁰ Elmalılı, a.g.e., IV. 424.

¹⁴⁹¹ Elmalılı, a.g.e., IV. 427.

¹⁴⁹² Elmalılı, a.g.e., IV. 424.

biri mafevkinin hükmüne muhalif bir hadd-i muayyen ifade ettiğinden Aleyhissalâtu vesselam, bu aslı nazarı i'tibara alarak, demek ki, "Allah Teâlâ, ruhsat verdi ben de yetmişen ziyade ederim" demiş ve binaenaleyh سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ("Onlar için istiğfar etsen de, etmesen de aleyhlerinde müsavidir, Allah onlara asla mağfiret etmez ve Allah fasıklar güruhunu doğru yala çıkarmaz." Münafikun-63/6) âyeti nazil olmuştur.¹⁴⁹³

وَآخِرُونَ مُرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ

106. Diğer bir takımı da Allahın emrine geri bırakılmışlardır, ya kendilerini tazib eder veya tevbelerini kabul buyurur, Allah alîmdir, hakîmdir.¹⁴⁹⁴

İbn Abbas'dan rivayet olunduğuna göre bunlar, Kâ'b ibn Mâlik ve Murare ibn Rebi' ve Hilâl ibn Ümeyye idi.¹⁴⁹⁵

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ
تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ

108. Onun için ebedâ namaza durma, tâ ilk günden temeli takva üzerine kurulan mescid, içinde kıyamına elbette daha lâyük ve müstahıktır, onun içerisinde öyle rical var ki çok temizlenmeyi severler, Allah da çok temizlenenleri sever.¹⁴⁹⁶

Ebu Said radyallahü anh'dan مسجد اسس على التقوي yı Resulullah'a sordum. Biraz çakıl alıp yere attı ve: "Şu mescidiniz, Medine mescidi" buyurdu, demiş olduğu mervidir.¹⁴⁹⁷

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ
يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًّا عَلَيْهِ حَقًّا فِي
التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا
بِبَيْعِكُمْ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

¹⁴⁹³ Elmalılı, a.g.e., IV. 427.

¹⁴⁹⁴ Elmalılı, a.g.e., IV. 439.

¹⁴⁹⁵ Elmalılı, a.g.e., IV. 444.

¹⁴⁹⁶ Elmalılı, a.g.e., IV. 440.

¹⁴⁹⁷ Elmalılı, a.g.e., IV. 445.

111. Allah mü'minlerden canlarını ve mallarını; Cennet muhakkak kendilerinin olmak bahasına satın aldı, Allah yolunda çarpışacaklar da öldürecekler ve öldürülecekler, Tavratta da, İncilde de Kur'anda da hakka taahhüd buyurduğu bir va'd, Allahdan ziyade ahbine vefa edecek kim? O halde akdettiğiniz şu bîatten dolayı size müjdeler olsun, ve işte, o fevzi azîm

bu.¹⁴⁹⁸

Rivayet olunduğuna göre Resûl-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem'e Mekke'de Akabe gecesi Ensâr yetmiş kişi olarak biat ettikleri zaman, yâni ikinci Akabe biatinde Abdullah ibn Revaha: "Rabbın ve nefsin için dilediğini şart et" demişti. Aleyhissalâtü vesselam da: "Rabbım için O'na ibadet etmenizi ve O'na hiç bir şey şirk koşmamanızı, nefsim için de beni kendinizi ve emvalinizi men'edeceğiniz şeylerden men' ve müdafaa etmenizi şart ederim," buyurdu. Onlar da: Bunu yaptığımız takdirde bizim için ne var" dediler, الجنة buyurdu. "Bu beyi' kârlıdır, ne ikale ederiz, ne de ikaleyi kabul ederiz" dediler. Ba'dehu bu âyet nazil oldu. Bir gün Resulullah bu âyeti kıraat ederken bir A'rabî uğradı: "Bu kimin kelâmı" dedi. "Kelâmullah" buyudu. "Vallahi çok kârlı bir beyi, biz bunu ne ikale ederiz, ne de istikale" dedi ve gazaya çıktı, nihayet şehîd oldu.¹⁴⁹⁹

التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ
الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ
وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

112. O tevbekârlar, o abidler, o hâmidler, o oruç tutanlar, o rükûa varanlar, o secdeye kapananlar, o ma'rufu emredib münkerden nehyeyleyenler ve Allâhın hududunu muhafaza eyliyenler, müjdele hem o bütün mü'minleri.¹⁵⁰⁰

Aleyhissalâtü vesselam: "Ümmetimin seyahati savmdır." buyurmuştur. İbn Mes'ud'dan, İbn Abbas'dan Hazret-i Aişe'den, Ebu Hureyre ve daha bâzılarından mervi olan tefsir budur.¹⁵⁰¹

İbn Abbas Hazretleri demiştir ki: إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ "Allah mü'minier den canlarını ve mallarını; cennet muhakkak kendilerinin olmak bahasına satın aldı." Tevbe9/III) âyeti nazil olduğunda birisi: "Ya Resulallah, şayed zina da etse, sirkat de yapsa, şarab da içse bile mi?" demiş ve işbu ("O tevbekârlar, o âhidler, o hûnüder, o

¹⁴⁹⁸ Elmalılı, a.g.e., IV. 448.

¹⁴⁹⁹ Elmalılı, a.g.e., IV. 448.

¹⁵⁰⁰ Elmalılı, a.g.e., IV. 448.

¹⁵⁰¹ Elmalılı, a.g.e., IV. 450.

ma'rufu emredip münkerden nehyedenler ve Allah 'in hududunu muhafaza eyliyenler, müjdele hem o bütün mü'minleri." Tevbe-9/112) âyeti bunun üzerine nazil olmuştur.¹⁵⁰²

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ
113. Ne Peygambere ne iman edenlere, akraba bile olsalar Cehennemlik oldukları onlara tebeyyün ettikten sonra müşrikler için istiğfar etmek yoktur.¹⁵⁰³

"Ne peygambere, ne iman edenlere, akraba bile olsalar cehennemlik oldukları onlara tebevvün ettikten sonra müşrikler için istiğfar etmek yoktur." Cumhuriyet, bu âyetin Ebû Talib hakkında nazil olduğunu nakletmişlerdir ki, bunun medarı da Said ibn Müseyyeb, Zührî ve Amr ibn Dinar ve Ma'mer'den varid olan rivayetlerdir. Demişler ki: Ebû Talib'in halet-i ih-tizarında Resulullah: "يَا أُمَّهُ إِلَّا اللَّهُ" de bir kelime ki. huzur-ı İlâhî'de bu-nunla ben senin için ihticac edeyim" dedi. Orada Ebû Cehl ile Abdullah ibn Ebu Umevve de vardı. Bunlar: "Ya Eba Talib. Abdülmuttalib'in milletinden vaz mı geçeceksin?" dediler. Aleyhissalâtu vesselam da: "Nehy olunmadığım müddetçe her halde ben senin için istiğfar edeceğim" dedi. Sonra da مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ Peygamber ne iman edenlere, akraba bile olsalar cehennemlik oldukları onlara tebeyyün ettikten sonra müşrikler için istiğfar etmek yoktur. إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ ("Doğrusu sen sevdiğine hidâyet veremezsin velâkin Allah, kimi dilerse hidâyet verir ve hidâyete erecekleri O daha iyi bilir. " Kasas-28/56) nazil oldu. Bu rivayetlere göre bu âyetler ya Mekke'de nazil olmuş ve yâhud Resulullah bunların nüzulüne kadar bir çok seneler istiğfara devam etmiş. Demek olur ki. bunun ikisi de hılâf-ı zahir ve müsteb'addir. Bâzı rivayetlerde de bunun feth-i Mekke'den sonra Hazret-i Peygamber'in validesinin kabrini ziyareti ve istiğfar arzu etmesi dolayısıyla nazil olduğu nakledilmiştir. Bâzıları da bâlâda إِنَّ تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً ("Onlar için dile i istiğfar et dile etme, onlar için yetmiş kerre istiğfar da etsen." Tevbe-9/80) I âyetinde geçtiği üzere. Aleyhissalâtu vesselamın: "Yetmişden ziyade ederim" demesi sebebiyle nazil olduğunu söylemiş. İbn Abbas'dan bir rivayette de bir kısım müzminler: 'Hazret-i İbrahim babasına

¹⁵⁰² Elmalılı, a.g.e., IV. 451.

¹⁵⁰³ Elmalılı, a.g.e., IV. 452.

istiğfar ettiği gibi biz de. mevtamıza istiğfar edelim demişlerdi. Bu sebeble nazil oldu diye varid olmuştur.¹⁵⁰⁴

لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ
فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ
تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَحِيمٌ

117. Şanına kasem olsun ki Allah yine lûtfetti Peygambere ve o güçlük saatinde ona ittiba' eyleyen Muhacirîn ve Ensara ki içlerinden bir kısmının kalbleri az daha eğilecek gibi olmuş iken sonra kendilerine tevbelerinin kabulile iltifat buyurdu, hakikat o, onlara rauftur, rahîmdir.¹⁵⁰⁵

USRET: Aleyhissalâtü vessalam: "Ceyş-i usreti her kim teşhiz ederse ona Cennet var"
Buharî: Vasaya- 33 buyurmuştu. Hazret-i Osman ibn Affan radiyallahü anh, bin deve ve bin dinar ile teşhiz etmişti. Rivayet olunur ki, Resulullah, dinarları mübarek elinde bir aktarmış ve: "Bundan sonra Osman ne yapsa be'isyok" buyurmuştur. Ensar'dan bir zat da, yedi yüz vesk buğday vermişti. Bu seferde binit, azık ve su yüzünden çok usret çekilmişti. O derece ki on kişiye münavebe ile bir deve düşüyordu. Erzak hususunda o hale gelmişlerdi ki, bir hurma danesini iki kişi bölüşmüşlerdi. Hattâ öyle lâhzalar olmuştu ki, mütegayyir bir suyu içebilmek için bir çok kişi aynı bir hurma danesini bir kerre emiyorlardı. Hazret-i Ömer, demiştir ki: "Susuzluktan deveyi boğazlayıp karnındaki suyu içiyorlardı." Nihayet Resulullah ellerini kaldırıp dua ve istiska etti de, derhal Cenab-ı Allah, bir bulut gönderip su ihsan eyledi, içtiler ve kablarını doldurdular.¹⁵⁰⁶

وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا
رَحَبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ
ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

118. O üç kişiye de ki giri bırakılmışlardı, nihayet o derece bunalmışlardı ki yeryüzü bütün genişliğile başlarına dar geldi vicdanları da kendilerini tazyık etti ve Allahdan yine Allaha sığınmaktan başka çare olmadığını anladılar, evet, tam o vakit tevbelerinin kabulile tekrar

¹⁵⁰⁴ Elmalılı, a.g.e., IV. 453.

¹⁵⁰⁵ Elmalılı, a.g.e., IV. 457.

¹⁵⁰⁶ Elmalılı, a.g.e., IV. 458.

*iltifat buyurdu ki o tevbekârlar miyanına rucu' etsinler, hakikat, Allah, odur öyle tevvab, öyle rahîm.*¹⁵⁰⁷

Buharî'de rivayet olunduğu üzere Kâ'b ibn Malik radiyallahü anh, Tebûk'ten tehallüfü kıssasını tahdis ederek demiştir ki: "Tebûk gazasından başka bir gazada Resulullah'dan tehallüf etmedim. Şu kadar ki, Bedr gazasında tehallüf etmiş idim. Fakat Bedr'den tehallüf eden hiç bir kimseye itâb buyur-mamıştı. O zaman Resulullah, Kureyş kervanına diye çıkmış ve Allah onlarla düşmanları mâadsız olarak içtimâ' ettirivermişti. Ben, Resulullah ile leyle-i Akabe'de İslâm üzerine mîsaklaştığımız zaman hazır bulunmuş idim. Gerçi nâs beyninde Bedr daha çok yâd edilirse de bana, leyle-i Akabe meşhedine bedel meşhed-i Bedr'i verecek olsalar istemezdim. Halim de şu idi ki, ben, hiç bir zaman tehallüf ettiğim bu gazadaki kadar kuvvetli ve yüsürlü olmamıştım. Vallahi bundan evvel nezdimde asla iki râhile içtimâ' etmemişti. Bu gazada ise, ikisini cem'etmiştim. Hazreti Peygamber de, her hangi bir gazayı irade buyuracakları zaman her halde diğer bir cihete tevriye buyururlardı. Bu gaza ise, gayet sıcak bir zamanda ve uzak bir sefere, bir mefâzeye ve kesretli bir düşmana müteveccih olduğundan ve iyice hazırlansınlar diye müslümanlara işi açmış ve gideceği ciheti haber vermiş idi. Maiyyet-i Risaletpenâhîlerinde de müslümanlar çoktu ve bunların mecmuu mahfuz bir defterde yazılmış değil idi. Binaenaleyh bir adam tegayyüb etmek isterse, hakkında vahiy nazil olmadıkça gizli kalacağını zannederdi. Hem meyvelerin ve gölgelerin güzelleştiği bir sırada idi ki, Resulullah, bu gazaya girişmişti. Resûl-i Ekrem ve beraberindeki müslümanlar teçhizatlarını yaptılar. Ben de, beraber hazırlanmak için gidiyor ve bir şey yapmadan dönüyor ve gönlümde diyordum ki: "Kudretim var, ne vakit olsa ya-parım." Bu suretle biraz temadi etti. Derken iş cidden kesb-i iştidad ediverdi. Bir sabah Resulullah ve beraberindeki müslümanlar, hareket ediverdiler. Halbuki ben, hazırlanmamıştım. "Bir, iki gün zarfında hazırlanır arkalarından yetişirim" dedim. Onlar, ayrıldıktan sonra tedarik göreyim diye gittim. Hiç bir şey yapamadan döndüm. Sonra yine gittim, yine bir şey yapamadan döndüm. Ben. bu halde iken onlar, sür'atle gittiler. Gaza ilerledi istedim ki, herçi bâdâbâd hemen bir rahileye atlayıp yetişeyim. Keşke yapsa idim. Lâkin mukadder olmadı. Resulullah'ın hareketinden sonra nâs içine çıkıp dolaştığımda mahzun oluyordum. Zira gördüğüm, ya nifak ile mimli veya özürlü bir kimseden ibaret oluyordu.

Resûl-i Ekrem sallâllahü aleyhi vesellem, Tebûk'e varıncaya kadar hiç yâd etmemiş, fakat Tebûk'te kavm içinde otururken: "Kâ'b ne yaptı?" buyurmuş, Benî Seleme'den bir zat da: "O'nu bürdeleri ve yanına bakışı alıkoydu" demiş. Muaz ibn Cebel de: "Fena söyledin, vallahi

¹⁵⁰⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, IV. 457.

ya Resulâllah, biz, O'nun hakkında hayırdan başka bir şey bilmeyiz" demiş. Resulullah da, sükût buyurmuşlar. Resulullah, avdet için teveccüh buyurdıkları zaman beni, bir merak sardı. Yalan söylemek hatırıma gelmeğe başladı. Yarın gazabından ne ile kurtulacağım diyordum. Bu babda teallûkatımdan re'y sahibi olanların hepsinden istiane ettim. Vaktâ ki. Resulullah. teşrif buyurdu denildi, benden batıl silindi, cüz'î yalan karışacak hiç bir şey ile asla kurulmayacağıma kani' oldum ve kendimi toplayıp dosdoğrusunu söylemeğe azmeyledim. Resulullah, teşrif etti ve seferden geldiği vakit mescidden ballar, orada iki rek'at namaz kılar; sonra nas için cülus buyururdu. Vaktâ ki, bunu yaptı, geri kalanlar geldiler i'tizar ediyorlar ve yemin ediyorlardı. Seksen küsur kişi idiler. Resulullah da, onların alaniyetlerini ve biy'atlerini kabul etti ve batınlarını Allah'a havale edip haklarında istiğfar eyledi. Bunun üzerine ben de, vardım selâm verdiğim zaman gadablı gibi tebessüm etti. sonra da: "Gel!" buyurdu. Yürüyerek vardım önüne oturdum: "Neye kaldın. Sen. sırtına biy'ati almış değilmi idin?" buyurdu. Binaenaleyh dedim ki: "Evet. vallahi ben başkasının, ehl-i dünyadan birinin huzurunda oturmuş olsa idim her halde bir özr ile onun gadabından kurtulacağım re'yinde bulunurdum ve bana hakikaten bir cedel atâ kılınmıştır. Ve lâkin vallahi şunu muhakkak bilmişimdir ki, bu gün yalan söylesem de benden razı olacak olsan her halde çok sürmez Allah seni aleyhimde igdab eder ve eğer bana hiddet edeceğin doğru sözü söylersen her halde Allah'ın afvını umarım. Hayır, vallahi benim hiç bir özrüm yoktu. Vallahi ben, hiç bir zaman bu kerre senden tahallüf ettiğim sıradakinden daha kuvvetli ve daha yüsürlü değil idim" böyle dedim. Resulullah da: "İşte bu cidden doğru söyledi. O halde kalk, Allah, hakkında hükmünü verinceye kadar" buyurdu. Binaenaleyh kalktım. Benî Seleme'den bir takım rical de sıçradılar, arkamdan geldiler ve bana: "Vallahi biz. seni bundan evvel bir günah yapmış bilmiyorduk. Resulullah'a diğer mütehalliflerin i'tizar ettikleri veçhile bir i'tizar edemedin. Halbuki Resulullah'ın hakkında istiğfarı günahına kâfi gelirdi" dediler. Ve Alimallah bana o kadar serzeniş ettiler, durdular ki, hattâ dönüp kendimi tekzib etmek istedim. Sonra onlara: "Buna, dedim, benimle beraber bir duçar olan daha oldu mu?" "Evet, dediler, iki kişi senin gibi söylediler, onlara da sana söylenen söylendi." "Kim onlar" dedim: "Murare İbnir-Rebii'l-Amrî ve Hilâl ibn Ümeyyete'l-Vakıfî" dediler ve binaenaleyh Bedre şahid olmuş nümune-i imtisal olacak iki salih adamı zikrettiler. Bunları söyledikleri zaman ben de, vazgeçtim ve Resulullah'a tahallüf edenler miy-anında bizim bu üçümüzle konuşmaktan müslümanları nehyetti. Nas da, bizden ictinab ettiler ve bize çehrelerini değiştirdiler. Hattâ nefsimde arz yabancılaştı. Artık benim tanıdığım arz değildi. Bu suretle elli gece kaldık. İki arkadaşım çekildiler, evlerinde oturup ağlıyorlardı. Ben ise, daha genç ve daha celâdetlileri idim.

Çıkardım, cemaat-i müslimîn ile namaza hazır olurdum ve sokaklarda dolaşırdım ve hiç kimse bana söz söylemezdi ve namazdan sonra Resulullah meclisinde iken varır, selâm verirdim ve gönlümden, "aceba bana redd-i selâm ile dudaklarını oynatıyor mu oynatmıyor mu?" derdim. Sonra namazı yakınında kılardım da gizlice gözetlerdim. Namazıma ikbalimde bana doğru atf-ı nazar eder, ben onun tarafına baktığımda benden i'raz eylerdi. Tâ ki, bana bu uzadı, nasın cefasından gittim. Hattâ Ebu Katade'nin duvarından aşdım ki, bu benim amcamın oğlu ve nas içinde beni en seven idi. Vardım, selâm verdim. Vallahi selâmımı almadı: "Ya Ebu Katade, dedim, sana Allah aşkına soruyorum; beni Allah'ı ve Resulü'nü sever bilir misin?" Sükût etti, tekrar and verdim yine sükût etti, tekrar and verdim: "Allah ve Resulü a'lem" dedi. Binaenaleyh gözlerim boşandı ve döndüm duvardan aşdım. Bir gün de, Medine'ye zahire satmağa gelen Şam ahalisinden bir Nabatî: "Bana Kâ'b ibn Malik'e kim delâlet eder" diyordu. Halk, O'na işaret etmeğe başladılar. Nihayet bana geldi ve Gassan Meli-ki'nden bir mektub verdi. Bir de baktım, bunda: Emma ba'dü, diyor, haber aldım ki, sahibin sana cefa etmekte imiş, Allah ise, seni hakaret evinde ve zayı olacak bir mevki'de yaratmamıştır. Binaenaleyh bize iltihak et sana muvasât edelim". Bunu okuyunca: "Bu da, bir belâ" dedim. Hemen tuttum, ocağa attım yaktım. Nihayet elliden kırk gece geçtiğinde baktım bana, Resulullah'ın gönderdiği bir me'muru, (resul-i Resulillâh) geliyor. Geldi: "Resulullah sallal-lahü aleyhi vesellem sana, karından i'tizal etmeği emrediyor" dedi.

Ben de: "Boşayacak mıyım? Yoksa ne yapacağım?" dedim. "Hayır i'tizal et, O'na yaklaşma" dedi. İki arkadaşına da, böyle emir göndermiş idi. Binaenaleyh karıma: "Haydi ehline git. Allah, bu işde hükmünü verinceye kadar onların yanında bulun" dedim. Hilâl ibn Ümeyye'nin karısı da Resulullah'a gidip: "Ya Resulallah, Hilâl ibn Ümeyye hizmetçisi yok bir şeyh-i zayı'dır. O'na hizmet etmemi mekruh görür müsün?" demiş. "Hayır ve lâkin sana yaklaşmasın' buyurmuş. Kadın: "Vallahi O'nda hiç bir şeye hareket yok, vallahi bu olan iş olalı beri bu güne kadar durmadan ağlıyor" demiş idi. Bunun üzerine ehl-i beytimden bâzısı bana: "Karın hakkında Resulullah'dan istizan etsen, nite-kim Hilâl ibn Ümeyye'nin karısına O'na hizmet için izin verdi" dediler. Ben de: "Vallahi, bu hususta Resulullah'dan istizan etmem. Ben, genç bir adamım, istizan ettiğim takdirde Resulullah ne diyecek ne bilirim!" dedim. Bundan sonra on gece daha durdum. Tâ ki, Resulullah'ın bize kelâmdan nehyettiğinden i'tibaren elli gecemiz doldu. Vaktaki ellinci gecenin sabahında, sabah namazını kıldım ve evlerimizin birinin damı üstünde idim. Öyle bir halde oturuyordum ki, tıbkı Allah Teâlâ'nın zikrettiği gibi nefsim üzerime daralmış, yâni gönlüm bunalmış da, bunalmış ve yer bütün genişliğiyle başıma dar gelmiş idi. Tam bu sırada; "Cebel-i Seli" üzerinde en yüksek

sesiyle: "Ya Kâ'b İbn Malik, müjde" diye alabildiğine bağırarak birinin sesini işittim. Hemen secdeye kapandım, anladım ki ferec geldi. Resulullah. sabah namazını kıldığı zaman bizim üzerimize Allah'ın tevbesini îzan etmiş. Halk, bize tebşir etmeğe koşmuş, bir takım müjdeciler arkadaşlarıma gitmişler, bana da bir zat kırsağını sürmüş ve Eslem'den bir saî koşmuş dağın üstüne çıkmış ve sesi kısraktan daha çabuk gelmiş idi. Sesini işittiğim müjdecî bana gelince esvabımı çıkardım ikisini de müjdelik olarak hemen giydirdim. Vallahi o gün ondan başka sevbe malik değil idim. Kendim, iki sevbe istiare ettim ve hemen giyip Resulullah'a fırladım. Nas, beni fevç fevç karşıladılar. Tevbeyi tehnie ediyorlar: "Sana Allah'ın tevbesi mübarek ola" diyorlardı. Nihayet vardım, mescide girdim. Resulullah, oturmuş, nas da etrafında. Hemen Talha İbn Ubeydillâh kalktı. Koşarak geldi, bana musafaha yaptı ve tebrik etti. Vallahi ondan başka Muhacirîn'den bir zat bana kıyam etmedi. Talha hakkında bunu unutmam. Vaktâ ki, Resulullah'a selâm verdim, yüzü sürurdan parlıyordu: "Sana müjde, anandan doğduğun günden beri üzerinden geçen en hayırlı bir gün ile" buyurdu. "Ya Resulâllah, dedim, tarafından mı? Yoksa Allah tarafından mı?" "Hayır, Allah tarafından" buyurdu. Resûl-i Ekrem Sallâllahu aleyhi vesellem, mesrur olduğu vakit yüzü bir ay parçası gibi parlardı ve ondan biz bunu tanırdık. Vaktâ ki, huzurunda oturdum: "Ya Resulâllah, Allah'a ve Resulullah'a müsellemler sadaka olmak üzere malımdan sıyrılmam benim tevbemdir." dedim. Resulullah sallâllahu aleyhi vesellem, buyurdu ki: "Malının bâzısını kendine alıyorsun, bu senin için daha hayırlıdır." Binaenaleyh ben de: Hayberdeki sehmini alıyorum" dedim. Sonra: "Ya Resulâllah, dedim, Allah, beni ancak sıdk ile halâs etti. Şu da tevbemdir ki, bundan böyle berhayat olduğum müddetçe sıdktan başka bir söz söylemeyeceğim". Vallahi bunu Resulullah'a söylediğimden beri müslümanlardan hiç birini bilmiyorum ki, doğru söylemekte Allah Teâlâ bana yaptığı imtihan ve in'amdaki daha güzelini ona yapmış olsun. Resulullah'a onu söylediğimden bu güne kadar bir yalana taammüd etmedim ve bakıyye-i ömrümde de Allah'ın beni hıfz edeceğini her halde ümid ederim. Allah Teâlâ, Resulü'ne şunu inzal buyurmuştu: لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ ("Şanına kasem olsun ki Allah yine lütfetti Peygambere ve o güçlük saatinde ona ittiba' eyleyen Muhacirin ve Ensara ki içlerinden bir kısmının kalpleri az daha eğilecek gibi olmuşken sonra kendilerine tevbelerinin kabulüyle iltifat buyurdu, hakikat o, onlara raufdur, rahimdir." Tevbe-9/117) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ("Ey o bütün iman edenler! Allah'tan kor-kun ve sadıklarla beraber olun." Tevbe-9/119) imdi vallahi Allah'ın bana in'âm ettiği ni'metler içinde beni, İslâm'a hidayetinden sonra hiç bir ni'met yoktur ki, yalan söylemiş olmayayım da helak olmayayım, diye Resulullah'a sıdkımdan nefsimde daha büyük olsun.

Nitekim yalan söyleyenler, helak oldular. Çünkü Allah, yalan söyleyenler hakkında vahyini inzal buyurduğu zaman, her hangi bir kimse için söylediğinin en fenasını söyledi. Tebâreke ve Teâlâ, onlar hakkında buyurdu ki: *سَيَخْلِفُونَ بِإِذْنِ اللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ* ("Yanlarına döndüğünüz zaman kendile-rinden sarf-ı nazar edin, çünkü onlar murdar şeylerdir, kesiblerinin cezası olarak varacakları yer de Cehennemdir." Tevbe-9/95) *يَخْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا* ("Siz kendilerinden razı olabilirsiniz diye size yemin edecekler, fakat siz onlardan razı olursanız her halde Allah fasıklar güruhundan razı olmaz." Tevbe-9/96) Yine Kâ'b radiyallahü anh, demiştir ki: "Biz üçümüz, onların o yemin ettikleri vakit Resulullah'ın kabul edip mubayaa ve istiğfar ettiği kimselerin emrinden arkaya kaldık. Resulullah, bizim emrimizi Allah kaza edinceye kadar irca' eyledi de, bu sebeble Allah Teâlâ, *وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا* ("O üç kişiye de ki, geri bırakılmışlardı. Nihayet o derece bunalmışlardı ki, yeryüzü bütün genişliği ile başlarına dar geldi, vicdanları da kendilerini tazyik etti ve Allah'dan yine Allah'a sığınmaktan başka çare olmadığını anladılar. Evet, tam o vakit tevbelerinin kabulüyle tekrar iltifat buyurdu ki o tevbekârlar miyanına rucu etsinler Hakikat, Allah O'dur öyle tevvab, öyle rahim." Tevbe-9/118) bu yurdu. Allah'ın zikrettiği tahlif, bizim gazadan tahaf olduğumuzdan değil, bu ancak bizim emrimizi o vemin ve i'tizar ile kabul edilenlerden irca' ve te'hir olunması mânâsına tahlifimizdir."¹⁵⁰⁸

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ
بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَّحِيمٌ
فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ
الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

128-129. Şanım hakkı için size bir Resul geldi ki: kendinizden, gayet izzetli, zorlanmanız ona ağır geliyor, üstünüze hırs ile titriyor, mü'minlere raûf, rahîmdir. Eğer aldırılmazlarsa deki: bana Allah yetişir ondan başka ilâh yoktur, ben ona dayanmaktayım ve o, o büyük Arşın sahibidir.¹⁵⁰⁹

İşbu *لَقَدْ جَاءَكُمْ* ilâ ahırhâ iki âyetin en son nazil olan âyet olduğu hakkında bir rivayet vardır. Hazret-i Übeyy radiyallahü anh'den: *أقرب القرآن عهداً بالله*

¹⁵⁰⁸ Elmalılı, a.g.e., IV. 460-465.

¹⁵⁰⁹ Elmalılı, a.g.e., IV. 474.

Kur'ân'ın Allah'a ahdi en karib olanı, yâni en son nazil olanı
لَقَدْ جَاءَكُمْ الْآيَاتَانِ Kur'ân'ın Allah'a ahdi en karib olanı, yâni en son nazil olanı
لَقَدْ جَاءَكُمْ den iki âyettir" diye mervidir.¹⁵¹⁰

Ebû Derda radiyallahü anh demiştir ki: "Her kim sabah ve akşam yedi kerre حَسْبِيَ اللَّهُ
حَسْبِيَ اللَّهُ ("Eğer
لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ
aldırmazlarsa de ki: Bana Allah yetiştir O'ndan başka ilâh yoktur. Ben O 'na dayanmaktayım
ve O, O büyük arşın sahibidir." Tevbe-9 129) derse. Allah Teâlâ mühimmine kifayet eder."¹⁵¹¹
114-NASR SÛRESİ:

Tefsir Rivayetleri:

Elmalılı Hamdi Yazır bu surenin tefsirinde 2. ayetini açıklarken şu rivayetleri kullanmıştır:

وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا

2-Gördüğün vakit nâsı girerlerken Allah dînine fevcâ fevc.

Ebu Ömer İbn Abdül'berr demiştir ki: "Resulullah'ın vefatında Arab'da kâfir kalmamıştı. Mekke'nin fethini müteakıb, Huneyn ve Taif muharebelerinden sonra hepsi islâm'a girmişti. Kimi kendi gelmiş kimi de fevc fevc vefdlerini murahhas hey'etlerini göndermişlerdi.

İbn Atiyye de demiştir ki: "Bunun kâfir kalmamıştı demesinden murad Allahü a'lem put perest Arab kalmamıştı demek olmalıdır. Çünkü Benî Tağlib Nasârâsı Resulullah'ın hayatında henüz islâm'a girmiş olmayıp, cizye vermeği kabul eylemişlerdi. O halde murad ehl-i Mekke, Taif, Yemen, Hevâzin ve emsali abede-i evsan olmuş olur.

İkrime ve Mukatil'den bir rivayette de, nâstan murad ehl-i Yemen denilmiş, onlardan yedi yüz kişi murahhas (vefd) olarak gelmiş İslâm'ı kabul etmişlerdi. Bu münasebetle iman, Yemanîdir, hikmet de Yemanîdir, yani Yemen tarafına mensûbdur, hadîsi de ma'ruftur. Mekke'nin fethiyle akabindeki Huneyn muharebesi ve Taif muharasından başka bir harb olmaksızın, ondan sonra Peygamber'in vefatına kadar iki sene zarfında bütün Arabistan'ın her tarafından akın akın, fevc fevc hey'etler gelerek islâm'a girmişler, Necranlılar ve Benî Tağlib gibi henüz doğrudan doğru İslâm'ı kabul etmemiş bulunanlar da İslâm zimmet ve tabi'iyetini kabul etmişler, İslâm milleti içine girmişlerdi. Ve bu suretle haricdeki devletlere karşı da İslâmı da'vet ve fütuhatinin kapısı açılmış bulunuyordu ki, hep bunlar: "O'nu bütün dinlere üstün kılma..." (Fetih, 28) vadinin zuhura başlamış olması idi, ve bu günler: "Bugün dininizi

¹⁵¹⁰ Elmalılı, a.g.e., IV. 474.

¹⁵¹¹ Elmalılı, a.g.e., IV. 475.

sizin için olgunluğa erdirdim ve size nimetimi tamamladım” (Maidei, 3) buyurulmuş olan günler idi.¹⁵¹²

SONUÇ

ELMALILI’NIN RİVAYETLERİ KULLANMA YÖNTEMİNİN

¹⁵¹² Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 385-386.

DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmamızda *Hak Dini Kur'an Dili*'nde Derveze'nin *et-Tefsîru'l-Hadis*'inde takip etmiş olduğu nüzul sırasına göre okuma yapıp tefsir rivayetlerini tespit etmeye çalıştık. Hz. Peygamber, sahabe ve tâbiûn'dan 1175 rivayetin eserde nakledildiğini belirledik. Bu tespitimiz ile çok yönlü dirayet yaklaşımıyla meşhur olmuş *Hak Dini Kur'an Dili*'nde rivayet yönünün azımsanmayacak yoğunlukta işlenmiş olduğunu ortaya koymakla beraber, müellifin bu rivayetleri kullanım yöntemini bir incelemeye tabi tuttuk.

A. Âyetlerin Tefsiri için Aldığı Kaynağı Belirtmesi ve Belirtmemesi

1. Rivayetin Kaynağını Belirtmesi

Dirayet ve rivayetin iç içe bulunduğu *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsirinde Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, her türden yoğun bir şekilde hadis ve rivayet nakillerinde bulunmuştur. Elmalılı, tefsirinde ayetleri açıklarken genellikle tefsir kaynaklarından yararlandığını, tefsirinin giriş bölümünde o kaynakların ismini zikretmek suretiyle ifade etmiştir. Bu kaynaklar arasında en fazla öne çıkanlar hiç şüphesiz Taberî (ö. 310/923) ve Alûsî (ö. 1270/1854)'dir. İbn Cerîr'den yapmış olduğu nakillerden bazıları ise şunlardır:

Kalem suresinin 1. ayetini açıklarken:

İbn Cerîr İbn Abbas'dan bu babta şunları rivayet eyler: birincisi: Allah Teâlâ'nın ilk halk ettiği şey kalemdir. O yaratılınca bütün olacıklar cereyan etti, sonra buhar yükseltildi ondan Semâvat yatarıldı, sonra "nun" yaratıldı. arz o nunun sırtına döşendi, sonra arz hareket etti, derken ıztırab ile çalkandı, onun üzerin dağlarla tesbit edildi, onun için dağlar arza karşı fahrederler.¹⁵¹³

Necm suresinin 16. ayetini açıklarken:

¹⁵¹³ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 183.

Mi'rac hadîslerinde İbn Cerîr'in tahrir ettiği rivâyetlerde Hazret-i Enes radiyallahü anh demiştir ki: Resulullah buyurdu: “Melek, beni mi'raca çıkardı. Sonra sidre'ye müntehî oldum. Onun Sidre olduğunu tanıyorum, yaprağını ve meyvesini taniyordum. Derken onu Allah'ın emrinden bürüyen bürüyüverince öyle tehavvül etti ki hüsnünden kimsenin tavsif edemeyeceği bir hale geldi, onu vasf edemem.” İbn Cerîr de İbn Zeyd'den: “Ya Resulullah, Sidreyi gaşy eden ne gördün?” denildi. Buyurdu ki : “Altundan bir pervane gaşy ediyordu gördüm ve gördüm ki her yaprağında bir Melek kaim Allah'a tesbih eyliyordu.” İbn Abbas'dan: يَغْشَى السَّدْرَةَ مَا يَغْشَى O'nu Allah gaşy etti de Muhammed, Rabbi'nin âyatından en büyüğünü gördü. Mücahid'den: “Muhammed, Sidreyi gördü ve Muhammed kalbi ile Rabbi'nı gördü.”¹⁵¹⁴

Ahkaf suresinin 10. ayetini açıklarken:

İbn Cerîr ve daha sâirlerinin rivâyetlerine göre, Sa'd ibn Ebi Vakkas radiyallahü anh demiştir ki: “Resûl-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem: “Yeryüzünde yürüyen bir kimse hakkında o ehl-i cennettir” derken işitmedim, Abdullah ibn Selâm'dan başka ki, “Beni İsrail'den bir şâhid de onun misline şehadet edip iman getirir de” de O'nun hakkında nâzil oldu.” Sûre Mekkî, Abdullah ibn Selâm'ın imanı ise, Medine'de vaki' olduğu cihetle bu sûrette bu âyet, gayb haberlerinden demek olur. Lâkin balâda işaret olunduğu üzere bâzıları Sûre, Mekkî olmakla beraber bu âyetin, Medenî olduğunu söylemişlerdir. Hasen'den rivâyet olunur ki, şöyle demiştir: “Bana şu vâsıl oldu: Abdullah ibn Selâm, İslâm'a girmek istediği zaman: “Ya Resulallah dedi, Yehûd bilir ki, ben, onların ulemâsındamım. Babam da, onların ulemâsından idi. Halbuki şimdi ben, şehâdet ediyorum ki, sen Allah'ın hakk Resulü'sün ve onlar seni Tevrat'ta yazılı bulurlar. Şimdi filâna, filâna ve daha Yahûdîlerden adlarını saydıklarına adam gönder ve beni evinde gizle de onlara, benden ve babamdan sor. Çünkü onlar, sana benim kendilerinin en âlimi olduğumu, babamın da en âlimlerinden bulunduğunu söyleyeceklerdir. Ben de, o vakit çıkarım, senin Resulullah olduğunu ve onların seni yanlarındaki Tevrat'ta yazılı olarak buluyor idiklerine ve hakikaten senin hidâyet ve hakk din ile gönderildiğine şehâdet ederim.” Resûl-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem de, öyle yaptı, onu evinde gizledi. Yahûdîleri çağırttı, yanına girdiler. Derken Resulullah sallallahü aleyhi vesellem, buyurdu ki: “Sizin içinizde Abdullah ibn Selâm nedir?” “Kendisi de dediler, bizim en âlimimiz, babası da:” “O halde O, müslüman olduysa ne dersiniz?” “Olmaz” dediler. Üç kerre tekrar ettiler. Bunun üzerine çağırdı, o da çıktı, sonra “Ben şehâdet ederim ki, sen

¹⁵¹⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 268.

Allah'ın Rasûlüsün. Onlar Tevrat'da seni yazılı olarak buluyorlar ve sen hidâyet ve hak din üzerine gönderildin.” dedi. Deyince Yahudîler: “Biz, senden bunu beklemezdik ya Abdullah ibn Selâm” dediler. Küfredecek çıktılar. Allah azze ve celle de bunu indirdi: “Deki: “Şuna vicdanınızda bir re'y edindiniz mi? Eğer bu Allah tarafından da siz ona küfrettinizse ve beni İsrail'den bir şâhid onun misline şehâdet edip iman getirdi de siz, kibretmek istedinisse, şübhe yok ki Allah zâlimleri doğru yola çıkarmaz.” Buna dâir daha diğer rivayetler de vardır. Bununla berâber Mesruk da, demiştir ki: “Bu, Abdullah ibn Selâm hakkında nâzil olmadı, Mekke'de nâzil oldu. Abdullah ibn Selâm ise, Medîne'de müsliman oldu. Bu ancak Resulallah'ın kavmine karşı bir ihtiracadır. Tevrat, Kur'ân gibi Musâ da Muhammed gibidir, sallallahü aleyhima vesellem. Onlar Tevrat'a ve Peygamberlerine iman ettiler de siz, küfr ettiniz demektir.” İbn Cerîr der ki: “Gerçi Mesruk'un dediği tenzîlin zâhirine daha uygundur.¹⁵¹⁵

Alûsî'den yapmış olduğu rivayetlerden bazıları ise şunlardır:

Duha suresi 5. ayeti açıklarken:

Âlûsî'de dürrı mensûrdan naklen mezkûr olduğu üzere Müslim, İbn Ömer Hazretlerinden şöyle tahrir eylemiştir ki, Resûl-i Ekrem sallâllahü aleyhi vesellem İbrahim aleyhisselâm hakkındaki bana uyan bendendir, kavlini, Isâ aleyhisselâm hakkındaki sen onlara azâb edersen kullarıdır ilh... kavlini okudu. İki elini kaldırdı da “Allah'ım! Ümmetim, Ümmetim!” dedi ve ağladı. Allah Teâlâ da ya Cibril, git Muhammed'e söyle: Biz seni ümmetin hakkında irza edeceğiz ve seni utandırmıyacağız.¹⁵¹⁶

Furkan suresinin 12. Ayetini açıklarken:

Alûsî'nin naklettiği vech ile, Taberanî ile İbn Merduye, Mekhûl tarikiyle Ebu Ümâme (r.a.)'ten şunu tahrir eylemişlerdir: Demiştir ki: “Resulullah (s.a.v.): “Her kim, müteammiden bana atfen yalan söylerse Cehennemini iki gözü arasında oturacağı yere hazırlansın” buyurdu. “Ya Resulallah, cehennemini gözü var mıdır?” dediler. “İşitmediniz mi Allah Teâlâ: اِدَا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ (Onları uzak mekândan gördüğü vakit” Furkan-25/12) buyuruyor. Gözleri olmasa görür mü?” buyurdu.¹⁵¹⁷

¹⁵¹⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 85-86.

¹⁵¹⁶ Elmalılı, a.g.e., IX. 121.

¹⁵¹⁷ Elmalılı, a.g.e., VI. 85.

İnşikak suresinin 4. ayetini açıklarken:

Âlûsî'nin nakl ettiği üzere, Ebu'l-Kasım-i Cîlî, "Dîbac"da, İbn Ömer radiyallahü anh'ten tahric etmiştir ki, Peygamber sallâllahü aleyhi vessellem şöyle buyurmuştur: "Ben, arz kendisinden inşikak edeceklerin evveliyim, hemen kabrimde cülûs ederek otururum ve arz benimle hareket etmeğe başlar. "Ne oluyorsun" derim. Rabbim bana içimdekini atıp boşalmamı, boşalıp da vaktiyle bende hiç bir şey yokken olduğum gibi olmamı emretti." der. İşte bu Allah Teâlâ'nın, "Ve içinde ne varsa attığı ve tamamen boşaldığı" kavlidir."¹⁵¹⁸

1. Rivayetin Kaynağını Belirtmemesi

Elmalılı, tefsirinde zikretmiş olduğu birçok hadis ve rivayetlerin kaynağını belirtmeden de nakillerde bulunmuştur. Onun tefsirini okuyanlar bu hadis ve rivayetlerin sanki bizzat Elmalılı tarafından nakledildiği hissine kapılabilir, bu tür nakillerden bazıları ise şunlardır:

Kevser suresinin 1. ayetini açıklarken şu kaynaksız rivayeti kullanmıştır:

Hazret-i Peygamber'den sahih olarak rivayet edilmiştir; kevser Rabbım'ın cennette bana verdiği bir nehir -bazı rivayetlerde bir havz-dır ki hayri kesîr ondadır. Ümmetim kıyamet günü varıp ondan içecekler, evanîsi (kablari) yıldızlar adedindedir. İçlerinden kul olur halecan ile çekilir atılır, ya Rabbi, o benim ümmetimdendir derim, bilmezsin senin ardından o neler yaptı buyurulur, mealinde olan hadîste hayri kesir mefhumu da tasrih olunarak cennette bir nehir veya havuz olduğu bilhassa beyan buyurulmuştur.¹⁵¹⁹

Hicr suresinin 37 ve 38. ayetlerini açıklarken şu kaynaksız rivayeti kullanmıştır:

Ahnef ibn Kays'dan menkuldür ki: "Medine'ye vardım demiş, muradım Emîrû'l-mü'minîn Ömer "radiyallahü anh" idi. Bir de vardım ki, büyük bir halka toplanmış orada Kâ'bu'l-Ahbar, nâsa va'zediyor, diyordu ki: "Âdem aleyhisselâma vefat emri geldiği zaman, "Ya Rabb" düşmanım İblis, beni meyyit halinde görünce kendisi yevm-i Kıyamete kadar inzar edilmiş olmakla sevinecek, bana şematet edecek" dedi. Cevab verildi ki: "Ya Âdam, sen cennete iade olunacaksın o lâîn ise, evvelîn-ü âhirînin adedi kadar ölüm acısını tatmak için

¹⁵¹⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 486.

¹⁵¹⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 339.

intizara te'hir olunacak. Sonra Âdem, Meleku'l-Mevt'e: "O'na ölümü nasıl tattıracağını? Vasfını anlat" dedi. Vâktâ ki tevsif etti, Âdem: "Ya Rabbi, kâfi" dedi. Bunun üzerine nâs, heyecane geldiler de Kâ'b'e: "Ya Eba İshak, dediler, o nasıl?" Kâ'b, iba etti ilhah ettiler. Binaenaleyh dedi ki: "Allah sübhanehu, nefha-i ûlâ akibinde Melekü'l-mMevt'e diyecek ki: "Sana yedi semâ ve yedi arz ehâlisinin kuvvetini verdim ve bu gün sana bütün suth-u gadab kisvesini giydirdim. Gadab-ü satvetimle in, o racîm İblîs'e, artık ona ölüm acısını tattır. Sekaleynden evvelîn-ü âhîrînin acılarını ed'afen müdaafa muhtevi olmak üzere bütün illet ve emrazı yüklet. Beraberinde gavz-u gadabla dolgun yetmiş bin zebanî, her biriyle de cehennem zencirlerinden tomruklarından zencirler, tomruklar bulunsun. Cehennem kancalarından yetmiş bin kanca ile o lâînin kokmuş canını çekip çıkarın. Malike de çağır, niyran kapılarını açsın. Binaenaleyh Melekü'l-Mevt, öyle bir suret ile inecek ki, O'na semavât ve arazîn ahalisi baksa hevlinden derhal ölürlendi. İnecek, İblîs'e varıp: "Dur, ya habîs! Artık sana ölümü tattıracağım. Çok ömür sürdün, nice karinler idlâl ettin, işte bu, o vakt-i ma'lûmdur." diyecek. Lâîn Meşrika kaçacak, bakacak Melekü'l-Mevt gözlerinin önünde, Mağribe kaçacak yine gözlerinin önünde. Denizlere dalacak denizler kabul etmeyecek. Hasılı arzın her tarafına kaçacak, sığınacak, kurtulacak hiç bir mahıys-u melâz bulamayacak. Sonra dünyanın ortasında, Âdem'in kabri yanında duracak veya Meşriktan Mağribe, Mağribden Meşrika topraklarda sürünerek nihayet Âdem aleyhisselâm'ın hübüttü ettiği mevzîa varınca arz, bir kor gibi olacak Zebanîler kancaları takıp didikleyecekler de didikleyecekler. "Allah'ın dilediği zamana kadar." nez'-u azâb içinde kalacak. O böyle can çekiştirirken Âdem ve Havvâ'ya da: "Kalkınız düşmanınız ölümü nasıl tadıyor, bakınız" denecek. Kalkacaklar. O'nun çektiği azâbın şiddetine bakacaklar da: "Ya Rabb, bize ni'metini itmam eyledin" diyecekler.¹⁵²⁰

Ahkaf suresinin 20. Ayetini açıklarken şu kaynaksız rivayeti kullanmıştır:

Hazret-i Ömer radiyallahü anh'den mervîdir: "İstesem ben, sizin en hoş yemekliniz, en güzel yiyimliniz olurdu ve lâkin gördüm ki, Allah Teâlâ, bir kavme tayyibatlarının fena haberini vermiş, أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا "Siz bütün tayyibâtınızı dünya hayatında gidersiniz." buyurmuştur. Ben, tayyibâtım bâkî kılmak isterim." demiştir. Yine rivâyet olunur ki, Şam'a geldiği vakit O'na, mukaddema misli görülmedik bir yemek yapılmış idi. Buyurdu ki: "Bu bizim, fakat vefat etmiş olan fukara-i müslimîn için ne var? Onlar, arpa ekmeğinden doymuyorlardı." Halid İbn Velid: "Onlara cennet var" dedi.

¹⁵²⁰ Elmalılı, a.g.e., V. 235.

Deyince Ömer'in gözleri doluktu da: "Vallahi bizim hazzımız bu hutamda olup da, onlar gittiler ise!..." Dedi ki: "Allahü a'lem, cennette aramız ne kadar uzak olur. demektir." Resul-i Ekrem sallâllahü aleyhi vesellem, bir gün Ehli suffenin yanlarına girdi, elbiselerine yamalık bulamadıklarından deri ile yamıyorlardı. Buyurdu ki: "Siz, bugün mü daha hayırlısınız? Yoksa her biriniz sabah bir hulle akşam, bir hulle giyeceğiniz ve sofranızda sahnın biri gelib, biri gideceği ve evi Kâ'be örtülür gibi örtüleceği gün mü?" Biz, bu gün daha hayırlıyız" dediler. "Evet, buyurdu, bu gün daha hayırlısınız."¹⁵²¹

B. Sebebi Nüzul Rivayetlerinin Kaynağını Belirtmesi ve Belirtmemesi

1. Rivayetin Kaynağını Belirtmesi

Elmalılı'nın hadis ve rivayetleri aktarırken uygulamış olduğu yöntem, sebebi nüzul rivayetleri için de benzer şekildedir. Müfessirimiz kimi yerde ayetlerin sebebi nüzullerini verirken kaynak zikretmiş, kimi yerde ise zikretmemiştir. Kaynağını zikrettiği sebebi nüzul rivayetlerinden bir kısmı şöyledir:

Hucurat suresinin 2. ayetini açıklarken şu kaynaklı sebebi nüzul rivayetini kullanmıştır:

Bûhârî ve Müslim, Enes radiyallahü anh'dan rivayet etmişlerdir ki, bu âyet nâzil olunca Sâbit ibn Kays radiyallahü anh, evinde oturmuş: "Ben ehl-i nârdanım" diyerek kendini habseylemişti. Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, Sa'd ibn Muaz'a: "Ya Aba Amir, Sâbit ne halde, rahatsız mı?" diye suâl buyurdu. Sa'd: "O, benim komşumdur, rahatsızlığımı bilmiyorum" dedi ve gitti sordu. Sâbit dedi ki: "Bu âyet indirildi. Halbuki bilirsiniz ben, sizin en yüksek seslinizim. Demek ki, ben, ehl-i nârdanım" dedi. Sa'd, bunu Peygamber'e söyledi. Resulullah: "Hayır, O, ehli cennettendir." buyurdu. Diğer bir rivâyette de Resulullah, haber gönderip getirtti, suâl buyurdu. "Ya Resulallah, dedi, Allah Teâlâ sana bu âyeti indirdi. Benim ise, sesim kuvvetli. Korkarım ki, amelim habt ola." Aleyhissalâtü vesselâm, buyurdu ki: "Hayır, sen, hayr ile yaşayacak ve hayır ile öleceksin." Taberânî ve Hâkim'in rivayetlerine göre Resulullah, O'na: "Razı olmaz mısın hamiden yaşayasın, şehîden katlolunasın ve cennete giresin?" buyurdu. O da: "Râzıyım ve

¹⁵²¹ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 95-96.

artık sesimi Peygamber'in sesinden üstün kaldırmam” dedi.¹⁵²²

Munafikun suresin 7. ayetini açıklarken şu kaynaklı sebebi nüzul rivayetini kullanmıştır:

Buhârî’de rivayet olunduğu üzere Zeyd İbn Erkam radiyallahü anh, demiştir ki: “Bir gazada idim. Abdullah İbn Übeyy’i işittim, ki, şöyle diyor: “Resulullah’ın yanındakilere nafaka vermeyin, tâ ki, etrafından dağılsınlar. O’nun yanından döndüğümüz zaman da her halde daha azîz olan, daha zelil olanı oradan çıkaracaktır.” Ben de, bunu amcama söyledim. O da, Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem’e söylemiş. Beni çağırttı. Ben de, anlattım. Bunun üzerine Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem, Abdullah İbn Ubeyy ve arkadaşlarına haber gönderip çağırttı. Onlar, söylemediklerine yemin ettiler. Resulullah, beni tekzib edip, onları tasdik eyledi. Bundan dolayı ben, öyle keder ettim, ki, âsla öyle bir keder başıma gelmemişti. Gittim, evde oturdum, amucam da bana: “Kendini Resulullah’a tekzib ettirtecek, mebguz kılacak kadar ileri gitmekten ne istedin?” dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ (“Sana geldikleri vakit o münafıklar dediler ki:” Münafikun-63/1)’yi inzâl buyurmuş, Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, adam gönderip beni çağırttı ve okudu da: “Allah Teâlâ seni tasdik buyurdu ya Zeyd dedi.” Bundan ve Tirmizî’nin bu babdaki birinci rivayetinden anlaşıldığına göre, bu Sürenin sebab-i nüzulü, bu vak’a olmuştur. Tirmizî’nin ikinci rivayetinde ise, bu daha musarrahtır. Şöyle ki: Yine Zeyd İbn Erkam demiştir: “Resulullah ’ın maiyyetinde gaza etmiştik. Beraberimizde A ’rabîlerden bir takım nâs vardı. Biz, suya koşardık, A’rabîler bizi geçer ona daha önce varırlardı. Bir A’rabî arkadaşlarını da geçti. A ’rabî, önce vardı mı havuzu doldurur ve etrafına taşlar kor, üzerine de sergiyi örter, arkadaşları gelene kadar beklerdi. Ensar'dan bir adam, bir A’rabîye vardı. Nâkasının yularını salıverip sulamak istedi. O, bırakmak istemedi. Ensâri, suyun örtüsünü çekivermişti. A ’rabîde, değneğini kaldırıp Ensarî’nin başına vurdu. Zedeledi. Ensari varıp münafıkların başı Abdullah İbn Übeyy’e haber verdi. O’nun Ashabından idi. Abdullah İbn Übeyy, öfkeleni. Sonra da: “Resulullah’ın yanındakilere yiyecek vermeyin, tâ ki, etrafından dağılsınlar,” dedi. A’rabîleri kasd ediyordu. Taâm sırası onlar, Resulullah’ın yanında hazır

¹⁵²² Elmalılı, a.g.e., VII. 170-171.

bulunuyorlardı. Bu sebeble Abdullah, şöyle söyledi: “Muhammed'in yanından dağıldıklarında Muhammed'e yemeği götürün, o beraberindekilerle yesin.” Sonra da Ashabına dedi ki: “Vallahi, Medine'ye dönerseniz her halde eazz, oradan ezelli çıkaracaktır.” Zeyd, demiştir ki: “Ben, Resulullah'ın ridfı idim. Abdullah İbn Übeyy'in dediğini işittim, amcama haber verdim. O da, Resulullah'a haber verdi. Resulullah da, haber gönderip Abdullah'ı çağırttı. O, yemin ile inkâr etti. Resulullah da, O'nu tasdik ve beni tekzib etti. Sonra amcam, bana geldi. “Resulullah'ı ve müslimanları kendine darıltmaktan ve yalancı dedirtmekten başka ne istedin? dedi. Bunun üzerine bana öyle bir hemm-ü keder bastı ki, kimsenin başına gelmemiştir. Derken Resulullah ile beraber seferde yürüdüğüm bir sırada idi. Merakımdan başımı bükmüş gidiyordum. Resulullah, geldi kulağımı bükte ve yüzüme güldü. Dünya da bana bunun yerine huldü verseler bu kadar sevinmezdim. Sonra Ebu Bekir yetişti: “Sana Resulullah ne dedi?” diye bana sordu. “Bir şey söylemedi yalnız kulağımı büdü ve yüzüme güldü” dedim. “Müjde dedi, geçti. Sonra Ömer, yetişti. O da, Ebu Bekir gibi söyledi. Vaktaki sabahı ettik Resulullah sallallahü aleyhi vesellem münafıkın Sûresini okudu.” (Müslim: Birr-63) Görülüyor ki, bunda Sûre tasrih edilmiştir. Yine Tirmizî'nin diğer bir rivayetinde denilmiştir ki: “Şu âyet nâzil oldu هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلٰى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتّٰى يَنْفَقُوا (Onlardır ki Resulullah'ın yanındakilere nafaka vermeyin tâki dağılsınlar diyorlar.” Münafıkun-63/7) Anlaşıyor ki, Zeyd, bu vak'ayı bir çok defalar rivayet etmiştir.¹⁵²³

Tevbe suresinin 118. ayetini açıklarken şu kaynaklı sebebi nüzul rivayetini kullanmıştır:

Buharî'de rivayet olunduğu üzere Kâ'b ibn Malik radiyallahü anh, Tebûk'ten tehallüfü kıssasını tahdis ederek demiştir ki: “Tebûk gazasından başka bir gazada Resulullah'dan tehallûf etmedim. Şu kadar ki, Bedr gazasında tehallûf etmiş idim. Fakat Bedr'den tehallûf eden hiç bir kimseye itâb buyurmamıştı. O zaman Resulullah, Kureyş kervanına diye çıkmış ve Allah onlarla düşmanları mîadsız olarak içtimâ' ettirivermişti. Ben, Resulullah ile leyle-i Akabe'de İslâm üzerine mîsaklaştığımız zaman hazır bulunmuş idim. Gerçi nâs beyninde Bedr daha çok yâd edilirse de bana, leyle-i Akabe meşhedine bedel meşhed-i Bedr'i verecek olsalar istemezdim. Halim de şu idi ki, ben, hiç bir zaman tehallûf ettiğim bu gazadaki kadar kuvvetli ve yüsürlü olmamıştım. Vallahi bundan evvel nezdinde asla iki râhile içtimâ' etmemişti. Bu

¹⁵²³ Elmalılı, a.g.e., VIII. 7-8.

gazada ise, ikisini cem'etmişim. Hazreti Peygamber de, her hangi bir gazayı irade buyuracakları zaman her halde diğer bir cihete tevriye buyururlardı. Bu gaza ise, gayet sıcak bir zamanda ve uzak bir sefere, bir mefâzeye ve kesretli bir düşmana müteveccih olduğundan ve iyice hazırlansınlar diye müslümanlara işi açmış ve gideceği ciheti haber vermiş idi. Maiyyet-i Risaletpenâhîlerinde de müslümanlar çoktu ve bunların mecmuu mahfuz bir defterde yazılmış değil idi. Binaenaleyh bir adam tegayyüb etmek isterse, hakkında vahiy nazil olmadıkça gizli kalacağını zannederdi. Hem meyvelerin ve gölgelerin güzelleştiği bir sırada idi ki, Resulullah, bu gazaya girişmişti. Resûl-i Ekrem ve beraberindeki müslümanlar teçhizatlarını yaptılar. Ben de, beraber hazırlanmak için gidiyor ve bir şey yapmadan dönüyor ve gönlümde diyordum ki: “Kudretim var, ne vakit olsa yaparım.” Bu suretle biraz temadi etti. Derken iş cidden kesb-i iştidad ediverdi. Bir sabah Resulullah ve beraberindeki müslümanlar, hareket ediverdiler. Halbuki ben, hazırlanmamışım. “Bir, iki gün zarfında hazırlanır arkalarından yetişirim” dedim. Onlar, ayrıldıktan sonra tedarik göreyim diye gittim. Hiç bir şey yapmadan döndüm. Sonra yine gittim, yine bir şey yapmadan döndüm. Ben. bu halde iken onlar, sür'atle gittiler. Gaza ilerledi istedim ki, herçi bâdâbâd hemen bir rahileye atlayıp yetişeyim. Keşke yapsa idim. Lâkin mukadder olmadı. Resulullah'ın hareketinden sonra nâs içine çıkıp dolaştığımda mahzun oluyordum. Zira gördüğüm, ya nifak ile mimli veya özürlü bir kimseden ibaret oluyordu.

Resûl-i Ekrem sallâllahü aleyhi vesellem, Tebûk'e varıncaya kadar hiç yâd etmemiş, fakat Tebûk'te kavm içinde otururken: “Kâ'b ne yaptı?” buyurmuş, Benî Seleme'den bir zat da: “O'nu bürdeleri ve yanına bakışı alıkoydu” demiş. Muaz İbn Cebel de: “Fena söyledin, vallahi ya Resulâllah, biz, O'nun hakkında hayırdan başka bir şey bilmeyiz” demiş. Resulullah da, sükût buyurmuşlar. Resulullah, avdet için teveccüh buyurdıkları zaman beni, bir merak sardı. Yalan söylemek hatırıma gelmeğe başladı. Yarın gazabından ne ile kurtulacağım diyordum. Bu babda teallûkatımdan re'y sahibi olanların hepsinden istiane ettim. Vaktâ ki. Resulullah. teşrif buyurdu denildi, benden batıl silindi, cüz'î yalan karışacak hiç bir şey ile asla kurulmayacağıma kani' oldum ve kendimi toplayıp dosdoğrusunu söylemeğe azmeyledim. Resulullah, teşrif etti ve seferden geldiği vakit mescidden ballar, orada iki rek'at namaz kılar; sonra nas için cülus buyururdu. Vaktâ ki, bunu yaptı, geri kalanlar geldiler i'tizar ediyorlar ve yemin ediyorlardı. Seksen küsur kişi idiler. Resulullah da, onların alaniyetlerini ve biy'atlerini kabul etti ve batınlarını Allah'a havale edip haklarında istiğfar eyledi. Bunun üzerine ben de, vardım selâm verdiğim zaman gadablı gibi tebessüm etti. sonra da: “Gel!”

buyurdu. Yürüyerek vardım önüne oturdum: “Neye kaldın. Sen. sırtına biy'ati almış değilmi idin? buyurdu. Binaenaleyh dedim ki: “Evet. vallahi ben başkasının, ehl-i dünyadan birinin huzurunda oturmuş olsa idim her halde bir özr ile onun gadabından kurtulacağım re'yinde bulunurdum ve bana hakikaten bir cedel atâ kılınmıştır. Ve lâkin vallahi şunu muhakkak bilmişimdir ki, bu gün yalan söylesem de benden razı olacak olsan her halde çok sürmez Allah seni aleyhimde igdab eder ve eğer bana hiddet edeceğin doğru sözü söylersem her halde Allah'ın afvını umarım. Hayır, vallahi benim hiç bir özrüm yoktu. Vallahi ben, hiç bir zaman bu kerre senden tahallüf ettiğim sıradakinden daha kuvvetli ve daha yüsürlü değil idim” böyle dedim. Resulullah da: “İşte bu cidden doğru söyledi. O halde kalk, Allah, hakkında hükmünü verinceye kadar” buyurdu. Binaenaleyh kalktım. Benî Seleme'den bir takım rical de sıçradılar, arkamdan geldiler ve bana: “Vallahi biz. seni bundan evvel bir günah yapmış bilmiyorduk. Resulullah'a diğer mütehalliflerin i'tizar ettikleri veçhile bir i'tizar edemedin. Halbuki Resulullah'ın hakkında istiğfarı günahına kâfi gelirdi” dediler. Ve Alimallah bana o kadar serzeniş ettiler, durdular ki, hattâ dönüp kendimi tekzib etmek istedim. Sonra onlara: “Buna, dedim, benimle beraber bir duçar olan daha oldu mu?” “Evet, dediler, iki kişi senin gibi söylediler, onlara da sana söylenen söylendi.” “Kim onlar” dedim: “Murare İbnir-Rebii'l-Amrî ve Hilâl ibn Ümeyyete'l-Vakîfî” dediler ve binaenaleyh Bedre şahid olmuş nümune-i imtisal olacak iki salih adamı zikrettiler. Bunları söyledikleri zaman ben de, vazgeçtim ve Resulullah'a tahallüf edenler miyanında bizim bu üçümüzle konuşmaktan müslümanları nehyetti. Nas da, bizden ictinab ettiler ve bize çehrelerini değiştirdiler. Hattâ nefsimde arz yabancılaştı. Artık benim tanıdığım arz değildi. Bu suretle elli gece kaldık. İki arkadaşım çekildiler, evlerinde oturup ağlıyorlardı. Ben ise, daha genç ve daha celâdetlileri idim. Çıkardım, cemaat-i müslimîn ile namaza hazır olurdum ve sokaklarda dolaşırdım ve hiç kimse bana söz söylemezdi ve namazdan sonra Resulullah meclisinde iken varır, selâm verirdim ve gönlümden, “aceba bana redd-i selâm ile dudaklarını oynatıyor mu oynatmıyor mu?” derdim. Sonra namazı yakınında kılardım da gizlice gözetlerdim. Namazıma ikbalimde bana doğru atf-ı nazar eder, ben onun tarafına baktığımda benden i'raz eylerdi. Tâ ki, bana bu uzadı, nasın cefasından gittim. Hattâ Ebu Katade'nin duvarından aşdım ki, bu benim amcamın oğlu ve nas içinde beni en seven idi. Vardım, selâm verdim. Vallahi selâmımı almadı: “Ya Ebu Katade, dedim, sana Allah aşkına soruyorum; beni Allah'ı ve Resulü'nü sever bilir misin?” Sükût etti, tekrar and verdim yine sükût etti, tekrar and verdim: “Allah ve Resulü a'lem” dedi. Binaenaleyh gözlerim boşandı ve döndüm duvardan aşdım. Bir gün de, Medine'ye zahire satmağa gelen Şam ahalisinden bir Nabatî: “Bana Kâ'b ibn Malik'e kim delâlet eder” diyordu.

Halk, O'na işaret etmeğe başladılar. Nihayet bana geldi ve Gassan Meliki'nden bir mektub verdi. Bir de baktım, bunda: Emma ba'dü, diyor, haber aldım ki, sahibin sana cefa etmekte imiş, Allah ise, seni hakaret evinde ve zayı olacak bir mevki'de yaratmamıştır. Binaenaleyh bize iltihak et sana muvasât edelim". Bunu okuyunca: "Bu da, bir belâ" dedim. Hemen tuttum, ocağa attım yaktım. Nihayet elliden kırk gece geçtiğinde baktım bana, Resulullah'ın gönderdiği bir me'muru, (resul-i Resulillâh) geliyor. Geldi: "Resulullah sallallahü aleyhi vesellem sana, karından i'tizal etmeği emrediyor" dedi.

Ben de: "Boşayacak mıyım? Yoksa ne yapacağım?" dedim. "Hayır i'tizal et, O'na yaklaşma" dedi. İki arkadaşına da, böyle emir göndermiş idi. Binaenaleyh karıma: "Haydi ehline git. Allah, bu işde hükmünü verinceye kadar onların yanında bulun" dedim. Hilâl İbn Ümeyye'nin karısı da Resulullah'a gidip: "Ya Resulallah, Hilâl İbn Ümeyye hizmetçisi yok bir şeyh-i zayı'dır. O'na hizmet etmemi mekruh görür müsün?" demiş. "Hayır ve lâkin sana yaklaşmasın" buyurmuş. Kadın: "Vallahi O'nda hiç bir şeye hareket yok, vallahi bu olan iş olalı beri bu güne kadar durmadan ağlıyor" demiş idi. Bunun üzerine ehl-i beytimden bâzısı bana: "Karın hakkında Resulullah'dan istizan etsen, nite-kim Hilâl İbn Ümeyye'nin karısına O'na hizmet için izin verdi" dediler. Ben de: "Vallahi, bu hususta Resulullah'dan istizan etmem. Ben, genç bir adamım, istizan ettiğim takdirde Resulullah ne diyecek ne bilirim!" dedim. Bundan sonra on gece daha durdum. Tâ ki, Resulullah'ın bize kelâmdan nehyettiğinden i'tibaren elli gecemiz doldu. Vaktaki ellinci gecenin sabahında, sabah namazını kıldım ve evlerimizin birinin damı üstünde idim. Öyle bir halde oturuyordum ki, tıbkı Allah Teâlâ'nın zikrettiği gibi nefsim üzerime daralmış, yâni gönlüm bunalmış da, bunalmış ve yer bütün genişliğiyle başıma dar gelmiş idi. Tam bu sırada; "Cebel-i Seli" üzerinde en yüksek sesiyle: "Ya Kâ'b İbn Malik, müjde" diye alabildiğine bağırarak birinin sesini işittim. Hemen secdeye kapandım, anladım ki ferec geldi. Resulullah, sabah namazını kıldığı zaman bizim üzerimize Allah'ın tevbesini îzan etmiş. Halk, bize tebşir etmeğe koşmuş, bir takım müjdeciler arkadaşlarıma gitmişler, bana da bir zat kırsağını sürmüş ve Eslem'den bir saî koşmuş dağın üstüne çıkmış ve sesi kırsaktan daha çabuk gelmiş idi. Sesini işittiğim müjdeci bana gelince esvabımı çıkardım ikisini de müjdelik olarak hemen giydirdim. Vallahi o gün ondan başka sevbe malik değil idim. Kendim, iki sevbe istiare ettim ve hemen giyip Resulullah'a fırladım. Nas, beni fevç fevç karşıladılar. Tevbeyi tehnie ediyorlar: "Sana Allah'ın tevbesi mübarek ola" diyorlardı. Nihayet vardım, mescide girdim. Resulullah, oturmuş, nas da etrafında. Hemen Talha İbn Ubeydillâh kalktı. Koşarak geldi, bana musafaha yaptı ve tebrik etti. Vallahi ondan başka Muhacirîn'den bir zat bana kıyam etmedi. Talha hakkında bunu unutmam. Vaktâ

ki, Resulullah'a selâm verdim, yüzü sürurdan parlıyordu: “Sana müjde, anandan doğduğun günden beri üzerinden geçen en hayırlı bir gün ile” buyurdu. “Ya Resulâllah, dedim, tarafından mı? Yoksa Allah tarafından mı?” “Hayır, Allah tarafından” buyurdu. Resûl-i Ekrem Sallâllahü aleyhi vesellem, mesrur olduğu vakit yüzü bir ay parçası gibi parlardı ve ondan biz bunu tanırdık. Vaktâ ki, huzurunda oturdum: “Ya Resulâllah, Allah'a ve Resulullah'a müsellemler sadaka olmak üzere malımdan sıyrılmam benim tevbedendir.” dedim. Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem, buyurdu ki: “Malının bâzısını kendine alıyorsun, bu senin için daha hayırlıdır.” Binaenaleyh ben de: Hayberdeki sehmi alıyorum” dedim. Sonra: “Ya Resulâllah, dedim, Allah, beni ancak sıdk ile halâs etti. Şu da tevbedendir ki, bundan böyle berhayat olduğum müddetçe sıdktan başka bir söz söylemeyeceğim.” Vallahi bunu Resulullah'a söylediğimden beri müslümanlardan hiç birini bilmiyorum ki, doğru söylemekte Allah Teâlâ bana yaptığı imtihan ve in'andan daha güzelini ona yapmış olsun. Resulullah'a onu söylediğimden bu güne kadar bir yalana taammüd etmedim ve bakıyye-i ömrümde de Allah'ın beni hıfz edeceğini her halde ümid ederim. Allah Teâlâ, Resulü'ne şunu inzal buyurmuştu: لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ (“Şanına kasem olsun ki Allah yine lütfetti Peygambere ve o güçlük saatinde ona ittiba' eyleyen Muhacirin ve Ensara ki içlerinden bir kısmının kalpleri az daha eğilecek gibi olmuşken sonra kendilerine tevbelerin kabulüyle iltifat buyurdu, hakikat o, onlara raufur, rahimdir.” Tevbe-9/117) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ (“Ey o bütün iman edenler! Allah'tan kor-kun ve sadıklarla beraber olun.” Tevbe-9/119) imdi vallahi Allah'ın bana in'âm ettiği ni'metler içinde beni, İslâm'a hidayetinden sonra hiç bir ni'met yoktur ki, yalan söylemiş olmayayım da helak olmayayım, diye Resulullah'a sıdkımdan nefsimde daha büyük olsun. Nitekim yalan söyleyenler, helak oldular. Çünkü Allah, yalan söyleyenler hakkında vahyini inzal buyurduğu zaman, her hangi bir kimse için söylediğinin en fenasını söyledi. Tebâreke ve Teâlâ, onlar hakkında buyurdu ki: سَيَحْلِفُونَ بِاللهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ (“Yanlarına döndüğünüz zaman kendilerinden sarf-ı nazar edin, çünkü onlar murdar şeylerdir, kesiblerinin cezası olarak varacakları yer de Cehennemdir.” Tevbe-9/95) يَخْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ (“Siz kendilerinden razı olursanız diye size yemin edecekler, fakat siz onlardan razı olursanız her halde Allah fasıklar guruhundan razı olmaz.” Tevbe-9/96) Yine Kâ'b radiyallahü anh, demiştir ki: “Biz üçümüz, onların o yemin ettikleri vakit Resulullah'ın kabul edip mubayaa ve istiğfar ettiği kimselerin emrinden arkaya kaldık. Resulullah, bizim emrimizi Allah kaza edinceye kadar irca' eyledi de, bu sebeble Allah Teâlâ, وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا (“O üç kişiye de ki, geri bırakılmışlardı. Nihayet o derece bunalmışlardı ki, yeryüzü bütün

genişliği ile başlarına dar geldi, vicdanları da kendilerini tazyik etti ve Allah'dan yine Allah'a sığınmaktan başka çare olmadığını anladılar. Evet, tam o vakit tevbelerinin kabulüyle tekrar iltifat buyurdu ki o tevbekârlar miyanına rucu etsinler Hakikat, Allah O'dur öyle tevvab, öyle rahim.” Tevbe-9/118) bu yurdu. Allah'ın zikrettiği tahlif, bizim gazadan tahaf olduğumuzdan değil, bu ancak bizim emrimizi o vemin ve i'tizar ile kabul edilenlerden irca' ve te'hir olunması mânâsına tahlifimizdir.”¹⁵²⁴

2. Rivayetin Kaynağını Belirtmemesi

Elmalılı, tefsirinde sebebi nüzulleri aktarırken kimi zaman hangi kaynaktan ve kimden aldığına işaret etmeksizin nakillerde bulunmuştur. Bu tür rivayetlerin bir kısmı ise şöyledir:

Furkan suresinin 7. Ayetini açıklarken şu kaynaksız sebebi nüzul rivayetini kullanmıştır:

Rivayet olduğuna göre Kureyş'ten Utbe ve Şeybe ibn Rebîa, Ebû Süfyan ibn Harb, Nadr İbn'l Haris, Ebü'l-Buhtüri, Esved İbn'l-Muttalib Zem'a İbn'l-Esved, Velid İbn'l-Muğire, Ebû Cehl ibn Hişâm, Abdullah ibn Ebi Ümmeyye, Ümeyyet ibn Half, As ibn Vail, Nebih ibn Haccac ile Münebbih ibn Haccac toplanmışlar ve birbirlerine: “Muhammed'e bir haber salın, kendisiyle bir konuşun, bir muhasebe münakaşa edin ki, ma'zur olasınız.” demişler ve bunun üzerine: “Kavmin, senin için toplandılar, seninle konuşmak istiyorlar” diye haber, salmışlardı. Aleyhısalâtü vesselâm geldi: “Ya Muhammed, biz senin hakkında ma'zur olalım diye sana haber gönderdik. İmdi bak! Sen, eğer bu sözle mal istiyorsan, sana mallarımızdan mal toplarız ve eğer şeref istiyorsan seni Efendi tanırız, büyükleriz ve eğer mülk istiyorsan seni melik yaparız” dediler. Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurdu ki: “Bende, dediklerinizden hiç biri yok. Ben, size getirdiğimi ne mallarınızı almak için, ne içinizde şeref için, ne de üzerinizde melik olmak için getirmediğim ve lâkin Allah Teâlâ beni size bir Resul olarak gönderdi ve bana bir kitab indirdi ve size bir beşîr-ü nezîr olmamı emreyledi. Ben de, size Rabbım'ın risaletini tebliğ ve hayırhahlıkla nasihat eyledim. Eğer siz getirdiğimi kabul ederseniz o sizin dünya ve âhirette nasîbinizdir ve eğer onu bana reddederseniz Allah azze ve celle benimle sizin aranızda hükmünü verinciye kadar ben, Allah Teâlâ'nın emrine sabrederim.” “Ya Muhammed, dediler, eğer arz ettiklerimizden hiç bir şey kabul etmiyeceksen, o halde kendin için Rabbın'dan işte: Maiyyetinde seni tasdik edecek ve senden bizi def'eyliyecek bir Melek göndersin. Hem işte sana bağlar, bostanlar ve altından gümüşten

¹⁵²⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, IV. 460-465.

köşkler yapsın da seni çalışmadan kurtarsın. Çünkü sen de, bizim gibi çarşılarda dolaşıyor geçimlik arıyorsun. Eğer zu'mettiğin gibi Resul isen, o vakit fadlını ve Rabbin'in indindeki menzileni anlarız.” Buna karşı Resulullah: “Hayır, ben, size onun için ba's olunmadım. Allah Teâlâ, beni bir beşîr-ü nezîr olarak ba'ş buyurdu” dedi. İşte bu âyetler, bu sebeble inzal buyuruldu.¹⁵²⁵

Fetih suresinin 18. Ayetini açıklarken şu kaynaklı sebebi nüzul rivayetini kullanmıştır:

İşte yukarıda da zikri geçen bu bey'at, Hudeybiye'de yapılan ve bu âyet mucibince Allah Teâlâ'nın rızâsiyle mübeşşer olduğundan dolayı, “Bey'atü'r-Rıdvan” namı verilmiş olan bey'attır. Kıssay1, Müfessirîn şöyle hulâsa etmişlerdir: Resul-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem, Hudeybiyye'ye indiğinde Huzaîlerden Hiraş ibn Ümeyye'yi, Sa'leb namındaki devesine bindirip Mekkelilere gönderdi. Muharebe niyyetinde olmayıp mücerred Kâ'be'yi ziyaret ve Umre için geldiğini bildiriyordu. Bunu, varıp onlara söyleyince deveyi vurdular. Kendisini de öldürmek için hücûm ettiler. Fakat Ehabîş araya girip kurtardılar. O da, gelip keyfiyeti Resûlullah'a haber verdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem, Hazret-i Ömer'i göndermek için çağırdı. Hazret-i Ömer radiyallahü anh: “Ya Resûlallah, dedi, onlar, benim kendilerine olan gayzu adavetimi bilirler. Ben, onlara emniyet edemem. Şayed bir ezaya ma'ruz kalırsam Mekke içinde beni müdafaa edecek hısımlarım Adiy oğullarından kimse yoktur. Binaenaleyh Osman ibn Affan'ı gönderseniz, orada onun akraba ve teallûkatı çoktur. Hem onu severler. İrâdenizi o teblîğ edebilir. Bunun üzerine Resûlullah, Hazret-i Osman'ı çağırdı. Kureyş'e gönderdi: “Biz, onlarla muharebeye gelmedik, yalnız Ziyaret ve Umre için geldik, bunu onlara haber ver ve kendilerini İslâm'a da'vet eyle” dedi ve Mekke'de imana gelmiş birtakım erkeklere ve kadınlara varıp fethi tebşîr etmesini ve Allah Teâlâ'nın dînini yakında Mekke'de izhar eyleyeceğini haber vermesini dahi emreyledi. Bu suretle Hazret-i Osman, Kureyş'e gitti, kendisini Eban ibn Saîd İbni'l-As karşıladı. Hayvanından indi onu bindirdi ve kayırdı (himayesini taahhüd etti) Böylelikle Kureyş'e vardı, me'mur olduğu haberi teblîğ etti. Dediler ki: “İstersen sen, Beyti tavâf et, lâkin hepimizin üzerimize gelip girmeniz olamaz, ona yol yok.” Müşarun'ileyh radiyallahü anh: “Resûl-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem, tavâf etmedikçe ben tavâf edemem” dedi. Bunun üzerine onu alıkoydular, göz habsine tuttular, beriden ise Resûlullah'a ve müslümanlara “Osman katlolunmuş” diye duyuldu. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: “O, kavim ile

¹⁵²⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 81-82.

çarpışmadan gitmeyiz” dedi.

Ve Aleyhissalâtu vesselâm'ın münâdîsi şöyle nidâ etti: “Haberiniz olsun ki, Resûlullah'a Ruhu'l-Kudüs indi de, Ona bey'at emretti. Hemen çıkın Allah Teâlâ namına Peygamber'e bey'ât edin.” Derhal müslümanlar fırladılar ve Resûlullah'a bey'ât eylediler. Bu bey'ât, bir ağacın altında olmuş idi ki, bir semüre ağacı idi. Denilmiştir ki, Resulullah, ağacın dibine oturmuştu, dallarından bir dal sırtının üzerine geliyordu. Abdullah ibn Mugaffel radiyallahü anh, demiştir ki: “Ben baş ucunda dikiliyordum ve elimde ağaçtan bir dal vardı, koruyordum, dalı sırtından kaldırdım. Önünde ölmek ve kaçmamak üzere kendisine bey'ât ettiler. Resûlullah, onlara: “Siz, bu gün ehl-'ı arzın en hayırlısısınız” buyurdu.¹⁵²⁶

Bakara suresinin 4. ayetini açıklarken şu kaynaksız sebebi nüzul rivayetini kullanmıştır:

Bu âyetlerin Medine ve civarındaki bir takım münafikîn hakkında nazil olduğu müttefekun aleyhtir. Rivâyet olunduğuna göre bunlar Evs veya Hezrec kabilelerine mensup bazı kimselerle onlara hemhal olanlardır ki, reisleri, Abdullah ibni Übeyy ibn Selûl'dür Peygamberimizin ensarı olan Evs ve Hezrec kabileleri, o zaman Yesrib denilen Medine'nin en esaslı unsuru idiler ki, ikisine birden Ma'şer-i Hazrec dahi denilirdi. Bunlardan başka Medine civarında, Kureyza, Beni Nadîr, Beni Kaynuka gibi Yehudi kabileleri vardı. Medine içinde sakın Yahudiler de bulunuyordu. Büyük bir Peygamberin gelmek üzere bulunduğu ulema-ı Yehud beyninde söyleniyor ve Medine halkı arasında intişar ediyordu. Yehudiler, Hazret-i Musa'nın, “bana benzer Peygamber” dediği Peygambere, o Peygambere Arabça الرسول , النبي ünvanıyla intizar ediyorlardı ve karaine nazaran bunun zamanı geldiğini seziyorlardı ve fakat bunu kendilerinden bekliyorlardı. O sırada Abdullah ibn Übey de, kendini Evs ve hazrec içinde Yesrib hükûmdarlığına namzet gibi görüyordu. Enfüs-ü afakdaki bu ahvalden bihikmetillah-ı Teâlâ en evvel intibaha gelen Evs ve hazrec oldu. Hac mevsiminde Mekke'ye gidip Akabe-i ulâ'da on iki, ertesi sene Akabe-i saniyede yetmiş kişi Hazret-i Peygamber'e biat ettiler. Onun ensarı olmağa başladılar. Şirkden kurtulup, gaybe iman ettiler. Hattâ bir çokları Hz. Peygamberin gıyabında iman ettiler. Nihâyet (A.S.) Efendimiz hicret buyurdular. Yesrib, darül-hicre oldu ve Medine yani şehir namını aldı. Peygamberimizin, burada istikrarından sonra, kelime-i İslâm sür'atle ahali beyninde intişar etti. Müslümanlık ve Müslümanlar, çoğaldı, abede-i evsane, müşrikine karşı kahir bir ekseriyet aldı. Maamafih Evs

¹⁵²⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 149-151.

ve Hazrec içinde iman etmiyen bir ekalliyet de vardı. Yehut, Ehl-i kitap'tan ise de bilâkis ekserisi, saika-i hasedle küfürde inat etmiş ve maamafih en büyük ulemadan Abdullah ibn Selâm Hazretleri gibi bazı zevat-ı kalile dahi وَمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ “Ve onlar ki hem sana indirilene iman ederler, hem denden evvel indirilene...” (Bakara2/4) medihasına mazhar olarak, iman-ı ezelflerini izhar etmişlerdi. İman etmeyen ve الَّذِينَ كَفَرُوا ayetinin sebep-i nüzülü olan ahbar-ı Yehud gizli gizli cem'ıyyat-ı hafıyye rolü oynuyorlardı.¹⁵²⁷

C. Hadisler Hakkında Hadis İmamlarının Değerlendirmelerine Yer Vermesi

Elmalılı, tefsirinde ayetleri açıklarken kullanmış olduğu hadis ve rivayetlerin ardından o hadis ve rivayetler hakkında bir hadis imamının değerlendirmesi varsa onu da zikretmiştir. Bunlarda bazıları şöyledir:

Kevser suresinin 1. ayetini açıklarken şu değerlendirmeye yer vermiştir:

Tirmizî hadîsinde “her Peygamber'in bir havzı vardır, ve hep onlar hangisinin vâridesi daha çok diye tebâhî ederler, ve ben muhakkak onların en çok vâridelisi olacağımı umarım” buyurmuştur ki bu hadîs, Tirmizî'nin dediği gibi hasen, garîbdir.¹⁵²⁸

Felak suresinin 3. ayetini açıklarken şu değerlendirmeye yer vermiştir:

İmam Ahmed, Tirmizî, hâkim ve daha başkaları Hazreti Aîşe'den şöyle rivâyet etmişlerdir: demiştir ki: Bir gün Resulullah sallallahü aleyhi ve sellem Kamere baktı da “ Ya Aîşe bunun şerrinden Allaha isti'aze et. Çünkü bu إِذَا وَقَبَّ دَرُؤُا غَاسِقٍ dır, buyurdu. (Tirmizi: Tefsiru sureti- 113/ 114- 1) Tirmizî demiştir ki: bu hadîs, hasen sahihtir.¹⁵²⁹

Bakara suresinin 185. ayetini açıklarken şu değerlendirmeye yer vermiştir:

Bir hadîs-i Nebevî olmak üzere şöyle rivayet edilmiştir: “Ramazan geldi, Ramazan gitti, demeyiniz. Şehr-i Ramazan geldi, Şehr-i Ramazan gitti” deyiniz. Çünkü Ramazan, Allah'ın isimlerinden bir isimdir.” Maamafih Beyhakî, bu hadîse zaif demiştir.¹⁵³⁰

¹⁵²⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 199-200

¹⁵²⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 340.

¹⁵²⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IX. 490.

¹⁵³⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, I. 519

D. Temriz Rivayetlere Yer Vermesi

Elmalılı, tefsirinin bir çok yerinde herhangi bir kaynağa veya müellife atıfta bulunmadan “rivayet olunduğuna göre”, “rivayet olunuyor ki”, “rivayet olunduğu üzere”, “rivayet olunmuştur ki”, “rivayet edildiğine göre” ve bunlara benzer temriz sigalara nakillerinde yer vermiştir. Bu rivayetlerden bazıları ise şöyledir:

Nur suresinin 4. ayetini açıklarken şu temriz kalıbı kullanmıştır:

Rivayet olunduğu üzere kazf âyeti nazil olup kıraat buyurulduğu zaman Ensar'dan Sa'd İbn Ubade ve Âsim İbn Adiy, birisi ayağa kalkıp: “Bir adam karısıyla birisini görse ne olacak. Dâva etse seksen vurulacak ve şehadeti reddedilecek, fîskına hükmolunacak, vurup öldürürse katlolunacak, sükût etse gayz edilecek şeye sükût etmiş olacak, dört şâhid bulup getirinceye kadar ise işini bitirecek, fethet Allahım!” dedi. Çıkar çıkmaz damadı Hilal ibn Ümeyye veya Uveymir kendini karşıladı: “Ne var,” dedi. “Şer var, zevcemi Şüreyk ibn Semhâ ile buldum” dedi. Ki, ammizâdesi idi. “Vallahi, dedi bu benim sualım, neabuk mübtelâ oldum.” Binaenaleyh ikisi bir Resulullah'a vardılar, haber verdiler. Resulullah, kadını celbedip istintak etti. Kadın, inkâr eyledi. Ashab toplanmıştı. Zevç, evvelki âyet mucibince hadd-i kazfe mahkûm olacaktı. “Gözlerimle gördüm, kulaklarımla dinledim, Allah biliyor ki ben, sadıkım. Ancak hakkı söyledim, her halde Allah'ın buna bir açıklık bahşedeceğini ümid ederim.” diyordu. Derken Resulullah'a vahiy gelmeğe başladı. Ashab bunu alametlerinden tanıyorlardı.¹⁵³¹

Hud suresinin 5. ayetini açıklarken şu temriz kalıbı kullanmıştır:

Rivayet olunduğuna göre müşriklerden bir takımları, Resulullah geçerken böyle göğsünü bükerek, sırtını döner elbiselerini başlarına çeker, bürünürlerdi. Allah'ın Resulünden böyle gizlenmekten maksadları, Allah kelâmını işitmekten kaçınmak. Bu da, Allah'dan gizlenmeğe çalışmak demek olduğu için burada bu ta'bir ile bu vakaya işaret olunarak kâfirlerin, hakdan ı'raz ve inhirafları mânâsından kinâyeye edilmiştir.¹⁵³²

En'âm suresinin 19. ayetini açıklarken şu temriz kalıbı kullanmıştır:

Rivayet olunuyor ki, ehl-i Mekke: “Ya Muhammed, Allah senden başka bir Resul bulamadımı? Biz seni tasdik eden bir kimse görmüyoruz. Yehud ve Nesârâ'ya da senden suâl

¹⁵³¹ Elmalılı, *a.g.e.*, VI. 22.

¹⁵³² Elmalılı, *a.g.e.*, IV. 553.

ettik onlar da, kendilerinde senin nübüvvetine dâir bir haber olmadığı fikrinde bulunuyorlar. Binaenaleyh bize senin nübüvvetine şehadet edecek bir şâhid göster” demişler ve bu âyet, bu sebeble nâzil olmuştur.¹⁵³³

Hucurat suresinin 2. ayetini açıklarken şu temriz kalıbı kullanmıştır:

Rivâyet olunur ki, bu âyet nâzil olunca Hazret-i Ebu Bekir radiyallahü anh: “Ya Resulullah, vallahi ben, bundan sonra Allah'a kavuşuncaya kadar sana gizli veya gizli gibi konuşurum.” Hazret-i Ömer radiyallahü anh de, Peygamber'e öyle yavaş konuşur olmuştur ki, istifhâm buyurmayınca işittirmezdi.¹⁵³⁴

Ahzab suresinin 35. ayetini açıklarken şu temriz kalıbı kullanmıştır:

Deniliyor ki, Peygamber'in kadınları hakkında o âyetler nazil olduğu zaman, mü'minlerin kadınları: “Bizim hakkımızda bir şey nazil olmadı” demişlerdi. Bu âyet, bu sebeble nazil oldu.¹⁵³⁵

Mâide suresinin 50. ayetini açıklarken şu temriz kalıbı kullanmıştır:

Bir rivayete göre, Yahudîlerden bir kısmı gelmişler, Resulullah'a dinini sormuşlar. Resulullah: قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ (”Biz Allah'a imanettiğimiz gibi bize ne indirildiyse, İbrahim'e ve İsmail'e ve İshak'a ve Yakub'a ve Esbata ne indirildi ise Musa'ya ve İsa'ya ne indirildiyse ve bütün peygamberlere Rabblarından olarak ne verildi ise hepsine iman ettik, O 'nun Resullerinden birinin arasını ayırmayız ve biz ancak O 'nun için boyun eğen Müslimleriz.” Bakara-2/136) diye cevap vermiş. İsa'yı işittikleri zaman: “Biz, sizin dininizden daha şerir din bilmiyoruz” demişler.¹⁵³⁶

E. Kelime Tefsirleri

Tefsir ilminin bütün yönleriyle işlendiği bu eserde müellif kelime tefsirlerinede yer vermiştir. İzaha muhtaç lafızları açıklarken Hz. Peygamber'den konuyla ilgili bir izah varsa ona tefsirinde temas etmiştir. Bundan sonra sahabe ve tâbiûndan gelen nakilleri zikretmek suretiyle ilgili lafızları açıklamıştır. Diğer rivayetlerde olduğu gibi burada da kimi yerde

¹⁵³³ Elmalılı, a.g.e., III. 431.

¹⁵³⁴ Elmalılı, a.g.e., VII. 170.

¹⁵³⁵ Elmalılı, a.g.e., VI. 327.

¹⁵³⁶ Elmalılı, a.g.e., III. 300.

kaynak zikretmek suretiyle nakilde bulunmuş, kimi yerlerde ise kaynak belirtmeksizin rivayetlerde bulunmuştur. Bunlardan bazıları ise şöyledir:

Vakıa suresinin 28. ayetinde geçen “sidr-i mahdûd” kelimesini izah ederken şu rivayeti kullanmıştır:

SİDR-İ MAHDÛD: Hâkim ve Beyhakî, Ebû Ümame radiyallahü anhten rivayet etmişlerdir. Demiştir ki Resulullah’ın ashabı derlerdi ki: “Allah Teâlâ bizi, A'rabîlerle ve onların mes'eleleriyle müstefid buyuruyor.” Bir gün bir A'rabî geldi: “Ya Resulullah, Allah Teâlâ Kur'ân'da bir şecre-i muziye zikrediyor. Halbuki ben, cennette sahibine eza verecek bir ağaç bulunacağını zannetmezdim” dedi. Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem, “Nedir o? Buyurdu. A'rabî: “Sidir. Çünkü onun dikenini vardır” dedi. Resulullah, buyurdu ki: “Allah Teâlâ, سِدْرٍ مَّخْضُودٍ buyurmuyormu? Allah onun dikenini silmiştir de, her dikenin yerine bir meyve yapmıştır ve onun meyvelerinden her biri yetmiş iki taam rengile açar, bir rengi diğerine benzemez.¹⁵³⁷

Duhan suresinin 10. ayetinde geçen “duhân-ı mübîn” kelimesini izah ederken şu rivayetleri kullanmıştır:

DUHÂN-I MÜBÎN: Aşikâra duman. Bu duhan hakkında iki tefsîr rivâyet olunmaktadır. Birisi, İbn Mes'ud Hazretleri'nden mervî olduğuna göre, şiddetli açlık ve kaht seneleridir. Çünkü çok aç olan kimseye gerek gözlerinin za'findan ve gerek çok kuraklık ve kahtlık senelerde havanın fenalığından semâ dumanlı görünür. Bir de Arab, gâlib olan şerre “duhân” tesmîye eder. Netekim dumanlı hava ta'bîrini biz de kullanırız. Vak'a şudur: Kureyş, Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem'e isyanda ileri gitmek isteyince aleyhlerinde şöyle duâ etti: “Allah'ım, Mudar kabilesine karşı, cezayı şiddetlendir ve Yusuf'un seneleri gibi, senelerini göster.” (Buhari: Ezan-128) yâni Yusuf'un seneleri gibi kıtlık seneleriyle tazyîk olunmalarını niyaz eyledi. Bunun üzerine onları bir kaht yakaladı, hattâ cife, kemik, ilhiz yediler. Kişi, yer ile gök arasını duman görüyordu. Söyliyenin sesini işitir, dumandan kendisini görmezdi. Buyurulduğu gibi halkı sarmıştı “Bu elîm bir azâb” diyorlardı. Ebû Süfyan, bir kaç kişi ile Peygamber'e geldiler. Allah Teâlâ'ya ve rahîme and verdiler. Eğer dua eder de, bu halî üzerlerinden def'eylerse iman edeceklerine vadleştiler.

¹⁵³⁷ Elmalılı, a.g.e., VII. 362.

İkinci tefsirde ise, Hazret-i Alî'den şöyle menkûldür: “Kıyametten evvel semâdan gelecek bir duhandır. Kâfirlerin kulaklarına girecek, tâ ki, her birinin başı pürân olmuş başa dönecek, mü'mine de ondan zükâm gibi bir hal ârız olacak ve bütün arz, içinde ocak yakılmış fakat deliği yok bir eve dönecek.” Huzeyfetİbn'l-Yeman'dan rivâyet olduğuna göre Resulullah, buyurmuştur ki: “Âyetin evveli duhan ve İsâ İbn Meryem'in nüzûlü ve Aden'in ka'ından çıkacak bir ateştir ki, nâsı, Maşşere sevkedecektir.” Huzeyfe: “Ya Resulullah, o duhan nedir?” demiş. Resulullah: “O halde gözet o semanın açık bir duman ile geleceği günü ki nâsı saracaktır.” diye okuyup buyurmuştur ki: “Meşrik ile Mağrib arasını dolduracak kırk gün kırk gece duracak, mü'min zükâm gibi olacak, kâfire sarhoş gibi burnundan kulağından girip aşağısından çıkacak.” Fahrüddin-i Razî, İbn Abbas'dan meşhur kavil bu olduğunu söyler. Maamafih duhân-ı mübîn ta'bîri buna, kelâmın sıyâkı da evvelkine daha mülâyımdır. Zira Resulullah'ın hayatında olduğunu işrâb etmektedir.¹⁵³⁸

İnşikak suresinin 8. ayetinde geçen “*hisâb-ı yesîr*” kelimesini açıklarken şu rivayeti kullanmıştır:

HİSAB-I YESİR: Hiç münakaşa edilmeyen kolay bir hesap ki, Resulullah bunu, arz ve sâde kitaba bakılıp geçiştirilmek ile tefsir etmiştir. Buharî, Müslim, Tirmizî ve Ebu Dâvud, Hazret-i Aişe'den rivayet etmişlerdir. Hazret-i Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem: “Hesaba çekilen bir kimse başka değil, behemehal helâk olur” (Buhari: Rikak-49) buyurdu. “Ya Resulâllah, Allah Teâlâ beni sana feda kılsın, “O vakit kitabına yemini ile indirilen, hemen bir hesabı yesir ile muhasebe olunur geçer.”) buyurmuyor mu?” dedim. Buyurdu ki: “O arzdır, arz olunurlar ve her kim hesabda münakaşa olunursa helâk olur.” (Buhari: İlim-35) Bir de İmam Ahmed ve Abd ibn Humeyd ve İbn Merduye ve Hâkim, sahih diye yine Hazret-i Aişe'den rivayet etmişlerdir ki: “Resulullah'ı dinledim namazının bazısında, “Allah'ım beni hisab-ı yesir ile muhasebe et” diyordu. Namazdan çıkınca: “Ya Resulâllah, dedim, hisab-ı yesir nedir?” Buyurdu ki: “Kitabına bakılıp da geçiştirilivermesi.” (Ahmed b. Hanbel-6/48) Yani günahlarının afv olunuvermesidir.”¹⁵³⁹

Elmalılı Hamdi Yazır, eserine almış olduğu hadis ve rivayetlerin sıhhat derecelerini tetkik etmeden nakillerde bulunmuştur. Eserde bulunan hadis ve rivayetleri incelerken senede rastlamayışımız bunun açık bir göstergesidir. Biz bu çalışmamızda hadis ve rivayetlerin nakil

¹⁵³⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, VII. 60-61.

¹⁵³⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, VIII. 487.

yöntemini incelemiş olduk. Elmalılı'nın eserinde bulunan rivayetlerin sıhhat derecelerinin incelenmesi ise çalışılması gereken bir diğer konudur.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, Halis, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, 4. Baskı, Şûle Yay., İstanbul 1998.
....., *Tefsir Usûlü*, Şûle Yay., İstanbul 2009.
- ALBAYRAK, İsmail, *Klasik Modernizmde Kur'an'a Yaklaşımlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004.
- BİLGİN, Mustafa, *DİA.*, “Hak Dini Kur'an Dili” md., T.D.V. Yay., Ankara 1995.
- ÇALIŞKAN, İbrahim, “Muhammed Hamdi Yazır'ın Hukukçuluğu, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu* (4-6 Eylül 1991), T.D.V. Yay., Ankara 1993.
- CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Tarihi*, 3. Baskı, Fecr Yay., Ankara 2005.
....., *Tefsir Usûlü*, T.D.V. Yay., Ankara 2008.
- DEMİRCİ, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, M.Ü.İ.F. Vakfı Yay., İstanbul 2008.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Yenda Yay., trs. İstanbul.
- ERSÖZ, İsmet, “Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri”, *Elmalılı Sempozyumu*, (4-6 Eylül 1991), T.D.V. Yay., Ankara 1993.
- İBN TEYMYİYYE, Takıyyüddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed, *Mukaddime fi usûli't-tefsîr*, (tahk.:Fevvâz Ahmed Zemralî), Dâru ibn Hazm, 1. Baskı, Lübnan, 1994.
- KARA, İsmail, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler ve Kişiler*, 3.Baskı, Kitabevi, İstanbul 1987.
- KOÇ, M. Akif, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri*, Kitâbiyât, Ankara 2003.
- MARDİN, Ebu'l-Ula, *Huzur Dersleri*, Mustafa Akgün Matb., İstanbul 1966.
- ÖZEL Mustafa, “Hak Dini Kur'an Dili Üzerine Yapılan Akademik Çalışmalar”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2001.
- PAKSÜT, Fatma, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu* (4-6 Eylül), T.D.V. Yay., Ankara 1993.
- SERİNSU, Ahmet Nedim, *Kur'an ve Bağlam*, Şule Yay., İstanbul 2008.

SUBAŞI, Hüsrev, “H. Efendi ve Hat Sanatındaki Yeri”, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu* (4-6 Eylül 1991), T.D.V. Yayınları, Ankara 1993.

es-SUYÛTÎ, Hâfiz Celâleddîn Abdu'rrahmân, *Mu'terakâtu'l-akrân fi i'câzi'l- Kur'an*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, trs..

....., *el-İtkan fi Ulûmi'l Kur'an*, Dâru İbn Kesîr, Beyrût, 1987.

TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-beyân fi te'vili'l-Kur'an*, (tahk.: Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü'r-Risâle, 2000, I-XXIV.

VAKKASOĞLU, Vehbi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Alimleri*, Cihan Yay., İstanbul 1987.

YAVUZ, Yusuf Şevki, DİA., “*Elmalılı Muhammed Hamdi*” md., T.D.V. Yay., Ankara 1995.

YAZICI, Nesimi, “Muhammed Hamdi Yazır'ın Basın Hayatı ve Yazarlığı”, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu* (4-6 Eylül 1991), T.D.V. Yay., Ankara 1993.

YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad.: Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Orhan Atalay), 4. Baskı, Akçağ Yay., Ankara 2013.

YILDIRIM, Suat, “*Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsiri*”, Yeni Ümit, Sayı: 20 Yıl: 5, Nisan-Mayıs-Haziran 1993.

....., *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, Kayıhan Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1998.

ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 3. Baskı, Mektebü Vehbe, Abidin 1985.

ÖZET

Şahingöz, Ömer, “Hak Dini Kur’an Dili’nde Nüzul Sırasına Göre Tefsir Rivayetleri” Yüksek Lisans tezi, Danışman; Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU, 420 s.

Bu çalışmamızda, yakın tarihimizin önemli Türk diliyle telif edilmiş tefsir kaynak eserlerinden olan ve çok yönlü dirayet boyutuyla bilinen Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) tarafından kaleme alınmış olan Hak Dini Kur’an Dili’nde, nüzul sırasına göre bir okuma yaparak rivayet yönünü tarihi seyri içerisinde Elmalılı’nın yorumuyla tespit etmek amaçlanmaktadır.

Araştırmamız giriş, iki bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde; araştırmanın konusu, önemi, amacı, yöntemi, Elmalılı Hamdi Yazır’ın hayatı ve tefsir rivayetlerinin mahiyeti ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Birinci bölümde; Mekkî surelerdeki tefsir rivayetlerinin mahiyetini ortaya koyduk.

İkinci bölümde; Medenî surelerdeki tefsir rivayetlerinin mahiyetini sunduk.

Sonuç bölümünde; Okumalarımızdan hasıl olan rivayetleri bir değerlendirmeye tabi tuttuk.

ABSTRACT

Şahingöz, Ömer, "The revelation order of the narrated tafseers by Hak Dini Kur'an Dili" Masters Thesis, Advisor; Prof. Dr Ahmet Nedim SERİNSU, 420p.

The purpose of this study is to determine Elmalılı Hamdi Yazar's review throughout the course of history based on the revelation order of Hak Dini Kur'an Dili written by Elmalılı Hamdi Yazar. This important Tafsir source which has been copyrighted in turkish language is known with its sophisticated agility of our recent history.

Our research consists of an introduction, two parts and a conclusion.

The introduction includes the topic, the importance, the purpose, the method and also Elmalılı Hamdi Yazars life and the nature of the narrated tafseers.

In part one; We present the nature of the narrated tafseers in the makkan surahs.

In part two; The nature of the narrated tafseers in the madani surahs have been presented.

In the conclusion we have evaluated the narratives.

